కర్పూరమంజరి

మొదటి ప్రకరణము

" ఆహాహా! జన్మస్థాన వియోగ దుఃఖము దుస్సహముగదా! ఆలుబిడ్డల, నన్నదమ్ముల, నాప్తబంధుమిత్రుల, విడుచుట యెంత కష్టమో, స్వదేశమును విడుచుటయు నంతకష్టమె. వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులీ యనురాగ మజ్ఞానజనితమనియు, మమత్వము లేనివారలే విజ్ఞానులనియు జెప్పుదురు. కాని యది యొప్పుకొనదగినమాటకాదు. ప్రపంచమున నరుడు జీవించునంతకాలము మమత్వాదులు లేక యుండుట యసంభవము. స్వాభిమానము బంధుజనాభిమానము, గృహాభిమానము, దేశాభిమానము, మతాభిమానము మొదలగునవి శ్లాఘ్యములే యగును గాని గర్హ్యములు గావని నాయభిప్రాయము. నేనెంత ప్రయత్నించుచున్నను నామనసునుండి యీ యభిమానమును బాఱద్రోల జాలకున్నాడను. కటకటా! మూడు తరములనుండి మా కుటుంబమునకు గాపురమై, నాకు జన్మభూమియై, సకల సంపదలకు బుట్టినిల్లయి ముక్తిప్రదాయకములగు నగరములలో నొకటియై, విలసిల్లు నుజ్జయిని మహానగరమున నేనిక నెన్నడైన గన్నుల పండువుగ జూడ గాంతునే? వసంతకాలమున సాయంసమయంబుల శిప్రా నదీతీరమునకుం బోయి యా యేటి నీటిబొట్టుల గలిసి వీచు మంద మంద మలయానిలంబులు నెమ్మేను సోక నెన్నడైన సౌఖ్యమనుభవింతునే? ప్రదోషకాలమున నాలయంబునకు జని, సకల భువనరక్షకుడగు విరూపాక్షు. మహాకాళేశ్వరు నింక నెన్నడైన కనులార బూజించి మనసార ధ్యానింపగలుగుదునే, వత్సరాజు ప్రద్యోత మహారాజనందన

యగు వాసవదత్తాదేవిని బితృగృహమునుండి దీసికొనిపోయి సచిత్ర కథను పల్లియలనుండి వచ్చుచుట్టములకు నెన్నడైన వీనులవిందుగ వినిపింతునే ! అంతభాగ్యము నావంటి యదృష్టహీనునకు గలుగదు. నే నెక్కడ ? యుజ్జయిని యెక్కడ ? పరమసాధ్వియగు నిల్లాలిని ప్రపంచ మెట్టిదో యెఱుగని పసిబిడ్డసమేతముగ బుట్టినింట నునిచి దిక్కుమాలినపక్షివయి కానిదేశముల జరియింపుమని పద్మగర్భుండు నా నెన్నుదుట మూఁడుబంతుల వ్రాసియుండ నేను సుఖించు టెట్లు ! ఓ మహాకాళేశ్వరా ! నాకిట్టి దుర్భరమగు నవస్థ గలుగుటకు నాచేసిన దోసమేమి ! అతిథులకు నభ్యాగతులకు మునుమున్న పెట్టక మూఁడు ప్రొద్దులం గుడువ ; వైశ్వదేవంబు సేయక యిట్లు వెడల ; నీపాదార వింద ధ్యానముచేయక నిదురవోవ ; అబ్రాహ్మణకర్మంబుల నాచరింప అట్లు మెలగుచున్నను నాకిట్టిగతి ప్రాప్తించుటకు గారణ మేమి ? భవతారకంబులగు నీయడుగు దామరల నొకసారియైన ధ్యానింపని ఖలులు, కలకండంబులగన్న దియ్యనగు నీనామంబు నెన్నండును స్మరింపనికష్టులు, మంగళప్రదమగు నీకోవెలగడప నొకతూరియైన ద్రొక్కి చూడని మొక్కలులు, విశ్వమోహనంబగు నీసుందర విగ్రహంబు మఱపుననైన గనుంగొనని యధములు, ధనధాన్యములు నాయురారోగ్యములు ; నిత్యకళ్యాణంబులు గలిగి వర్ధిల్లుచుండ నాజన్మశుద్ధుడనై, విప్రుడనై, ఘనాంతస్వాధ్యాయవేత్తనై, వేదాంతశాస్త్ర పరిజ్ఞాతనై, విశేషించి నీచరణారవిందసేవకుడనై, నలువురిలో దల యెత్తుకొని గౌరవముగా గాలక్షేపము సేయుచున్న నే నిట్లు దుస్తరదుఃఖసముద్రమునంబడి యుండ నుపేక్షించుటకు నీకు న్యాయమే అయ్యయ్యో ! నిష్కారణముగా గర్మసాక్షియగు భగవంతుని దూఱ నేల ? పూర్వజన్మకృతమగు కర్మమే దీనికి గారణము. ఆ కర్మయే కారణము గాదేని, కాశ్మీర నేపాళ విదర్భ దేశములను గోబ్రాహ్మణ పక్షపాతులు, వైదికమార్గ ప్రవర్తకులునయి, ధర్మస్వరూపు లయిన

రాజులు పరిపాలించుచుండ మాళవదేశమునకు బ్రాహ్మణద్వేషియు వేదబాహ్యుడు నసంగతుడు నగు పరమనాస్తికుడు బౌద్ధరాజు సుదర్శను డేల దాపురమయ్యె? నావలె నాసుదర్శను డెన్నడైన నుజ్జయినీనగరంబు విడిచి మనస్తాపంబు జెందునే? నావలె నెప్పుడైన నా దురాత్ముడు తన యాలుబిడ్డల బాసి యేకాకియై చరించునే? నాయును రెన్నడైన వానికి వాని కుటుంబమునకు దగులునే? ఏల తగులకపోవు? సాధులగు నగ్రజన్ము లొకట్టనిముసము ననుభవించు చి తత్క్షోభము నూరుమడుంగులై, వేయిజన్మములనైన దత్కారకులకు ఫలము గట్టి కుడుపకపోదు. పాడియు బంటయు, సిరియు సంతతియు గలిగి, పండువలెనున్న నాకాపురము గూలంద్రోసిన యారాజాధముని దైవంబు నెరుపకుండునే. ప్రాణంబులు కంఠంబున నుండునంత కాలమును నే నాతనితో పగసాధించి నాయావచ్ఛక్తి వినియోగించి పరరాజుల వానిపై దండివిడియు బంపి యోసి రాజ్యభ్రష్టుని గావించి యుజ్జయినీనగరము పాడుచేసి, యాలుబిడ్డల నెడబాపి, వాని నమ్మిన ప్రజల నిడుములఁ గుడిపి, వేధింపక పోయితినేని నేను బ్రాహ్మణుడను గాను. ఇదియే నాశపథము. దేవసింహుడు హిరణ్యమిత్రుడు సత్యమిహిరుడు మొదలగు బౌద్ధపండితు లందరు తమ రాజునుం గూడి నాకొనర్చిన యుపకారమునకు బ్రతిఫల మనుభవింతురుగాక! మాళవదేశస్థు లందరు పరమ వైదికుడగు ఛాందసబ్రాహ్మణుడు రుద్రభట్టుమహాత్మ్య మించుక యెరుంగుదురుగాక! సరే! అది యటుండనిమ్ము. ఇప్పుడు నే నేదేశమునకు బోయి వసింతును? తక్కిన విషయంబులకన్న గాశ్మీరంబు సుభిక్షంబని విందు. దానికి రాజధాని యగు శ్రీనగరము సార్థకనామమై సిరులకు నివాసమని విందు. దానిం బాలించు హేమచంద్రమహారాజు బ్రాహ్మణపక్షపాతి యని వాడుక కలదు. కావున నానగరంబునకుం బోయి తలదాచు కొనుట యుచితము, అచ్చట నేనెవ్వరి నెరుంగుదును? శ్రోత్రవారి

నెవ్వ రాదరింతురు ! ఏమయినను సరే ! దైవముపై భారము వైచి పోయెదను. అదిగో నాయెట్టయెదుట నొకపల్లియ కానవచ్చుచున్నది. చీకటి పడకుండ నాగ్రామము చేరవలయును. ఇది యరణ్య మగుటచే దైవోపహతుడనగు నేను మరికొన్ని యుపద్రవముల పాలుగావలసి వచ్చును. భాస్కరుడును నావలెనే తన తొంటి తేజము డీలుపడి యొక మూరుమూల తలదాచుకొను చున్నవాడు" అని తనలో దాను వితర్కించుకొనుచు నొక బ్రాహ్మణుడు వేసవికాలమున నొకనాటి సాయంకాలము సింధునది తూర్పుటొడ్డునగల యొక యడవిలోనుండి ముందరిపల్లెకు జీకటి పడకుండ బోవలయునని విసవిస నడచు చుండెను.

ఆత డేబదిసంవత్సరములు దాటినవాడు. శరీరము దబ్బపండు వంటి పచ్చని చాయగలిగి స్థూలమై యుండెను. అతడు పొడగరి యనవచ్చును. గాని స్థూలముగ నుండుటచే జూచువారి కించుక పొట్టిగ గానబడుచుండును. మెడలో బంగారు తీగెనుజుట్టిన రుద్రాక్ష తావళమును, దలకుజుట్టిన విలువగల పచ్చని కాశ్మీరశాలువ, చెవుల నలంకరించు కనకకుండలములు, చుట్టజుట్టి వీపుపై నిడుకొన్న కృష్ణాజినము, వ్రేలనున్న కాశీకాముద్రయుంగరమును దద్బ్రాహ్మణుడు శిష్టుడనియు, విద్వాంసుడనియు దెలుపు గాని కన్నులు మేడికాయలట్లు పెద్దవై యెఱ్ఱజీరగలవై చూపఱ కించుక వెరవు గొలుపు చుండును. స్వభావముచేత నావిప్రుడు ధూర్తవర్తనుడు కోపకాడు నైనట్లు వాని మొగము జూచువారు మునుముంద యూహింప వచ్చును. ఆ మహీసురుడు మధ్యాహ్న మంతయు నెండలో నడచుటచే వాని మొగ మెంతయు సూర్యకిరణ సంతప్తమై జేవురించి చెమ్మటలు గారుచుండెను. దీర్ఘప్రయాణంబున నత డతిశ్రాంతుడై యెడనెడ చెట్లనీడల నించుక విశ్రమింప నిచ్చగించెను. కాని ప్రొద్దుగుంకు చుండుటయు మార్గము నిమ్నోన్నత మగుటయు, జిరుచీకటులు గ్రమ్మ

ప్రారంభించుటయు, కొంచి సాధ్యమయినంత వేగముగ బోవలసి వచ్చెను. పథికు లెంతవిసుగుగ నడచినను శ్రాంతులగుచున్నను వారికి గమ్యస్థానము గడుంగడు దవ్వున కరగినట్లు తోచునుగదా! ఎంత నడచినను బ్రాహ్మణుడు చీకటిపడునప్పటికి గ్రామము చేర లేక పోయెను. నిర్జన మగు నాప్రదేశము, సహజముగ ధైర్యశీలుడగు వానికిని భయము గొలుపజొచ్చెను. రాత్రి యగునంతన గిలపెంప్రకల వలె కారుచీకటులు నలుదెసల గ్రమ్మెను. ఘోరతర మృగంబులు దుష్ట సర్పములు, చోరకిరాతులు, భూతపిశాచములు బ్రాహ్మణుని తలపున నిలువ నతడు భయకంపితుడై మాటిమాటికి వెనుకకు దిరిగి చూచుచు హరినామస్మరణముచేయుచు చేతికఱ్ఱతో నేల దట్టుచు తాజేయుచున్న పని దానెరుంగక యెటెటో నడచుచుండెను.

ఇట్లు విహ్వలచిత్తుడగు నాజన్నిగట్టు చేసినదోసంబు మూర్తీభవించెనో యన నొక కిరాతుడు వల్లమేనివాడు వాని వెనువెంటనే వచ్చి చేతిదుడ్డుకఱ్ఱతో దలపై నొక్కపెట్టు పెట్టెను వెంటనే బ్రాహ్మణుడు గొడ్డలిపెట్టునం బడు చెట్టులాగున హరహరాయనుచు నేలంగూలె.

రెండవ ప్రకరణము

ప్రపంచమునందలి కొండలలో హిమాలయపర్వతమే మహోన్నత మయినది. ఇది నిరంతరమును మంచునకు నెలవగుటచే దీని కాపేరు గలిగినది. ఈ మంచుకొండ యార్యావర్తమున కుత్తర దిగ్భాగమున దూర్పునుండి పడమరకు వ్యాపించి భగవన్నిర్మితమగు రాతికోట చందంబున దుర్భేద్యమయి యుండు అధిక్యతనుబట్టి మన పూర్వు లీనగరమునకు పర్వతరాజ మను బిరుదము నిచ్చిరి.

ఆ వైశాల్యము, నాయౌన్నత్యము, నాగంభీర్యము నొక్కమారు గన్నవారు శైలచక్రవర్తి నామము దానియందు సార్థకమయ్యెనని తలపక పోరు, ఏ శైలంబు తలదాచుకొనుట కిల్లులేక వల్లకాటఁ గాపుర ముండు మహాత్ము కన్నుల వేల్పునకు నిలువ నీడయయ్యెనో ఏనగాధిరాజకడుపున నుదయింప వలయునని దాక్షాయణికోరి పార్వతి యయి జన్మమందెనో, ఏకొండరాజు తనయునంగు కూతురును గాళ్ళు కడిగి కన్యాదానమిచ్చి చిరబ్రహ్మచర్యముచే వెతలబడు మహేశ్వరు నొకయింటివాని జేసెనో ఏమహీధర గుహాంతరంబులు ప్రమథ గణంబుల కోలాహలంబులకును, పిడుగులచప్పుడు లోతె, వినంబడు నందీశ్వరుని ఱంకెలకును ప్రతిధ్వను లిచ్చుచుండునో, ఏభూధరకోట ములు తమ ప్రియులం గలసిమెలసి యెడతేని మమతల విహారంబు సలుపు కిన్నర విద్యాధర బాలికల కాటపట్టులయ్యెనో, ఏకుధరంబును తపోనిష్ఠులగు రాజర్షి, బ్రహ్మర్షి, దేవర్షి, గణంబులకు యజ్ఞ భూమియై దేవతల కన్నసత్రమయ్యెనని పురాణంబుల వినుచుందుమో యేగుబ్బలి భువనపావనములగు సింధు గంగా ప్రముఖ నదీమ తల్లికలకు గన్నతల్లియై విలసిల్లునో, యేగట్టుల దొరకటిప్రదేశము నందె మేఘమండలములు చరియించుచుండునో, యా హిమవంతము దీర్ఘశృంగములతో, దుర్గమారణ్యములతో, నమూల్య రత్నములతో, సువర్ణాది లోహములతో, నుత్తమ దివ్యౌషధములతో, గైరికాది ధాతువులతో, బహుసత్వములతో నెల్లపుడుం బారు సెలయేళ్ళతో, సొబగుమీరు చరియలతో నిండియుండి చూపఱకు గనుల పండువు సేయుచు నాశ్చర్యమును సంతోషమును భయమును గొలుపుచు బర మేశ్వరుని యనంత మహిమంబును బ్రకటించుచుండును. ఈచలికొండ కుత్తరభాగమున గైలాసంబున సింధునది జనించె. సింధుశబ్దమునకు సముద్ర మర్థమగుటచే నీనదిపొడవు వెడల్పులంజూడ చిన్నసముద్రమో లేక సముద్రుని బిడ్డయోయని సందియముతోచును. ఈ మహానది

పుట్టినచోటు వదలి కొంతదనుక టిబెట్టు దేశమున బ్రవహించి యనంతరమున గాశ్మీర దేశంబు జొచ్చి తన్మధ్య భాగమున బోతి యవ్వల పాంచాల సింధుదేశంబులు ప్రవేశించి, యనేకోపనదులం గలిసి చవుటిపట్టుల రత్నగర్భములుగ జేసి, పట్టణంబుల బల్లియల నుండు జనంబులకు జీవనంబు లొసంగుచు బలుపాయలై పశ్చిమ సముద్రమున బడుచున్నది. ఈ నదియొడ్డున నిప్పటికిని దట్టంబులగు కారడవులు కొన్ని కొన్ని తావులం గలవు. ఈ గ్రంథమున జెప్పబడు కథ శాలివాహనశక ప్రారంభమునకును విక్రమార్కశక ప్రారంభమునకును జాలమున్న జరిగిన దగుటచే నాకాలంబున నిప్పటికన్న దుష్టమృగ కిరాతశరణ్యంబులగు నరణ్యంబులు విశేషంబుగ నుండెను. కాశ్మీర దేశ మిప్పటియట్లు చిన్నదిగ నుండక యాకాలమున, మిగుల బెద్దదై యిప్పుడు పంజాబనబడు దేశమును జాలవఱ కాక్రమించెను. చీనాబన బరగు నుపనది సింధునదితో జేరు ప్రదేశమున కుత్తరమున నొక యామడదూరమున సింధునది పరిసరంబున నొక యడవిలో నొక చిన్న పల్లెయుండె. ఆ పల్లెయందు బోయలు మొదలగు నాటవికులే గాని బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులెవ్వరును గాపుర ముండుట లేదు.

నాగరకుల మొగ మెన్నడును గనుంగొనని యాగ్రామవాసుల నడుమ కాపుర ముండుటకును నూరుపేరెవ్వరికి దెలియని పురుషులు కొందరువచ్చి యెందుచేతనో నచట గాలము బుచ్చుచుండిరి. వారిలో నాడువారం డెవ్వరును గానబడరు. తెలివిమాలిన నొకరులు వారి పూర్వవృత్తాంతముల గూర్చి తఱచి యడుగక, వారి వేషభాషలం గనుంగొని సందియపడక వారికిం దమచేతనైన సాయంబు నెఱపుచు వారితో గలిసిమెలసియుండిరి. ఒకనా డానగరకులలో నొకడు సేవకు లిరువురితో మధ్యాహ్నము వేటకుంజని యెందేని జరియించి కొన్ని పులుగుల మృగముల జంపి వచ్చిన వానిని సేవకులిరువురు మోసితేగా సాయంకాలమున కెప్పటియట్లు నీర లేక చీకటులు గ్రమ్మిన వెనుక నదియొడ్డున నడచి వచ్చుచు వెంటవచ్చు పరిచారకులలో నొకనితో,

నిట్లనియె—"కరటకా! మనమీవేళ జాల యాలస్యము జేసితిమి, వేట మొదలగు దుర్వ్యసనములం దగిలినవారికి నాకలియు దప్పియు బ్రొద్దును దెలియవని పెద్దలు సెప్పుమాటలు నిశ్చయములే యని నేను దలంచెద. మనము నడచుచున్న దరణ్యప్రాంతము; క్రమ్మినది కారు చీకటి; కావున జాగరూకతతో నడువుడు" అని పలుక గరటకుండు వానితో—"స్వామీ! కొంచెము పొద్దుపోయిన నేమి! కావలసినన్ని మృగములు పక్షులు లభించినవి. మన మింక కొంతసేపటికైన నిల్లు సేరక పోము. మనము మువ్వుర మున్నాము గనుక నంతగ భయపడ వలసినది లేదు" అని పలికి వాడింక నేదియో యనబోవుచుండ—"నయ్యయ్యో! కటకటా! యేమిచేయుదున" ని యొక యార్తనాదము వారిచెవులంబడె. ఆ పురుషులు మువ్వురా శబ్దమువిని నిశ్చేష్టులయి నిలిచి యది యేమయి యుండునని తమలోదాము మెల్లగ విచారించుకొని, క్రమ్మర నట్టిశబ్దము వినబడకపోవుటచే మరల సాగి నడచుచుండిరి. వారు కొన్నిగజములదూరము నడచునప్పటికి ముందునడచుచున్న కరటకునికాలి కేదియోతగిలెను. వెంటనేవాడు పీనుగపీనుగ యని యరచుచు వెనుకకుం బరుగెత్తెను. వాని యజమానుడైన నాగరకుడు—"కరటకా! భయపడకు; భయపడకు. పీనుగున కంత వెరువవలెనా? ప్రాణమున్న జంతువులు హానిసేయగలవు గాని మృతజంతుకళేబరములు కీడొనరింపజాలవుగదా. దగ్గరకుబోయి చూతము రమ్మ" ని పిలిచి ధృడమనస్కుడయి ముందుకు నడచుటయు యజమానివెంట గరటకుడును కరటకునివెంట రెండవ సేవకుడగు పింగళుడును నడిచిరి. అతడా కళేబరమును సమీపించు నప్పటికి పాదములు నెత్తుటం దడిసిన నేలం దాక వాని మేను పులకరించెను. ఈ యాశ్చర్య మేమయి యుండునని యా పురుషుడు విచారించుట కారంభింప నంతలో—"నయ్యో! నేనును బీనుగను కాను. భగవదనుగ్రహముచేత నిప్పటికి సజీవుడనే. నాయందనుగ్రహముంచి నాగాయములకు గట్టుగట్టినాకించుక సాయంబు సేయుదురేని నే నాజన్మాంతము మీకు కృతజ్ఞుడనయి

విధేయుడనయి యుందున" ని కొన్నిమాటలు హీనస్వరముగ వినం బడెను. ఆ పలుకులు విని యజమానుడును సేవకులును పడియున్న వాఁ డాపదలోనున్న మనుష్యుడని యెంచి దగ్గరకుఁబోయి—"అయ్యా! నీ వెవడవు? ఏల యిట్లు పడియున్నవాఁడవ" ని యడుగ నామనుష్యుఁడు గద్గదస్వరముతో వారి కిట్లనియె—"అయ్యా! నేనొక బ్రాహ్మణుడను. నా పూర్వవృత్తాంతమంతయు సవిస్తరముగ మీకెఱిగించుట కిది సమయము కాదు. నాకిప్పు డోపికయు లేదు; ప్రస్తుతచరిత్ర మెఱిగించెద వినుఁడు. ఈ రాత్రి ముందు గనంబున పల్లెకు బోవలయునని వడివడి నీదారిని నడచుచుండ దురాత్ముఁ డొకచోరుఁడు నాకుం దెలియకుండ నావెనువెంట నంటివచ్చి చేతి దుడ్డుకఱ్ఱతో నానడినెత్తి పగులమోదెను. ఆ ప్రహారముతో తలకుంజుట్టికొన్న సేలువ యొకమూలంబడ నెత్తినుండి క్రొన్నెత్తురు జొటజొటగార గొడ్డలి నఱికినతరువువలె నేను హరహరా యనుచు నేలఁగూలితిని. అంతట నాకిరాతుఁడు నారత్నకుండలములు సేలువ వ్రేలియుంగరము దొంగిలించుకొని యెందేనిం జనియె. నన్నుం గనికరించి ఆయూరికిం గొంపోయి నాగాయములు మాన్పవేఁడెద" అని జాలిగనుర బలుకుటయు, వానిని లేవదీయుమని యజమానుఁడు సేవకులం బనిచి, బ్రాహ్మణునకు ధైర్యము జెప్పి మెల్ల మెల్లగ నడిపించుచు నూరికిం దోడ్కొనిపోయి గాయంబులకు దగు చికిత్సలు జేసి పాలుద్రావనిచ్చి పన్నుండుటకు మంచము వేయించి బహువిధంబుల నాదరించె. తరువాత నాలుగైదు దినములకు బ్రాహ్మణుని గాయము గుదుర నారంభింప వానికాయంబు క్రమక్రమంబుగ దృఢంబు కాజొచ్చెను. ఆ విప్రుడొకనాఁడు నిజప్రాణరక్షకుఁడగు నాపురుషుని నామధేయంబు నెఱుంగఁగోరి యడుగ నాతఁడు కొంచెము విచారించి— "అయ్యా! నన్నిచటివారు సుమిత్రు డందురు. ఏ పేరయిన నేమి? నన్ను మీ రిచ్చవచ్చిన పేరం బిలువుఁడ" ని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. తన పేరు చెప్పుటకతఁడు సందేహించినట్లు కనబడుటయు వానియున్న లావు నునికియు వానిసుందరాకారంబునకును మృదుభాషణంబులకును

దగనిదై యుండుటయు, బుద్ధిం దలపోసి యతండు ప్రచ్ఛన్నవేషుడై యుండవచ్చునని బ్రాహ్మణు డూహించి యడిగి తెలిసికొనగోరి సమయము నిరీక్షించుచుండెను. సుమిత్రుడు సేవకులును బ్రాహ్మణుని యెడ భయభక్తులు గలిగి యుపచారమును సేయుచుండిరి.

మూడవ ప్రకరణము

ఆపద లిల్లుగట్టుకొని కాపుర ముండవని తెల్పుటకో యన చీకటులు గడచిపోయెను. దుఃఖానంతరమున సుఖంబు లిట్లె వచ్చునని యెరుంగజేయుటకో యన కృష్ణపక్షంబు గడముట్టుటయు మాపులు వెన్నెలలు గాయజొచ్చెను. దుఃఖానుభవంబున గలుషంబులగు మొగంబులు సుఖానుభవంబున గళావంతము లగునని వెల్లడిచేయుటకో యన దిశాముఖములు కళల దెలివినొందె. దేశ మజ్ఞానాంధకార మయమగునప్పుడు మిగులం దేజొల్లు కించిద్జ్ఞులు దేశము జ్ఞానదీప్తి మంతం బగునాడు తమ యూరుపేరు లేకయుందురను నీతి లోకంబున కెరు జాటుటకో యన మున్ను జీకటిరాత్రుల దళదళమని మెఱసిన నక్షత్రంబులు వెన్నెలలలో వెలుంగు డిందుపడి కానబడనయ్యె. రాజు లొకవేళ జనుల కార్తికరు లయి మఱియొకవేళ నానందకరు లగుదు రనుమాట నిజమని ప్రకటించుటకో యన నిశారాజగు చంద్రుడు హేమంతఋతువున జగజ్జములకు జలిచేత వడకించిన చల్లనికిరణముల చేతనే యీ వసంతరాత్రులలో జనుల నానందాబ్ధి దేలించుచు కువల యానందప్రదాయకుడై యుండెను. ఎంతటి స్వచ్ఛమూర్తులకయిన నెంతటి కళావంతులకయిన, నెంతటి సన్మార్గవర్తనులకయిన వెదకి చూచిన నించుక లోపముండకపోదను పలుకు నొక్కి వక్కాణించుటకో యన స్వచ్ఛమయి, షోడశకళాపరిపూర్ణమై యాకసంబు నలంకరించు చంద్రమండలమున మచ్చ చూపఱకు గానబడ జొచ్చెను. నిండు

చందురుండు పండువెన్నెలలు గాయు పున్నమనాటిరేయి సుమిత్రుడు వడివాకిట నొకచాప వేయించుకొని వెన్నెలలో బ్రాహ్మణుడు దానును గలిసి కూరుచుండి పురాణగాథలు, పూర్వరాజుల చరిత్రములు నాతని వలన వినుచుండెను. కరటకుడు పింగళకుడు మొదలగు సేవకులు పగలెల్ల నొడలువంచి పనిచేయుటచే మేనుమఱచి గాఢముగ నిద్రించుచుండిరి. గ్రామమంతయు మాటుమణగి నిశ్శబ్దమైయుండె. కొంతసేపు పురాణగాథలువిని సుమిత్రుడు బ్రాహ్మణుని జూచి—"యార్యా! మీముఖవర్చస్సును బాండిత్యప్రభావమునుజూడ మీరు సామాన్యులు గారని తోచుచున్నది మీరెవ్వరో ఏదేశమునుండి యెందరుగుచున్న వారో, యట్లరుగుటకు గారణ మెద్దియో నాకెరుంగ జేయ వేడెదను. నేను మీకు విధేయుడనగు శిష్యుడనుగాని యన్యుడనుగాను. మీచరిత్రము గోప్యమగునేని నేనది యిచ్చటనే మఱచిపోవ గలవాడ నని శపథంబు జేసెద. మందభాగ్యుడనగు నేను నాచరిత్రమును మీకు విన్నవింప దలచుచున్నాడను కాని ముందుముందు మీరు నన్ను నమ్మి మీకథ నెరింగింతురేని యవ్వల దెలిపెదను. కావున నన్నుగ్రహించి సెలవిండ" ని ప్రార్థించె. ఆ వేడికోలు విని మహీసురుడును గొండొకవడి యాకసంబువంక దలయెత్తి చూచి విచారించి, యెట్టకేలకిట్లు తన వృత్తాంతము జెప్ప దొడంగె—"ఓ సుమిత్రా! మిత్రదర్శనము లేమిచే శోషిల్లి నామనఃపద్మము. మిత్రుడవగు నిన్ను జూచి మరల వికాసవంతమైనది. ఆప్తబాంధవుల నందఱ విడిచివచ్చిన నాకు దైవము దయాళుడై లోకబాంధవుడవగు నిన్నుంజూపె. భాగ్యహీనంబగు నాచరిత్రమును జెప్పెద వినుము. ఆర్యావర్తమునకును దక్షిణాపథంబునకును నడుమను మాళవదేశముగలదు, ఆ దేశంబున కలంకారమగు నుజ్జయినీపురంబు నాకాపురంబు నాపేరు రుద్రభట్టు; నాతండ్రి కుమారభట్టు. మంత్రశాస్త్ర పారంగతుండై పేరు వాసినవాడు. మాతాత మహాదేవభట్టు, నిరతాన్నప్రదాత యయి మడిమాన్యంబుల విక్రయించి బ్రాహ్మణ సంతర్పణములు జేసి కుటుంబమునకు

బేదరికము దెచ్చినను వంశమునకు గావలసినంత కీర్తి ధనము సంపాదించి యిచ్చిపోయెను. కూటికి పేదయైనను గులమునకు పంపన్నుడగుటచే మాతండ్రి యొరుల నాశ్రయింపక నీచవృత్తులకు నింద్యకర్మలకు నొడబడక, తన కున్నంతలో గమువుగొని తనివి గలిగి పదిమందిలో నింతవాడు లేడనిపించుకొని గౌరవంబుగ గాలక్షేపము జేసె. నేనును మాతండ్రి నడచిన తెన్నున నే నువదలచి కులగౌరవములకు భంగము రాకుండ దినములు గడపుచుంటి. నాపూర్వపుణ్యవశమున నాడనకుము నాకనపహార్యంబగు విద్యాధనంబు నొసంగిపోయెను. నాప్రజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనుట యనుచితమే యగును గాని క్రొత్తవాడ నగుటచే వినుక నుడువవలసివచ్చెగావున మీరు క్షమియింతురుగాక! చతుర్వేదము లధిగమించితి. షడ్దర్శనములు నేర్చితిని. చతుష్షష్టికళలు నలవరచుకొంటి. నాపాండిత్య ప్రభావము కక్కడపడి యాదిశేషునకైన జతుర్ముఖునకైన వంకలు దిద్దగల కాశీకానగరపండితులు నాకు విద్యానిధి యని బిరుదొసంగిరి. శాస్త్రచర్చలయందెంతెంత దిగ్దంతులనైన నేనవలీల నోడించి వుచ్చుటంజేసి లోకులు నన్ను బ్రతివాదిభయంకరుడని చెప్పుకొనుచుందురు. అత్తకోడరికముం బగచే లక్ష్మియు సరస్వతియు నొకదాపున నుండ నిచ్చగింపరు గావున నాకడ విద్య యెంత యతిశయముగానుండెనో నాయింట బేదఱిక మంత యతిశయముగా నుండెను. మాళవదేశస్థుల భాగ్యదోషమున నుజ్జయినీనగరంబు రాజధానిగ జేసికొని సుదర్శనుడను బౌద్ధమతస్థుడొకరాజు పాలించుచున్నవాడు. అతడు పండితపక్షపాతి యగుటచే నాకీర్తి కర్ణాకర్ణిగ విని తన కొలువుకూటమునకు నన్నుం బిలిపించి. యుచితాసనంబిడి తన దేశీయులగు కొందరు పండితులతో నన్ను వాదింపబనిచి నాప్రసంగంబునకు గడు మెచ్చి యానాడు మొదలు నన్ను దన యాస్థానపండితులలో నొకనిగా జేకొని సబహుమానముగ సగౌరవంబుగ నన్నాదరించె. అతని యాస్థానమున హిరణ్యమిత్రుడు ధర్మగుప్తుడు దేవసింహుడు సత్యమిహిరుడు మొదలగు బౌద్ధపండితులనేకులు విద్యాధనులుగలరు. వారికి నాకు వేద

ములగూర్చి యభిప్రాయ భేదములు గలిగి వాదములు సంభవించు చుండుటం జేసి మనస్పర్ధలు వొడముచు వచ్చినవి. రాజు బౌద్ధుడగుటచే మతవిషయముల నాతో నేకీభవింపక వారితో గలియుచుండు. ఇట్లు సుదర్శనుం గొలిచి జీవయాత్ర నడపుచుండ విదర్భరాజునకు మా యేలికకు నెల్లలగూర్చి పోరపులు వొడమినవి. ఆ వివాదంబులు పరిష్కరింపుమని తన మిత్రులలో నొకడగు కేసరి యను నాతని నియోగించి వానికిం దోడుగ నన్నుం బొమ్మని మా రాజానతిచ్చె. మే మిరువురము జని వివాదహేతువులగు ప్రదేశంబులజూచి విదర్భరాజ పక్షమే న్యాయమని యెంచి మాపతికి విన్నవించి యా ప్రదేశంబు వైదర్భుల కిప్పించితిమి. మాపై గిట్టనివారు కొందరు మేము విదర్భేశ్వరునివద్ద లంచములు గ్రహించి తప్పుడుమున తీర్పులు జెప్పితిమని మా నృపునితో కొండెముల జెప్పి కినుకం దెప్పించిరి. రాజును మొట్టమొదట వారి మాటలు విశ్వసింపక కొంతకాలంబు పోయిన వెనుక సాక్ష్యంబు విచారించి మమ్ము నేరస్థులుగా నెంచి దండ్యులమని నిశ్చయించి మమ్ముం గొరత వేయుమని పలువురు పురికొల్పిన నెందుచేతనో యట్లుసేయక మా సర్వధనంబులు దాను గైకొని మమ్ము దేశమునుండి వెడలనడిపె. నా విద్యకు నా గౌరవంబునకు దగనిపని నేను జేసితినని నమ్మి ప్రజలను "యథా రాజా తథా ప్రజా" యను మాట నిశ్చయముగ రాజుతోపాటు నాపై నలిగిరి. భార్యను బుత్రసమేతముగ బుట్టినింటికంపి పైబట్టతో నిలు వెడలి కాశ్మీరదేశమున వసియింపవలయునని పోవుచు మీ పాలం బడితి. నాయనా! రాజులు విశ్వసనీయులుగారు. వారితో గూటములు పాములతో జెలగాటములు; వారిపోరాటములు కత్తులమీది సాములు; వారి నెయ్యములు పులులతోడి వియ్యములు, వారి యనుగ్రహంబులు నీటిబుగ్గవోలె క్షణవినశ్వరంబులు, వారి యాగ్రహంబులు చిరస్థాయికంబులు, వారిచ్చు సంపదలు మెరపుదీగలట్లు చంచలంబులు, వారొనరించు నపకారంబులు శాశ్వతంబులు; వారి యాకారంబులు కోడెత్రాచులట్లు దర్శనీయములు, అంతరంగంబులు విషాశయంబులు, వారి

మొగంబులు పుష్పసుకుమారంబులు, మానసంబులు వజ్రకఠినంబులు,
వారి దయాదృష్టు లెవ్వరిపై కురియుచుండునో వారిమీదనే బిట్టులుక
లను పిట్టపిడుగులు వడుచుండును. వారి కేల యాగ్రహంబు గలుగునో
యేల యనుగ్రహంబు వొడమునో యెఱుంగనలవి కాదు. సహజ దుర్గు
ణంబులకు దోడు మా రాజు బౌద్ధమతావలంబకుడు, వానికి దైవంబు
నాస్తి, గురువునాస్తి దయనాస్తి, ధర్మమునాస్తి, సర్వమునాస్తి అట్టి
పాపకర్ముడగుటచేతనే నన్నింత చేసె; పిల్లలుగలవాడను. పెద్దవాడను.
పేదవాడను. కుటుంబభారము మోయలేక కడుపుకక్కుఱితిచే నాల్గు
వరాలసొమ్ము దంటినేయుదును. ఇంతమాత్రమున నన్నింత క్రూర
శిక్షపాలు సేయుట జెల్లునే! నాభార్య భూలోకమాత, పరమసాధ్వి. గోలు
గోలుమని యేడ్చుచు నిలువెడలి పుట్టినింటికిం జనియె, ఆ యుసురు
వానికి దగులక పోవునే? వాడు ధర్మాత్ముడట, మంచి రాజట.
మహాశాంతుడట, వానిధర్మము మండిపోను, వాని రాజరికము
కడతేఱిపోను; ఆ దుర్మార్గుని వాని యాస్థానపండితులను నేమిచేసినను
దోసములేదు దైవానుగ్రహమువలన నేను బ్రదికియుంటినేని వారిపాట్లు
మీకండ్లఁ జూడగలరు. వేదములు పౌరుషేయములట; తత్కారణ
మున నప్రమాణములట; వసిష్ఠాది మహర్షులు మనవంటి సామాన్య
మనుష్యులేయట. గోమాంస భక్షకులట; దేవాలయములోని విగ్రహ
ములు కారురాళ్ళట; పూజానర్థములట, పురాణములన్నియు గల్పనా
కథలట. విశ్వసనీయములుగావట; భగవంతుడు లేడట; పరమభాగవ
తోత్తములు దొంగలట; ఇట్లు ప్రేలువారి నోళ్ళన్న దేని పడిపోవునో;
వారినాలుక చీలికలుగావలసినదే. అయినను నీపరుషవాక్యముల నానోట
రానీయనేల? భగవంతుడే పాలించుచున్నాడు; కలిప్రభావ మతిశయ
మయిన యీదినములలో దురాత్ములకే సమస్తకళ్యాణములు లభించు
చున్నవి. సద్ధర్ములే దురవస్థల బడుచున్నవారు. పరమఛాందసుడనగు
నేనేమి రాజద్రోహము సేయుటయేమి! ఇంతమాత్రమా రాజాధము
నకు దోచినది కాదు. వాని కొలువుననున్న బౌద్ధపండితులు నాకు

దమోకుంగల దొంటి స్పర్థల మనంబుల బెట్టుకొని నేను లంచగొండి నని రాజుతో జెప్పి నన్నింత చేయించి యుండురాయని యనుమానమును నామనస్సున గలదు. పాపపుణ్యములు భగవంతు డెరుంగు. ఇంతకన్న నేజెప్పవలసినది లేదు. ఇదియే నావృత్తాంతము" అని చెప్పి యా బ్రాహ్మణుడు కన్నులనీరు పెట్టుకొని యూరకుండెను. అతని పలుకులు వినిన వెనుక సుమిత్రుని మనసు జాలిచే గరగి వికలమగుటయు నాతడు తన యుత్తరీయపుచెంగుతో విప్రుని కన్నీరుతుడిచి యిట్లనియె— "భూసురోత్తమా! నీకధవినినపిదప నీవు నిర్దోషివని నాకుం బోడ కట్టినది. నీవు వెఱవనక్కఱలేదు. నీవెందరిగిన నచ్చట నభ్యుదయంబు గలుగు; నీవు కాశీనగరంబునకు బోవుచుంటివి. అదియే యవశ్య మాచరణీయము. నా ప్రాణంబులున్నంతకాలము నేను నీ కాప్త మిత్రుండనయి యుండెద. ఈమాట దప్పితినేని విశ్వేశ్వరుని పాదంబులాన" అనుటయు బ్రాహ్మణుడు సుమిత్రుని కౌగలించుకొని సంతోష పారవశ్యమునందె—"నాయనా! నాపాలిదైవంబవు; చింతామణివి" అని స్తోత్రము జేసి అతనిగుణంబుల పలువిధముల బొగడజొచ్చెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

అంతకార్తికమాసపు శారదచంద్రికలు మాన్పజాలవు. చక్కని వెన్నెలలు, చల్లనిచిఱుగాలులు, సుగంధపుబూతీగెలు శరీరమునకు సౌఖ్యమొసంగ నేర్చునుగాని, శోకాగ్నిచే మిగులగుములుచున్న మనస్సునకు శాంతి కలుగజేయజాలవు. ఎండవేడిమిచే బీటలువారిన నేలను శుభవృష్టికురిసి చల్లజేయునట్లు దుఃఖానలసంతప్తమగు మనస్సును కృపారస శీతలంబులగు సత్పురుష వచనంబులే శోకపు వేడిమి నడచి శాంతి నొందింపగలవు. నాటిరాత్రి బ్రాహ్మణు డెంతసేపు పండు

వెన్నెలలో గూరుచున్న నంత నీవు చంద్రకిరణస్పర్శనంబున వానిమేను జల్లుపడినను, సుమిత్రుని నోటనుండి చల్లనిమాటలు బయలు వెడలువరకు మనస్సు శోకమునుండి ముక్తి జెందదయ్యె. అత్యాదరమును జూపు సుమిత్రునివచనములు వినినతోడనే రుద్రభట్టు తన దుఃఖము నంతను మఱచి వానిని వింతగ నీక్షించి యిట్లనియె—"మిత్రనిధీ! నాయవస్థ నవిస్తరముగ విన్నవించితివి నీ పరిచయంబు గలుగుట మొదలు నీవృత్తాంతంబు విన నాకుం గుతూహలము నానాటికి హెచ్చుచున్నది. నాయుదంతము నీకెఱింగించిన విధమున నీచరితంబు నాకుం దెలుపుటకు నీవు వాగ్దానము చేసియుంటివి నాకథ నెఱింగించితిని గాన, నింక కొఱత నీయుదంతము! నిన్నుం జూచినప్పటినుండియు నదియేమోకాని నీవు ప్రచ్ఛన్నవేషధారివనియు గొప్పవాడవు కారణాంతరమున నీవీక్షుద్రగ్రామమున వసియించుచున్నావనియు నాకు గట్టిగ దోచుచున్నయది. నీ ముఖవిలాసంబును నీమాటలపొందికయు నీప్రజ్ఞయుజూడ నీవు ఉత్తమ రాజకులంబున బుట్టియుండువనియు మహీమండలంబును బాలింప సమర్థుడవనియు సులభముగ దెలిసికొనవచ్చును. నీమనస్సు దీర్ఘవిచారభారముచేత గ్రుంగియున్నదని నీవెంత దాచినను నీమొగంబున స్పష్టముగ గనుపడుచున్నను, కుండలోనుండిన దీపములాగు నీవల్లియ నుండుటం జేసి జగంబునకు నీప్రభావతేజము గానబడుచుండుట లేదు. గడ్డితో గప్పబడియుండు కాయలట్లు మేఘములచాటున మరుగుపడియుండు సూర్యబింబమట్లు నివురుగప్పిన నిప్పులట్లు నీవిట్లుండుటకు గారణమేమి? నీవు నాకు సుమిత్రుడవగుదువు కాని నీపేరు సుమిత్రుడుగాదని నామనస్సు చెప్పుచున్నది. నీచరిత్రంబు పరమరహస్యంబుగ నుండవలయునని నీవు తలంచితివేని నేనది యెవ్వరికిని దెలియఁజెప్ప. నీకథ వినినపిదప నామన స్నేహబంధంబు మరింత దృఢమగునని నాకు నమ్మకము కలదు. యిందుచే జంతుగణమున రెండు గువ్వలు తోడ దానినొకటి కాపుగనుండి యన్యోన్యసంరక్షణము జేసికొనినట్లు నాకు నీవును నీకు నేనును సహాయము గావించుకొని సుఖింపవచ్చును.

నాప్రజ్ఞాదికములు నేనా చెప్పుకొనఁగూడదు కాని యీ రుద్రభట్టు పరమ
భాగవతుం డట్లు నీ వేడుచున్నను లోకవ్యవహారముల జక్కఁగ
నెఱిగిన దిట్టరిసుమీ! బూడిద బూసికొని తాపసవేషము ద్రిప్పుచు జపము
జేసినను నీవైదికుఁడు నా కేమి సాయము చేయఁగలఁడని నీవు తలఁప
వలదు. శాస్త్రాభ్యాసముచే బుద్ధినిపుణతఁ గలిగియుండిన లోకజ్ఞుఁడను
గాని వేదజడుఁడను గాను. రాజనీతి దెలుపు స్మృతినీతి మొదలగు
సద్గ్రంథముల నామూలాగ్రముగఁ జదివినవాఁడ. శత్రునేఁబూని పన్నుకొనెడు
గొంతులు కోయు జాలరి గాని యింటికిఁగద్దఁ బండి కుత్రతుల సహాయంబులు
జెప్పి యుపాయంబులు దెలిపి శాత్రవుల నిర్మూలింపఁజాలుదును కావున
నిం సందియపడక నీయుదంతము నెరిగింపుము" అని రుద్రభట్టు
పలుకుటయు సుమిత్రుఁడు—"బ్రాహ్మణుఁడా! విశ్వాసపాత్రుఁడవని నా
డనియు నేనాత్మవార్త పలుకుట కయిన సమర్థుఁడనియు నెరిగి యీ
వృత్తాంతము చెప్పుచుంటి వినుఁడు" అని రెండు మూఁడు మాటలు
తనలో దాను విచారించుకొని (సర్వ)కాలము మానసికమైన వ్యాధిచే
ముగుఁ బీడింపఁబడుచున్న శోకభారము గాసిలెడు నా కిది చెప్పుటయే
యుత్తమమని యెట్టకేలకు నిశ్చయించి యిట్లని చెప్పఁదొడంగె—
"విప్రపుంగవా! నీ జన్మకాలంబు గలిగినది మొదలు బహుశాస్త్రంబుల
కరతలామలకముగ నెరుంగుటయు రాజనీతి నిశేషముగ నెఱుంగుటయు
నీ సంభాషణంబులవలనఁ దెలియఁబడియె. నా చరిత్రంబు వినుమా వేఁడెద జనం
డెరిగినచో నాకెందుకైన కొంతలాభము కలుగును గాని నష్టంబు
గలుగదు. మఱియు శోకపూరితమగునవ్వి మహాన్యాయమైన దుఃఖ
మును నోరుగా కెఱిఁగించుచో నదికొంత యుపశమించును. సుభవార్త
లితములు కేక గించిన లది యోగాపదము నెంచు గాపుర కథ
నీకెఱుంగింతుఁ గను. నాయుం బన్మాంభ్నుంబు నొకవిధ దురవ
వలసియున్నది. తెలిపెద వినుఁడు. భూమండలమునఁగల దేశము
లన్నిట భరతఖండము ప్రశస్తము. అందార్యావర్తము శ్రేష్ఠము.
అందు హిమవత్పార్శ్వము పుణ్యప్రదము. అందు గాశ్మీరము దర్శ

నీయము. ఆదేశంబు కుంకుమపువ్వునకుం బుట్టినతావు, కాశ్మీరమునం దది యుదయించుటచేతనే దానికి కాశ్మీరమని పేరుగలిగెను. మంచి గంధంబును బచ్చకప్పురంబును జాజిపూవులు నచ్చట సమృద్ధిగా లభించుటం జేసియు నేల సకలసస్యములు సమృద్ధిగ బండుటం జేసియు నచ్చటియేరు లెడతెగక పాఱుచు పొలములకు తోటలకు జీవనము లొసంగుట జేసియు నచటి యంగనలమందర వేల్పుటువిదలు దిగ దుడుపునకయిన పనికిరాకుండుటం జేసియు నది భూలోకస్వర్గమని కొందరు కవులు వర్ణించియుండిరి. వేయేల ? అచ్చటి పూదోటలు, నందనవనంబులు, అచటి కాంతలప్సరసలు, అచటియేరు లమృతస్రవంతులు, ఆ దేశమునకు రాజధాని శ్రీనగరము, కామధేనువు కల్పవృక్షము లేని వెలితి యొక్కటియె కాని దానికి నమరావతింబునకు భేద మించుకయు లేదు. ఆ విషయంబునకు విక్రమసేనుడను రాజు నాయకుడయి చిరకాలము మహీభారముం బూని ప్రజలం గన్నబిడ్డలట్లు కాపాడి ధర్మస్వరూపు డనిపించుకొని కొన్నియేండ్ల క్రిందట కీర్తిశేషుడయ్యె. వానికి రెండుకన్నులంబోలె నిరువురుకుమారులు, హేమచంద్రుడు చిత్రభాను డనువారలున్నవారు. తండ్రి పరోక్షమున జ్యేష్ఠుడగు హేమచంద్రుడు రాజ్యమున కభిషిక్తుడయి గద్దెయెక్కి ప్రజాపాలనంబు జేయుచున్నవాడు. హేమచంద్రుడు చిత్రభానునియెడ బుత్రస్నేహము నిలిపి వానికిం దండ్రిలేని వెలితి తెలియక గాపాడుచువచ్చెను. పితృసమో జ్యేష్ఠః" యను లోకోక్తి ననుసరించి చిత్రభానుడు సోదరుని యడుగులు గడుభక్తి భజియించుచు నన్నమన్ననలకుం బాత్రుడై యువరాజై యుండె. ఇట్లుండ బాంచాలదేశాధీశ్వరుండయిన మహేంద్రదేవు గారాబుకూతురగు నరవిందయను కన్యకు స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లె. ఆ స్వయంవరంబునకు నిఖిలదేశంబులనుండి రాజకుమారులందరు బోయియుండిరి. అరవిందాదేవి తామరపువ్వుకన్న సుకుమారము గు మేనిజిగింబాల్పె యొప్పు. హేమచంద్రుడు చంద్రునకు వంకలు దిద్దగల సోయగమువాడు. హేమచంద్రుని గుణరూపంబుల నర

విందయు నరవిందగుణరూపంబుల హేమచంద్రుడును వినుచున్న-
వారి కొండొరులపై వలపులు నిలిచె, ఆ కారణంబున నా బాలిక స్వయం
వరమున హేమచంద్రునే వరియించె. ఆ యెలనాగను పాణిగ్రహణము
జేసికొని హేమచంద్రుడు తన యంతఃపురంబునకుం దోడ్కొని
వచ్చిన నాఁడిగ నేటిదనుక నాఁబోటి గీచినగీటు దాటడు ఆమె మాట
కెదురు పలుకఁడు, ఆమె యాన శిరసావహించు. వేయేల? ఆతని
కామె పెట్టినదే భిక్షము, ఆమెనేమి మాయలు పన్నెనో యేమి
మందులు పెట్టెనో యెట్టి వలపులు గొలిపెనో యెట్టి కొండెములు సెప్పెనో
కాని ఆమె యంతఃపురమున నడుగు పెట్టినది మొదలు రాజునకు దమ్ము
నిపై దొంటియనురాగము నిలువదయ్యె. బ్రాహ్మణోత్తమా! ఒక్క నెల
వున బుట్టినను రాజునకుం దమ్ములకుం సహజవైరము గలుగుట లోకప్రసిద్ధము
గదా! తమ్ములు విశ్వాసము గలిగి విలసిల్లుచున్నను రాజు మాహాపదముచే
నచట నుండఁగ యోవలికింబోవు. అరిడిట్లు మటచే దమ్ములును
వానివర్తనం బనుసరించి, రాజు సంపూర్ణుడయి శోభిల్లుచున్నను మొగం
బులు ముడుచుకొనియుంట యాశ్చర్యముగాదు రాజు మహోన్నత
పదమున నుండుటయు దమ్ములడుగంటి యుండుటయు సంభవించు
చుండును గాన వారికైకమత్యము సాధారణంబుగా గుదురదు. దానికిం
దోడు ప్రియురాండ్రు సోదరుల విడువుమని చెవి ఇల్లుగట్టుకొని పోరుచు
విసము నూరి పోసినట్లు నేరములుజెప్పుచు రవ్వంత పొరపుగలిగిన దాని
దోహదముజేసి పెంచుచు కోపాగ్ని రవులుకొనునట్లు సమిధలవంటి
మాటలు ప్రయోగించుచుందురు లేని ఇంక జెప్పవలసిన దేమి? మహాత్మా!
ఆడుదాని చేతి బొమ్మవలెనుండి యది యెట్లాడించిన నట్లాడుచుగవాడు
తనవారి కపకారంబు జేయడే? అదిగాక స్త్రీలు భర్తమనస్సెరింగి సమ
యోచితంబుగా గిలెత్తిగి నాగబెట్టినట్లు కిట్టనివారిపై బగలు బొడ
మించుటలో గడుం బ్రోడలనుట నీ వెఱుంగుదువు. అందుచే
నన్న దమ్ములకు స్పర్ధలు జనించెను. ఆయుదనెరిగి కొండె
గాండ్రు తమ్ములపై నేరముల నన్నతో నన్నపై నేరములు తమ్ములతో

నున్నవి కొన్ని లేనివికొన్ని చెప్పి వైరంబు వర్ధిల్లజేసిరి. అయ్యో! మీతో డంబ చెప్పమరచితి. హేమచంద్రుని వివాహమైన కొన్ని దినములకు చిత్రభానునకును బరిణయమయ్యె విదర్భేశ్వరుండగు రాజవాహనుని గాదిలికూతురు సౌభాగ్యవతి యిందుమణి వాని భార్య. ఈ లలనవలన జిత్రభానునకు జగన్మోహనాకారుండగు నొకకూతురు చక్కదనంపు దీవి యగు నొక్కకుమారుడు నుద్భవించిరి. అరవిందాదేవివలన హేమచంద్ర మహారాజునకును సోయగంబున మదనుని జంపిపుట్టిన కుమారులిరువురు గలరు. హేమచంద్రునకు నేమి కారణమో ఆడుబిడ్డలు కలుగనందున నతడు సోదరునిపై ద్వేషమున్నను వాని కూతురును తనకూతురట్లు మిక్కిలి గారాబమున బెంచుచుండె. ఆబాలిక యల్లారుముద్దుగా నుండుటనో మగడు గారాబముచేయుటనో యరవిందయు మఱందికూతును మక్కువమెయి బెంచుచుండెను. విదర్భ రాజపుత్రి చిత్రభానుని భార్య యగుటచే నా దేశస్థులు కొందరు నీనగరమునకు వచ్చి చిన్నరాజు నాశ్రయించి జీవించుచుండిరి. ఇట్లు దినములు లోకసిద్ధమున గడచుచుండ యువరాజు భాగ్యదోషమున నానంతరమున రాజును విప్రయోగముచేత గడతేర్చవలయునని దురాత్ములు కొందరు కుట్రపన్నిరి. రాజద్రోహులు తమలో దామైకమత్యము లేని మోసకులగుటచే నొండొరులతో బోరాడి సంకల్పమును గొనసాగింపలేక పోయిరి. ఒకరి నొకరు చెరుప దలచి ఆదురాత్ములు రహస్యములను మెల్లమెల్ల జారవిడువ గ్రమక్రమంబున కుట్ర బయలుపడియె. అందున్నవారిలో గాశ్మీరదేశస్థు డొక్కడును లేక యందరు విదర్భనుండి వచ్చి చిత్రభానుని యాశ్రితులే యగుటం జేసియు బ్రజలెల్ల జిత్రభానుడు పరమదుర్మార్గుడు. వాడే యిది పన్ని యుండబోలునని యైక్యకంఠముగ బలుకుట బట్టియు రాజునకు సోదరునిపై గట్టియనుమానము తగిలెను దానికిం దోడుగ నరవిందాదేవియు నందు దోరికెనని లోకప్రవాదమున కనుగుణముగ దాళము వేయుటంజేసి రాజున కాగ్రహంబుదయించె. అతనియనుమానము స్థిరపడునట్లు వైదర్భులలో బ్రధానపురుషులు కొందరు నడిరేయి పారిపోయిరి. అంతట హేమ

చంద్రుడు తక్కిన వైదర్భులంబట్టి తెప్పించి కారాగృహంబుల బెట్టించి తగుశిక్షలం జేయించి తమ్ముని బిలిపించి-"వత్సా! నీవు కష్టచరిత్రుడవై విసము బెట్టి నా యుసురుల నపహరింప దలచినను భ్రాతృవాత్సల్యమున నీప్రాణంబులు తీయుటకు నాకు చేతులాడకున్నయవి. మన జనకుడు దీరిన దాదిగ నీవు దుస్సాహసముల జేసి జేయరాని పనుల గావించి యకార్యము చేయవలదని ఖండించినందులకు నన్ను నిందించి నీకు మాతృసమానయగు నరవిందపై నపవాదంబులు మోపి కూళవయి వర్తించితివి. కడుపు చించిన గాళ్ళపై బడునన్నట్లు నిన్ను శిక్షించిన నాయప్రతిష్ఠ నాకే కదా యని దూరము యోచించి నీచేతలు బయలుపుచ్చక కడుపులో బెట్టుకొని సైచితిని. ఇంక నీతో నేను వేగజాలను. నిన్నింట నుండనిచ్చుట పక్కలో బాము నుంచుకొనుట. కావున నీవింక నాలుబిడ్డలతో నేదేశంబునకైన జని యచట నుండుము. నీకు గావలసిన విత్తము నేపంపుచుండెద. ఇంతకన్న నేనీకు జేయునది లేదు. విదర్భకుంజని నీ యత్తవారియింట నుంట యుచితము. అక్కడనైన బుద్ధిగలిగి సుగుణనిధానమగు విక్రమసేనునకు గొడుకు వయినందుకు దండ్రిని దుర్యశఃప్రాప్తునిగ జేయక జాగరూకతతో మెలంగునది" అని పలికి కన్నీరు పెట్టుకొనుచు వాని నావలకుం బనిచె.

అయిదవ ప్రకరణము

మనుజుడు చింతాక్రాంతుడగునప్పుడు నిముసములు గడియలై గడియలు జాములై నిశలు దీర్ఘములై తోచు. నరుడు బంధుమిత్రులతో ప్రసంగించునప్పుడు జాములు గడియలై గడియలు నిముసములై మాపులు కురుచలై కనంబడును. అందుచే మనుష్యు లొండొరులతో

చెప్పుకొను కథలు ముగియక పోవుటయు రాత్రులు మాత్రమే గడచి పోవుటయు సంభవించుచుండు. ఆ రాత్రి సుమిత్రుడు బ్రాహ్మణునితో గాశ్మీర రాజు తమ్ముని వృత్తాంతము గొంతవరకు జెప్పునప్పటికి మూడు యామములు గడచె. తెల్లవార వచ్చుచున్నది గావున జార చోరులు మొదలగు నిశాచరులు తమ తమ సంచారంబు లిక ముగింపవలసిన దోహో యని కాలపురుషుడు వేయు కేకవలె 'కొక్కురోకో' యని జాముకోడి కూసె. ఇదివరకు వెన్నెలలు వ్యాపించిన తావులందు గ్రమక్రమంబున నీడలు వ్యాపింప దొడంగె. తెలివి వెన్నెల అంత కంతకు బలుచన కాదొడంగె. అప్పుడు బ్రాహ్మణుడు సుమిత్రునితో- "అయ్యా! తెల్లవాఱవచ్చుచున్నది. మన ప్రసంగంబు లింక ముగింపవలయు. నీచరిత్రంబు నేవినగోర నీవది చెప్పక మరియొకని వృత్తాంతము వినిపింప దొడంగితివి. ఆతనికిని నీకునుగల సంబంధ మెట్టిదియో నేనీవఱకు నెఱుంగజాలనైతి. కావున కాలయాపనము చేయక నాకెఱిగింప దగిన యంశము లన్నియు సాధ్యమయినంత శీఘ్రముగ నెఱింగింపుము. 'అలస్యాదమృతం విషమ్మ'ని బుధులు పలుక వినవే" యని పలికి వేగిరపెట్టె. అప్పుడు సుమిత్రుడును రుద్రభట్టుతో నిట్లనియె-"ఆర్యా! కాశ్మీర రాజు సోదరునకును నాకునుగల సంబంధ బాంధవ్యములు కొన్ని కారణములచేత మీకిపుడు నేనెఱింగింపకున్నను ముందుముందు మీ రెఱుంగకపోరు. మీకనులుగప్పి నేనే కార్య మొన రింపను. కావున నావిషయమై మీ సందేహము విడిచి మిగిలినకథ వినుడు. హేమచంద్రుడు సోదరుడగు తన్నిట్లు స్వదేశమునుండి పారద్రోలునని చిత్రభాను డెన్నండు గలనైన ననుమానించి యెఱుంగడు. గావున తన యన్న పలుకులు విని యతడు నిశ్చేష్టుడయి తాను నిర్దోషినని రాజుతో విన్నవింప మనసులో దలంచియు నోట మాట రాక నిలువం బడెను. ఆతడు కొంత వడికి ధైర్యము దెచ్చుకొని యేమియో పలుకబోవునప్పటికి రాజు తావు విడిచి పోవుటయు బరిజనులు చిత్రభాను నచటనుండి యావలకుం దోడ్కొనిపోవుటయు సంభవించె.

గంగిగోవున కలుఁ పుట్టినట్లు గుణరత్నాకరుఁడగు హేమచంద్రునకు గినాక వాఁడగుటచే నదియునివార్యమని యెంచి మంత్రులు సామంతులు రాజబంధువులు మిత్రులు నున రాజుపత్నియును నొక్కమాటయుం జెప్పక యూరకుండిరి. అనంతరము చిత్రభానుఁడు తన యంతిపురమున కరిగి పాన్పుపై బండుకొని చింతాక్రాంతచిత్తుండయి తన భావిస్థితింగూర్చి తలపోతలకుం జొచ్చె భార్యయగు నిందుమతి మగని దాసీ దురపిల్లు టకుం గారణం బడిగి యాతనిచే నుత్తరంబు వడయనేరక యావలకుం జని పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి యడిగి వానివలన భర్త మనస్తాప కారణంబు నెఱిగి భయశోకవిహ్వల యయి యొకచోట గూర్చుండి బాష్పాకులితనేత్ర యయి నగవసాగెను తలిదండ్రుల సౌఖ్యదైన్యము నవలోకించి కొమరకుం గూతురు తమ ముద్దుమొగంబులు చిన్నవోవ నాటపాటలు మాని కన్నులు నీరు నించుకొనిరి. భార్యాభర్తలయు బిడ్డలయు దెస గనుంగొని పరిచారకులు గుడ్లనీళ్ళు గుక్కుకొన జొచ్చిరి అప్పుడు యునరాజు తన మనంబున నిట్లని వితర్కించు కొనియె—"అహా! అగర్భశ్రీమంతుఁడనయి మహారాజ కుమారుఁడ నయి యభిమానధనుఁడనయి సౌఖ్యంబుల నారగా నందిన నేనింక నే దేశంబుల నేవిధంబున గాలంబు బుచ్చువాఁడ. అనేక రాజకుమారుల నే సేవింపబడిన నేను వేఱొకని సేవింపగలనే? నాకేమి? మగవాఁడ. ఎవనిం గొలిచి యయిన బట్టెడన్నము దెచ్చికొని పొట్టబోసుకొని కాలము గడపుకొనగలను. విదర్భరాజపుత్రియు లావణ్యవతియు మానవతియు నగు నీపరమసాధ్వి యిల్లాలి నెట కనుపువాఁడ! సంప్రాప్త యౌవనయై వివాహయోగ్యయైన యనుగు గూతు నెందు దాచువాఁడ? సుకుమారుఁడగు కుమారుని మాటయేమి? విదర్భకుం బోయి యాలు బిడ్డలతో నత్తవారియింట నుండుదునా? ఛీ! అంతవాని కడుపునబుట్టి యింతె బ్రదుకు బ్రదికి తుట్టతుదకు గతిలేక మామగారిపంచకు జేరుట నావంటి మహాభిమానికి దగినపని కాదు. అపత్సమయమున ధైర్యము జిక్కబట్టి కాలోచితముగ బ్రతిక్రియలు చేయువాఁడె పురుష శబ్దమున

కర్హుడు. హేమచంద్రుని కోటలో నేనొక్కదినమయిన నిలువరాదు. నాకులకాంతను బిడ్డలను విదర్భాపురమున కంపి నాకష్టములు గట్టెక్కువరకు నెందేని ప్రచ్ఛన్నవృత్తి జరియించి పగ దీర్చి కొనియెద. ఇంతకంటె గర్తవ్యము కానబడదు" అని దృఢనిశ్చయుడై శయ్యాతలమునుండి దిగ్గున లేచి పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి— "యోరీ! దేవియుం బిడ్డలు నీదినంబున విదర్భకు బయనమైపోవలయు. వారికిం బయన మొరిగించి తత్ప్రయత్నము గావింపుము" మని యానతిచ్చెను. సేవకులందరు భయభక్తులతో యజమానుని యాజ్ఞ శిరసా వహించి ప్రయాణసన్నాహము జేసిరి. హేమచంద్రుడు తమ్ముని కూతు నెడలేని మక్కువం బెనుచుట జేసి పాయలేక యామెను దనవద్దనిడిచి పొమ్మని యువరాజునకు వర్తమానమంపెను. ఆమాటలు విని యువరాజు- "పాము విరోధియు బడగ చుట్టమునగునా? నేను బగవాడనయినపుడు నాకూతురు నీకెట్లు చుట్టమగును? కావున నిట్టిసందేశంబులు బంపవల" దని రాజునకు ప్రత్యుత్తరమంపి కతిపయ పరిచారకులతో నిజకుటుంబమును వెంటబెట్టుకొని శ్రీనగరము విడిచెను. చిత్రభాను డనుభవించిన నాటి వియోగదుఃఖము నాటి మనోవేదనము నాటి హృదయసంతాపము నెవ్వడు వర్ణింపగలడు! గంభీరభావంబుగల పురుషుం డగుటచే నతడు లోలోపలం గుళ్ళుచు బేలవడకపోయినను వాని మొగము కత్తివాటువేసిన నెత్తురు లేక యంతస్తాపమును బ్రతిఫలింప జేయు నద్దమువలెనుండెను. ఇందుమణియు గూతును గంటికి నేలకు నేకధారగా గన్నీరు విడుచుచు నందలంబుల నెక్కిరి. తడవులంబట్టి వారలం గొలుచు సేవకులు వానివిడిచి యేడ్చిరి. ఆ సమయమున యువరాజుం బలకరించిన రాజున కాగ్రహము వచ్చుననియు బలుకరింపకుండిన చిత్రభానునకు నలుక వొడముననియు భయంపడి యమాత్యులు దండనాథులు మొదలగు నియోగులు పలుకరించియు బలుకరింపకుండు నటుల జిరునవ్వులు నవ్వియు జేతులు సాచి సెలవులం గొనియు నూరక నమస్కరించియు నోటమాట రానియ్యక భక్తి నభినయించిరి. హేమ

చంద్రుడు జాలిగుండె గలవాడనిపించుటకు గాబోలు నేమంగులు, గుజ్జంబులు, వరదంబులు, వలయువన్ని గొంపోవుమనియు గావలసిన రొక్కంబు బొక్కసంబుననుండి కైకొమ్మనియు నానతిచ్చె. కాని మహాభిమానియగు చిత్రభానుడు వాని మొగమెచ్చుల యౌదార్యమును నిరాకరించె. వాని పరివారమంతయు నిరువదిమందికంటె దక్కువగ నుండె. చిత్రభానుడు నగరంబునుండి వెడలిపోవుననుమాట నగరమున బొక్కటంజేసి వాని పయనముం జూడగోరిన పౌరులు వీధుల నిరుగెలంకుల బారులుగట్టి నిలిచిరి. చిత్రభానుడు గుఱ్ఱంబుల నందలంబుల నెక్కక కాలినడకం బోయెను. క్రోధమును గ్రక్కువాని కన్నులును నిశ్చల చిత్తమును దెల్పు నల్లనికన్బొమలును దుఃఖమున వైవర్ణ్యమును జెందిన మొగంబునుజూచి వివేకులగు పౌరులు వానివలన దమ కెన్నడో యెగ్గు కలుగకపోదని యొండొరులతో రహస్యంబున జెప్పకొనసాగిరి. నగరంబు వెడలిన తరువాత వృత్తాంతము నేనిపుడు చెప్పనక్కరలేదు. చిత్రభాను డాలుబిడ్డల నప్పుడ విదర్భపురమునకు బంపి తానొంటిగ నీవనప్రాంతముల సంచరించుచున్నవాడు. హేమచంద్రుడు తనకు నాడు చేసిన యుపకారంబు మఱవక కడుపునిండ నక్కసు బెట్టుకొని పగదీర్చుకొనుటకై సమయము నెదురు చూచుచున్నాడు. మీరు కాశ్మీరనగరమునకుం బోవ నిశ్చయించుకొనుటచే మీ సహాయము నపేక్షించుచున్నవాడు. వినయముగలవాడు, విక్రమముగలవాడు, మీ ఆశీర్వచనమున నభివృద్ధికి రాదలచినవాడు. సోదరుడు తన్ను దేశమునందు వెడలనడచి నందు కతడంతగా వగచుటలేదు. మున్ననుభవించు మహదైశ్వర్యంబుదొలంగి పేదతనమువచ్చినందుకు విచారించుటయులేదు. రాజద్రోహము భ్రాతృద్రోహము నతడు సేయబూనిన వాడని యపనింద వానిపై బడినందుకు జిత్రభానుడు రేయింబవలు పడియెడు మనస్తాప మింతింతకాదు. యశఃకాములగు సత్పురుషులు నింద నొందుటకన్న మరణమొంద నిచ్ఛగింతురుగదా? ఈయపనింద మోపక రాజు వాని నూరక పురినుండి వెడలనడచిన బాగుండును.

చిరకాలమునుండి తమ్ముని నెట కేనియు బొఱినోల దలంచి యేయుపాయంబును దోచక నందు విచారించి యెట్టకేల కీనెపము బన్ని చేయదలంచిన దంతయు హేమచంద్రుఁడు చేసె. వచ్చిన యపనింద రానేవచ్చినది. కలిగిన మనస్పర్ధలు కలుఁగనే కలిగినవి. చిత్రభాను డెంత సద్వర్తనుఁడయినను హేమచంద్రుఁడు వాని నింక మన్నింపఁడు. తాను నిర్దోషినని తమ్ముఁ డెన్నియొట్లు పెట్టుకొనిన నన్న యువి విశ్వ సింపఁడు, రాఁచపగ త్రాచుపగ యంటిది. ఐశ్వర్యంబున చిత్రభానుఁడు హేమచంద్రునకు దీసిపోయిన సిరువుగు నొక తండ్రి బిడ్డలే యగుటం జేసి పంతమున పౌరుషమున దీసిపోఁడు. కావున వాని ప్రతిజ్ఞ వినుండు, రాజనక ప్రజలనక శత్రులనక మిత్రులనక బాలురనక వృద్ధులనక స్త్రీలనక పురుషులనక ఘనులనక నీచులనక పండితు లనక పామరులనక కాశ్మీర దేశస్థులలోను, శ్రీనగరవాసులలోను దన కపు యపకారంబున దగిలియున్న వారిని రాజున కాలోచనలు చెప్పిన వారిని కుట్రవిని తన కెరంగింపక యూరకుండినవారిని లోకులు గడగడ వడకునట్లు స్త్రీలగుండె లవియునట్లు తొల్లి యశ్వత్థామ యర్ధరాత్రమున నుపపాండవుల గడతేర్చిన కథలు జ్ఞప్తికి వచ్చునట్లు చాటుగనో బహిరంగముగనో స్వయముగనో పరసహాయముననో న్యాయముననో యన్యాయముననో శస్త్రముననో విషాగ్నులనో హేమచంద్రుని సకళత్రముగ ససంతానముగ సబాంధవముగ సమిత్రముగ సపరివార ముగ భూతబలియిచ్చి రాజ్యలక్ష్మిని జేపట్టి చిత్రభానుఁడు రక్తనెత్తుటి గంధముతో భూదేవి నలంకరించు. ఈ ప్రయత్నమ్మున నెఱవేఱజాలక నొకవేళ తాను జచ్చినంజచ్చు సంపూర్ణముగ బ్రతిన గొనసాగింపజాల కున్నను గొంతవఱకైన నతండు నిర్వహించు. నిర్వహింపఁజాలకున్నను బ్రయత్నించు. ఆ చిత్రభానుఁడు నాకు బరమాప్తుఁడు. వానికి నాకు బ్రాణ మొక్కటియే. వానికి మీరు గావించిన మేలు నాకుగావించుట. వానిని సంతోషింపజేయుట నన్ను సంతోషింపజేయుట వేఱేల? నన్నే వానిగా భావించి యన్నిపనులం జేయుఁడు. అతనికోరిక పండిన

మీయదృష్టము పండును. అతఁడు రాజైన మీరు మంత్రులగుదురు. మీకు బరమమిత్రుఁడగు మాళవరాజు సుదర్శనుఁడు హేమచంద్రునకు ప్రాణమిత్రుఁడు. వారిరువురు బాల్యకాలమున గాశీనగరమున శారదానందస్వామియొద్ద శాస్త్రాధ్యయనం జేయుటంజేసి సహపాఠులు మీపగతున కతఁడు చెలికాఁడగుననియైన నాయందలి వాత్సల్యమునన్నైన మీరీపని జేయఁబూనవలయును. ఆచటినుండి నేను చిత్రభానున కేమి చేయఁగలవాఁడనని మీరడుగవచ్చును. వాని సేవకులలో నమ్మఁదగిన వారిరువురు మీవెంట వత్తురు. వారి నిరువుర రెండు కన్నులుగాఁ జేసికొని యెల్ల విషయములం జూచుచు వారిరువుర జేతులుగాఁ జేసికొని యెల్లపనులం జేయుచు మీరు శ్రీనగరమున నేవేళ నేమియది జరుగునది యెల్ల వానికిం దెలియునట్లు వేగు నంపవలయును. మీరు కాశ్మీరంబునకు బోవునప్పుడచ్చటి ప్రజలు హేమచంద్రుఁడు సుగుణాఢ్యుఁడనియు ధర్మరాజనియు వాని రాజ్యంబు రామరాజ్యమనియు వేనోళ్ళం బొగడుచుందురు. మీరది నమ్మి చిత్రభానుని మరచిపోవుదురుసుఁడీ. హేమచంద్రుఁడు ప్రసన్నముఖుఁడు. ఆ కారణంబున మీరొకసారి వానితో మాటలాడిన మీరాతనిపక్షమగుదురు. వాని హృదయము బెబ్బులి. నోరు రామచిలుక. మనస్సు విషపుంజము. నోరు తేనెకుండ. కావున వాని వలలోనం బడకుండ గడు జాగరూకతతో మీరు మెలంగవలయును. నా చెప్పవలసిన కథ ముగిసినది. ఇంక మీయనుగ్రహంబునకై ప్రతీక్షించుచున్నవాఁడ. దుష్టవార్తలను బీరెండలు సోకుటచే శోషిల్లియున్న నావీనులపై నీ వెన్నెలలకన్న జల్లనై కృపారసగర్భితములును సుఖప్రదములగు మీ వాక్యామృతవర్షంబులు గురియింపరే" యనిసుమిత్రుఁడు రుద్రభట్టు పదములపైబడి నమస్కరించె. రుద్రభట్టు చిత్రభాను నెన్నండును గని యెరుగకున్నను సుమిత్రుఁడు వాని పక్షమునుబూని పలుకుటకును విశేషించి యతఁడు తన కాపత్కాలమున సాయము జేసిన మిత్రుండగుటను వాని మాటలు త్రోసిపుచ్చలేక తనపై మోపినది మహాభారమని యుపాయసంభృతమని యెరిగియు దాని కియ్యకొన

దలంచి కృతనిశ్చయుడై యడుగులపై బడిన సుమిత్రుని లేవనెత్తి కూర్చుండబెట్టి యిట్లనియె—"నాయనా! నీవునాకు బరిత్రాతవు. నీమాట నాకు రాజశాసనంబు చిత్రభానుడు నీకాప్తుడగుటంచేసి నాకాప్తుడు. నామిత్రుని మిత్రులు నాకు మిత్రులు. శత్రునిమిత్రులు నాకుమిత్రులు. మిత్రునిశత్రులు నాకుశత్రులు. శత్రునిశత్రులునాకుమిత్రులు. కావున హేమచంద్రుడు నాకు శత్రుడు చిత్రభానుడు మిత్రుడు. చిత్రభానుడింక కాశ్మీరదేశాధిపతియయ్యెనని నమ్ముము. అదిగో! తమ్ములకపకారమొనర్చినరాజు వెలవెలబోవుచు పడమటికొండలలో నేకాకియై యస్తమించుచున్నవాడు. వానిమరణంబుకై విలపించు నాప్తుల వచనంబులు బోలెపురుగులు మొరయుచున్నవి. వానిసంపద లెగిరిపోయినట్లు వెన్నెల లెక్కడికక్కడ యంతరించుచున్నవి. వాని బంధుల సంఖ్య సన్నగిలునట్లు చుక్కలగుమి యంతకంతకు క్షీణించుచున్నది. హేమచంద్రుని యధికారముపోయి చిత్రభానుని యధికారంబు దేశంబున నెలకొనునని తెలుపుటకోయన చంద్రాస్తమయ మగుచున్నది. ఒక్కఘడియలోన భానుడుదయింపగలడు" ఆ పలుకులు విని సుమిత్రుడు ప్రహృష్టహృదయుడయ్యె. అంతలో భళ్ళున తెల్లవారె.

ఆరవ ప్రకరణము

కృష్ణపక్షపాడ్యమిదినమున ప్రాతఃకాలమున బడమట నస్తమింపబోవు చంద్రమండలమును దూర్పున బొడుపుకొండపై నుదయించు సూర్యమండలమును గగనమును నింద్రనీలమాణిక్యపుటరుగుపై నతికిన వజ్రపుబిళ్ళయు కెంపుబిళ్ళయునన దేజరిల్లుచు జూపరకు నీశ్వరమహిమాతిశయములు జాటుచుండును. ఉదయమున నారెండు బింబములు గనుగొనువారికి జీవయాత్ర ముగింపబోవుచు నవసానదశలోనున్న

వృద్ధునియు జన్మమంది, మహాభివృద్ధిని గాంచబోవు బాలునియు నవస్థలు మనసునకుండట్టు, రాత్రి యొండొరుల చిత్రచరిత్రములు జెప్పుకొనుచు జాగరముచేసి సుమిత్ర రుద్రభట్టులు తెల్లవారినపిదప గాలకృత్యముల దీర్చుకొనబోయిరి. గాయము తగులుటమొదలు రుద్రభట్టు నదివరకునడువలేక పల్లియలోని చెరువులో స్నానముచేయుచుండెను. ఇల్లు వెడలినదిమొదలు తనకు బ్రాహ్మణసంపర్కము విశేషముగా సంభవించుటచేతను గాయముకతమున గొన్నిదినములు స్నానముమాని యపరిశుద్ధుడై భోజనము చేయవలసివచ్చుటచేతను బ్రాహ్మణోత్తములు చేయవలసిన నిత్యకృత్యములు ననుష్ఠానము సరిగా దానప్పుడు నిర్వర్తింపక పోవుటచేతను బ్రాహ్మణుడు పవిత్రమయిన సింధునదీస్నానము సకల దోషాపహారమనియు దను గావించిన తప్పునకు ప్రాయశ్చిత్తమనియు నిశ్చయించి యయ్యేటికి బోయెను. పోయి యచ్చట యఘమర్షణ స్నానము జేసి భాస్కరునకు యథావిధిగ నర్ఘ్యప్రదానము జేసి యనంతర మిసుకతో లింగము జేసి పార్థివమును జేసికొని మరల నింటికి వచ్చుచు ద్రోవలో సుమిత్రునికోరికయు దాను కావించిన వాగ్దానమును తన తలపై బడిన కార్యభారమును దలంచుకొని తనలో దానిట్లని విచారింపజొచ్చె—"ఈ సుమిత్రుడు నావృత్తాంతము నంతయు మెల్లమెల్లగ నావలనవిని తనవృత్తాంతము జెప్పుమని నేనడిగినప్పుడు దాని జెప్పక వేరొక రాజకుమారుని చరిత్రము నాకెరిగించెను. ఆ రాజనందనుడు కనపడడు. వానిం జూపుమని వేడిన నితడు చూపడు. ప్రపంచమున నట్టి రాజకుమారుడు కలడా యని యొక మారును నిజముగా నుండెనని సుమిత్రుడే యతడై యుండునా యని యొక మారును నామనంబునకు సందియంబులు బొడముచున్నయవి. సుమిత్రుడే యా రాజకుమారుడయినచో నతడా రహస్యము నెఱిగింపక యేలదాచు? కాని యెడల నావలన మహోపకారమును గోరుచున్న రాజకుమారుని నాకుం జూపక దాచనేల? నొక్క యడుగుదుమన్న నతడేమి యనుకొనునో యను భయముకలదు. అడుగకున్న

సందేహము మనస్సును బాధించుచున్నయది. అది యటుండ నవస్థా భేదముచే నేనిప్పుడు రాజకార్యములలో ప్రవేశింప వలసివచ్చె. సుమిత్రుడు నాతలపయి మహాభారము మోపినాడు. అతడు నాకుపకారియగుట వానికుంచితమని దలచి యేదియుం జెప్పజాలక మొగమోటమిచే నాని చెప్పినతెరగున నడచువాడనని వాగ్దానము జేసితిని. స్వర్గమునకు బోయినను విడియాకులు దప్పవన్నట్టు రాజద్రోహమునకై దేశమునుండి బహిష్కరింపబడిన నేను మరల రాజద్రోహులకే సాయము జేయువలసివచ్చె. కాశ్మీరమునకు నేను బోయి ప్రజారంజకుడయిన హేమచంద్రునిపై కుట్రలు పన్నినచో నాగుట్టుమట్టు వెల్లడికి వచ్చెనేని నాకు నేమగునే! సుదర్శన మహారాజువలె హేమచంద్రుడు నన్ను ప్రాణంబులతో నిలువనిచ్చునే? ఇదివరకే యాలుబిడ్డల నెడబాసి యేకాకినై కష్టములు గుడుచుచున్న నాకు గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటన్నట్లు మునుపటికంటె నెక్కువ వెతలు సంభవింపకుండునే? ఏబది సంవత్సరములు సెల్లుటచే జీవయాత్రలో సగము గడపి యవసానకాలమును సమీపింపబోవుచున్న నేను గామక్రోధాదుల జయించి యేనదీతీరముననైన నేయగ్రహారముననైన నొక కుటీరంబు గావించుకొని కృష్ణా రామా యనుకొనుచు శిష్యులకు పాఠములు చెప్పుకొనుచు దనివితీరగ సుఖముగ నాలుబిడ్డలం గలసి కాలక్షేపము జేయక తలకు మీరిన పనులకు రాజ్యవ్యవహారంబులం బ్రవేశించుట యుచితమా యనుచితమా! యని యాలోచింపవలసియున్నది. సుదర్శను డొగ్గుచేసినను రాజసేవను నిందించిన నేను వెండియు రాజసేవ గైకొనుట యేటితెలివి? చిన్ననాటనుండియు బరిచయముగల సుదర్శనుడే యంతసేయ నెన్నడు మొగమాయను జూచి యెరుగని చిత్రభానుడు నన్ను బువ్వులం బూజించునే? ఒకరాజును విడిచి మరియొకరాజు నాశ్రయించుట తోడేలు బారినుండి తప్పించుకొని పులిచే జచ్చుటకాదే? నన్నినన్నడు నెరుంగనివానికి నాకపకార మెప్పుడు చేయనివానికి హేమచంద్రునకు బుద్ధిపూర్వకముగా

నెగ్గుజేయుదలచుట కొఱవి చేగొని తల గోకికొనుటకాదే? మహా వైభవముతో నవని నేలుచున్న హేమచంద్రుని నాశ్రయింపక యేలుటకు బెత్తెడునేలయైనలేక కార్యసాధనమునకు గావలసిన ధనమును లేక తినుట కన్నము నుండ నిల్లు లేక సేవించు పరివారము లేక నాకన్న హీనుడై దీనుడై సంచరించు చిత్రభానునిగొల్చి దేహయాత్ర నడప దలచుకొనుట శిలాప్లవము జేసికొని యీద నేటబడుటగాదే? ఇవి యన్నియు సమయానుకూలంబుగ నాకుం బొడమదగిన సందియంబులే. వినను పౌర్వాపర్యంబులు చక్కగ విచారించి విషయమును బాగుగ దరచిచూడ నాకిప్పుడు చిత్రభానుని సేవించుటయే కర్తవ్యమని తోచుచున్నయది. ఏమన నాకుం బరమశత్రువయిన సుదర్శనుని సాధించుటయే నాపురుషార్థముగదా? సుదర్శనునకు మిత్రుడగుటచే హేమచంద్రుడు నాకుం బగతుడేకదా. ఆకారణంబున హేమచంద్రునికి సోదరుడు బగతుడునగు చిత్రభానుడు నాకవశ్యము మిత్రుడేకదా. అందుచే చిత్రభానుని సేవ నంగీకరించి వానిపక్షమును బూని పనిచేసి వాని సుఖదుఃఖముల ననుభవించెద. అట్లు వానిని సాధించి కృతార్థుడనైనపిదప శౌర్యమును విడచి బ్రాహ్మణోచితమగు శాంతము నవలంబించి ముక్కు మూసికొని తపస్సుచేయుచు శేషించిన కాలము గడపెదను. ఇరువదియొక్కమారు రాజకులంబులను వృక్షంబుల దన గండ్రగొడ్డలితో నరికి కూకటివేళ్ళతో పెల్లగించి తద్రక్తమును బితృదేవతలకు దర్పణము జేసి యనంతరము తపోనిష్ఠ స్వీకరించిన పరశురాముడట్లు నేనును బౌద్ధరాజకులమును నిర్మూలించి చరితార్థుండ నయ్యెద. నడుమ నెన్నియంతరాయములువచ్చినను దలపెట్టినకార్యంబు కొనసాగించుట యుత్తమపురుషలక్షణంబని పెద్దలు చెప్పగా విందు. కావున నేనింక గాశ్మీరంబునకుబోయి సుమిత్రుడు చెప్పిన చొప్పున నడచుట ముమ్మాటికి నిశ్చయంబు.” ఈ వితర్కము సమాప్తమగు నప్పటికి రుద్రభట్టు తన వాసస్థానమునకువచ్చి తడిబట్ట లారగట్టి వంట జేసికొని భుజించెను. సుమిత్రుడును భోజనానంతరమున రుద్రభట్టుం

గనుంగొని—"దేవా! మీరు పయనమయి పోవుటకు ముహూర్తము నిర్ణయింపుము మీరు జ్యోతిశ్శాస్త్రమున జాతకసిద్ధాంత భాగముల యందే కాక ముహూర్తభాగమునందును గడు కృషిచేసినవా రగుటచే మీరు పెట్టిన ముహూర్త మమోఘముగ శుభప్రదాయకమయి యుండ వలయు. పోవునప్పుడు కరటకుని బింగళకుని మీవెంట గొనిపొండు. వారు మీ చెప్పిన చొప్పున వర్తించువారు. వాండ్రిరువురు మీకు కుడి యెడమ చేతులట్లు సంచరింతురు. అందు గరటకుండు నక్కవోలె జిత్తులు పన్ని ప్రజలం బేలవుచ్చనేర్చు. పులివలె పొంచుండి మంచి సమయమున బగతుని పైబడి చెరుపనేర్చు. అవసరమగునప్పుడు లేడి యట్లు గాలి నడుగు లంటకుండ బరుగెత్తనేర్చు. పోతుటీగకుం జొరరాని రహస్యపు దావులకుబోయి తన జాడ నొరులెఱుంగకుండ నెంతటి రహస్యములయిన నెఱిగిరానేర్చు. పింగళకుడును వాని సాటివాడు. వారల ప్రజ్ఞాదికములు ముందు ముందు మీర లెఱుంగుదురు. మీరింక పయనమై సత్వరముగ బోవలయు. కాలహరణంబు శత్రువులకు లాభకరమును, మనకు నష్టకరమును జండీ!" యని పలుక రుద్రభట్టు కొంచెము విచారించి—"నాయనా! రేపుదయమున ప్రయాణమునకు దగిన శుభముహూర్తమున్నది. కావున నే నీ ప్రదేశము రేపు విడిచెదను. నీవు చెప్పిన చొప్పున నడచువాడ. చెప్పిన దంతయు నా మనంబున జ్ఞాపకమున్నయది" అని పలికి సుమిత్రుని మనంబునకు సంతోషము గూర్చెను.

ఏడవ ప్రకరణము

భరతఖండంబున బుణ్యదాయకములగు నగరములలో నుజ్జయిని యొకటి. శివుడు మహాకాళేశ్వరుడను పేరు దాల్చి యవ్వీటను వసి

యుంచుచు దన్ను సేవించు భక్తజనంబులకు ముక్తి కరతలామలకముగ చేయుచుండునని యార్యులు వర్ణించెదరు. ఆదేవునకు జరుగు నిరుపమాన వైభవంబులను నిత్యకళ్యాణంబులను గనుగొనువారు, శంకరుడు చిరకాలమిల్లు లేక వల్లకాట జోయిండి కట్టగుడ్డ లేక కొంతకాలము దిగంబరుడై యెట్టకేలకు పులితోలు దాల్చి భిక్షాటనమున జీవించుచు జేత నొక ముంతయైన లేక మానిసిపుఱ్ఱె పాత్రగ జేసికొని చిరకాల యిబ్బందులు పడిపడి తన దురవస్థ భరింపనోపక జన్మమధ్యమున నొక పారియైన గడుపునిండ కూడు తిని యొడలి నిండ బట్టగట్టుకొని చల్లని తావున దల దాచుకొన నిశ్చయించి తన యాలితో గూడి విదేశముల పాలై పోయి తుదకు సర్వవిధముల యోగ్యమయి సుభిక్షమయి నెలయు నుజ్జయిని జేరెనో యని తలంపవలసియున్నది. ఈ నగరము పూర్వకాలము నుండియు బురాణములయందును దేశచరిత్రాదులయందును బ్రసిద్ధి గాంచి నాగరకతకును విద్యలకును సంపదలకును నిలయమై యొప్పార వహించెను, ఏ రాజు పేరు భరతఖండమున బ్రతిభాగమున బ్రతి గ్రామమున బ్రతిగృహమున బ్రతిమనుష్యునిచేత స్మరింప బడుచుండెనో యేరాజు మన దేశముపై దండెత్తిన మ్లేచ్ఛుల నోడించి పారద్రోలి వైదిక ధర్మంబులం బ్రతిష్ఠించి భరతఖండము నేకచ్ఛత్రముగ బరిపాలించుటంజేసి వానికీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ నవనిలో నుండు నటులు వాని పేర శకము ప్రారంభింపబడియెనో యే రాజు చరిత్ర కథల విని జదువుకొనిన నెవ్వగ లన్నియు నడంగ మనుజు లానందాబ్ధి నోలలాడుదురో యా సాహస విక్రమార్క భూపాలుండు పాలించినది యుజ్జయినీ నగరమే. ఈ పురమున కధిపతియై ప్రద్యోత మహారాజే తొల్లి తనకు బగతుడును పాండవవంశజుండును గౌశాంబి పురాధిపతియు వత్సరాజనగు నుదయనమహారాజును మాయోపాయమునంబట్టి తెచ్చి తనకోటలో బంధించె. ఈ ప్రద్యోతమహారాజు కూతురగు వాసవదత్తాదేవినే కోటలో బంధింపబడిన వత్సరాజు మోహించి యుంతఃపుర పరిచారికల చేత రాయబారమునడిపి యామెకు దనపై వలపు

కలిగించి యొట్టకేలకు దండ్రి కన్నులుగప్పి యామెను వెంటబెట్టుకొని యావలకుంబోయి వివాహంబు జేసికొనియె. సకలకవికులగురుడని విఖ్యాతిగాంచి నాటకరాజమని యెల్లరచే వినుతిగాంచిన యభిజ్ఞానశాకుంతలమును రచియించిన కాళిదాసమహాకవియు బాణిని వ్యాకరణమునందును బతంజలిమహాభాష్యమునందునుగల కొరతలబూరించి గీర్వాణవ్యాకరణములకు వార్తికముల వ్రాసిన వరరుచియు జ్యోతిశ్శాస్త్రపారమును జూచి బృహజ్జాతకాది మహాగ్రంథముల నిర్మించిన వరాహమిహిరుడును నిఘంటువులలో నెల్ల శ్రేష్ఠమై సంస్కృతపద పారిజాతమని చెప్పదగిన నామలింగానుశాసనమును రచియించి మృతజీవుడైన యమరసింహుండును దక్షకుని కోరలవిషంబులచే భస్మపటలమైనవృక్షమును గ్రమ్మర బ్రతికించి వైద్యశాస్త్రమును భూలోకమున నవతరింపజేసిన ధన్వంతరియు సుభాషితరత్నావళియను పేర నీతిశృంగారవైరాగ్యములం గూర్చి మూడు శతకంబులంజెప్పి జగజ్జనులకు మహోపకారంబుగావించి కీర్తిశేషుండైన భర్తృహరియు నీపట్టణమునందే వసియించిరని పూర్వకథాకోవిదులగు పెద్దలు పలుకుచుందురు. కాళిదాసునిచేత మేఘసందేశమునందు మిగుల హృదయంగమంబుగ వర్ణింపబడిన దీపురతిలకమే జ్యోతిష్కులచే గణితముల నిమిత్తము మధ్యస్థానముగ నంగీకరింపబడినదీ నగరరాజమే. అవంతియనియు విశాలమనియు నామాంతరములు గలిగి వ్యవహరింపబడినదీ పుటభేదమే.

ఈకథ జరిగినకాలమున నుజ్జయినీనగరము సుదర్శనుడను రాజశేఖరునిచే బరిపాలింపబడుచుండె. ఆసుదర్శనుడు సార్థక నామధేయుడని చెప్పుట యతిశయోక్తికాదు. వాని చక్కదనముముందు మన్మథుని మేనియందము కనంబడదని పలుకుట పొగడ్తగాదు. విలువిద్యయందు నేరిమిం గనిన యర్జునుడు తెల్లబోవవలసి వచ్చుననుట వర్ణనముగాదు. ఆతని యైశ్వర్యము నెదుట నష్టైశ్వర్యములుగల మహేశ్వరుడు దరిద్రుడై తోచుననుట కవి సమయముగాదు. మేఘుడాకానొకప్పుడు వృష్టులం గురియక వట్టి గర్జనంబు జేసి పోవచ్చును

గాని యీ ఘను డాశ్రితజనంబులకు గావలసి వచ్చినప్పుడు భూరి వృష్టుల నొసంగకపోడు. ఆ రాజు బౌద్ధమతావలంబకుడు. అట్లయ్యు బౌద్ధులయెడ బక్షపాతమును బ్రాహ్మణులయెడల నిరసనమును లేక సర్వసమానుడయి లోకరంజకముగ బ్రజాపాలనము జేయుచుండు. అతడు దుర్జనులకు భయంకరుడు. సజ్జనుల కభిగమ్యుడు. దీనులకు మందారము. పండితులపాలిటి పారిజాతము. దయాసాగరుడు. నోరెరుగని జంతువుల గొంతులు పరపరగోసి మనుష్యులకడుపు నిండించుకొను మహాపాతకమని తలచి యీ నరనాథుడు మాంసభక్షణము మానెను. మనుజులకు గీడుచేసినవార లెట్టిరంగున దండనలకుం బాత్రులగుదురో జంతువులకు హానిజేసినవారు నట్టిరంగున శిక్షార్హులై యని యతడు శాసించె. అతని మనసెంత మెత్తనిదియో కాని పాము తేలు మొదలగు విషక్రిములనైన దన యెదుట జంపుచుండ నాతడు జూచి సహింపజాలడు. ప్రజాక్షేమము నిమిత్తము తన శాసనముందప్పి నడిచిన తులువల దండించుచుండును. కాని శిక్షలు తప్పు చేసినవారలనడతల దిద్దుటకై యేర్పడిన వని యెరింగినవాడు కావున దండనలు క్రౌర్యరహితము లగునట్లును సాధ్యమగునంతవరకు కృపామిళితము లగునట్లును జేయుచుండును. వేయేల? ఆమహారాజు సద్గుణంబులపారంపుముద్దయని ప్రకృతిజనంబులెల్ల వానిం గొనియాడుచుండుదురు. ఆభూకాంతుని కులకాంత ఆనాడుగల గాంతలలో నెల్ల లావణ్యవతి. కోసలేంద్రుడగు సుకధ్వజుని యనుంగు గూతురు. ఆమె పేరు చంద్రప్రభ. గొనముల దొంతి అగు నాయింతి యానాటికాంతలకెల్ల మేలుబంతియై యామహారాజునకెల్ల విధములదగియుండె. ఆదంపతుల పరస్పరానురాగపు మొదటపంటయో యున్నట్లు వివాహమైన యచిరకాలమునకే వువల యానందవర్ధను నొకడుదయించె. రమాకుమారునికన్న సుకుమారుడగు నాకుమారునకు సుదర్శనుడు తండ్రిపై దనకుంగల యనురాగమును గౌరవమును జూపుటకై మకరందుడని పేరుపెట్టెను. ఈ గ్రంథమున వర్ణిత

మగు కధ జరుగు నాటికి మకరందుడు పదునెనిమిదేండ్ల ప్రాయమువాడు.

వెనుకటి ప్రకరణములయందు బేర్కొనబడిన రుద్రభట్టుజ్జయినీ నగరమునుండి వెడలిపోయిన కొన్నిదినములకు నొక్కనాడు ప్రాతఃకాలమున దన యంతిపురమున నొక గదిలో సుదర్శన నరేంద్రుడు తల్పమయంబున నుదయించు ప్రభాకరునిచందంబున సుదర్శనుడయి యొద్దియో యోచించుచు నొకపీఠమున గూర్చుండె. అప్పుడు ప్రతీహారి మార్గంబుజూప ప్రధానమంత్రియగు రత్నసేనుడు మెల్ల మెల్ల రాజసన్నిధి కరుదెంచి వినయంబున జోహారొనరించి యిట్లనియె—" దేవా! కేసరి దేవరపాద సందర్శనార్థమయి క్రమ్మర వచ్చియున్నవాడు. మొదల యయ్యోనేని వానిం దోడి తెచ్చెద" అనవుడు సుదర్శనుడు సచివునిగనుంగొని—" రత్నసేనుడా! వాని నేల నీవెంట గొనిరావైతివి? సత్వరంబుచని తోడ్కొనిరమ్ము" ని సెలవిచ్చి వాని నావలకుంబనిచె. రత్నసేను డవ్వలకుంజని యొక్క ముహూర్తంబున గేసరిని వెంటబెట్టుకొని రాజసమ్ముఖమ్మున కేగుదెంచె. కుటింగటకు వచ్చిన కేసరీ రత్నసేనుల గనుగొని రాజు వారి నిరువుర నుచితాసనంబుల గూర్చుండుడని యానతిచ్చె. రాజానుమతంబున రత్నసేను డుచితాసనంబున నాసీనుడయ్యె. కేసరి కూర్చుండక మహారాజు నడుగులపయిం బడి బాష్పాకులితనయనుడై కన్నీట సుదర్శనుని పాదముల కభిషేకించుచు గద్గదస్వరంబున నిట్లనియె—" ఓ దయామయా! నేను మహాపాతకుడను రాజద్రోహిని, దేశద్రోహిని దేవరసన్నిధిని బీఠముపయి గూర్చుండ నర్హుడగాను. చిన్ననాటనుండియు మీయడుగులగొలిచి మీయన్నవలబడసి మీయన్నమునుదిని మీబట్టగట్టి మిత్రులకు గనులపండువుగను శత్రువులకు గన్నెఱ్ఱగను జట్టంబులకు మనఃప్రమోదకరముగ నుండునట్లు మహదైశ్వర్యంబుల ననుభవించు మీయంతవాడనై యుండియు దుదకు మీపాదసేవ జేయుచు గుడిచి కూర్చుండలేక యొకనాటి క్రొవ్వి లంచగొండినయి కృతఘ్నుడనయి చెపటియగు

రుద్రభట్టు పలుకులువిని మీకును వైద్యులకును బొడమిన వివాదంబు న్యాయమును ప్రక్కనువిడిచి యన్యాయంబుగ మీ గ్రామంబుల గొన్నిటి బకాలకు విక్రయించి యీ పాపధనంబు సంగ్రహించితిని. స్వామి ద్రోహము చేసిన నీచుని గొరతవేయించక ప్రాణదానము గావించిన మహానుభావులగు మీదయారసంబు నేనుఏమని కొనియాడుదు? దేవా! మీ గ్రామంబుల వైద్యులకు విక్రయించిననాడె చిరసంపాదితమగు నాప్రతిష్ఠ విక్రయించితి. ధనమునకన్న నుత్కృష్టమగు గౌరవంబును విక్రయించితిని. పూర్వసంచితమగు పుణ్యము విక్రయించితిని. పాపమున గొడిగట్టి యొకటొకటె మూటగట్టుకొన్న యీ ధనంబును తుదకు నాకు దక్కదయ్యె. నేనెంతెంత చాటుచాటున జేసిన దోసంబులును బయలు పడకపోవు; కావున నాయొనర్చిన పాపంబును బ్రద్దలై వెల్లడియయ్యె. నాకావించిన యకార్యంబునకు నేనిప్పుడె నరకము ననుభవించుచున్నా డను. ఎట్లన, జేవరకు నాయెడగల యాదరం బడుగంటె. ప్రజలకుం గల గౌరవము గంగగలిసె. నెయ్యురకుగల మక్కువ నేలపాలయ్యె. గంపెడుబలగముండి నేనిప్పుడేకాకినైతి. ఎట్టెటో పొట్టబోసికొని తిను చుండియు దుర్భాగ్యుడనైతిని. పూర్వపరిచితుల కందరకు దొంగనైతిని. వేయేల? గౌరవహీనమయిన యీబ్రదుకు బ్రదికించుటకంటె నాడు మీరు శిరచ్ఛేదము చేయించిన నాకెక్కుడుపకారంబై యుండు. తుచ్ఛ ప్రాణంబులపయిగల తీపిచే బలిమిని నాయంతట నేను జావలేకనుండి యీ మొండిదేహంబు నింతకాలంబు నిలుపగలిగితిని. నిర్ధనుడనై నిర్గ్రాసుడనై నిర్బంధుడనై నిష్పుణ్యుడనై చుట్టములకు నెయ్యురకు నాలుబిడ్డలకు లోకులకు భూమికిబరువుగనున్న నేనీ పనికిమాలిన బ్రదు కింకబ్రదుకజాల. ముందు వెనుకలరయక దొరకెగదా యందని సంతోషం బున నాడు లంచము గ్రహించిన నామనసు పశ్చాత్తాపమున నేడు మరుగుచున్నయది. శిరచ్ఛేదంబు చేయక నన్ను విడుచుటయే నాకు శిక్ష విధించుట. ఇంక నేనీ మనోవ్యథ భరింపజాల. మీచిత్తంబు వచ్చిన ప్రాయశ్చిత్తంబు విధించి నన్ననుగ్రహింపుడు. కృపాతరంగి

తంబులగు మాయాపాంగావ లోకంబుల నాపయి బరపినంగాని నా తాపం బుపశమింపదు. నన్ను మకరందునిగా భావింపుడు. కటకటా! కష్టచరిత్రుడనగు నేను సుగుణరత్నాకరుడని మకరందుని వంటివాడ నని పలుకుట యనుచితముగదా? మకరందునియందువలె నాయందును పుత్రవాత్సల్యముజూపి నన్ను రక్షింపుడు. ఇంతకన్న నెక్కుడు విన్నవింపజాలన" ని మనుజేంద్రుని పాదయుగళంబు గట్టిగ బట్టుకొని యనివార్యమయి వచ్చు నెవ్వగ నాపలేక బాలకుని చందంబున బిగ్గరగ నేడ్చెను. సహజముగ మృదువయి కృపానిలయుండయి సుదర్శనుని మనస్సు దీనములగు కేసరివచనములకు మరింత మెత్తనై వాని యెడ ప్రసన్నమయ్యె. నేరస్థుడయి పాదాక్రాంతుడైన సేవకుని కన్గవ నుండి యెట్లు బాష్పంబులు తొరంగెనో దయామయుండగు యజమానుని నేత్రములనుండియు నట్లే బాష్పములు గారజొచ్చె. అట్లు కేసరి దైన్యంబును వినుటవలనంగలిగిన బాష్పబిందువులు మెల్లమెల్లనుత్తరీయాంచలంబున దుడుచుకొని సుదర్శనుడు కేసరిని దనయడుగులపైనుండి లేవనెత్తి ప్రక్కనొక పీఠముపై గూర్చుండజేసి కనికరంబు మెరయ నిట్లనియె—"కేసరీ! నీవిందు సిగ్గుపడి వగవం బనిలేదు. మానవజన్మమెత్తిన వారిలో దప్పు చేయనివా డెవ్వడు? గొప్పవారు గొప్పతప్పులు చేయ గొలదివారు గొలది తప్పులు గావించుచుందురు. నరు డొకవేళ మనోదౌర్బల్యమున నొకానొక సమయమున దోసంబు జేసినను గాటంబగు పశ్చాత్తాపంబున వాని యాత్మ నిర్మలమై పరిశుద్ధంబగును. నీవు మామకరందుని వంటి వాడవు. నీకే భయంబును లేదు. నీవు గావించిన తప్పులన్నియు క్షమించితిని. నీ వెప్పటియట్ల దారపుత్రాదులతో నుజ్జయినిం గాపురముండి నాకిష్టసచివుండవయి మెలంగుము. రుద్రభట్టు మహాపరాధంబు గావించినందుకు సిగ్గుపడి యొదిగి యుండుటకు మారు తాను నిరపరాధినని వాదించి పంతగాడై ప్రతినలు బలికెగా! నీవలె నేరంబు నొప్పుకొని కావుమనిన వానిని క్షమింపకుందునా?

ప్రజాక్షేమము నిమిత్తము దేశసంరక్షణార్థము దండ్యులను శిక్షించు చుండును గాని వాండ్రు నాకు బగతురు గారు. నీవు వ్రాసి యంపిన లేఖ నాకందినది. ఆ జాబు చేరినవాడె నే నిమ్న క్షమియించి నిన్నిటకు రావింపుమని రత్నసేనునితో జెప్పితిని. నీ వింక విషాదంబు దక్కి పొమ్ము" అని భూపాలు డానతిచ్చుటయు కేసరి మహానంద భరితుడై రాజకుమారులకు బహుప్రణామంబు గావించి తనపై నాతనికిం గలిగిన యపార కృపారసంబునకు గడు కృతజ్ఞుడయి యవ్వలకుం జనియె.

అతడు చన్న వెనుక సుదర్శనుడు రత్నసేనుని గాంచి— "పాపము కేసరి కడు చిన్నవాడై యున్నవాడు. వానికి గాఢ పశ్చాత్తాపము గలిగినది తోచుచున్నది. ఇకనైన నతడు సద్వర్తనము గలిగి మనయెడ కృతజ్ఞుడయి వర్తించునని తోచెడిని. నీయభిప్రాయ మేమి" యనియెను. రత్నసేనుడా పలుకులు విని వెంటనే ప్రత్యుత్తర మొసగక యనుమానించుచు మెల్లమెల్లగ— "దేవా! కార్యములం బట్టి మనుష్యుల కృతజ్ఞత నెరుంగవలయు, గాని మాటలం బట్టి గాదు. కుటిలచిత్తు లాపత్కాలమున నొదిగియుండి దైన్యముం జూపుదురుగదా" యని పలికెను. మంత్రిమాటలకు చిరునవ్వునవ్వి— "యెన్నడో యొకసారి పొరపాటున నతడు తప్పుచేసెగదా యని కలకాల మతడట్టివాడే యని నిశ్చయించుట పాడియగునా? తన యకార్యంబున కింత వగచినవాడు వెండియు కృతఘ్నుడగునని నేదలపను. కావున నీమనంబున సందియ పడనక్కరలేదు సుమీ" యని పలికెను. మంత్రి కేసరివిషయమున, దన యభిప్రాయమును మార్చుకొనలేదుగాని రేనిమాటలకెదురాడలేక యూరకుండవలసి వచ్చె. అనంతరం రాజును మంత్రియును మరికొన్ని రాజకీయ వ్యవహారముల గూర్చి ప్రసంగించుచుండ మంత్రి యిట్లనియె—"విదర్భరాజునకుగల వివాదమున మనచే పంపబడిన కేసరియు రుద్రభట్టును వివేకహీనులయి ప్రవర్తించిరి గావున మనము మరల నెవ్వరినయిన వైదర్భులయొద్ద

కంపి వ్యవహారము బరిష్కరించికొనుట కర్తవ్యమని నాకు దోచుచున్నయది. రాజవాహనుని యొద్దకుబోయి—'మీరు రాయబారులకు లంచమిచ్చి మా గ్రామంబుల నన్యాయముగ నాక్రమించిరని యెట్లు మనము నొక్కి పలకగలము' ని మీరందు రేమో. అట్లు మీరు శంకింప నక్కరలేదు. ఈసందేశము నడపుటకు నన్ను మకరంద కుమారుని బనుపుడు. విదర్భేశ్వరుని మనసు నొవ్వకుండ ననృతంబులు బలుకకుండ గార్యంబు సెడకుండ నెట్లు పలుకవలయు నట్లు పలికి మన యూళ్ళు మరల మనకు వచ్చునట్లు చేసెద" అనుటయు రాజించుక విచారించి సకల కళాపరిపూర్ణుడగు మకరందుడును, లోకజ్ఞుడు రాజనీతి విశారదుండునగు రత్నసేనుడును, జనిన గార్యంబు సేకురునని నిశ్చయించి వారిపోక కనుమతించె.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

'పుత్రాదిచ్ఛేత్పరాజయమ్మ'ను నార్యవచన మొక్కటికలదు. తండ్రి కొడుకువలన బరాజయము నొందుట కిచ్ఛగించునని దాని యర్థము. సుగుణములలో కుమారుడు దన్ను మించవలయునని తండ్రి నిరంతరమును గోరుచుండునని దానిభావము. జనకుడు గుణహీనుడై దుష్టుడైనను దన తనయుడు సుగుణవంతుడు సన్మార్గుడు గావలయునని కోరుటయు దాను సుగుణవంతుడే యయ్యెనేని తన కొడుకు తనకంటెకన్న సద్గుణాఢ్యుడు గావలయునని కోరుటయు లోకానుభవసిద్ధమని మన మెరుంగుదుము. ఆ న్యాయము తక్కినవారియందు కంటె సుదర్శన మకరందులయందు నెక్కుడుగ సార్థకంబయ్యె.

తెల్లనిపాలవెల్లిలో జల్లనిచంద్రు డుదయించిన చందమున దయాసముద్రుడగు సుదర్శనుని కడుపున సర్వకళాపరిపూర్ణుడగు మక

రందు ఁడుదయించుటచే మాళవదేశస్థులు తమ భాగ్యములు పండినవని మహానందభరితులైరి. మకరందునియందొక శుభలక్షణముండి యొక శుభలక్షణము లేకపోలేదు. ఒక సద్గుణముండి యొక సద్గుణ ముండకపోలేదు. ఒక్క చక్కదనంబునకే వానిమెచ్చవచ్చు. ఒక్క భూతదయకే ప్రశంసింపవచ్చు ఒక్కవిద్యకే కొనియాడవచ్చు. ఒక్క పరాక్రమమునకే పొగడవచ్చు. ఇన్నిగుణము లొక్కనియందే గుమిగూడి కానబడినప్పుడు ప్రజలారాజకుమారు నెట్లుగారవింతురో యిచ్చట వర్ణింపవలయునా? పలుమాటలేల? ఆ రాజనందనుడు పదియేండ్ల ప్రాయమునచ్చునప్పటికి గుణములగనియై చదువుల సరస్వతియై బుద్ధికిబృహస్పతియై మదవతీమన్మథుడై శ్రితజనచింతామణియై పండితజన పారిజాతమై పరాక్రమసింహమై జన్మకారణమగు వంశమునకు గడుపార గన్నతల్లిదండ్రులకు బాలింపబడు ప్రకృతిజనులకు గ్రమంబున గౌరవంబు యశంబు నానందంబు నొడగూర్చుచు నతని కతండె సాటియని విలసిల్లె. మకరందుడు నిండుజవ్వనమును బ్రాపించినందున దల్లిదండ్రులు వానికిం దగిన కన్నియను దెచ్చి వివాహంబు జేయువలయునని రాజపుత్రికలకయి వెదకజొచ్చిరి. కన్నియ మెచ్చు ప్రాయమును దల్లి మెచ్చు సంపదయు దండ్రి మెచ్చు మగటిమియు జుట్టములు మెచ్చు కులగౌరవమును మకరందునిపట్ల నుండుటచే నప్పటి రాజు లనేకులు తమ తమ కన్నియల గానుకలతో గూడ మకరందుని కొప్పగించ బడవేచుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. చక్కదనము కన్నియకు విద్యయు యుండదయ్యె. చక్కదనమును విద్యయుగల పడంతికి సత్కులప్రసూనత గలుగదయ్యె. చక్కదనమును విద్యయు సత్కుల ప్రసూనతయుగల యెలనాగకు నైశ్వర్యము లేదయ్యె. చక్కదనము విద్య సత్కులప్రసూనము నైశ్వర్యముగల మగువ బౌద్ధమతద్వేషియగు క్షత్రియునికన్యక యగుచువచ్చె. క్షత్రియకన్యను దన కుమారునికిచ్చి పెండ్లి జేయుటకు జంద్రప్రభాదేవికిని సుదర్శనునకు నిష్టమే; కాని యా రాజులు తమ తమ కూతుల నెరిగి యెరిగి బౌద్ధరాజనందనున

కిచ్చుట మంచిదగునా కాదా యని శంకింపజొచ్చిరి. అదియునుంగాక మకరందుడు విద్యావ్యాసంగము గలిగి తన కాలమంతయు బండితగోష్ఠి యందును గ్రంథపఠనమందును గడపుచు తన పెండ్లిమాట దలపెట్టక తలపెట్టినవారికి నుత్తరమీయక రాజకన్నియల చిత్తరువులజూచి మెచ్చక మెచ్చునట్లొరులకు జెప్పక చదువుపై విసువు దోచినపుడు సాములం జేయుచు సాములపై విసువు దోచినప్పుడు చదువుచు తన హృదయ మెవ్వరికిం దెలియకుండ వర్తించుచుండెను. అందుచేత దల్లిదండ్రులు కుమారుని వివాహవిషయమున గర్తవ్యము నిశ్చయింపజాలరైరి.

ఇట్లుండ మకరందుడు ముఖ్యమంత్రియగు రత్నసేనుని గూడి రాజకార్యములమీద విదర్భకుం బోవలసివచ్చె. చంద్రప్రభాదేవికి మకరందుని వెనుక నిరువురుబిడ్డలు పుట్టి బాల్యమునందె మృతినొందుటం జేసి యామె గారాబుకొడుకు నెడబాసి యుండలేదనియు భర్తృప్రేరణమున నియ్యకొనవలసె. సుదర్శనుడును దన యనుంగు గుమారు నదివరకెన్నడును విడిచియుండకపోవుటచే వదలలేక వదలలేక బిగ్గ గాగిలించి ముద్దాడి మంత్రిచేతిలో జేయివైచి యప్పగించి సమరముల ముక్కాకల దేరిన మెరియులవంటి బంట్లనూరుగురను గుఱ్ఱపురౌతుల నేబదుగురును మదపుటేనుంగుల బదింటిని వెంట దోడ్కొనిపొమ్మని కళ్యాణనిధి యను భద్రజాతిగజముపై గొడుకును మంత్రి నెక్కించి యాశీర్వదించి పనిచెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

మానవులకు జ్ఞానాభివృద్ధి కేవలగ్రంథపఠనంబువలన మాత్రమే కాక ప్రయాణమువలన నయితమగును. శాస్త్రజ్ఞానవాసనలేని మూర్ఖున కయిన దేశాటనము మిక్కిలి లోకానుభవమును గలిగించు నవశాస్త్ర

జ్ఞానముగల పండితుల కడిచేయు మేలింతింతయని వర్ణింప వశమా! కూపస్థమండూకమువలె నున్నచో నేమియు నెఱుగక తామున్నచోటె సర్వ ప్రపంచమనియు దా నెఱిగినదే సర్వజ్ఞానమనియు దలఁచెదరు. కించిద్జ్ఞ లొకప్పారి దేశాటనముం జేసిన వారియభిప్రాయము లన్నియు వింతగ మారకపోవు. ఈశ్వరుని యాజ్ఞాశక్తియు దెలుపు కొండలను, పరమేశ్వరుని మహిమమువలెనే దట్టములై దుర్గమములగు మహారణ్యములను, సర్వేశ్వరుని దయారసమువలె ప్రవహించు నదులను, క్రమంబున నొక్కొక్కటి గడచి దాటి పయనములు సేయువాని మనోవికార మెంత విస్తారముగ నుండునో యది పయనములు జేయని వారెఱుంగుట కష్టము. పరుల విదేశంబులకు బోయి యచ్చట జనుల యాచారంబులు వేషంబులు భాషలు మతములు నచటి రాజుల పరిపాలనా పద్ధతులు శాసనంబులు గ్రహించి తమ దేశంబున నున్నవాని తోడం బోల్చి చూచి కొనినయెడల దనవారలయందలి దోసంబులు నితర దేశవాసియందలి గుణంబులు నద్దమునందువలె మనంబునకు విస్పష్టముగ బొడకట్టు. అందుచే దేశాటన మవశ్య కర్తవ్యము.

మకరందుఁడు తండ్రిని వీడ్కొని యుజ్జయిని నగరంబు వెడలి పరివారసమేతుఁడయి విదర్భకుఁ బోవుచు మార్గమధ్యమున సృష్టివైచిత్ర్యములఁగని యచ్చెరువడుచు నాటవికుల యమాయకత్వమునకు బల్లెయల నుండు జనంబుల వెంగలితనమునకు జింతిల్లుచు నెడ నెడ జెట్లనీడల విడిది సేయుచు నచ్చటి సెలయేళ్ళ తియ్యని నీళ్ళం ద్రావి నిష్కలుషము లయిన వాయువులం బీల్చి చెట్లం దమయంత పండిన పండ్లదిని సుఖించి మహానగరములలో నంతఃపురములలో నసియించు జనంబులకన్న జనపదంబుల కుటీరంబులనుండు జనంబులె యెక్కుడు సుఖము ననుభవించునని మనంబున దలంచుచు బయనముం జేసి పదునైదు దినంబులలో విదర్భాపురంబు జేరె. చేరినరాక రాజవాహనున కెఱింగించి వచ్చుటయు నతఁడు వారి గారవింప దన జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు మేఘవాహనునిం బనిచె. మేఘవాహనుండును సముచితపరివారముతో మకరందు నెదుర్కొని గార

వించి యొక్కరమ్యసౌధంబు విడిదిగా నేర్పరచి వారియుపచారార్థము తగు సేవకుల నియమించి చనియె. కూళివతులు పయనపుం బడలికల దీర్చుకొనుచు మూఁడుదినంబులు గడపిరి. నాల్గవనాఁడు రాజవాహనుని మంత్రులలో నొక్కఁడు జయంతుడనువాఁడు మకరంద రత్నసేనులం గనవచ్చి యిట్లనియె—"రాజవాహన మహారాజుగారు మీరాకకుం గత మెయ్యదియో యెఱింగిరమ్మని సన్మానంబు తెచ్చిరి. అది నాకు వినిపింప బోలునేని వినిపింప వేడెద అంతిపురమున రాజుగారికి గడుం గూఁతురు బాలిక యొక్కరిత జ్వరపీడితయై యున్నది. ఆ కారణంబున నృపాలుఁడును బంధుగులును మనస్స్వస్థతము లేక యున్నవారు. అందుచే ప్రస్తుతము రాజుగారు మీసందేశార్థములని తగిన యుత్తరంబుల నొసంగజాలమని మీతో మనవిచేయుమనిరి. ఆ బాలికకు దేహారోగ్యము గలుగునంతవఱకు మీరు మాయిచ్చు సత్కారంబుల గ్రహించి యుండుడవలయునని ప్రార్థించుచున్నారము" అనవుడు రత్నసేనుఁడు జయంతునితో నిట్లనియె—"అయ్యయ్యో! మీమహారాజగారికి మనస్స్వస్థతము లేని సమయమునవచ్చి మేమపరాధంబు గావించితిమి. సిద్ధార్థుని యనుగ్రహముచే రాజపుత్రిక యచిరకాలంబున స్వస్థచిత్త యగుఁగాక! మావచ్చినపని మీకెఱింగింపనిది కాదు. ఎల్లలం గూర్చి మాకును మీకునుంగల వివాదమును దొల్లిటి యట్లు కాక మరల బరిష్కరించుటకై వచ్చితిమి. ఇది యసమయ మగుటచే సమయమగువఱకు మేమిచ్చటనే యుందుము. ఈనడుమ మారాజకుమారుఁడు విదర్భపురంబునంగల వైచిత్ర్యంబుల గనుంగొనుచు బ్రొద్దులం బుచ్చుచుండు, వ్యవహారముం గూర్చి ప్రశంసించుటకు గాక యూరక మీమహారాజగారిని సందర్శించుటకు మేము మూఁడు దినములలో వత్తుమని మనవిచేయుము" అని పలుక జయంతుఁడు— "సరే మంచిదట్లే సేయుఁడ"ని రాజకుమారుని యొద్దను రత్నసేనుని యొద్దను సెలవుగైకొని చనియె.

మఱునాఁడు మకరందుఁడు నగరంబు జూడవలయునని రత్నసేనుం గూడి యొక్కయరదంబు నెక్కి బయలుదేరి విదర్భ రాజ

సేవకులు దారిఁజూప బలుతావులకుఁజని యా పుర వైచిత్ర్యంబులంగని సంతసించి సేవకులతో-"భీమరాజు తొల్లి పాలించిన నగరమిదియే కదా ఆనాటిచిత్రంబు లేవైన నిప్పుడున్న యెడల వానిం జూపగలరా?" అని పలికెను అట్లే చేయఁగలమని యా సేవకులు వారిని గొంతదవ్వు దోడ్కొనిపోయి యొక యుద్యానవనమునం బ్రవేశపెట్టి—"దేవా! ఇదియే విదర్భరాజపుత్రియగు దమయంతి విహరించిన యుద్యానవనము. ఇచ్చటనే నిషధరాజు పాలినుండివచ్చిన రాయంచ తన చుట్టపుటంచలతోఁగలిసి వ్రాసినదట. ముద్దులు మూటగట్టు నా యంచపలుకులు విని నలునిపై గాటంపువలపు నిలిపి దమయంతి పున్నెలుకాని హాళాహాళికి వెరచి యీపువ్వుటీరమున నే చిగురుసెజ్జపై బన్నుండి వెన్నెల రేలు నిదురలేక గడపినదట. చెలికత్తెయలం గూడి యా దమయంతి జలకేళిసలిపిన కొలనిదియట" యని యా యా తావుల జూపి వారికి మనఃప్రమోదంబు గలిగించిరి. ఆ నెలవులం జూచి మకరందుడు భారతంబున దాను జదువుకొనిన నలదమయంతుల చరిత్రంబుల జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని సమ్మోదితుడై విడిదికిం జనియె

రత్నసేనుడు మరునాడు మకరందసమేతుడై రాజవాహన మహారాజును జూడనరిగి దౌవారికులచే దమరాక రేని కెఱింగింప జయంతుఁడువచ్చి వారిని గౌరవించి—"బాలిక దేహస్థితిసరిగలేదు. మహారాజుగారు చింతాక్రాంతులై యుచటఁగూర్చున్నవారు. రండి చూతురుగాక" యని లోనికిఁగొనిపోయి యిరువురపేర్లు రాజునకుం దెలిపెను. రాజును మెల్లగ బీఠమునుండి లేచి వారి నెదుర్కొని సేమంబడిగి యుచితపీఠములపై గూర్చుండ నియమించెను. అచట నున్నవారందరొండొరులతో బలుకక యూరకుండిరి. రాజు దీనాననుడై యెద్దియో చింతించుచుండె. ఆ యవస్థం జూచి రత్నసేనుడు మకరందునితో రహస్యముగా—"కుమారా! నీవు వైద్యశాస్త్ర పారంగతుడవని ప్రసిద్ధి గలదు. ఈబాలిక కేదేని తగు చికిత్స నీవు చేయజాలవా?" యన మకరందుడును—"వారు నాకామెం జూపినపక్షమున నాయోపినచికిత్స

యొనర్చెదన" ని పలికెను. అప్పుడు రత్నసేనుడు రాజవాహనున కభిముఖుడై యిట్లనియె—"దేవా! ఈబాలుడు గట్టివైద్యుఁడు. ఈతనికి రానివిద్దియ లేదు. అం దాయుర్వేద మితని కభిమానవిద్య. 'పరోపకారార్థ మిదం శరీర'మ్మను న్యాయమునుబట్టి తాను రాజనందనుఁడయ్యు గరువంబు లేక కాకలుగొంటులగు నిరుపేదల యిండ్లకుఁబోయి వారల కుచితంబుగ మందులిచ్చి పథ్యపానంబులకై వారలకు ధనముసయితము మిచ్చి వారిరోగంబుల మాన్పుచుండును. మీబాలిక నీతనికి జూపిన నీతఁ డోపినసాయంబు జేయఁగలఁడు. ఎంతలెంతలు జాడ్యంబులైనను నీతఁడు చేతితో దీసివేసినట్లు కుదుర్చు ప్రజ్ఞగలవాఁడు. అనుటయు రాజు బరివేష్టించియున్న సభ్యులందరు పాటిలేని చక్కదనంబునం జక్కదనంబునకు దగిన ప్రజ్ఞయు ప్రజ్ఞకు దగిన పరోపకారచింతయు గల యాపురుషసింహునివంకకు దమకనులం ద్రిప్పిచూచి యాశ్చర్య మందసాగిరి. రత్నసేనునిపలుకులు రాజవాహనునిచెవులకు నమృతధారలట్లు పచరించి యెంతో యాసగొల్పుటంజేసి వానిమొగము వికాసవంతమయ్యె. మన స్సుత్సాహసమేతమయ్యె. దేహంబు మరల దార్ఢ్యవంతమయ్యె. జయంతుఁడు మొదలగువారు బాలికను మకరందునకు జూపుమని త్వరపెట్టిరి. అప్పుడు రాజవాహనుఁడు పీఠమునుండి లేచి మకరందుని చేతులు పట్టుకొని—"నాయనా! వయసున నాకన్న నెన్నియోయేండ్లు చిన్నయయ్యు బుద్ధిం బెద్దవు. అందుచే నిన్ను వేఁడుకొన్నం దప్పులేదు. నాబిడ్డకుం బ్రాణదానంబుచేసి మమ్ము కడతేర్పుము"ని వేఁడుకొనియె. మకరందుఁడును వాని ప్రార్థనమున మనస్సు కరఁగ లేచి వినయమున-"దేవా! నేను కించిద్జ్ఞుఁడ. నన్నింత వేఁడికొనవలదు. నాయోపిన యుపకారంబు చేయుదు. జాడ్యంబు తెలియంగఁ జేసి నాకా బాలికఁ జూపుడ"ని పలికె. అనవుడు రాజవాహనుఁడు—"జ్వరమే దానిని బీడించుచున్నరోగము. దానిమేనిమీఁద వడ్లగింజ వేసిన పేలగింజ యగుచున్నది. దాహంబునకు మితియు మేరయు లేదు. మాపులు కంటికిఁ గునుకన్నమాట లేదు. రెండుదినములనుండి సన్నిపాతము

ప్రవేశించినది ఒక్కమారు చూచితిమని యన్నియు నీవె యెఱుంగ గలవు. రాణమ్మ పోదము" అని యూతవిని రత్నసేనుని దన మంత్రి యగు జయంతుని వెంటబెట్టుకొని లోనికిం జనియె.

పదియవ ప్రకరణము

"అమ్మా! నీనిమిత్తము క్రొత్త వైద్యులు వచ్చియున్నారు. కన్నులువిప్పి యొకసారి యిటు చూడు తల్లీ!" అని రాజవాహనుడు బాలిక మంచమునొద్దకుబోయి పిలిచి చేతితో లేపెను. "నాకు రోగము లేదు. వైద్యు లెందులకు? నేను మాయింటికి బోవలయును. నన్నుం బోనిండు. నేనిక నిచ్చట నుండను" అని పలికి యబ్బాలిక సన్నపాటి వశమున నొరగి యెఱుంగక లేవంబోయెను. అప్పు డిరువురు దలిక త్రైలు మెల్లగ నామె నూరడించి పండుకొనబెట్టిరి. పోతపోసిన బంగారు బొమ్మవలెనున్న యాసొగసులాడి చక్కదనంబును గనుంగొని మకరందుడు తనలో—"ఇది మనుష్యాంగనయగునా? ఈడగనమ్మహానారి కెంత పాడురోగము వచ్చినది. కటకటా! ఈమె బ్రతుకదేని జగము శూన్య మగును. మధ్యమలోక మలంకారశూన్యమగును. ఇది నిజముగ బంగరుబొమ్మయే యనవచ్చు. వలయు నీయుష్ణముచేత మేను చిక్కి నను వన్నె యించుకయు దరుగదయ్యెను" అని తలంచి యామెస్థితి గని పెట్టుట కై నెపముచేయునట్లుగాని నాడింబరీక్షించి నాలుకయుం గన్నులు శోధించి రాజవాహనుని వెండియుం గొన్ని ప్రశ్నములడిగి స్థితిం జక్కగగని పెట్టి యౌషధము కొన్ని మాత్రలంపె. ఆమాత్రలయందెంత పటుత్వమున్నదో కాని యవి ప్రయోగింపబడినది మొదలు బాలిక మేను తేలికగనుండెను. ఆమందు వేసిన మొదటినాటిరాత్రి నిదురపోవకున్నను బాలిక తనలో దాను గొణుగుకొనుటమాని యూరక పండుకొనియె

రెండవనాటికేయి వించుక నిమిరించె. మూడవనాఁడు తెలివిగలిగి యడిగినమాటలకు త్తరములిచ్చి నాల్గవనాఁటిరాత్రి పలుబాములు లోఁడఁగు మఱచి నిదురించె. అయిదవనాఁ డాకలి దూకలి యుపి యాహారంబడిగె. ప్రతిదిన ముదయమందును సాయంకాలమునందును మకరందుఁడు వచ్చి యాబాలికఁ గనుంగొని యనుపాన భేదంబులతో నాయౌషధంబు నే సేవింపుచుండె. ఆకలి మిక్కుటముగ నగుటచే నాఁటివనాఁడు వైద్యుఁ డామెకు బథ్యముపెట్టించెను. అనంతరము క్రమక్రమంబున నాబాలిక యన్నహితవుగలిగి యారోగ్యస్థితి నొందఁజొచ్చెను. వైద్యుఁ డుదయము ఘాటవచ్చుటమాని సాయంకాలమునందే రానారంభించెను. ప్రాతఃకాలమునందు వైద్యుఁడు రానందున కామె యించుక మనఃఖేదమునందుచు సాయంకాలమందాయన వచ్చినప్పుడు తన దేహస్థితినిగూర్చి చెప్పిన మాటయే మరల జెప్పుచు నడిగిన ప్రశ్నయే మరల నడుగుచు వాని నెంతసేపో నిలుపుచు వచ్చెను

ఒకనాఁడు సాయంకాలము మకరందుఁడు బాలికను జూచుటకు వచ్చినప్పటికి రాజవాహన మహారాజు మంత్రులతో నేవిషయమునకో కార్యాలోచనము చేయుచు నాతని వెంట లోనికి రాఁడయ్యె. అప్పుడు బాలికవద్ద నలువురు చెలికత్తెలు మాత్రముండిరి. ఇరువురు పురుషసేవకులు మకరందుని లోపలికిం దోడ్కొనిపోయిరి. అతఁ డాపూట చాల తడవచ్చుటనుండి యొకమాఱు కుడిచేయియు నొకమాఱెడమ చేయియు బట్టుకొని నాడిపరీక్షించి పథ్యపానములు గూర్చియు నిద్రాది విషయములం గూర్చియు వినువారికి విసువు గలుగునట్లు ప్రశ్నలడుగఁ జొచ్చెను. బాలిక దాని కన్నిటికి విసువుగొనక యొక్కింత సిగ్గుపడుచు ప్రత్యుత్తరము లిచ్చెను. సూర్యాస్తమయి చీకటులు గాఢముగ గ్రమ్ముటచే మకరందుఁడు తన విడిదికిం బోవలయునని పయనముగా నాముద్దుగుమ్మ చెలికత్తెలలో నొకదానిం బిలిచి—"ఓసీ! కల్పలతా! ఇంకను గొంచెము నీపిచ్చటనుండి నాదేహస్థితిని సమగ్రముగ బరీక్షింపుమనుము. ఇట్లు విడిదికిం బోవ వేగిరపడుటకు బ్రియజన

మెవ్వరు లేరుగదా!" యని చెప్ప నప్పలుకులు విని మకరందుడు సంతసించి—"మాకు మీకన్న ప్రియజన మెచ్చటను లేరు. ఎంత సేపున్నను మీసన్నిధినుండ నే మనసగు చున్నది. ప్రొద్దుపోవు చున్నది. కావున నేనింక చనకతప్పదు. రత్నసేనుడు నా రాక కెదురు చూచుచుండును. కాని ఈమెకు దేహారోగ్యము సంపూర్ణము గలుగుటచే నేను రేపటినుండి యిక్కడకు రానక్కరలేదు. కావలసి యున్నపుడు వచ్చెదన"ని లేచి ముందుకు బోయి పురుషసేవకులు మార్గముం జూప విడిదికిం జనెను.

ఆ పలుకులు వినిన తోడనే బాలిక మొగంబున వైవర్ణ్యము తోచెను. చెలికత్తెలు మందు దెచ్చి పుచ్చుకొమ్మని ప్రార్థింప నామె పుచ్చుకొనక ఎవ్వరితోడం బలుకక పండుకొని కొంతసేపిట్టట్టు పాన్పుపయి దొర్లి ఎట్టకేలకు నిదురవోయెను. నిదురలో రెండుసార్లు మకరందుడా! మకరందుడా! పోకుపోకుమని పలవరించెను. మరునా డుదయమున రాజపుత్రిక నిదుర మేల్కని చెలికత్తెలతో నెప్పటియట్లు పలుకక విచారాక్రాంతయయియుండె. తల్లియు రాజవాహనుడు నాదినమున నామెం జూచి యట్లుండుటకు గారణమేమని నొక్కియడిగిరి. ఏమియు లేదని బాలికయుత్తరమిచ్చె. సఖీజనంబుల నడుగ వారు తెలియకేదియుం దెలియదని బదులు చెప్పిరి. బిడ్డ మరునాడు నత్తెరంగుననే యుండుటచే వెండియు మకరందుని బిలువనంపి యామె స్థితిం జూడుమని ప్రార్థించె. మకరందుడును దద్దయు సంతసించుచు నమ్మదవతి మకరందుని గనుంగొని అయిందువదన గనుంగొని మహానందమునొందె ఎక్కడిరోగ మక్కడ నంతరించె. మొగము వికాసవంతమయ్యె. అది మొదలు మకరందుడచ్చట నున్నన్నినాళ్ళు రెండు పూటలు నామెం జూచుచుండె. ఎందుచేతనో యెంతకాలమున్నను మకరందున కాయూరు విడిచిపోవుట కిష్టము కలుగదయ్యె. కాని రత్నసేను డుజ్జయినికిం బోవలయునని నిశ్చయించుకొని తమవచ్చిన వ్యవహారంబు బరిష్కరింపుమని రాజవాహనునిం ద్వారి పెట్టెను. రాజవాహనుడు సుదర్శనుని బలపరాక్రమాదులకు వెరచియో

మకరందుఁడు చేసిన యుపకారము దలఁచియో యది న్యాయమని నమ్మియో వివాదకారణములగు గ్రామముల సుదర్శనున కిచ్చుట కొడంబడి రత్నసేన మకరందులం బిలిచి యెంతయు గౌరవించి వారికి బలుపసదనములిచ్చి యిట్లనియె—"నాయనా! మకరందుఁడా! నీవు మా బాలికను మృత్యుముఖమునుండి తెచ్చి మాకొప్పగించితివి నీమేలు మేము మఱువజాలము. నా కృతజ్ఞతను మీతండ్రికి విన్నవించి గ్రామము లిచ్చితినను ము. మనరాజ్యములు రెండును నెప్పు చెలియుండ్రనటె బోరవులు లేక వర్ధిల్లుఁగాక!" యని యతఁడు వారల వీడ్కొనె. మకరందుఁడు బాలికయొద్దకుం బోయి తన పయనంబు నెఱింగించి యామెను మరల దుఃఖసముద్రమున ముంచెను. అతఁడును వదలలేక వదలలేక యామెను విడిచి మఱునాఁడు రత్నసేనునిం గూడి సపరివారముగ నుజ్జయినికిం బోయెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము

"కర్పూరమంజరీ! కర్పూరమంజరీ! యేమమ్మా యెన్ని పిలిచినను బలుకవు? నీస్థితి యేమియు బాగులేదు. అన్నము తినవే డనవు. తినిన నాలుగు మెతుకులు మునిపండ్ల గొరికెదవు రేయి కన్నుమూయవే మూయవు. మూసిన బలుతెఱంగుల బలవరించెదవు. అడిగినదానికు త్తరం బొసంగవు. ఒసగిన నవ్యవస్థితముగా బలికెదవు. ఏసుఖంబును గోరవు. ఏముచ్చట దలంపవు. నీకీమరంత సంతాపము గలుగుటకు గారణమేమి? ఇది దయ్యమో భూతమో పిచ్చియో దేహపీడయో మనోవ్యాధియో మేమెఱుగజాలకున్నాము. శరీర సంబంధమగు పీడయయ్యే నేని దానికి దగు చికిత్సల జేయవచ్చు. మనోవ్యాధికి మందు లేదందురు. కాని మనసిచ్చి చెలికత్తెలతో జెప్పుకొన్న మనోవ్యాధులు

సయితము మానును. కావున నీమనస్తాపము మాకెరుఁగఁజేయుమమ్మా! వడగాడ్పుల కొండిపోవు తీఁగవలె నీ వెంతకాల మీతాపముచే గందితివి శోషిల్లెదవు! వెన్నెలకు వడలు నీమేనేమి! ఇవ్విధంబున నిద్రాహారములు లేక కృశియించుటయేమి?" అని యనుంగు చెలికత్తియ లిరువురా నాఁడు కర్పూరమంజరిఁ జేరి యడుగఁజొచ్చిరి. కర్పూరమంజరి ఆ పలుకులు వినియు వివశయై యూరకుండె. ప్రియసఖులిరువురు నామె హృదయశల్యమగు నాయంశ మేదియో విస్పష్టముగా వినఁగోరి తమతో నామె యావృత్తాంతము చెప్పుదాఁక విడువఁగూడదని నిశ్చయించుకొని మరల మరల తరచి తరచి యామె నడిగి యెంతకుం జెప్పకున్న నెట్టకేలకు విసువుచు నిట్లనిరి—

"ప్రియసఖీ! మేము నీకుం గడు దరివారమయినను నీవది యేమోకాని మమ్ముం బెరవారిఁగ జూచుచుంటివి. నిన్నుఁ గనుటయే మీతల్లిదండ్రుల వంతయ్యెనుగాని పెంచుట మాయిల్లుల వంతయ్యెను. నీవు పుడమిపై బడినది మొదలు నిప్పటిదనుక నిన్ను మే మొకనాఁడు నెడఁబాసి యెఱుఁగము. ఆటలాడుకొనుట నేర్చిననాఁడు గోలె మన మొండొరుల సుఖదుఃఖముల జెప్పుకొనుచున్నారము. మాకన్న నెక్కుడగు నాప్తులు నీకుండరని నాయభిప్రాయము. తల్లిదండ్రు లెఱుఁగకుండ మరుగుచేయవలసిన చాటుమాటలు రాజకన్యకలు చెలికత్తెలతో జెప్పుకొందురని వినుచుందుము ఒకవేళ నీమనోగత రహస్యంబుల నీవు మాకెఱింగించినచో నవి బట్టబయలు చేయుదుమేమోయని నీమనంబున ననుమానముండవచ్చును. పసితనంబునుండి మాస్వభావమును చక్కఁగ నెఱిఁగిన నీతో స్వవిషయమున మే మేమియు జెప్పుకొన నక్కఱలేదు. అయిన నవస్థాంతరమునొంది నీ విప్పుడు విమనస్కవై యుండుట నించుక చెప్పవలయును. మేము నోట నువ్వుగింజ దాఁగనివారము కాము. ఎక్కడి మాట లక్కడ మరచువారము. మాచెవిలో బడిన మాట పెట్టెలో బెట్టినమాట. ఇంకను నమ్మకము చాలదేని నీగుట్టుమట్టులు వెలిబుచ్చుమని చేతిలో జేయివైచి బాసలుచేసెదము" అని చెలికత్తియలగు మల్లికయు

చంద్రికయు నొక్కినొక్కియును నాచక్కెరబోడి ప్రశ్నోత్తరం బొప్పగక నూరకుండుట యనుచితమని మెల్లన నిట్లనియె—

"ఓసీ మల్లికా! చంద్రిక మొదటినుండియు వెఱ్ఱిబాగులది యని నీవెఱుంగుదువు. దానికి వెఱ్ఱి యెత్తిన నీకు వెఱ్ఱి యెత్తవలెనా! మీపై నాకపనమ్మకమెన్నఁడు లేదు. ప్రపంచమున నాకు మనసుగలిగిన సంగడికత్తియలు మీకంటె వేఱొకరు లేరు. ఈ మాట మీ రెఱుంగుదురు. అడవిలో బుట్టి యడవిలో బెరిగి యడవిలోనే జీర్ణమగు పుష్పముల తెఱంగున నా కోరికలు నామనంబున బుట్టి యచటనె పెరిగి యచటనే జీర్ణము కావలసినవి; కాని యొరులకు తెలియజేయదగినవి కావు. ఏమందురేని నాకుం దండ్రి దగ్గరలేఁడు. తల్లి యస్వతంత్రురాలు. నాకు గారాపు చెలిమికత్తెలగుటచే నామనోరథంబుల నొడఁగూర్పవలయునని మీరు యత్నించెదరు కాని యది మీకు స్వాధీనము గాదు. ఈగ వ్రాలకుండ మీరు సంరక్షణ చేయగలరు. నాకెద్దియేని తెగులువచ్చినప్పుడు రేయుంబవళ్ళు నిదురయుం గూడును మానుకొని యుపచారంబులు చేయుమన్న చేసెదరు. నాకై నగవమన్న నగెదరు. కావలసిన పదార్థంబుల దెమ్మన్న దెచ్చెదరు. వేయేల! ప్రాణము లీయుమన్న నిచ్చెదరు. అంతియకాని దుస్సహంబులగు నాపదల నెట్లు సహింపగలరు? దుర్గమంబులగు త్రోవుల కెట్లు పోగలరు? దుర్లభంబులగు వస్తువుల నెట్లు తేగలరు? నాయులపాట మీకుం దెలుపుట మిమ్ము చింతాపరవశలగ జేయుటయే; కావున నన్ను మీరడుగవలదు. ఇట్టిటివని నాపై మీరలుకబూని మొగంబులు ముడువవలదు."

అనవుడు మల్లిక యామె దేహవల్లిపై జేయివైచి—"చెలీ! మేము నీకు సుఖదుఃఖ సమానమయిన జనముగదా! మాకన్న మీకార్చువారును దీర్చువారునుండరు. చెప్పకున్న మాతో జేసరి" అని యొట్టుపెట్టుకొనియె. చంద్రికయు జెప్పుదువా చెప్పవా యని పలుమారొత్తి యడుగజొచ్చె. తనగుట్టును దానెంత దాచదలంచిన చెలికత్తియలు దాచనీయరనియు దనకు జెప్పక తప్పదనియు దెలిసికొని

కర్పూరమంజరి ప్రాణసమానలగు చంద్రికామల్లికలతోఁ దన వృత్తాంతము జెప్ప నిశ్చయించియు నొకమారు సందేహించి యొకమారు సిగ్గుపడి యొకమారు తిన్నందుకు బీకించెదరే యని సఖులం గసిరి యొకమారు తనకథ చెప్పఁబూని నాలుక చివరకు మాటరానిచ్చి పైకి వెడలనీయక యాఁచుకొని ఎట్టకేలకు నెచ్చెలుల వేఁడుకోలు మిక్కుటం బగుడు నిట్లనియె—

"అమ్మయ్యా! నా దారిని వన్నెగడిపియక పీడించుటకు నాకు మీ రొక్కరుడి దాపురించిరే. నేనేమని చెప్పుదును! మీరు నాఁజ్ఞాన మెరిగిన వారలుగదా! నే నేమో యనుకొంటిరి. మీ తెలివింతేనా? ఇంత కాలమానుండి నాచుచు మీ యనా అలసటకుంగారణమూహింపఁజాలరా? ఎల జవ్వనంబున నిన్నెటిల్లు పువ్వుబోండ్లకు మనస్సంతాప హేతువు తెలియరో యుండ కరింగినదే. నెచ్చెలులారా! చల్లకువచ్చి ముంత దాచుటయేల? చెప్పదలంచియు సిగ్గుపడదగదు. మాళవరాజనందనుం డగు మకరందుఁడు నా దేహరోగంబునకు బలె మనోరోగంబునకును దగు చికిత్సలం జేయఁగలఁడు. మీ చేతనగునేని నాకై త్రైరంగుసైన నా సుదర్శన కుమారుని దర్శనము చేయింపుఁడు. ఆ రాజహంసముం గనం గోరిన నా మానస సరోవరము శోభావంతమగు. అతని ముఖచంద్ర బింబముం జూచిన నా నిమ్మనంబున గ్రమ్మిన దుఃఖాంధకారంబు నశియించు. ఆ ఘనుని కృపావృష్టుల నీమేని పరితాప మడంగు. సఖులారా! వేయేల! నా కతనితోడిదియే లోకము. నా మనోవ్యథ సమగ్రముగ మీ కెరిగించితి; గావున మీకుఁ దోఁచిన తెరంగున నావగ బాప బ్రయత్నింపుఁడు."

అని కర్పూరమంజరి సందియము విడిచి తన మనోవైకల్య కారణమును మరుఁగులేక యనుంగు జెలులకు నెరుంగ జేయుటయు నప్పడా సఖులిరువురు గడు సంతసించి యామెకుం దమయందుగల విశ్వాసమునకు మెచ్చి తమసఖికి మకరందుని పొందెవ్విధంబున సమకూరునని యోచింపఁదొడంగిరి. అట్లు నాలుగైదు నిమిషంబులు వారు

రోదించిన పిదప కర్పూరమంజరికి వినంబడునట్లు చంద్రిక మల్లికతో మెల్లన నిట్లనియె—"ఓసీ మల్లికా! ఈమె మనోరథము దుర్లభము గాదు ఏమంటేని యీమకరందు డెంత చక్కనయ్య యైనను వానికిట్టి చక్కలాడి యెక్కడ లభించును? మన చెలిని మనము మెచ్చ గూడదు; కాని యింతటి యందకత్తియ యీనాటి రాచకన్నియలలో నెందున్నదే? ఒకవేళ చక్కని పడంతు లున్నారనుకొనుము వారికీ విద్యయు జాణతనంబు లెక్కడివి? కావున మన నెచ్చెలి మనోరథంబు మకరందు డొసగినచో కన్నులు గప్పుకొని మహాప్రసాదమని యామెను బరిగ్రహించు ఈమెం గాంచినది మొదలు మనసులో నత డెంత మరుగుచున్నవాఁడో యెవ్వఁడెఱుఁగు! కావున దీనికిం దగు ప్రయత్నము జేసిన మనము కార్యసిద్ధి గాంచగలము" అనవుడు మల్లిక చంద్రికతో నిట్లనియె—"ఓసీ! నీవు చెప్పినదంతయు నిజమే. కాని నామనంబున నొక్క సందియంబు బాధించుచున్నయది. కర్పూరమంజరి సుక్షత్రియకన్య; మకరందుఁడు బౌద్ధుఁడు. వధూవరులు భిన్నమతస్థు లగునపుడు వారి కలయికకు దలిదండ్రు లనుమతింతురో లేదో యని శంకించుచున్నాను."

ఇట్లు నెచ్చెలు లిరువురు తమ యభిప్రాయంబులు దెలుప కర్పూరమంజరి మల్లికాచంద్రికల నూరకుండుడని యిట్లనియె—"మల్లికా! నీవు చెప్పినది నిక్కువంబు. తలిదండ్రులు మాసమాగమమున కనుమతింపరు. ఒకవేళ ఎట్లయిన మెడలు విరిచి కాళ్ళవేళ్ళంబడి బ్రతిమాలి వారి నొప్పింతుమనుకొనుము. మకరందుడు మనకు సులభు డెట్లగును? మీరేమనుకొంటిరో కాని యతడు సామాన్యుడు కాడు. ముక్కంటిమంటల మ్రగ్గని మన్మథుడు! మచ్చలేని యచ్చపు జందమామ. అతనితలిదండ్రు లనుమతించినమాత్రమున రాజాధిరాజులు వెలలేని కానుకలిచ్చి తమ కూతుల వానిపాదారవిందములపై బడవేయరే! అతడొడంబడిన మాత్రమున నీనాటి రాజకన్యలందరు పరుగు పరుగున వచ్చి వాని పాణిగ్రహణంబు చేయరే! అతని బిగియారు కౌగిటం బెస

గెడు భాగ్య మెన్ని నోములు నోచినగాని లభించు? అతనికి రాణియౌ పూబోడి యెంత యదృష్టవంతురాలు కావలయు! అతని యడుగులకు నూడిగంబు జేయుటకైన నేను దగను. నేనెక్కడ? యతఁ డెక్కడ? నాయాసలు వట్టివే. అయిన మీరు నావలపులమాట మాపెద్దల కింతలో దెలియ జేయవలదు" అని మరియు నెద్దియో పలుకబోవుచుండ నచ్చటి కంతఃపుర పరిచారికలలో నొకర్తువచ్చి తల్లి రమ్మనుచున్నదని కర్పూరమంజరిం బిలిచెను. అప్పుడా మువ్వురు దమ విస్రంభ సంభాషణమును గట్టిపెట్టి లోపికిం జనిరి.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

"అది మొగమో షోడశకళాపూర్ణమగుచంద్రమండలమో తెలిసికొనుట ప్రయత్నసాధ్యమయ్యెగదా! అది యంగనయో జాళువాపసిండి బొమ్మయో నిర్ణయించుట సులభసాధ్యముగాదు. అవి కన్నులో కృపారస మకరందమునుజిమ్ము నెత్తమ్మిరేకులో నిర్ధారణచేయుట యెంత కష్టము! అది చిరునగవో నిండు వెన్నెలయో నిశ్చయముగా నెఱుంగవలవియగునే? ఆహాహా! అప్రతిమను గడుపారగాంచిన తల్లిదండ్రు లేమి పుణ్యము చేసిరో? అది మనుష్యాంగన యగునో కాదో యని నాకిప్పటికిని సందియంబు గలుగుచున్నయది. అది నిక్కముగ మానవాంగనయయ్యెనేని మానవజాతియు మధ్యమలోకమును ధన్యతనొందినవి. ఈవరకు నెందరినో సుందరాంగులను సందర్శించితిగాని యీమందయాన బోలు నిందువదన నెందును గనుగొని యెఱుంగ. అదియేమో కాని కాంతలకును భోగములకును పరాఙ్ముఖంబైన నామనసాపడంతిని గనుంగొనినది మొదలు దానియొద్దనే యుండును గాని యెంత క్రమ్మరించిన వెనుకకు మరలదు. చదువులు సాములుం దక్క తక్కిన గొడవలకుం

కాని నేను నిద్రాహారములు విడిచి తెగులు లేని బాధలంట బాధలంబడుట జూడ నాలోనాకే సిగ్గగుచున్నది. గ్రంథపఠనముపై మనసు పోదు. పొత్తముం దెరచి యొకపంక్తియైనం జదువజాల. మోహాపరవశుండ నగుటచే నాకిప్పుడు ప్రపంచమంతయు కర్పూరమంజరీమయమై తోచుచున్నది. సువర్ణమయమగు నామె నామమే కాని రెండవపేరు నానోటికి రాదు. మెఱుపుదీగవోలు నామె విగ్రహమే కాని మరి యేపదార్థము నామనంబునకు బొడకట్టదు. మధురములై మనోజ్ఞములై మార్దవంబునకు తావులై వెలయు నామెవాని మాటలు ముద్దులమాటలై యిప్పటికిని వినంబడుచున్నవి. నాస్థితి యిటులున్నదేమని వేమారు తరచి తరచి యడుగు బంధుమిత్రుల ప్రశ్నంబులకుత్తరంబు లొసంగలేక కడు విసిగిపోవుచున్నవాడ. ఇది లోలోపల నెంత దాచినను దాగునది కాదు. నేనిప్పు డేమిచేయుదు! మనసు నిలువదు. మన్మథుడు దూరముండడు. మోసము కడు దవ్వున నున్నది. దవ్వున నున్నదననేల! దాపుననున్న మాత్రమున నా కా యిందువదన సులభ మగునే! మతిభేదము చేతనే మా యిరువుర సమాగమము దుర్లభం. అది యట్లుండ నవనిలో నవతారమందిన చక్కదనంపు ముద్ద యగు నాముద్దియ యెక్కడ నేనెక్కడ? నావంటివానిపై నామె వలపు నిలుపునే! ఆ రాజవదన యే రాజనందను ననుగ్రహించి యానందవార్థి నోలలాడింపదలచి యున్నదో! ఆమెను చెట్టబట్టు భాగ్యము గలుగు వానికి త్రిలోక సామ్రాజ్యాధిపత్యమేల? అతనికి నరలోకంబె నాకము. పట్టడవి నందనంబగు. వేయేల! ఆమెయే నాప్రాణము. ఆమె తల్లిదండ్రు లనుమతింపకున్ననుసరే; నాజననీజనకులు వారించిననుసరే; ఆమె నన్ననుగ్రహించునేని నేనామె కేలుబట్టకమాన. నావెఱ్ఱియేగాని ఉన్నా బాలిక యనుగ్రహించునే? ఏల యనుగ్రహింపకపోవు? ఆమెకును నాకును జరిగిన కలయికల తెరగు చక్కగా నరసిచూచిన నాపై నామె తలపు నిలిపినదనియే తోచుచున్నది. నేనెంతసేపామె సన్నిధిని గూర్చున్నను నన్నింకం గూర్చుండుమని యామె వేడుకొనుట, పద్య

పానంబు నడుగు నెపంబున నెడ తెగక నాతో మాటలాడుట, నేను సముఖమున నున్న కాలమున వికసిత ముఖారవిందయై సుఖంబుగ నుండుట, నేను నాడీపరీక్ష జేయుటకై కరస్పర్శనంబు చేసినపుడు కన్నును మూసికొని స్పర్శసుఖ మనుభవించుట, నేను రెండుదినంబు లంతిపురమునకు బోవుట మానినపు డామె యెవ్వరితోడం బలుకక యస్వస్థయై యుండుట మొదలగు లక్షణంబు లన్నియుం బరికింప నాయం దామె బద్ధానురాగియై యున్నట్లు సిద్ధాంతము చేయవలసి యున్నది. అయ్యయ్యో! మోహపరవశులగు పురుషులు తమ కామించిన కాంత లేపని చేసిన తమనిమిత్తమే చేసిరని తలంచుట లోకప్రసిద్ధమే కదా! మందిచ్చుటకు చికిత్సకుడు వచ్చినపుడు రోగి మాటలాడుట యరుదా! దౌర్బల్యముచేత రోగులు కన్ను మూసికొనరా! పథ్య పానంబుల బలుమారడిగిన మాత్రమున నది యన్యథా తలంపవచ్చునా! అదువాం|డ మనోగతంబుల తెలియ నెవ్వరివశము! ఒక కారణంబున నామె చేసినచేష్టలు పలికిన పలుకులు మఱియొక కారణంబున నయ్యెనని నేను సరిపెట్టుకొను టుచితముకాదు. అందుచేత నాసిద్ధాంతము నిప్పుడు పూర్వపక్షము చేసికొనవలసియున్నది ఇంతయేల! అంతంత చనువిచ్చి నాతోడ నాబాలిక పలికినప్పుడు నామనోరథంబు నతెఱంగునైన విన్నవింపక యూరకుండుట నాతప్పు. ఆమె చెలికత్తెలలో నెవ్వతె నైనం జేరి నామనోరథంబు జెప్పనైతి. నాటిరాత్రి నన్నింక గొంతసే పుండమని యామె యడిగినప్పుడు వల్లెయని యచ్చట నుండనైతి. ఉండిన నేమిచెప్పనో కదా! ఆమె రాజవాహనున కెట్టిచుట్టమో యడిగి తెలిసికొననైతి. మొగమోటము గలవానికి మాటు మెట్లు లభించు! లేనిపోని వాచగోటులకుంబోయి యుప్పూ దూరకుండి యదను దప్పిన వెనుక నిట్లు విచారించిన నేమిఫలము! నాసిగ్గునకుం దోషు నాదోచ కుండునట్లు రత్నసేనుడు పురికిం బోవుదమని యన్న ద్వారపెట్టె."

అని యొకనాడు సాయంకాలమున మకరందుడు తన లోనం జింతించుచు మేడపై నొక్కరుడు గూరుచుండె. అప్పుడప్పుడే యుద

యుండిన చందమామ తనచల్లనికిరణముల గవాక్షమునుండి మకరందు
నిపై బ్రసరింపజేసి మదనతాప సంతప్తమైన యాతని దేహమునకు
శైత్యోపచారంబు చేయంబూనుకొన్నట్లు కానబడెను. సిప్రానదీ జల
కణంబులతోడం గలసిన మందమారుతములు వాని మేను సోకి యొక్క
మారు హాయి హాయి యనిపించెను. ఆ సమయంబున నతడు కన్నులు
మూసికొని దేవినుపాసించు పరమయోగి విధంబున గర్పూరమంజరీ
దేవీ సుందరవిగ్రహంబును మనంబున ధ్యానించుచు నామె సంభాష
ణంబులదలంచుచుభోగసమాధిలోనుండె. అప్పుడు కాషాయవస్త్రములు
కట్టుకున్న యొక బ్రాహ్మణ కుమారుడు మేడపై నెక్కి యడుగుల
చప్పుడుగాకుండ మెల్లమెల్ల నడచివచ్చి మకరందునిప్రక్క నిలువం
బడియె. ఆ విప్రకుమారుడు వచ్చినజాడనైన యెరుంగక మకరందుడు
సమాధిలోనే యుండుటంజేసి అతడు తన చేతితో నల్లన మకరందుని
వీపుపై దట్టెను. తట్టుటయు నారాజకుమారుడు ఉలిక్కిపడిలేచి యెవరు
వారని పలుకరించి కన్నులుదెరచిచూచి—"యోహో చంద్రచూడుడా!
మిత్రుడా! యిటు గూరుచుండుము" ని చెప్పి మరల గన్నుదోయి
మూసికొనియె. మున్ను దానెన్నడు వచ్చినను బవలనక రేయియనక
సమయమనక యసమయమనక తన్నెంతయు గౌరవించి తన మాటల
కత్యంతము సంతసించు మకరందుడు తనరాక గలరిక కన్నులు మూసి
కొనుటయు వాని నెమ్మొగంబు కట్టాగ్నిపొగలచే గలుషమగుటయు
మేను కృశత్వంబు నొందుటయు నవలోకించి చంద్రచూడుడు తన
మనంబున నిట్లు విచారించె—

"విదర్భమునుండి వచ్చినవెనుక వీనివైఖరి యింత మార్పు జెందు
టకుం గారణమేమి! చక్కగా బోలిచిచూడ వీనికి మన్మథగ్రహము
సోకినట్లు దోచెడిని. చంద్రప్రభాదేవియు సుదర్శన మహారాజును వీని
యునికిం గారణమరయలేక కళవళపడుచున్నవారు. కావున వీని నడిగి
తత్కారణము దెలిసికొని సమయోచితమగు కార్యము జరిపించెదను"
అని విచారించి యతడు మరల మకరందునిపై జేయివైచి—"చెలికాడా!

నీవిట్లుండుటకు గతమేమి? తొల్లిటియట్లు మనసిచ్చి వాకోడం బలుక వేమి? చదువుల పొంతబోవేమి? సాములవంక జూడవేమి? పండితులతో బ్రసంగింపవేమి? అచటి విశేషంబు లేను వినదగనా?" యని చిరునగవు నవ్వుచునడిగెను. మకరందుడు వారిపలుకులువిని—"మిత్రుడా! విదర్భాపురమందు జెప్పదగిన విశేషంబు లెవ్వియు లేవు. ఎవ్వియేవియున్న కాలక్రమంబున నీకుం దెలియకపోవుగదా!" యని బదులు చెప్పి యూరకుండె.

తన చెలికాడు మనోగతా వృత్తాంతమును దనకు తెలియజేయుటకు సందియము నొందుచున్నవాడని గ్రహించి చంద్రచూడుడు తన వచోచమత్కృతి తేటపడ నిట్లనియె—"మిత్రుడా! విదర్భలో విశేషములు లేవని చెప్పినంతమాత్రమున నమ్ముటకు నేనంత వెంగలినా? పసివానివలె నన్ను గన్న బ్రామ దలంచెదవేమి? విదర్భా నగరము సంగతి నేనెరుంగుదును. కాని నిన్న మొన్న కన్నులు దెరచిన చిన్నవాడవు నీవేమెఱుంగుదువు? నేను నీకన్న వయోజ్యేష్ఠుడ నగుటచే కొంతవఱ కెరుంగుదును. ఆ నగరంబున స్త్రీలు నిలిచియున్న మనుష్యులు నిలిచియుండగనె సగముల్లు చేయగలరు. తలలు మార్చి తలలు పెట్టగలరు. వారి మాయ లెట్టివో యెరుంగముగాని శరీరములో బదిలముగనున్న హృదయమునైన నపహరింపగలరు. అట్టి నెరజాణ లెందును లేరనుకొమ్మా! స్త్రీలే యింతటి సాహసములు చేయ నింక నచ్చటిపురుషు లెంత సాహసులో జెప్పవలయునా!" అనుటయు మకరందుడు మందహాసముచేసి తన గుట్టుజాడ నెరింగి చంద్రచూడుడు నర్మగర్భముగా నట్లు పలికి యుండబోలు ననుకొని—"మిత్రుడా! నీమాటల యదార్థము దృష్టాంతరములు చెప్పి ఋజువు చేయవలయుగదా?" యని పలికెను. అనవుడు చంద్రచూడుడు—"దృష్టాంతముల కేమికొదువ? నాకు నీవే తార్కాణమవు. నీమేను మునుపటియట్లు లేదు. నీవు చిక్కి సగమై నీశరీరార్ధమును విదర్భలో విడిచి వచ్చితివి. నీతల మునుపటితలగాదు. అది క్రొత్త తలపులతో

నిండియున్నది. విదర్భనుండి వచ్చినవెనుక నీహృదయము నీవద్దనే లేదు నీవు ప్రకాశముగా నీసంగతులనొప్పుకొనక పోయినను నాపలుకులు నిక్కువములో యనృతములో నీమనస్సే యెరుంగు. నీగుట్టు నీవంతి వాదినను నీమోము వైవర్ణ్యము నీమేని కార్శ్యము నీవిమనస్కతి చెప్పుచున్నయది నీకు బహిఃప్రాణమునగు నాకారహస్యంబు తెలుపుదు వేని నేను నీకు దోడ్పడియెదనని యుత్తరము చెప్పె.

అప్పుడు మకరందుడు సంతోషముతో దన పీఠమునుండి లేచి చంద్రచూడుని కౌగిలించుకొని—“ చెలువుడా ! నీపలుకులు నిక్కువములు. విదర్భదేశ స్త్రీలు నెరజాణలే. అందొక్కరిత నాహృదయము నపహరించినమాట సత్యము. సిగ్గు వెంపున నిన్నివాళ్ళు నాగుట్టు నీకు వెలిబుచ్చనైతి. అంతియేకాని నీవు పరాయివాడవనికాదు. నీవు నాకు సాయుడవై నామనోరథసిద్ధి గావింపవలయున ” ని తాను విదర్భకరిగినది మొదలు వెండియు నుజ్జయినికి వచ్చువరకు వర్తిల్లిన యావద్వృత్తాంతము నెరింగించి కర్పూరమంజరీ సమాగమము గానిపక్షమున తన మేనం బ్రాణములుండవని దృఢముగా బలికెను చంద్రచూడుడు ప్రియవయస్యుని పలుకులువిని వానిచిత్త మూరడిల్లునట్లు సమయోచితముగ బలికి వారిరువురి సమాగమమునకై యుపాయమును వెదకుచుండె.

చంద్రచూడు డెవ్వరని చదువరులకు సందియముం దోచవచ్చును. అతడు మకరందునకు వేడుకచెలికాడు. వాని పూర్వులు నాలుగు తరములనుండి యుజ్జయినీ మహారాజుల యాస్థానమునందు విదూషకులుగ నుండిరి. చంద్రచూడుని తండ్రియగు గంగాచూడుడు హాస్యరసముకొక్క యవతారమని యానాటిప్రజలు చెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. గంగాచూడు డప్పటికి మూడేండ్లక్రిందట పరలోకగతుడగుటచే సుదర్శనుడు వానికొడుకగు చంద్రచూడుని దనకొడుకునకు వేడుకచెలికానిగానొనర్చి కుటుంబమును బోషించుచుండె. మకరందుడును వాని చమత్కార వచనంబులకు పలుమారు మాయురే యని మెచ్చుచు విద్యావ్యాసంగములమీద విసువు దోచినప్పు డెడనెడ జంద్రచూడునిం బిలిచి మనంబునకు బండువు చేసికొనుచుండును.

పదమూడవ ప్రకరణము

శ్రీనగరము హిమాలయపర్వతమునకు గవుదాపున నుండుటచే నది యుదయకాలమున మంచుచేతం గప్పబడి దవ్వులనుండి చూచువారి కన్నులకు తెల్లని మేలిముసుంగు చాటున దాగియున్న రాజకన్యక యట్లు భాసిల్లుచుండెను. రాతిరి కురిసిన మంచుకతంబున నేలయు, చెట్లు, కొండలు దడిసి తమకు కలిగిన దోషసంపర్కంబు బాపుటకై ప్రభాతసమయమున సంపూర్ణ స్నానముచేసి నిలిచెనో యున్నట్లొప్పె. సిగ్గు వెంపున ముసుంగు మఱుంగున నడగియున్న పడంతి ముఖారవిందమును జూచు తమకంబున నాయకుడువచ్చి తన కరంబున గవిసిన దొలంగద్రోసినట్లు పద్మినీనాయకుడగు భాస్కరుడు తూర్పు కొండపై దోచి తన సహస్రకిరణంబుల కోరవులకెమ్మని మెఱుగు చేసిన మంచుగవిసెనను క్రమక్రమంబున దొలగించుచుండె. మంచు ముసుగు జారినతోడనే కేమొండ యులమాటయు బురలక్ష్మి కుసుంభ వస్త్రముంగట్టుకొని నిలువబడిన చెలువంబున గానంబడియె. సూర్యోదయానంతరమున నగరమును దత్ప్రాంతభూమియు నిర్జీవస్థితిలోనుండి జీవస్థితికి వచ్చినట్లుండె అట్టివేళ నొక్కనాడు కాశ్మీర రాజకులతిలకమగు హేమచంద్రుడు కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించి యెప్పటియట్లు సముచితవస్త్రాలంకారములు ధరింపక కొలువుకూటంబునకుం జనక తన యంతిపురమున నొక్క గదిలో చింతాక్రాంతుడై యొక్క పీఠమున గూర్చుండె. విషాద మెట్టిదియో యెరుగక యెల్లప్పుడు కల కల నవ్వుచుండు హేమచంద్రుని మొగంబు విలాసంబు దప్పియుండుట జూచి యంతిపురంబునగల పరిజనులు కారణము తమలో దామూహించియు దెలియజాలక రాజును దాసి యడుగుటకు సాహసింపక వెలవెల బోవుచుండిరి. నరపాలుడు తొంటియట్ల యుదయకాలమున గొలువుకూటమున కరుదెంచి తమ్మలరించునని మంత్రి ప్రధానులు దండనాయకులు

సామంతులు చుట్టములు రాయబారులు ననుజీవులులోనగు నియోగిజనంబులు వానిరాకం బ్రతీక్షించుచుండిరి. రాజెంతసేపటికి రాకపోవుటయు వానివద్దనుండి వర్తమాన మేమియు దెలియక పోవుటయు సభాసదులందరు కారణ మరయలేక కలవలపడుటయు జూచి ముఖ్యమంత్రియగు మణివర్మ రెండవ మంత్రియగు మాధవసేనుని వెంటబెట్టుకొని కారణ మరయుటకై యంతిపురికిం జనియె.

వారిరువురునుజనునప్పటికే రాజపురోహితుడగు నిగమశర్మ కూర్చుండి వానినూరడించుచుండె. రేని ముఖవైఖరి నవలోకించి మంత్రులిరువురు నతడు గాఢసంతాపమునం దప్తుడయి యున్నవాడని గ్రహించి దురాత్ముడైన చిత్రభానునికుట్రవలన వానికే దేనినపాయము వాటిల్లి యుండదుగదాయని తలపోసి వానిసమీపించి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. హేమచంద్రుడు వారిని జూచి కూరుచుండుమని చేసన్న జేయ నమాత్యు లిరువురుం గూరుచుండిరి. అనంతరము నాలుగునిమిషము లూరకుండి మణివర్మ నిగమశర్మనుద్దేశించి మెల్లగ- "ఆర్యా! మహారాజుగారి విషాద కారణమేమి?" అని యడిగెను. నిగమశర్మయు దన పీఠము మణివర్మ సింహాసనంబునకుం దగ్గరగా జరుపుకొని మెల్లగా నిట్లనియె—

"అయ్యా! మహారాజుగారి సోదరుడు చిత్రభానుడు కాలధర్మమునొందెనని తెలిసినది. విధికృతంబున నీనడుమ గొన్నిపొరవులు గలిగినను మహారాజుగారి భ్రాతృస్నేహ మతిశయముగ నుండుటచే వారిప్పుడు మిక్కుటముగ గుందుచున్నవారు." అనవుడు మణివర్మ మిక్కిలి యక్కజంబున రిచ్చపడియె. మాధవసేనుడు నోట మాటలేక తెల్లబోయె. మహారాజు కన్నుదమ్ములనుండి బాష్పములు విడిచి నిట్టూర్పువుచ్చె. అప్పుడు మాధవసేనుడు తన మనంబున- "ఆహాహా! సోదరుడన నీమహారాజే సోదరుడు. తన ప్రాణంబులు తీయదలచిన తమ్ముడు మృతినొందినప్పుడు మహోపకారమైనదని సంతసించుటకు మారుగ నతడిట్లు విచారించుచున్నవాడు. ఇతడు

ధర్మములెక్క. యవతార మనవచ్చునుగాని కేవల మనుష్యుం డన వచ్చునే" యని తలపోసి నిగమశర్మనంక మొగము ద్రిప్పి—"అయ్యా! అదియథార్థముగునో కాదో మీరు చక్కగ నరసినారా! కుడిచికూర్చుండి ప్రొద్దుపోవక యేరిపై నేని చెనువాదులు వేయు దురాత్ము లనేకు లుందురు. ఇదియు నట్టివారి పన్నుగడ కాదుగదా" యని పలికెను. "వర్తమానమును దెచ్చిన మనుష్యు డెవ్వడో యెరింగింతురేని మనము దాని యథార్థము నిర్ణయింపవచ్చును" అని మణివర్మ నుడివెను.

ఆ పలుకులు విని నిగమశర్మ యిట్లనియె—"అమాత్యులారా! యెరుంగుదురుకదా మన నగరమున కుత్తరదిక్కున సింహగిరి యను పేరంబరగు కొండ యున్నది. ఆ కొండలో బడమటివైపున నొక గుహకలదు. ఆ గుహయందు ప్రస్తుతము హరిశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తము డొకడు శిష్యసమేతుడై తపంబు చేసికొనుచున్నవాడు. వాని పాండిత్యమేమనిపొగడుదు? తన యిల్లా వాదోవ లేని చతుర్ముఖుడు. ఎంత శాంతము! ఎంత దాంతము! ఎంత దమము! ఎంత శమము! అతని మొగంబు జూచిన సకల కలుషంబు లడంగు. అతడు రెండు మాసములక్రిందట వచ్చి యాగుహాలో విడిసియున్నవాడు. పాలు పండ్లు భక్షించునుగాని యన్నము తినడు. అవియైన నెవ్వరేని సమర్పించి యారగింపుడని బ్రతిమాలినంగాని మెసవడు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమున రెండవ బృహస్పతి. జాతకసిద్ధాంత ముహూర్త భాగములయం దతని కతడె సాటి. బ్రహ్మప్రవాలునకైనం దిరుగున్నది కాని వాని పెట్టిన ముహూర్తంబునకు దిరుగు లేదు. మంత్రశాస్త్రమున మహాపాదు శాంతదీక్షం బడసిననాడు వరమిచ్చి చేపట్టినా సన్యాసిని సార్వభౌముని జేయగలడు. బిట్టలిగి తిట్టినా బిడౌజుని బిచ్చగానిం జేయగలడు. అతని వాక్సిద్ధి యెట్టిదియో కాని వైద్యులకు ధనమిచ్చి చికిత్సలు చేయించుకొనజాలని నిరుపేదలు వేనవేలు మన నగరంబునుండియు నీచుట్టుప్రక్కలనుండు పల్లెలనుండియు వచ్చి ప్రతిదినము వాని యడుగుల సేవించి తమ రోగంబులం గుదుర్చుమని ప్రార్థింప

లోకానుగ్రహార్థమై నతఁ డించుక సేపు తపముచాలించి రోగుల మొరలు విని మంత్రతీర్థమించుకయిచ్చి మీజాడ్యంబు నిశ్శేషంబుగా హరింప బడుఁగాకయని వారిం బంపుచుండు. ఆమాటలతోనే వారిపీడయంతయు నశియించు. అతనిమాట యటుండనిమ్ము. నాకీవర్తమానము వాని శిష్యులలో నొకఁడు చెప్పినాఁడు. దీని విషయమున మీరు సందేహింప బనిలేదు" అని పలుకుటయు మణివర్మ—"అతడే ప్రసంగవశమున మీకీ దారుణవృత్తాంతంబు నెరిఁగించెన"ని యడుగ నిగమశర్మ తత్సందర్భము నిట్లెరిగించె—

"హరిశర్మయొక్క మహామహిమలు కర్ణాకర్ణి నివిని యమ్మహాత్ముని సందర్శించి జన్మంబు చరితార్థంబు గావించికొన వలయునని తత్సన్నిధి కరిగి రాజపురోహితుండనని నన్నెరిగించికొన్న పిదప నమ్మహాత్ముఁడు మీరాజెవ్వరని యడిగె. రామచంద్రసమానుఁడగు హేమచంద్రుఁడు మారాజచంద్రుఁడని నేను విన్నవించితిని. అప్పుడాయన శిష్యులలో నొక్కఁడు నావంకఁజూచి—"పాపము మందభాగ్యుడగు చిత్రభానుని సోదరుఁ డితఁడే కాఁడా" యని నన్నడిగెను. "వాఁడు హరిద్వారమందు గంగాతీరమున మారేడు చెట్టుక్రింద మృతినొందిన రాచకుఱ్ఱవాని సోదరుఁడేనా యితఁడ"ని హరిశర్మ యాశ్చర్యముతో బలికెను. ఆమాటలువిని మేను గడగడవడఁక నేను హరిశర్మను స్వామీ! ఇది నిక్కమేనా యని యడుగ నతఁ డొక్కనిమేష మూరకుండి యయ్యో! ఇదినిక్కమే. ప్రపంచసంబంధములైన గొడవలెల్ల విడిచి జనుల రొదలతో నిండియుండు పట్టణంబుల బల్లియల గాపురముండుటమాని యంతరంగమునం బరమేష్ఠిం బ్రతిష్ఠించి పర్వత గుహలలో గాలక్షేపము చేయుచున్న మేము ప్రజలకిట్టి దారుణవార్తల నెరిఁగించి దుఃఖమును కలిగింపరాదు. మీమహారాజునకు కాలక్రమంబున నీవార్త దానంతటదియే తెలియఁగలదు. నీవు మామాటలుగ మహారాజుతో విన్నవింపవలదని నొక్కి వక్కాణించెను. కాని దేవరవారి

యుండు నాకుంగల పరమభక్తిచే మనసుండబట్టక నేనదినివేదించితిని. అది నిజమనియే నాకు నమ్మకము."

అని నిగమశర్మ యెఱింగింప నందఱు మేదియు నుండదని మంత్రులిమ్ముగు విశ్వసించిరి హేమచంద్రుఁడు కన్నుదోయినుండి యశ్రుజలంబులు జోటజోటగారఁ విచ్చని యూర్పుబుచ్చుచు—"సమాత్యులారా! నేను భ్రాతృద్రోహిని; నాచేసిన దుర్నయంబునఁగాదె యాగర్భశ్రీమంతుఁడై విక్రమదేవునిగారాపుకొడుకై సౌఖ్యంబుల హాయిగాననుభవించిన యువరాజు కానిదేశంబులఁ దిక్కుమాలినపక్షియై యుస్తమించె. ఎంతెంతలో నేరములను క్షమించిన నేను నాతుచ్ఛప్రాణముపైఁగల యభిమానముచే వాని నిల్లు వెడలనంపితిని. అదివఱకున్న శాంతిమంతయు దిగ్రమింగి నట్లె యాయమాయకోపము నాకెటనుండివచ్చెనో కదా! వేనవేలు సేవకులకు నియామకుఁడైన యతఁడు తన యవసానసమయంబున నెంత చింతించెనో! నన్నెమని దూరెనో! విధి పరిపాకంబున కెంతవగచెనో యాపరమేశ్వరుఁడె యెఱుంగు! ఆదారుణ వచనంబులు వినినప్పుడు పరమపతివ్రతయగు నిందుమతి నన్ను శపింపకుండునే! బాలికయగు కర్పూరమంజరి పితృవియోగంబున గుండెనెడ ముద్దులు మూటగట్టు నామె నెమ్మొగమెంత చిన్నవోయెనో, మహారాజకుమారుఁడై విక్రమసేనుని మనుమఁడై భూచక్రంబు బాలింపఁగల శుభలక్షణంబులం గూడుకొనిన విజయసేనుఁడు తండ్రిలేనిబిడ్డఁడయ్యెనే! ఆచిన్నబాలకు దండ్రిలేని వెలితియెట్లుతీరు? మహామండలాధిపత్యంబు నర్పింపనీ, మేరుపర్వతంబు ద్రవ్వి తెచ్చి ముందు బెట్టనీ, వానితండ్రిని మరల దేగలమే? అది వట్టిమాట. నాయెదుటనుండి లేచిపోయి ఏదేశంబుననైనను సుఖంబుగ బ్రదికియుండునని తలంచితిగాని యింతలో దమ్ముగుట్ట యిట్లగునని కలలోనైన దలంపనైతి. మహానుభావుండగు హరిశర్మయొద్దకు నన్ను దోడ్కొనిపొండు. నాయనుజుని చరమావస్థంగూర్చి నేను స్వయముగా నడిగి తెలిసికొనియెదన"ని యూరక వాపిడిచి వగవజొచ్చె.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

సింహాగిరి శ్రీనగరంబున కుత్తరమునను౦డెను. తొల్లి నారాయణుడు నరసింహావతారమెత్తి లోకకంటకుడగు హిరణ్యకశిపుని దెగటార్చి ముజ్జగముల కభయప్రధానమొసగియు దుష్టదానవుని మరణానంతరమునగూడ గోపావేశ ముపశమింపకపోవుటచే లోకములనెల్ల భస్మపటలము గావింప నుంకించెననియు బ్రహ్మాది దేవతలు భయకంపితులై వాని పాదరాజీవములకు మ్రొక్కి యవతారము నుపసంహరింపుమని ప్రార్థింప నాతడు కృపాళుడై యాగిరివద్దనే తన యవతారమును జాలించెననియు స్థలమాహాత్మ్యము నెరిగిన కోవిదు లాకాలమునజెప్పుచు వచ్చిరి. అందుచేత నాగిరికి సింహాగిరి యనుపేరు గలిగె.

శ్రీనగర ప్రాంతమున నిప్పుడు సింహాగిరి యనుపేరం బరగు కొండయు లేదు. చుట్టుప్రక్కలగల కొండకట్టి మహిమలు గలవని చెప్పుకొనువారును లేరు. ఆగిరిలో నొకగుహాకలదు అదియెక్కువనిడివియు దక్కువ వెడల్పుగలదై కారుచీకటులకు నెలవై భయంకరమై యుండును. ఆసొరంగమునజొచ్చిన జంతువులన్నియు మృతినొందెనని జనులు చెప్పుకొనుటయే కాని బ్రదికివచ్చెనని యెన్నడు జెప్పుకొని యెరుగరు. ఆబిలము మావులు నక్కకూతలతో ప్రతిధ్వను లిచ్చుచుండునుగాని పగలు నిశ్శబ్దమై యుండును. జనసంపర్కముదోసి యూరు బైటనే వసింప నిచ్చగించు దిగంబరయోగులు క్షపణకులు మొదలగు మహాత్ము లప్పుడప్పుడు దానియందు విడియుటయు రెండుమూడు దినములందుండి చెక్కుచెదరక యవ్వలకు బోవుటయుగలదు. మృత్యుముఖముబోలు నాబిలము జొచ్చువారెట్లు బ్రదికిబైటబడిరని కొందరు పౌరులకు సందియ ముప్పుడప్పుడు తోచుచువచ్చెను. కాని యందు బ్రవేశించిన వారిమహిమయే వారింగాపాడుచువచ్చెనని పెద్దలు తెలియ జెప్పి యట్టివారి సందియముల బాపుచు వచ్చిరి.

అట్లు హేమచంద్రుడు సోదరవియోగముగూర్చి కొండొకతడవు విలపించి తమ్ముని నిజవృత్తాంతము స్వయముగా వినగోరి మంత్రి పురోహితసమేతుడై హరివర్మవద్దకు బోవ బయన మయ్యెను. అగుటయు నప్పుడు మణిశర్మ పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి—"యోరీ! మహారాజుగారు సింహగిరికి పోవుదురు. అరదము నాయత్తము చేయు మని సూతునకుజెప్పుము"ని పనిచె. ఆమాటలువిని నరపాలుడు మణివర్మనుజూచి—"ఆర్యా! పోవలసినతావు మహాపురుషసమక్షము. మనల నచ్చటికిం గొనిపోవుపని భాతృమరణము కావున నిది యరదంబులు నందలంబులు నెక్కి యూరేగదగిన సమయముగాదు" యని పాదచారియై మణివర్మయు మాధవసేనుడు,నిగమశర్మయు వెంటరా నిరువురు పరిచారికలు ముందునడచి మార్గంబునుండి జనులం దొలంగింప సింహగిరికింజనియె. కాలినడకను జనుచున్న మహారాజును గనుంగొని పౌరులచ్చెరువడి యందలంబు డిగియెరుంగని యాగర్భశ్రీమంతుని నడిపించుచున్న మహాకార్య మేమైయుండునని విచారించి కారణ మెరుంగజాలక నిలువంబడి చూచుచుండిరి అవ్విధంబున గొంతసేపు నడచి నడచి రాజపరివారసమేతుడై సింహగిరిసమీపమునకువచ్చి గుహాద్వార సమీపమున మూగియున్న వందలకొలది జనులను జూచెను. ఆ జనసమూహములో నొకడు మహాప్రభూ! నాకు గుష్ఠవ్యాధి యనియు మరియొకడు నన్ను రాజయక్ష్మము పిన్ననాటనుండియు బీడించుచున్నదనియు వేరొకడు నాకు కన్నులు లేవు. దృష్టి దయచేయుమనియు ప్రార్థించుచుండెను. ఆ కేకలువిని రాజు మంత్రులతో—"నీమూగిన జనంబునుం జూడ లోకములోనున్న రోగులందరు నిచ్చటికెవచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. కేకలామహాత్ముని జపతపంబులకు నిశ్చయముగ విఘ్నము గలిగించును. ఇతను వీరితో నెట్లు వేగుచున్నాడోకదా" యని పలికి యామందలో జొరబడి లోనికి జనజాలక యచటనిలిచె.

ఇంతలో సేవకులు రోగుల నొత్తిగించి దారిచేయుటకు నిగమశర్మ మునుముందునడచి తెరువుజూప రాజు భృత్యామాత్యసమేతుడై

గుహాద్వారమునద్దఱ జనియె చని కృష్ణాజినముపై బద్ధపద్మాసనము వై చుకొని కూర్చున్నవాని రవంతయు నెరసములేకుండ మేనెల్ల విభూతి పూసుకొన్నవాని, శిరస్సు రుద్రాక్షమాలికలు వ్రేలుచున్న మెడగలవాని, సగము నెరసిన పెంౘుకలుగల గడ్డమువాని, భక్తిమై-'ఓంహర ఓంహర' యని శివనామస్మరణము జేయువాని, శాంతరసమున మునికిపట్టగు వాని హరిశర్మ యనువానింజూచి వెల్లివిరిసిన భక్తిరసము పెంపున హేమచంద్రుడు బ్రాహ్మణునకు సాగిలంబడి మ్రొక్కెను. అమాత్యులు పురోహితుడునుంగూడ నమస్కరించి 'యథా రాజా తథా ప్రజా' యను వాక్యము సార్థకము జేసిరి. హరిశర్మ కన్నులుమూసి మహేశ్వర ధ్యానమున నుండుటచేత రాజు నమస్కరించుటయు మంత్రులు మ్రొక్కుటయు నెఱుంగనే యెఱుంగడు. నిగమశర్మ హరిశర్మ శిష్యులంజూచి—"మహారాజుగారి రాక నెఱింగింపవచ్చునే మా గురువుల కెఱింగింపుడు" నిన్నోరను రాజాపలుకులువిని—"వలదు వలదు తపోనిష్ఠులగువారికి విఘ్నముంగలిగించుటనుచితము"ని వారించెను. అనంతరం గొంతవడికి హరిశర్మ తపస్సు చాలించి కన్నులు తెరచి గుహాలు నలుదెసలు పరికించి కట్టెదుట నిలిచియున్న యపూర్వపురుషులంజూచి వీరెవ్వరని పూర్వపరిచితుడగు నిగమశర్మనడిగెను. అతడును—"స్వామీ! వీరు కాశ్మీర దేశాధీశ్వరులగు హేమచంద్రమహారాజుగారు. మిమ్ముదర్శింపగోరి యిచ్చటకువిచ్చేసియున్నవా"రని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అదివిని హరిశర్మ—"ఓహోహో! ఇతడేనా శ్రితజన చింతామణి! పండితజన కమలాకర ప్రభాకరుడు సత్పురుష సందర్శనమగుటచే నీదినము కదా సుదినము సుడీ" యని కొండొకతడవు ప్రశంసించి వారికందరకు వ్యాఘ్రచర్మములు వేయించి కూర్చుండబనిచి వెండియు నిట్లనియె—"మీరు రాకరాకవచ్చి మాకతిథులైరి మీకు మేమేమి సపర్యలు చేయగలము! రత్నకంబళములపై నాసీనులగు వారికిపులితోళ్ళు, ముక్తాహారంబులుధరించువారికి, రుద్రాక్షమాలికలు మంచిగంధము పచ్చకప్పురము పూసికొనువారికి బూడిదయు, మరువము దమనము దాల్చువారికి మారేడుదళములు సమర్పించుట మీవంటి

వారి నగౌరవించుటయే. కావున మాయనాదరణమునకు మమ్ము మీరు
మన్నింతురుగాక !"

అనవుడు హేమచంద్రుడు విప్రునకుం దనయెడగల గౌరవమునకు సంతసించి వినయంబును భక్తియు మనంబునసందడింప నాతనితో నిట్లనియె—"సరిసరి! మీవల్లనా మేము సపర్యల నపేక్షించుట. మీ పాదరజంబు మా కిరీటంబుల నంటనిచ్చుటయే మిమ్ము గౌరవించుట. మీయనుగుదామరల సేవింపనిచ్చుటయే మమ్మాదరించుట. మీవలన నమోఘంబులగు నాశీస్సు నపేక్షింతుము గాని రత్నకంబళములు మౌక్తికహారంబులు హరిచందనంబులు నపేక్షింపము. మీ విభూతి పిండికట్లు మోక్షమార్గంబునకెత్తిన సోపానంబులు. మీ రుద్రాక్షమాలికలు ముక్తికాంత వలచి వైచిన దామకములు. మా మౌక్తికహారములు స్వయముగా కంఠమునకు దగిలించుకొనిన యురులు. ఉదయము మొదలు సాయంకాలమువరకు రాజనీతి పేర జగద్వంచనము చేయు రాజులు సంసారపుసంకెళ్ళు విరుగఁగొట్టుకొని జీవన్ముక్తులైన మీవంటి మునిరాజుల యెదుట నిలువనైన నర్హులా? మీ దర్శనముచేత నేనును నా పితృదేవతలు పదితరంబులవారును నావంశస్థులును బవిత్రులమైతిమి. మీరాకలచేత కాశ్మీరదేశమే యనుగ్రహింపబడినది" అని రాజు ప్రశంసచేయ నిగమశర్మయు రాజు బలికిన దంతయు సత్యమని చెప్పి తనకు దోచినట్లు తాను బ్రాహ్మణుని కొంతసేపు కొనియాడి తన యేలికవచ్చినపని విప్రునకు విన్నవింపదలచి వినయముతో—"మహారాజుగారి సోదరుడు చిత్రభానుడు హరిద్వారమువద్ద కాలధర్మము నొందెనని వినియది నిక్కువమో లోకప్రవాదమో తెలియఁగోరి యాయన యిటవచ్చెను" అని పలికెను.

ఆ పలుకు చెవిని బడినతోడనే హరిశర్మ మొగము చిట్లించి కన్నులు మూసికొని—"హరహరా! ఆ మందభాగ్యుని దురవస్థ మరల జ్ఞప్తికి దెచ్చికొనవలసివచ్చెనా?" యని రెండుకన్నులనుండి రెండు బాష్పబిందువులు విడిచి యొకనిముస మూరకుండి హేమచంద్రుడు

నుద్దేశించి—"రాజా! నీసోదరవృత్తాంతము న్యాయముగ నాముఖంబున వినగోరివచ్చితి గావున నిదిగో చెప్పెద వినుము సహజకోమలములగు మానవములు చాలాకాలముక్రిందట జరిగిన వృత్తాంతములు జ్ఞప్తికి వచ్చినను శ్రోత్రగా నపుడు కన్నులయెదుట జరిగినట్లు భావించుకొని దుఃఖసంతప్తములగును. నీయనుజుని చరిత్రము మిక్కిలి దయనీయ మగుటచే వానిపేరు దలపెట్టినతోడనే నాకన్నులనీరు వచ్చెడి" అని పలికి వెనుకటివృత్తాంతమును మరల జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనుటకు గాబోలు నాలుగైదు నిముసము లూరకుండి పైకిచూచి యిట్లని చెప్పదొడగె—"నేను పరమశైవుడను. అందుచేత శివుని సాక్షాత్కరించికొన దలచి బాల్యకాలముననాకు నాగురుపదేశించినపంచాక్షరీమహామంత్రమును బదిలక్షలసారులు పునశ్చరణచేసి యెంతకు మహేశ్వరుని ప్రత్యక్షము జేసికొనలేక తుద కొకనాడు మెడకు గండకత్తెర వైచుకొని మహేశ్వరా! నీవు ప్రసన్నుడవు గావేని యిదే ప్రాణములు విడిచెదనని ప్రతినజేసి భోజనముమాని కూర్చుంటి. నాటి యర్ధరాత్రమున భక్తవత్సలుడగు మహేశ్వరుడు చిచ్చుకన్నుల తోడను. చిలువపేరులతోడను, పులితోలుతోడను, బూచులబలగము తోడను, పూపచందురునితోడను, బూదిరేకలతోడను, తెల్లమేని తోడను,నల్లమెడతోడను. నాకుసాక్షాత్కరించి నన్నుబుజ్జగించికావల సినవరములడుగుమనియె ఐహికములగు ధనధాన్యాదిసంపదలు గోరక కైలాసంబు జూడగోరుచున్నాడ. నన్నటులు గానిమ్మని ప్రార్థించిరి. అతడును వల్లెయని నన్ననుగ్రహించి రెండు పసిడిపాదుకలిచ్చి కైలాసమును జూడ గోరిక పుట్టినప్పుడు వీని నధిష్ఠింపుము. అవియే నిన్నటకుం దెచ్చినవ చెప్పి యంతర్హితుడయ్యె. అనేక దివ్యసంవత్సర ములు తపంబుచేసి చరితార్థులైన మహాయోగులకు దుర్లభుడగు మహే శ్వరుడు నాకు ప్రసన్నుడగుటకు నాయందలి మహిమలుగాని వేరు కావు. శ్రితజనపారిజాతమగు నమ్మహాదేవునకు నాపై బొడమిన నిర్హేతుకజాయమానకృపయే కారణము.

అమరునాఁడుదయమున నేను గాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించికొని పరమేశ్వరుఁడిచ్చిన పాదుకలు దొడుగుకొని కైలాసంబునకుఁ బోవలయు నని మనంబున సంకల్పించి కన్నులు మూసికొంటి. ఆసంకల్పించుటయే యెఱుంగుదును గాని యువ్వల నేమైనదో యొక్క ముహూర్తమువరకు నెఱుంగ. ఒక్కనిముసములో నేను గైలాసంబుననుంటి. అచ్చటి వైభవం బేమని వర్ణింప? అందరు మూఁడుకన్నులు గలవారె, అందరు శీత చంద్రుని దాల్చినవారె. అందరు పులితోలు గట్టినవారె. అందరు పాముకడియంబుల బెట్టినవారె. పసిడిపావలు దొడిగి టిక్కుటిక్కుమని నడచుచు నేను మహేశ్వరసన్నిధి కరుగుచుండ నమ్మహాదేవుఁడు నన్నల్లంత దవ్వులఁ గని సబహుమానంబుగ దోడ్కొనిరమ్మని నందీశ్వరుం బుత్తెంచె. మధ్యలోకంబునుండి వచ్చిన మనుష్యమాత్రుని మహేశ్వరునంతవాఁడంత గౌరవించుటంజేసి నాయందేదో గొప్ప మహిమ యున్నదని శంకరుం బరివేష్టించిన వేలుపులందరు తలంచిరి. నందీశ్వరుఁడు నన్నెదుర్కొని కౌఁగిలించుకొని చేయిపట్టుకొని దేవదేవుని సన్నిధికిఁ దోడుకొనిపోయె. శంకరుండును గృపారసపూరితంబులగు చూడ్కులతో నన్నుం గనుంగొని సేమమరసి దేవసేనాపతియు దనకు గారాబు కుమారుఁడునగు కుమారస్వామిని బీఠమునుండి లెమ్మని యానతిచ్చి యా పీఠమున నన్నుం గూర్చుండ బనిచె.

అది ప్రాతఃకాల మగుటచే శంభుని సేవింప నచ్చటికి వచ్చిన మహేంద్రాది దిక్పాలకులు దక్కిన వేలుపులు ప్రమథగణంబులును నన్నె చూడ నారంభించిరి. అనంతరము భర్గుఁడు కైలాస మంతయుఁ జూచిరమ్మని యానతిచ్చి నందీశ్వరుని తోడిచ్చి నంపెను. నేను నందుగల వైచిత్ర్యంబులనెల్ల మనసారఁ గనుంగొని మరలివచ్చి భవునకు మ్రొక్కి నిలువ నతఁడు వత్సా! నీకేమి కావలయు నది కోరుమని యానతిచ్చె. అప్పుడు నేను భయసంభ్రమంబులతో దేవా! మరల నరకలోకంబున కరుగకుండ నిచ్చటనే యుండదలఁతునంటి. అనవుఁడు చంద్రశేఖరుఁడు కుమారా! నరకలోకంబు పాపభూయిష్ఠమైయున్నయది. నీవింకం

గొంతకాల మందుండి పాపాత్ముల బవిత్రులుగ జేయవలయు. అట్లుచేసి జీవన్ముక్తి నొందిన యిచట నుండుమని యాన నొసంగి పంపెను. ఆ యాజ్ఞ యను సారింప బూనితి. (line approximate)

పదునైదవ ప్రకరణము

"అయ్యా! ఈ ప్రసంగమునుబట్టి నన్ను నేనే పొగడుకొను చున్నవాడనని మీరు తలంపవలదు. హరిద్వారమునద్దకు నేను రావలసిన కారణంబును మీకెరుంగ జేయుటకు తప్పదు. కావున దాని నానుపూర్విగ నెరిగించితిని" అని హరిశర్మ పలుకుచుండ వానిమాట కడ్డమువచ్చి నిగమశర్మ—"మేలు మేలు మిమ్ముమీరు పొగడుకొను చున్నవారని యెట్టి వెంటయైన ననజాలునే. జగంబులు మీమహి మంబుల వేనోళ్ళం బొగడుచుండ మీరే కొండాడుకొన వలయునా! మేమట్లు తలంచుకొనువారము గాముసుడీ" యని వ్రాకుచ్చి చిత్ర భానుని వృత్తాంతము నెరిగింపుమని వారిం గోరెను. హరిశర్మచేసిన యాత్మప్రశంసవిని మాణివర్మ—" ఏమిది ? ఇతడ ప్రస్తుతములయిన యంశములను మిక్కిలి పెంచి చెప్పుచున్నాడు. చిత్రభానుని వృత్తాం తము చెప్పుటకన్న తన మహిమలు చెప్పుకొనుటయే ఈతనికి ప్రస్తుత మని తోచగా బోలున"ని తనలో విచారించికొని యూరకుండెను హరి శర్మ నిగమశర్మ పలుకులనాలకించి తనయందు వారికి భక్తితాత్పర్యం బులు మందగింపక యెప్పటియట్లున్నవని తెలిసికొని చిత్రభానుని వృత్తాంతము నిట్లని చెప్పదొడంగె.

అట్లు భగవానుడగు నిందుశేఖరుని చేత నాజ్ఞాపితుడనై వెండియు బసిడిపావల దొడిగికొని బ్రహ్మకపాలంబువద్ద భూలోకము బ్రవే శించితిని. అతావు చేరినపిదప మహేశ్వరుడిచ్చిన పాదుకలకు తొంటి

యద్భుతిశక్తి పోయినది. అందుచేత నేను బాదచారినై మార్గమధ్యమున నాశిష్యులగు భైరవుని గాలకంఠుని గలిసికొని యెడనెడ జుట్టుప్రక్కల నున్న పుణ్యక్షేత్రంబుల సేవించుచు దివ్యతీర్థముల మునుగుచు హరిద్వారము చేరితిని. నే నెక్కడికి బోయినను గ్రామమధ్యమున వసించుట కిష్టములేనివాడనగుటచే హరిద్వారమునగూడ నూరువెలుపల నొక పెనుమఱ్ఱి క్రింద విడిసితిని. అది భాగీరథీతీరముననే యుండుటం జేసియు చాలనీడ నావరించుటం జేసియు బాటసారులకు నత్యంతోపయుక్తముగ నుండును. ఆ మఱ్ఱిక్రింద విడిసి యచ్చట నొక శిష్యు నుండుమని రెండవశిష్యుడును నేనును గంగాస్నానమున కరిగితిమి. అప్పుడు త్రోవలో నొక మారేడుచెట్టుక్రింద మూలుగుచు నట్టినేలం బొరలుచు బాధపడుచున్న యొక మనుష్యునిగాంచితిమి. కౌపీనం బొక్కటిదక్క వానిమేనిమీద వస్త్రము లెవ్వియు లేవు. మంటిముంత యొండుతప్ప పాత్రములు లేవు. అత డిప్పుడు మృతినొందునా యెప్పుడు పోవుచు కొని తినగలుగుదమా యని కనిపెట్టుకొనియున్న కాకులు, గ్రద్దలు తప్ప వేఱుచుట్టములు లేరు. వాని ముఖలక్షణముల నవలోకింప నతడు సత్కులీనుడనియు మిక్కిలి గారామునం బెరిగియుండబోలుననియు మహారాజకుమారుడైన నై యుండవచ్చుననియు నాకును నా వెంట నున్న కాలకంఠునకును దోచినది. ఆపన్నుల సంరక్షణమునందును భగవత్కైంకర్యమునందును శరీరము వినియోగింప దీక్ష బూనినవాడ నగుటచే నేనప్పుడు శిష్యసమేతుడనై యయ్యనదజ్ఞుకుం బోయి కూరుచుండి నీకేమి కావలయునని బిగ్గరగ నడిగితిని. అత డప్పుడు కన్నులు దెరచి నావంక దేఱిపాఱజూచి నోటమాట లేమిం దనకోరిక చెప్పలేక నోరు తెరచెను. అతనికి దాహము గావలయునుగా బోలుననుకొని నేనప్పుడు కాలకంఠుని బంచి గంగాజల మించుక తెప్పించి మెల్లమెల్ల వాని నోటం బోసితిని. ఆజలబిందువులు ద్రావి యత డించుక సేదదేఱిన పిదప—"నాయనా! నీ వెవ్వరివాడవు? నీకింతగతి ప్రాప్తించుటకు గారణమేమి! నీకిప్పుడుగల బాధయెద్ది?" యని యడిగి వాని

దేహతాపము నుపశమింప జేయుటకై యుత్తరీయపు కొంగుతో వించుక విసరుమని కాలకంఠుని నియోగించితి. అతఁడు నటు సేయువారోగి మరింత సేదదేరి మిక్కిలి హీనస్వరముతో సంగ్రహముగా తన వృత్తాంతము నిట్లని చెప్పె. స్వామీ! మీరెవ్వరో నెఱుఁగను గాని నాపాలి దైవంబవని భావించుచున్నాఁడ. నేనింక బ్రతుకుట యబద్ధము అయినను నిన్నటినుండి నోరు కొనిపోవుచున్నది. కీళ్ళలో బటుత్వము లేమి గంగకు బోయి జలంబు దెచ్చికొన జాలనైతి. దారిం బోవువారి బిలుచుటకైన నోపిక లేదయ్యె. మీయనుగ్రహమున నిప్పుడు ప్రాణమించుక చల్లబడినది. నాకథ సంగ్రహముగా చెప్పెద వినుఁడు—"నేను కాశ్మీరమహీపాలుఁడగు హేమచంద్రుని తమ్ముఁడను. చిత్రభానుఁడనువాఁడను నేను దనకు ద్రోహము తలపెట్టితినని మాయన్న నన్ను దేశంబునుండి వెడలనడిచె. అది మొదలు దారపుత్రుల విదర్భకంపి యేకాకినై యనేకదేశంబుల గ్రుమ్మరికుడిచినచోట బండుకొనక పండుకొన్నచోట గుడువక వ్యాధిగ్రస్తుఁడనై తుదకీగతికి వచ్చితిని. దైవవశమున మాయన్నను మీరు కనుగొందురేని తనయెడ నెన్నఁడు నేను ద్రోహము చేసి యెఱుఁగ ననుఁడు. తాను చేసిన జోగినై యాలుబిడ్డల నెడబాసి యొక చెట్టుక్రింద దిక్కులేక మృతినొందుచుంటి ననుఁడు. మందభాగ్యులగు నాబిడ్డల గరుణింపుమనుఁడు. నాపై గోపమున వారి నిరాదరింపవలదనుఁడు. ఒకవేళ నేనేయపరాధంబునైన దనయెడ జేసితినేని క్షమింపుమనుఁడు. తన పాదపద్మములకు గడసారి మ్రొక్కితిననుఁడు. తనకొడుకులు నిరువుర ముద్దాడితిననుఁడు" అని చెప్పి యొక్కనిముస మూరకుండి—"స్వామీ! నాకాయాసము వచ్చుచున్నది. నేనింక మాటలాడజాల"నని యూరకుండి కన్నులనుండి సంతతధారగా భాష్పమును విడువ జొచ్చె. అనంతర మొకదినమతఁడు జీవించెను, కాని మరల మాటలాడ లేదు మరునాఁడు మధ్యాహ్న మతఁడు పరలోకగతుఁడు కా ననాథప్రేత సంస్కారము, మిక్కిలి పుణ్యప్రదమను నార్యోక్తియందు నమ్మకగల

వాఁడ వగుటచే నేను నాశిష్యులం బురికొల్పి వాని కగ్నిసంస్కారంబు గావించితిని. మరణకాలమునందు నాకతఁడు చెప్పినపలుకులు విన్నవించి కృతకృత్యుఁడనైతిని. కాని మీకధికమనస్సంతాపముఁ గలిగించితిఁ గదా యని చాలవగచుచున్నాఁడ. ఏకారణమునైన మనుష్యుల దుఃఖింపఁజేయుమాట యాశ్రమంబున కనుచితము. అదియునుగాక బంధుమరణముచేత దుఃఖపడుచున్నవారి సమీపమున నేనుండఁ గాలన" ని హరిశర్మ వెండియు నేదో చెప్పఁబోవుచుండ హేమచంద్రుఁడు దుఃఖావేశపరవశుఁడై గోడకు జేరఁబడి మొగంబున నుత్తరీయాంచలము వైచుకొని తమ్మునిగూర్చి బిట్టువగచెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు రాజును బట్టుకొని దుఃఖోపశమనవాక్యంబులు బలికిరి. ధైర్యమువిడిచి యుంగలార్చు రాజు దుఃఖంబుపశమింపఁజేయఁదలఁచి హరిశర్మయు నిట్లనియె—"రాజా! యీశరీరములు వినశ్వరములని యెఱింగియు నీవింత విచారింపఁదగునె? వినశ్వరంబులగు పదార్థములఁగూర్చి విచారించుట వివేకులకు ధర్మము కాదని భగవంతుండగు శ్రీకృష్ణుం డర్జునకుపదేశింపలేదే! భగవద్గీతలు పిచ్చికూతలని దుర్వారములుచేయు బౌద్ధులు భగవంతుని మాటలపై విశ్వాస ముంచరుగాని యాస్తికులమగు మనము విశ్వాసముంచి జ్ఞానవంతులము కావలదే. ఆత్మ నిత్యము; దేహ మనిత్యము. ఇది యెఱిఁగి నడచుకొన్నవాఁడే వివేకి. అందుచేత నీవు విచారింపఁజెల్లదు" అని పలుకుటయు హేమచంద్రుఁడు కన్నీరు దుడుచుకొని—"స్వామీ! నాతమ్ముని మరణకాలపు బలుకులు ములుకులై నన్నుం బీడించుచున్నవి. వాని చరమావస్థం దలఁచుకొన్న నాకడుపు చుమ్మలు చుట్టుచున్నది. 'రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువమ్మ'ను మాట సత్యము. కటకటా! నిరపరాధుఁడగు సోదరుని నేలపాలు జేసికొంటిఁగదా. విమర్శించి కార్యంబుల జేయునివారికి ప్రాప్తించుగతు లిట్టివియేకదా. ఈభ్రాతృద్రోహి మీవంటి మహాత్ముల పవిత్రచరణంబులను ముట్టదగఁడు. నాచేసిన దోసంబునకు శాపం బేదేనినిచ్చి నను దుదముట్టించి నాయాలమట దీర్పఁగదవే" యని ప్రార్థించి వానియడుగుల పడియెంబడె,

అనుగుల వ్రాలిన నేలకేని గ్రుచ్చియెత్తి నేలవేల్పు-"చాలు చాలు రాజా! చాలు నీ బేలతనము! నీ గురువులు నీకు రాజనీతి నుపదేశించుటయే కాని బ్రహ్మవిద్యోపదేశంబు సేయజాలరని తోచెడిని. నీ మనోవైకల్యమడఁగువరకు నీకు మేము తత్త్వోపదేశంబు జేయఁదలచుకొన్నారము. ఇది నీకు సమ్మతంబ యగునేని మాకడ కప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండునది" అని మందలించి మంత్రిపురోహితులం జూచి-"అయ్యా! ఈతని వైఖరి జూడ నాత్మహత్య జేసికొనువాఁడవోలె కనబడుచున్నాఁడు. తొల్లి యొక్కఁడు నరపాలుఁడు తద్దయు సొగసులాడియగు తన రెండవ యిల్లాలు చెప్పిన కొండెములువిని పట్టమహిషివలన దనకుఁగలిగిన జ్యేష్ఠకుమారుని నిరపరాధుని నిష్కారణముగా వధియించి పిమ్మట కొంతకాలమునకతఁడు నిర్దోషియనివిని యా దుఃఖము పట్టజాలక తన్నుదా బొడుచుకొని ప్రాణములువిడచె. కావున నీతనిదెస మీరప్రమత్తులై యుండునది" అని హితోపదేశంబుచేసి తన కనుష్ఠానకాలము మీరుచుండుటచే వారి నవ్వలకుం జనుమని వేడుకొనియె. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మకు ప్రణామంబు జేసి సెలవుగైకొని సపరివారముగ మరల బాదచారియై మందిరంబునకుంజని సోదరవియోగమును దూర్చి పరిపరి విధంబులం విలపింపఁజొచ్చె.

రాజునకు మాధవసేనునకు నిగమశర్మకు హరిశర్మపై నింతింత యనరాని భక్తి కుదిరెను. గాని మణిశర్మకు మాత్రమాతని సంభాషణంబులు వినినది మొదలు కొన్ని యనుమానంబులు పొడకట్టె. సందర్భము పొసగియుండకపోయినను హరిశర్మ తన ప్రశంస మెండుగ జేసికొనుటయు దుఃఖముచేత మనోవైకల్యము నొందిన మహారాజునకు నుదాహరణపూర్వకముగా నితిహాసంబను పేరుపెట్టి యొక దుష్కథ జెప్పుటయు మణివర్మకు వానిపై గల గౌరవంబును గొంత తగ్గించెను. తన మనంబునకుం బొడకట్టిన యనుమానంబులు రాజునకు విన్నవింపం దలచియు దగిన యదను వచ్చినప్పు డట్లు చేయుదమని యతఁ డూరకుండెను.

హేమచంద్రుని కరవిందాదేవియు దక్కిన యంతఃపుర పరిచారకులు నెట్టెటో దుఃఖోపశమనంబు జేసిరి. వారి యుపచార వాక్యముల వలన రాజునకు బాహ్యదుఃఖము కొంత యడంగినను సంతాపము మానదాయె. అందుచేత నతడు దినమున కొక్కొకసారియైన హరిశర్మ యున్న నెలవునకుం బోయి వారివలన వేదాంతవిద్య నుపదేశము నొందుచువచ్చె. తరచుగ నతఁ డొంటిగ బోవుచుండుట జూచి మణివర్మ బ్రాహ్మణుఁ డెంతయోగ్యుఁడైనను వానికడ కేకతంబుగ బోవుట రాజున కుచితంబు కాదని మందలించుచువచ్చె. హరిశర్మ భగవంతుఁడే యని మనంబున దృఢవిశ్వాసము నెలకొని యుండుటచే రాజు వాని మాటలు పెడచెవిని బెట్టెను. హరిశర్మయు రాజును మిక్కిలి గౌరవించుచు వానిమీఁద నీగవయిన వ్రాలనీయక చీకటి పడువరకు వాని దగ్గర నుండనీక యొకవేళ నట్లుండినా భైరవ కాలకుతులను సాయమిచ్చి పంపుచు కన్నబిడ్డనట్లు కాపాడుచుండె.

పదునారవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుని కరవిందాదేవివలన నిరువురు కుమారు లుద్భవించిరని యీవరకుఁ జెప్పబడినది. అందు జ్యేష్ఠునకు హేమచంద్రుఁడు తన తండ్రియందలి భక్తిపెంపున విక్రమసేనుఁడను నామ మిడియె. రెండవకొడుకు హర్షవర్ధనుఁడను పేరంబరగుచుండె. ఆ యిరువురు బిడ్డల యందు దలిదండ్రుల యిరువుర లావణ్యంబును నిరువుర సౌజన్యతయు నిరువుర మహిమావిశేషంబును సంక్రమించెనని ప్రకృతి జనంబులు ప్రమోదభరితులుగా విక్రమసేనహర్షవర్ధను లల్లారుముద్దుగ బెరుగుచుండిరి. విక్రమసేనుని యాకృతి తండ్రి విగ్రహమును బట్టి యచ్చు గుద్దినట్లు వెలయుచుండు. హర్షవర్ధను డచ్చముగ దల్లిబోలిక

నుదయించె. అందుచే విక్రమసేనుడు దృఢమనస్కుఁడై గంభీరుడై తన యీడునకు దగని పరాక్రమంబుల నప్పుడప్పుడు చూపి సార్థక నామధేయుఁడయ్యె. హర్షవర్ధనుని మనస్సును శిరీషకుసుమంబువలెఁ గోమలమై తనర్చి యుండుటంజేసి యతఁడు సాహసంబునకుఁ బరాక్రమంబునకుఁ బేరువడక సంగీతాదివిద్యలకు భూతదయకుం బేరువడెను. తమ్మునియందు భూతదయయు సంగీతప్రౌఢిమ గలదనుటచే నన్నయందు దాగుణములు కొఱవడియెనని చదువరులు తలంపవలదు. విక్రమసేనుడు భూతదయావిహీనుఁడుగాని వేరొండు ప్రజ్ఞాహీనుండుగాని తమ్మునకుం దీసిపోవఁడు; అయినను జను లాతని సాహసంబుల బలుమారుగాంచి వానికి సాహస విక్రమసేనుడనియు దమ్మున కుసుమకుమార హర్షవర్ధనుడనియు బేళ్ళు పెట్టిరి.

ఇప్పటికి విక్రమసేనుడు పండ్రెండేండ్ల ప్రాయము గలవాఁడు. హర్షవర్ధనునకు బదియవయేఁడు. క్షత్రియునకు బదునొకండవయేట నుపనయనము చేయవలసినదని ధర్మశాస్త్రములయందు విధింపబడుటచే హేమచంద్రుడు పెద్దకొడుకునకొక సంవత్సరము క్రిందట వడుగు చేసి వేదాభ్యాసము చేయించుచుండెను. ఆ యన్నదమ్ముల మైత్రి యిట్టిదని వర్ణింపనలవిగాదు. ఒకని విడిచి యొకరు నిమిషమయిన నిలువజాలరు. ఇరువు రొక్కచోటనే కూర్చుందురు. ఒకమారే భుజియింతురు. ఒక్కపాన్పుననే పవ్వళింతురు. ఇరువురు తలిదండ్రులయెడ భక్తులు. గురుజనంబులయెడ విధేయులు! భృత్యజనంబులయెడ దయాళురు. ప్రకృతిజనంబులయెడ ననురాగులు, సుగుణాలోభులు, దుర్జనవిముఖులు, అయ్యిరువురుబిడ్డలు నరవిందా హేమచంద్రులకు బున్నముప్రొద్దులై నోములపంటలై పుట్టి కన్నుల చందమామలై ముద్దులమూటలై పెరుగుచుండిరి చదువులనేకాక ఈతగొట్టుట, గజాశ్వంబుల నధిరోహించుట, మున్నగు పౌరుషక్రీడలను గడుమెలంకువతో నేర్చి బాలురు కాలక్రమంబున సమర్థులైరి. ఆకుమారసింహములలో సాహసుండని బిరుదు నందిన విక్రమసేనుని పరాక్రమంబుల నొకటి రెంటి బేర్కొని యతఁడా బిరుదమునకు దగినవాఁడని చూపవలసి యున్నది.

ఒకనాడు హేమచంద్రుడు సేనాపతియగు దండపాణిని బాలుడగు విక్రమసేనుని గొంత పరిజనంబును వెంటబెట్టుకొని యడవికి వేటకు జనియె. హేమచంద్రు డొక మూల సింగపువేట సలుపుచుండె. దండపాణి ఇంకొక నెలవున పులివేట సలుపనెంచి మృగయాక్రీడలలో దాను నరప్రౌఢ యగుటచే దన కెట్టి యపాయంబును లేదని మాటున నిర్భయముగ నొక ముట్టిపొదనునిలిచి పులిరాక కెదురుచూచుచుండెను. విక్రమసేనుడు వాని వెనుక గొంతదవ్వున నొక మిట్టపై నిలుచుండి యావినోదంబుజూడ నుత్సుకుడై యుండెను. అంతట వేటకాండ్రు దప్పటలం జరచుచు బెబ్బులిం దరుముటయు నామెకము తన పొద విడిచి సహజముగ జింతనిప్పుల చొప్పున మెఱయు కన్నుల మరింత యారుణ్యమునుబూని చూపరకు వెరపు గలిగింప దండపాణియున్న వలనునకు బరతెంచె. సేనాపతియు బ్రత్యాలీఢ పాదుడయి వింట నమ్ముదొడగి గురిచూచి బెబ్బులినేసె. దైవవశమున వాని యేటు చారలమొగంబునకు దగులక చెవి పొంతనుంచి దూసికొని పోయెను. పోవుటయు నాశార్దూలము తొలుతకంటె నినుమడించిన యలుకతోడను ముమ్మడించిన వేగముతోడను బాణమువచ్చినదారింబట్టి రివ్వున దండపాణిమీద నెగసిపడుటకు నేల యదురునట్లు పరువెత్తి రాజొచ్చెను. మృత్యుదేవతబోలు దాని యుగ్రరూపమును జూచి దంటలగుబంటులు ప్రాణభీతిని యథాయథులై పరతెంచిరి. వేరొక్క యమ్ముసదొడిగి యేయుటకు దండపాణికి వ్యవధి లేకపోయెను. ఆయుపాయమ్మును దవ్వుననుండి చూచి సత్వరంబ తన విల్లుబూని విసముబూసిన వాలుటమ్ము దొడిగి యెక్కుయున్న మిట్టదిగి వలదు వలదని సేవకులు మొరలిడుచున్నను వినక దండపాణి వెనుకకువచ్చి బరిమీద బఱతెంచు వ్యాఘ్రంబును గాటంబుగ నాటవేసె. అద్యోటు దిని యాక్రోలుపులి దండపాణికి రెండుబారలదూరంబున జుట్టుప్రక్కల కొండలు ప్రతిధ్వనులీయ వేటకాండ్ర గుండె లవియ నొక్క యఱపఱచి నెత్తురుకండలు దొరగ నేలం గూలె. విక్రమసేనుడు పిరికిబంటుల

మాటవిని యొక్కనిముస మూరకుండినయెడ దన బాణాగ్నియను కాగుచిచ్చునశత్రుసైన్యమహారణ్యంబులంగాల్చు దుర్జయ బాహుశాలి, దండపాణి, బెబ్బులినోటి కొక్క కబళమై యమపురిని బ్రాతకాపై యుండియుండును. దండపాణియు మృత్యుముఖమునుండి వెలువడి బాలునకు గను కృతజ్ఞుడై వానిం గౌగిలించుకొని వానికావించిన మేలు మరువననియు వానిఋణ మెన్నడును దీర్చుకొనుటకు దన కలవి కాదనియు జెప్పి యనేకవిధంబుల నగ్గడించె. హేమచంద్రుడు పుత్రుని సమయజ్ఞత చాకచక్యము విలువిద్దెయందలి నేర్పువిని తన కుమారుడు వంశప్రదీపకు డగునని సంతసించె. అరవిందాదేవియు దన చిన్న పాపని మిన్న చెయువులు విన్నయప్పుడు కన్నుదమ్ముల నశ్రు జలంబులుకార గన్నబిడ్డ నెత్తికొని ముద్దాడి జనుల దృష్టిదోషము దగులకుండ వానికి దృష్టి తీయించెను.

మరియొకసారి విక్రమసేనుడు హర్షవర్ధనుడు వైశాఖమాసమున నొక సాయంకాలమున నుద్యానవనమున నొక కొలనియొడ్డున విహరించుచు చల్లగాలి ననుభవించుచుండ దండపాణికొడుకు హర్షవర్ధనుని యీడువాడు తోడిబొట్టియల గూడుకొని యాకొలంకున జలక్రీడలు చేయుచు నాటలసందడి నపాయ మెరుంగక నోలయోల యని కేకలువేయుచు లోతునీళ్ళకుబోయె. ఆ బాలకుడు సరిగ నీత నేరనివా డగుటచే మునుముందు పోవుటయే కాని లోతునీళ్ళనుండి మరల నేలకు రానేరక యలసి నీట నొకటిరెండు మునకలు వైచె. అది గట్టునుండి చూచి విష్ణుదత్తుడు మునిగె. మునిగెనని హర్షవర్ధను డన్నతో జెప్పెను. అప్పలుకులువిని వినినతోడనే విక్రమసేనుండు జాలినొంది తలమీది రతనాలకుళ్ళాయి నేలంబారవైచి విలువదువ్వలువలు దడిసి చెడిపోవునని వగవక తనచేత నప్పని యగునా కాదాయని విచారింపక తన ప్రాయంబున కెవ్వరి జేరక గుభాలున నీటందుమికి వడివడి విష్ణుదత్తునియొద్ద కీదుకొనిపోయి యా మందభాగ్యుని జుట్టుబట్టుకొని యావలకు లాగికొనివచ్చి బ్రతికించెను. తన నందనునకు వాటిల్లిన

యుపాయంబును రాజనందనుడు గావించిన సాయమునువిని దండపాణి సత్వరంబ యచ్చోటకువచ్చి కుమారునకు గాలోచితములగు నుపచారములు చేయించి యతడు తెలివొందినపిదప రాజకుమారుని బిగ్గర గౌగలించికొని-"వత్సా! నాకును నాకుమారునకును నీవ ప్రాణప్రదాతవైతివి. మేమిరువురమును మాశరీరచర్మములుగోసి నీకు బాదరక్షలుగ కుట్టించి యిచ్చినను మీఋణంబు తీరదుసుమీ!" యని కొనియాడి తన పట్టిని వెంటబెట్టుకొని యింటికి బోయెను అసమానముగు రూపంబునకు దగిన విక్రమంబును విక్రమంబునకు వన్నెవెట్టు సుగుణసంపదయుగల విక్రమసేనుని జూచి రాజబంధువులు ప్రకృతి జనంబులు మహానందమగ్నులయిరి. ఈ ప్రకరణంబునం బేర్కొనబడిన ప్రథమ సాహసకార్యము హరిశర్మ యవ్వీటికి వచ్చుటకు నాల్గు మాసముల క్రిందటను రెండవది నెలక్రిందటను జరిగెను పండ్రెండేండ్ల ప్రాయము నాడే యింత మగంటిమి జూపిన యీ బాలకుడు యుక్తవయస్కుడై రాజ్యమును వహించుపిదప వానిపేరు శత్రుమహీపాలురకు హృదయశల్యంబుగాక యుండునా యని తలంచి మణివర్మ మారవసేనుడు మొదలగు మంత్రులు సంతసించి కాశ్మీరమున కంతకంతకును మంచి దినములు వచ్చుచున్నవని సంతృప్తహృదయులయిరి.

హేమచంద్రుడు చిత్రభానుని దుర్మరణంబునకు విని దురపిల్లినప్పుడు విక్రమసేనుడును బినతండ్రి చావునకు బిట్టువగచెను. కాని బాలుడగుటచే వాని దుఃఖము తండ్రివగపుంబలె దీర్ఘకాల ముండక మరునాడె యుపశమిల్లె. ఆ దినము మొదలు హేమచంద్రుడను దినము సాయంకాలమున రాజకార్యములు ముగించి హరివర్మ యొద్దకుం బోయి వేదాంతగోష్ఠి నడుపుచుండుటచే విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు మహామహిమములును బేరువడియున్న హరిశర్మ నొక్కసారి చూడగోరి యొకనాడు సంజకడ దండ్రికడకుబోయి నీవడుగుము నీవడుగుమని యిరువురు వంతులువోయిరి బిడ్డలు తన్నేదియో కోరదలంచి భయంబు పెంపున నడుగ సాహసింపజాలకున్నవారని హేమచంద్రుడు

గ్రహించి వారి జేరఁజీరి మేనులు దువ్వి—"వత్సలార! మీకేమి కావల యును? భయములేదు చెప్పుఁడ"ని ప్రోత్సహించెను. అప్పటికిని విక్రమ సేనుఁడు తన కోరికఁ బయలుపుచ్చక యూరకుండె. తండ్రి బుజ్జగింపుచే భయము విడిచి హర్షవర్ధనుఁడు మెల్లన నిట్లనియె—"మీవంటి యుత్తములను దినంబును బోయి కొలువఁదగిన మహిమలుగల హరిశర్మ నొక్కసారి చూడ నభిలాష పడుచున్నవారము. మాకోరిక కోరరానిది కాదేని మమ్ము మీవెంట రాన ననుగ్రహింపుము." అనవుఁడు చిరునగవు నవ్వి—"వత్సలారా! ఈపనికింత వెసనలయు నే! మీకొక సారి యమ్మహాత్ముని జూపవలయునని నేనుం దలచుచున్నవాఁడ. ఇప్పుడ నేనచ్చటికిం బోవుచుంటిని. నావెంటరండు. మునిం జూచి వత్తురుగాక" యని పలికి తన కొడుకులు వెంబడింప గుహకుఁ జను మృగరాజు చందంబునఁ గాశ్మీరరాజు కుమారసింహములు వెంటరా మునియున్న గుహకుఁ జనియె. మునియు రాజును సూర్యచంద్రులం బోలె వెలయు నక్కుమారులను గారవించి వారు నమస్కరింప నాశీర్వదించి వ్యాఘ్రచర్మములపయిఁ గూర్చుండఁజేసి తన యొద్దనున్న బూడిద నించుక వారి నొసళ్ళఁ బామి రేనినుద్దేశించి—"మహేంద్రా! నీవదృష్ట వంతుఁడవు. నీకడుపునం బొడమిన యీరత్నంబు లమూల్యంబులు. దైవము రక్షించిన నింక నైదారేండ్లలోన పెద్దబిడ్డఁడు రాజ్యభారమును వహించి నీకు విశ్రాంతి నొసంగఁగలఁడు" అని బహూకరించెను. రాజు వాని బహూకరణమునకు లోనఁగడు నలరి—"దైవానుగ్రహంబును మీయాశీర్వచనమును చల్లగ నుండునేని మీరన్నయట్లు కాఁగలదు. దానిమాట యటుండనిండు. నాచిత్తంబు తమ్మునిదెస మరలింప జాలకున్నవాఁడ. కుమారుడు యుక్తవయస్కుఁడు కాక మున్న మహీరాజ్యమునకు వాని నభిషిక్తుని జేసి మీయనుజ్ఞ యగునేని నేను విరాగినై కాలము పుచ్చువాఁడన"ని చిత్తంబునఁగల యుత్తలంబు సంగ్రహంబుగఁ దెలిపె.

తండ్రిపలుకులు చెవులఁబడినతోడనే బాలకులిరువురు తెల్లబోయి యొండొరుల మొగంబుల జూచుకొనసాగిరి. దానికిం దోడుగ హరిశర్మ

రాజు నుద్దేశించి యిట్లనియె—“నీకింత వైరాగ్యంబుబూన నిచ్ఛగల
దేని యడవుల నుండనక్కఱలేదు. రాజ్య మేలుకొనుచు సకలోప
భోగంబుల ననుభవించుచు నఖిల లౌకిక వ్యాపారంబుల మెలంగుచు
జనక చక్రవర్తి యట్లు శరీరసన్న్యాసంబుగాక యాత్మసన్న్యాసంబు స్వీక
రించి మంటిలోనుండియు మన్నువంటని కుమ్మరి పురుగు తెరంగున
సంసారంబునందుండియు నీవట్లు వర్తింపవచ్చును. నీవు తరియించుటకు
సాధకంబగు మంత్రమొకటి నీకుపదేశించెద. అది పుణ్యదినము, నర్ధ
రాత్రమున నుపదేశము కావలయును. దాని పునశ్చరణ మతిసులభము.
పునశ్చరణమును హితోపదేశమును మాపులు మాగుహ యుంద
చేయదగు. దీన నీయులనుట యఖిలం బుపశమిల్లు, భవరోగంబులకు
మహామంత్రంబులు దివ్యౌషధంబులుగదా!” అని హరిశర్మ పలుకు
టయు బాలుర నెమ్మొగంబులు మరింత దెలివిగప్పి వెలవెలఁబోయెను.
హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మ పలుకులకు దద్దయు నలరి వాని చరణంబు
లకు సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి—“స్వామీ! మీకు నాపై నింత
మాత్ర మనుగ్రహ మొన్నడయిన గలుగునా యని మేము సమయంబు
నకు స్వాతివానకును ముత్తెపుచిప్పయట్లు నామనంబున బ్రతీక్షించుచున్న
యది. పుణ్యదినంబును సుముహూర్తంబును మీరే యేర్పరుపుడు. అర్ధ
రాత్రమందా మంత్రరాజంబు నుపదేశంబు నొంది మాపు లిచ్చుటనే
పునశ్చరణము చేసెద సిరి రామోపాలోద్ధవా రెవ్వరు?” అని నుడివి
వాసయుద్ద సెలవుంగైకొని కుమారద్వయ సమేతుఁడయి యంతిపురికిం
జనియె. అంతిపురిం జొచ్చినతోడనే బాలకు లిరువురు పరుగుపరుగున
దల్లికడకుంబోయి తండ్రికోరికలు, మునియిచ్చిన వరంబులు పూస
గ్రుచ్చిన ట్లామెకుం జెప్పిరి. అరవిందాదేవియు, దద్వచనముల నాల
కించి మహారాజు విరాగియై యేయడవులకు జనునో, యెప్పుడు సన్న్య
సించునో యేమి సాహసంబు గావించునో యని భయపడి యడుగుటకు
వడుగక పోవుటకుగూడ వీలులేని యవస్థ వచ్చినదికదా యని యెద్దియుం
దోచక విచారించుచుండె.

పదునేడవ ప్రకరణము

"కాలకంఠా! భైరవు నిక్కడ నుండుమని నీవు పోయెదవో నీవిక్కడనుండి భైరవునంపెదవో యెట్లయిన సరియె. అనుకొన్న పని చాలవరకు నెరవేరినదని నమ్మికమీరంబలికి దేవశర్మను సత్వరంబ నాకడకుం గొనితేవలయును. ఇక్కడకువచ్చి మనతో గలిసియుండుట కతి డొల్లకపోయిన నీప్రాంతములయందె మన కొక్కపూట పయనములో నుండునదియని నొక్కివక్కాణింపుము. మునుముందు నన్నుం గలిసి మాటలాడి పొమ్మనుము" అని హరిశర్మ రాజు తన్ను వీడ్కొని పోయినవెంటనె ప్రియశిష్యుడగు కాలకంఠు నడిగెను. వాడును వినయంబున జేతులు గట్టుకొని విప్రుని యెట్టయెదుట నిలిచి—"స్వామీ! ఈపని మన భైరవునివలనగాదు. దేవశర్మ చీమలుదూరని చిట్టడవులలోను, కాకులుదూరని కారడవులలోను నున్నవాడు. వాని జాడలు నేను తీసినట్లు వాడు తీయజాలడు. కావున నేను బోయెదన" నియారేయి యచ్చటనుండి జామురాత్రివేళ లేచి యెందేని జనియె.

కాలకంఠుడు గుహవిడిచినపిదప భైరవుని బిలిచి హరిశర్మ దాపున గూర్చుండ నియమించి—'భైరవా! నీతో నొక్కరహస్యమును జెప్పదలతు. నాచెప్పినచొప్పున నీవు మెలంగుదువయేని మన కార్యంబతిశీఘ్రముంబడయును. ఇప్పటినుండియు నీవు యత్నంబు సలుపకున్న నప్పనియగుట యరిది" అని నుడువ భైరవుడు భయభక్తులు మెరయ—"స్వామీ! దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించి యప్పని నెరవేర్చెద. నాప్రజ్ఞ మీరెరుంగరా? మాప్రభువు నన్ను మీకప్పగించునపుడు మీతోడనెన్ని యుత్తరములుజెప్పె నన్నియుత్తరములు నేనుజరపువాడన"ని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిదప హరిశర్మ వానిని మిక్కిలి దాపునకు బిలిచి చెవిలో గొండొకతడవు గుసగుసలాడెను. ఆవిస్రంభసంభాషణము ముగిసినతోడనే భైరవుడు తన పనిమీదికిం బోయె. అంతలో దెల్లవారుటయు

హరిశర్మ ప్రాతఃకాలకృత్యములందీర్చి భక్తిమై తన్నుం గొలువ వచ్చువారికి దర్శనము నిచ్చుటకు సిద్ధముగా నుండెను. అంత గొంత సేపటికి వాని మెట్టయెదుట నేడుగులపొడవు, పొడవునకుం దగిన లావు, లావున కనుగుణమగు బలముగల యొక పురుషుడు వచ్చి నిలిచి—"స్వామీ! నమస్కారము" ని ప్రణమిల్లెను. హరిశర్మ యప్పురుషు నెన్నడు గనియుండుట పోవుటచే ముందుగ వాని నేమని పలుకరింప వలయునో యెరుంగక యాశీర్వదించి కూర్చుండుమని యూరకుండెను. అప్పురుషుడు దాపువనున్న వ్యాఘ్రచర్మముపయి నాసీనుడై హరిశర్మకు దన్నెరిగించుకొను తలంపున వినయమున నిట్లనియె—"దేవా! ఈవఱకు నేనెన్నడు మీదర్శనముజేసి ధన్యుడ గాలేదు. దిగంత విశ్రాంత కీర్తులగు మిమ్మొకసారిగాంచి నాశరీరము పావనముగ జేసికొనవలయునని వచ్చితిని. కాశ్మీర రాజసైన్యమునకు నేను సేనాపతిని. నన్ను దండపాణి యందురు" అని విన్నవించు కొనుటయు హరిశర్మ—"నాయనా! నీయాకారమే నీయుద్యోగమును మునుముందు దెల్పుచున్నయది. పగతురకు యముడవయి యుందువు గావున దండపాణి యను నీపేరు సార్థకమైనది. నిన్ను నాకడకు తెచ్చినపని యేదియో నాకెఱిగింపుము" ని వాక్రుచ్చుటయు దండపాణి యిట్లని చెప్పదొడంగె—"దేవా! దేవరవారు దీనులపాలిటికి గాలుసేతులుగల కల్పవృక్షమనియు మాటలనేర్చిన మందారమనియు సంచరింపగల సంతానమనియు జీవముగల చింతామణి యనియు కోవిదులు జెప్పుకొనుచున్నారు. కోవిదులకైన సమగ్రముగ లోతు తెలియరాని మీమహిమాసముద్రము నెరుగుటకు నాకు వశమా? మహాత్మా! మిమ్మొక చిన్నకోరిక గోరవచ్చితిని. అది యెరిగించెద మన్నించి సావధానులరై వినుదురుగాక! హేమచంద్రమహారాజుగారి జనకులగు విక్రమసేన మహారాజుగారు నాతండ్రిని గడు నల్పస్థితిలోనుండి యున్నతస్థితికిం దెచ్చి నన్ను దన పుత్రులగు చిత్రభాను హేమచంద్రులతో సమముగ బెనిచిరి. చిత్రభానునకు నాకు

మేనులు రెంటికిగాని ప్రాణమొక్కటియేయని చెప్పదగినంత మైత్రి కలదు. హేమచంద్రుడును నాయందిప్పటికిని భ్రాతృవాత్సల్యము నిలిపియున్నవాడు. చిన్న యుద్యోగములోనుండి క్రమక్రమంబున నన్నింత మహోపదవికి దెచ్చెను. నాకు మణిమాలిక యను పుత్రిక యొకర్తుకలదు. నేనన గూడదు. కాని మీయాశీర్వచనమున నబ్బాలిక కడుజక్కనిదనియు రాజాంతఃపురముల నుండదగినదనియు మిముబోటి మహాత్ములు సెలవిచ్చిరి. తత్కారణమున నాముద్దుకూతురు తన జ్యేష్ఠకుమారుడగు సాహసవిక్రమసేనునకు పెండిలి జేసికొమ్మని కన్నియ పుట్టినది మొదలు హేమచంద్రుని వేడుకొనుచుంటి. సూర్యాభిషిక్తులగు నరపాలురు పలువురు రత్నాలకుప్పలు ధనసంచయములు దేశంబులు కానుకలుబెట్టి తమకూతుల విక్రమసేనున కిచ్చెదమని బాలకుడు జన్మించినది మొదలు హేమచంద్రునకు రాయబారముల నంపుచున్నవారు. అందుచేత నావంటి యల్పునితో వియ్యమందుట కిష్టములేక గాబోలు నతడీ సంబంధంబు నొల్లక యిప్పటి కప్పు డేదియో వంక చెప్పుచున్నాడు. బాలకుడు యుక్తవయస్కుండు గాకయున్న వివాహము చేయనని యొక్కమారు నరవిందాదేవి కిష్టములేదని యొక్కమారు మేనరికమున్నదని మరియొకమారు చెప్పుటచే నేను విసిగి కొంతకాలము క్రిందట నాకుం బ్రాణమిత్రుండగు చిత్రభానుని వద్దకు బోయి యాతని కొడుకగు విజయసేనునకు నాబిడ్డను జేసికొమ్మని ప్రార్థించితిని. అతడందుకు సమ్మతించెను. ఇంతలో నాభాగ్యదోషమున నతడు బంధుమిత్రులకు దూరుడై కన్నులకరవై పోయెను. ఏదేశాంతరములనైన జీవించియుండక యతడస్తమించెనని కూడ తెలిసినది నామిత్రుడు చిత్రభానుడు జీవించియుండిన నామనోరథంబు సఫలంబగును గాని యిప్పుడు విజయసేనునకు నాబిడ్డనిచ్చుట యసాధ్యము కదా. కావున మీరు నన్ననుగ్రహించి నాకూతును విక్రమసేనునకు జేసికొమ్మని హేమచంద్రునకు నొక్కి చెప్పవలయును. అతనికి మీనోటిమాట వేదవాక్యము. మీయాజ్ఞ వారికి శిరోభూషణము.

నాబిడ్డకిప్పుడు పదునయేడు. వాండ్రకిగుప్పురకు నీడుజోడు తగియున్నది. కట్నములు కానుకలు కోరి పట్టిచ్చెద వియ్యపుం దగవులు సరిగ నడపెద, ముద్దుముచ్చటలుదీర్చెద. రాజు గౌరవంబునకుం దగినరీతినే వాళ్ళనంపెద. సంకల్పసిద్ధులరగు మీరు దీవించుదలంతురేని యిది నెరవేరుట నిశ్చయము" అని ప్రార్థించుటయు హరిశర్మ వాని వేడి కోలువిని యెద్దియుం బలుకక కొండొకసేపూరకుండి మనంబున నెద్దియో తలంచి చిరునవ్వునవ్వుచు దండపాణితో నిట్లనియె—

"ఆహాహా! లోకుల యజ్ఞానమునకు మేరలేదుగదా! ధగధగ వెలుగు దీపము దివ్యసుందరపదార్థమని భ్రమసి దానిపై వ్రాలి నశియించు పురుగులకును జ్ఞానసంపన్నులగు మనుష్యులకును నాకు భేదము గానబడకున్నది. క్షణములో ముక్కముక్కలగు గాజు రాలును సుస్థిరములగు మాణిక్యంబుల యట్లు తళతళ మెరయు చుండుటం జేసి లోకులు ప్రమాదవశంబున మణులు గ్రహింపబోయి పట్టిరాళ్ళు గ్రహించుటయు గలదు. ఎంతో ప్రాజ్ఞుడ వనుకొంటిగాని నీవింత పామరుడవని మొదట దలంపనైతి" అని హరిశర్మ పలుక నాపలుకులు దండపాణి వీనులకు గఠోరములై మనస్సున కద్భుతములై తోచి యొక్కనిముసమునకు వానిం బిచ్చివానినట్లు చేసెను. దండపాణి తెల్లతెల్లబోవుటయు నెద్దియుం బలుకజాలకుండుటయు జూచి హరిశర్మ వానికి దన మాటలయర్థము జెప్పదలచి యిట్లనియె—

"నీవు తెల్లబోవుచుంటివేమి? నామాటల యర్థము నీవెరుగవా? మీరు రాజున కత్యంత ప్రియసేవకులు, మీతోడ మావంటివారు ముందు రాగల యరిష్టంబులుం జెప్పరాదు, చెప్పినచో నీసందేహంబు లన్నియు వడంగు" నన దండపాణి సంభ్రమము విడిచి తెలివి దెచ్చుకొని—"స్వామీ! మీ రానతియ్య దలంచిన రానతియ్యవచ్చు. మీనోట వెడలిన నుడువులు రేనికిగాని మరియెవ్వరికిగాని యెరిగింప నని మీరు సేయుమన్న ఘోర ప్రమాణంబు జేయువాడన"ని చేతులు జోడించి మనవి చేసెను. అతని మనవి చిత్తగించి

హరిశర్మ వానిచే గొప్ప యొట్టు బెట్టించుకొని చెప్పబోయి మరల చెప్ప సందేహించి యెట్టకేల కిట్లనియె—

"దండపాణీ! 'గతానాగతినో లోకో వలోకః పారమార్థికః' యనునట్లు లోకులు లౌకికమాట యెఱిగి నడచుటయే కాని పరమార్థ మెఱుగరు. నిన్న హేరంబచక్రవర్తితో కూడ వానికొమాళ్లిరువురు నాకడకు వచ్చిరి. ఆబాలకుల జూచినది మొదలు రాగవిహీనమయ్యు మామనస్సెంతయు చింతాకులమై యున్నయది. అంత చక్కదనమున్నందుకు నట్టి తెలివితేట లున్నందుకు నంతటి వంశమున బుట్టినందుకు నాబాలకులకిరువురకు దీర్ఘాయుఃప్రమాణమున్న పక్షమున నెంత బాగుండును? బ్రహ్మ యెంతచూపోవనివాడో కాని యాముద్దుకొడుకుల నిద్దర నిర్ధాయుష్కులజేసెగదా! మాదివ్యదృష్టిచేత మేమెంత చక్కగ బరికించి చూచినను విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు కొలదికాలములోనే తీరిపోదురని తోచుచున్నది. కాని తల్లిదండ్రుల పుణ్యమేమో కాని విజయసేనుడు దీర్ఘాయుష్మంతుడని నాదివ్యదృష్టికి బొడకట్టుచున్నది. ప్రస్తుతము వాడు పితృవిహీనుడై నిరుపేదయై దిక్కుమాలినవాడై యున్నను గాలక్రమంబున గాశ్మీరరాజ్యంబున కేలిక కాగలవాడు. గావున నా సేయు హితోపదేశంబువిని నీకూతును విజయసేనునకిచ్చి పెండ్లి చేయుదలంచుకొనుము. విక్రమసేనునిమాట మఱచిపొమ్ము. మొదట విజయసేనునకే యామెను గూర్పదలంచితివి గావున నీ ప్రథమ సంకల్పమే నెరవేర్చుకొనుము. నీయల్లుడు మూర్ధాభిషిక్తుడై చిరకాలము వనినేలును. నీకూతురు కాశ్మీరదేశపు రాణి యగును. లోకతంత్ర సంబంధములు లేని మాకు విజయసేనుడు విక్రమసేనుడు నొక్క చందంబు. ఉన్నదున్నట్లు తెలియింపవలసివచ్చె. గావున మేము ప్రియము జెప్పవలసినవారమైతిమి."

భావికాలగతులనుద్దేశించి దివ్యదృష్టియు ప్రభావమున హరిశర్మ నోటవెడలిన ఆమాటలు దండపాణికి వేదవాక్యములట్లు దృఢవిశ్వాసము గలిగింప నతడు భక్తితత్పరుడై లేచి వినయమున కుత్తరీయంబు

పట్టుకొని—"స్వామీ! మీరు నన్ను బ్రదికించితిరి. మీరీ హితోపదేశంబు జేయకుంటిరేని నేనెట్లో మెడలు విరిచి రాజు నొప్పించి నిష్కారణముగ నాకూతుగొంతు కోసికొన్నవాడ నగుదు. నాకు మీరు నేడొనర్చిన మేలు మరువజాలన"ని చాగిలంబడి మ్రొక్కి మరల నిట్లనియె—"స్వామీ! విజయసేను డిప్పు డెందున్నవాడో నే నెరుంగను. ఇది సమకూరుట యెట్లు? ఇప్పుడు చిత్రభానుడు లేక పోయెగదా! హా మిత్రమా! చిత్రభానుడా! నీవు జీవించియుండగ నీతోడ నేను వియ్యమంద లేక పోయితిగదా! ప్రియదర్శనుడవగు నీవు నీమనోహరాకారమున నొక్కసారి నాకన్నులు చల్లబడ జేయరాదె" అని పలుకుచుండగనే కన్నులనుండి ముత్తెములవంటి బాష్పములు వచ్చుటయు నటమీద మాటలాడజాలక యతడు గోడం జేరబడి మొగమున నుత్తరీయాంచలమును వైచికొని కూర్చుండెను. అతని సమాశ్వాసింప దలచి హరిశర్మ మొగమునుండి చేలాంచలమును దొలగించి—"యోయి! పామరునివలె నీవిటు చేయుదగునా! సజ్జనులు పుత్రవియోగమునైన సహింతురుగాని మిత్రవియోగము సహింపరు. మిత్రుడు దుష్టుడైనను సజ్జనుడు వానిపక్షమునే వహించును. నీమిత్రుడు రాజద్రోహము చేసినందులకు దేశమునుండి వెడలగొట్టబడి జననింద్యుడయినను నీకు వానిదెస ననురాగంబు చెడకపోవుట నీయోగ్యతను బ్రకటించుచున్నది. ప్రపంచమునంగల జనులందరు చిత్రభానునియెడ ద్వేషము వహించినను నీవుమాత్రము వానియెడ నెయ్యమును విడువకుము. అతని యాత్మ దీనికెంతయు సంతసించును. చిత్రభానుని నీవు నిజముగ జూడదలతువేని వానిమూర్తి నీకన్నులకొకసారి యగపడునట్లు నేజేయగలను ఇది పరమరహస్యముసుమీ!" యని పలికెను.

"చిత్రభానుని మూర్తి కన్నులకగపడునట్లు జేయగలన"ని బ్రాహ్మణుడు పలికిన పలుకులు మిక్కిలి యద్భుతావహములై దండపాణి మనస్సునకు నాటెను. "మృతినొందిన పురుషుడేమి నాకన్ను

లకు గ్రమ్మర గానబడుటయేమి? చచ్చినవారి నితడు చూపగలడా! ఏమో! వీనియొద్ద నెట్టిమహిమ లున్నవో! ఒకవేళ చిత్రభానుడు బ్రదికియే యున్నాడో" యని దండపాణి మనంబున నప్పుడు వెంట వెంటనే కొన్నిసంశయము లుత్పన్నములయ్యె. అడిగి తన సంశయము దీర్చికొనుట మంచిదని యతడు బ్రాహ్మణునితో—"స్వామీ! చచ్చిన వారు మరల గానబడుట సృష్ట్యాదినుండి యీవరకు నెన్నడు వినలేదు అది యైనచో మీప్రభావము వలన గావలయు" నని పలుకన్ హరిశర్మ తన మాటల నతడు విశ్వసించుటలేదని తెలిసికొని తనయందతనికి దృఢభక్తి నెలకొనునట్లు చేయదలంచి యిట్లనియె—"ఓ యవివేకీ! యిటు వినుము. చిరకాలము భూలోకంబున ననుభవించి వార్ధకముచేత నవయువ పటుత్వముదప్పి జెట్టున మగ్గినపండు నేలరాలునట్లు కాలము తీరి మృతినొందు నతడు ముక్తుడయి భూలోకవాంఛలు విడుచును. నిండుప్రాయమున గంపెడాసలు లోనబెట్టుకొని యొకదానియందును మనోరథసిద్ధి వొందక యకాలమున మృతినొందు నతని యాత్మ ముక్తినొందక సర్వప్రపంచమును విడువజాలక యిందే విహరించు చుండును. శరీరము కాలిపోవును గాని యాత్మ కాలదుగదా! దేహంబునకు జావున్నది కాని యాత్మకు జావులేదుగదా! ఇంకను నామాటలు నీవు విశ్వసింపవేని సోమవారమునాడు రాత్రి రెండు జాములప్పుడు నీవొక్కడవు మాగుహకు రమ్ము. చిత్రభానునియాత్మ నీతోడ మాటలాడగలదు. మృతినొందినవారి యాత్మలను మాట లాడింపగల ప్రభావము నాకు బరమేశ్వరుని యనుగ్రహమువలన గలిగినది. అట్లు చేసిననాడె నీకు నామహాత్మ్యంబు తేటపడగలదు" అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ హరిశర్మ నుడువుటయు దండపాణి మహాశ్చర్యరస నిమగ్నుడై యదివర కెన్నడు నెవ్వరు గని విని యెరుగని యావింత జూచుభాగ్యము దనకు లభింప నున్నందులకు మహానందభరితుడై బ్రాహ్మణునియొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని సోమవార మెప్పుడువచ్చునాయని యువ్విళ్ళూరుచు గాలము గడుపు చుండెను.

ఇది జరిగిన మూడవనాటిరాత్రి బ్రాహ్మణుడు భైరవునితో గూడి గుహలో గూర్చుండి యనేక విషయములంగూర్చి ప్రసంగించుచుండ నంతలో మనుష్యులు నడచిన యలుకుడు వానికి వినవచ్చెను. అతని మనస్సు నిత్యము శంకాసంకలితమై యుండుటంజేసి యులికిపడి భైరవునింబిలిచి—"వత్సా! అయలుకుడు మనుష్యులదేమో కనుగొని మనుజులదైయైనయెడ వారెవ్వరో, యెందునిమిత్త మిచ్చటి కరుదెంచినారో కనుగొనిరమ్మ" ని పంపెను. భైరవుండు ఖంగడగొడ్డలి చేతబూని యావలకుంబోయి మెల్లగ నెవరువారని యడుగ నేను గాలకంఠుడను. లక్కినవారిమాట నడుగకుమని ప్రత్యుత్తరము వినబడెను. భైరవుడు కాలకంఠుని వాని ననుసరించివచ్చు మఱియొక మనుష్యుని దోడుకొని బ్రాహ్మణుని యొద్దకుబోయి—"స్వామీ! కాలకంఠుడు దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చెను. అయలుకుడు మనవాండ్రదే. క్రొత్తవాండ్రెవ్వరును లేర"ని విన్నవించెను. ఆమాటలువిని కడునలరి హరిశర్మ—"యోరీ! హోమకుండమును విసరి చక్కగ మంట చేయుము. దేవశర్మనుజూచి చాలకాలమయినది మనసార వానిమొగమొకసారి వెలుగునం జూడవలయు" నన భైరవుడు కొన్ని యెండు చితుకులు హోమగుండమునవైచి విసరి జ్వాలచేయ నారంభించెను. ఇంతలో హరిశర్మ కాలకంఠుని బిలిచి—"కుమార! నీవేగము వాయువేగ మనోవేగముల మించెను. నీశరీర మినుముతో జేయబడినదని తోచుచున్నది. నీవి లేడికాళ్ళు. అందుచేతనే చిక్కుగొదరిక నడవరానియట్టడవులకుజొచ్చి సత్వరంబ దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చితివ"ని బహూకరించి యింతలో భైరవుడు చేసిన మంటవెలుగున దేవశర్మ మొగమును బరీక్షించి—"మిత్త్రుడా! నీముఖదర్శనముచేత నేనిప్పుడు మిక్కిలి సుఖవంతుడనైనాను. ఆహాహా! ఏమి నీవచ్చముగ ఋషివలె నున్నాడవు! నిన్నానవాలు పట్టుటకే దుర్ఘటముగనున్నది. నీతలను మొలిచినవిగాకున్న నీకెంజెడలు సరిగ మొలిచినట్లే యున్నవి. నీవు తొల్లి నాకగపడి నప్పటికంటె చిక్కియున్నాడవు. కాని నీకష్టములుగట్టెక్కె.

కాలము వచ్చినది. నీతోడ మాటలాడి చేయదగు కార్యము లనేకము లున్నయవి. నీవీదినము మొద లిచ్చటనే యుండుము. పగలు నీవు ప్రజలకంట బడకుండ దగు నేర్పాటులు గావించెద. నీకిచ్చటనుండుట యరిష్టముకాదుగదా" యని యడిగెను. అప్పలుకులువిని దేవశర్మ మిక్కిలి సన్నని కంఠముతో—"స్వామీ! మీయొద్దనుండుట నాకు మహేంద్రపీఠము నెక్కుట. మీపలుకులకును బ్రాజదువులకును భేదము లేదు. మీరు రమ్మనినవత్తు పొమ్మనినబోవుదు. వీడు నిత్యము మీదాసునుసుడీ!" యని బదులుచెప్పి నాకు జేయవలసిన హితోపదేశ మేమో చేయుమని దానిని వేడెను.

వేకువయు హరిశర్మ దేవశర్మను భైరవ కాలకంఠుల సమీపమునుండి గుహాగర్భమునకు దోడ్కొనిపోయి చాలసేపు వానితో రహస్యములు మాటలాడెను. ఆ సంభాషణము ముగిసిన పిదప భైరవుడు హరిశర్మతో—"నేను మీసెలవు చొప్పున నంతయు సిద్ధము చేసితిని. మొన్న నన్ను జేయుమన్న పని యెప్పుడు గావలయు నప్పుడ చేసెద. మీయాజ్ఞ కెదురు చూచుచున్నవాడన" ని విజ్ఞాపన మొనర్చెను.

"అయ్యదను నీకు నేనెరిగించెద వేగిరపడకు. పచ్చికాయలు గోయుట మంచిది కాదుకదా! ఇక మీరు నిద్రింపుడు. చాల ప్రొద్దు పోయినది" అని చెప్పి తక్కినవారి నిద్రవుచ్చి తాను నిదురించెను.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము

మనుష్యునకు మనసునను న్న యుబలాటము దీరువరకు నేపనియుందోచదు. అందసంభవములగు వింతల జూచు నాసయువంబున నెలకొనియున్నప్పుడు నరుని మనంబున నభిలాష మెట్లుండునో

యనుభవించినవారికే తెలియవలయుగాని తదితరుల కెట్లెఱుంగున నెఱుగనగు. హరిశర్మ చిత్రభానుని యాత్మ జావుడునని చెప్పినది మొదలతఁడు ప్రగల్భములు పలికెనో నిక్కువంబు వక్కాణించెనో తెలియఁగోరి దండపాణి యాదివారమునాఁడు రేయి తిన్నఁగా నిదురపోవక నాలుగుజాములకు నాలుగుమారులు లేచి తెల్లవారినదేమోయని చూచి యెంతకుం దెల్లవారదని విసిగికొని యెట్టకేలకు గాకులు కూయు సమయమున లేచి కార్యంబుల దీర్చికొని తెల్లవారినది మొదలు మరునాఁడు సాయంకాల మెప్పుడగునని కనిపెట్టుకొనియుండి, సంధ్యాసమయమున గుహవద్దకుబోయి బ్రాహ్మణునిం జూచి నేటి రేయి రెండుజాములవేళ రానాయని యడిగెను. తప్పక రమ్మని హరిశర్మ యానతిచ్చుటయు దండపాణి వడివడి గృహంబునకుబోయి భోజనము చేసి పోవలసినతావు నిర్జనప్రదేశమగుటచేతను సేవింప బోవుచున్న మనుష్యుఁడు క్రొత్తవాఁడగుటచేతను సమయ మర్ధరాత్ర మగుటచేతను గొప్పపదవిలోనున్న పురుషులు దారాపుత్రులనైన నమ్మి నిర్భయముగ విహరింపగూడదను నమ్మకయతని కుండుటచేతను నక్కడకు బోయిన వెనుక తనస్థితి యెటుబోయి యెటువచ్చునోయని స్వసంరక్షణము కర్తవ్యముగ తల నినుపబొమిడికంబు పెట్టి మేనశస్త్ర దుర్భేద్యంబగు కవచంబు దొడిగి యనేక రణరంగముల నప్రతిహతముగ సంహారక్రీడ గావించి యెన్నండు మొక్కవోని తన కరకుకత్తి నొరలోవైచి పాదరక్షలు దొడిగికొని సంకేతస్థలమునకు బయలు వెడలెను. ఆస్థానమునకు దాను బోవుట యొరు లెఱుంగకుండవలయునని యతఁడు మొదటనే పట్టణము మాటుమణిగిన వెనుక బయలుదేరి రాజవీధిని బోయిన పక్షమున నిశాసమయంబుల సంచరించువారు తన్నానవాలుపట్టవచ్చునని శంకించి సందుగొందుల దారులంబట్టి నూరుబైటికివచ్చి మెల్లమెల్లన నడుగులు లెక్కబెట్టుకొనుచు గుహవద్దకువచ్చె. అప్పటికి హరిశర్మ సామగానము చేయుచు వ్యాఘ్రచర్మముపై గూర్చుండె. భైరవ కాలకంఠులు గుహాద్వారమువద్ద చేరియొక గోడంజేరబడి కునుకుపాట్లు పడుచుండిరి.

దండపాణిపోయి ద్వారమువద్ద నిలిచినతోడనే హరిశర్మ చూచి దండ
పాణికిని నమస్కరించి యాసనము పలికినతోడనే రమ్మని సన్మానించి
కూర్చుండబెట్టి కూర్చుండియే విచారించుచున్న సేవకు లిరువుర లేపి
ద్వారమునకడ జాగరూకతతో నుండుమని యానతిచ్చెను. అనంతరము
హరిశర్మయు దండపాణియు గాశ్మీరరాజు విషయికములగు ప్రసంగ
ములు కొంతతడవు నెరపినపిదప దండపాణి—"స్వామీ! అప్రతిహత
మగు మీ ప్రభావమున నామిత్రుని యాత్మను జూచుటకు నామనంబు
తత్తరపడుచున్నది. ఈమూడు దినంబులు నాయభిలాషము నెట్టులాపు
కొనజాలితినో నేనెరుంగను. కావున నిప్పుడైన దద్దయు జాగు సేయక
నావచ్చినపని నిర్వర్తింపవేడెద"నని ఎంతయు నాత్రమున విన్నవించె. హరి
శర్మ వాని యభిలాషమును జూచి వానితో దాను జెప్పవలసిన మాటలు
చెప్పుట కగత్యమెప్పుడును గలదని వానికిట్లనియె—"చిత్రభానుడు మృతి
నొందుటచే వానిశరీరము దగ్ధమైనదని నీ వెరుంగుదువు. ఆత్మ నిరా
కారమగుటచే నది నీకు గానబడదు. ఇప్పుడు నేను జేయగల దేమనిన
వానియాత్మ నీతో మాటలాడునట్లు చేసెద. నీపరమమిత్రుని యాత్మ
నిన్ను గాంచినతోడనే యెట్టికోరికలుగోరునో మన మెరుంగముకదా?
చిరమిత్రుడవగు నీవు వాని కోరికలను ద్రోసిపుచ్చరాదుసుమీ!"
అనవుడు దండపాణి—"నాబహిఃప్రాణమగు సంగడికాడు నావీనులకు
విందగునట్లు పలుకుటయే చాలు. వానికోరికలు నేనాదరింతునే" యని
ప్రత్యుత్తరము చెప్ప హరిశర్మ వాని యుత్తరంబులకు సంతసించి లేచి
చేతులు పైకెత్తి కొన్నిమంత్రముల బఠించి "శ్రీపరమేశ్వరుండు నాకిష్ట
దయివత మగునేని భగవతి మహిషాసురమర్దనికి నేనభిమాన పుత్రుడ
నేని సత్యసంధుడ నేని చిత్రభానునియాత్మ దండపాణితో బలుకుగాక!"
యని తన యావాహనమును ముగించెను. ముగించిన తోడనే—
"హా! అన్యాయము! అన్యాయము! అన్యాయము"ని మూడు మాటలు
వినబడియె. అప్పలుకు లచ్చముగ చిత్రభానుని నోటనుండి వెడలిన
పలుకులట్లు యుండుటంజేసి దండపాణి యద్భుత సంభ్రమంబున పెన

గొన చెవులు రిక్కబెట్టి మరల నాధ్వని నిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. అంతలో-"హేమచంద్రుని విడువుము. మాకు నీకుగలమైత్రి కాపాడింపుము. విజయసేనునకు నీకూతునిచ్చి పెండ్లిసేయుము. నీకుల్లుడు రాజు కాగలడు." అను నాలుగుమాటలు తూర్పునుండి యొకటియు, దక్షిణమునుండి యొకటియు, పడమటినుండి యొకటియు, నుత్తరమునుండి యొకటియు వినబడెను. అనంతరము మరికొన్ని మాటలు దండపాణి వినగోర నొక్కపలుకు వినబడదయ్యె. అతడు మాటలాడుట చాలించినాడని హరిశర్మ దండపాణితో జెప్పెను. దండపాణి-"స్వామీ! మొట్టమొదట అన్యాయ మన్యాయమని మనకు వినబడినమాటల కర్థమేమి?" యని విప్రు నడిగెను, బ్రాహ్మణుడు-"మంచిమాటయే నీవడిగితివి. తన్ను దేశమునుండి వెడల నడచుట యన్యాయమని యతడు మున్మాటికి నొక్కపలికె. నీవు విజయసేనుని పక్షమున నర్ధప్రాణముల ధారవోయవలయునని నీమిత్రుని కోరిక. అట్లే చేయుదునని యగ్నిసాక్షిగ నీవీహోమకుండమునొద్ద ప్రమాణము చేయుము. చేసినబాసలు నిలిపికొనుము, నీతికి నిలువంబడుము" ని పరికొల్ప దండపాణి భయాద్భుతములచేత నావేశింపబడి విజయసేనుని పక్షమున నుండునని విప్రుడు చేయించిన ప్రమాణము లన్నియుజేసి పెట్టుకొమ్మన్న యొట్టులన్నియు బెట్టుకొనియె ఆ శపథంబులు ముగిసిన పిదప నారేయి యచ్చట జరిగిన వింతమాటల మరునాడెక్కడ నత్తవని దండపాణిచేత హరిశర్మ వెండియుం గొన్ని బాసలు చేయించెను, అనంతరము దండపాణి-"ఇపుడు రెండు జాములకంటె నెక్కువయైనది. నేనింటికి బోయెదను. మీపునర్దర్శన మెల్లుండి చేయుదును. ప్రస్తుతము నాకు సెలవొసంగు" డనుచు లేచి నిలువ, హరిశర్మయు మంచిదని భైరవ కాలకంఠులను వానివెంట కొంతదవ్వు పంపి వారు మరలివచ్చిన పిదప సుఖముగ నిద్రించెను.

దండపాణి గుహ విడిచి స్వగృహాభిముఖుడైనది మొదలు బ్రాహ్మణ ప్రభావమును గూర్చియు దన కా రేయి వినంబడిన మాటలను గూర్చియు దనలో దా నిట్లని వితర్కించుకొన జొచ్చె— "ఈ బ్రాహ్మణుని చేతలు మాయలా యింద్రజాలములా లేక నిక్కమములా? పుట్టి బుద్ధెరిగి యిట్టివింత లెన్నడును గని విని యెఱుంగ. చిత్రభానుడు నిజముగ మృతినొందియుండునా? లేక నెందేని బ్రదికి యుండునా? బ్రదికియుండినచో మృతినొందెనని యావిప్రుడు రాజుతో నేల చెప్పవలయు? కావున తప్పక మృతినొందియే యుండును. అట్లయినచో మృతినొందినవారు మరల మాటలాడుట యెట్లు? ఇతర దేవపురుషుని చేతనైన మాటలాడించి నన్ను వంచించి యుండడు కద! అట్లయిన సరిగ చిత్రభానుని కంఠముతో మాటలాడగల పురుషు డెవ్వడు దొరకును? మనుష్యుని బోలిన మనుష్యు డుండవచ్చును; గాని యచ్చుగుద్దినట్లంత సరిగా నుండుటరిది. కావున నిది తప్పక బ్రాహ్మణుని ప్రభావమే యై యుండవలయు. ఒకవేళ చిత్రభానుడు జీవించియేయుండి యిటవచ్చి నాతోడం బలికినాడని మాటవరుస కనుకొందము. అటులైన నాకూతు నతని కుమారునకిచ్చి పెండ్లి సేయ నిశ్చయించుకొంటి. కావున హేమచంద్రుని విడిచి చిత్రభానుని జేరవలయు. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు నిశ్చయముగ నర్ధాయుష్కులని యాయన చెప్పెగదా; అందుచేత నిప్పటికైన విజయసేనుడు రాజుగాక తప్పదు. నా ప్రేగుదీసి వానిమెడ వేయుదలంచుకొన్నప్పుడు వాని సుఖదుఃఖములు నావియు నా సుఖదుఃఖములు వానివియు నై యుండుట ధర్మము" అని యీ వితర్కము చేయుచు పరాయత్తచిత్తుడై యాతడు తన యిల్లుదాటి కొంతదూరముపోయి మరల వెనుకకువచ్చి యిల్లుచేరి పరుండికొని గుహలో జరిగిన వింతలు స్వప్నమునందు గాంచుచు గలత నిద్దురపోయెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

ప్రాణనాథునితోడిదే లోకమని నమ్మి మగని యనుగుణాముకలు దన కేడుగడగ నెంచుకొని జీవయాత్ర గడపు పరమపతివ్రత హృదయేశ్వరుడు ఖిన్నుడై విమనస్కుడయి యున్నప్పుడు తానట్లే ఖిన్నయై విమనస్కయై యుండుటయు సహజముగాదె. కలనయిన వియోగము దలపోయక పరిహాసమునకైన ప్రణయకలహమాడక మితిని లేని చనువులు మేరలేని మమతలు గలిగి రెండుమేను లొక్క మేనగునట్లు కలిసిమెలసి పూవుందావియు బోలియున్న దంపతులలో మగడు వేడుకలకు వెలియై యుమ్మలికమున కునికిపట్టయి యుండు తెరి కులకాంత మనస్థితి యెట్లుండునో యిచట వర్ణింపనక్కరలేదు. కుమారు లిరువురు తండ్రివెంట గుహకు జని యచట జరిగిన ప్రసంగములు తల్లికిం దెలిపినది మొదలు మనసు మనసులోలేక యరవిందాదేవి మొగము వైవర్ణ్యమొంద నేపనిం జేయక యేసౌఖ్యముం గోరక చింతాక్రాంతచిత్తయై యుండెను. దానికిందోడుగ హేమచంద్రుడు రాజకార్యములు చాలవరకు మంత్రుల కప్పగించుటయు నెచ్చెలులతోడ తొల్లిటియట్లు కలియక పోవుటయు రాయబారుల కతికష్టముసగాని దర్శన మీయకపోవుటయు నంతఃపుర సేవకుల పరిచర్యల మునుపటియట్లు లంతగా నపేక్షింపక పోవుటయు బలుకరించిన సందర్భమున్నను లేకున్నను వేదాంత ప్రసంగంబులు నెరపుటయు మున్నగు మార్పులు రాణి చింతాద్వారము నకు మరింత దోహదము చేసెను.

అట్లరవిందాదేవి కొన్నినాళ్ళు వగచి హిమవంతునివంటి ధైర్యసారముగల మహేంద్రదేవుని కూతురగుటచే ధైర్యము దెచ్చుకొని రాదలంచిన యపాయములకు దగు నుపాయములచే నివర్తింపజేయుట యుత్తమజనలక్షణమగునుగాని విచారించుట పామరలక్షణమని తెలివి నొంది యొకనాడు సాయంకాలము మేడమీద నొక్కరితె కూర్చుండి

తన చెలికత్తెయు, బుట్టినింటివారు తనకు బ్రాణపదముగ నొసంగినని యరణమిచ్చినదియు నెరజాణలకు జాణతనము నేర్పగల జాణయునగు నర్మదను జేరం బిలిచి—"ఓసీ! నర్మదా! మీయయ్యగారున్న తెరంగు జూచుచుంటివా?" యని యడిగెను. "ఎరుగకేమి గుహలో నున్న బాపన దయ్యమును జూచినది మొదలు లాయనచిత్తము చెడి పోయినద"ని యామె బదులు చెప్పెను. అట్లయిన నెరిగియుండియు నీవిట్టుల యుపేక్ష చేసితివే?" యని రాణి క్రమ్మర నడుగ—"నమ్మా! నేనే ముందుగ మహారాజుగారిమాట నెత్తుట మంచిది కాదేమో యని యూరకుంటి" నని వెండియు నామె ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. "అట్లైన నావిషయమున నేనించుక శ్రమపడవలయును, ఇది రెండవకంటివా రెరుగకుండ నిర్వర్తింపదగినది. అట్లు చేయగలవా!" యని దేవి యడుగుటయు "నమ్మా! నాకు మీరు పని చెప్పుట నాయం దనుగ్రహము జూపుటకదా" యని యది బదులు చెప్పెను.

అంతట నరవింద నర్మదను దాపునం గూర్చుండ బెట్టుకొని—"సఖీ! మహారాజుగారెందుచేతనో మనలో లేరు. చిత్తము గుహలోను శరీరము గృహములోనున్నట్లు తోచుచున్నయది. ఎంత చనవున్నను మహారాజుగారు సముద్రమువోలె గుణరత్నాకరులయ్యు గంభీరులగుటచే నేరి నడుగుటకు నామనసొప్పకున్నది. అఖిల భోగ్యములు విడిచి వైరాగ్యమును బూనవలయుననియు రాజహంసమునకు దలంపు గలిగినది. ఆయన యిచ్ఛానుసారముగ నింట రాజయోగియై యుండినన్నాని యర్ధరాత్రముల, నపవేళల, కానిచోటుల నెన్నడును మనుష్యు మొగ మెరుంగని విదేశీయులయొద్దకుబోయి యుండదగునా? మహామంత్రములట, పురశ్చరణములట, నిశల జేయవలయునట, బాలకుల మొగంబుల నిది విన్నది మొదలు నామనసు మనసునలేదు. నీవంతయు జూచుచునే యున్నావు; నీకు జెప్పవలసినది లేదు; కాని కన్నులు మూతబడవు. అన్నము విసమాయినది. అర్థము శుభ మెరుగని కాంతులెద్దియు బెంగకొనియున్నారు. ఇంక నామాట చెప్పనేల? జీవితేశ్వరుని

చిత్తము నీకు పూర్వవైరాగ్యమునుండి తొలగించుటకు నాకొక్కయుపాయమును పొడకట్టినది. అదివిని నా చెప్పిన చొప్పున నీవాచరింపుము. శాస్త్ర రాద్ధాంతము నందగమునకు ద్వైధ స్తంభములు రెండుగలవు. మాణివర్మయు, మాధవసేనుడు నను మంత్రులే యా స్తంభములు. వారిరువురు నాకు బిడ్డలవంటివారు. మహారాజుగారును వారియెడ భాంధవ్యముతో, వసిష్ఠకును బంధువులయిన మాతామాత్యు నా సేనుడు నిరంతరము కనుగొనుచుండు మణివర్మతో నూరుమారు చెప్పి నా పుత్ర సిద్ధమగునట్లు - మణివర్మ నీ దగ్గరకు బోయి నా ప్రశాంతముంబు తెలిగింప నీవు కీర్తి గనుటకు వారికి సంతోషి పరాయత్తమయిన ప్రభుచిత్తము గరల నెడ్ల చేరు బిలువుమని చెప్పను సంతోషించిన ఘనుడు బక్క చేయుము ననుకొను. మాయామాత్యు గొల్లి తనతో చెప్పిన వెంకటాంబ జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని యత్నమును, తానదక్క నొరులీయనికి సమర్థులు కారనుచు. అంతయు కాక నీకుం గొదిన తెరంగున సమయోచితముగ బలికి కార్యసాఫల్యము జేసికొని రమ్ము; పొమ్ము" అని వీడుకొలుప మగ్నత యుప్పొంగ చేసెను సరి యామాను వీడ్కొని యప్పుడె యారీతిం జెప్పక మాణివర్మ మంత్రిమందిరమునకుం జని వారిని సందర్శించి దేవిసన్నిధినుండి వచ్చితినని వారికి దెల్పి సమాప్తసితయై వచ్చెదనని దెల్పుచు యాయాతని కోర సిద్ధనియె —

“ స్వామీ! మహారాజుగారి వైఖరి మారిపోవుట మీరును నెరుగుదురు. మూఢుడైన ముస్కు మాయాసికొని బకధ్యానము చేయు దొంగలగురువు కపటముగల నెరుంగని నెత్తిపాణి తేసి మహారాజు చిత్తము నపహరించినాడు. ఇకమీద విత్తము హరించి సంకల్ప చిత్తుంగను. రాజుగారు పడికేయు నొంటిగ గుహాకుబోయి ఆ టక్కరి బాపనయ్యవలన నెవ్వియో మంత్రములు నేర్చుకొనునట. అక్కడను బోయిన నపాయము వాటిల్లునని దేవి శంకించి భీతిచిత్తయై యున్నది. సాధ్వి చిత్తమునకు స్వస్థత చేయుభారము మీపై నున్నదన్నది. యీ కార్యమును నిర్వహించుటకు మీకన్న సమర్థు లెవ్వరు లేరన్నది. మీరే తల్లియు దండ్రియు నన్నది. వేయేల! అనవలసిన

వన్నియు నన్నది. ఆ బాల గుండెబెదరి యున్నది. కావున మీరామె నను గ్రహించి మహారాజుగారి మనస్సు నాయుద్యమమునుండి మరలింపవలయు" ననవుడు మణివర్మ త్రుళ్ళిపడి యిట్లనియె—"ఏమీ! అనుదినము సాయంకాలము హంసగర్భ దర్శనార్థమై పోవుచున్నారని యెరుంగుదును. కాని యామంత్రప్రదేశ వృత్తాంతము వినలేదు. ఇది యొక క్రొత్తయుపాయమని తోచెను. ఏదో యపాయము కలుగవచ్చు నని నేను శంకించుచున్నాడ. ఇకపరికే కిరచుగ గుహకు బోవలదని రాజుగారితో బలుమారు చెప్పితిని. ఎంత చెప్పినను నామాట వారు పాటింపరైరి. అయిన మరలం జెప్పుచున్నాడ. నట్టి చెప్పుటయె కాదు. ఆ యుద్యమము మానుమని నట్టిపట్టు పట్టెద. అరవిందాదేవి నన్నింత వేడవలయునా! నేనామెకు సేవకుడను. విశ్వసనీయుడను. కావున శక్తివంచనలేక యీ విషయంబున కాటంకము కలుగునటుల మనవి చేయుదును" అనవుడు సర్మద—"స్వామీ! నాకిట్టి దింతకు గోపము వచ్చినను సరేకాని రాజుగారిబుద్ధి గ్రహముమీదనుండి మరలునట్లు చేయుటయె కాదు, ఈ యూరి నుండి యీ బ్రాహ్మణ పిశాచమును వెడల గొట్టింపవలయును" ని పలికి వాని వీడ్కొని రాణి సదనంబునకు బోయి యమాత్యుని సమక్షమున జరిగిన వృత్తాంతమంతయు జెప్పి భయము లేదని యామె నూరడించెను.

ఆ మరునాడుదయమున దూరదేశమునుండి కొందరు వేగుల వాండ్రువచ్చి కొన్ని వార్తల విన్నవింప రాజదర్శనముగోర హేమచంద్రుడు మంత్రిసమేతుడై యావార్త వినదలచి మణివర్మను బిలిపించి సగౌరవంబుగ కూర్చుండ బనిచి వేగులవాండ్రను లోనికి రావింప వారు చెప్పవలసినదంతయు జెప్పుమని యానతిచ్చె. అంతట నాచారులలో నొకడు విహంగకుడను వాడిట్లు విన్నవించె—

"దేవా! చెప్పుటకు నాకు నోరు రాకున్నది. దేవరవారి సోదరుడు యువరాజు చిత్రభానుడు హరిద్వారమునకు బద్ధ" నని మీద చెప్పలేక కన్నుల నీరు బెట్టుకొన మంత్రి వాని యభిప్రాయము నెరిగి యావృత్తాంతము

నీవు చెప్పనక్కరలేదు. అది యిదివఱకే రాజుగారికి విదితము. తక్కినది చెప్పుము" అని యాజ్ఞయిచ్చుటయు, వాఁడిట్లు చెప్పెను— "విజయసేన కుమారునకు నర్ధరాజ్యము గావలయు నట. అది యిచ్చెదరా? లేదా? యని విదర్భ మాళవరాజులు తద్రాజ్యాలకుని పక్షముగ మనపై దండెత్తి వచ్చెదరని లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. మీఁద దేవరచిత్తము" అని వాఁడూరకుండ— "దీని నిజస్థితి దెలియువఱకు నను నేమియు ననరా" దని హేమచంద్రుఁడనఁ— "వచ్చిన రానిమ్ము. అంత మాత్రముచేత భయపడువారెవర" ని సమీపవర్తులతోఁ బలికి వాని నావలకు బంపి తక్కిన చారులవలన నన్నియో వృత్తాంతములు విని వారి కందఱకు సెలవిచ్చిరి.

అరువదవ ప్రకరణము

పిమ్మట మాణిక్యగుప్తుఁడు హేమచంద్రుని కభిముఖుఁడై— "దేవా! నేనొక విన్నపము చేసికొనఁదలంచి యున్నాను. ఆగ్రహింపక యవధరింపవలయును. అన్యదేశస్థులు తమ దేశమున నేరము చేసి దండనార్హులై యా దండన తప్పించుకొనుటకో యుప్పు తెగబెట్టుటకో తినుటకు లేని గౌరవమును సంపాదించుకొనుటకో స్వదేశము విడిచి మాఱువేషములు వైచుకొని యోగులమని జోగులమని మంత్రవేత్తల మని బ్రాహ్మణ్యులమని వేదవిదులమని తమ్ముఁ దామె పొగడుకొనుచు లోకుల వంచింతురు. అట్టివారిని చిరకాలము శోధించిన పిదపగాని జనులు విశ్వసింపరాదు. బుద్ధిమంతులైన బలిచంద్రులనైన రాజులు పూర్ణముగ నమ్మి వర్తింపఁగూడదని రాజనీతి శాసించుచుండ నన్నెఱుఁ గని యొక్క విదేశీయునినమ్మి మీరిట్లు మెలఁగుట లోకవిరుద్ధముగ నున్నయది. వారిశర్మ దుష్టుఁడని నేననజాలను. దుష్టుఁడౌ కాని

శిష్టుడే కాని యోగుఁగాని కాఁడు విశ్వసింపఁదగదు, పరరాజులచేత బంపఁబడు వారునుకూడ కొకొక్కప్పుడు మన యానుపానులు లోటుపాటులు నెఱుంగుటకు ధూర్తవేషంబులు మునివేషంబులు వేయుటకలదు, జాలి చేత బిచ్చగాండ్రను భక్తిచేత మునిజనంబులను జనులు గౌరవింతురు. కావున నట్టివేషములు పొసఁగియుండు. లోకము మూర్ఖబహుళమగుటచే గడ్డములు గావిగుడ్డలు బోడితలలు బూదిపిండిబొట్లు తులసిపూసలు మొదలగునవి యొరునకు గౌరవముం దెచ్చిపెట్టు. గడ్డము పెంచినవాఁడెల్ల యోగి కాఁడు జందెపుపోఁగులు ద్రెంపినవాఁడెల్ల సన్న్యాసి కాఁడు; అట్టివారిని మనము చిరకాలము దేశమున నిలువనీయఁగాదు. నిలువ నిచ్చిన మెలఁకువతో నుండవలయు, పగలు హరిశర్మవద్దకు బోవుటయే కాక సంగతముగ నుండ మాపులుగూడ మీరు మంత్రోపదేశమునకై వానికడకుం బోవుదురని కర్ణాకర్ణిగ వింటి. ఈపని శ్రేయఃకాములగు మీకు దగదు, ఆయుద్యమము మాని మా భయంబు బాపవలయునని వేడుకొనుచున్నాఁడ. ప్రాజ్ఞులగు మీకు మాదృశులు చెప్పనక్కఱ లేదు కాని 'ప్రమాదో ధీమతామపి' యను లోకోక్తినిబట్టి నేను మీకుప దేశించితిని. పురజనులు నంతఃపురజనులు, నేను, నిగమశర్మ మాధవ సేనుఁడు మొదలగు మీ బాగుగోరు జనంబులు మీచిత్తము నాయుద్య మమునుండి నివర్తింపఁజేయ దలఁచుచున్నారు. భయంబున మీ యెదు టకు రాజాలకున్నారు. నేను మీకడ నెక్కుడు చనవులు గలవాఁడ నగుటను మీరు నాతప్పుల సైరింతురు కృపాసముద్రులగుటను నేను వచ్చితిని. నానోట వెడలిన మాటలు వారియందలి నుడువులుగ గ్రహింపవలయునే కాని నాయొక్కనివిగ గ్రహింపవలదు, ”

అని మంత్రి హితోపదేశము చేసి యూరకుండ నప్పలుకులు సావధానముగ జిత్తగించి హేమచంద్రుఁడు మణిశర్మ చేయిబట్టుకొని— “ మహాత్మా! నీవు నాకు బితృసముఁడవు. నీవు హితోపదేశము జేయ నీవిందుకు క్షమింపవలసిన దేమున్నది? నీవు నాకడ నింతకన్న నెక్కుడు చనవులు గైకొనవచ్చును. నీయాలోచనలు మాకు వజ్ర

కవచంబులు. నీమంత్రములు పరసైన్యంబుల భజించు యంత్రములు, ఎల్లవిధముల నీబుద్ధి మెచ్చదగినది యైనను 'ప్రమాదో ధీమతామపి' యని నీవన్నట్లు నీబుద్ధికే ప్రమాదము గలిగినది. నాచెప్పెడి పలుకులు వినుము. ఈప్రపంచము వినశ్వరముగాని శాశ్వతముకాదు. యుగయుగంబులనుండి నిలిచియున్న హిమాలయమువంటి పర్వతములకును నట్టి పర్వతముల ధరించు వసుంధరకును నట్టి వసుంధరను ధరించు బ్రహ్మాండములకును నాశము గలుగుచుండ నొక్క యణువుతోనైన బోలని యీచర్మభస్త్రి శాశ్వతము యుండునా! కలకాలము రాజ్యతంత్రములయందె తగిలి యుండవలయునా! ఏనాటికయిన భోగపరాఙ్ముఖుండను గావలదా! రాజ్యతంత్రములం దగిలి యీవఱకు చేసిన దోషంబులు చాలవా? నేను మీకు రాజనై సేవ్యుడనైతిని. నాకు సేవ్యుడును రాజులకు రాజును చక్రవర్తులకు చక్రవర్తియు నింద్రుల కిందుడును, నగ్నికగ్నియునగు పరమేశ్వరు డొకడు లేడా! మాచేయు కలుషంబులకు మీరు తిరవాదు లగుదురు? నీవుగాని యారవిందాదేవిగాని కిక్కురమంత్రులుగాని నా వెంటవత్తురా? ఈపువ్వుదోట లీలీజవ్వను లీపరులు నన్ను రక్షింతురా? నేడింట రేపు మంటనుండు వారముకామా? చిత్రభానునిగతి చూడలేదే? ఎట్టి వంగణంబున బుట్టి నెట్టివారి బిడ్డడయ్యె. నెంత గారామునం బెరిగె. తుద కెట్లులయ్యె? ముక్తికాంత ముందట నరవిందాదేవియేల? ప్రణయపీఠములుండ గద్దెలేల? ఉపనిషద్వీథుల విహరించువారికి రాజవీథులేల! పరమపదమున కరుగదలచు వారికి ప్రాసాదములేల! అశాశ్వత పదంబు విడచి శాశ్వతపదవికి బోవదలంచుచున్నవాడగాని యధమ గతికిం బోవుటలేదు కావున నావిషయమున మీరు విచారింప వలదు. లౌకికవ్యాపారముల విడిచితినని నన్ను గూర్చి మీరు విచారింప జ్ఞాననేత్రంబు దెఱవలేక లోకతంత్రంబులం దగుల్కొని యుగచాట్లు పడుచున్న వారలని మిమ్ముగూర్చి నేవిచారించెద. అవి యటుండనిండు. మహానుభావుడు వారికర్మ దుష్టుడని లోకులు చెప్పుకొనుట పాపము

మూటగట్టుకొనుట, లోకప్రవాదముల మన మెన్నఁడు నమ్మరాదు. ఒక్కయుదాహరణముచూడుము. మాళవేంద్రుఁడగు సుదర్శనుఁడు నాకు రెండవ ప్రాణమైయుండ నతఁడు నాపై నెత్తివచ్చునని లోకమునం బ్రవాదముగలిగె. ఇట్టివింతలుండునా? గగనంబు విరిగిపడనీ సూర్యుఁడు పడమట నుదయింపనీ నాకును సుదర్శనునకుం బగలు జనియింపవు. సుదర్శనునిగూర్చి పుట్టినట్లు హరిశర్మనుగూర్చి కల్లవాడుకలు పుట్టినవి. ప్రాజ్ఞుఁడవగు నీవట్టివి నమ్మఁజనదు."

అని రాజు కేవల పారమార్థిక చింతతోఁ బలుకుటయు హరిశర్మ మీఁది భక్తి వాని కించుకేనియు మందగింపలేదనియు దనకు వృథా శ్రమయే కాని యతఁడు చెప్పిన బుద్ధులవలన నొందవలసిన లాభము హేమచంద్రుఁడు పొందలేదనియు గ్రహించి మణివర్మ వెండియు గొండొక విచారించి రాజు నుద్దేశించి యిట్లు పలికెను—"దేవా! మీరు హరిశర్మవద్ద మంత్రోపదేశము బడయ దలఁతురేని పడయ వచ్చును గాని వానిగృహమునకుం బోవక మనకోటకు వాని బిలిపించి యుపదేశము కండు. మీకెంత చాటుచోటు కావలయునన్న నంత చాటుచోటు జూపెద. కావలయునన్న నచిరకాలమున నిందు నిమిత్తము క్రొత్త మందిర మొండు నిర్మింపజేసెద. ఎటులయిన మాకోరిక దీర్చి మమ్మనుగ్రహింపవలయు" అని మనవి యొనర్ప హేమచంద్రుఁడు వాని కిట్లనియె—"నీకు నాయెడగల ప్రేమ మహాత్ములయెడ నుండ వలసిన గౌరవమును దగ్గించుచున్నయది. మహానుభావుఁడగు హరిశర్మ యెక్కడ, కించిత్ జ్ఞుడనై వానిపాదరేణువులనైన శిరమున దాల్పఁదగని యపవిత్రుఁడ నేనెక్కడ! మీకందరకు నేను రాజనై యుంటిగాని యాయతిరాజునకు నేను సేవకుండనై నాగృహంబునకు రమ్మని నేను వాని నడుగజాల" అనుటయు మణివర్మ—"మీరడుగుటకు సందియ పడుదురేని మీవెంటవచ్చి వినయంబును భక్తియు గదుర వానిని నేన యడిగెదను. అతఁడు మన కోటకు వచ్చుట కంగీకరించునేని మీరాయనపలుకుల కడ్డముచెప్పవలద"ని వేఁడుకొనెను. మహేంద్రు

మును వాని పలుకులువిని కొంచెము విచారించి—“ సరే, ఈ సాయంకాలము హరిశర్మ దర్శనార్థము నేను బోవునప్పుడు నీవు నావెంటవచ్చి యామహాత్ముడు ప్రశాంతుడయి యున్నపుడు వాని కలుక వోడమ ఘుండునట్లు భక్తితాత్పర్యంబులు మెరయ వానినడుగుము. అతి డొక వేళ యలుక బూనినను రానని విస్పష్టముగ జెప్పినను జిన్నబుచ్చుకొనక నా ప్రయత్నమునకు వెండియు విఘ్నములు సేయదలపక యూరకుండవలయు” నని పలికి మణివర్మ రాక కనుమతించి వాని నంపి మందిరంబునకుం జనియె.

మహారాజు మందిరమునకు వచ్చినతోడనే యరవిందాదేవి వర్మ నంబిలిచి మగనికి మంత్రికి బ్రవర్తిల్లిన సంభాషణాఫలితము దెలిసికొని రమ్మని బంపెను. అదియు మణివర్మకడకుబోయి యడుగ నతడు జరిగిన వృత్తాంతమంతయు దెలిపి యించుక ధైర్యముచెప్ప వర్మదయు మరల నంతిపురికింజని దేవికా యుదంత మెరింగించెను. అదివిని దేవి మంత్రి మాటలు పనిచేసినవని ధైర్యము దెచ్చుకొని సాయంకాల మేమగునో యని భయపడుచుండెను.

సాయంకాలము మణివర్మ రాజమందిరమునకు వచ్చి తనరాక రేని కెరిగింప మహారాజు సంధ్యాకృత్యముల దీర్చికొని మంత్రిసమేతుడయి హరిశర్మవద్దకుబోయె బ్రాహ్మణుడు వారిరువురను గారవించి కూర్చుండ జేసి ఏదో సందర్భము దెచ్చి వివాహామును మానుకొని రాజ్యమునువిడిచిన భీష్ముని చరితంబును రాజ్యంబు తమ్మునికిచ్చి తపోవనంబున కరిగిన దేవాపిచరిత్రంబును వినసొంపుగ నుండునట్లు వర్ణించి వారిని శ్లాఘించి రాజుమనంబున కానందము గలిగించెను. ఆకథ లతడేల చెప్పెనో రాజు గ్రహింపలేదు. గాని మణివర్మ యొక్కనిముసములో గ్రహించెను. హరిశర్మ చేయవలసిన హితోపదేశ మంతయు ముగిసిన పిదప మణివర్మ చేతులుజోడించి విప్రునితో నిట్లనియె—“మీతో నేనొక్క మనవి చేయవచ్చితిని. తప్పులున్న మన్నింపవలయు. మహారాజుగారు మీవద్ద మంత్రములనుపదేశము కాదలంచుచున్నవారు. మీరాయుపదేశము

లుభయులకుఁ దారకము లగుటచే రాజుగారు మేము గడు నదృష్ట వంతులము, కాని రాజుగారు మీగృహమునకు వచ్చుటకంటె మీరు మాకోటకు దయచేసి యుపదేశము చేయుట చాల మేలని నాకు" అని మరియు నింక నేదో చెప్పబోవుచుండ వానివాక్యము సమాప్తము గాకమునుపే కఱ్ఱదెబ్బతినినట్టి త్రాచుపామువలె కెరలి హరిశర్మకన్నులు మొగము నెఱ్ఱజేసి బిట్టలుకచే నొడలుపడక నిట్లనియె— "ఏమేమీ! మేము మీగృహమునకు రావలయును గా! నాకంత యవసరము లేదు, మీమహా రాజును బలవంతముగ నింటనుండి తీసికొనివచ్చి నాపొట్టగడపుటకై మంత్రోపదేశము చేయుటలేదు. అతడు వచ్చి నాపాదములపై బడి పరిపరివిధంబుల బ్రార్థించుటచేసి నాజపతపంబులు మానుకొని ఈయన నిమిత్తమై కొంతకాలము వ్యర్థము చేయుచున్నాడను.

ఊరుబైటనే కాని గ్రామములో జనులయింట వసియింప గూడ దని మాప్రతిజ్ఞ అది నీవెఱుగవు గాబోలు! మేము రాజుల మొగములు పంతిపురముల మొగములు నెఱుగ మనుకొంటివి గాబోలు. నానోటనుండి మాట వెడలినమాత్రమున కోటానుకోటులు రూకలు కుప్పలు వోయుగల రాజాధిరాజులు మాకు దాసానుదాసులై యున్నవారు నీవేమో మహామంత్రినని రాజనీతివిశారదుడనని మాకడ గడుసుగ [illegible] బోవ జొచ్చితివి. ఇవి నీకు నమలశక్యము కాని ఇనుపగుగ్గిళ్ళుగాని మినుపగుగ్గిళ్ళు కావు. నీయాటలిక్కడ సాగిరావు. నీతలదన్నినట్టి మంత్రులు లక్షల నేనిదివఱకు చూచినాడను. నీకుటుంబమునకు నీరాజకుటుంబమునకు క్షేమము గోరుదువేని మాకలుక దెప్పింపకుము, మేము తలచు కొనము గాని తలంచుకొంటిమా పట్టణంబులు భస్మపటలంబులు చేయగలము! రాజుల రాళ్ళ జేయగలము. మాశాపంబులకు మీచాపంబులు చాలవు. మేము మీమందిరమునకు రాము" అని రాజు వంకఁ దిరిగి— "రాజా! నీవింక నీమంత్రి యాలోచన చొప్పున నడువుము, మాకడకింక నీవు రానక్కఱలేదు. ప్రసన్నులై మాకుప దేశము చేయుడి చేయుడి చేయుడి మహాప్రభూ! యని ప్రార్థిం

చినవారి కనేకుల కుపదేశము చేయకయే పంపితిమి. ఎందుచేతనో నీమీద మాకనుగ్రహము కలుగుటచే నిన్ను తరింపజేయ దలచితిమి! కాని నీమంత్రి నీపాలిటికి శనియై దానిని చెడగొట్టె. ప్రస్తుతము మీరు మాయెదుటనుండి పొండు. మీయునికి మాకోపాగ్ని ప్రజ్వలింప జేయున" ని పలికి గుహయొక్క లోపలి భాగమునకుం బోయె.

ఇరువది యొకటవ ప్రకరణము

అట్లు హరిశర్మ కోపావేశంబున మంత్రిని దూలనాడి రాజుం దిరస్కరించి యవ్వలకు బోవుటయు మణివర్మ బ్రాహ్మణుని మీద మొట్టమొదటినుండియు గౌరవము లేనివాడగుటచే వాని పొగరుం బోకడలకు దగిన ప్రత్యుత్తరమిచ్చి బుద్ధి చెప్పవలయునని యొక్క నిముసము తలంచెను; కాని రాజు మొగముజూచి యూరకుండవలసిన వాడై యా విప్రుడన్న కఠినోక్తులకు జిన్నబోయెను. హేమచంద్రుడు హరిశర్మ లేచి వెళ్ళినవెంటనే మణివర్మ సమేతుడై లేచి నోరువిప్పి యేమనిన నేమి మూడునో యని భయమున నెద్దియు బలుకక గుహవిడిచి యవ్వలకు వచ్చి మంత్రిం జూచి—"నీవు మిక్కిలి యపరాధము చేసితివి. ఇందుచేతనే కదా నేను వాని నడుగవని తొలుదొల్తనే చెప్పితిని నీవింటికరుగుచుండుము. నేనుబోయి వాని బ్రతిమాలి ప్రసన్నునిజేసికొని వచ్చెదన"ని పలుక మణివర్మ—"నామూలమున బ్రాహ్మణునకు దేవరవారిమీద కూడ నలుక వొడమినది. నాదుర్వినయమును దేవరవారు మన్నింపవలయున" ని ప్రార్థించెను హేమచంద్రుడు మంత్రి వినయంబునకు సంతసించి—"మణివర్మా! ఇందు నీనేరము లేదు. ఇది యొకానొక వేళావిశేషము. ఆ చీవాట్లు నన్ను బెట్టినవి గాని నన్ను బెట్టలేదనుకొనుము నీవిందుకు చిన్నబుచ్చుకొన

వద్దు. నీవరుగుచుండుము నీ వెంటనే నేవచ్చెదన" ని యూరడించి వగపుడిపి వాని నింటికంపి తాను గ్రమ్మర యోగికడకు బోయి యతని పాదములపయింబడి క్షమింపుమని పలుతెరంగుల బ్రార్థించి మరి యెన్నడు తనవెంట మంత్రిని దీసికొని రానని ప్రమాణము చేసి వాని యనుగ్రహంబునకుం బాత్రుడై తన మంత్రోపదేశమునకు ముహూర్తముం బెట్టుమని వేడెను. రాజు వినయంబునకు భక్తికి హరిశర్మ యంతరంగమున మెచ్చి వానితప్పు సైరించి మంత్రోపదేశంబునకు నొక్క పుణ్యదివసంబు నేర్పరచి సగౌరవంబుగ రాజు నింటికి బనిచె.

హేమచంద్రు డింటికిం బోవునప్పటికి మాధవసేనుడు రాజు రాక కెదురు చూచుచు మందిరద్వారముకడ గూర్చుండి యతడు వచ్చినతోడనే లేచి నమస్కరించి—"స్వామీ! మాళవరాజు వద్దనుండి యొకదూత వచ్చియున్నాడు. అత డిప్పు డూరుబైట గుడారములలో బసచేసి తనరాక మనకుం దెలియబంపె. మీద దేవరచిత్తము" ని మనవి చేసికొనెను.

అప్పలుకులు విని హేమచంద్రుడు—"వేగులవాండ్రు చెప్పిన దంతయు నిక్కంబగునా యేమి! అయిననేమి! నీవును వజ్రపాణియు రేపుదయమున బోయి వానిని సబహుమానముగ దోడ్కొనిరండు" అని చెప్పి వానిం బుచ్చి యంతిపురికిం జనియె. అత డంతిపురి జేరిన తోడనే నర్మద యంగోపిమూనతిం బూని మణివర్మకడకుం బోయి హరిశర్మ కడ జరిగిన యావద్వృత్తాంతమును విని తన దేవికి విన్నవించె. ఆయుదంతము వినినపిదప దేవి విశ్చేష్టయై పాన్పుపై జతికిలంబడి యేదో యపాయము రాజకుటుంబమునకు రానున్నదని విచారింప జొచ్చెను.

మరునాడు రేపకడ మాధవసేనుడు వజ్రపాణిం దోడ్కొని కొందరు పరిజనులు వెంటరా నగరమునకు దక్షిణభాగమునందు విడిసియున్న మాళవదూత సన్నిధికిం బోయి తనరాక నెరిగించె. మాళవదూతయగు విశారదుడు కాశ్మీరరాజ ప్రతినిధుల కెదురుగా

వచ్చి గౌరవించి తన గుడారమునకుం దీసికొనిపోయి కూర్చుండబెట్టి తనపేరు విశారదుడని చెప్పి వచ్చినవారి నామధేయము లడిగెను. అంతట మాధవసేనుడు నన్ను మాధవసేనుడందురు. నేనిక్కడ మంత్రులలో నొకడను. ఈతని పేరు వజ్రపాణి. వినియుందురుగదా మీరు దండపాణి యను చండశాసను డొకడు కాశ్మీరసైన్యమున కధిపతియై యున్నవాడని, అతని తమ్ముడే యితడు; హేమచంద్ర మహారాజుగారు మిమ్ము సబహుమానముగ దోడుకొని రమ్మని యాన తిచ్చినారు. కావున మీరు దయచేయవలయును"ని చెప్పెను. విశారదుడందుకు సమ్మతించి తన పరిజనులను బయనముగమ్మని సెలవిచ్చి తానొక గుఱ్ఱమెక్కి వజ్రపాణి మాధవసేనులతో వెడలెను. పట్టణంబునకు వచ్చిన పిదప మాధవసేనుడు వారినొక విశాల మందిరమున విడియించి కావలసిన సరకుల నంపి వలయు సేవకుల నప్పగించి ఇంటికి జనియె.

ఆ యతిథుల క్షేమము విచారింప దలంచి వజ్రపాణి కొండొక సేపచ్చటనిలిచి వారు వచ్చినపని యేమనియడిగి విజయసేనుని పక్షమున వచ్చినట్లు సేవకులలో నొకనివలనవిని వానితో మెల్లగ నిట్లనియె— "ఓయీ! కర్పూరమంజరి యెచ్చట నున్నది? ఆమెకు వివాహమైనదా? మీరు విజయసేనుని పక్షమున వచ్చినవా రగుటచే నామె సంగతి మీకు దెలియకపోదని తలచితిన"ని పలికెను. ఆ సేవకుడు వజ్రపాణి మాటలువిని కళవళముపడి యామె సంగతి దెలియనివాడు వోలె తెల్లబోయి—"పెండ్లి యింకనుగా లేదు. కాదు కాదు; ఈనడుమ నయినదని విన్నాన"ని యుత్తరము చెప్పెను. వాడిచ్చిన ప్రత్యుత్తరమువిని వజ్రపాణి మిగుల కలతనొంది వానిని మరింత తరచియడుగ నారంభింప వడిగిన కొలది వాడు మిక్కిలి తడబడ యసందర్భములగు నుత్తరముల నీయజొచ్చెను. అంతలో ప్రధానమంత్రియగు మణివర్మ మాళవదూతం జూడవచ్చి మునుముందు వారిపరిజనులను గుఱ్ఱములనుజూచి యవ్వల విశారదునితో మాటలాడుటకు

బోయెను. వజ్రపాణియు వానింజూచి సేవకునితో సంభాషణముమాని వికల చిత్తముతో నింటికి జనియెను.

మణివర్మయు దన రాక విశారదునకు దెలిపి వాని చేత సమ్మానితుండై కూర్చున్న పిదప విశారదుడు తన వచ్చినపని సంగ్రహముగ దెలిపి రాజదర్శనము చేయింపుమని వేడె. అట్లే చేయింతునని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి మణివర్మ విదర్భ మాళవ రాజుల దేశముల గూర్చియు బరిపాలనముల గూర్చియు ననేకాంశములడిగి విశారదుడిచ్చిన ప్రత్యుత్తరముల సంతృప్తినొందక వానివద్ద సెలవుగైకొని యింటికి బోవుచు దారిలో దనలో నిట్లని వితర్కించెను—"ఏమిది! ఈగని మాటలు రూపమును జూడ గొప్పవానివలె కానబడడు. పరిజనులు బిచ్చగాండ్రవగిది నున్నారు. గుఱ్ఱములు మహారాజుల లాయములోని వట్లు కనబడవు. అయినను వేసబాసలబట్టి యెవని గూర్చియు దురభిప్రాయమును దెలుపరాదు" అట్లు లనుకొని గృహంబునకుబోయి భోజనాదికములుదీర్చి జాము ప్రొద్దున్నపుడు మణివర్మ మహారాజు వద్దకు బోయి మాళవదూతకు దర్శనమిచ్చి సందేశము వినవలయునని కోరెను. మంత్రి పలుకులువిని హేమచంద్రుడు మున్ను చారులు చెప్పినట్లు విజయసేనుని పక్షము బూనియే సువర్ణనుడీ రాయబారము మనకంపెనా?" యని అడిగెను. "విశారదుడు తనపని నాకు సవిస్తరముగ జెప్పలేదు; కాని సంగ్రహముగ జెప్పెను. పని యదియే" యని మంత్రి విన్నవించెను. ఆ నుడువులువిని హేమచంద్రుడు నిట్టూర్పు విడిచి మనోవైకల్యము నెమ్మనమ్మున దోప నమాత్యునితో నిట్లనియె—

"అయ్యో! రాజ్యములు దుఃఖహేతువులుగదా! భానుడు పడమట బొడిచిన బొడమవచ్చు మిన్ను విరిగిపడిన బడవచ్చుగాని నాకును సుదర్శనకును బగలు జనింపవని మున్ను నీతో నంటిగదా! రాజ్యంబు కతంబునం గాదె కలనైన నాయందు ద్వేషబుద్ధి వహింపని సుదర్శనునకు నేను క్రోధ హేతువునైతిని, మాళవరాజువంటి

సత్పురుషుడు మహీమండలమున గలడే? అట్టి యోగ్యునకు పలుక దెప్పించిన నా బ్రతుకేల! విజయసేనున కర్ధరాజ్యమిమ్మనికదా వారు సందేశమంపిరి. వానితండ్రికి నేనొనర్చిన యుపకారమే చాలును. తండ్రి లేని యాబిడ్డకు రెండియు నేను గీడు సలుపుదునా? అతడు నా బిడ్డలలో నొకడు. నాకు మువ్వురు కుమారు లనుకొని రాజ్యము మూడు భాగములు చేసి పంచెద. మాళవరాజునకు బెదరి నేనిచ్చుటలేదు. విజయసేనునిమీద నాకుగల కూరిమిబట్టియే యిచ్చెద. ఈయకున్న విదర్భ మాళవ రాజులు మనపై దండువిడియుదురు. ఒకవేళ యుద్ధములో మనము గెలిచినను చేరువచుట్టములను చిరమిత్రులను జంపుకొని నెత్తుటి కూడు దినుట యెట్టిపాడి? కావున వారు గోరినట్లు రాజ్యము నిచ్చెదనని నీవు దూతతో జెప్పుము. అడిగినట్లీయ దలంచుకొంటి గాన సందేశము నేను విననక్కరలేదు. నీవుపోయి విశారదుని సందేశము విని నాపలుకులు వానితో జెప్పి మాళవ రాజుతో మనకుగల మైత్రి చెడకుండ జేయుము. అందుకు వాడొడంబడ లేని వారిచిత్తము వచ్చినట్లు చేయుమనుము" అని చెప్పి సత్వరముగ మణివర్మను బొమ్మని త్వరపెట్టెను. మణివర్మయు రాజపలుకులు రాజనీతి విరుద్ధములై కేవల వైరాగ్య ప్రతిపాదకములై యుండుటం జేసి యా పలుకులు విశారదున కెరిగింప నిష్టములేనివాడయ్యు ప్రభుశాసనము నిర్వర్తింపవలయునని నిశ్చయించి ప్రభురాయబారమును దీర్పవలసిన పెత్తనము తన తలపై నిడుటచే నది యెట్లయినం జెడగొట్టుట కేర్పరచుకొని మాధవసేనుని వెంటబెట్టుకొని విశారదుని విడిదికిం జనియె.

రాజదర్శన లాలసుడగు విశారదుడు మణివర్మను జూచి— "మహారాజుగారు నన్నెప్పుడు రమ్మని యానతిచ్చిర" ని యడిగెను. "మహారాజుగారిప్పు డస్వస్థచిత్తులై యున్నారు. కావున రాయబారము మీవలనవిని దానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరముల జెప్పుమని నన్నే నియోగించి నారు. మీ సందేశార్థము లాయన ఎరుగుదురు. దానికిందగిన ప్రత్యుత్తర ములగొన్ని చెప్పుమని నన్ను నియోగించిరి. కావున మీరు శ్రమపడి

రానక్కరలేదు. మీసందేశార్థములు నాకు విన్నవింపుడ"ని మణివర్మ వానికి బదులుచెప్పెను, "రాజుగారు మాసందేశము వినినను మీరు వినినను మాకొక్కటియె. నాకు మీమహారాజుగారు దర్శన మీయక పోవుట మాళవరాజు నగౌరవించుట యేమోయని నేను దలచెదను, అయినను వారువీరు చిరమిత్రులు. సమానబలవంతులు. వారిచిత్తము. ఇదే నాసందేశము వినుడు" మాళవేంద్రుడు హేమచంద్రున కిట్లు విన్నవించుచున్నాడు. చిత్రభానుపుత్రుడు విజయసేనుడు కడుదీనుడై విదర్భనున్నాడు. అతని కర్ధరాజ్యము పంచియిచ్చుట న్యాయము. పసి వానియెడ పాడిదప్పుట పాపహేతువు. రాజ్యము పంచకూడదని మీరందురేని విజయసేనుడు నీకొడుకులకన్న వయసున బెద్దయగుటచే వానిని యువరాజుం జేయునది. ఈయిరుపద్ధతులకు మీరు సమ్మతింప రేని మాళవసైన్యంబులే విజయసేనుని గద్దెనెక్కింపగలవు." ధర్మము నకు దూరములై లోకాచారమునకు విరుద్ధములై మోటుతనముతో నిండిన యీ పలుకులు చెవిని బడినతోడనే మణివర్మ మనస్సు మహా కోపపరవశమయ్యె. గంభీరుడగుటచే నయ్యలుక నెట్టటో దాచి దూతతో నిట్లనియె—

"విజయసేనుడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులవంటి కుమారుడే యని భావించి వానికి మూడవవంతు రాజ్యమునీయదలచినారు. విజయ సేనుని యువరాజుం జేయుట యసంభవము. ఇది సమ్మతము గాదేని మాళవసైన్యంబులే వానిని గద్దెకెక్కించుగాక!" అనవుడు విశార దుడు మహాకోపముతో బెద్దకేకలువేయుచు—"మాకు మూడవవంతు గీడవ ంతు నక్కరలేదు. మాకర్ధరాజ్యమే కావలయు. అది మీరియ్య నొల్లరు గావున మేము పోవుచున్నారము"ని కూర్చున్న చోటు నుండి లేచెను. మణివర్మయు మాధవసేనుడును గూడ పీఠమునుండి లేచి వానివలన సెలవునైన బుచ్చుకొనక గృహంబులకు జనిరి. అమ్మరునాడు విశారదుడు సపరివారముగ శ్రీనగరము విడిచిపోయెను మణివర్మ మరునా డుదయమున రాయబార మంతయు రాజునకు

సవిస్తరముగ విన్నవించెను. హేమచంద్రుడు తప్పు మాళవరాజుదే యని తలంచి కాదలంచినది కాకమానదు. మనుష్య ప్రయత్నము వ్యర్థమని కర్మ సిద్ధాంతమును నమ్మియుండెను.

ఇరువది రెండవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుడు మంత్రోపదేశంబగు దినంబు సమీపించిన కొలంది యరవిందాదేవియొక్కయు మణిశర్మ ప్రముఖులగు సమాత్యుల యొక్కయు గుండెలు తత్కథ జ్ఞప్తికి వచ్చినప్పుడెల్ల తటతట గొట్టుకొనజొచ్చెను. తనకు మంచి తరుణోపాయము దొరికినదను సంతసమున రాజు మొగము వికాసవంతమగుచుండ దనకు మరణోపాయము సమీపించుచున్నదని యరవిందాదేవి మొగము విన్నదనమును దాల్ప జొచ్చెను. హరిశర్మ తనకు బరమమిత్రుడని రాజు తలంప బరమ శత్రుడని లోకులు తలంచిరి. హరిశర్మవలన గాశ్మీర దేశమునకు క్రింది రెండు నష్టములలో నేదే నొక్కటి సంభవింప వచ్చునని ప్రజలు, సేవకులు, రాజబంధువులు భయపడిరి. హేమచంద్రుడు హరిశర్మ గురూపదేశములవిని విరాగియై సంపదలనుబాసి సౌఖ్యములరోసి యాలుబిడ్డల కెడమై యడవులకేని జనవచ్చు. కాక యున్న కపట బ్రాహ్మణుడు పన్నిన యురులం దగుల్కొని ప్రాణములనైన విడువవచ్చు. ఈభయంబు శ్రీనగరమునసున్న ప్రతిమనుజుని హృదయమున నెలకొనియున్న నొక్కడేని లేని డాసి నోరుదెరచి చెప్పజాలడయ్యె. ఈ మహారాజుబుద్ధి యెంతలో చెడిపోయినదనువారు, మన మందరము తొల్లిట చేసిన దోసమె యీ బ్రాహ్మణ రూపంబున నవతరించి యిక్కడ కరుదెంచెననువారు, నెన్నడు ద్రోసివేయుని మణిశర్మ మాటలు గూడ పెడచెవిని బెట్టుటచే నేదియో మూడక

తప్పదనువారు, మనశక్తి యేమగు ననువారును, దైవని యోగ మెట్లో యట్లు జరుగుననువారునై ప్రజలు కలవరము పడజొచ్చిరి. అంతలో మంత్రోపదేశమునకు హరిశర్మ యేర్పరచిన పుణ్యదినము వచ్చెను. ఆదినమున హేమచంద్రుడు రేపకడ నిద్రమేల్కాంచి కాల్యకరణీయ ములందీర్చుకొని స్నాతుడై పగలెల్ల నుపవాసముండి సాయంకాలము గుహకుం బ్రయాణమయ్యెను. పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుడై రాజతంత్రముల విడిచి కేవల పరమార్థచింతచే దన మేలుగోరువారు పెట్టిన మొరలు వినక యుపాయస్థలమునకు బోదలచిన హేమచంద్రుని జూచి చంద్రుని జూచిన యరవింద యట్లు నరవిందాదేవి మొగము శోభావిహీన మయ్యె. మణివర్మ తత్సమయమున రాజువద్దకుబోయి విషణ్ణహృద యుడై తన వైకల్యము మొగమునందు గానంబడ—"దేవా! మీరు గుహలో నుపదేశము గొనుచుండ మేమందర మీవలనుండి మీ సేమ మరయుచుండెదము. ఇందుకైన మీరు సమ్మతింప వలయును" అని వేడుకొన రాజు—"మణివర్మా! ప్రశాంతమగు బ్రాహ్మణ సమితిమున నీవపాయమును శంకింపవలదు, నాకేభయమును లేదు. మీరు శ్రమపడి నానిమిత్త ముండవక్కరలేద"ని ప్రత్యుత్తరము జెప్పెను. ఆ బేల మాటలువిని మణివర్మయు దక్కిన యాప్తులు విన్నబోయి యూర కుండిరి. అంతట హేమచంద్రుడొక్కడు గుహకుబోయి తన రాక కెదురు చూచుచుండిన హరిశర్మంగాంచి యతి వినయముగ నమస్క రించి—"అఖండ సచ్చిదానంద ప్రాప్తిరస్తు" అని యతనిచే దీవన బడసి కూర్చుండెను. హేమచంద్రుడు వెలలేని జలతారు పట్టుపంచెగట్టి యమూల్యమగు శాలువ నొండు గప్పుకొనియుండెను. హరిశర్మ ముందుగ రాజుంబిలిచి—"రాజేంద్రా! నీయమూల్యవస్త్రముల విడిచి ఈనారచీరల గట్టుకొనుము, పిదప ఈహోమగుండమునందలి బూడిద మొగమున, నుదరమున జేతుల పూసికొనుము"ని యానతిచ్చెను. అతని నోటమాట వెడలుటయె తడవుగ మహారాజు తన వెలలేని వలు వలు విడిచి నిజముగ వెలలేని నారగుడ్డల గట్టుకొని బూడిద మేనం

బూసికొని కూర్చుండెను. అప్పుడు హరిశర్మ వాని మొగమువంక కేరి చూచి సంతుష్టహృదయుడై —"రాజా! ఇప్పుడు నీవేసము యోగాభ్యాసమున కనుకూలముగ నున్నది. రాజయోగి యను శబ్దము నీయందు సార్థకమయ్యెన" ని యించుక హెచ్చరించి యొక తాటియాకుమీఁద నదివరకే తాను వ్రాసియుంచిన శ్లోకమును రాజునకు జూపి చదువుమని వానిచేతి కిచ్చెను. అప్పుడు హేమచంద్రుడు క్రింది శ్లోకమును జదివెను—

శ్లో. నివాసః కైలాసః పరమ సుహృదాఢ్యో ధనపతిః
నిషంగో రత్నానాం నిధి రమర భూభృద్ధనురపి
జనానాం వైరాగ్యం ప్రథయితు మదభ్రం పురహరో
వ్యభూద్భిక్షుర్యస్సః పరమపురుషః పాతు భువనం.

శ్లోకము జదువుట ముగిసినంతనే హరిశర్మ—"రాజా! దీని యర్థము జెప్పెద వినుము"ని యిట్లు చెప్పెను. మహేశ్వరునకు వెండికొండ నివాసస్థానము, కుబేరుడు ప్రాణమిత్రుడు. అమ్ములపొది రత్నాకరము విల్లు మేరుపర్వతము ఇట్లు మహదైశ్వర్య సంపన్నుడయ్యు జనులకు వైరాగ్యము నేర్పుటకొరకే యెల్లప్పుడు భిక్షుకుడై యెవడు కాలము బుచ్చుచున్నాడో యా పరమపురుషుడగు పురహరుడు లోకమును రక్షించుగాక! రాజా! నీవును శంకరునివంటివాడవే. అతడు మహేశ్వరుడు. నీవు మహీశ్వరుడవు. మహదైశ్వర్యములు వానికి నీకు సమముగ గలవు. అతడు కుమార సమేతుడు. నీవు కుమార సమేతుడవు. అతడు వెండికొండపైనుండు నీవు వెండికొండలవంటి తెల్లని మేడల నుందువు. అతనిది ధవళమూర్తి. నీది ధవళకీర్తి అతడు మహాదుర్గాభిరాముడు. నీవును మహాదుర్గాభిరాముడవు, ఎన్ని సంపదలున్నను శంభునిచందమున నీవును సంపదల విడిచి ప్రజలకు వైరాగ్యము నేర్పుటకు విరాగివై యుండుట యుచితము 'యథాదేవ స్తథాభక్తః' దేవుం డెట్లుండునో భక్తుడట్లే యుండవలయుగదా! నీవు మహేశ్వర భక్తుడ వగుటంజేసి మహేశ్వరు మార్గము ననుసరించుట యుచితము కావున

నపారమగు సంసారముమీఁద శాంతివిడిచి భవరోగ చికిత్సకుడగు నభవుని నాశ్రయింపుము. నేను గొన్నినాళ్ళక్రిందట మహేశ్వరపంచకమని పేరుబెట్టి యైదుశ్లోకములు రచించితిని. అవి వినిన మహాపండితులందరు వానిపాకము ద్రాక్షాపాకమనియు శైలి మనోహరమనియు భావము సుబోధకమనియు నన్ను గొనియాడి వ్రాసికొని పఠించిరి. మహాదేవుడు నేను రచించిన శ్లోకములకు సంతసించెనో కాబోలు నేఁడు వానిని నూరుమారులు చదివినతోడనే నాకు సాక్షాత్కరించె. ఆ శ్లోకంబులు నీకుం జెప్పెద. నీవు వానిని జక్కగ వల్లించి యనుదినంబు బఠింపుచుండుము. గాన నీకు గడులగ్గగు. ఆ శ్లోకము లివి—

శ్లో. గజేంద్రకృత్తిః కమనీయశాటీ
కపాలమాలా ఘనహారవల్లీ
శ్మశానభూమి ర్వసతిశ్చ యస్య
తం దేవదేవం సతతం భజేహం.

శ్లో. మురాంతకప్రాణసఖం పురాంతకం
స్మరాంతకం పావనమంతకాంతకం
గజాంతకం దుష్టదితిప్రజాంతకం
అఘాంతకం దక్షసుఖాంతకం భజే.

శ్లో. చతుర్వేదఘోటం శరచ్చంద్రజూటం
త్రిలోకైకపాలం దిశాచక్రచేలం
జ్వలత్ఫాలనేత్రం జగద్వ్యాప్తగాత్రం
సురారాతిభంగం శుభాంగం భజేహం.

శ్లో. త్రివేదసారం త్రిజగత్ప్రవర్తకం
త్రిమార్గగామండిత యూర్ధ్వమండలం
త్రిశూలపాణిం త్రివేంద్రవందితం
త్రిలోచనం తం త్రిగుణాత్మకం భజే.

శ్లో. రజత భూధరకూట నివాసినం
కనక భూమిధరేంద్ర ధనుర్ధరం
నిరుపమాష్ట విభూతి విరాజితం
నిరతమాదిమభిక్షు ముపాస్మహే.

హరిశర్మ మొదట జదువుమని యిచ్చిన శ్లోకమును వెనుక జదివిన యైదు శ్లోకములను విని చదువుకొని యర్థమారసి మహానంద భరితుడయి హేమచంద్రుడు గురువు నుద్దేశించి—"స్వామీ! మీకవనంబులు మనస్తాపశమనంబులు. మీమాటలు తేనియ తేటలు. అనంటిపండులు చేతికిచ్చిన చందంబున శ్లోకములు జదివినతోడనే భావములు తేటపడుచున్నవి. మాటల మార్దవంబు పల్లికజగిబిగి, యర్థగాంభీర్యము నింతింత యని చెప్పనలవికాదు. ఈవఱ కెందరి కవనంబులో వినియుంటిని గాని యివి ఈరీతిం జెరకుగెల్లలట్లుండక చొప్పదంట్లయట్లు చప్పగనున్నవి ఇట్టి శ్లోకములం జదివి యూహాన్వయంబు జేసిన పరమేశ్వరుడు ప్రత్యక్షముగాక యేమగును? ఇట్టి మధుర గంభీర భాషణములతో నీవరకు శంకరు నెవరు ప్రార్థించిరని కొనియాడి శ్లోకము లొకతాటియాకుపై వ్రాసి పలుమారు చదువుకొని మురియుచుండెను.

అటులుండ హరిశర్మ హేమచంద్రునిం బిలిచి—"నీకు నేను మంత్రోపదేశము చేయువలసిన సమయమువచ్చినది కావున నీవిప్పుడు నీసామ్రాజ్యముమీద, పురముమీద, నంతిపురముమీద, నాలుబిడ్డలమీద నాప్తమిత్రులమీద ననురాగము ద్రోసి చిత్తంబు పరమేశ్వరాయత్తము జేసి నిస్పృహుడవై, నిశ్చలుడవై, నిర్మలుడవై, సావధానుడవై యుండుము. సాయుజ్యమోక్షము సామ్రాజ్యముకాగ, కైలాసపురము గాపురముకాగ, ప్రమథగణంబు లాప్తమిత్రులుకాగ ముముక్షులలో జక్రవర్తివై యుండెదవు. పరమపావనము, ముక్తిప్రదాయకమునగు మహామంత్రమునే నీకుపదేశించెదను. అది పరమగోప్యముగ నుంచవలయును, నాయానతేక నెన్నడు నెవ్వరికి నీవది యుపదేశింపరాదు. అక్షరలక్షయగునట్లు దానిని పునశ్చరణము చేయువలయును, అట్లు

పునశ్చరణము చేయుచున్నప్పుడు భక్తవత్సలుడగు పరమేశ్వరుడు నీభక్తిం బరీక్షించుటకు బెక్కువేషములతో నటకువచ్చును. ఒకప్పుడు మనుష్యుడు పడచిన ట్లలుకు డగును. వేరొక యప్పుడు ఖడ్గపాణియై యెవ్వరో చుట్టుప్రక్కలనున్నట్లు కానబడును. ఒండొక యప్పుడు మృతినొందిన నిచుట్టములు నీముందర పడచినట్లుతోచు. ఒకప్పుడు భయమున మేను ముచ్చెమటలుపోయును. ఎంత పిరికిదనము తోచిన నెంత యధైర్యము కలిగిన నీమనసు చలింపగూడదు; జంకకూడదు; వెనుకకుం దిరిగి చూడగూడదు; కూర్చున్న తావునుండి లేవ గూడదు; ఎవ్వరిని బిలువగూడదు. ఇంతే నిబంధన మతిక్రమించినను మంత్రసిద్ధి గాకపోవుటయే కాక వెనుక జేసిన పునశ్చరణ ఫలమంతయు జెడును. పునశ్చరణ మిరువదియొక్క రాత్రులు లీగుహాలోన జరుగ వలయు. ఆ దినములయందు బగలు భుజింపరాదు. ఇట్లు చేయుదువేని నీకు గైవల్యము కరతలామలకము. ఇందుశేఖరుడు నీయింటి బంటు, ప్రమథగణంబులు నీకు పాలేరుతనము జేయువారు. ఇక దగ్గరకు రమ్ము. ఇదిగో మంత్రము చెప్పుచున్నాను నేనన్నమాట మరల నీవనుము" అని యోగి మహామంత్రము జెప్పి మూడుమారులు రాజుచే దాని ననిపించెను.

ఇరువది మూడవ ప్రకరణము

మనుష్యునకు మహోవైకల్యమును దెచ్చుటలో మతావేశము వంటిది వేరొకటిలేదు. బాలకుడయిన విశ్వసింపజాలని యసంభవములను మతావేశపరవశుడగునపుడు మహావిద్వాంసుడునైతను నమ్మును. మున్నె దాను గౌరవించు పెద్దలయెడ గౌరవముచెడును. హేతువిచారణముచేసి యన్యమతములోనుండు మంచి గ్రహింప వలయునన్న యాశక్తినశించును. మానవుడు మతమునిమిత్తము స్వసౌఖ్యమునువిడు

చును. ఈపైనుదహరించిన వాక్యములకు హేమచంద్రుఁడే తార్కాణము. చిన్ననాఁటఁగోలె తన మేలుఁగోరి పనిచేయు మణివర్మప్రముఖులగు మంత్రులమాటలు తలకెక్కవయ్యె. అగ్నిసాక్షిగ దన్నుఁ బాణియమ్మై సుఖదుఃఖముల దనతో సమానముగ ననుభవింపవచ్చిన యరవింద మొరలు నిరర్థకములయ్యె. అవి యటుండ హంసతూలికా తల్పములపై శయనించు రాకుమారుఁడు రాత్రి చేయువలసినన్నిసార్లు మంత్రపునశ్చరణము చేసి యది ముగిసిన పిదప నిద్రకులోనై యుత్తరీయము కటికి నేలం బఱచుకొని భుజాదండమును తలగడగ జేసికొని పండుకొనియె. వేళకు భోజనము దొఱకపోయెనా యొక్క నిమిషమైన దాళజాలక దడదడలాడు నాసుకుమారుఁడు దినమెల్ల నిరాహారుఁడై యుండె. ఇటు లుండుటకెల్ల మతాభిమానమె కారణముకదా!

హేమచంద్రుఁడీ రీతిని గుహాంతమునఁ గొంతసేపు జాగరముచేసి యథావిధిగ మంత్రపునశ్చరణము సేయుచుండ నట గృహమునందు నరవిందాదేవియు బతినామస్మరణము సేయుచు నొక్క నిమిషమయిన నిదురపోవక తెరచినకన్ను తెరచినట్లెయుంచి యేగడియకేమి వార్త వినియెదనో యని యడలుచు స్వల్పధ్వనికైన నులికిపడుచు దనలో దా నిట్లని విచారించె—"దైవమా! ఏమిపాటులు నీవు నాకేర్పఱచి యుంటివో యెఱుఁగకున్నను కారణముండియో లేకయో భయము మాత్రము పడుచున్నాను. నీనిర్ణయము జరుగుచున్నది. నీనిర్ణయము చేతనే కదా మెత్తనిపాన్పుల శయనించు మహారాజు నేల బండుకొనుటయు నాకలికోర్వలేని సుకుమారుఁ డుపవసించుటయు మొదలగు నద్భుతములు పొడముచున్నవి. ఆ మేనెంత కందినదో కదా! జాగరముచేత నేత్రము లెంత యొత్తబడినవో కదా! ఆ ప్రాణనాథుఁడెంత తహతహ పడుచున్నదో కదా! ఓ కాత్యాయనీ! కాళీ! మహారాజ్ఞీ గండము గడచి బయలుపడునేని నీకొక మహాలయమును గట్టింతు. పుట్టెడు కుంకుమపూజ చేయింతు. సద్బ్రాహ్మణులకు వేయి గోవులను దాన మిప్పింతు" అని అనేక విధంబుల విచారించుచు నిష్టదేవతను ప్రార్థిం

చుచు నెప్పుడు తెల్లవారు నెప్పుడు తన ప్రాణవిభుడు కంటబడునని ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండ నంతలో నాల్గవజాము కోడికూత వినంబడియె. మణివర్మయు మాధవసేనుడును నిద్రలేచి రాజగృహంబునకు వచ్చి రాజు నిమిత్త మెదురు చూచుచు ద్వారములయొద్ద నిలిచి యుండిరి. హేమచంద్రుడు పెందలకడ మేలుకాంచి హరిశర్మవద్ద సెలవుగైకొని గుహవిడిచి నిజగృహంబునకు బయనమయి వచ్చుచుండ మహారాజును మార్గమధ్యమున బౌరులనేకులు చూచి మహానంద భరితులై —“ యదిగో మహారాజు నిరపాయముగ గృహమునకు బోవు చున్నాడు. హరిశర్మ యేదో మహాపకారమును జేయునని భయంపడి మనమందరము వానిని నిష్కారణముగ నిందించి పాపము మూట గట్టుకొంటిమి. చెక్కుచెదరక మన ప్రభువు మనకు దక్కినాడు. మహా తపశ్శాలురగు బ్రాహ్మణోత్తములు నిర్నిమిత్తముగ నిటువంటి రాజునకు నపకారము నేల చేయుదురు” నని యొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి. మేలు జలతారు వలువలు, బంగరునగలు, రత్నహారములు దాల్పక నట్టి నారచీరలు గట్టుకొని యా మహాభోగి జోగిచందమున నిల్లుసేర మణివర్మయు మాధవసేనుడు మొదలగు నాప్తులందరును దొల్లి తల్లి పంపున నిల్లువిడిచి వల్కలములు గట్టుకొని కాండవుల గాపురము సేయబూనిన శ్రీరామచంద్రుని విరటుని కొలువుకూటమునకు గంకుభట్టు వేషమున బోయిన ధర్మరాజును బ్రత్యక్షముగ జూచినట్లు భావించి ఖిన్నమనస్కులైరి. హేమచంద్రుడు ద్వారమువద్ద దన నిమిత్తము కని పెట్టుకొనియున్న మంత్రులను బలుకరించి యంతఃపురికి జనియె.

అతడు లోనికిం జనినపిదప మాధవసేనుడు మణివర్మతో మెల్లగ —“ మిత్రమా! మహారాజుగారు కుశలముగ నిల్లు సేరుటం జేసి మనము భయము విడిచిపెట్టవచ్చునని తోచుచున్నయది” యని పలుక మణివర్మ మనోవిచారమును సూచించుమందస్వరముతో —“ నిల్లు సేరగానే పండుగ కాదుగదా! ఈ కుశలము కుశలమా? ఇరువది యొక్క దినములు నిరపాయముగ గడపవలయు. బ్రాహ్మణుడీమూరు విడిచి

పోవలయునప్పుడు రాజుగారు సురక్షితులని మనము నమ్మవలయును, అంతవరకు నాకు ధైర్యములేద"ని చెప్పి మాధవసేనునితో గలిసి కార్యాంతరములమీద బోయెను.

అరవిందాదేవియు కుమారులును హేమచంద్రుని గనుంగొని యింతింత యనరాని మహానందమునొందిరి. దారాపుత్రుల మొగములు దీనములై యుండుట గనుగొని హేమచంద్రుడు వారిని దగ్గరకు బిలిచి లాలించి తన కపాయము లేదనియు విచారింపవలదనియు ననేకవిధంబులం జెప్పి నిరువదియొక్క దినంబులు నిరువదియొక్క గడియ లట్లు వెళ్ళబుచ్చి వత్తునని దృఢంబుగ బలికి మరల నెప్పటియట్లు రాత్రి గుహకుబోయి మంత్రము పునశ్చరణము జేసి మరునాడుదయమున నింటికివచ్చెను. అట్లిరువది దినములు గడిచెను. ఇరువదియొకటవ నాడుదయము నరవిందాదేవి మగని వ్రతసమాప్తి దాదాపుగనైనదని యెంతయు సంతసించి యా యొక్క రాత్రియు గూడ నెట్లో గడచిన తోడనే తన మ్రొక్కులు దీర్చవలయునని నిశ్చయించి మంచిగోవులు వేయి తెప్పించి సిద్ధముగ నుంచుమనియు కుంకుమ మ్మేలైనది తెప్పింపుమనియు మంత్రికి నర్మదచే వర్తమానమంపి తద్విషయ ప్రయత్నమున నుండెను.

ఇరువది నాలుగవ ప్రకరణము

ఇరువదియొకటవనాడు హేమచంద్రు డెప్పటియట్లు సాయంకాలము నియతుడై యేకాంతంబ గుహకుం జనియె. ఇరువది దినముల నుండి సరిగా భోజనము చేయకపోవుటచేతను మాపులు తిన్నగ నిదుర లేకపోవుటచేతను వాని శరీరము కృశించి మొగము వెలవెలబారి చూపరకు విచారము గలిగించుచుండెను. గుహకు జనినపిదప హారిశర్మ వాని నెప్పటియట్లు సమ్మానించి యిట్లనియె—" రాజా! ఈ యిరు

పదిదినంబులు దైవభక్తిచే నీవు గడు శ్రమనొందితివి. ఈరేయి నీవు జాగరూకతతో గడుపుదువేని నీకష్టము గట్టెక్కు; కాని యన్నిదినములలో నిదియే గడుదినము. నీకుపదేశింపబడిన మంత్రప్రధానముచేత మహేశ్వరుడనేక రూపములదాల్చి నీమనోనిశ్చలత శోధించును. అప్పుడు నీవు జంకుదువేని మిగుల నపాయము వాటిల్లగలదు. ఈ మాటలు నీకిదివరకే చెప్పియుంటిని. నీయందుగల ప్రేమాతిశయమున మరల జ్ఞప్తికి దెచ్చితిని" అని హరిశర్మ పలుకుటయు హేమచంద్రుడు.— "స్వామీ! అపాయము వాటిల్లినను నాకు విచారములేదు. ఈశ్వర సేవాసక్తుడనై యుండి మేను విడుతునేని నాకంతకన్న భాగ్యము గలదే! శోధించుటకైననుసరే, బాధించుటకైననుసరే, ఈశ్వరుడు నాకు బ్రత్యక్షమైనచో నాకదియేచాలున"ని నిశ్చింతతో బలికి గురువు ననుమతిబడసి బద్ధపద్మాసనస్థుడై వ్యాఘ్రాసనాసీనుడై జపమాల జేత బుచ్చుకొని పునశ్చరణ మారంభించెను. అతడు పునశ్చరణ మారంభించినతోడనే హరిశర్మ యచ్చోటువిడిచి యింటికడకుబోయెను. భైరవ కాలకంఠులు రాజన కాపూట గానబడనేలేదు. ప్రపంచమంతయు గారుచీకటులు గ్రమ్ముకొని యుండుటచే భగవంతుడిచ్చిన కన్నులు నిరర్థకములయ్యెను. చుట్టుప్రక్కలకొండలలోనుండి నక్కలు తోడేళ్ళు మొదలగు జంతువుల కూతలెకాని మనుష్యులధ్వని యెక్కడ నాడు వినబడదయ్యె. ఎందుచేతనో హరిశర్మ హోమగుండమందలి యగ్నిని గూడ నాటిరేయి యార్పివేసెను. నాటిరేయి తెల్లవారువరకు పునశ్చరణముచేయవలెనని సంకల్పించుకొని హేమచంద్రుడు పరమనిష్ఠుడై కూర్చుండెను.

రెండుజాముల రాత్రి యైనపిదప నొక మనుష్యుడు తన యడుగుల చప్పు డెవరికైన వినబడునేమో యనుభయమున నలుకుడుగాకుండ నడచుచు మెల్లమెల్లగ గుహానుజేరెను. దారిచూచుటకు రెండుకన్నులను దప్ప దక్కిన శరీరమంతయు నతడు కంబళముతో గప్పుకొనెను. గుహా చేరినతోడనే వానిచంకనున్న వస్తువేదో రాతిగోడకు తగిలి టక్కు-

ముని చప్పుడయ్యెను. ఆధ్వని హేమచంద్రుని చెవులం బడియెగాని తపోవిఘ్నమగునను భయముచేత వెనుకకు దిరిగి చూడగూడదని గురువానతిచ్చుటచేతను దన వ్యాపారము సతతము విడువక నిశ్చలుడై యుండెను. అంతలో మనుజు డిట్టు నడిచిన యలుకుడు వానికి శ్రవణగోచరమయ్యెను. అప్పు డించుక భయమున వాని మేనంతయు నొక్కసారి వడకె వెంటనే ధైర్యము దెచ్చుకొని భగవానుడగు శంకరుడు తన్ను శోధింప వచ్చియుండబోలునని యెదురు బెదురు లేక మరింత గాటముగ పునశ్చరణము సేయనారంభించెను అంతలో నెవడో యొకడు సన్నని దీపము బట్టుకొని గుహకు ద్వారమున నొక నిమిషము నిలిచి వెంటనే యవ్వలకుంజనెను. క్రొత్తగా గుహం జొచ్చినవానిని హేమచంద్రుడు చూచుటకు వీలులేకపోయెను గాని యాదివ్వె వెలుగున నాక్రొత్తవాడు హేమచంద్రునకు వెనుకప్రక్కనుండి వానియునికినంతయు సరిగ గని పెట్టుటకు వీలుగలిగె. అప్పుడా నూతన పురుషుడు చంకక్రిందనున్న ఖడ్గమునుదీసి తపోనిష్ఠుడగు హేమచంద్రుని శిరస్సు నొక్కవేటున దెగవేసె. పునశ్చరణసంఖ్య లెక్కించుటకు ముడిచినవ్రేళ్ళు ముడిచినట్లె యుండ పద్మాసనము వేసిన కాళ్ళు వేసినట్లె యుండ శిరస్సు బంతివలె వున నెగిరి రెండు గజముల దూరమునబడియె. చిమ్మిలిగొట్టములనుండి వసంతముపచ్చు తెరంగున కంఠనాళములనుండి క్రొన్నెత్తురు ప్రవాహములుగ బైకివచ్చి యాస్థలమంతయు దడిపె. ఆక్రొత్తమనుష్యుడీ దారుణకృత్యమును నిర్వర్తించి తత్క్షణమె యచ్చోటు వాసి యెందేని జనియె. హారిశర్మగాని భైరవ కాలకంఠులుగాని యచ్చట గనంబడరైరి.

ఇరువది ఐదవ ప్రకరణము

“హృదయేశ్వరా! హృదయేశ్వరా! మీవాలకమింత పాడువారినదేమి? ఎందుపోయెద రెందుపోయెదరు, నిలుడు నిలుడు” అని

యరవిందాదేవి కలవరించుచు నిద్రలో నించుక యేడ్చెను. అది విని నర్మద నిద్రాసక్తయగు దేవిని మేలుకొలుప దన పండుకొన్న తావు విడిచి పోవుచుండునంతలో నరవింద బాష్పాకులితములగు కన్నులతో కళవళపడుచు మనసుతో మేల్కాంచి—"నర్మదా! నర్మదా! సత్వరము వచ్చి నన్ను కౌగిలించుకొనవే! అబ్బబ్బా! యెంత పాడుకల గంటినే! అదేమో నాయొడలు వడకుచున్నదే" యని డగ్గుత్తికతో బలికెను.

అమ్మాటలు ముగియునప్పటికి నర్మదయు నద్దేవి సమీపమునకు బోయి—"అమ్మా! భయము లేదు. ఇదిగో నేవచ్చినదానన" ని ఆమె మీద జేయివైచి యించుక దట్టి యప్పటికిని మేను వడంకుదీరమి సందిటం బట్టి కౌగిలించుకొని కాలోచితములగు కొన్ని పలుకులు బలికి ఆమె నూరడించి కొంత గడవైనపిదప—"అమ్మా! మీకింత భయము గలిగించిన యా స్వప్నమెట్టిదో నాకెఱిగింపగలరే!" యని యడిగెను. "నర్మదా! ఒక్కనిమిసము తాళి చెప్పగలను. ఇంకను నామనసు మనసులో లేదు. గుండె చెదరియున్నద" ని కొండొక సేపూరకుండి యించుక భీతిదొలగి లేచికూర్చుండి యమ్మగువ నర్మదతో నిట్లనియె—"నర్మదా! పుట్టి బుద్ధియెరిగి యింతటి పాడుకల నేనెన్నడు గనలేదు. అది వెండియు దలపునబొంద నాశరీరము కంపించునని తోచు. అందుచే నది సంగ్రహముగ నీకు దెలిపెద. కన్నుమూసి కునికినచో నెదుస్స్వప్నములు వచ్చునోయను భయమున నిదురవోనకయె నలు గెలంకులు జూచుచు మేలుకొంటి. మహారాజుగారు గుహకు బోవుట ప్రారంభించినది మొదలు నేటిదనుక నిద్రాహారములు సరిగ లేమి బడలికచే నేటనుండియో మాయనిద్రవచ్చి మైకము గ్రమ్మినట్లు కన్నులు మూసివయిచె. తిన్నగా కన్నులు మూసితినో లేదో వెంటనే నన్ను కునుకుపట్టి సరిగా బట్టినదో లేదో వెంటనే, యీ పాడుకల గాంచితిని. మహారాజుగారు శరీరమునిండ నూనె పూసికొని నల్లని వస్త్రములు గట్టుకొని కోటవిడిచి యెక్కడికో పోవుచున్నట్లు కల గంటిని. అబ్బా! మరల నామేను వడంకుచున్నదే" యని నర్మద గౌగిలించుకొని మరల నిట్లని చెప్పదొడంగెను—

"అప్పుడిది యేమి వాలకమని పలికి నేనాయన పయనమును వారింపదలంచితిని. నామాటలకాయన ప్రత్యుత్తరమునే యొసంగక జాలినించుచూపుల నావంకకే జూచుచు యుద్ధేచ్ఛం జనియెనట" అని తన కథ తుదముట్ట జెప్పకమునుపే రెండవకొమరుడు హర్షవర్ధనుడు— "నాన్నగారు! గుహకుబోవలద"ని కలవరించె. ఆ బాలకుని కలవరింత విని యాకాంత మరింత చింతాభరముచే గుంది నర్మద నుద్దేశించి వెండియు నిత్తెరంగున భాషించె—"చూచితే నర్మదా! బాలకుడు పయితమెట్లు కలవరించుచున్నాడో! ఈకలవరింతకు నీస్వప్నములకు నేదో సంబంధమున్నదని నేను భయపడుచున్నదానను. పెద్దకలలమీద దలచిన కీడులచాయలని స్వప్నవేదులు వచింతురు. ఆకలగన్నది మొదలు నాకడుపు చేయిపెట్టి కలచినట్లున్నది. మనసు నిష్ఫలం బొరలిన చందమునున్నది. ఉపద్రవంబను మహాసముద్రము కన్నులకు కట్టినట్లగపడుచున్నది. ఈకల యున్నికలలవంటిది కాదు. ఎన్నిసారులు స్వప్నములు గాంచలేదు. ఎన్నడయిన చిత్తమింత యుత్తలపాటు నొందెనే" యని కుమారులిరువురిమీద జేయివైచి రెండు కన్నుల నుండి రెండు బాష్పబిందువులు గాల గద్గద కంఠముతో నాచిన్ని యన్నల యదృష్టము లెట్లున్నవో యని యవ్వల బలుకలేక యూరకుండెను.

ఆ స్వప్నవృత్తాంతమువిని యామె యుత్తరపాటు జూచి నర్మద సహజముగ గంభీర స్వభావయయ్యు హృదయదౌర్బల్యము గలిగి యాదేవి యుత్తరపాటును శాంతింపచేయుటకు తేని ధైర్యమును దెచ్చుకొని యల్లన నిట్లనియె—"అమ్మా! కలలు నిక్కంబులగునా? ఒకప్పుడు స్వప్నములో నెంతటి యసందర్భములయిన జూచుచుందుముకదా! ఒకనరుడు తాను మృతినొందినట్లు తన శవమును నరులు మోసికొని పోవుచుండ వారితో దాను మాట్లాడినట్లు కలగాంచు. అది యసంభవముకదా! కలలోవచ్చిన యాపద లాపదలా? సంపదలు సంపదలా? పగలెల్ల మనస్సేపదార్థముమీద దగిలియుండు నాపదార్థముగూర్చియే స్వప్నములు

వచ్చుచుండు. మహారాజుగారింగూర్చి మీరు కడుభయపడుచుంటిరి గావున మీభయమున కనురూపములగు స్వప్నములే వచ్చుచున్నవి. కలలోనైన హేమచంద్ర మహారాజుగారి కాపదరాదు."

అనవుడు నామాట తనమనంబునకు బరమానందదాయక మగుటచే నయ్యరవింద— "నర్మదా! యింతమాటబుట్టి నీనోటి వాక్యమున రాజుగారు చెక్కుచెదరక నాకన్నులకు గానబడుదురేని నీనోటినిండ గలకండంబులు బెట్టెదను. నీమేను బంగారముతో నింపెదను. అంత భాగ్యము నాకబ్బునా! నర్మదా! ఏమయిననుసరే నాబొంది యిచ్చట నున్నది గాని యాత్మ యిట లేదు. ఇపు డెంత రాత్రియైనదో చూచి నాకును రాజ్యలక్ష్మికిని బిత్రుప్రాయుడగు మణివర్మ కడకు నీవుపోయి నాకన్న కలయును నాయున్నయునికియు నన్నుం బొదవిన వెరపు తెరంగు నాతనికి దెలిపి కతిపయ పరివారములదోడ్కొని గుహావద్దకుంబోయి మహారాజుగారిస్థితి నరసి కుశలవార్త నాకుబంపుమని చెప్పవలయు. ఎన్నివిధముల నివారించుకొన్నను మనసు కీడునే శంకించుచున్నదిగాని శుభమును శంకించుటలేదు. తన సహాయమే రాజకుటుంబమునకు వజ్రకవచ మనుము. రాత్రి యని బద్దకింప వలదనుము. ఈ రాత్రి గడపితిమేని యాపద గడపితిమనుము. తక్షణము చనుమనుము. త్వరపెట్టుము."

నర్మదయు నట్లగా యని యాక్షణము లేచి యొకదివ్వె చేత బూని బలుతనముగల యిరువురు బంట్లను దనకు సాయము జేసికొని మందిరము వెడలి ప్రతీకవాటమువద్దనున్న యారెకులు నడికేయిం దన పోకకు గారణంబు ననేక ప్రశ్నంబులు వేసి యడుగ వారి కందరకు దగు ప్రత్యుత్తరంబుల నిచ్చుచు గోటదాటి రాజవీథిం గొంత దవ్వు పోయి మంత్రియగు మణివర్మ గృహంబునకుజని ద్వారమువద్ద నిలిచి తానెరింగిన సేవకు నొక్కని నెలుగెత్తి పిలిచెను. పిలుచుటయు సేవకుడు బండసిద్దురలోనుండి మేల్కని తలుపు దీయకపోవుటచే మేడ మీదనున్న మణివర్మయే యామె పిలుపునకు బలికి సేవకుని లేపి

తెలుపుదీయించి యింతటి యర్ధరాత్రమున నంతఃపురపరిచారిక తన ఇంటికి వచ్చుటకు నుత్కృష్టమయిన కారణ ముండవలయునని యది తెలిసి కొనుటకు వేగిరపడి మేడ మెట్లుదిగివచ్చి—"నర్మదా! రాజుగారికి గుశలమా? అంతఃపురమున నద్భుతవస్తు లెవ్వియు లేవుగదా? ఇట్టి సమయమున నీవు నాకడకు రాగతమేమి?" యని గుక్క తిరుగకుండ నొక మాట వెంట నొకమాట వచ్చునట్లడిగెను. నర్మద యామాటలు విని—"దేవా! అంతఃపురమున నద్భుతములు లేవు. దేవిగారు దుస్స్వప్న మొకటిగాంచి మహారాజుగారి క్షేమమును గూర్చి సందియము నందు చున్నారు. కలలు నిక్కువంబులు గావని నేనెంత ధైర్యము చెప్పిన నామె నిలుచుటలేదు. ఆయుధహస్తులగు కొందరు పరిజనుల వెంటబెట్టు కొని సింహగిరివద్దకు మిమ్ము బొమ్మని వేడుకొనుటకు నన్ను బంపిరి. ఆమె యిప్పుడు మతిలేక యున్నది. ఆమె ప్రార్థనమున కనుగుణంబుగ మీరు వర్తింతురేని నేనత్వరంబ యామె సమక్షమునకు జనియెద. ఈసమయమున నేను దాపునలేకున్న నామెచింత యినుమడించు. మీద దేవర చిత్తము"ని చేతులు జోడించి వాని యెదుట నిలిచెను.

మాణివర్మ తచ్ఛ్రుతిమాత్రమున తలయెత్తి యాకసమువంక చూచుచు, నొక్క నిమిషమాలోచించి—"నర్మదా! దేవిగారి యానతి చొప్పున నిప్పుడే కొంత పరివారము దీసికొని యా నెలవునకు బోయి రాజుగారికిగలవార్త తెలియజేరెదనని చెప్పుము. నామనస్సును సందేహావళ మూగుటచేత నేను నిదురవోవక నీవు వచ్చునప్పటికి మేల్కొని యిట్టట్టు దిరుగుచుంటిని. ఈ విషయమున దేవిగారెంత భయపడు చున్నారో నేను నంతే భయపడుచున్నవాడను. ఇదిగో. నేనిప్పుడే దండపాణి మాధవసేన ప్రముఖులను దోడ్కొని యచటికి బోయెద. నీవంతిపురి కరుగుము"ని యానతిచ్చి యొక సేవకునిం బిలిచి—"ఓరీ! సింగరవర్మను, మాధవసేనుని, దండపాణిని తత్క్షణము నాకడకుం దోడ్కొనిరమ్ము"ని పంపెను.

అనంతరము నర్మదయు మాణివర్మవద్ద సెలవు గైకొని మరల నంతిపురికరిగి మంత్రివచనంబులు రాజపత్నికిం జెప్పె. అన్నెలత చన్న

కొన్నిగడియలలో మంత్రియైన మాళి దాల్చి మాధవసేన ప్రముఖులు వచ్చి తమ్ము రావించిన కారణమడిగి తెలిసికొని మహారాజగారికి మరి యొక భయము మీదియు లేకపోయినను దేవిగారి హృదయసంతాపము బాపుటకై సింహగిరికి బోవలసినదే అని నిశ్చయించి మెరియు నంటి బంట్లు ముప్పదుగురు విచ్చుకత్తులు దాల్చి తమవెంట నంటివచ్చునట్లాతిచ్చి మణివర్మతో గూడ బయలుదేరిరి. అందరి మనస్సులు భయశోకాకులితములగుటచేత నడచుచున్నపుడు వారొకరితో నొకరు తరచుగ మాటలాడుకొనలేదు. దండపాణి [illegible] నడుమ నడుమ—"పరమేశ్వరా! మహారాజు దీర్ఘాయుష్మంతుడగునట్లు చేయుము" అని వేడజొచ్చె. అందరు చేరి సింహగిరికి బయనమగునప్పటికి సరిగ జాముర్రాత్రియైన లేదయ్యెను. మంత్రిగృహమునుండి సింహగిరి సమీపమునకు బోవునప్పటికి మూడు గడియల రాత్రియుండె. కొందఱు భుజములపై నాగళ్ళు వేసికొని పొలములకు బోవుచుండిరి. పట్టణగలు పరపురుషుల మొగంబులు చూడనొల్లని పెద్దపడంతులు దిగుడుబావులకు, నూతులకు, చెరువులకు బోయి చీకటిచాటున పానీయంబులు తెచ్చుకొనుచుండిరి. జవనిందలకు వెరచిన విటజనంబులు పోల్పారకుండ మేలుకాంచి వదలలేక వదలలేక ప్రియజనంబును వదలి [illegible] వదురలేమి [illegible] కన్నులతో తడబడుపాదములతో తూగాడు మేనులతో నొరులు తమ్ము గుర్తింపకుండ [illegible] గృహాభిముఖులగుచుండిరి. మార్గప్రయాణికులు రాత్రి యాపేట విడిసిన పాంథులు [illegible] యుండ కొక్కుండ [illegible] మేలుకాంచి యిష్టాగోష్ఠుల చెప్పుకొనుచు పయనము సాగిరి. రాత్రి జరిగిన హృదయ దారుణవృత్తాంతము [illegible] విలపి [illegible] యున పులుంగు లెలుంగెత్తి కూయదొడంగె. [illegible] ధేచ్ఛంబుగ జరించి [illegible] రాని [illegible] గూండ్లలో దాగి [illegible] యుండ [illegible] మొదలగు దుష్టజంతువులు పుట్టలలో దూరజొచ్చె. [illegible] ముందుముందు కాంతులు గలవై ప్రకాశమంబున [illegible]జొచ్చె.

ఇరువది యారవ ప్రకరణము

మణివర్మ మాధవసేనప్రముఖులతో [illegible] గుహాసమీపమునకుం బోయి తన సహచరులం జూచి — “ మనమందఱము [illegible] లోనికిం బోవలదు. [illegible] యొక్కసారి యొక్కఁడు బోవరాదు. మహారాజు [illegible] నుందురు, నేను [illegible] వారికి సహాయ్యము [illegible] పోవుదును [illegible] క్రిందికి [illegible] నేను [illegible] వచ్చి [illegible] స్థితి [illegible]” అని వారికిఁ జెప్పి [illegible] కాగడా [illegible] బంటు నొక్కని వెంటఁ గొని [illegible] గాకుండ [illegible] సహాయ [illegible] బని బంటుని బిలిచి — “ ఓరీ ! లోపల మహారాజుగా [illegible] కాగడా వెలుగునం దొంగిచూచినవారి [illegible]. బంటు [illegible] మీద [illegible] బెట్టిచూచి — “ స్వామీ ! [illegible] నెత్తుటితో దడిసినట్లు గనబడుచున్నది ” అని [illegible] గద్గదకంఠముతో పలికెను. “ ఏమీ ! నేల నెత్తుటితో దడిసెనా ! ” యని మణివర్మ — “ మాధవసేన ప్రముఖులం దొడ్కొని [illegible] ” యని బంటు [illegible] ధైర్యహీనుఁడై దేహ బలము సడల నిలువ శక్తుఁడు లేక రాతిపై కూర్చుండెను.

[illegible] దక్క పరివారము [illegible] మణివర్మ దండపాణి, మాధవసేన, నాగశర్మల బిలిచి — “ [illegible] గా [illegible] వచ్చి లోపలికిం గొనిపొండు ” అని యామాత్ర [illegible] సహాయముగ గుహాం జొచ్చి చూచునప్పటికి కాగడా వెలుగున నేల [illegible] రక్తము జల్లిన [illegible] నెత్తురితో [illegible] పడియున్న హేమచంద్రమహారాజు [illegible] మొండెమును [illegible] బడియున్న [illegible] వారికి [illegible] గా [illegible] మణివర్మ [illegible] నాగశర్మ [illegible] యయ్యె. మాధవసేనుఁడు మతిలేక వెంగలివలెఁ జూచె. దండపాణి దడదడ వడంకె. వారిస్థితి చూచి తక్కినవారందఱును కళవళపడుచుండిరి. [illegible] లో [illegible] నేమము

ప్రాణుపడియుండి క్రొన్నెత్తురులు చూచుటచేత జెదరి చీకటులు గ్రమ్మిన కన్నులు దెరచి—" యింకేమున్నది ! మన మహారాజు నేల పాలయ్యె. హా! మహారాజా!" యని మూర్ఛిల్లెను. సేవకు లందరు హాహాకారముల జేయ గుహ ప్రతిధ్వను లెరెంగెను. మణివర్మ నూర డించుటకు దండపాణి ప్రముఖులు నెత్తురులోనం జదికిలబడిరి. మాధవ సేనునకు గన్నులనీరు కాల్వలై పారజొచ్చె. నిగమశర్మ మేను ముచ్చెమటలంబోసె. పరిజనమ్ము లొక్కరొక్కరుగ లోగికి వచ్చి రేనిం గాంచి నెత్తినోరు గొట్టుకొనువారు, రొమ్ము మోదుకొనువారు, తల రాళ్ళం గొట్టుకొనువారు, నిలువలేక యున్నచోట చదికిలబడువారు, హరిశర్మం దిట్టువారు నై యుండిరి. అప్పుడు నిగమశర్మ మిక్కిలి గడుసుతనము లేని ఛాందసుడగుటచే యాందుదాసినతె వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు నిట్లనియె—" అయ్యయ్యో ! ఈ యుపద్రవంబున కంతకు గారణము నేనే. హరిశర్మ మేకవన్నె పులియని యెఱుంగ! వాని మహిమలు వేయినోళ్ళం బొగడి మహారాజుగారి ప్రాణము దీయించితిని. దురాత్మా ! హరిశర్మా ! ఎంతపని జేసితివిరా ? బ్రాహ్మణుడ వను కొంటిని, గాని కటికవాడ వనుకొనలేదు. ఓ బ్రహ్మదేవుడా ! నీ వెంత యవివేకివి. సృష్టి మొదలుకొని నేటివరకు నీవింతటి మహారాజు నెప్పుడు సృజింపలేదు, నీతలగొట్ట ! నీ చేతిలోని పని గావున సర్వస్వతంత్రంబుగా నొక్క నిముసమందు నిరుపమాన గుణరత్నాకరుని నేలపాలు జేసితివి. మరల నిట్టిరాజును నీజన్మమధ్యమందు నీవు సృజింపగలవా ? ఇంతకు పూర్వజన్మకృతమగు పాపమిట్లున్నది యెవ్వరేమి చేయగలరు ?" అని వగచుచుండ మాధవసేనుడు మహారాజు మొగమువంక దిరిగి—" హా ! మహారాజా ! నీవు లేకపోవుట శ్రీనగరంబు నిరాధారమయ్యె. సరస్వతి నిరాలంబయయ్యె. పండిత ప్రకరము నిరాశ్రయమయ్యె. భృత్యజనము నిర్గతికమయ్యె. వసుంధర నిరాభరణ మయ్యె. రాజకులము నిస్సారమయ్యె. దారాపుత్రులు నిర్భాగ్యులు, ప్రజలు నిర్భాగ్యులు, మంత్రులు నిర్భాగ్యులు నయియుండ వారికి

నీకెట్లు దక్కెడును" ని పరిపరివిధంబుల విలపించుచుండ నంతలో మణిసర్క మూర్ఛనుండి తేరి—"మాధవసేనా! హేమచంద్రాస్త మానవ [illegible] బుధుడికిని గర్భమునుండి వచ్చినైనను దొరకు [illegible]. ఇంక [illegible] సమయి ముగి, శిఖలంబోలు తన [illegible] ప్రబలు [illegible] నాగలమాల బెట్టి నేదిపట్టుకొను ఈవని [illegible] చేయు [illegible], [illegible] 'పాపీ [illegible]' మాట వినుము. [illegible] సంకల్పించితివి [illegible] చెప్పి [illegible] యోగము [illegible] ప్రేతముఁడై వచ్చి [illegible] బు చేసిపోయె.

[illegible] మొగంబు మూర్ఛించిన మొదలు [illegible] సీయుం [illegible] దనియు, [illegible] తప్పక నగునని [illegible] బలు [illegible] మోహ [illegible] నామాటలే యునఘుని చెప్పల [illegible] కిం [illegible] చెప్పుచుండ నా పలుకు లెప్పుగిదిని సత్యంబు లగునా! [illegible] దారుణము గు పీవార్త నరవింద కెత్తెరంగున దెల్పుదు! నేను భర్తృకుశలవార్త దన కెరిగింతునని వృష్టి [illegible] నాతన్న యమ్మనా [illegible] యూ యు ప్రియంబువిని జీవించునే! తల్లి మరిగొనిక భంగియై [illegible] బ్రతుకు దురే! [illegible] ! మధ్య [illegible] ఇంక [illegible] మూహం బులు [illegible] ంచు, అధిక తేజో [illegible] యైన సూర్యబింబ ము స్తమించె [illegible] విచ్చల విడిం [illegible] గుండె లవియు జేయు [illegible] సింహంబు [illegible] తేరె. [illegible] కాలము!" అని విలపించుచుండ దండసేని [illegible] —

"హా [illegible] ! [illegible] బు శోభావిహీన మై యుండ, [illegible] శ్రీ [illegible] సింహము లేనిదియైనది, [illegible] యూకసము, దైవోపహతులమగు మాకు నీవంటి నృపుడు దక్కునే"

యని వగచి తనవంతు దుఃఖముగూడ చెల్లించి తక్కినవారితో సమానుడయ్యె. మణివర్మయుం గొండొకసేపు బిట్టు వగచి వగచి కొంతవడి కించుక యూరడిల్లి మాధవసేనుని చేయిపట్టుకొని—"మిత్రమా! మొదటి నుండియు గార్యములు మనకిట్లైయుండుటచే సేనవచ్చినను మన కిరు పురకుందప్పుడు, నీవంతఃపురమునకు నత్వరము యరిగి మహారాజుకై నిలుపరానియాత్రముతో నిరీక్షించుచుండు నరసింహదేవికి ఘోరవార్త విన్నవింపవలయు. నేను దక్షిణంగల పరిజనంబులతో నుండెదను" అని పలుకుటయు మాధవసేనుండు నెండీయు దుఃఖావేశ పరవశుడై—"యమాత్యా! రాజశాసనంబునంబోలె నీయానతియు నాకు మన్నింప దగినదే కాని పిడుగువంటి యీదుర్వార్త యెఱింగింపనెట్లు నేర్చు? న సుకుమారియగు నరసింహదేవికెట్లు విన్నవింతు? నంతటికి నేనగపడినతోడనే యాదేవి నాకెదురుగవచ్చి మహారాజు కుశలియే యని యడిగిన నేనేమని చెప్పుదు? ఈకథ చెప్పుటకు నానాలుకెట్లు లేచును? మంగళవార్త తెరిగింపవలసిననోట నమంగళవార్తల దెలుపవలసివచ్చెనే! ఈకార్యంబు నేజేయనోల్ల. మీరు రండు. మీవెంట నేను వచ్చెద" నని వినయముతో విన్నవించెను.

మాధవసేనుని మనస్సు [illegible] ను త్వరితగతియు నత డట్టి కఠినవార్తలు దెలుపజాలఁడనియు మణివర్మ తెలిసి యుండుటచే దానే యమ్మాధవసేనుని వెంటబెట్టుకొని పోవలయునని దండపాణిని, నిగమశర్మను గుహాద్వారమున రాజశవంబు సంరక్షణ నిమిత్తము నిలిపి వారికి సాయముగ దక్షిణ పరివారమునుండి యిరువురభటుల వెంటగొని బయలుదేరె గుహవిడిచి [illegible] యొకసారి నిలిచి—"బ్రాహ్మణుడా! ఎంతపని చేసితివిరా!" యని యొకమారును—"హా! రాజా! రాజా! నీవంటి యుత్తమోత్తమున కెంతటిగతి ప్రాప్తించెను" అని వేరొకమారును—"అయ్యయ్యో! ఆబిడ్డ మొగమెట్లు చూతును" అని ఇంకొకమారును మనసు పోయిన తెరంగున ముణుగుచు నోటికి వచ్చిన విధమున నుడువుచు రెండడుగులు నడచి మరల వెనుకకు వచ్చుచు గొంతసేపు పిచ్చివానివిధమున జరించి యెట్టకేలకు సాగిపోయెను.

అటు మణివర్మ సమేతముగానుండి నర్మదమురల నంతఃపురికిబోయి పడకగదిద్వారముననే నిలిచి తనరాక ప్రతీక్షించుచున్న దేవిం గనుంగొని యమాత్యుడు గుహావద్దకుబోవ సమకట్టెనని యామె కెరిగించి యించుకతడవామె చిత్తమును శాంతింపజేసెను. కాని యెంతతడవు వేచి యున్నను నగరివార్త తెలియకుండుటచే నిముసమొక్కయుగమైనట్లు కనబడి కాలమామెకు మిక్కిలిభారమాయెను. ఒక్కసారికూర్చుండు; వేరొకసారి కూర్చుండలేక పరుండు; ఇంకొకసారి ఎద్దియుం దోచక ద్వారమునొద్దకుబోయి నిలుచు; మఱియొకసారి మణివర్మ వచ్చుచున్నవాడేమో చూడుమని నర్మదను కొన్ని యడుగులదూరమంపు. ఎప్పటికి సమ్మోహనాస్త్రపు దర్శనము కాకపోవుటచే విసిగి యొకతూరి ఆదేవి నర్మదతో తాపాన్వితయై—"యమసీ! ప్రాణనాథుని కపాయమేదైన జరిగియుండదుకదా? లేనిచో నింతతడవేలని? ఏమొకాని నామనసు నామనసు కుమ్మరిల్లుచున్నదే! ఈదినము మహారాజుగారువచ్చి నాకన్నుల యెదుటనిలిచి నాయుమ్మలుడుదీర్చిన గాని శాంతింపను! వారు రానక్కరలేదు. కుశలవార్త కాకిచేత జెప్పించినను నాకుం జాలును" అనుచు మనోగతమైన దుఃఖమునకు వచోరూపమైన యాకారము నొసంగుచుండ నంతలో రాజవరోధమునకు సార్థ్యరమణి మేలుకాంచి కన్నులనులిమికొనుచు లేచి కూర్చుండి యావులించి విఱుచుకొని కన్నులదెఱచి చక్కన పయి కొట్టుకొని యొకచో జేష్టలుడక్క బంగరుబొమ్మవలె కూర్చున్న తన తల్లిం జూచి దిగ్గున పాన్పుదిగ్గి యురివిలో గూర్చుండి—"యేమమ్మా! నీవిట్లు మేలుకొనియుండుటకు గారణమేమి? నీవు విచారించుచున్నట్లు కనబడుచున్న దాంతయేమి? నాన్నగారి వార్త ఏమైనా తెలిసినదా? అమ్మా! అయ్యో! పలుకవేమే? నీవిన్నాళ్ళవలె లేవేమి? అది యేమో నాకు జెప్పవే! నాతో చెప్పుటకేమే! నర్మదా! ఏమే మాయమ్మ యిట్లున్నది? కారణము నీవైనం జెప్పవే"

అని పరిపరివిధంబుల నడిగి వారిరువురు తనమాటల కుత్తరం బొసంగక పోవుటయు దల్లి కన్నులనుండి తన ప్రశ్నంబుల కుత్తరంబువోలె బాష్పంబులు రాల్పుటయు నీక్షించి యతడు చిన్నవోయి లేచి నిద్రించుచున్న విక్రమసేనుని కడకుంబోయి—"అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! ఒకసారి లెమ్మ"ని మీద జేయివైచి తట్టెను. అనుజుని కరస్పర్శ మగుట తోడనే విక్రమసేనుడు మేలుకాంచి యందరు జూచి—"యేమేమి! మీరందరు మేలుకొని యున్నారేమి? తమ్ముడా! అమ్మ యిట్లున్న దేమి? నర్మదా! నీవు నట్లుంటివేమే?" యని వేర్వేర నందర నడుగ నాతనికి నర్మద యిట్లనియె—

"అమ్మగారు మీనాయనగారిమీద నొకపాడుకలగని విచారించుచున్నారు. ఆయన కుశలవార్త నరయుటకు సింహగిరియొద్దకు మణివర్మ ప్రముఖు లరిగియున్నారు. వారింకను రాకపోవుటచే నీమె యాందోళనము మరింత హెచ్చినది. ఇదియే విచారకారణము" అని యెరిగించుటయు హర్షవర్ధనుడు—"ఇదియా కారణము! నేనెంతయడిగిన నాకెవరుం జెప్పరైరేమే? అన్నయ్యా! మన మిద్దరము సింహగిరి కిప్పుడేపోయి నాయనగారి వార్త స్వయముగా నరసివత్తము రమ్మ"ని పిలువ—"నౌనౌను. పదపద" యని విక్రమసేనుడు పాన్పుడిగ్గ, అయ్యిరువుర యుత్సాహముంజూచి సహజముగ వారు సాహసులౌట యెరిగిన దగుటచే నరవిందాదేవి చివాలునలేచి యిరువుర జెరియొక చేతం బట్టుకొని—"నాకులదీపములారా! చాలు మీసాహసములు, నాదినములు మంచివికావు. గడపదాటి మీరావలకు జనవద్దు. సింహకిశోరములవంటి మీరుండ మీతండ్రిగారికి భయమేమియుండు? ఇంతలోకు మణివర్మ యీపాటికి వచ్చుచుండును" అని పలికి యాకుఱ్ఱల యుత్సాహంబు నివారించి కూర్చుండబెట్టె. అంతలో మనుష్యులు నడచిన చప్పుడు శ్రవణగోచరం బగుటయు నందరు ద్వారము వద్దకుం జనిరి.

ఇరువది యేడవ ప్రకరణము

అప్పుడు తెల్లవారుచుండె కాకులు కావుకావుమని కూయ జొచ్చెను. పోవుచున్న చీకటుల, మెల్లమెల్ల వ్యాపించుచున్న వెలుగుల నడుమనడుమ మనుష్యుల మొగములు స్వల్ప ప్రయత్నముతో గుర్తించుటకు వీలుగ నుండెను. కోట సమీపమునకు వచ్చినకొలఁది వీరరాయామాత్యుల కిరువురకు మనోధైర్యంబులు జారిపోయె. మొగంబులు వెలవెలబోయె. నడచుటకు గాళ్ళాడవయ్యె. ఊర్పులు నిడుదలయ్యె. అప్పుట నేదిచూచిన వారికి మహారాజే జ్ఞప్తికివచ్చె. రాజభటులు వారి వాలకముం జూచి భయపడి యేదియో మూడినదని యొండొరులతో జెప్పుకొనసాగిరి. ఆ మంత్రు లిరువు రెట్టులో కోట జొచ్చి యనేక కక్ష్యాంతరంబులు గడచి గడచి వంచినతలలతో బాష్పాకులితములై మార్గమును జూడరాని కనులతో మంద మందములగు నడకలతో నెంత యడచిన నడగక సముద్ర తరంగమువలె నుబికి యుబికివచ్చు దుఃఖముతో నంతఃపుర సమీపమునకు వచ్చుచుండ ద్వారముకడ నదివరకే చేరియున్న విక్రమసేను—'అదిగో మాధవసేనుడు'ని ప్రేలితో జూపెను. "అదిగో మణివర్మ" అని నన్నదపలికెను! ఆపలుకులు వినినంతోడనే యరవిందాదేవి రెప్పవాల్పక వారివంక తప్పకచూచి, చేష్టలుడిగి తలలువంచి కట్టబొమ్మలవలె కదలు వారి వాలకములు తనకుం దృష్టిగోచరముగ నుండకపోవుటచే, రాజకుటుంబోపజీవకమగు శుభవార్త వినంబడునో పిడుగు తునుకవంటి యశుభవార్త వినంబడునోయని సందిగ్ధమునకు, భయంబునకులోనై భయమును గొప్పబరువుతో నిండిన తన దేహమున నరటికంబమువంటి కాళ్ళు భరింపజాలమి నిలువలేక గోడకుం జేరబడి కూర్చుండెను. బాల్యచాపలంబునకు భయంబుతోడను నూపహర్షవర్ధనుడు తన యంతరంగంబున నెలకొన్న యార్తిని నిలుపలేక విసవిస నడచివచ్చుచున్న మంత్రుల

కెదురుగాఁబోయి మణివర్మ చేయిబట్టుకొని—"మానాన్నగారు కుశలముగ నున్నారా? ఏమి చేయుచున్నార"ని యడిగెను.

అడుగుటయు జాలిగొలుపు బాలకునిపలుకులు ములుకులై నాట దుఃఖజలముతో నిండిన మణివర్మమనస్సు కడవ చిల్లిపడియెనో యున్నట్లు రెండుకన్నుల కొలకులనుండియు వేడికన్నీళ్ళు దొరగి బాలకుని మస్తకమున కభిషేకము చేయజొచ్చెను. వేడికన్నీళ్ళు తలదడుపుటయు వేడినిట్టూర్పులు మొగమునకు సోకుటయు నిట్టూర్పుల కతమున కడుపు మాటిమాటికి నుబుకుటయు దన యడిగిన ప్రశ్నము కుత్తరము లేకపోవుటయుఁ జూచి బాలుడు హర్షవర్ధనుడు తెల్లబోయి నిలిచెను. అంతలో విక్రమసేనుడు పరుగెత్తుకొని మంత్రికడకుఁబోయి—"అయ్యా! తండ్రిగారిం దోడ్కొనిరాక మీరొంటిగ వచ్చితిరేల?" అని మరియు నేదో పలుకబోవుచుండ మణివర్మ దుఃఖపరవశుడై—"హా మహారాజా!" యని నేలపయింబడి మూర్ఛిల్లె. "నాయనా! మీతండ్రిగారి కుశలవార్త నెరిగించునట్టి పుణ్యము మేము చేసికొనమైతిమ"ని భాష్పరోదనము చేసి మరేమియు మాటలాడనోపక మాధవసేనుడు నేలం జదికిలబడియె.

అమాత్యుల దారుణవచనములనెడు మేఘగర్జనములు వినబడిన తోడనే మందిరమున దుఃఖవర్షము గురిసెను. అరవిందాదేవి—"హా హృదయేశ్వరా!" యని యొక్క కేకవైచి మూర్ఛిల్లెను. నర్మదదేవి పాదములయొద్దబడి యేడ్వసాగెను. తండ్రివార్తయు దండ్రియవస్థయు నెరింగి బాలకులిరువురు వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు లోనికిం జని స్మృతియెఱుంగక పడియున్న తల్లికడకుఁబోయి రెండుప్రక్కల జేరియొకరు కూర్చుండిరి. పిదప నంతఃపురమందలి సేవకులందరు—"హా! హేమచంద్రమహారాజా!" అని ఆక్రందనముచేసిరి. వారలరోదనంబులువిని యారెకులు మొదలగు కోటకాపరులు వినువారికుండెలవియు నట్లు మిన్నుముట్టున ట్లెలుగెత్తి విలపించిరి. కోటలోని కళవళము బట్టి మహారాజు మరణవార్త యానోటనుండి యానోటంబడి నగర

మెల్ల నిముసములో వ్యాపించెను. వ్యాపించుటయు బ్రజలు హాహా కారములు జేయువారు, హరిశర్మం దిట్టువారు, పానుపులపైనుండి దిగ్గున లేచువారు, పరుండినవారికీవార్తజెప్పుచు లేపువారు, తోచక యిందందు దిరుగువారు, కొట్టుపాటున పనులు మరచువారు, తమ్ముడుగవచ్చిన వారికావార్తజెప్పువారు, చెప్పవచ్చినవారి గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి ప్రశ్న లడుగువారునై పలుతెరంగుల నుత్తలపాటు పడజొచ్చిరి. అంగనలు ప్రాతఃకాల గృహకృత్యములుమాని గుంపులుగూడి కన్నులనీరు పెట్టుకొనుచు నాండ్రోగుల నమ్మా యక్కా యని పిలుచుకొనుచు సింక నరవింగా దేవి బ్రదుకదని కొందరు, కళాగారియైన యా మొగమునకు బ్రహ్మ వైధవ్య మెక్కడ వ్రాసెనో యని కొందరు, దైవమింతటికి పేలగించయుం బెద్దయుయ్యెనని కొందరు, దేవి నోచిన నోములన్నియు నేమయ్యెనేయని కొందరు, మంచివారికి దినములుకావని కొందరు, దైవరీతి యిట్లున్నది యొకరి ననవేల యని కొందరు దోచిన పోలికం బలుకజొచ్చిరి. పురుషు లనేకులు ప్రభాతకృత్యములు నెరవేర్పక యే రాజకళేబరము గనుంగొనుటకు సింహాగిరివంకకు జనిరి కొందరు సత్వరంబున కార్యంబులం దీర్చి యా ప్రదేశమునకుం జనిరి

అట మణిశర్మయు మూర్ఛనుండి తెలివిదెచ్చుకొని సంతత ధారగ గన్నీరు కారుచుండ బ్రక్కను గూర్చున్న మాధవసేనుని జూచి గద్గదకంఠముతో—"మిత్రమా! రాజపుత్రుతలేడే? దేవి యవస్థ యే తెరంగున నున్నది? యే తెరంగున నున్నదని యడుగనేల? మగ పులుగు నెడబాసిన యాడు లకుముకి తెరగున నల్లుకొన్న ప్రాపుబాసిన తీగలాగున నిరాధారమై యున్నది కాబోలు. నన్నొకసారి దేవి సన్నిధానమునకుం గొంపోవుము. పూర్వపు మహారాజుగారి కాలపువాడనైన నేను ముందుగా కడతేరక యీ ఘోరవార్త వినుటకు దేవికి వినుపించుటకు గాబోలు నిరుడు పుట్టుడురోగమువచ్చి బ్రదికితిని, హేమచంద్రుని నాచేతులతో నెత్తి యాడించితిని. ఇప్పటికి సరిగ ముప్పదిమూడేండ్లయిన జెల్లలేదు. వచ్చెడు దశమికి ముప్పదిమూడవ

యేఁడు నిండును. ఇంతలోనే యా మహాత్మునకు నూరేండ్లు నిండినవి. తండ్రియగు విక్రమసేనుఁడు మరణకాలమునకు నన్ను బాన్పుకడకు జేరంబిలిచి తనచేత నాచేయిపట్టుకొని—"హేమచంద్రుఁడు నీవాఁడుకాని నావాఁడుకాఁడు. రాజ్యము గొప్పది. వయసు చిన్నది. పగతురనేకులు; బుద్ధిసంపన్నుఁడవగు నీవె యతనికి సప్తాంగములను పనిచేసి నేనున్నప్పటి యట్లు వానిచే రాజ్యంబు జేయింపవలయునని నాచేతిలో జేయివైచి వాని నప్పగించె. అప్పగించినందుకు నేఁడా మహారాజును జేతులార మృత్యుదేవత కప్పగించితి. ఈ విషయమునందక్క నన్యవిషయముల నతఁడు నాగీఁచినగీఁటు దాటి యెఱుంగఁడు. ఏమైననేమి! తుద కిట్లయ్యె గదా! నన్నా యమ్మకడకుం బోవనిమ్మ" ని వేఁడుకొనియెను.

మాధవసేనుఁడు డగ్గుత్తికతో—"నయ్యో! దేవి యవస్థ యతిదీనముగ నున్నది. నీవు మూర్ఛిల్లినతోడనే దేవియు—'హా! ప్రాణేశ్వరా!' యని మూర్ఛిల్లి చైతన్యములేక పసడిబొమ్మ తెఱంగున లోనం బడి యున్నది. తండ్రిచావు నిప్పుడిప్పుడే విని గుండెలు చెదర బెంగటిల్లి యున్న బాలకులిద్దరు తల్లి యేమగునో యని యామె కిరుప్రక్కలచేరి తల్లిని కన్నీటితో స్నానము చేయించుచున్నారు. ఆ తల్లి బిడ్డల దురవస్థం జూడ నాకడుపు చుమ్మలు చుట్టుచున్నది నీవది చూచి సహింపగలవే? వినవటు పోదలఁతువేని పోవుదము రమ్మ" ని పలికెను.

అనవుడు మతివర్మ—"మాధవసేనుఁడా! యెంత వెఱ్ఱివాఁడవు. అంతటి మహారాజు శరీరమును తెంపుతునకలైన యవస్థలో జూచి యింకను బ్రతికియుండిన రాతిగుండెవారము. మనము తల్లిబిడ్డలయవస్థ జూచి సహింపజాలమే. పదపద; నన్నటకుం గొనిపొమ్మ"ని పలికెను. పలుకుటయు మాధవసేనుఁడు వానిని లేవనెత్తి మెల్లమెల్లగ దేవియున్న నెలవునకుం గొంపోయెను. అట్లిరువురు నరవిందయున్న గదికిఁబోయి యొకచోట జతికిలబడి చేష్టలుదక్కి పడియున్న రాజ పత్నిని రెండు ప్రక్కలజేరి విలపించు కుమారులను, పాదపద్మ

ములగు దన యశ్రుజలములతో బూజించుచున్న నర్మదను జూచి యపగత ధైర్యులయి యాఁడువాండ్రంబోలె 'హా' యని యేడ్చిరి. ఆయిరువుర విలాపంబు వినినతోడనే బాలికలు నర్మదయు వావిడిచి విలపించిరి. మణివర్మ కొండొకసేపున కించుక శాంతించి—"అహా! అరవిందా! మహాదేవి! అరవిందవాసినియగు నాదిలక్ష్మికయిన నెంచ దలఁచితిమని వంకలుగలవు కాని నీకు లేవు నాఁడు స్వయంవర కాలమున సకల మంగళాకారములతో నిండియుండి మాపిన్న రాజునకు పట్టపు దేవివయి మాకెల్ల రాణివై మెరుపుదీగయట్లు చూపఱలకు మిరుమిట్లు గొలుపు నిన్నుచూచిన కన్నులతోడనే నేఁడు నీదురవస్థం జూడ వలసివచ్చె. నాచిన్న యన్నలారా! రాజపుత్రులారా! మీకెంత దశ వచ్చెన" ని విలపించుచుండ నంతలో నరవిందాదేవి కించుక స్మృతి తెలిసెను. అది యెఱుంగక నర్మద పలవరించుచున్న మణివర్మను ఉద్దేశించి—"స్వామీ! మహారాజుగారి నిశ్చితవార్త యేమియు"ని దగ్గుత్తికతో నడిగెను. ఆమె ప్రశ్నము విని మణివర్మ—"నర్మదా! ఏమి చెప్పుదును! హరిశర్మయను వాని ప్రేరణంబున నేదురాత్ముడో ఖడ్గముతో మహారాజుగారిని వధియించి" యని వాక్యము సమాప్తము చేయకమునుపే యప్పుడే మెలకువ దెచ్చుకొన్న దేవి—"హా హృదయేశ్వరా!" యని యొక్క కేక వైచి వెండియు మూర్ఛనొందెను. నర్మద చేతులతో దలయు రొమ్ము మోదుకొని రోదనము చేసెను. బాలకు లిరువురు దుఃఖావేశముచేతను భయముచేతను గడగడ వడంకుచుంటచే మణివర్మ యొకనిని మాధవసేను డొకనిని జేరదీసి యొడిలో గూర్చుండ బెట్టుకొని బిగ్గ కౌగలించుకొనిరి. తక్కిన దాసీజనంబు మూర్ఛిల్లిన దేవికూడ మృతినొందునను భయంబున శీతలజలంబులు పన్నీరు దెచ్చి తెలివి దెప్పించుట కామెపై జల్లనారంభించిరి. అట్లు కొంత తడవు శైత్యోపచారములు నడిపినపిదప నరవిందాదేవి చైతన్యము గలదయి తెలివిం దెచ్చుకొని యుత్తెరంగున విలపింపదొడంగె—"అయ్యో! చెలులారా! ఏల ఈశైత్యోపచారములు జేసి నాకుం దెలివి దెప్పించెదరు!

నాకు మరల స్మృతి రాకుండ ప్రయత్నములుచేసి యెన్నడు నన్నెడబాయని మహారాజుగారి సన్నిధికి నన్ను గూడ బంపుడు. విధివశమున దంపతులను గలుపుటయేకదా చెలిమికత్తియలు చేయవలసినపని. ఇంతకాలంబు మీరు నాకు మిక్కిలి యుపకరించి భర్త సన్నిధికిం బంపువారు. నేను నాపై యెప్పటిస్నేహముంచి యుల్లు సేయుడు. నర్మదా! నీవయిన నామాట వినవేమే! ఆ జగదేకవీరు నా ప్రసన్నవదను నాగుణరత్నాకరు బాసి నిమేషమైన నేనుండగలనే! హా ప్రాణేశ్వరా! నావంటి పాపాత్మురాలికి మీవంటి సద్గుణసంపన్నుడు దక్కునే! నాపయి మీకింత యాగ్రహం బేలకలిగె! ప్రణయంబున కయిన మీరెపుడు నలిగియెరుగరు. పరిహాసంబున కయిన బ నొప్పించి యెరుగరు, కలనయిన మీపాదసేవ మరచి యెరుగరు. ఇట్టి సత్య శరణ్యుడగు నన్ను నేకతంబ యిందు విడిచిపోవుట పాడికాదు. ఈ మాయ వారిశర్మ మీకెక్కడ దాపురించె. శుద్ధ స్ఫటికమువంటి మీమనస్సును మలినాత్ముడగు నా బ్రాహ్మణుడు కలంచివైచి యింత తెచ్చె ననెందరిచేతనో యెన్ని విధంబులలో చెప్పించినను వాని మాటలనియెడు నురులనుండి తప్పించుకొని మీరీవల బడజాలరయిరి. ఆ కుశాగ్రబుద్ధి యెందరిగెనో! ఆ శాస్త్రజ్ఞాన మేమయ్యెనో! ఆధర్మ మాత్మవేదిత్వ మెడనడుగంటెనో! ఆ బ్రాహ్మణుడరచేతితో వైకుంఠం చూపుటచే వానిమాయలజిక్కి క్రాచుపాములు పూలదండలనినమ్మి శరీరంబు బాసితిరి. కుమారులారా! నేను మందభాగ్యురాలనై నను మీరూపురేఖావిలాసములంబట్టి మీరదృష్టవంతులనుకొంటి, మీపూర్వజన్మపుణ్యమయిన దండ్రిగండముగాచుననుకొంటి. అయ్యో! తండ్రిలేని బిడ్డలయితిరే. బ్రదికియు బ్రయోజనము లేనిదానను. నేను గోయి బంధుజనపారిజాతము, మానినీ మన్మథావతారము, విద్వజ్జన విబుధమణియగు నామహారాజు బ్రదుకరాదే. ఇంతకు నానోచిన నోములపంట యిటులున్నది. దైవోపహతులకు శుభంబులు గలుగునే! యేనాడు మహారాజు మంత్రోపదేశంబు నానిశ్చయించుకొనెనో

యీనాఁడె నాకు ప్రభువునకు దీరెనని నిశ్చయించుకొంటి. ఆ బ్రాహ్మణుని మాయమాటలలో నేమి పటుత్వమున్నదో కాని వానితో మాటలాడిన పిదప నాహృదయేశ్వరుఁడు నాతో నొకనాఁడయిన చిన్నగా మనసిచ్చి మాటాడలేదు. కనువిచ్చి చూడలేదు. హాయిగా నిదురింపలేదు. సుఖముగా భుజింపలేదు. పితృసమానుఁడయిన యీ మణివర్మ మాటయిన వినలేదు" అని చివాలున లేచి కొంత దూరమున కూర్చుండిన మణివర్మ కడకుజని యతని పాదములపయిం బడి—"తండ్రీ! మణివర్మా! మామామగారు నీకుం జేతిలోం జేయి వైచి యప్పగించిన పుత్రప్రాయుఁడగు నీరాజును బ్రాహ్మణున కప్పగించి వచ్చితివే! నిన్ను బితృప్రాయముగ జూచు మామహారాజేడీ! నానోములపంటయేడీ? కాశ్మీర రాజతిలకమేడీ? నాముద్దుల చందమామయేడీ! నాకళ్యాణమూర్తి నింక చూడదలచుకొనలేదే! తండ్రీ! కడసారి నాకాతని దర్శనము చేయింపుము. ఆయనను సుఖాన్న వసియించు నంతఃపురమునకు గడసారి రప్పింపుము. ఇదియే నేను మహోపకారముగ నెంచుకొనియెద" యని యంగలార్చుచు బలికిన దయనీయంబులగు నామె వచనంబులువిని మణివర్మ యావరదినట్లరచి దుఃఖించుచు దన యడుగులకడనున్న యమ్మహాదేవి చేతుల బట్టుకొని—"తల్లీ! నేను రాయిలాగున బ్రదికియుండి జనకుదనుడయిన నీప్రాణనాథుని జేతులార బ్రాహ్మణున కప్పగించి చంపించిన మహాపాతకుడను. నేను నీకేమి సాయంబు జేయగలవాడను. నేటి కాలమునకు నీకు మగని శవమును జూపుటయే మహోపకారము జేయుటగ నెంచికొనవలసిన యవస్థ వచ్చినది. నాతల్లీ! దారుణ మరణము నొందిన భర్తృకళేబరమును జూచి నీవు సహింపజాలవు. కావున నావిజ్ఞాపన మాలించి యీవిషయమున గట్టిపట్టుపట్టకుము" అని వేడుకొనియె.

రాణి యాపలుకుల నంగీకరింపక—"అయ్యా! ఈవార్త విని బ్రతికినదానను, భర్తృదేహమును జూచి బ్రదుకజాలనే? బంగరు

బరిణలో వజ్రమును దాచినట్లు బ్రహ్మ నామె త్తని దేహమున వజ్రపు గుండె చేసి పెట్టినాడు. కావున నమ్మహాత్మ నిటకు దెచ్చినపరిధి లేక నన్నటకుం గొంపోయినను సరియే" యని యాతని యొడిలోనున్న హర్షవర్ధనుని, మాధవసేనుని యొడిలోనున్న విక్రమసేనుని జెరియొక చేత జేకదీసి కౌగలించుకొని—"బిడ్డలారా! యీకెంతగతి వచ్చెరా!" యని దుఃఖావేశంబున వెండియు మూర్ఛిల్లె నంత గుణివర్మ ప్రక్కనున్న మాధవసేనునిజూచి—"మిత్రమా! ఈదేవి మహారాజు మొగము కడసారి చూడకమానదు. చూడనీయక పోవుట మనపట్లంగూడదుర్ణయ మగును. కావున తిరముగా మహారాజు రెక్క బంగరు పల్లకీ మోయించుకొని సింహగిరికిబోయి దానిలో శరీరముం బెట్టించికొని" యని యర్థోక్తిగ జెప్పి కడముపలుకులు పలుకలేక—"హా హేమచంద్ర మహారాజా! నిన్ను గురించి నేనెంతటి దారుణవచనములు పలుకవలసి వచ్చెన"ని కొలకులనుండి కారు బాష్పములు తన నరసిన మీసములపై బడి తడుప రోదనముచేసెను. మాధవసేనుడును గన్నీరు త్తరీయాంచలముచే తుడుచుకొని పరిచారకుని భటుల బిలిపించి పల్లకీ మోయించుకొని సింహగిరికిజనియె నప్పు డంతఃపుర పరిచారకులు మున్నపటియట్లు మూర్ఛిల్లిన దేవికి శైత్యోపచారములుచేసిరి. చేయ చేయ కొండొకవడి కాదేవి తెలివిందెచ్చికొని మగని సుగుణంబుల దలంచియు దన దైన్యంబు తలపోసియు బిడ్డల దిక్కుమాలి తనంబు నూహించి నైరాశ్యనిర్ణయమును జింతించియు బరిపరివిధంబుల బలవించుచు—"నయ్యో! ప్రాణనాధుని మృతకళేబరముచూచి సైరింపగల నేయని యొకమారును బల్లకివచ్చుటకింత యాలస్యమేల కావలయు; సత్వరము తోడితెండని యొకమారును మతిలేనిదియుంబోలె నుడువుచునుండె. కొప్పవీడుటచే జీరాకుపడిన పెన్నెరులు చిక్కువడిన హారములు కన్నీటం గరగిన కాటుకలు వడకుచున్న యవయవములు గలిగి వివర్ణమై మనోజ్ఞతను బాసిన యామె దేహమును చూచి పరిచారకులు చెలికత్తియలు దేవి యింక జీవింపదని తమలో దాము చెప్పుకొనిరి. అంతలో మాధవ

సేనుఁడు నిగమశర్మ సమేతుఁడయి యంతిపురికివచ్చి పల్లకి వచ్చినదని మణివర్మతోఁ జెప్పి దానివెంట వచ్చిన వందలకొలఁది పురజనుల కోటగుమ్మమువద్ద నిలిపి రాణీయువద్దకు దండపాణి నచ్చట నుండ నియమించి మెల్లగ బల్లకిలోనికిం దెప్పించె.

పల్లకి చూచినతోడనే నర్మదాదేవి యేమి సాహసము చేసికొనునోయని భయపడి యామె యంతికంబున నుండె. పల్లకి దింపి బోయ లవ్వలకు జనుటయు నర్మద తలుపులు రెండుతీసి రెండు తునియలయిన రాజదేహముం గనుంగొని హా! యని గుండె మోదుకొని—"దేవీ! ఇదిగో మహారాజుగారు, చంపిన దురాత్ముఁడు తల త్రెవ్వనేసినాఁడు. కాడ యూడిన తామరపువ్వట్లు నేల కూలిన చంద్రబింబమట్లు తల వేరయి యున్నయది" యని యామెం గౌగిలించుకొని హేమచంద్రుని కళేబరముం జూపెను. చూపుటయు నయ్యరవింద రక్తసిక్తమయి ధూళిధూసరితమయి భయంకరమయియున్న మగని మొగమును చూచి మేనం జేతులువైచి హా హృదయేశ్వరా! యని వాని వక్షస్థలముపై మూర్ఛిల్లెను. మాధవసేనుఁడు రెండవప్రక్క పల్లకి తలుపులం దెరచి బాలకుల నావంకకుం గొనిపోయి తండ్రిం జూపెను. విక్రమసేనుఁడు జనకునిం జూచుచు మాధవసేనునియొడిలో నుండెను గాని హర్షవర్ధనుఁడు తన్ను నిగమశర్మ ప్రముఖు లెంత పట్టుకొన్న నొదుగక తండ్రిమీఁద నేఁపడి యేడ్వ జొచ్చె. అంతలో నరవింద వెండియుం దెలివిదెచ్చికొని యిత్తెరగున విలపింపజొచ్చె—

"హా హృదయేశ్వరా! హా జగదేకవీరా! హా రసికాగ్రగణ్యా! హా కాశ్మీరరాజవంశజలధిచంద్రమా! హా నాభాగ్యరాశీ! నేనరవిందను, మీపరిచర్యనిమిత్తమై వచ్చితి. ప్రాణేశ్వరా! కనువిచ్చి చూడవేమి? వీఁడె హర్షవర్ధనుఁడు మీగారవుకొడుకు. మీనిమిత్తమై వానిడిచి ఏడ్చుచున్న

వాడు. వాని నెప్పటియట్ల నెత్తుకొని బిగ్గ కౌగిలింపవేమి! ఏడువవలదని వానిని వారింపవేమి! వాడు విక్రమసేనుడు నీతొలిమాలిపట్టి, వారినైనం దేరిచూడవేమి! అల్లవారే మంత్రులు, వారితో రాచ కార్యంబులు యోచింపవేమి? ఇది ప్రాతఃకాలము. మంగళ తూర్య ధ్వనులు వైతాళికులపాటలు వినదగిన సమయమున మారోదనంబులు మాకు మంగళనాదంబు లయ్యెనే. మాకులగురువగు నిగమశర్మ దీవింపవచ్చె. లేచి నమస్కరింపకుండుట ధర్మమా? ఓసి నర్మదా! మూసికొనియున్న యాకన్నులు చూడనీయక యెప్పటియట్ల నిద్రించు చున్నట్లు తోచెడివి. మొగముమీద మృతిపొందినజాడ తోచుట లేదు. మున్ను జరాసంధుని మేనిభాగములు గలియ జేర్చినట్లు పుణ్యాత్ము లెవ్వరైన తమ ప్రభావముచేత నీశిరస్సు నీదేహముతో జేర్చి బ్రదికింపరాదే! ఓ వేల్పులారా! నెలవేల్పులారా! ఈ మహా రాజు వేదవేదాంగవిదుడు. నిత్యసత్యనిరతుడు. ధర్మపరావతారుడు, మాకవశ్యము రక్షణీయుడు. మామహిమంబులం చూపి యాతనిం గావరాదే! దేవతలు మందభాగ్యుల కుపకారము సేయుదురే!"

అని యిట్లు లామె విలపించుచుండ మణివర్మ కొంతతడవు తానును బిట్టువగచి పిదప మాధవసేను నవ్వలకుం బిలిచి—"మహా రాజున కగ్ని సంస్కారంబు సేయవలయు. ఇప్పటికి దాదాపుగ జాము ప్రొద్దెక్కినది. కాబట్టి చెండి యను నేనుగుపై నంబారి వేసి సము యోచితాలంకారములు చేయింపుము. మహారాజునకు మనము చేయ గలిగిన కడపటియుపచారము గౌరవము నిదియేకదా!" యని చెప్పి వాని నావలకు బంపి లోనికిం జని హర్షవర్ధనుని తండ్రి మేనుమీది నుండి యావలకు దిగిచి దేవి కభిముఖుండై—"అమ్మా! చిరకాల ప్రవర్ధితమైన మా స్నేహలత తెగినది. ఎంత వగచిన వగపున కంత ముండదు. మీరించుక యూరడిల్లి మహారాజుగారికి మేము చేయగల కడపటి సపర్య చేయుటకు మాకనుజ్ఞ నీయవలయున" ని గద్గద

కంఠముతో విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నరవింద మణివర్మ నుద్దేశించి—"తండ్రీ! దైవంబు చేసినదిగాక నీచేతులార నీవు నన్ను మగని కెడబాపుదే అయినను నన్నెవ్వ రెడబాపగలరు! చంద్రుని విడిచి వెన్నెలయుండదు. మేఘమును విడిచి మెరువుండదు. సూర్యుని విడిచి ఛాయయుండదు. అట్లే నేనును భర్తను విడువజాల; ఆ చితిరయే నన్ను హృదయేశ్వరుని కడకు గొంపోవు విమానమగును. అగ్నిదేవుడు సంధానకర్తయగును. సహగమనము పతివ్రతాలక్షణము. సహగమనము మాకులాచారము. సహగమనముచేయక చిన్నవోయిన యీ మేడలు మిద్దెలు నంతిపురములు శిల్పములు చూచి నేను సహింపగలనే! మహారాజు తిరిగినచోట్లు మరువగలనే! ఏది చూచిన హృదయేశ్వరుడు జ్ఞప్తికివచ్చు. సహగమనంబునకు నాకు ననుజ్ఞ నొసగుడు" అని యొత్తి పలుకుటయు దండ్రిలేని వెలితికిసోడు తల్లి లేని వెలితికూడ సంభవించునని భయపడి హర్షవర్ధనుడు తల్లియున్న కడకుజని యామె కంఠము గాగిలించుకొని—"యమ్మా! నీవును మమ్మువిడిచి పోవుదే" యని రోదనము చేసెను. అదివిని జాలినొంది నర్మద మణివర్మ మాధవసేనుడు నిగమశర్మ తక్కిన పరిచారకులు చుట్టుంజేరి—"బిడ్డల మొగము చూచియైన నట్టి మహాసాహసము చేయువలద"ని దేవిని వేడుకొనిరి. అతిప్రయత్నమున నెట్టకేల కామె తన సాహసకృత్యమును మానుకొనియె. మణివర్మ రాజకళేబరము నటనుండి తోడ్కొనిపోవ యత్నించుచుండ నది యెరింగి దేవి చివాలున లేచి భర్తయున్న పల్లకికి మూడుసారులు ప్రదక్షిణముచేసి పాదముల స్పృశియించి కన్నుల నద్దుకొని—"పర్వేశ్వరా! కోటి జన్మములకయిన నాకు హేమచంద్రుని భర్తగా జేయుము" అని చేతులెత్తి నమస్కరించి యేనుగు సిద్ధముగా నున్నదని మాధవసేనుడు మణివర్మతో మెల్లగ జెప్పుచుండ విని—"యో మహారాజా!" యని నేల మూర్ఛిల్లెను.

ఇరువది ఎనిమిదవ ప్రకరణము

"ఇదియే మంచిసమయము. ఈ దేవి మూర్ఛనుండి లేచునేని మహారాజు కళేబరము నిటనుండి యావలకు గొనిపోవుట మిక్కిలి కష్టము, కావున నీమెకు దెలివిరాకమున్నె పల్లకి నవ్వలకుం గొంపోయి కళేబరము నేనుగుమీఁద బెట్టించుట యొప్పుదే" యని మణివర్మ మాధవసేనునితో బలికెను. "అదియే యుచితమని నేనును దలంచుచుంటి" నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చి యేనుగు సిద్ధముగ నున్నదో లేదో చూచుటకై స్వయముగ బోయి చూచివచ్చి మణివర్మ కది విన్నవించి పల్లకి నేనుగుకడకుం గొనిపొమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. పల్లకి నెత్తుటకు బోయిలు వచ్చినతోడనే మణివర్మ విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను నర్మదవద్దకుం గొంపోయి—"నర్మదా! తల్లికి దెలివివచ్చు వరకు బాలకుల జాగరూకతతో జూడుము, తెలివివచ్చినపిదప నీవిలాపముచే వెండియు దేవిని మూర్ఛిల్ల జేయక ధైర్యముచెప్పి సాహసముల పొంత బోవనీయక కాపాడుము" ని చెప్పి వారి నప్పగించెను, అంతలో బోయులు పల్లకి నెత్తుటయు బాలకులు రోదనము చేయుచు నర్మదం గాగలించుకొని—"యోసీ! బోయులు పల్లకి నెత్తుకొని పోవుచున్నారు, మమ్ముగూడా నేనుగువద్దకు దీసికొనిపోయి యింకొకసారి నాన్నగారిని జూపవే" యని దయనీయంబుల వేఁడుకొనిరి. ఈనడుమ పల్లకి యావలకుంబోయె.

అంతట మణివర్మ మాధవసేనుని నిగమశర్మను దనకడకుం బిలిచి—"మనము మహారాజుగారి కుత్తరక్రియలు చేయవలయుఁగదా! జ్యేష్ఠకుమారున కుపనయనమైనది. అతనిచేత నుత్తరక్రియలు మనము చేయింపదగునా? లేదా? యని శంకించుచున్నాను, బాలుఁడగుటచే నింత శంకింపవలసె, ఇందు మీయభిప్రాయ మేమని యడుగుటయు నిగమశర్మ మంత్రికిట్లనియె—"ఉపనీతుండైన జ్యేష్ఠపుత్రుఁడుండ నితరు

లు తత్క్రియలు సలుపరాదు. శాలుడైనను దప్పదు. ఉపనయనమైన తోడనే కర్మాధికారము వానియందు సంక్రమించినది" అనవుడు మాధవసేనుడు వానిపలుకులు యుక్తియుక్తములనియె. మణివర్మయు వాని పలుకుల నాదరించి లోకాచారము నతిక్రమించుట పాడిగాదని నర్మద యొద్దనున్న విక్రమసేనుని చేయిబట్టుకొని—"వత్సా! తండ్రిఋణము దీర్పవలసిన సమయము వచ్చినది. లెమ్మ"ని శోకగద్గదుడై పలికి వానిని లేవదీసి వెంటబెట్టుకొని యేనుగుకడకు బోయెను. హర్షవర్ధనుడు తనయన్నను మణివర్మ గొంపోవుట జూచి తన్నుగూడ నవ్వలకుం దోడ్కొని పొమ్మని కొంతసేపు నర్మదను వేడుకొనెను. దేవి నెంతమాత్రము విడువవలవని మణివర్మ నియోగించుటచేత నర్మద వాని నవ్వలకుం గొనిపోవదయ్యె.

అంతలో నరవిందాదేవి మూర్ఛనుండి మేలుకాంచి కన్నులు దెరచిచూచి పల్లకి యచ్చట లేమి మరల దుఃఖవివశయై—"నర్మదా! ఎంతపని జేసితివే? నేను మేనెరుంగక పడియున్నప్పుడు నా ప్రాణనాథు నొరులు నా కన్నుబ్రామి తీసికొనిబోవుచుండ నిన్నుగానట్లునూరకుంటివటే. ఇంత ద్రోహము చేయుటకు నీకు నేనేమి విషము పెట్టితిని? నాకును మహారాజునకును మీరు శాశ్వతవియోగము గలిగించితిరకదా. వికచారవిందంబుల మిసిమి మెచ్చని యాదివ్యసుందరవదనంబు జూచు భాగ్యము నాకీజన్మమధ్యమున లేదుగదా! హృదయరంజకమై మనోవ్యథల దప్పఁగజేయు ద్రాక్షామధురములగు నవ్యవచనములు విను నదృష్టము నాకీజీవితమున లేదుగదా? ప్రాణప్రతిష్ఠ గలిగిన బంగారు బొమ్మవంటి యాశరీరముగొను పుణ్యమింక నాకు నెన్నడు లేదుగదా? ఆహాహా! యెన్నడు స్వయంవరము జరిగెనో, యెన్న డాయన చెట్టు బట్టితినో, యెన్నడు కాపురముచేసితినో, యెన్నడు సుఖపడితినో, యన్నియు స్వప్నవార్తలయ్యెను. అయ్యో! ఆయనను జూచి యెంత కాలమో యైనట్లున్నదే! ఎంత విశాలవక్షమే. ఎంత పెద్దకన్నులే!

ఎంత మృదుదేహమే! ఆశరీర మగ్నిపాలు చేయుదురటే. ఆరూపము మంటగలుపుదురటే! అట్టి జగన్మోహనమూర్తి నిష్ఫలపాలగుచుండ నెందుకుంగోరగాని నాపాడు మేనిమీద మీకెంత దురభిమానమున్నదే! మహారాజు సుఖముల ననుభవించునపుడు వానితో గలసి యవ్వారిగా సౌఖ్యంబులం దేలుటకేకాని వాని కష్టంబుల ననుభవించుటకు నేను నోచుకొననైతిని హంసతూలికాతల్పములమీద నాతనిసరసను మున్ను గులుకుచు బండుకొంటిని. నేను చితిమీద వానిసరసను బండుకొనటకు నేజాలనైతి. ఆమహాభాగ్యుని భుజముమీద నాభుజమువైచికొని యుద్యానవనముల విహరించితినిగాని నేడు శ్మశానమునకు బోవుచున్న యాతని ననుసరింపనొల్లకుంటి. నేనెంత కృతఘ్నురాలనో చూచితివే! ప్రాణము లెంత తియ్యనివో కదే! నాయనా! హర్షవర్ధనా! నీయున్నయెడ! హా! తెలిసినది తెలిసినది జనకునకు బరలోకక్రియలు నిర్వర్తించుటకు నాచిన్నియున్న యరిగెం గాబోలు. హా మహారాజా! నీకెంతలో దిలోదకంబులపై భ్రాంతి వొడమె. కనుపారగని పెంచిన కొడుకువలన నపేక్షించు నుపకార మగ్నిసంస్కారమేకదా. నావిక్రమసేనునకు బండ్రెండు సంవత్సరములు దాటకమునుపే యిన్నిపాట్లు సంభవించెన"ని పెచ్చునూర్చుచు బలుతెరంగుల విలపించుచు నడనడ మిన్నకుండి పర్మ్రదతో భర్తృగుణంబుల నగ్గడించుచు హర్షవర్ధనుని జేరదీసి కౌగిలించుకొనుచు వలసినప్పుడు వగర్చుచు దుఃఖపరవశయై యుండెను.

అంతట నక్కడ మణివర్మ విక్రమసేనునిం దోడ్కొని కోట సింహద్వారమువద్దకుం బోయి నిగమశర్మ కబ్బాలకు నప్పగించెను. అంతయు సిద్ధమగువరకు నిగమశర్మ రాజపుత్రుని వేరొకచో గూర్చుండబెట్టి దుఃఖోపశమనంబు చేయుచుండెను. సేవకులు చండి యను నేనుగును ద్వారమువద్ద నిలువబెట్టి యేయలంకారము సేయక మీద నీలిగుడ్డలుకప్పి యామీద శవదహనము నిమిత్త మేర్పడిన

ప్రాతయంబారిం బెట్టిరి. అప్పటికి పురవాసులు వేనవేలచ్చట జేరి యుండిరి. అంబారీ అమర్చినపిదప మావటీడు కూర్చుండుమని సన్న చేయ నేనుగు వాని చెప్పినట్లు చేసెను. అప్పుడు పల్లకి నేనుగు సమీపమునకు దెప్పించి మాధవసేనుడు రాజకళేబరము జాగరూకతతో నంబారిలో బన్నుండబెట్టించి వెలలేని పట్టుశాలువమీద గప్పించెను. ఆ విధముగానున్న హేమచంద్రుని శరీరముం జూచి యచ్చట జేరిన జనులందరు—"హా మహారాజా! హా మహారాజా!" యని గుండెలు మోదుకొని బాష్పకులితలోచనులై దురపిల్లిరి.

చిరకాలమునుండి యా దివాణమును గనిపెట్టుకొనియున్న సేవకులు, వృద్ధులు, బాలురు, పురుషులు, స్త్రీలు పెద్దపెట్టున రోదనముచేసిరి. పట్టణమునందున్న మగవారందరు సప్తాదశ వర్ణములవారు నాటి దినమచ్చటనే యుండిరి. అంతయు సిద్ధమైనవెనుక నిగమశర్మ విక్రమసేనుని స్నానము చేయించి పవిత్రవస్త్రములు గట్టించి యగ్నిహోత్రము చేతికిచ్చి యేనుగుముందట నిలువంబెట్టెను. మాన్నాళుల పౌరజనులకు నయనాభిరామమై యుండునట్టి అతని సుందరమూర్తి పితృకర్మ కుచితమగు వేషమును ధరించియుండ జూచి శూరులలో ధైర్యసారము గలవారు సయితము శోకవిహ్వలులై వలవలయేడ్చిరి. అంతయు నాయత్తమైనవెనుక నేనుగును నడువుమని చెప్పుటకు నోట మాటరాదయ మణివర్మ మావటీనికి సన్న చేసెను. మాధవసేనుడు, మణివర్మ, దండపాణి, వజ్రపాణి, బాలుడగు విక్రమసేనునకు నలుప్రక్కలనుండి మెల్లమెల్లగ నడువసాగిరి. శోకభారమున నడువలేకయున్న విక్రమసేనుని నిగమశర్మ పట్టుకొని నడిపింప జొచ్చెను. ఏనుగువెనుక వందలకొలది బ్రాహ్మణులు చేరి స్వస్తిచెప్పుచు వెంటబోయిరి. తక్కిన పౌరు లేనుగునకు ముందును వెనుకను నిరుప్రక్కలను హాహాకారములు సేయుచు విధిని దూరుచు హరిశర్మం దిట్టుచు తమ దురదృష్టము నెన్నుకొనుచు శవము ననుసరించిరి. పౌరాంగనలు నాడు మేడలలో నిష్పైన వేసి

కోనక ద్వారముల యొద్దను, గవాక్షముల యొద్దను మేడలున్నవారు మేడల మీదను, మిద్దెలున్నవారు మిద్దెలమీదను నిలిచి కడసారి తమ యేలిక దర్శనము చేసికొని యొండొరులతో —"అమ్మక్కా! మున్ని మహారాజు పగవారి నోడించి జయదుందుభులు మ్రోయ పట్టపు టేనుగునెక్కి యూరేగుచుండ చూచిన మనకన్నులే ఆయన శవమూరేగుచుండ చూడ వలసివచ్చె ఈ మహారాజెంత ప్రజానురంజకుడో ఇంక మక చల్లిన గాలకుండు నట్లు దట్టముగనున్న యీ జనబాహుళ్యమే చెప్పుచున్నయది. పుర మందున్న స్త్రీపురుషుల యంతఃకరణములన్నియు నీమహారాజు తన యంబారీలో వేసికొని శ్మశానమునకు బోవుచున్నట్లు తోచుచున్నయది. ఈజన ముంజూడ పురమంతయు నీయనతో బోవుచున్నది. పాప మీమాణి వర్మకు దినములు గడచినవి కావుగదా! అయ్యయో! విక్రమసేనుని జూడవే! పున్నమచందురునివంటి చక్కనయ్యకు నెంత పాడువేసము వేయవలసివచ్చినదే" యని బహువిధంబుల దమలో దాము భాషింప జొచ్చిరి. అంతట నమ్మహాజనము శ్మశానమును జొచ్చుటయు నిగమ శర్మ మంచిగంధముతోడ జితిపేర్పించి రాజశరీరము నేనుగుమీదనుండి దింపించి యచ్చితిపై బెట్టించెను. అప్పుడు ప్రకృతి జనులందరు కడ సారి తమరేనిం జూచి చేతులు మోడ్చి నమస్కరించిరి. భూనభోంతరము మార్మ్రోయున ట్లేలుగెత్తి యేడ్చిరి. విధ్యుక్తముగ నచ్చటనిర్వర్తింప వలసినకర్మలన్నియు నిర్వర్తించిన వెనుక నిగమశర్మ రాజదేహంబుపై నారతి కప్పురంపు టచ్చులు పరపించి నేతితో జితియంతయు దడిపించి పిమ్మట విక్రమసేనుని చేత నగ్నిసంస్కారంబు చేయించె. అంత పవిత్ర మైన దేహము సాధారణముగా దనకు లభింపదని కాబోలు నగ్ని హోత్రుడు దరికొల్పుటయె తడవుగ నాని దేహము నాహుతి జేసికొని క్షణములో భస్మావశేషము చేసెను. దహనానంతరము మణివర్మ ప్రభృతులు విక్రమసేనుని వెంటబెట్టుకొని పౌరులు వెంట ననుసరించి రా నగరాభి ముఖులైరి. క్రమక్రమంబున బౌరులు తమ యిండ్లకుం జనిరి. విక్రమ

సేనుండును, మణివర్మ ప్రభృతులతో సంతిపురి కరిగి మనోదహనముచేత మిక్కిలి గాసిపడుచున్న తల్లిం గాంచి యామెం గౌఁగిలించుకొని కొండొక సేపు వగచి యమాత్యుల యూరడింపుల కతమున నూరడిల్లి యుండెను. ఆ సాయంకాలము మణివర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగు మంత్రులను దండపాణి మొదలగు సేనాపతులను నిగమశర్మ మొదలగు వైదికులను రావించి వారలతో—"దేశము రాజకముగ నుండఁగూడదు కదా! కావున హేమచంద్రుని స్థానమున జ్యేష్ఠతనయుఁడగు విక్రమసేనునిం బ్రతిష్ఠించి యతఁడు యుక్తవయస్కుఁడగువరకు మనలో నెవ్వఁడయిన నొకఁడు సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయు" నని పలికెను. అనవుడు నందరు విక్రమసేనుఁడే కాశ్మీరదేశాధిపతియనియు మణివర్మయే వానికి సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయుననియు నైకకంఠముగ బలికిరి. ద్వాదశరాత్రంబులుగడచి సముచితంబుగ నుత్తరక్రియలు జరపి విక్రమసేనుఁడు పైతృకఋణమునుండి విముక్తుఁడయినపిదప మంత్రులు వానికి బట్టాభిషేకముచేసి విక్రమసేనుఁడు కాశ్మీరదేశాధిపతియని యెల్లచోటుల జాటంబంచిరి. హేమచంద్రుఁడు దాల్చిన కిరీటంబు మాత్రమే ధరియింపక విక్రమసేనుఁడు వానిరూపమును సద్గుణంబులును ధరించుటచే బ్రకృతిజనులు హేమచంద్రుఁడే బాలుఁడై తమ్ముఁ బరిపాలింప వచ్చెనని తలంచిరి; కాని క్రొత్తరేఁడుగ నెంచక యతఁడైన దీర్ఘాయుష్మంతుఁడై యుండుఁగాక యని దీవించుచుండిరి.

ఇరువది తొమ్మిదవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుని మరణవార్త కారుచిచ్చుచందంబున దేశమంతట వ్యాపించెను. ఆ మహీపాలునకు బగవారు లేనేలేరు. లౌకికవ్యవహారధర్మములచేత వానికిం గిట్టనివా రెప్పట్టున నుండినవారు సైతము గుణగ్రహణపారీణులై హేమచంద్రుని యకాలమృతిచే మధ్యమలోకము

నకు దీరని వెలితి ప్రాప్తించెనని పలికి వగవ, వాని యేలుబడికి లోబడి వాని పాలనంబను చల్లని వెన్నెలలో గొన్నినాళ్ళు సుఖించి వాని పుణ్య చరిత్రంబను నమృతంబు చెవులనియెడి దోయిళ్ళతో జుర్రి కన్నులకలిమి సఫలముగ వాని చక్కదనంబును వేమారుగాంచి ఆనందించిన ప్రకృతి జనంబులు పిడుగుం బోలిన రాజు మరణవార్తవిని తొలుదొల్త నమ్మక నొండొరుల నడిగికొని తగిన దృష్టాంతములమీద నాకఠోరవార్త విశ్వసించి తమతమ పనులు ముట్టక యన్నము దినక నీరు ద్రావక నిదుర వోవక దురపిల్లిరని చెప్పిన నందతిశయోక్తి యొక్కింతయు నుండదు. కొందరు ప్రకృతిజనంబులు రేని మరణవార్త నమ్మక దాని యాథార్థ్యముం గనుగొనదలచి బత్తెములు కట్టుకొని శ్రీనగరంబునకుం బోయి నిజస్థితి నెరింగిరనుట కవిచాతుర్యము కాదు. ప్రతిపల్లెయందు బ్రతి పట్టణమందు జనులు రేని దుర్మరణమువిని శోకించి దశరాత్రంబులు మైలపట్టి విక్రమసేనుడు చేసిన తెరంగున దమ యోపినకొలది యుత్తరక్రియలు చేసిరనుట సత్యమునకు దవ్వుగాదు. కొందరు తండ్రి బోయిన బాలుర కరణి వగచిరి, కొందరు తల్లి లేని పిల్లల తెరగున దల్లడిల్లిరి కొందరు కాశ్మీర దేశము వాసయోగ్యము కాదని పరదేశములకుం బోయిరి. వేయేల! దేశమంతట శోకదేవత విహరించినట్లుండెను. సిరియు సౌఖ్యము హేమచంద్రునితోడనే పోయినట్లు కానబడెను. మగని మరణానంతర మరవిందాదేవి నవవైధవ్య దుఃఖభారము చే గ్రుంగి మానసంబున బతి చరణారవిందములె నిలిపి ధ్యానించుచు జెలిమికత్తెలతోనైన సరిగ ముచ్చటింపక మణివర్మతోనైన మాటాడక మందిర మరణ్యముగ నాహారంబు విసంబుగ దినంబులు గడపజొచ్చెను. విక్రమసేనుడు బాలుడయ్యు మణివర్మయు మాధవసేనుడు చూపినత్రోవను బోవుచు బంధుజనంబునకును బ్రకృతి జనంబునకును నిష్టుడై మెలంగుచుండెను.

అట మాళవేంద్రుడగు సుదర్శను డొకనాడు మంత్రులు సామంతులు మిత్రులు పరిజనంబులు పరివేష్టింప నిండుకొలువు దీర్చి

యుండ నొక బ్రాహ్మణుడు సింధునదీతీరవాసుడును పుణ్యక్షేత్రములు సేవింప దక్షిణాపథంబునకు బోవుచు మార్గమధ్యమున నుజ్జయినిలో నున్న మహాకాళేశ్వరుని సేవింపవచ్చి యుద్దేవు నారాధించి యనేకమహా పండితులచేత నలంకృతమైన రాజసభ యెటులుండునో చూడనభిలషించి కొలువుకూటమున కరుదెంచెను. సుదర్శనుడా బ్రాహ్మణుని చూచి సగౌరవంబుగ రావించి యుచితాసనంబున గూర్చుండబెట్టి వానినామము స్వదేశనామము రాకకుం గారణము నడిగి తెలిసికొని ఉత్తరదేశమందలి విశేషంబులు చెప్పుమని యడిగెను. ఆ భూసురుడు—"వేగులవాం డ్రని యెడు విశాలనేత్రములతో నెల్ల దేశములయందలి వృత్తాంతముల జూచు మీకు నేను క్రొత్తవార్తలు విన్నవింపగలనే! ఐనను మీకు నేనొక్క వార్త నెరింగించెద. అది మీరు వినినదై యుండవచ్చును. మీకందరకు బ్రాతదై యుండవచ్చును. నామట్టుకది మిక్కిలి క్రొత్తదై మనస్సున దహించుచున్నది. ఆ వార్తయది కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుండగు హేమచంద్ర మహారాజు రమారమి రెండు మాసములక్రిందట దారుణమరణంబొందెను. అతనితమ్ముడు చిత్రభానుడు వానికి దొలుదొల్త కొండొక ద్రోహము గావించి సోదరునిచే నింటనుండి వెడల నడువంబడి యాయక్కసు మనసులో బెట్టుకొని సోదరుంగడ తేర్చినాడని లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. ఇంతకన్న జెప్పవలసిన వార్త లెవ్వియు లేవ" ని పలికెను. బ్రాహ్మణుని నోటనుండి వెడలిన యక్షరములు సభాసదులవీనులకు జురుకుచురుకున నాటెను. హా మిత్రమా! యని సుదర్శనుడు గద్దెకుం జేరంబడి కన్నీరు విడిచెను. దేవసింహుడు మొదలగుపండితులు కటకటా! యని చెవులు మూసికొనిరి. మంత్రులు సీ! వాడు దనుజుడుగాని యనుజుడు కాడనిరి. తక్కిన సభాసదులు విస్మితులై హా! యెంతపని పుట్టెనని విచారింప దొడగిరి. వృద్ధులగు బంధుజనంబులు సుదర్శన మహారాజును మెల్లగ నూరడింపజొచ్చిరి. అట్లు కొండొక తడవు విచారించి సుదర్శనుడు తన యుత్తరీయపు కొంగున గన్నీరు తుడుచుకొని సభాసదుల నుద్దేశించి యిట్లనియె—

“సభాసదులారా! నామిత్రుడు జగద్రంగమున దనవంతునాటక మాడి నిష్క్రమించినాడు. అతని చరిత్రలో గడపటి అంకము ముగిసినది. సహనటుడను, సహకారుడను, సహపాఠుడనైన నేను వెనుకంబడియున్నవాడ. కాశీనగరమున నేనును హేమచంద్రుడును విద్యాభ్యాసము చేసితిమి. నామిత్రుని నేగొనియాడఁగూడదు కాని యతని పాండిత్యమును జూడ బదునాల్గువిద్యలు రక్తమాంసములతో గూడిన శరీరమును దాల్చి భూలోకమునకు వచ్చెనేమోయని తోచును. సముద్రమునకైన మేర యుండవచ్చునుగాని వాని మంచితనమునకు మేర లేదు. మధ్యలోకమున నేకపత్నీవ్రస్థు డెవ్వడన్న హేమచంద్రునే చెప్పవలయు. రాజకులమున సత్యవ్రతుం డెవ్వడన్న హేమచంద్రునే యెన్నవలయు. విలువిద్దియయందు బరశురాముని ద్రోణాచార్యుని దలపించు నేర్పరి యెవ్వడన్న హేమచంద్రునే పేర్కొనవలయు. పలుమాటలేల? సద్గుణంబులముద్ద యెవ్వడనిన హేమచంద్రుని పేరెత్తవలయు. అహాహా! ఎంతవాడు మృతినొందెను. ఓ మృత్యువా! నీకు మంచిచెడ్డలు లేవుగదే. ఎంతెంతవానినైన నీవొక్క నిమేషంబున గబళింతువుగదా! అవును, మనుష్యుడు చెడిపోయిన పదార్థములను భక్షింపక మంచి వస్తువులనే తినునట్లు నీవును దురాత్ముల పొంతబోక మంచివారినే మ్రింగుచుందువు. ఓ ప్రపంచమా! అంతవాడ నస్తమించినను నీ వెప్పటియట్లుంటివిగదా! ఓ మిత్రమా! హేమచంద్రా! ప్రియమిత్రుడగు నన్ను బాసిపోవ నీమన సెట్లులొప్పెనయ్యా! మన యిరువుర నెయ్యమును స్థిరముగా నిలుపుటకు నీతో వియ్యమందవలయునని యున్నది. కాని మామకరందునకిచ్చి పెండ్లి చేయుటకు నీకాడుపిల్లలు లేరుగదాయని పలుమారు విచారించితిని. ఆ యనురాగం బెందుపోయె! అక్కచెల్లెండ్రుగ గాశ్మీర మాళవ దేశంబు లుండునని భావించితి. అక్కడ వైధవ్యము ప్రాప్తింప జెలియలేమి యుత్సాహంబు గలిగి పెంపొందగలదు? మిత్రరత్నమా? నీవు పోవ నాకుం గుడిభుజంబు పడిపోయె. ఈశరీరంబుతో నేనింక నిన్ను జూడజాలనుకదా!” యని క్రమ్మర బాష్పపూరితలోచనుడయి వగవ జొచ్చెను.

క్రొత్తబ్రాహ్మణుడు, సత్యమిహిరుడు మొదలగు నాస్థాన పండితులు రాజుం బెక్కువిధముల సమాశ్వాసించి మరణంబు ప్రకృతి యనియు శరీరంబు లస్థిరంబులనియు జెప్పి పూర్వగ్రంథములనుండి యనేకోదాహరణంబుల జూపిరి. సుదర్శనునకు దుఃఖ ముపశమించిన పిదప క్రొత్తబ్రాహ్మణుడు సెలవు గైకొని చనియెను. రాజును మన స్థిమితము లేక నాటికి గొలువు చాలించి యంతఃపురి కరిగెను. కుసుమ కోమలియగు కర్పూరమంజరి హేమచంద్రుని మరణవార్తవిని యెట్టి సాహసము చేసికొని యేమగునో యని నెమ్మనంబున దద్దయు భయం పడుచు మకరందుడు తండ్రి చెలికాని చావునకు మిక్కిలి వగచెను.

అట విదర్భానగరంబున నొక్కనాడు సాయంకాలమున రాజ వాహనమహారాజు తన పూవుదోటలో విహారము చేసిచేసి యలసి యొక తిన్నెపై గూర్చుండెను. నలుప్రక్కల నలువురు సేవకులు చేతులు జోడించుకొని రేనియాజ్ఞల బ్రతీక్షించుచు నిలిచియుండిరి. అప్పుడే సూర్యాస్తమయ మగుటచే బూదోటయెల్ల గనుచీకటిగ నుండెను. రాజవాహనుడు తిన్నెమీద వెనుకకు జేరబడి కూర్చుండి గారాబుకూతురగు బిందుమణియు, ముద్దుల మనుమడగు విజయసేనుడు, మనుమరాలగు కర్పూరమంజరి యనదలయి తనయింట నుండుటయు నల్లుని వార్త లించుకేనియు దెలియకపోవుటయు దలచి వారలు సుఖించు నుపాయమేదియని విచారించుచుండెను. అంతలో నొకభటుడు కడువేగంబున నచ్చోటికివచ్చి సేవకు నొక్కని బిలిచి— "యల్లునివద్దనుండి భటుడు వచ్చినాడని మహారాజుగారితో విన్న వింపుము" మని చెప్పెను. నల్లెయని యాసేవకుడు వానిరాక వినయమున రాజవాహనున కెఱిగించె. అల్లుని తావునుండి భటుడు వచ్చెనని వినిన తోడనె విదర్భరాజు దివానున లేచి కూర్చుండి—"యేడీ భటుడేడీ" అని భటునివంక జూచి—"ఓరీ! మా చిత్రభానుడు కుశలియై యున్నాడా!" యని మిక్కిలి యాతురముతో నడిగెను.

"స్వామీ! మీయల్లునకు గుశలమే, ఆయన మూడు దినము లలో విదర్భకు రానైయున్నారు. ప్రస్తుతము గొప్పదుఃఖములోనుండు

టచే మనస్స్థిమితములేక పరితపించుచున్నవారని ఆబంటు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాజవాహను డావచనము లాలకించి యదిరిపడి మరింత యాత్రముతో—"గొప్పదుఃఖములో నున్నాడా! ఏమి దుఃఖము! అత డిప్పు డెచ్చోట నున్నవా డెచ్చోట నున్నవాడ" ని యడిగిన మాట రెండుసారు లడిగెను. అప్పుడా భటుడు విదర్భరాజున కిట్లనియె—"దేవర వారి ప్రశ్నముల కన్నింటికి నుత్తరములు మీయల్లుడంపిన యీజాబు నందుగలవు. కావున దానిం జిత్తగింప నవధరింపుడ" ని యొక చీటి వాని కిచ్చెను. అంతలో సేవకు డొకడుపోయి దీపము గొనితేర దాని వెలుగున రాజవాహను డాజా బిట్లని చదివెను.

స్వస్తి శ్రీరాజవాహనమహారాజుగారికి మీయల్లుడు చిత్రభానుడు నమస్కరించి వ్రాయుమనవి. నాడు నాకుటుంబమును మీకడ నిలిపి విదర్భ విడిచి తీర్థయాత్రాపరుడనయి బహుపుణ్యనదుల స్నానముచేసి యనేక తీర్థములసేవించి హరిచరణధ్యానము జేసికొనుగా గాలముబుచ్చుచుంటి. అట్లుతిరుగుచు బదిదినముల క్రిందట నేను కురుక్షేత్రమునకు వచ్చితిని. అచ్చటనుండ మాయన్నగారు హేమచంద్రమహారాజుగారు దారుణముగ మృతినొందిరని ఘోరవార్తవింటి. అదిమొదలు నాకుం జిత్తస్థిమితము లేదు. మీదర్శనముచేసినంగాని యపారమైన యీమనః పరితాపము శాంత మొందదు. కావున మూడునాలుగుదినములలో మీపాదసందర్శనము చేయువాడను. ఇందుమణికి విజయసేనునకు ముఖ్యముగ గర్పూరమంజరికి మాయన్న వార్తలు మెల్లమెల్లగ నెరిగింప వలయు. ఈలేఖ తెచ్చినవాడు నాప్రియసేవకుడు పింగళుడు. నేవచ్చు వరకు విదర్భాపురమున నుండువాడు.

ఇట్లు విన్నవించు మీవిధేయుడు,

చిత్రభానుడు.

ఆ లేఖం జదువుకొని విదర్భరాజు తద్దయు జాలినొంది—"హరి హరీ! పాపము హేమచంద్రుడు దారుణముగ మృతినొందెనా! కట

కటా! రాజులకు దినదినము గండమే కదా! పురాకృత కర్మఫలం బను భవింపక యెవరికి తప్పును? ఓయీ పింగళుడా! చిత్రభానుడు వచ్చు వఱకు నీవిటనే యుండుము" అని రాజవాహనుడు పూదోట విడిచి యభ్యంతర మందిరంబునకుజని పుత్రికయగు నిందుమణిని బిలిచి యాలేఖ యామెకు జదివి వినిపించి కర్పూరమంజరి కావార్త గను నేర్పుతో నెరిగింపవలయునని చెప్పెను. ఇందుమణి కర్ణకఠోరమగు నావార్తవిని వికలచిత్తయై నిలుచుటకు శక్తిలేక కూర్చుండి హేమచంద్రుని గూర్చి తద్దయు వగచి కర్పూరమంజరి కావార్త యారాత్రి యెరిగింప వలదని పరిచారకులతో జెప్పెను. చిత్రభానుని పుత్రుడగు విజయసేనుడు రాజవాహనుడు జాబు చదువుకొనుచుండ దాపుననుండి వినిన సేవకులలో నొకనివలన బెదతండ్రి మరణవార్తవిని ఖిన్నుడై చిన్నపోయి యుద్యానవనములో మల్లికాచంద్రికలతో గలసి కూర్చుండిన కర్పూరమంజరివద్దకు బరుగుపరుగున బోయి—"అక్కయ్యా! పెదనాయనగారి నెవ్వరో చంపినారట! విన్నావా" యని యడిగెను. అదుగుటయు గర్పూరమంజరి—"ఏమీ ఏమీ! పెదనాయనగారు మృతినొందినారా! అయ్యో! అయ్యో!" యని కసుగందిన పూలదండచందంబున విలాసముతప్పి మల్లిక యొడిలోబడి మూర్ఛిల్లెను. అది చూచి చంద్రిక తత్తరపడి దాపుననున్న దిగుడుబావియొద్దకు బరుగెత్తి దోసెడు చన్నీళ్ళు దెచ్చి బాలిక మొగమునంగొట్టి—"యమ్మా! యూరడిల్లుమూరడిల్లుమ"ని యొకయరటియాకుతో విసరనారంభించెను. అంతలో విజయసేనుడు తన యవస్థ జూచి భయము ద్విగుణముకాగా విస విసం బరుగెత్తి తల్లికడకుబోయి కన్నీళ్ళతో సోదరీవృత్తాంతము దెలిపెను. ఆదేవియు దనకుమార్తెకు బెదతండ్రిపైగల ప్రేమాతిశయ మెరిగినది గావున బిడ్డ యేమగునోయని దిగులుపడి యచ్చోటు తనకు జూపుమని విజయసేనుని వెంటబెట్టుకొని బయలుదేరెను.

అంతలో దెలివి వచ్చుటయు గర్పూరమంజరి దుఃఖపరవశయై చెలికత్తెలతో నిత్తెరంగున జెప్పి విలపించెను—"సఖులారా!

ఎంతటిరా జస్తమించెనే! నామీఁద పంచప్రాణములు నిలుపువాఁడు కదా! నన్ను నేల నడువనియ్యలేఁడు కదా! కనుటకే మాయయ్య వంతయ్యెఁగాని నన్ను పెంచిన దాయన యేకదా! మేము శ్రీనగరము బాసి వచ్చునపుడు నన్ను తనవద్ద నుంచుమని యాతఁడు మాయయ్య నెంత బ్రతిమాలాడెనే! కాని మాయయ్య పరాభవము నొందినవాఁడు గావున దాని కియ్యకొనఁడయ్యె. ఎన్నదలంచిన రఘురామునకైన వంకలుగలవు. హరిశ్చంద్రునకైన కొరతలుకలవు. ధర్మరాజునకైన దప్పులుగలవు. కాని మా పెదతండ్రి కేవంక లేకొరత లేతప్పులు లేవు. చందమామకు జల్లదనంబు నైజగుణం బైనట్లు మంచితనంబు నా పెదతండ్రికి నైజగుణంబు. పుష్పంబులకు కోమలత్వంబు నైజగుణం బైనట్లు దయామయత్వంబు నా పెదతండ్రికి నైజలక్షణంబు. కారుమబ్బుల కయాచితముగ జలదానంబు సేయుట యెట్లు స్వభావంబో నా పెదతండ్రికి కూడ దానగుణం బట్లె స్వభావంబు. అలోకైక పూజ్యుని వధించుట కెవనికి చేతులాడెనో? ఏదురాత్ముఁడు మహాపాతకంబున కొడిగట్టి శాశ్వత నరకకూపమునంబడ సాహసించెనో! అతని బాసి బ్రదుకుటకన్న వానికడ కేగు టొప్పదే. బ్రదికి నన్నాళ్ళు రాజకులమున కెంతవన్నె దెచ్చెనే! బంధుమిత్రుల నెట్లు కాపాడెనే! ప్రజల నెట్లుపాలించెనే! మాయదృష్టమున మాయయ్యకు నతనికి రవరవలు వొడమెనుగాని లోకులకెల్ల నతఁడు మంచివాఁడె; ఈదుఃఖమునకుఁదోడు నామనంబునందొక భయము పుట్టుచున్నది. ప్రాతపగలచేత నీయకార్యమును మాతండ్రియే చేసినాఁడని లోకు లెక్కడందురో యని నామనంబు శంకించుచున్నది. అట్టినింద మాజనకునకు రాకపోవుఁగాక! నన్ను జేరదీసి యెత్తుకొనిన నాతండ్రి హస్తములు సోదరరక్తమున మలినములుగావని నేదలంచెదన" ని మరి యేదో యనబోవుచుండ నిందుమణి విజయసేనునితో వచ్చోటికి పోయి కొన్ని యడుగులదూరమున నుండియే—"చంద్రికా! బిడ్డకు దెలివి వచ్చినదా" యని యడిగెను. వచ్చినదని ప్రత్యుత్తర మిచ్చు

నంతలోనె యాదేవి కూతుకడకుం బోయి కూర్చుండి-"బిడ్డా! స్మృతి వచ్చినదా!" యని యడిగి చేయి పట్టుకొనెను. బాలిక బదులు పలుక లేక కన్నీరు సోనలై ప్రవహింప వెక్కి వెక్కి యేడ్చె. ఇందుమణియు విజయసేనుడు కర్పూరమంజరితో కలిసి హేమచంద్రుని కొరకు కన్నీళ్ళు విడిచిరి. ఆ నడుమ రాజవాహనుడు మనుమరాలు మూర్ఛిత యైనదనియు దనకూతురు కూతుం జూడ నుద్యానవనమున కరిగిన దనియు విని యాతావునకు దాను స్వయముగ బోయి విలపించుచున్న యా పడతులను విజయసేనుని మృదువచనంబుల నూరడించి యంతిపురమునకు గొనిపోయెను.

ముప్పదియవ ప్రకరణము

వెనుకటి వృత్తాంతము జరిగిన నాల్గవనాఁ డుదయమున గరటకుడు విదర్భాపురమునకు బోయి మునుముందు బింగళుని గాంచి యనంతరము రాజవాహనుని సందర్శించి నాటి సాయంకాలము చిత్రభానుడు పురప్రవేశము జేయునని విన్నవించెను. విన్నవించుటయు విదర్భరాజు దుఃఖితుఁడైన యల్లు నెదుర్కొని తోడితెచ్చుటకు తన కుమారుని మంత్రులలో నొకనిని నియోగించి వారితో గొంత పరివారము నడుపం బనిచి యీవార్త నిందుమణికి విజయసేనునకు గర్పూరమంజరికి వీనులవిందుగ ముందుగ దెలియజేసి జామాత రాక కెదురు చూచుచుండెను. పంపబడిన పరివారము దారి జూపుటకు గరటక పింగళుల ముందిడుకొని రెండుక్రోసుల మేర చని యచ్చట విడిసి మధ్యాహ్నము చిత్రభానునింగాంచి మామగారి పంపున వచ్చినట్లు తెలిపెను. చిత్రభానుండు మఱదితో జాలసేపు ముచ్చటింపక మంత్రితో బలుమాటలాడక పరిజనంబునుబలుకరింపక చిన్నవోయిధూళి

ధూసరమైన మేనితో బంధుగులు తెచ్చిన పల్లకి నెక్కెను. ఆ సమయమున నాతనితో నొక బ్రాహ్మణుడు పదుగురు సేవకులుగూడ నుండిరి. విదర్భరాజకుమారుడు మంత్రియు బ్రాహ్మణుని గుర్తుపట్టి పలుకరించి రొక యందలము నెక్కించిరి. ఆపరివారము సాయంకాల మగునప్పటికి బట్టణము జేరెను. రాజవాహనుడు మేడదిగివచ్చి యల్లుని సమ్మానించుటకు సోపానములమీద నిలిచియుండెను. చిత్రభానుడు పల్లకి దిగి మామకడకుంబోవ నావృద్ధరాజు వానిం గౌగిట జేర్చి—"వత్సా! నీసోదరమరణంబు నాసోదరమరణంబు వలెనున్నది. చుట్టములు కానివాని కైన మనోదాహము సేయు నాని మరణము కేవలము సోదరుడవగు నిన్ను బరితపింపజేయుట యాశ్చర్యమా? అయిన నీశ్వరాజ్ఞ దాట నెవనికాదుగదా" యని యాశ్వాసించెను. చిత్రభానుడు దుఃఖముచేత మాటలాడనోపక తలవంచి కన్నీరు విడుచుచు నిలువబడెను. మామ యల్లుని కన్నీరు తన యుత్తరీయపు టంచున దుడిచి యిందుమణి మొదలగువారిని జూడ వానిని మేడమీదకి గొనిపోయెను.

అక్కడ కుమారుడు కుమార్తెయు నిరుప్రక్కలనుండ నిందుమణి యొకచో నిలిచి యుంటిపట్టెరుగక చాలకాలము పరదేశముల దిరిగి వేళ కన్నపానాదు లరసి యిడువారు లేక కముడస్సి యా నెలతకు దోడగు భ్రాతృమరణముచేతం గడుచిక్కి కల్యమైయున్న మగని జూచి బాష్పోద్గమముచేత మితిలేని తన మనస్తాపము నెరిగించెను. కర్పూరమంజరియు విజయసేనుడును దండ్రి నాలింగనము జేసికొని విలపించిరి. చిత్రభానుడు వారికన్నీరు దుడిచి యాలుబిడ్డలతో నిట్లనియె— "సోదరవియోగమున నేనిపుడు దుఃఖపరవశుడనై యున్నాడను. మీరు గూడ మిక్కిలి యడలదొరకొనినచో నేను బ్రతుకజాలను. మీరు బెంగ గొందురను భయమున నేను దుఃఖమంతయు దిగమ్రింగి ధైర్యము చిక్కబట్టి పైకి గంభీరభావముదాల్చి నాలోనే దిగ్రుక్కుచున్నాడను. ఇంక మీరు హేమచంద్రునిగూర్చి నాయెదుట విలపింప వలదు" అని వారి నంతిపురికి పీడుకొలిపి తన్ను పరామర్శింపవచ్చిన బంధుజనులను

బలుకరించి తనతో వచ్చిన బ్రాహ్మణుని దోడితెమ్మని సేవకుల కానతి యిచ్చెను. చిత్తమని వారరిగి యావిప్రుం దోడితెచ్చిరి. చిత్రభానుడు వానిని సగౌరవముగ బిలిచి తనప్రక్కం గూర్చుండ బెట్టుకొని విదర్భరాజువంక దిరిగి—"మామా! మీకీ విప్రపుంగవుం జూచిన జ్ఞాపకమున్నదా? ఈయనపేరు రుద్రభట్టు. మాళవేంద్రుని మంత్రియగు కేసరితో నీమహాత్ముడు మున్నొకసారి యిటకువచ్చి మీచేత సత్కారములందబడసి మీకుపకారము జేసినాడను నెపమున సుదర్శనునిచే నవమానితుడై సర్వస్వము గోల్పోయి యిప్పుడు దారాపుత్రుల నెడబాసి యిడుముల పడుచున్నవాడు. నాయదృష్టవశమున నాకీమహాత్ముని సందర్శనము దొరికినది. చూచుకొన్నది మొదలు మాకొండొరులపై ననురాగమతిశయిల్లినది మహాదుఃఖసాగరమును నేనీమహాత్ముడను తెప్పచే నీదికిని ఈయన సాంగత్యము లేనిచో నేనెంతకాలము క్రిందటనో మృతినొందియుందును" అనవుడు రాజవాహనుడు తేరి చూచి—"ఔనౌను. నేనీయనను జూచినట్లు జ్ఞప్తికి వచ్చినది. సజ్జనుడగుటచే నీకు కారణబంధువయ్యెన" ని బదులు చెప్పెను. ప్రియమిత్రుడు తన్ను బలుతెరంగుల గొనియాడుచు విదర్భరాజున కెరిగింప దానూరకుండుట భావ్యముకాదని రుద్రభట్టు రాజవాహనునితో నిట్లనియె—

"మహారాజా! మీదర్శనము నాటికి నేడు క్రమ్మర లభించె. మిమ్ము వీడ్కొనిపోయినపిదప నాయవస్థయంతయు మారినది. కీడులో మేలన్నట్లు మాళవరాజు మైత్రిపోయినను హిమవంతుని యల్లునిబోలు మీయల్లుని మైత్రి నాకు లభించినది. మీయల్లుడు లోకము తోడిసాటి మనుష్యుడుగాడు. ఆయన నెదుట నుంచుకొని నేను గొనియాడరాదుగాని యాతనింబోలు గుణవంతు డుండుటరిది. మీయదృష్టమున మీయింటియల్లుడయ్యె. అతని గుణసంపద నెన్నుట కొక్క యుదాహరణ చాలును వేయిమాట లక్కరలేదు. అన్న యతిక్రూరుడై కొండెములువిని నెవరొకింతయు లేక దారపుత్రసమేతముగ దన్నింట నుండి వెడలనడచినను వాని దుర్మరణమువిని యాతడుపడు పరితాప

మింతింతగాదు. మనసులో దీర్ఘక్రోధము పెట్టుకొని సోదరమరణమునకు మహానందము నొందవలసిన యవస్థలో నుండియు నింతగా దురపిల్లు నత డొక్కడే కానబడుచున్నవాడు. నా మాటలు మీరు నమ్ముదురో నమ్మరో కాని మీ యిల్లు డొకనాటి రేయి సోదరమరణ దుఃఖముచేత బరవశుడై నే బండుకొనగా జూచి యాత్మహత్య జేసికొనబోయెను. ఈతని సాహసము నే నెరిగినవాడనే కావున నేవేళ కేమి తెగువ చేయునోయని పండుకొనియు మేలుకొనియుండి సమయము గుర్తెరిగి యీ దారుణకర్మను మాన్పితిని" అని తెలుప రాజవాహనుడు మిక్కిలి సంతోషము జెంది రుద్రభట్టు హస్తములం బట్టుకొని—"దేవా! మీరు నా పుత్రికకు బతిభిక్షమును బెట్టిరి. మీ ఋణమును దీర్పజాలన"ని కృతజ్ఞతను దెలుపు వాక్యములు బలుకుచుండ చిత్రభానుడు వారిమాటల కడ్డమువోయి—"అయ్యా! వెనుకటి వృత్తాంతమును దలపెట్టకుడు. ప్రస్తుతము కర్తవ్యమేమో నా కుపదేశింపుడు. శ్రీనగరమునకు బోయి తండ్రిలేక దురపిల్లు నాయన్నబిడ్డల నొకసారి కన్నులారం జూచి వారి నొకసారి బిగియార కౌగిలించికొని యేడ్చినం గాని నాయులమట తీరదు. అన్న నాకనిష్టుడయ్యెగాని పసికూనలగు నన్నబిడ్డ లేమి చేసిరి? అదియునుంగాక మావిక్రమసేనుడు క్రొత్తవాడు; బాలుడు రాజ్యము గొప్పది. మంత్రులు దుర్మార్గులు. బాలరాజును బొమ్మపగిది నాడించి వారు రాజ్యమును దురవస్థకు దెచ్చి బిడ్డలప్రాణములకపాయము గావింతురని భయపడుచున్నాను. నేబోయి వారి కిష్టుడుగ నేని సంరక్షకుడనై యుక్తవయసు వచ్చినపిదప వారిరాజ్యము వారి కప్పగించి మరలవత్తు. ఇష్టము లేదేని చూచి యూరకవత్తు. ఎంతపగ యున్నను దండ్రిపోయినపుడు వారినిచూడకుండుట భావ్యము కాదు. ప్రేగుసంబంధమగుటచే నాకనురాగము పోవకున్నది. ఇందుకు మీ రేమి చెప్పెద"రని యడుగ రాజవాహనుడును దక్కినవారును వానిబుద్ధినే మెచ్చి యట్లు చేయుమని యుపదేశించిరి. బంధుజనంబు తన యభీష్టమున కనుగుణ

ముగా నుపదేశము చేయుటయు జిత్రభానుడు సంతసించి మూడవ దినంబులు విదర్భాపురంబుననుండి ప్రాణసఖ్యులుల జుట్టముల గూడ సుఖంబున బ్రొద్దులు పుచ్చి నాల్గవనాడు కాశ్మీరమునకు బయనమయ్యెను. అల్లుడు తగుపరివారముతో బోవకున్న నపాయము వాటిల్లునని రాజవాహనుడు తన బలములో మేరియులవంటి మున్నూరుగురు బంట్లనేరి యుగ్రసేనుడను సార్థకనామధేయుడగు సేనాపతిని వారికి నాయకునిగ నేర్పరచి జామాతవెంట బొమ్మని యానతిచ్చెను. రుద్రభట్టు, కరటకుడు, పింగళుడు, ధీరుడగు నుగ్రసేనుడు వెంటరా జిత్రభానుడు విదర్భనగరము విడిచి శ్రీనగరమునకు బయనమైపోయెను.

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము

అది గ్రీష్మకాలము, సమయము ప్రాతఃకాలము. అస్తమించినా డస్తమించినాడని లోకులందరు జెప్పుకొన్నట్లు తేజోవిహీనుడై నిరాలంబుడై దుఃఖమహాసముద్రమున మునిగి యేకొండలనడుమనో తిరిగితిరిగి భానుడెల్లవారు "వీని చరిత్రము చిత్రమైనది, ఇతడు నిశ్చయముగ జిత్రభాను" డని తలంప దెల్ల తెర జిమ్ముకొని వచ్చు నటువలె మంచుగవిసెన దెమల్చుకొని యుదయించె. ఉదయించిన తోడనే వాని తేజమునలు దెసల వ్యాప్తమయ్యె. వ్యాప్తముగుటయు నతడు క్రమక్రమంబున నధికుడై చుట్టుపక్కల దేశమంతయు నాక్రమించి పర్వతములకు వృక్షములకు జిత్రవర్ణము గలిగించి చిత్రభానుశబ్దము సార్థకము చేసికొనియె. అతని కాపులై పరమభక్తులైన జనులు శరీరముల నిండ రక్తచందనములు పూసికొని విధివిధానముగ బూజలు నమస్కారములు చేసి మంత్రముచేతను బద్యగద్యములచేతను స్తుతియించి తమ మనోరథసిద్ధి జేయుమని ప్రార్థించిరి. దుర్నిరీక్ష్యమై దుస్సహమైన వాని

తేజమున కోడికన్నెత్తి వాని జూడలేక సుకుమారులగు స్త్రీపురుషులు మందిరంబులనడంగియు లతాగృహంబులం డాగియు స్వశరీర సంరక్షణము జేసికొని—"కటకటా! బంగారమువంటి చంద్రుడస్తమించుటయు నస్తమించినాడనుకొన్న యీచండభానుడు మరల దలనూపుటయు మనదోసంబుగాని వేరొకటి కాదు. ఇంతకు గాలవశమున వచ్చు నాపదలకు మనమేమి చేయగలము" అని ఖేదపడజొచ్చిరి. వేదపురాణ కథలలో జెప్పబడిన సూర్యవర్ణనము నెఱింగిన విద్వాంసులు వారికి యథావిధిగ నర్ఘ్యప్రధానమొసంగి తీక్ష్ణతీక్ష్ణము చిత్రమైగానుపించు వానిబింబమును రెప్పవాల్చక చూచి—"ఆహాహా! చిత్రభానుని మహిమ నేమని కొనియాడగలము? ఈతనిరథమునకు జక్రమొకటియే కదా! ఆయరదము నీడ్చునవి పలురంగులుగల గుఱ్ఱములేడు ఆ యశ్వములం గట్టుపగ్గములు త్రాచుపాములు; పోవునట్టి దారిమాత్రమున్న నిరాధారమైన ఆకాశము. ఆరథముందోలువాడు తొడలు లేనివాడు. పోవలసినదూర మపారము. ఉపకరణములబట్టి చూడ వానిసాహసమున నీమహాత్ముడు ప్రతిదినము గగనమండల మతిక్రమించుటకు వీలు లేదు. కావున నితనియందుగల యద్భుతతేజమే యీతని చేయుపనికి సాధనమయ్యెను. నిరాధారులైనవారు నయితము సహజముగ దేజోవంతులైన పక్షమున బేరునకు మాత్రము కొన్ని యుపకరణముల స్వీకరించి విజయము నొందుదురు గదా!" యని భావమునం దలపోయజొచ్చిరి.

అట్టిసమయమున మణివర్మ యుదయకాల కృత్యములందీర్చుకొని తన మేడమీద నొకపీఠముపై గూర్చుండి యేదో యాలోచించుచుండ గవాక్షపు సందులనుండి చిత్రవర్ణములుగల భానుని కిరణములు మొగమునకుం గన్నులకుం దాకి యించుక వేదన గలిగింప గిటికీ తలుపులు మూయుమని సేవకుని బిలిచి యానతిచ్చెను. అపరిచారకుడు తలుపులుమూసి యజమానుని యెదుట నిలిచి—"దేవా! పేరు గనేనుడట! కాపురము విదర్భాపురమట! వచ్చినది మీదర్శనార్థమట! సెలవగునేని వానిం దోడితెచ్చెద" నని వినయముతో విన్నవించెను.

"ఏమీ! కాపురము విదర్భాపురమా! పేరుగ్రసేనుడా! నానిమి త్తము వచ్చెనా! సరే, తోడ్కొనిరమ్మ" ని యాతడానతిచ్చెను. చిత్రముని సేవకుడుబోయి యాగ్రొత్తపురుషునిం దోడ్కొనితెచ్చె. నల్లనై పొడవై దృఢమైయున్న యాపురుషుని శరీరము దీర్ఘ బాహువులును విశాలమును వెడదరొమ్మును జూచిన తోడనే మణివర్మ యెదురుపోయి వానిం దోడితెచ్చి యొకపీఠమున గూర్చుండ బెట్టి గౌరవించి కొండొకతడ వూరకుండి మెల్లగ నిట్లనియె—"విదర్భ నాధుడగు రాజవాహన మహారాజుగారి కొలువరులగు మీకు స్వాగ తము. నాకడకు మీరువచ్చిన కారణమేమి? ఆప్రపాలుడు పంపెనో మీరు స్వయముగ వచ్చితిరో తెలియగోరుచున్నాడన" ని యడిగెను. అమాగుటయు నుగ్రసేనుడు వానికిట్లనియె—" మంత్రిశిఖామణీ! విదర్భ రాజు నన్ను దూతగా బంపలేదు రాజవాహన మహారాజు తల్లుడు చిత్రభానుడు సోదర వియోగమునకు జాల ఖిన్నుడై యున్నబిడ్డలను మిమ్ములను జూచిపోవ వచ్చినాడు. ఆయనతో గూడ విదర్భరాజు నన్ను బంపినాడు. చిత్రభాను డీనగరము వెలిగుడారములలో సపరి వారముగ నున్నవాడు. పురము ప్రవేశించి సోదర పుత్రులం జూడ నభిలషించుచున్నవాడు. అప్పటికిని మీయనుజ్ఞ వేడుమని నన్ను బంపినాడు. ఇదె నావచ్చినపని, "

అనవుడు మణివర్మ—"ఏమీ! చిత్రభానుడు జీవించియున్నాడా? హరిద్వారమువద్ద నతడు మృతినొందెనని హేమచంద్రమహారాజుగారు జీవించియున్నపుడె మేమందర మొక్కవార్త వింటిమ" ని యాశ్చర్య ముతో నడిగెను. అప్పలుకులువిని యుగ్రసేనుడు వచ్చియు రాని చిరునవ్వు మొగమునదోప—"సమితలోకానుభవముగల మీకు నేను జెప్పవలయునా? అన్నదమ్ములకు వరవలు పొడముటచే నదే సందుగ జేసికొని రాజునకామాటలు మనఃప్రీతికరము లనుకొని కిట్టనివారట్లు జెప్పియుందురు. అంతేకాని చిత్రభానుడు మృతినొందలేదు. మృతి నొందిన సోదరునినిమిత్త మతడొందు చింత యింతింతయని చెప్ప

నలవికాదు. అన్నకుమారులను వదినెను దక్షిణ చుట్టములను జూచి పోవ వలదు వచ్చితాము. అన్నకొమ్మలకుగల ప్రాతపగలు మీరు తలంపవద్దు, ఉత్తములకు విరోధము స్థిరముగానుండదు. అదియును గాక చిత్రభానుని మాటయే కఠోరముగాని మనస్సుమృదువు. కావున వానిరాకకు మీరు సమ్మతింపవలయునని వేడుచున్నాడను" అని పలికి యాతడేమి యుత్తరము చెప్పునో వినుటకు వానివంక కన్నులు నిగిడ్చి చూడదొడగెను. మణివర్మ యుప్పలుకులు సమగ్రముగ నాలకించి తల యూచి కొంతతడ వాలోచనచేసి యిట్లని వచియించె—"ఉగ్రసేనుడా! మా రాజకుటుంబమునకు జిత్రభానునకుగల పరస్పరసంబంధ మెట్టిదియో నీ వెరుగుదువు. చిత్రభానుని రాకయు వానిపోలికయు దక్షిణ మంత్రులకు సేనాపతులకు జిన్నరాజునకు రాజమాతకు దెలిపి మేమందరము గలిసి విచారించి రేపుదయమున మీకుత్తరముబంపువాడ. నేనొక్కడనే మాట చెప్పుటకు వలనుపడదు. రేపటివరకు నగరము వెలుపలనే చిత్రభాను నుండుమనుము" అనవుడు వల్లెయని యుగ్రసేనుడు లేచి వానికడ సెలవుగైకొని తన నివాసమునకు బోయెను.

ఉగ్రసేనుడు గుమ్మము దాటిపోయినది మొదలు మణివర్మ మనసు మనసులో నుండదయ్యె. ఒక పరియాయము పీఠముమీదనుండి చివాలున లేచినిలుచును. నిలిచి నిలిచి యిట్టట్టు దిరుగును. తిరిగి తిరిగి మరల పీఠమున గూర్చుండును. కూర్చుండి పలుతెరంగుల యోచింపు చుండును. "ఈదురాత్ముని మరల నగరములో నడుగు పెట్టనీయ వచ్చునా" యని యొకసారి తలంచును. "రానియనిచో నతడు దండువిడిసి మన కెగ్గు సేయుడా" యని యొకమా రూహించును. ఎన్ని విధముల విచారించినను వాని కేయుపాయంబును పాలుపోవమి యావిషయమే తరచి తరచి మరల మరల జింతించి యెట్టకేల కీక్రింది ధవిమున కృతనిశ్చయుడయ్యెను. "ఏమైనను గానిమ్ము. చిత్రభానుడు నిశ్చయముగ హేమచంద్రుని జంపిన మహాపాతకుడు. కావున నామాట చెల్లునేని వాడు శ్రీనగరము మరల బ్రవేశింపక

పోవునట్లు చేసెద." అట్లు కృతనిశ్చయుడై నపిదప స్నానముజేసి భోజనముగావించి యానాడు పెందలకడ రాజనగరునకుంబోవ సమకట్టి యరద మెక్కి సత్వరము యుచ్చోటికిం బోయెను. పోయి ప్రధాన పురుషులగు దండపాణి వజ్రపాణి మాధవసేన ప్రముఖులను నిగమశర్మలను తక్కిన రాజబంధువులను బిలిపించి వారిం గలియగట్టుకొని బాలరాజగు విక్రమసేనుని సన్నిధికిజనియెను. విక్రమసేనుడు వారల నందర సగౌరవముగ నాదరించి యుచితాసనముల గూర్చుండ నియమించి యందరి నొకసారి రావించిన మహాత్కార్య మేమని యడిగెను. అందరు మణిశర్మవంక జూచిరి, రాజకుమారుని దృష్టియు ప్రత్యుత్తరము నిమిత్తము మణిశర్మమీద నేపడెను. అంతట మణిశర్మ తనపీఠము నించుక ముందరకు జరపుకొని మరల నందర నుద్దేశించి యిత్తెరంగున బలుక దొడంగెను—"రాజేంద్రా! మిక్కిలి యవసరమగు నొక విషయమును జర్చింపదలచి వీరలనందర మీసమ్ముఖంబునకు రావించితి, మిత్రులారా! ఈ విషయము పరమ గోప్యమైనది. అందరము కుమారరాజుగారి మేలుగోరు వారమౌకావున నిచ్చట జరిగెడు చర్చ లీమందిరము దాటి యావల వ్యాపింపగూడదు. నా చెప్పబోవు సంశయము మీరు చక్కగ విచారించి మీమీయభిప్రాయముల మర్మము లేక వెల్లడిచేయుడు. చిత్రభానుడు మృతినొందెనని మున్ను మనము వింటిమికదా, అతడు జీవించియున్నాడట! సోదర మరణమునకు మిక్కిలి పొక్కుచున్నవాడట! అన్నబిడ్డలను వదినెను జుట్టములను దానొకసారి చూచి పోవలయునని వచ్చినాడట! ఊరుబైట గుడారములలో నున్నాడట! పురప్రవేశమునకు మన యనుమతి వేడుచున్నవాడట! వానితో వచ్చిన విదర్భరాజు సేనాపతియగు నుగ్రసేను డనువాడు వాని పంపునవచ్చి వాని మనోరథము నాకెరిగించె. కావున వాని పూర్వచరిత్రము జ్ఞప్తికి దెచ్చికొని మన ప్రస్తుతస్థితి నెంచికొని మీకుం దోచిన పోలిక హితము నుపదేశింపుడు."

చిత్రభానుడు సజీవుడై యున్నవాడని వినినతోడనే దండపాణి మొగము తెలివొందెను. వజ్రపాణి మనసు హెచ్చరికతో నుండెను.

ఈయుభయుల ముఖ మనోవికాసములను మణివర్మ తక్క తక్కిన వారు గ్రహింపలేరైరి. "అయ్యో! మరల వచ్చినాడా?" యని నిగమ శర్మ గుండె కొట్టుకొనెను. అతడు మనలం జూచి పోయినంత మాత్ర మున మన కేమినష్టముండున" ని విక్రమసేనుడు మణివర్మతో ననియె. "చూడవలసినదేమో యిదివరకే చూచినాడు. అన్నగారి మరణము చూడలేదా? ఇంకను జూచుట కేమున్నది?" అని మాధవసేనుడు పలికెను. అప్పుడు నిగమశర్మ మరల నేదియో యనబోవుచుండ నంతలో దండపాణి యందుకొని—"అనుమానబలముచే దోషారోపణము చేయుటయె కాని చిత్రభాను దౌష్ట్యము ప్రత్యక్షముగ జూచినవారు లేరు. సోదరవియోగమున మిక్కిలి పొగిలిపొగిలి ప్రేమాతిశయమున సోదర పుత్రుల జూడదలచిన చిత్రభానుని రానీయకపోవుట మనకు న్యాయము కాదు. సోదర వియోగమున వానిమన సెంత కుందుచున్నదో యతని హృదయ మెంత దుఃఖాగ్ని మండుచున్నదో యెవ్వ రెఱుంగుదురు? కావున వానిని రానియ్యవచ్చునని నాయభిప్రాయమ" ని పలికెను. వజ్రపాణియు దన యన్నయగు దండపాణి మార్గము ననుసరించి చిత్రభానుని రాక ననుమతించెను. నిగమశర్మ—"మీ కందరకు నేది యిష్టమో నాకు నదియే యిష్టమ" ని చెప్పెను. "ఎవ్వ రేమను కొన్నను సరే చిత్రభానుడు మున్ను దాటిపోయిన కోటగుమ్మము మరల దాటి లోనికి రాగూడదు. ఇదియే నాయభిప్రాయమ" ని మాధవసేనుడు పలికెను. "మాయమ్మగారి మన సే తెరగున నుండెనో తెలిసికొనుట యుచితము" ని విక్రమసేనుడు పలికెను. అంతట మణివర్మ యుత్సాహవశమున బీఠమునుండి లేచి తన ముసలి మేను గంపింప గోపముతో నిట్లనియెను—"దండపాణీ! చిత్రభానుని దౌష్ట్యము ప్రత్యక్షముగ జూచినవారు లేరంటివి కదా! అతని నిటకు రావించితివా దుండగములు ప్రత్యక్షముగ జూడగలము. మీ రేమను కొన్నను సరే; హేమచంద్రుని గడతేర్చిన మహాపాతకు డతడే యని

నా యభిప్రాయము. సోదరునిగూర్చి యతడు పొక్కుచున్నవాడా! కటికివానికి జాలియుండు నేని, వజ్రమునకు మెత్తదన ముండు నేని, వేమునకుం దియ్యదన ముండు నేని వానివద్ద సుగుణము లుండును. వానిని గృహప్రవేశము చేయించుట యమ్మ స్వర్గపుర ప్రవేశము చేయించుటయే; వానిని రానిచ్చుట మృత్యుదేవతను రానిచ్చుట; వానిని నమ్ముట పెద్దపులినోట దలనిడుట; వానిని మనకడ బెట్టుకొనుట, పామును మెడజుట్టుకొనుట. దుష్టునకు దూరముగ నుండవలయు ననుమాట నిజమగుటం జేసి మనము వానిని పరిత్యజింప వలయును. నరికి వేయబడిన కొమ్మను మరల జెట్టున కెన్నడయిన నతుకవచ్చునా! అట్లె కుటుంబమునుండి విడిపోయిన వానిని మరల గలుపుకొనుట యసంభవము. కావున జాలినొందక, మోమోటపడక, భీతిజెందక చిత్రభానుని రాక నిరాకరింపుము.

మహారాజాగారు సెలవిచ్చినట్లు తల్లిగారి మతము తెలిసికొనుట కర్తవ్యము. కావున నోనిగమశర్మా! పురోహితులగు మీరు రాజమాత సన్నిధికింజని యుద్దేవికి నా పలుకులు దండపాణి ప్రముఖుల వచనములు సరిగ విన్నవించి యామె యిష్టము ననుసరించి కార్యనిశ్చయము జేయుడు. ఆమె నరదిరాక ననుమతించినచో మీరు పోయి రేపుదయమున జిత్రభానుని దోడ్కొనిరండు. అనుమతింపదేని మేమందర మనుమతింపలేదని వానితో జెప్పిరండు. ఇదియే నా చేయవలసిన హితోపదేశము" ని పలికి యూరకుండెను. అంతట సాయంకాలమయ్యెను. విక్రమసేనుడు సంధ్యాకాల కృత్యములు దీర్చుట కభ్యంతర మందిరమునకుం బోవదలచి పీఠమునుండి లేచి—"మీ యిందరి పలుకులు వేరువేరుగ మాయమ్మకు విన్నవించి యామె యిష్టముం బట్టి కార్యనిశ్చయముం జేసెదను. మీ రింక గృహముల కరుగుడ" ని సెలవిచ్చి యంతిపురికిం జనియె.

ముప్పది రెండవ ప్రకరణము

మఱునాఁడు చిత్రభానుఁడు రేపకడ మేలుకాంచి భానుండు పొడుపుగొండమీఁద నుదయించకమునుపె ప్రాతఃకాలకృత్యంబులు నెరవేర్చుకొని గుడారంబునం గూర్చుండి తన రాకం గూర్చి మణివర్మ ప్రముఖు లెట్లు నిర్ణయించిరో తెలియక యనేక విధంబుల మనంబునఁ దలపోయుచుండ నంతలో నుగ్రసేనుఁడును గాలకృత్యంబుల దీర్చుకొని యాతనికడకు పోయెను. పోవుటయు చిత్రభానుఁడు వానిం జూచి—"యుగ్రసేనుఁడా! మన కేమాటయుం దెలియకపోవుటకుఁ గారణమేమి? మణివర్మ యేమనియెను? ముఖలక్షణంబులఁ బట్టిచూడ నతండు మన కార్యంబు దెస ప్రసన్నుఁడై యుండినట్లు నీకుం దోఁచెనా? మనయెడ ద్వేషము బూనినట్లు గానఁబడెనా? మణివర్మ బుద్ధికుశలత యసాధారణము. ఆవులించిన వారి ప్రేవులు లెక్కపెట్టును. ఇంతకు మన తలంచినపని యేమగునని నీబుద్ధికిం దోఁచుచున్నది? ఇందు నెరవేరితిమా?" అని వాక్యము సమాప్తము చేయకమునుపె యుగ్రసేనుఁ డందుకొని—"దేవా! మణివర్మ ముఖవైఖరి మనకు భాగ్యసూచకము కాదు. దండపాణి మొదలగువారు మాత్రము మన కనుకూలురగుదురా! ఎట్లయిన మనకార్యము కష్టసాధ్యము గాని సులభసాధ్యము కాద"ని యుత్తర మిచ్చెను. "మిత్రమా! దండపాణి నాకుఁ జిన్ననాటి మిత్రుఁడు గాని మాయన్నకుం గడుగూర్చు. నేనొక్క రహస్యము జెప్పెద. అది నీమనస్సుననే యుండవలయు. నిన్నరేయి మీరందరు నిద్రించినపిదప నిదురరామి నేమియుఁ దోఁచక నేనీ గుడారమున నిట్టటు దిరుగుచుంటి. అప్పుడు గుడారము గుమ్మమువద్ద కావలియున్న పింగళకుఁడు నాకడకొక క్రొత్తమనుష్యునిం దోడ్కొనివచ్చి—"దేవా! దండపాణి మీకడ కీతనిం బంపె. దేవరవారితో నీతఁడొక మాట మనవిచేయ సెలవు వేఁడుచున్నాఁడ"ని వానిని నాయెదుట బెట్టెను. నేనును సంభ్రమ సంతోషంబులు మల్లడిగొని నప్పురుషునిజూచి దండపాణి

నేనుమడిగి వచ్చినపని దెలుపుచుంటి. అప్పురుషుడు నలువంకలుజూచి—"శ్రోత్రవా రెవ్వరును లేరుగద ! ఈమనుష్యుడు మనవాడేకద" అని యడిగి శ్రోత్రవా రెవ్వరును లేరనియు బింగళకుడు నాపరిజనుడే యనియు నేబదులు చెప్పినపిదప నిట్లనియె—"దేవా! కాశ్మీరరాజ సేనాపతి దండపాణి మీదర్శనముచేయ జాల కుతూహల పడుచున్నవాడు. రేపురాత్రి రెండుజాములవేళ నిక్కడకువచ్చి మిమ్ము దర్శింపగోరుచున్నాడు. మీద దేవరచిత్తము" ని యూరకుండెను. అప్పలుకులు విని నేను గడు సంతుష్టుడనై—"వానిజూడ నేనును మిక్కిలి యుబలాట మందుచున్నవాడ. తప్పక రేపటిరేయి రమ్మనుము. వానిరాక కే నెదురు చూచుచుండెదన" ని చెప్పి వానినంపితిని. వానిరాక నేను బింగళకుడుమాత్ర మెరుగుదుము. దీనింబట్టి దండపాణి నాకనిష్టుడుగ నుండడని యూహించెదను. వజ్రపాణి నేనిక్కడనున్నప్పుడె మాకరూప్వర మంజరిపై మనసు నిలిపియుండినవాడు కావున వానికి నాయెడ నధికానురాగము గలదు" అని పలికి వెండియుం గొంతి పలుకబోవుచుండ బింగళకుడు వారిని సమీపించి—"దేవా! రాజపురోహితుడు నిగమశర్మ మీదర్శనార్థము వచ్చియున్నవాడ" ని విన్నవించెను. "వాని సత్వరమే ప్రవేశపెట్టుము" ని చిత్రభానుడు సెలవొసంగుటయు బింగళకుడు పోయి నిగమశర్మం బ్రవేశపెట్టి తాను గ్రమ్మర ద్వారముకడకుం జనియెను.

ఆబ్రాహ్మణుడు గుడారమునం దడుగుపెట్టినతోడనే చిత్రభానుడు పీఠమునుండి లేచి యెదురుగాజని వాని పాదములకు సాష్టాంగదండ ప్రణామము గావించెను. నిగమశర్మ వాని భక్తికి దద్దయు మెచ్చి—"దీర్ఘాయురస్తు కల్యాణమస్తు" అని దీవించి వంగి చేతులతో వానిని లేవనెత్తెను. అంత జిత్రభానుడు వానిం దోడ్కొని యొక పీఠమునం గూర్చుండబెట్టి సువర్ణపాత్రముతో నిర్మలజలంబును దెప్పించి వెండి పళ్లెరమున నాబ్రాహ్మణుని యడుగులుంచి కడిగి యయ్యుదకంబు శిరంబునం జలుకొని ధన్యోస్మి ధన్యోస్మి యని యిట్లు పలికెను—

"మహాత్మా! మీరాయనను గులసిరుచఱచుకొనుటంజేసి తాపంబుతీరె. రాఘవులకు వసిష్ఠుడట్లు పాండవులకు ధౌమ్యుడట్లు మీరు మాకు పురోహితులు. మిమ్ము జూచుట మాయదృష్టము జూపించుచున్నది. అరవిందాదేవిగని విక్రమసేనహర్షవర్ధనులకంగుల ముద్దు 'కుమారా! హేమచంద్రా! నీ వెంతలో మాకు దూరుడవయితివి" అని గుండెకరగి రెండు కన్నులనుండి బాష్పములు దొరగుచుండ యింతకన్న మాటలాడలేక యతిదూరముండెను. హేమచంద్రుడు కుడిచేత చిత్రభానుడు కన్నీరు పెట్టుకొనిన తోడనే నిగమశర్మ మనస్సు కరగి [illegible] [illegible] బాష్పాకులితములయ్యెను. ఉగ్రసేనుడే వారి దుఃఖమును సమయోచిత వచనముల నారడించె. అప్పుడు చిత్రభానుడు ఉగ్రసేనుని పలుకులందే వెండియు నిగమశర్మ నుద్దేశించి—"స్వామీ! నీరాక కుం గతమెద్ది? మీమంత్రిగారు నావిన్నపము నేమిచేసిరి? అహాహా! కాల మహాత్మ్యము! నాయన్నబిడ్డలను నేను జూచుటకు, నాస్వనగరము నేను ప్రవేశించుటకు మాణిక్యవర్మ సెలవు గావలసి వచ్చెగదా" యని వాపోవుచుండ నిగమశర్మ చిత్రభానున కిట్లనియె—"కుమారా! దేవియు బాలకులు కుశలముగ నున్నారు. అరవిందాదేవియు విక్రమసేనుడును నీరాకయు నీవచ్చినపనియు విని చెప్పరానంత నిన్నంతలోపునకే బిలువుమని నన్ను బుత్తెంచిరి. మాదిపోవుటవలన ప్రయోజనమేమి? యని విక్రమసేనుడు పలికె. వైరములు శాశ్వతముగ నుండునా? అన్న బిడ్డలం జూడవలయునని యాతని మనస్సెంత తొందరపడుచున్నదో! పాపము! రానిండని యరవిందాదేవి పలికె." అని [illegible] పలుకరించిన పలుకులు సమాప్తము గాకముందే చిత్రభానుడు నాయన వద్దకువచ్చి—"మీమంత్రియు తేమనిరని యడిగినాడు. అప్పుడు నిగమశర్మ —"యెవ్వరేమనిన నేమి? నీవు చెప్పదగినది. పురప్రవేశము గావింపుము. నీకిది సమ్మతమని నేనచ్చటివారితో విన్నవింపవచ్చునా?" యని పలికెను.

తనరాకకు నరవిందా విక్రమసేనులు సమ్మతించిరని వినినతోడనే చిత్రభానుని మనస్సు వర్ణనాతీతమైన యానందము నొందెను.

ఆతఁడా యుబ్బు పైకి రాకుండ నిక్కిలి యడంచుకొని—"యట్లే విన్నవింపవచ్చును. కుమార విక్రమసేనుఁడు దల్లియును నాకు జాల యుపకారము చేసిరి. నన్ను మాయమ్మ బిడ్డలం జూడనిచ్చుట కాశ్మీర రాజ్యముల కభిషిక్తుని జేయుట. ఆనుడియైనను వదిన దూర మాలోచించినది. విక్రమసేనుఁడు కొంచెడయ్యు బుద్ధికిం బెద్దయయ్యె. రేపు ప్రాతఃకాలమున దప్పక నేనటకు వచ్చెద. మీరింక వేంచేయుఁ" డని ప్రణామము చేసెను. నిగమశర్మయు జిత్రభానునియొద్ద నుగ్రసేనునియొద్ద సెలవుగైకొని పురమునకుం జనియె.

నిగమశర్మ తనసన్నిధి బాసిన మొదలు చిత్రభానుఁడు—"సూర్యాస్తమయ మెప్పుడగును? ఎప్పటికి రెండుజాముల రాత్రి యగును? ఎప్పుడు దండపాణి నన్ను గలిసికొని మాటలాడును" నని తత్తరపడుచు నన్యచింత విడిచి తదేకాసక్తుఁడై గడియ గడియకుం బ్రొద్దుచూచుచు నిముసమొక్కయేఁడుగా గడుపజొచ్చెను. అట్లుండ నట్టికేలకు సాయంకాలమయ్యె. భానుఁడు మరుగునం బోయి విశ్రమించుచుండినను జిత్రభానుఁడు విశ్రమింపక యెంతో వేగముతో భోజనముచేసి సమస్త పరిజనంబును నిద్రబుచ్చి కరటక పింగళులు గుడారముయొక్క ద్వారమున నిలిపి రుద్రభట్టునమేతుఁడై దండపాణి నిమిత్త మెదురుచూచుచు నొకపీఠమునం గూరుచుండె. అప్పుడు రెండుజాముల రాత్రియయ్యె. చిత్రభానుఁడు మాటిమాటికి బీఠమునుండి లేచి గుడారము వెలుపలికి బోయి—"కరటకా! యింకనుజాడ కనబడుటలేదా? పింగళకా! పదియడుగులుపోయి చూచితివా? జాడ యేమి?" యని పలుతెరంగుల భాషించుచు సేవకుల నడుగుచు జిత్తస్థిమితములేక తిరుగులాడుచుండెను. ఒకసారి రుద్రభట్టుం బిలిచి—"స్వామీ! ప్రశ్నమాడుఁడు. మనకావ్యస కతఁడు వచ్చునో రాఁడో చెప్పుఁడ" ని యడిగెను. అతఁడును గ్రహచారము చూచి వ్రేళ్ళుమడిచి నక్షత్రములు చూచి లెక్కపెట్టి కార్యమగునని చెప్పెను. అంతలో నొక మనుష్యుఁడు తలనిండ ముసుఁగుబెట్టుకొని చేత గుదియఁబూని గుడారము సమీప

మునకు వచ్చెను. ఆసందడి కనిపెట్టి పింగళకుడు క్రొత్తపురుషునిడాసి—
"స్వామీ! మీరెవ్వరు? లోనికి రాగోరుదురా?" యని యడిగెను.
"నేనెవ్వడనైన నీ కెందుకు? నీశక్యమగునేని నన్ను జిత్రభానుని కడకుం
గొనిపొమ్మ" ని యప్పురుషుడు బదులు చెప్పెను. ఆ యిరువుర
సంభాషణము దూరమునుండివిని చిత్రభానుడు సత్వరము బయటికి
వచ్చి యప్పురుషుని సమీపించి—"దండపాణీ" యని మెల్లగ బిలువ—
"నేనే" యని యత డుత్తరము చెప్పినతోడనే వాని నచ్చటనె బిగ్గ
గవుంగిలించుకొని చేయిపట్టుకొని లోనికిం దీసికొని పోయెను.

గుడారములో దీపపు వెలుతురున రమారమి రెండుసంవత్సరముల
క్రిందట నెడబాసిన ఆ మిత్రులిరువురు నొండొరుల మొగంబుల బరిశీ
లించిచూచి ఆనవాలుపట్టి తనివిదీర నింకొకసారి కౌగిలించుకొనిరి.
అనంతరము చిత్రభానుడు దండపాణి పీఠములపై గూర్చుండబెట్టి—
"మిత్రమా! నీ దేహస్పర్శచేత చిరకాల వియోగతాపముకూడ కొంత
వరకు దీరినది. ఇది శుభసుదినము. మిత్రమా! నాడు నిన్ను నేబాసినది
మొదలు నేటివరకు నే దిరుగని యడవులు, దూరని గుహలు, పడని
కష్టములు లేవు. ఇక నాకష్టములు గట్టెక్కినవని ధైర్యము గలిగినది.
నిన్నుచూచుకొని నేను సోదరవియోగము మరచుచున్నాడన" ని ప్రీతి
పూర్వక భాషణంబులాడెను. దండపాణియు మిత్రునకు దీసిపోవక
యిట్లనియె—"చెలికాడా! నీవు లేని ఈ రెండేండ్లు రెండుయుగములుగ గడిపి
తిని. నాబొంది శ్రీనగరమునను, నాయాత్మ నీకడనునిలిపి కాలముగడపితి.
నీవు కుశలివై మరల నీవిధంబున మాకన్నులకు విందుసేయుదువని
కలనయిన దలంపలేదు. మిత్రుడా! నిన్ను రెండు మూడు మాట
లడుగవలయునని యభిలాష గలదు. వీడిట్లు సాహసించి యడుగునే
యని నామీద గినుక బూనక ప్రత్యుత్తరములు చెప్పవలయు. నీవు
హరిద్వారమున మృతినొందితివని హరిశర్మయను నొక బ్రాహ్మణుడు
హేమచంద్రునితో విన్నవించె. ఆమహారాజు నీనిమిత్త మశ్రుజలంబులు
ఎముచుచునే పరలోకంబునకు బోయెను. నీపై నసత్య మరణవార్త

లెట్టుపుట్టె! మహారాజు మరణమునకు నీవే కారణుడవనియు హరిశర్మ ప్రేరణంబున నీవే. నీపనిచిన హంతకులో మహారాజుం గడతేర్చిరనియు లోకులు చెప్పకొనుచున్నారు. ఇందేమైన సత్యముకలదా, మిత్రుడను నాకడ నెద్దియు దాచక హృదయ పేటిక దెరచియున్న దున్నట్లు పలుకుము, నేను నీవాడనె కాని యన్యుడనుగాను. మిత్రుల హృదయములు రహస్య రత్నములు దాచందగిన యినుపపెట్టెలుకదా!"

అనవుడు చిత్రభానుడు వచ్చియురాని నవ్వొకింత నవ్వి— "ప్రియసఖా! అడిగితివి గాన జెప్పెదవినుము. నేను హరిద్వారమువద్ద మృతినొందితినని ప్రదము పుట్టించినవాడు మణివర్మ. మాయన్నగారి మనస్సు గలచి యాధర్మస్వరూపుని జంపినవాడు మణివర్మ. మాయన్నతో జెప్పరాని కొండెములు చెప్పి నన్నీ వీటినుండి వెడల నడచినవాడు మణివర్మ. మాకులవృత్తి నిర్మూలనముజేయు పురుగు మణివర్మ. మాకు బ్రక్కలో శూలము మణివర్మ. వానినినమ్మి మాయన్న మరణము దెచ్చుకొనియె, మావదినెయే నాసోదరునితో నామీద బలు కొండెములు చెప్పి నాకింతపాటు గలిగించినదని నేనిన్నినాళ్ళు దలంచుచుంటిగాని యరసిచూడ మణివర్మయే దీనికిం బ్రధానకారణమని యిప్పు డెరింగితిని."

"నిన్ను దేశమునుండి వెడలనడచి మహారాజును జంపించిన మణివర్మ కేమిలాభము" నని దండపాణి వానిసంభాషణము నడుమ నాపి యడిగెను. అడుగుటయు జిత్రభానుడు—"దండపాణీ, లోకవ్యవహార విదుడవగు నీకిది తెలియకపోయెనా? రాజుం జంపించినచో రాజకుమారులు బాలురు గావున వారి పేరుపెట్టి తానే కాశ్మీరరాజ్యమంతయు నేలవచ్చు. నేనిక్కడనే యుండిన పక్షమున రాజుం జంపించినను వానికి లాభముండదుకదా! విక్రమసేనుడు పెద్దవాడయి రాజ్యభారము పూనిన వానిం దనచేతి కీలుబొమ్మవలె నాడింపవచ్చు.

మంత్రులు రాజులయెడల జేయు దుండగము లెన్నియో కలవు. రాజకుటుంబమును నాశనముచేసి కాశ్మీర సింహాసన మెక్కవలయునని

మణివర్మ మనసార దలపోయుచున్నట్లు నేనిచటనున్నపుడె వినియుంటిని. పలుమారులు నేనీమాటమాయన్న కెరిగింపదలచితినిగాని నాకిరువురకు మనస్పర్థ లుండుటచే నది నాపన్నుగడగా నెంచునే కాని యతడు సత్యముగా గ్రహింపడని యూరకుంటిని. మణివర్మయు హరిశర్మయు దొడిదొంగలు. ఆ శర్మవర్మ లిరువురుం గలిసి ఆదుష్కర్మ మొనర్చిరి" అనుచుండ దండపాణి మరల వానిమాట కడ్డమువచ్చి—"మిత్రుడా! హరిశర్మ మణివర్మ ప్రేరణంబుననే యీ ఘోరకృత్యము చేసియుండు నేని హరిశర్మకు నీయందు దిష్టముండదుగదా! అతడు నిన్నుంగూర్చి మెంతయువిచారించెను. నీయందు పక్షముపూని నీకు సాయము చేయుమని నన్నుంబురికొల్పె. నీయాత్మచేత నతడు మాటలాడించెను. మణివర్మ కాపుడైనవాడు నీయెడ నిట్లు మైత్రిజూపుటకు గారణమేమి?" యని యడిగెను. అతని హృదయమున గాటముగ నాటిన యీ సందేహం దీర్ప జిత్రభాను డిట్లనియె—"ఓయి వెఱ్ఱివాడా! నేను బ్రదికియుండగా జచ్చితినని బొంకి న యాత్మచేత మాటలాడించెదనని డంబములు కొట్టినవాడు దొంగగాక మునియగునే! మాయోపాయములుపన్ని నిన్ను త్రెంగున మోసపుచ్చె. వాడు నాదెస ననురాగము జూపుటయు మణివర్మ పన్నిన పన్నుగడయే. నీవును నేనును బాల్యస్నేహితుల మగుటచే నామీద నీ కెంత యనురాగమున్నదో పరీక్షించుటకు మణివర్మ హరిశర్మచేత నట్టి పలుకులు బలికించి యుండవచ్చును. వాని పలుకులకు మోసపోయి నీవు నాపై గల యనురాగముం బ్రకటించితివి కాబోలు నీమంత్రి నీమీద నొకకన్ను వేసియేయుండును."

అద్భుతమగు నావృత్తాంతము నాకర్ణించి దండపాణి మొట్ట మొదట నడవమ్మజాలక వెనుక లేచి యెదుట జరిగినవిషయముల జ్ఞప్తికి దెచ్చికొని చిత్రభానునిమాటలను వానిచో బోల్చిచూచుకొని ఎట్టకేలకు దనమిత్రునిమాటలే నిజ మొక్కడు విశ్వాసముగలిగింప గొండొక సేపటికిట్లనియె—"చెలికాడా! ఇంతకాలము నేను హేమచంద్రుని నీవ కడతేర్చితివని దురభిప్రాయము పడియుంటిని. ఇప్పుడది నామనంబున

నుండి తొలంగె. నీవు చెప్పినది నిజము. మణివర్మ నన్ను సరిగా నమ్ముటలేదు. నామీఁద వాని కేదో యనుమాన మున్నది. నేను నీవాడనే. నిన్నటి సభలో రాజు నెదుట మణివర్మ నిన్ను చేసిన నిందలిన్ని యన్నియని చెప్పజాలము. అధికారగర్వముచేత వాఁడు మిక్కిలి విఱ్ఱవీఁగుచున్నాఁడు. మన మిరువురముం గలిసి వానిగర్వ మడంప వలయు నేను నీవిచ్చట నుండునట్లు జాగ్రత్తపెట్టెద" నని మూరకుండుటయు నంతవర కేమియు బలుకక మౌనముద్ర వహించిన రుద్రభట్టు లేచి—"మీ స్నేహబంధ మంతకంతకు వృద్ధి నగుఁగాక! మీ యిరువుర మనోరథములు సఫల మగుఁగాక! భక్తవత్సలుఁడు పరమేశ్వరుఁడు మీకుఁ దోడ్పడుఁగాక!" యని వారియిద్దరి కుడిచేతులం బట్టుకొని యొకరి చేతిలో నొకరి చేయి వేయించి రహస్యములు వెలిపుచ్చకుండున ట్లొండొరుల నిమిత్తము ప్రాణములయిన విడుచునట్లు వారిచే ప్రమాణములు చేయించెను.

అట్లిరువురును శపథములు గైకొన్నపిదప దండపాణి చిత్రభానుని వంకఁజూచి—"సఖుఁడా! నేను వచ్చినప్పటినుండి నిన్నడుగఁ దలఁచుచున్నాఁడను. శరీరము దాల్చిన బ్రహ్మతేజ మట్లున్న యీ మహాత్ముఁ డెవ్వఁడు? పోలిచూడ హరిశర్మ మొగము, నీయాన మొగము నొక్కలాగున నున్నది. మనుష్యులం బోలిన మనుష్యు లుండక పోదురా? ఈతఁ డతఁడుగాఁడని తలంచెద. ఈయన యెవ్వరో నాకెఱిఁగింప వలయున" ని యడిగెను. చిత్రభానుఁడు—"మిత్రుఁడా! యీతఁడు మనకుఁ బరమాప్తుఁడు. బ్రాహ్మణుఁడ" ని వానికి బదులు చెప్పె. అంతలో రుద్రభట్టు దండపాణినిఁజూచి—"నాయనా! నేను హరిశర్మను గాను. కాని నాకును హరిశర్మకును ముఖలక్షణంబుల నేల పోలిక కలదో కాలాంతరంబున మీకు నేనెఱిగించెద" నని పలికి విరమించెను. అంతట జాము కోడి కూయుటచే దండపాణి సత్వరము పోవలయునని చిత్రభానుని వీడ్కొని యెప్పటియట్లు ముసుగు పెట్టుకొని స్వగృహమునకు జనియె.

ముప్పది మూడవ ప్రకరణము

చిత్రభానుడు మరునాడు దంతిపురమునకు వచ్చునని యరవిందా దేవి నిగమశర్మవలనవిని వాని నెదుర్కొని సంభావించుటకు బ్రవేశము నడపుటకు మణివర్మను రమ్మని వర్తమాన మంపెను. ఆ వర్తమానము విని మణివర్మ తన రాణికిట్లు సందేశ మంపెను—" అమ్మా! మీరు నిప్పులం జొరబడుమన్న జొచ్చెద, నీట దిగుమన్న దిగియెద, విషము ద్రావుమన్న ద్రావెద; కాని చిత్రభాను నెదుర్కొని సంభావింపజాల. నేను జీవించియుండగా జిత్రభానుడు మరల బురప్రవేశము జేసినాడన్న యపకీర్తియే నాకు జాలు. కావున నన్ను క్షమియించి యీ కార్యమునకు నొరుల నియోగింపవలయు."

ఆ సందేశమువిని యరవిందాదేవి సందిగ్ధమనస్కయై సత్వరము మాధవసేనుని రావించి మణివర్మ పంపిన సందేశ మెరిగించి వెండియు నిట్లనియె—" ఆర్యా! చిత్రభానుని రాకను నేననుమతించుట మొగ మోటముచేతగాని ప్రేమచేతగాదు. అది నీవు నెరుంగుదువు. మణి వర్మ కీకార్యం బింత యనిష్టముగా నుండునని నేననుకొనలేదు. ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి? రావలదని చిత్రభానునకు వర్తమాన మంపుదునా? మొదట రమ్మని పిదప వద్దనుట వెనుకటి క్రోధాగ్నిని నేయివేసి మంట చేయుట, పండుకొన్న త్రాచును లేవ గొట్టుట. కావున జేయదగుదాని నుపదేశింపుము." అనవుడు మాధవసేను డించుక విచారించి—" తల్లీ! మొదట వానిరాక కనుమతి నియ్యనే కూడదు, ఇచ్చినపిదప వెనుదీయ గూడదు. ప్రవేశంబు నేనడిపెద. కానున్నది కాకమానదుకదా!" యని పలికి ఆమెచేత ననుజ్ఞాతుడై వాని ప్రవేశంబునకు గావలసిన యత్నంబుచేసి గృహంబునకు జనియె.

అట్లు దండపాణి గుడారము విడిచి చనునప్పటికి జాము రాత్రి మాత్రమే యుండుటచే జిత్రభాను డటమీద నిద్రపోక మిగిలిన

కాలము రుద్రభట్టుతో ప్రసంగించుచు గడపెను. అంతలో తెల్లవారుటయు నా రాజకుమారుడు సమయకృత్యములు నిర్వర్తించి స్నానము జేసి సంధ్యావందనము గావించి పార్థివలింగపూజ యొనర్చి రుద్రభట్టు పాదములకు నమస్కరించి దీవనలందికొని పయన మయ్యెను. అంతలో నిగమశర్మ కోటనుండి యొక్క రథము దోలించుకొని, చిత్రభానుని నెలవునకుం జని యయ్యరద మధిష్ఠించి రాజమందిరమునకు రావలెనని యా రాజకుమారుని ప్రార్థించెను. చిత్రభానుడు నట్లె యని తేరునెక్కి నిగమశర్మ సమేతుడై పురము ప్రవేశించెను. ప్రవేశించుటయు పురజనంబులు వానింజూచి విస్మితులై వానిరాక యశుభసూచకమని భావించిరి. పురాంగనలు కొందరు రథముమీద బోవు వాని నామధేయములు పురుషుల నడిగి తెలిసికొని యసంతుష్టలై— "యమ్మక్కా! యిది యేమమ్మా! రాజకుటుంబము నిప్పు లొడిలో గట్టుకొన్నట్టు మరల నీరాజహంతకుని దెచ్చిపెట్టుకొనియె. వాని మొగములో నున్న క్రూరభావమును వెలిబుచ్చుచున్నట్లు భయంకరముగ నున్నది. వాని కన్నులును వాని మనోమాలిన్యమును దెలుపుచున్నట్లున్నయవి. కటకటా! రాజకుమారు లేమికానున్నవారో కదా!" యని తమలో దాము చెప్పుకొనసాగిరి. అంతట కొంతసేపటికి రథము కోట సమీపమునకు బోవుటయు నిగమశర్మయు చిత్రభానుడు క్రిందికి దిగి సింహద్వారమువైపు నడచిరి. రథావతరణంబు జేసిన ఆ రాజకుమారుని గని యదివరకే వానినిమిత్త మక్కడ నరవిందాదేవి శాసనంబున వేచియున్న మాధవసేనుడు, దండపాణి, వజ్రపాణి వానికెదురుగా వచ్చి సమ్మానించిరి. "చిత్రభానునకు స్వాగతము"ని మాధవసేనుడు పలికెను. "యువరాజున కనంతాభ్యుదయంబులు కలుగుగాక!" యని దండపాణి వచియించె. "మీయాగమనము శుభారంభమగుగాక!" అని వజ్రపాణి నుడివెను. అనవుడు—"లోకైకపూజ్యయగు మావదినె మేలుతలంపుల చేత నాకు మరల మిమ్మందర సందర్శించు మహాభాగ్యమబ్బె"నని చిత్రభానుడు పలికి వారి ముందు నడువ సింహద్వారమును దాటి లోనికిం

జనియె. చని కొన్ని యడుగులు నడచి తన నడుచుదారి కిరుకెలంకుల బారజూచి పూర్వస్మృతిగలిగి మాధవసేనునిడాసి జాలిగదుర నిట్లనియె-
"అయ్యా! ఈకోటం జొరకమునువు నేనెపుడు కోటలో రెక్కలు గట్టుకొని వ్రాలుదునా యని యువ్విళ్ళూరుచుంటిగాని ప్రవేశించినది మొదలు నాకడుగైన సాగుటలేదు. ఏమి చెప్పుదు నాయవస్థ! కోట గుమ్మము దాటుటతోడనే నామనస్సునకు మాయన్న హేమచంద్ర మహారాజుమాట జ్ఞప్తికివచ్చెను. ఈమొగసాలలు, నీలాయములు, నీయేనుంగులు, నీసైనికనివేశములు, నీపనులకొట్టములు మొదలగు సమస్త ప్రదేశములు మాయన్ననే తలపునకు దెచ్చుచున్నవి. చేరలం గొలువదగిన వెడదకన్నులతోడను, నిరంతరమగు చిరునవ్వుతోడను, విశాలములగు ఫాలములతోడను, నేనుగుదంతపుం బలకలవంటి చెక్కులతోడను త్రిలోకసుందరమగు నాతని ముఖమండలము, పోత బోసిన బంగారు విగ్రహమువంటి వానియాకారము నాకిప్పుడు కన్నుల గట్టినట్లగపడుచున్నది. ఇవి చూచినప్పుడే నామనస్సింత దుఃఖానలం బున మరుగుచుండ నాఅన్నబిడ్డలను, వదినెను జూచినప్పుడు దుఃఖ మును నేనెట్లు భరింపజాలుదునో తెలియకున్నాడ !"

అని రెండు నేత్రములనుండి జారిన బాష్పబిందువులను తన ఉత్తరీయాంచలమున దుడుచుకొని మాధవసేనునిమీద జేయివైచి మెల్లగ నడచుచుండె. మాధవసేనుడు వాని దుఃఖమునుజూచి యది నిజమైన మనఃపరితాపమని నమ్మక తనలో—"నీవెంతకైన సాహసు డవురా! చేతులార నతిఘోరములు చేయుటకు గల్లబొల్లి యేడ్పు లేడ్చుటకు నీవే తగుదువ"ని యనుకొని ప్రకాశముగా-"మృతినొందిన వానికొరకు విచారించుట పగిలిపోయినకుండకొరకు వగచుట. కావున నూరకుండుమ " ని సమాశ్వాసించెను. " సోదర స్నేహ మెంతకు జాలద " ని దండపాణి పలికెను. "దుఃఖతుని మనస్సు దుఃఖతుడే యెఱుంగును. కాని పైవారి కెరుంగ నలవికాదుగదా!" యని వజ్రపాణి యూరడించెను. అట్లు సంభాషించుచు మెల్లమెల్లన నడచి యనేక

కవాటంబులుదాటి వారు కొలువు కూటముం జేరిరి. నిగమశర్మ రథము దిగినతోడనే చిత్రభానునిబాసి యంతఃపురమున కరిగి మరది వచ్చినవార్త నామె కెరిగించి విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను వెంట బెట్టుకొని యదివరకే కొలువుకూటమునకు వచ్చియుండెను.

కొలువుకూటంబు జూచినతోడనే చిత్రభానుని దుఃఖవార్ధి మరియాద నతిక్రమించి పొంగిపొరల నతడు మాధవసేనునితో నిత్తెరంగున జెప్పుకొని విలపించె—"అయ్యా! నేనెంతో మందభాగ్యుడను. మున్ను మాయన్న విదేశమునుండి వచ్చిన రాయబారులు, బ్రహ్మసమానులగు వేదవేత్తలు, శేషుని ధిక్కరించు పండితులు, తనయాస్థాన కవీంద్రులు, మంత్రులు, సామంతులు, మిత్రులు, బంధుజనులు పరివేష్టించియుండ బేరోలగంబుండగా జూచిన యాకన్నులతోడనే ఈశూన్యసభాభవనంబు జూడవలసె. ఈకొలువుకూటంబుకాదె శారదాదేవికి రంగస్థలంబు. ఈసభామంటపముకాదె చతుష్షష్టి విద్యారత్నములకుగని, ఈసభామంటపముకాదె కవిజనంబుల మనోరథములు పంటపండు శాలిక్షేత్రము. అయ్యో! ఇది యెంతచిన్నవోయె, ఎంత శోభావిహీనమయ్యెన"ని దుఃఖాతిశయముచే నడువజాలక యొక్కచో జదికిలబడి యొక స్తంభమునకు జేరబడి కూర్చుండి విలపింపజొచ్చె. దండపాణియు వజ్రపాణియు వాని కిరుగెలంకుల గూర్చుండి యతడు నేలబడకుండ సంరక్షింపజొచ్చిరి, మాధవసేనుడు వానిని విశేషముగా నూరడింపక—"విషాదము గతజల సేతుబంధనముగదా!" యని యొకటి రెండుసారు లనియె. అంతలో నిగమశర్మ రాజకుమారుల నిరువురం దోడ్కొనివచ్చి—"యయ్యా! వీరె నీయన్న కుమారులు విక్రమసేన హర్షవర్ధనుల"ని వారిం జూపించెను. నిగమశర్మ యట్లనినతోడనే బాలకులిరువురు పినతండ్రి పాదములకు నమస్కరించి నిలువంబడిరి. చిత్రభానుడు వారి ప్రణామములకు ప్రత్యుత్తరములుగ దీవన

లేమియు నొసఁగకయె—"నా తండ్రులారా! రండు రండ" ని తన రెండు చేతులతో వారి జెరియొక హస్తమునం బట్టుకొని చెరియొక తొడపై కూర్చుండ బెట్టుకొని దుఃఖపూరితమనస్కుఁడై యేమియుం బలుకనోపక మొగమున గుడ్డవేసికొని కొండొకసేపు బిట్టుగ దుఃఖించెను. అదివరకు తమ తండ్రిమాట క్రమక్రమంబుగ మరచుచుండిన యా బాలకులు పినతండ్రి దుఃఖముచేత బితృవియోగము జ్ఞప్తికిం దెచ్చుకొని వలవల యేడ్చిరి. అంతట మాధవసేనుడు నిగమశర్మ వారిం డాసి యిద్దరు జెరియొకరిమీఁద జేతులు వేసి వగవవలదని కొన్నిమాటల జెప్పి యూరడించిరి. చిత్రభాను డంతలో దండపాణి వజ్రపాణుల సమాశ్వాస వచనములం దేరి యించుక ధైర్యము దెచ్చుకొని బిడ్డలం గౌగిలించుకొని యిట్లు విచారించెను—"నా చిన్ని యన్నలారా! మీ రెంత మందభాగ్యు లయిరో నేను నంతియ మందభాగ్యుడను. తండ్రిలేక మీరు తండ్రివంటి యగ్రసోదరుని లేక నేను, యావజ్జీవము విలపించునట్లు బ్రహ్మ మన లలాటమున వ్రాసియుండె, అంతటి సోదరుండు నావంటి మందభాగ్యునకు దక్కునా? నా దుఃఖము పరమాత్మ డెరుగును. నే నెరుంగుదును సన్నాతఁడు ప్రమాదవశమున మనపురము వెడల నడచినను నాకు విషాదము లేదు, ఏలయన నే నెక్కడ నున్నను నాకు గొడుగులాగున నాయన్న యుండెగదా యని ధైర్యముతో బ్రదుకుచుంటి. ఇంక నాకు దిక్కెవ్వరు? నన్ను నాయన్న యవ్వలకుం దోలెనని నాకు గోపము లేదు; తండ్రివెనుక తండ్రియంతవాడు; నన్ను దండించుటకు గారవించుటకు నతనికి స్వాతంత్ర్యము గలదు. బిడ్డలారా! మీవంటి కుమారరత్నముల జూచి యానందించు భాగ్యమాతనికి లేదు. నాకు సోదరుడనియే కాదు నే విచారించుచుండుట; లోకములో నంతటి గుణవంతుడు లేడు. అంతటి దయావంతుడు లేడు. అంతటి సత్యవంతుడు లేడు. మాయన్నను దారుణ మరణంబు నొందించిన దురాత్ము లెవ్వరో నే నెరుంగుదును, వారలందరు తత్ఫల

మచిరకాలములోనే యనుభవింతురుగాక! ఇట్టి బాలకులం దండ్రిలేని బిడ్డలుగ జేసిన యా దురాత్ముల కేమి దుర్గతు లున్నవో కదా! ఎంత విచారించిన నేమి ఫలము! నాయాయుష్య మాకు గాన బడుగదా! ఈ బాలకులకుం దండ్రి దొరకదుగదా! అయ్యా! నిగమశర్మా! పూజ్యురాలైన మా వదిన సన్నిధికి నన్ను దోడ్కొని పొమ్ము. ఒక్క నమస్కారము మాత్రముం జేసివత్తును. ఈ యవస్థతో నున్న యా దేవిని నేడీ బాలకున్నను దప్పదా! ఆమె నన్ను జూడ ననుగ్రహించుటకై నేనటకు వచ్చెద" ననవుడు నిగమశర్మ మారు పలుకక లేచి సత్వరముగ లోపలికిం బోయి యొక్క నిమేషమున మరలి వచ్చి దేవిం జూడవచ్చునని చిత్రభానునకుం జెప్పెను. చిత్రభానుడును మెల్లగ లేచి నిగమశర్మమీద జేయివైచి నడువలేక నడచుచు—"అయ్యో! నేనామె వదన మెట్లు చూతును? నీలోత్పలములవంటి యా విశాలనేత్రములు బాష్పపూరితములై యుండును గాబోలు! పరమపవిత్ర చరిత యగు నీ దేవి కింతి దురవస్థ కలుగుట కేమి కారణమో! ఇది పూర్వజన్మకృతమై యుండవలయును" నని విచారించుచు నరవిందాదేవియున్న గది బ్రవేశించెను. ప్రవేశించినతోడనే భర్తృవియోగ దుఃఖభార వినమ్రమై కళావిహీనమైన మొగముతోను, ఒక్క నగయై నగలులేని శరీరముతోడను, బాష్పధారాపూరితములైన కన్నులతోడను దలవంచుకొని కూర్చుండియున్న యా దేవి యతనికి గానబడెను. కనంబడుటయు జిత్రభానుండు దుఃఖమును సహింపజాలక యచటనే చతికిలంబడి—"హా తల్లీ! కాశ్మీర రాజ్యలక్ష్మీ! హా పరమపవిత్ర చరిత్రా! హా లోకైకపూజ్యా! నీ కెంతటి దురవస్థ ప్రాప్తించెను. నాకన్న లెంత పాపము జేసికొనిరో ఓ మాతృదేవతా! నీవు దయాశూన్యుడ వనుమాట నేడు స్పష్టమాయెగదా" నని కొంత వగచి యొక నిమేష మూరకుండి మరల నిట్లనియె—"తల్లీ! నా యాయుష్యనిమిత్తము నీ వెంత కుందుచుంటివో నేనును నంతయె కుందుచుంటి. నన్ను జూచి కట్టని

వాండ్రు చెప్పిన పలుకులు నీవు పాటింపవలదు. నీకు మువ్వురు కుమారు లున్నవారనుకొనుము. అందు జ్యేష్ఠుడు చిత్రభానుడు. తక్కినవారు విక్రమసేన, హర్షవర్ధనులు. నేను, నీతోడికోడ లిందుమణియు, నీగారాబుకూతురు కర్పూరమంజరియు, నాకొడుకు విజయసేనుడు, మిమ్మందర జూచిపోవలయునని సంకల్పించుకొంటిమి. మగవాడనగుటచే నేనింతయు ధైర్యము బూనియుంటిగాని నీచెలియలుం గూతురు పట్టశక్యముగాకయున్నవారు. ఎప్పుడు వచ్చి యిక్కడ ప్రాలగలుగుదుమాయని వారు మిక్కిలి తత్తరపడుచున్నవారు. వారి నిక్కడికి రప్పించుటయు వారు వచ్చువరకు నేనుండుటయు మోక్షమునకు నాటంకము గాని, కాదేని యీ క్షణంబ పోవువాడ, నన్నుగూర్చి యీలోకము నెట్లనుకొన్నను నాయున్నబిడ్డల విషయమునను నాకుంగల ప్రేమ దైవమెరుంగును. ప్రేగుసంబంధము పోయిన్నపోవునా? సోదరుని మరణవార్త వినినదిమొదలు బాలకులిద్దఱేమైరోయని నాపడిన పరితాపమింతింత కాదు. నన్నుంగూర్చి నేజెప్పుకొనుట భావ్యముగాదు. ఇప్పు డిక్కడ నాయునికిచేత మీమనోవేదన మతిశయముగునట్లు తోచుచున్నది. ప్రస్తుతము నేను సెలవుగైకొని మరల దర్శనము జేయువాడన"ని లేచి దూరమునుండియే చేతులు జోడించి యక్కకు నమస్కరించి గది విడిచి యావలకు బోయెను.

అరవిందాదేవి చిత్రభానుడు వచ్చినది మొదలు గది విడుచువరకు వంచినతల యెత్తక మొగమున జేయిపెట్టుకొని ప్రవాహములై పారు కన్నీళ్ళు తుడుచుకొనుచు మరిది మాటలకు ప్రత్యుత్తరము చెప్పక యొక్కటియు వినిపింపదయ్యెను. చిత్రభాను డీవలకువచ్చి యున్న కుమారులను మరల కౌగిలించుకొని ముద్దుపెట్టుకొని మాధవసేన ప్రముఖులను వీడ్కొని యున్నక్కడ యరదము నెక్కి తన గుడారమునకు బోయెను.

ముప్పది నాలుగవ ప్రకరణము

చిత్రభానుడు కోట విడిచి పోయినతోడనే మాధవసేనుడు ప్రధానమంత్రియగు మణివర్మకు యువరాజ సందర్శనమును గూర్చి తెలియజేయుటకు వాని గృహమునకు పోయెను. మణివర్మ వానిని సత్కరించి యువరాజు రథము దిగి కోటలో ప్రవేశించినది మొదలు కోట విడుచువరకు జరిగిన వృత్తాంతమంతయు బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పుమని మాధవసేను నడిగెను. మాధవసేనుడు తు. చ. తప్పకుండ నా వృత్తాంతము సవిస్తరముగ నెరిగించి పిదప నిట్లనియె—"ఇందు ముఖ్యముగా మన మాలోచింపవలసిన యంశములు మూడు నాలుగున్నవి. తన యన్న నెవరో చంపిరట, ఆ దురాత్ములు లోకాల సుచిరకాలమున ననుభవింతురట. తన యాలుబిడ్డలు దేవిం జూడ వత్తురట, వారు వచ్చువరకు దానిక్కడ నుండునట. అన్న బిడ్డలమీద దనకుం బ్రేమ పొమ్మన్నం బోదట. సోదర మరణవార్త చెవిసోకు టాదిగా బాలకు లెట్లు బ్రదుకుదురో యని తనకు మిక్కుటంబగు మనఃపరితాపము కలిగెనట. పూర్వోత్తర సందర్భములం బట్టి యీ మాట లరసిచూడ నీతని కేదో దుష్టసంకల్ప మున్నట్లు తోచుచున్నది. మిత్రమా! నీవు చూడలేదు, కాని వాని కల్లబొల్లి దుఃఖవాక్యములు వారి దుర్వినయములు వాని తియ్యని మాటలు విన్నవారు వాడు నిర్దోషియని తలంపకపోరు. నాటకమందు వేషగాడు తన పాత్రమును చక్కగా బ్రయోగించుట కభినయించినట్లు యీ కుటిలుడు కూడ నెంతో నటన చేసెను. దీని కిప్పుడు ప్రతిక్రియ యేమి!" యని పలుకుటయు మణివర్మ యాతని మాట లాలకించి—"దేవి యాతని మాటల కేమి ప్రత్యుత్తర మిచ్చినద" ని యడిగెను. "వంచినతల యెత్తక దేవి కన్నీరు విడచెనే కాని వానిం బలుకరించలేదు. వాని పలుకులకు బదులు చెప్పలేదు. వానినుండుమన లేదు, వెళ్ళుమన లేదు,

ఉండగలిగినంతనే పచ్చట నతనుండి మరల వచ్చునట్లు చెప్పిపోయె" నని మాధవసేనుడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

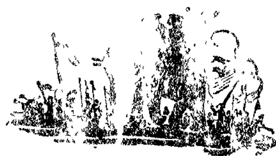
అది విని మణివర్మ తలయెత్తి మీఁదికిం జూచి యించుక యోచించి—"మిత్రుఁడా! మగనిజంపి మొగసాలకుఁబోయి మొరలెత్తిన దన్నమాట నేటికి నిజమగును. భ్రాతృద్రోహియైన యీదురాత్ముఁడు తన యన్నమరణ మితరుల కెవ్వరికో యారోపింప దలచుచున్నాఁడని నేనూహించెద. ఆఁడుబిడ్డల నిచ్చటికి బిలిపింప దలంచుట నీయూర నతఁడు నివాసము చేయఁదలచుటయే. ఇది యాతని భవిష్యచ్చరిత్రమున కుపోద్ఘాతము. బిడ్డలయొక్క సమాగమము జూపుటయు, వారిసేమముగోరి నట్లభినయించుటయు, మనపై నాతఁడు స్వకపోలకల్పితముగా రచియింప బూనిన నిందానాటకమునకు ప్రస్తావన. మన మేమియు ననుట విచారము లేదు. కాని వీఁడు తన కుటిలోపాయములను వలలో దగిలించి దేవిని రాజపుత్రులను నేమిసేయునోయని విచారించుచున్నవాఁడ. రాజు యుక్తవయస్కుఁడు. కాని బాలుఁడగుట చేతను, సంరక్షణ చేయునది కౌటిల్యమెరుగని శుద్ధస్ఫటికమువంటి యాఁడుదగుటచేతను ప్రతిక్రియ తగినట్లు చేయ వీలు లేదు. ఇది యిట్టిదని చెప్పుట తప్పు; చెప్పకుండుట ముప్పు. ఏమైనంగానిమ్ము. కార్యభారము మన తలపై నున్నది. కావున మనము హితోపదేశము జేయకపోవుటతప్పు. ఈవరకే చెప్పవలసినదంతయు మన మామెతో జెప్పినారము. చర్వణమైనను సరే నీవుపోయి దేవింగాంచి మరదిని శ్రీనగరమునుండి సాగద్రోలుటకు మన కనుమతి నిమ్మని వేఁడుము. చిత్రభానుఁడు ప్రబలశత్రుఁడై చేయఁదలచిన ఘాతలు సంపూర్ణముగ బాలు త్రాగింప జాలము. కాని నేనుకోని విసము ద్రావింప వచ్చునను సామెత సార్థక మగుననుము. తనయాజ్ఞ యగునేని కార్యము మించకుండ వానిని సాగ దోలగలమనుము. దూర మాలోచింపుమనుము. పైమెరుంగులచేత మోసపోవలదనుము. కుమారుల నేమము జూచుకొమ్మనుము. మిత్రు

లెవ్వరో శత్రులెవ్వరో చక్కగా నరయుటకు సమయమిదే యనుము, సత్వరంబ చనుము" ని పలికి పీఠమునుండి తాను లేచి మిత్రుడగు మాధవసేనుని రాజమందిరమునకు బంపెను. అట్లు మాధవసేనునిం బంపి యెప్పటికిని మనస్థిమితము చేరక మంత్రివర్గ తన గూఢచారులకు దేవి యేమనునో యనియు గార్యపరంపర నెత్తియగుచున్న పడకవలె నుండుటచే నెటువోయిన నెటువచ్చునో యనియు జింతించుచు నిట్టటు దిరుగుచు వేగముగ నడచుచున్నాడో లేదో మాధవసేనుని పోయిన దారిం జూచుచు మిక్కిలి కళవళమును వడజొచ్చెను.

చిత్రభానుడు కోట విడిచి యరదమెక్కి తన సంతోషమును వికసించిన ముఖపద్మముతో, సంతుష్టమైన హృదయముతో గుడారము ప్రవేశించెను. రుద్రభట్టు వానియాగమనము నిరీక్షించుచు నతనిం జూచినతోడనే—"మిత్రుడా! ప్రథమదర్శనము శుభంకరముగా బరిణమించెనా? విశేషము లెవ్వియును లేవుగదా! విలాసవంతమైన నీముఖవైఖరియే కార్యపద్ధతి సవ్యఖ్యానమై యున్నది సుమీ!" యని యెదురుగావచ్చి బహూకరించెను. హితాభిలాషియైన యాబ్రాహ్మణుని పలుకులువిని చిత్రభానుడు—"దేవా! మీయాశీర్వచనమున బ్రథమ సందర్శనము శుభోత్కరముగా నున్నది. మనము తలపెట్టిన కార్యమింక నిర్విఘ్నముగ సాగునని శుభసూచనలు పొడగట్టుచున్నవి" అని పలికి తాను గుడారము విడిచి మరల జొచ్చువరకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతము వాని కెరిగించెను. ఆ వృత్తాంతము విని రుద్రభట్టు మిక్కిలి సంతసించి చిత్రభానుని బహూకరించి—"మిత్రమా! మనము తరచుగా దండపాణిం గలిసికొనుచుండవలయును. కలిగిన గార్యసిద్ధి వానివలననే కలుగవలయును" అని యుపదేశించిన—"నిజము నిజము మీరు లెస్సగా బలికినారు. అతడు తలంచిన నెంత పనియైన నగున"ని చిత్రభానుడు చెప్పి పిదప భోజన ప్రయత్నము చేసెను.

మణివర్మ మితిమీరిన యుత్సాహముతో దన మేడమీద విచ్చివానివోలె తిరుగుచు నింటిమాటికి మాధవసేనుడు వచ్చుచుండెనేమో యని వీధివంక జూచుచు గొంతసేపు గడపునప్పటికి మాధవసేనుడు రెండు మూడు సారు లిట్టటుం దిరుగుటచేత గడు డస్సిన మేనుతో నుస్సురస్సురని యాయాసపడుచువచ్చి మేడయెక్కి మణివర్మను సమీపించెను. మణివర్మ మిక్కిలి యుత్సాహముతో— "దేవి యేమన్నది? దేవి యేమన్న"దని యడిగెను. మాధవసేనుడు వికృతముగము పెట్టి—"మిత్రమా! నర్థకములగు సంభాషణలు చెప్పక సారాంశము జెప్పెద వినుము. దేవి తోడికోడలిని గర్పూరమంజరిని జూచుటకు బలాటపడుచున్నది. అంతవరకు మరది యిచ్చటనే యుండువాడట! అనంతరము వానిని వెడలగొట్టుటకు మనకు సర్వాధికారమిచ్చునట. ఇదియే జరిగిన కార్యనిశ్చయము" ని యెరిగించెను. అప్పలుకులువిని మణివర్మ కార్యసరణి చక్కజేయు నాశలన్నియు నడుగంటినవని దేవిమూర్ఖత్వమునకు వగచి మూడ దలంచిన యాపదలం దలంచి భయపడి యిట్లనియె—"వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః' యను వాక్యం, 'స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః' అను లోకోక్తి నేడు సార్థకములైనవి. మనము దైవముమీద భారమువైచి యూరకుండవలసినదే!"

మొదటి భాగము సమాప్తము.

రాజేశ్వరి ప్రెస్, రాజమండ్రి.

వివిధ గ్రంథాలు

గాంధీజీ అడుగు జాడల్లో రచన : డాక్టర్ జార్జికాట్లిన్

ప్రపంచ గాంధేయ సాహిత్యంలో మహనీయ గ్రంథం! విఖ్యాత పాశ్చాత్య రచయిత సత్యాహింసలనే గాంధేయ సిద్ధాంత ఉత్కృష్టతను సూటిగా స్పష్టంగా శాస్త్రీయ దృక్పథంతో వివరింపబడిన ఆంగ్ల గ్రంథానికి లక్ష్మణస్వామి సరళమైన తెలుగు అనువాదం. క్రౌను సైజు. 17 చిత్రాలు. ద్వివర్ణ అట్టబోర్డు జాకెట్. వెల 10-0

భారత అర్థశాస్త్రం రచన : డాక్టర్ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి

తెలుగులో మొట్టమొదటిసారిగా వెలువడిన అర్థశాస్త్ర [Political Economy] గ్రంథం. ప్రతి ఒక్కరు పఠింపతగిన శాస్త్రీయ గ్రంథం. డెమ్మీసైజు. ద్వివర్ణ జాకెట్ ఫుల్ క్యాలికో బైండు. వెల 10-0

హిందూయుగం రచన : త్రావణ్ణల కృత్తివాసతీర్థులు ఎం. ఏ.
(భారత రాజకీయ సంస్కృతిక చరిత్ర)

క్రీస్తుపూర్వం 3-5 వేల సంవత్సరాలకన్న పూర్వంనించి క్రీస్తు 11 వ శతాబ్దందాకా అవిచ్ఛిన్నంగా ప్రవహించుకొచ్చిన భారత రాజకీయ సాంస్కృతిక చరిత్ర సంగ్రహం. అత్యాధునిక పరిశోధనల ఆధారంగా రచన కావించబడి వెలువరించిన చారిత్రక గ్రంథం. క్రౌన్ గ్లేజు కాగితం. ద్వివర్ణజాకెట్ ఫుల్ క్యాలికో బైండు. వెల 7-8

బౌద్ధయుగం రచన : రత్నాకర బాలరాజు ఎం. ఏ.
(భారత రాజకీయ సంస్కృతిక చరిత్ర)

బౌద్ధోదయం, పరిణామం, అభివృద్ధి పతనం, నాటి భారత రాజకీయ సంస్కృతిక చరిత్ర, దేశ విదేశాల్లో బౌద్ధ ప్రభావ పరిణామం చరిత్ర చక్కగా అనేక నవీన చారిత్రక శోధనలను ఆవరోధనచేసి రచన కావించబడిన మహత్తర గ్రంథం. క్రౌన్‌సైజు ద్వివర్ణ జాకెట్. ఫుల్ క్యాలికో బైండు. 1, 2 భాగాలు వెల 12-0

భగవద్గీత-బైబిలు-ఖొరాన్ రచన : విన్నకోట వేంకటరత్నశర్మ

ఆంధ్రావనంతా అఖండంగా కీర్తించబడిన మహత్తర మతత్రయ గ్రంథం. క్రౌన్ 915 పుటలు. ద్వివర్ణ జాకెట్ ఫుల్ క్యాలికో బైండు. అందమైన ఐదవ ముద్రణ. వెల 12-8

వచన పురాణములు

శ్రీమదాంధ్ర రామాయణం రచన : మోచేకుర్తి గున్నయ్య బి. ఏ.

మహర్షి వాల్మీకి విరచిత సంస్కృత రామాయణం **తెలుగులో** స్త్రీలూ, పురుషులూ, పండితులూ, పామరులూ చివరకి **పిల్లలు** సహితం చదివి అర్థంచేసుకొనే సులభశైలిలో అత్యంత ఆధునిక పద్ధతిలో రచన కావించబడిన సంపూర్ణ గ్రంథం. డెమ్మీ సైజు. ద్వివర్ణ అట్టబొమ్మ జాకెట్. 1200 పుటలు. గ్లేజు పేపరు. వెల **15-0**

విష్ణు పురాణము

రచన : నల్లాన్ చక్రవర్తుల

అష్టాదశ పురాణాల్లో ఒకటైన ఈ మహాపురాణం చక్కని తెలుగులో వెలువడింది. క్రౌన్ సైజు. క్యాలికో జాకెట్ బైండు. **వెల 5-0**

మార్కండేయ పురాణము రచన: పోలేటి వెంకటలక్ష్మీనర్సింహశర్మ

తెలుగులో వెలువడిన మార్కండేయ పురాణం. క్రౌను సైజు. ఆఫ్ క్యాలికో జాకెట్ బైండు. **వెల 3-0**

అష్టాదశ పురాణములు

రచన : పోలేటి వెంకటలక్ష్మీనర్సింహశర్మ

పద్దెనిమిది మహా పురాణాల సంక్షిప్త రచన. మహా పురాణాల పరిచయం కోరువారు తప్పక చదువదగిన చక్కని తెలుగు **వచన** గ్రంథం. క్రౌన్ సైజు. ఫుల్ క్యాలికో జాకెట్ బైండు. **వెల 8-0**

బసవ పురాణము

రచన : పూడిపెద్ది లింగమూర్తి పంతులు

బసవేశ్వరుడు, అతని సమకాలికుల చిత్ర విచిత్ర చరిత్రలు, **అతని** కాలంలో వీరశైవం జ్వాలై, తరంగాలై పారవారమెలాగైందో **ఇందులో** విరచితమైనది. డెమ్మీ సైజు. ఆఫ్ క్యాలికో జాకెట్ బైండు. వెల **4-0**

కర్పూరమంజరి

మొదటి ప్రకరణము

"సఖీ! కర్పూరమంజరీ! మహారణ్యమతిక్రమించి బయలుగానున్న భూమికి మనము వచ్చుటచే సంధ్యాసౌందర్యము జూడగలిగితిమి. చూడు! చూడు! దాని రమణీయకము వర్ణనాతీతమైయున్నది. తన ప్రభావముచే బగలు గలిగించి యసాధారణ తేజంబున జగమెల్ల నాక్రమించి భువనంబులు సంతాపింపజేసి యెట్టకేలకు గాలవశమున నిజతేజము గోల్పడి పగతురచే బరాజితుడై కాయమునుండి క్రొన్నెత్తురులు వారగ నస్తమించు మహావీరుడుంబోలె భాస్కరుడు పడమటికొండలో గ్రుంకుచున్నాడు. ఎంతవెంతలకైన నీయవస్థ తప్పదుకదా!" అని మల్లిక పలుకుటయు కర్పూరమంజరి యిట్లనియె-

"మల్లికా! ఈ సూర్యాస్తమయ సమయము నాకు మరియొకలాగు దోచుచున్నది చూడు! పరమేశ్వర నిర్మితమైన జగన్నాటకమునకీ సంధ్యాసమయము ప్రస్తావనవలె గనబడుచున్నది. కాలపురుషుండను సూత్రధారుడు బిలువ రాగమనియెడు కుసుంభారుణచేలముగట్టి కంటెయైన భానుబింబంబను కాశ్మీర తిలకంబు వెట్టి సంధ్యయను నటి ప్రవేశించి రాగల నిశానాటకమును సూచించుచున్నది. పులుగులు మెలంగు నటిసేయు గానమువలె వినబడుచున్నది. అదే ప్రభాకరుడస్తమించినాడు. ఇక నిశానాటక ప్రథమ రంగమును మనము దర్శింపగలము. అల్లదె! కథానాయకుడైన రాజు చంద్రుడుదయించుచున్నాడు. చూడు! ఆకాశంబను విచిత్ర నీలమణి మయంబయిన

గద్దియ నాడెక్కినాడు. నిగనిగలాడు నాగద్దియుపై జెక్కిన వజ్రంబు లట్లు లెక్కకుమీరిన చుక్కలు మెరయుచున్నవి. ఈతడు చల్లని రాజయ్యు మహాతేజశ్శాలియై సహజశత్రువైన యంధకారమును బటాపంచలుగ దోలియున్నాడు" అని కర్పూరమంజరి ప్రత్యుత్తర మీయ మల్లిక—"సఖీ! నీయూహ సరసముగా నున్నది. కాని యిది విను. ఈ నిశా సౌందర్యము నాకు మరియొకలాగు కనబడుచున్నది. గగన లక్ష్మి షోడశ కళాపరిపూర్ణమైన చంద్రమండలము నెమ్మొగముగా నందలి కళంకము కస్తూరి తిలకంబుగా నీలనీలంబగు నాకసంబు కొప్పుగా జుక్కలు కొప్పునం దురిమిన మల్లెపూవులుగా నలుగడల నలముకొను తేటవెన్నెలలు నవ్వులుగా హొయలుగులుకు జగన్మోహనంబగు నాకృతిదాల్చి ఈ సమయమున విశ్వమెట్లున్నదో చూచుటకు బయలుదేరినది. చెలీ! యీ నభోలక్ష్మి యెల్ల తెరంగుల నిన్ను బోలి యున్నయది" యని పలికెను.

"సఖీ! నీకు నాపై గల ప్రేమచే నన్ను గగనలక్ష్మితో బోల్చుచుంటివి గాని ప్రకృతి సౌందర్యమునకు నావంటిదాని సాటియగ మీదగునే! దాని కడేసాటి. చిత్రకారుడు బుద్ధికుశలతచేతను, హాస్తనైపుణిచేతను వృక్షమునో పూవునో పండునో యొక ఫలకము మీద జిత్రించుగాక! ఆయా చోటుల కనువుగా రంగులు పులుముగాక! ఎన్ని యందముల దేవలయునో యన్ని యందముల దెచ్చుగాక! ఎట్లయిన దేవదేవ నిర్మితమయిన వృక్షమట్లు ఫలమట్లు పువ్వట్లు చిత్తరువుండునా!"

అని వారిరువురు ప్రకృతి సౌందర్యమును జూచి మెచ్చి యానందము నొందుచుండ నంతలో జంద్రిక వచ్చి—"అమ్మా! గడియ రాత్రియైనది. అమ్మగారు గుడారములోనికి రమ్మనుచున్నారు. రండు పోదము" అని పిలిచెను. పిలుచుటయు వారిరువురు—"నిదే వచ్చుచున్నారమ" ని గుడారములవంక కరిగిరి.

జయంతుడు వెంటవచ్చిన పరివారమునకు బసల నిమిత్తము భోజనముల నిమిత్తము దగిన యేర్పాటుల గావించెను. చెట్లక్రింద

గుఱ్ఱములం గట్టిరి. రాజకుటుంబము దట్టమైన గుడారములలో విశ్రమించెను. ఇందుమణియు, కర్పూరమంజరియు, విజయసేనుడును వెందలకడ భోజనము చేసిరి. అనంతరము జయంతుడు మొదలగు ప్రధానపురుషు లారగించిరి. పగలెల్ల బయనము సేయుటచే బడలికల పెంపున గుఱ్ఱపురౌతులు బదాతులు భోజనములు సత్వరము ముగించి చెట్లనీడల జాపలు, కంబళ్ళు బరచుకొని నిమేషమాత్రమున గనులు మూసికొని నిద్రించిరి ప్రయాణములలో సైతము రాజకుటుంబములకు సకల సౌకర్యములు జరుగవలసి యుండెను. గనుక మంచములు, పానుపులు, పల్లకులు, దీపస్తంభములు, రత్నకంబళములు, బహువిధ ఫలములు, నానావిధ భోజన పదార్థములు వారివెంట నుండునట్లు రాజవాహను డేర్పాటుచేసెను. పరిచారికలు పానుపులు పరుప నిందుమణియు విజయసేనుడును బవ్వళించి నిద్రించిరి.

పండువెన్నెలలు గాయుచుండెను, మలయమారుత తరంగములు యథేచ్ఛముగ శరీరములసోకి హాయి యొసగించెను. కొన్ని పులుగుల మొలుగులు వీనులకు విందగు గానమువలె మనమున కానందము గూర్చెను. నేలయంతయు దెల్లదుప్పటి పరచినట్లు గానబడెను. వెండిపూత పూసినట్లు, కప్పురపుంబొడి చల్లినట్లు, పాలగచ్చు చేసినట్లు గానబడెను. ఆ సమయమున కర్పూరమంజరి నాడు మకరందుడు తన రుగ్మతలో దనకు గావించిన భేషజరూపక మహోపకారము దలచి యాతని యాకారమును స్మరించి యాతని మృదుమధుర సంభాషణలను మందహాసములను సుందర విలాసములను జ్ఞప్తికిం దెచ్చుకొని వెండియు నతనితోడి కూటమి సంప్రాప్తించు పుణ్యకాలము గలుగునా యని తలపోయుచు నిద్రపోవక యుండెను. మల్లికయు రెండుమూడుసారు లామెను బలుకరించి ప్రత్యుత్తరము గానక—"ఏమమ్మా! నామాటలు వినబడుటలేదా? నీమనంబు మకరందరసము నాస్వాదించిన తుమ్మెదవలె మత్తిల్లి యున్నది కాబోలు! నీచెవిలో మకరంద బిందువు లడ్డుపడెనేమో? కానిచో నాపిలుపులేల

వినబడవు!" అని చిరునవ్వు మొలకెత్తిన మోముతో నర్మగర్భముగా బలికెను. అప్పలుకులు విని—"మూర్ఖురాలా! చమత్కారముగా మాటాడగలనని గర్వించి నీ యిచ్ఛవచ్చినట్లు నన్ను దెప్పుచున్నావు. చాలు చాలు! నోరు మూసికొని యుండుము" అని కర్పూరమంజరి మందలించు నంతలో—"సందెకబళమమ్మా! సందెకబళము. పట్టెడన్నము పెట్టుడమ్మా! పెట్టుడు" అని యొక కేక వినబడెను. గుడారములచుట్టు గావలి గాచుచున్న యామికులు కేక వైచిన యా పడతుకను లోపలికి బోనీయక నిరోధించిరి. అది యొక్కపెట్టున మొర పెట్టఁజొచ్చెను. కర్పూరమంజరి దాని కుయ్యాలించి మల్లికం బిలిచి—"దాని మొర యేమో తెలిసికొని నాకడకు దోడుకొని రమ్మ"ని పంచెను. మల్లికయు గుడారముదాటి యావలకుబోయి కావలివాండ్రకు కర్పూరమంజరి యాన దెలిపి యా నెలంతను లోపలికిం దోడ్కొనివచ్చెను. మెడనిండ గురివెందపూసల సరములు, చేతుల గవ్వలగుత్తుల కంకణములు గలిగి కడు మాసిన ప్రాతబట్టగట్టి, చేత నొక కుండ దాల్చి కట్టెదుట నిల్చెను. ఆ యంగనం జూచి కర్పూరమంజరి—"నీకేమి కావలయు? నీవెవ్వతెవు?" అని యడిగెను. అప్పుడంతయు రాజపుత్రికం జూచి కుండ క్రిందబెట్టి దండముబెట్టి—"తల్లీ! నే నెరుకలదానను. ఈ సమీపముననే మాపల్లియు కలదు. మా కన్నవస్త్రములు లేవు. మిక్కిలి పేదవాండ్రము. ఈ దారినిబోవు బాటసారులం జేరి కూడుగుడ్డ నడుగుకొని తెచ్చుకొనుచుందుము. ఇంటికడ నా బిడ్డ లన్నములేక మాడుచున్నారు. గొప్ప దొరలు గుడారములు వైచుకొని దిగినారుగదా, పట్టెడన్నము దొరుకకపోవునా, యని యాసపడి వచ్చితిని. నే నెరుక జెప్పగలను. కావలయునేని మీకు గూడ జెప్పగలను" అని విన్నవించెను. దాని దీనాలాపముల నాలించి కర్పూరమంజరి జాలినొంది—"దాని కేమైనా నాహారమిడు" మని మల్లికతో జెప్పెను. "అమ్మా! అట్లే చేసెదన"ని చెప్పి మల్లిక యెఱుకెతం జూచి నవ్వుచు—"నోసీ! యెరుక జెప్పగలనంటివి.

మా రాజపుత్రికకు నీవారికజెప్పుమ" ని హెచ్చరించెను. "వలదు వలద" ని కర్పూరమంజరి పలుకుచున్నను నదెవ్వరకేలసాని యూర కుండక చేత నొక పుల్లబట్టుకొని క్రింద నేవో రెండు మూడు గీట్లు గీచి యాకసమువంక జూచి—"చేయి చాపుము" ని కర్పూరమంజరిని వేడి హస్తపరీక్ష జేసి యిట్లనియె—

"భాగ్యశాలివే తల్లి! అదృష్టం గలదానవే తల్లి! చుట్టాల సురభివే తల్లి! కొడుకుల కోట పద్మదువే తల్లి! నీమనసులో నున్న రాచబిడ్డడె నిన్ను పెండ్లాడగలడె తల్లి! దాపున నున్నాడె తల్లి! దగ్గర నున్నాడె తల్లి! నీపంట పండునే తల్లి! సిరి నీకున్నల కాపుర మున్నాడె తల్లి! పరాభోజవే తల్లి! నీదొరను గలసినప్పుడు నన్ను మరచిపోకు తల్లి! ఒక పాతచీర యియ్యవే తల్లి!" అని యెరుక చెప్పుటయు కర్పూరమంజరి మనిమనిపిన్నలు నవ్వి—"దానినోటికి వచ్చినట్లు ప్రేలినది ఈ చెంచుపడతు లందరకు నీవిధముగానే చెప్పుదురు. ఇందు విశేషమేమియు లేదు" అని పలికి దానికిం బిల్లలకు సరిపడిన యాహారమును బెట్టించి గట్టిచీరలు రెండిచ్చి పంపెను.

మల్లికయు దానిని సాగనంపి—"సఖీ! దాపుననే యున్నాడు. దగ్గరనే యున్నాడు యని చెప్పినది. అచిరకాలములోనే నీవు నీప్రియుని గలిసికొందువు గాబోలున" ని పరిహసించెను. "చాలు చాలు నీయెగతాళి కట్టిపెట్టు. నాకు నిద్ర వచ్చుచున్నది. రా పండు కొందము" ని రాజపుత్రిక మేను సెజ్జం జేర్చెను. మల్లికయు నామె దగ్గరనే తన పానుపుమీద బండుకొనెను, అందరు గుఱ్ఱుపెట్టి నిద్రించిరి. యామికలు మాత్రము మేలుకొని కావలి గాచుచుండిరి. ఎడనెడ బెబ్బులుల యరపులు సింగపు బొబ్బలు నక్కకూతలు భయంకరములై వినబడుచు రాజపుత్రిక నిద్రకు భంగము గలిగింప—"మకరందుడా! మకరందుడా!! రక్షింపుము! రక్షింపుము!!" అని యొకటి రెండుసారు లామె పలువరించెను.

రెండవ ప్రకరణము

"చంద్రచూడుడా! నాయనగారి యాజ్ఞాప్రకారము మనము మాళవదేశమంతయు దిరిగితిమిగదా! రాజధానియగు నుజ్జయిని యతి దూరమున నుండుటచే ప్రజ లంతదవ్వు నడచిపోయి తాము చేసికొన వలసిన మనవి సనవుల ప్రభువుతో సరిగా జేసికొనుట కవకాశము గలిగియుండదని పాలితులకు, జనుల సుఖదుఃఖముల నారయుమని మహారాజుగారు మనల బనిచినందులకు ప్రజలు మిక్కిలి సంతోష భరితులైరి. వారు నాకు దెలిపిన యిబ్బందు లన్నియు మహారాజు గారికి విన్నవించి యచిరకాలమున వానిం దొలగించుటకు దగిన ప్రయత్నము జేసెద. రాజాజ్ఞ సరిగా నెరవేర్చుటచే నాతలపై భార మిప్పుడు దిగినట్లున్నది. నాహృదయ మిప్పుడు చులకనైనది. కార్య వ్యగ్రత యుడిగినందున నీ వెన్నెలసుఖ మనుభవించుటకు మనస్సుత్సహించుచున్నది. కాలపురుషుడు బ్రహ్మాండ భవనమునకు వైచిన వెల్ల తెరగున గర్పూర పరాగము చల్లిన భాతిని నెల్లయెడల వసుంధర తెల్లనై యొప్పె. పైతృకంబగు రాజ్యంబు రెండు భాగములు చేసి సమానముగ బంచుకొను నన్నదమ్ములట్లు దివాకర నిశాకరులు క్రమముగా నహర్నిశల బంచుకొని నైజతేజములచే జగముల కుప కారము సేయుచున్నారు. ఈ చల్లదనము నీవుగూడ ననుభవింపుము" అని మాళవేంద్ర నందనుడగు మకరందుడు వేడుక చెలికాడగు చంద్ర చూడుని జూచి పలికెను. చంద్రచూడుడు వాని మనోభావ మెరిగి మెల్లగ నిట్లనియె—"మిత్రుడా! నీవంటి మహారాజ కుమారుడు సాంద్రసుధాధవళములగు మేడలనుండు వాడు వనాంతరములకు వచ్చుటంజేసి వనలక్ష్మి గౌరవ పురస్సరముగా నీకు స్వాగత మియ్య దలచి వెన్నెల పేరి సున్నము బ్రహ్మాండమంతయు బూయించినది. కర్పూర పరాగము జల్లినట్లు విశ్వము తెల్లనై యుండుట నిజమే! అంతేకాదు. చెట్లనున్న పూలగుత్తులు పండ్లగుత్తులు వెన్నెలకతమున

డెల్లనై కర్పూరమంజరులట్లు వెలయుచున్నవి" అని నర్మగర్భముగ బలికిన చంద్రచూడునింగని మకరందుడు—"మిత్రుడా! నీమాట నిజము. పుష్పఫలగుచ్ఛము లన్నియు గర్పూరమంజరులట్లే వెలయుచున్నవి. ఈ గగనలక్ష్మియు గర్పూరమంజరివలెనే యున్నది. ఏది చూచిన నాకా పద్మాక్షియే జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. అది లావణ్యరాశి. అంగనాకృతి దాల్చిన శృంగార రసాధిదేవత; వడకలు మాటలు నేర్చిన జాళువా పసిడిబొమ్మ పూబోడి యను శబ్ద మన్యకాంతలయందు నిరర్థకమేగాని కర్పూరమంజరియందది సార్థకము, పలుకుపలుకున నది యమృత మొలుకుచుండును. ఆమెనోట వెడలునవి మాటలుగావు చెవుల తృప్పలడుల్లజేయు పాటలుగాని. ఆమె లోచనము పద్మగర్వ నిర్మోచనము. ఎవడైన నొకసారి యామెం జూచిన నేత్రములు చరితార్థము లగును పలుకులువిన్న వీనులు చేసికొన్న పాపంబు దొలంగును. మిత్రుడా! ఆమెంజూచి యెంతకాలమైనది! నాడు విదర్భాపురము బాసినదాదిగా నామనసు మనసులో లేదు. ఆత్మ నిరంతరము విదర్భలో నుండుటచే నాదేహము దీపము లేని గాజుకుప్పివలె నజ్ఞమునిలో నున్నది. మరల కన్నుల కరవుదీర నావెన్నెలదీవిని జూడగల్గుదునే! ఆమె యే రాజనందనుని జెట్టబట్టనున్నదో! ఆమె కరస్పర్శనంబున నే రాజు హస్తము ధన్యత నొందునో! ఓహో! నామాటలు పిచ్చివాని పలుకులట్లు నీవు గ్రహించుచున్నావు కాబోలు! ఆసుందరీ ప్రసంగ మిప్పు డప్రస్తుతమై నీకు విసుగు గలిగింపవచ్చును. కావున విరమించెదనులే" అని పలికి నిట్టూర్పు విడిచి యూరకుండెను.

అప్పుడు చంద్రచూడుడు—"మిత్రుడా! నాకను రెప్పలమీద నిద్రాదేవి రెండుకాళ్ళుపైచి నిలిచియున్నట్లవి యెంతో బరువుగా నున్నవి. అతిప్రయత్నమునగాని రెప్పలు లేచుటలేదు. నేను నీమాటలు వినుచుండియే నిద్రపోవుచున్నాను. నేను కలగనుచున్నానో నీతో మాటలాడుచున్నానో సరిగా జెప్పజాలను. ప్రపంచమంతయు నీకు

కర్పూరమంజరీమయమై యున్నది. కొంపదీసి నన్నుగూడ నీవు కర్పూరమంజరిగా భావించి చిక్కిలి గాయమగునట్లు గట్టిగా ముద్దు పెట్టుకొందు వేమోయని భయముగా నున్నది. వలపు యెత్తి యెత్తిన వాడు కేవలము పిచ్చివాండ్రతో సమానులు" అని చంద్రహాసు డింక నేమో చెప్పబోవుచుండ నంతలో నొకమూలనుండి—"పొడువుడు. తెరువుము. పట్టుడు పట్టుడు. అయ్యో! రక్షింపుడు. రక్షింపుడు!" అను నార్తనాదము వినబడెను. అందులో నొకటి రెండు స్త్రీ కంఠములు వినబడెను. చంద్రహాసుడు దులికిపడి లేచినిలిచెను. మకరందుడు పీఠమునుండి దిగ్గున లేచి—"మిత్రుడా! ఏదో యార్తధ్వని వినబడుచున్నది. అందులో స్త్రీస్వనముగూడ వినబడుచున్నది. ఏదీ ఖడ్గము! ఖడ్గము! నేనిప్పుడే పోయి యక్కడ నురికెద. ఓరీ! ఎవడురా యక్కడ! ఖడ్గము దెమ్ము" అని గుడారమువైపున కరిగెను.

చంద్రహాసుడు భయమున గడగడ వడకి—"మిత్రుడా! నాప్రాణము ప్రాణములో లేదు; నన్నెవరి కప్పగించి పోయెదవు! అయ్యో! పేదవాడను, బ్రాహ్మణుడను. మాతల్లి కొక్కడనే కుమారుడను. నా ప్రాణము రక్షింపుము" అని యాతనిని బిగ్గరగా కౌగిలించుకొనెను. మకరందుడు వాని పిరికితనమునకు నవ్వుకొని—"వయస్యా! భయము లేదు. నీప్రాణమునకు నాప్రాణ మడ్డము వైచెదను. నీవీ గుడారములో నుండుము. నీకిరువురు సేవకుల నప్పగించెదను. వారు నిన్ను గట్టిగా బట్టుకొందురు" అని చెప్పి ఖడ్గము ధరించి మెరియులవంటి పోటుబంటుల బదుగుర దనవెంట రమ్మని యార్తధ్వని వచ్చిన వైపునకు విసవిస నడచిపోయెను. విండ్లు నమ్ములు బల్లెములు మొదలగు సాధనంబుల ధరించి దంటలగు బంటులు పదుగురేగాక పెక్కండ్రు రాజకుమారుని వెంటనరిగిరి.

"వెరువకుడు! వెరువకుడు! ఇదే నేవచ్చుచున్నాడన" ని యుచ్చైస్స్వరముతో దెసలు మారుమ్రోగునట్లు కేకలు వేయుచు మకరందుడు మిక్కిలి వేగముతో బరుగెత్తి గుడారములకడ కరిగెను.

వీరభటులు యజమానుని ననుసరించి గమ్యస్థానము జేరిరి. అప్పు డేమి చెప్పను? మొగమున జేగురుబొట్లు, తలలపై నెమలిపింఛియములు గ్రుచ్చిన తీగచుట్టలు, చేత విండ్లు నమ్ములు, భుజముల వీతాకులతో నల్లిన యమ్ములపొదులు, మెడలలో గవ్వల సరములు, గురివింద పేరులు, ముంజేతుల దంతల నియుకల కంకణములు, నెన్నడుమున కత్తిరింపు బడని బారుమీసములు, గడ్డములు, వ్రేలుచున్న కెంజడలు, పుట్ట గోచులు, వెడద రొమ్ములు, చింతనిప్పులట్లు మెరయు కన్నులుగల భిల్లులు దిక్కులు చిల్లులుపడునట్లరచుచు కర్పూరమంజరి యిందుమతి యున్న గుడారములో బ్రవేశించి కొల్లబెట్ట జొచ్చిరి. వాండ్రు క్రొల్పులులవలె నుగ్రమూర్తులైవచ్చి ముందుముందు గావలివాండ్రం గడతేర్చి నిద్రించుచున్నవారు నిద్రించుచుండగనే కత్తుల ద్రుంచి బరిమార్చి యాకస్మికముగా లేచి చేతికి దొరకిన యాయుధంబులం బట్టి తిమ్మదిర్చిన జోదుల గాయపరచి కొందరిని జెట్లకు బంధించి యథేచ్ఛముగ బ్రవర్తించుచుండిరి.

జయంతుడు వారిచే బంధింపబడెను. బాలుండైన విజయసేనుడు గాయము దగిలి నేల బడెను. కల్పలతయు చంద్రికయు మల్లికయు— "రక్షింపుడు, రక్షింపుడ"ని యరువజొచ్చిరి. ఇందుమతి దొంగలను జూచి తన మేనినగలు కర్పూరమంజరి యొడలి యలంకారములు దీసి యిచ్చి తమ కేవిధమైన కీడు సేయకుండ గావలసినదంతయు దోచు కొనిపొమ్మని యమూల్యాభరణంబులు, చీనిచీనాంబరములు, విలువ గల దువ్వలువలు, శాలువలుగల పెట్టెలం జూపెను. కర్పూరమంజరి మూర్ఛిల్లెను. భిల్లులు కొల్లలు గొట్టుటకు దక్కని యవకాశము దొరకెనని సంతసించి యాడువాండ్ర జోలికిం బోక తము వచ్చినపని చేయజొచ్చిరి.

అంతలో మకరందుడు సపరివారముగా నప్పటికరుదెంచి భిల్లులం దాకెను. రాజవాహనుని భటులెవ్వరో దొంగలెవ్వరో తెలిసి కొనుట యటవికుల వేషములంబట్టి యతనికి సులభమయ్యెను.

నిశాచరులట్లు భయంకరాకారులై నిర్భయ విహారము సేయుచున్న నిర్దయాత్ముల గరకుచురకుల గరకుకత్తులతో మకరందుడును సమర కుశలురగు వాని యనుచరులును పనటిబొందల నరికినట్లు నేటునకు రెండుతునియలుగా నరుకజొచ్చిరి. దోపుడు గొడవలోనున్న భిల్లులు మింటనుండి పిడుగులు పడినట్లు హఠాత్తుగా మహాశూరులువచ్చి తమ్ము దాకుదురని యూహింపలేక చెట్లుకూలినట్లు కూలిరి. కొందరు మకరందుని విక్రమ విహారము నెదుర నిలువలేక చేతనున్న పెట్టెలు మొదలగునవి జారవిడిచి పారిపోయిరి. రాజవాహనుని భటుల కళేబరములతోను, భిల్లుల పీనుంగులతోను నచ్చోటు భయంకరమై యుండెను. ఒక్క ముహూర్తములో దొంగలలో ననేకులు హతులైరి. తక్కినవారు పలాయితులైరి.

మూడవ ప్రకరణము

ఆపద్బాంధవులయిన మహనీయు లెవరో తమ కుయ్యాలించి వచ్చి సాయముచేసి ముచ్చుల పీచమడచి తమ్ము గాపాడిరని యిందుమణియు మల్లికా చంద్రికలు జరిగిన చిన్న కయ్యంబువలన గ్రహించిరిగాని వచ్చినవారెవ్వరో వారెరుగరు. దొంగల దాడివలన గలిగిన భయము రవంత శమించుచుండ గాదిలికూతురగు కర్పూర మంజరి మూర్ఛవలన నిందుమణికిని, మల్లికా చంద్రికలకును వెండియు మునుపటికన్న నధికమైన మనోవేదన కలిగెను. సాధుల గంభీర భాషణంబులవలనగాని, మృతినొందువారి యార్తనాదమువలనగాని కర్పూరమంజరికి తెలివిరాలేదు. మల్లికా చంద్రికలు శైత్యోపచార ములు చేయుచుండిరి. ఇందుమణి ప్రక్కన గూర్చుండి మీద జేయి వైచి—" బిడ్డా! తాతయు తండ్రియు దగ్గరలేనితరి మహారణ్యమధ్య మున దిక్కుమాలి నీవీలీల నాకు దక్కుదువని నెన్నడు దలంప

నైతివమ్మా! అక్కటా! నీదేహస్థితి యెట్లున్నదో తెలియఁజేయుటకై వైద్యులయిన లేరుగదా! దంటలగు శూరులు హతులైరిగదా! తల్లీ! తెల్లదామరవంటి మొగము నల్లబడినది. ఇఁక నేఁటిబ్రతుకు! ఏటియాశ! మల్లికా! నీప్రాణసఖ చైతన్యము దక్కియున్నది. చంద్రికా! ఇంక నీ వెవ్వరితో నర్మోక్తు లాడుదువే!" యని పలువిధముల వగచుచు నోర్కమచ్చున నోడికగట్టుచున్న కన్నీటి సోనలచే నప్రయత్నముగ దుఃఖవర్షము పుత్రికపై గురిపించుచుండెను.

మకరందుఁడు భిల్లులు పలాయితులైనవెనుక వాండ్రు తీసికొని పోక విడిచిన పెట్టెలను వెదకి తెమ్మని తనభటుల కానతిచ్చి చెట్టునకు బంధింపబడిన జయంతుని విడిపించి భుజాదండముమీఁద గాయము తగులుటంజేసి కదలలేక జోటజోటగారు క్రొన్నెత్తురు నావృతుఁడై ప్రయత్నించియు నట్లు లేయలేక సొక్కియున్న విజయసేనునిఁగని లేవదీసి యాతని మొగము జూచి యాశ్చర్యపడి జయంతుని నావ వాలుబట్టి—"ఎవరో యనుకొంటిని మీరా! ఆడువాండ్రతో గూడ వచ్చిరా!" యని యడుగ వారు—"మేము స్త్రీలతోఁగూడవచ్చితిమి. వారు గుడారములలో నున్నారు అటకు బోదము రండు" అని యుత్తరమీయ వారలం దోడ్కొని పటకుటీరములకడ కరిగెను. అరిగి లోన బ్రవేశించి చూచునప్పటికి మోహపరాయణయై కనుగవమూసి కొని వివశయై పండుకొనపెట్టిన బంగారుబొమ్మవలెనున్న కర్పూరమంజరి యతని నేత్రముల కగపడెను. ఇందుమణియు మల్లికా చంద్రికలును వానిం జూచి తెల్లవోయిరి. సుదర్శనుడగు సుదర్శన నందనుని జూచిన తోడనే వారికందరకు ప్రాణములు లేచివచ్చెను. నూరుమంది యాప్తబంధువులను జూచినట్లు వారికి ధైర్యము గలిగెను. కాని కర్పూరమంజరి యవస్థ వారి యుత్సాహమున కంతరాయము గలిగించెను. కుమారునకు గాయము తగిలినదని యిందుమణి యెరుంగదు. నెత్తుటం దడసిన వస్త్రములతోనున్న కొడుకుం జూడ నిందుమణి వగ పెనుమడించెను. ఆ విధముగానున్న కుమారికం గనుగొని యీ విధముగానున్న కుమారునిం గనుగొని యిందుమణి ధైర్యము

చిక్కబట్టజాలక కొడుకుం గౌగలించుకొని—"కుమారా! మీయిరువురకే కాలమందే యాపద సంభవించెగా!" యని వాపోయెను. మకరందుడు జయంతుని జూచి—"విజయసేనుని గాయము మిక్కిలి గొప్పదిగాదు. వెంటనే వ్రణపట్టికలు వైచి చికిత్స జేయుడు. అచిరకాలంబున గాయము మానున"ని చెప్పి—"బాలిక యిట్లుండుట కేమి కతము"ని యడిగెను.

బాలిక నేత్రములనుండి బాష్పము లురుల—"దేవా! దొంగలం జూచి యీమె మూర్ఛిల్లి పరవశయైనది. ఇంకం దెలివి రాలేదు. కొన యూపిరిమాత్ర మున్నది. నాడు మా చెలి విదర్భానగరమున దారుణజ్వరపీడిత యైనప్పుడు మీరే మా దేవికి బుత్రికాభిక్షము బెట్టిరి. నేడును మరల మీరే వచ్చిరి. మీరు వచ్చుట యామెకు బ్రాణము వచ్చుట. మాకు శుభము వచ్చుట" యని పలికెను. "కుమారా! ఈమె మేన బ్రాణము లున్నవో లేవో సత్వరము జెప్పుము"ని యిందుమణి మకరందుని నడిగెను. మకరందుడు—"అమ్మా! భయపడకుము. ఇది మూర్ఛగాని మరణముగాదు. దురాత్ములైన భిల్లుల దుండగములచేత భయంపడి యీ తీగబోడి మూర్ఛిల్లినది" అని చేయి జూచి—"నాడి స్ఫుటముగా నున్నది. ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు సరిగా నున్నవి. శబ్దము జేయక మీరు దూరముగా నుండుడు. క్రమక్రమముగ నామెకు జైతన్యము వచ్చును" అని పలికి వారికి ధైర్యము గొలిపి తా నామె ప్రక్కను గూర్చుండెను.

మోహావస్థ క్రమక్రమముగా సడలుటచేతనో మకరందుని హస్తస్పర్శసుఖముచేతనో బాలిక కాలుసేతులు గదపి కొండొకసేపటికి గనులువిచ్చి చూచి యెట్టయెదుట సాక్షాత్కరించిన మన్మథునట్లు గూర్చున్న మకరందుని గనుగొని సిగ్గుపెంపున మొదట గనులు మూసి మరల గన్నులు దెరచి యా లావణ్యరసమున దన నేత్రమీనముల నోలలాడించెను. అట్లొండొరులు దర్శన స్పర్శన సుఖముల ననుభవించుచు వారిరువురు కొండొకసేపు పరమానంద సముద్రమున

దేలియాడుచుండ నంతలో మల్లికా చంద్రికలు వేరొక పాన్పు నమర్చి మూర్ఛితయైనప్పుడు నేలబడియున్న కతమున ధూళిధూసరితమైన బాలిక మేను దులిపి లేవదీసి యాశయ్యం బండుకొనబెట్టిరి. ఈయంతిరాయము వారికిరువురకనిష్టమైనను సహింపక తప్పినదిగాదు.

జయంతుడు విజయసేనుని గాయమునకు దగిన చికిత్సలజేసి రక్తస్రావము గట్టించి యతనిని గూడ బవ్వళింపజేసి నిహతులైన పరిజనులకు నగ్నిసంస్కారవిధానము దుస్సాధ్యమని హతశేషులచేత వారికి దగినట్లు ఖననక్రియలు జేయించెను. పరిజనులలో గాయములు దగిలినవారికి సైతము చికిత్సలు చేయబడెను. పూరిపుల్లయైన దొంగల పాలుగాకుండ స్త్రీల కవమానము గలుగకుండ దమ్ము గాపాడిన మకరందుని జయంతుడును దక్కిన పరిజనులును బలుతెరంగుల గొని యాడిరి. తనకు బుత్రపుత్రికా భిక్షము నాడు మకరందుడు ప్రసాదించెనని యిందుమణి పలుతెరంగుల నాతని నుతించె.

ఆ నడిరేయి యానట్టడవిలో వారుండుటకు గారణమేమని మకరందుడు ప్రశ్నించెను. అప్పుడు జయంతు డిట్లనియె—“ కుమారా! ఎరుగుదువుకదా హేమచంద్రుని యనుజుడును విదర్భరాజగు రాజవాహనున కల్లుడునగు చిత్రభానుడు కలడని. కర్పూరమంజరి యాతని గారాబు కూతురు. చిత్రభానుడు శ్రీనగరమం దున్నాడు. ఇందుమణీ దేవియు గర్పూరమంజరియు హేమచంద్రుని రాణియగు నరవిందా దేవిని, వాని గారాబుకొడుకులగు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను జూచి పరామర్శించుట బంధుధర్మముగదా! అక్కారణంబున వీరు చిత్రభాను ప్రేరితులై రాజవాహనుని యనుమతంబున నచ్చటికి బోవు చున్నారు. విదర్భేశ్వరుడు తగు పరిజనంబునిచ్చి యశ్వములిచ్చి యందలములిచ్చి యఖిల ప్రయాణ సాధనంబులనిచ్చి పెద్దవాడను లోకానుభవము గలవాడను గనుక నన్ను దోడిచ్చి కాశ్మీరమునకు వీరిని బయనముచేసి పంపెను. మందభాగ్యుడనైన నేను వీరికీ యవస్థ దెచ్చితిని. సమరమున ముక్కాకలుదేరిన వీరులు నిష్కారణముగా

ప్రముచ్చులచేతజిక్కి చచ్చిరిగాని హతాశుడనైన నేను కడతేరిన బాగుండునుగదా! నీవు సమయమునకు రాకున్న క్రూరులు నీతిదూరులునగు చోరులు మమ్మేమిచేసి యుందురో! ఆర్తత్రాణపరాయణుడవైన నీచరిత్రము శ్లాఘాపాత్రము" అనవుడు మకరందుడు జయంతు నుద్దేశించి—" అయ్యా! ఇందు మీతప్పులేదు. కాలవశమున నెటువంటి తేజమైన నొకప్పుడు మందగించును. అంతమాత్రమున మీయట్టివారు మందప్రజ్ఞులుగారు. నేను మానవధర్మమును జేసితిని గాని శ్లాఘింపవలసినంత ఘనకార్య మేమియు జేయలేదు. హేమచంద్ర మహారాజమాట మీరిప్పుడు తలపెట్టుటంజేసి వారి దుర్మరణము నాకు జ్ఞప్తికివచ్చి నామనంబు గాసిల్లజేయుచున్నది. పుంభావం దాల్చిన ధర్మదేవతగదా యతడు! హేమచంద్రా స్తమయమైన కాశ్మీరదేశము—కాశ్మీరమననేల! ప్రపంచము, చంద్రాస్తమయమైన నిశవలె నున్నది. నాతండ్రికి నతనికి నొక్కటే ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. కాలగతి మరలించువా రెవ్వరు లేరు."

అని పలుకుచుండ గర్పూరమంజరియు బెదతండ్రిం దలంచి కన్నులనీరు నించెను. ఇతర విషయములగూర్చి కొంత ప్రసంగమైన వెనుక జయంతుడు తమ ప్రయాణముమాటయెత్తి—" మేము మరల విదర్భాపురమునకుంబోవలయునా, హతశేష పరివారముతో గాశ్మీరమునకు బోవలయునా యని నామనంబు సందేహ డోలికలోబడి యూగుచున్నది. బాలుడవైనను నీవు జ్ఞానమున వృద్ధుడవు. ఇందు నీఆలోచన మేమో చెప్పుము" అని యడిగెను.

అంతలో బిందుమణి యందుకొని—" పరిజనములో సగము కడతేరినది. ఈ యల్ప పరివారముతో మనము పయనము సేయజాలము. పైగా విజయసేనునకు గాయము తగిలినది. బాలిక మిక్కిలి భయవిహ్వలయైనది. కావున విదర్భకరిగి తగినంత పరివారము వెంటబెట్టుకొని పోవుట మంచిద" ని పలికెను. " అయ్యో! ఇంతలోనే వియోగము గలిగెనా!" యని కర్పూరమంజరి తనలో ననుకొని నిట్టూర్పు విడిచెను. మల్లికా చంద్రిక లిందుమణితో నేకీభవించిరి.

అప్పుడు మకరందుడు వారితో నేకీభవింపక వారందరు వినునట్లు జయంతున కిట్లనియె—" ఆర్యా! మీరిప్పుడు మాళవదేశపు సరిహద్దులలో నున్నారు. నాకడ దగిన పరివారమున్నది. మీరు నావెంట నుజ్జయినికి రండు. అచ్చటనుండి మీకు గావలసిన పరిజనంబును బరికరములను నిచ్చి మాళవపతుడు మిమ్ము సురక్షితముగా గాశ్మీర దేశము జేర్పగలడు. అది కర్తవ్యముగాని వెనుకకు బోవుట సముచితముగాదు. ఈ రేయి మీరందరు నాలోచించుకొనుడు. ఇంక నేను నాశిబిరంబున కరిగెద!" అది విని కర్పూరమంజరి మల్లికం జేరబిలిచి చెవిలో—" ఓసీ! తెక్కలికాండ్రు మరల వత్తురేమో? ఆయన నిందే యుండుమని చెప్పవే!" యని మెల్లగ బలికెను. " అట్లకాక!" యని మల్లిక మకరందు నచట నుండుమని ప్రార్థించెను. ఆ వేడికోలు కర్పూరమంజరీ ముఖంబుననే వచ్చినదిగా భావించి మకరందు డియ్యకొనియె. నిద్రించుటకు వారు ప్రయత్నించిరిగాని వారికందరకు ముఖ్యముగా గర్పూరమంజరికి గనులు మూసినతోడనే వెఱపుగొలుపు కరకు చురుకల మోటరూపములు గనబడుటం జేసి యామె పలుమారు త్రుళ్ళిపడి లేచుచువచ్చెను. మల్లికా చంద్రికలు గుఱ్ఱుపెట్టి నిద్రించిరి. తెల తెల వేగుళ్ళప్పుడు మకరందుడు తన సైనికులలో గొందర నచట నునిచి తక్కినవారితో గలిసి తన నెలవున కరిగెను.

ఆతడు చనినపిదప నిందుమణియు జయంతుడు మున్నగు వారందరు గలిసికొని తమ ప్రయాణ విషయమును జర్చించి మకరందుని మాటలు సహేతువులుగా నున్నవని తలంచి యాతని వెంట నుజ్జయినికిబోయి యచటనుండి శ్రీనగరమున కరుగుట సముచితమని నిశ్చయించి యావార్త నతని కెరిగించిరి. ఈ నిశ్చయము చెవిని బడిన తోడనే కర్పూరమంజరీ మకరందుల యానందము మిన్నుముట్టెను. కొంతకాలమైన మరల నన్యోన్యావలోకన సుఖము సంప్రాప్తమగుటచే వారి హృదయములు ప్రశాంతములయ్యెను. ఆ మరునాడు కర్పూరమంజరీ ప్రముఖ స్త్రీజనమును, విజయసేనుని, జయంతాదులను

దోడుకొని మకరందుడు తన పరివార మంగరక్షకా నచ్చోటు గదలి యుజ్జయినికి బయనమయ్యెను.

మకరందుడు మార్గమధ్యమున వనవాసులు మిక్కిలి వినయంబున గొని తెచ్చి యిచ్చు నెమలిపింఛములు, పులిశౌసములు, జింకకొమ్ములు, తేనెపెరలు మొదలగు నూడిదల నాదరపూర్వకంబుగ నందుకొనుచు, వారు గావించు విన్నపములు సావధానుడై యాలకించుచు, చెంచులు గావించు విపరీత నృత్యములు గనుంగొని యానందించుచు నాకులు, చిగురులు, పండ్లు గాయలుదిని దిగంబరులై వృక్షశాఖలు నిలయంబులుగ మహోత్తపశ్శాలుల విధంబున నుండెడు నానావిహంగముల సందర్శించి యక్కజం పడుచు బయనము చేసెను. కర్పూరమంజరియు నమాయిక వేషభాషలుగల చెంచుకన్నియలం జూచి యచ్చెరుపడుచు నవ్యక్తమధురములైన పులుగుల గానములను మెచ్చుచు నల్లజింకకొమ్ము కొనయందు దన కన్నుజేర్చి దురదవోవ రాచుకొను నాడు జింకంగని కన్నులు చరితార్థములైనవని తలంచుచు సింహవ్యాఘ్రాది క్రూరసత్వంబుల బొబ్బలువిని యదరిపడుచు బ్రకృతి సౌందర్యమంతయు గన్నులం జూరుచు మకరందుని వెంట నరిగెను. ఎకనెడ విడిసిన తావుల మావులు వీణబూని యాలాపనాగ దాని నాదములో దన కంఠస్వరముగలిపి యేది కంఠమో యేది వీణానాదమో తెలియనట్లు వినువారల మేనులు గగుర్పొడుచునట్లు వారు తన్మయత్వము నొందునట్లు పాడి పరిజనంబులకును, జెలిమికత్తెలకును ముఖ్యముగా మకరందునకును మార్గశ్రమ మపనయించుచుండును. మకరంద సాహచర్యమున గర్పూరమంజరికిని, గర్పూరమంజరీ సహవాసంబున మకరందునకును మార్గాయాసమున్నది కనబడలేదు. ఉజ్జయిని సమీపించుకొలది సంతోషము కలుగుటకు మారుగా పరస్పర వియోగము గలుగునేమో యని భయము పొడమజొచ్చెను. గమ్యస్థానము నానాటికి దవ్వయిన బాగుండునని వారికి దోచెను. బాధ్యుడైన మకరందుడు జీవహింసా విముఖుడు గావున నొక్క

జీవజంతువునైనను జంపక శాఖాహారముతోడనే కాలము గడపెను, భూతదయాపరుడైన యాతని నిజకుటుంబము బాగున్నదని కర్పూరమంజరియు మాంసాహారము వర్జించెను, వ్యసనంబులలో నొక్కటియై పాపహేతువైన వేట నారాజనందనుడు చిన్ననాటంగోలె వర్జించెను. మనుష్యులకు హానిసేయు క్రూరమృగంబులం దక్కనాహారము నిమిత్త మతడెన్నడు నేజంతువును జంపి యెఱుంగడు.

ఈ విధంబున బయానంబుచేసి కతిపయదివసంబులకు వారు తమ కన్నిదినము లాతిథ్యమిచ్చి చెక్కుచెదరక తమయింటికి జేర్చిన వనలక్ష్మియొద్ద సెలవుగైకొని యుజ్జయినీ పురలక్ష్మిం జేరిరి కుమారుని రాకకు సుదర్శనుడు సంతసించి వానిం గౌగిటజేర్చి కర్పూరమంజరీ ప్రముఖ స్త్రీజనంబుల రాకవిని ఆనందమొంది వారల సగౌరవంబుగా సాదరంబుగా సస్నేహంబుగా దోడ్కొనిరమ్మని చంద్రప్రభాదేవిని బంపెను. ఆమెయు శుద్ధాంతకాంతాజనోచితమైన గౌరవాదరంబులు నెరపి వారల నంతఃపురము ప్రవేశింపజేసెను. ఇందుమణి రెండు మూడుదినములైనతరువాత దమ్మ గాశ్మీరమంపుమని చంద్రప్రభాదేవి ముఖంబున సుదర్శనునకు విన్నవించెను. అటనుండి పోవుటకు గర్పూరమంజరి కిష్టములేదు, పంపుటకు మకరందుని కిష్టములేదు అటమీద జిత్రభాను పుత్రికకు దేహపీడయు మనఃపీడయు గలుగ జొచ్చెను. పయన మనుకొన్నప్పుడెల్ల నామె కొకనాడు తలయేరు, మరియొకనాడు బద్ధకము, వేరొకనాడు నిద్రాభావము, అన్యదినంబున మనోవికారము మొదలగు విపరీత చేష్టలు పొడమెను, మకరందుడు వైద్యుడగుటచే ప్రతిదిన మామె చేయిజూచి రోగము చిన్నదైనను ప్రశ్నలధికముగ నడిగి పేరునకేదో మందిచ్చి చికిత్స చేయుచుండును అతడు సన్నిధి నున్నంతసేపు, చేయి చూచునంతసేపు, మాటలాడు నంతసేపు, ప్రేమరసము జిల్కుచూపులు చూచునంతసేపు నామె కేవిధమైన బాధయు గనబడదు, అతడావల కేగినతోడనే మరల నెప్పటి నొప్పులు తలయెత్త జొచ్చెను. మల్లికా చంద్రికలుమాత్రము

రోగకారణ మెఱుగుదురు, ఇంగితమని యది తెలియక తామేదో దుర్ముహూర్తమున విదర్భాపురమును వెడలినట్లొకమారు దలంచును, ఎరుకలసాని యేదో క్షుద్రదేవతను ప్రయోగించియుండునని యొకమా రూహించును. అడవిలో నేదో పిశాచ మావహించియుండునని యొకసారి తలపోయును. ఉజ్జయినీ జలవాయువులు సరిపడలేదని యింకొక సారి భావించును. ఎట్లయిన శ్రీనగరమునకు ద్వరగ జేయుట మంచిదని యామె నిశ్చయించి సత్వరము తమ్ముని బంపుమని యామె సుదర్శనునకు వర్తమానమంపెను. కొన్ని యేనుగులు గుఱ్ఱములు రథములు నందలములు సిద్ధము చేయించి చోరులు దారి యాత్రకారులు దుండగములు చేయుట కవకాశము లేనంత బలమునిచ్చి సుదర్శనుడు వారిం బంపుమని మకరందున కానతిచ్చెను. మకరందు డట్లు చేసెను.

కర్పూరమంజరి మనస్సు నుజ్జయినిలో మకరందునికడ గుదువ బెట్టి శరీరమాత్రమే మందలములో జేర్చెను. మకరందుడు తన మనస్సు నామెకు సాంతముగ నిచ్చి నిర్మనస్కుడై నిర్విణ్ణుడై చాల దూరము వారిని సాగనంపి యాయింతినికడ సెలవుపుచ్చుకొని విజయ సేనుని పలుమారు పలుకరించి క్షేమవార్త నంపుచుండుమని చెప్పి స్వగృహాభిముఖుడయ్యెను. నదీప్రవాహమున కెదురుపోవు నావవలె నతనిమేను బహుప్రయత్నమునగాని ముందునకు సాగిపోదయ్యె.

నాల్గవ ప్రకరణము

ఆశ మనస్సునకు మోహము గల్గించి వివశుని జేయుటలో మద్యమును మించియుండును. ఆశామద్యపాయి యొడలుమరచి తిరుగును. తనతలలో వేయి పన్నుగడలు పన్నును. ఆకసంబున నందలము లెక్కును, సముద్రములో సౌధముల గల్పించును. మహా వాయుపథమున మనస్సును సంచరింపజేయును. అదియే వానికి

జీవగట్టి, ఆశ యను గుఱ్ఱము నెక్కినవాడు మహావేగముగ బదునాల్గు లోకములం సంచరించి యది యెట్టకేలకు నడువలేక కూలి యున్న గూర్చున్నాడు భగ్నమనోరథుడై కూలి మరల వెనుకకుబోవుట కవకాశములేనియపుడు గాఢపశ్చాత్తాపము నొంది నాశనము నొందును. కాశికి బోయెగాక తన సంబంధముగలవారి నందరను జెరపును. ఆశ విషమునకన్న దహనమునకన్న దారుణమైనది. ఇది పిరికి వారి కగు యెల్లగాని వారి వారి యవస్థానుకుం దగినట్టు లాశ్రయమై దుస్తరమగు జంబాలపటలమున దింపును.

హేమచంద్రుని మరణమునకు బూర్వము దండపాణి యా కుటుంబమునకు మిక్కిలి కూర్పువాడు. తనకుమారికయైన మణిమాలికను హేమచంద్రుని జ్యేష్ఠనందనుడగు విక్రమసేనునకిచ్చి వివాహము చేయవలెనని ప్రయత్నించుచుండెను. కాని నాడు గుప్తచా రాలోచనలో హరిశర్మ విక్రమసేనుడు మందభాగ్యుడనియు జిత్రభాను పుత్త్రుడగు విజయసేనుడు మిక్కిలి యదృష్టవంతుడనియు జెప్పి మణిమాలికను విజయసేనునకే యిమ్మని హితోపదేశము చేసినదాదిగా దండపాణి మనస్సు నావమీది సూచీయంత్ర ముత్తర దిక్కువైపు దిరిగి యుండునట్లు నిరంతరము జిత్రభానునివైపు దిరిగియుండెను. చిత్రభానుడు కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుడు గావలెననియు, వానిసూనుడు విజయసేనుడు యువరాజు గావలెననియు దనకూతురు మణిమాలిక మొదట యువరాజపత్నియై, పిమ్మట గాశ్మీరరాజమహిషి గావలెననియు గోరి యీ మనోరథసిద్ధికి నేకార్యము లవశ్యకములో వానిం జేయుటకును నేదారింబోయిన గమ్యస్థానము జేరవచ్చునో యాదారిం బోవుటకును నిశ్చయించుకొనెను. కాశ్మీరరాజ్యసైన్యములు వానియధీనమం దుండుటచే సేనాచక్రమునకెల్ల నియామకుడయిన తన గీచినగీటు దళములు దాటవను దృఢవిశ్వాసమున నెల్లరొతుం దాను చిత్రభానునకు బాసటయైయుండ నిశ్చయించుకొనెను. దండపాణి తమ్ముడగు వజ్రపాణి చిన్న సేనాపతియై మొదటినుండియు హేమచ

చంద్రుని గొలిచియుండియు జిన్ననాటంగోలె గర్పూరమంజరిపై గన్నువైచి తన్నిమిత్తము చిత్రభానునియెడ బక్షపాతము గలిగి యుండెను. అహల్యాసంగమాభిలాషియై తొల్లి వజ్రపాణి కోడియై మునిగృహము జొచ్చినట్లు, కర్పూరమంజరీ సమాగమము గాంక్షించి యీ వజ్రపాణి చిత్రభానుని యింటికుక్కయై తిరుగుచుండెను. ఆ పరమమూర్ఖుడు కర్పూరమంజరి తనపై వలపు నిలుపుచున్నదో లేదో తెలిసికొనజాలక చిత్రభానుని పాదసేవయును నొలినిచ్చిన గన్య యన్యవశముగాక తన చేజిక్కదని యూటలూరుచుండెను. స్వసుఖాభిలాషియై తమ్ముడును, స్వపుత్రికా సుఖాలాషియై యన్నయును చిత్రభానుని కనుసన్న మెలంగుచుండిరి. ఆ యన్నదమ్ము లిరువురు ప్రతిదినము రాత్రులు చిత్రభానుని నెలవున కరిగి యతనితో గాశ్మీర రాజసంబంధములైన ప్రసంగములు సేయుచుందురు. రంధ్రాన్వేషియైన చిత్రభానుడు కాశ్మీరరాజ్యమందలి లొటుపాటులు దౌర్బల్యములు వారివలన దెలిసికొనుచుండును. రాజకుటుంబముపై నిర్హేతుకముగా వారు పూనిన ద్వేషాగ్నిని రుద్రభట్టు తన వాక్సమిధలచేత బ్రజ్వలింప జేయుచుండును. ఈ యిరువుర దన వశవర్తులుగా జేసికొనుటతో దనివినొందక చిత్రభానుడు శ్రీనగర వాసులలో ముఖ్యపురుషుల దన కడకు రావించియు వారియిండ్లకు స్వయముగా బోయియు, పూర్వము తన్ను హేమచంద్రుడు నగరమునుండి వెడలనడచినప్పుడుగాని, తరువాతగాని దనయెడ నెంతమాత్రము దోసములేదనియు దురాత్ములెవ్వరో మహర్షితుల్యుడైన తన యన్నను సంహరించిరనియు భ్రాతృహనన దోషము తన కారోపించిన దురాత్ములు తత్కార్యముచేసిన వారి దుర్గతులకే పోవుదురనియు నొక్కివక్కాణించి యొట్లుపెట్టుకొని ప్రమాణములుచేసి వారిలో గొందరి మనస్సులు తాను నిర్దోషియని నమ్మునట్లుజేసెను. కొంద రతనిమాటలు నమ్మినను మరికొందరు వాని బలుకులకుం దలయూచి యట్లు కావచ్చునని పలికి మనసు లెప్పటి యట్లనుంచుకొనిరి.

చిత్రభానుని నంతఃపురికి రానిచ్చినందునను, నదిచాలక నగరమున నుండనిచ్చినందునను వాని యాలుబిడ్డలువచ్చి తన్ను సందర్శించుటకు సమ్మతించినందునను నరవిందాదేవిమీద మణివర్మకు బట్టరాని కినుక పొడమెను. కొన్నిదినము లతడు రాజ్యవ్యాపారములం జూడనే లేదు, అంతిపురి కరుగనేలేదు. ఇల్లు కదలనేలేదు వైదేశికులగు రాయబారులకు గొన్ని ముఖ్యాంశములపై దగిన యుత్తరము లీయ లేదు. అరవిందాదేవి రాచనగరునకు రమ్మని యంతఃపుర పరిచారకుల చేతను, నిగమశర్మచేతను, మాధవసేనునిచేతను నెన్నోసారులు వర్తమాన మంపినను మణివర్మ—"ఇదె వచ్చెద నదె వచ్చెద శరీర మస్వస్థముగా నున్నది. పెద్దవాడ నగుటచే మునుపటివలె రాజ్య వ్యాపారములయందు బుద్ధి ప్రసరించుటలేదు" అని యెన్నో వంకలు చెప్పి తప్పించుకొనుచుండెను. కాని ఆతని మనంబున నాశ్రయించిన తిక్క తీరదయ్యెను. అరవిందాదేవి యెట్టకేలకు మణివర్మ తనపై బిట్టలుకబూనినాడని యూహించి యొకనాడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను బిలిచి—"మీరిరువురు రథారూఢులై మణివర్మ యొద్దకు బోయి అతని యలుకదీర్చి మన నగరునకు గొనిరాగలరా నాయనలారా?" యని యడిగెను. "తప్పక దీసికొని వచ్చెదము" నని వా రుత్తరమిచ్చి మరునా డుదయమున సముచిత వస్త్రాలంకారములు ధరించి, తల్లికి వందనమొనర్చి స్యందనమెక్కి నందను లిరువురు తగు పరివారము వెంటగొని కాశ్మీర రాజ్య వజ్రవర్మయగు మణివర్మ గృహమున కరిగిరి. వారి రాకవిని మణివర్మ విస్మయమునొంది—"అయ్యో! నా మౌఢ్యమువలన నతిసుకుమారులగు రాజకుమారు లిల్లు వెడలి రావలసి వచ్చెగదా?" యని నొచ్చుకొని విసవిస మేడదిగి యెదురు వోయి యిరువుర బిగి కౌగిటజేర్చి ముద్దులాడి చేతితో దలమీద వీపుమీద నిమిరి—"నాయనా! మిమ్ము నేను నకారణముగా మిక్కిలి శ్రమపెట్టితిని, ఈ మందభాగ్యుని కతమున మీరంతఃపురము వెడలవలసివచ్చెగదా! సీ! నాబతుకు కాల్పనా?" యని మనంబున

హేమచంద్రుని దలచి బిగ్గరగా వాపోయిన వారు శోకింతురని శంకించి సుమ్ములిక నెమ్మనమున పడంచుకొని వారి సుఖాసనంబుల గూర్చుండబెట్టి సేమ మడిగి గారవించి వచ్చినపని యేమని యడిగెను.

అనుగుటయు విక్రమసేనుడు మెల్లగ నిట్లనియె—"తాతగారూ! నేను రాజును మీరు మంత్రియును సంబంధముచేత నిచ్చటికి రాలేదు. మా తండ్రిగారికి మీరు పితృప్రాయులై యుండిరి. మాకు మీరే పితామహులు, మీరే మాతామహులు, మాకు నిజమైన పితామహుడు లేనేలేడు, మాతామహుడు మహేంద్రదేవుడు మాయమ్మను మమ్మును మాతండ్రిగారి మరణానంతరమున బరామర్శచేసి తన రాజ్యమున కరిగెను. ఆపత్సముద్రమును జెలియలికట్టయై నిరోధించి సుఖపరంపరల నొనగూర్చుటకై మిమ్ముంజూపి మాజనకుడు స్వర్గస్థుడయ్యెను. రాజ్యమునకు రాజులేని వెలితి, మాకు దండ్రిలేని వెలితి నీవలనం దీరునని మేము పుట్టెడాస పెట్టుకొనియుంటిమి. అట్టి యాసలెల్ల జెడిపోయినవి నవ వైధవ్య దుఃఖభారమున నడగిపోయిన మాయమ్మకు మీదర్శనాభావ మురిసినపుండున నుప్పుపెట్టినట్లయినది. ఇంతలోనే మీరు మాపై నింత యనుగ్రహము దప్పియుందురని మేమెన్నడు దలంపలేము. మాధవసేన డొక్కడే మంత్రాలోచనము చేసి కార్యభారము నిర్వహింపజాలడు. కావున నెప్పటియట్ల మీరు రాజకార్యంబుల నిర్వర్తింపవలయునని నేను వేడుచున్నాను. మాయమ్మ మిమ్ము రమ్మని వేడుచున్నది" అనుచుండ సంతలో హర్షవర్ధనుడందుకొని—"తాతగారూ! మీరు రాకపోవుటచేత మాకోట చిన్నపోయినది. మీరచ్చటికి రానియెడల మేమే మీయింటిదగ్గర నుందుము. మిమ్ము గెంటినను నిక్కడనుండి వెళ్ళము" అని ముద్దులొలుక బలికెను. అంతకుముందు విక్రమసేనుని పలుకులకే సగము కరగిన యయ్యమాత్యుని హృదయము సహజ మధురములై జాలి గొలుపు హర్షవర్ధనుని పలుకులకు నీరైపోవ మణివర్మ తన యిద్దరి బిడ్డల మరల గౌగిలించుకొని—"నా చిన్నియన్నలారా! ముద్దుల

మాతులగు మీమాటలు వినినవాఁడు మీచెప్పిన చొప్పున జేయక యుండఁగలఁడా ! మీసుతులకు గరుగని డెందము రాయిగాని డెందము కాదు, నేనెప్పటికి మీవాఁడనేగాని యన్యుఁడనుగాను. శిథిల గృహము వలెనున్న యీ ముసలిమేనున నెంతకాలము ప్రాణముండునో యంత కాలము నేను మీక్షేమమే కోరుచుందును. ఎండుకట్టెవలెనున్న ఈ దేహ మక్కఱకు వచ్చినంతకాలము మీనిమిత్తమె పనిచేసి మీనిమిత్తమె వినియోగింపబడును. ఈ దేహమే మీకవసరమైన పక్షమున నిర్విచారముగా నేను దీనిని మీకు సమర్పింతును. కాని నాఁడు నాచేసిన యుపదేశము సరకుగొనక మీతండ్రి స్వబుద్ధిచే మరణంబు దెచ్చికొనియె. నేఁడు మీతల్లి నాపలుకులు ద్రోసిపుచ్చి చిత్రభానుని జేర్చినది. మీరు పసికూనలు. కార్యాకార్యము లెఱుఁగరు. మీపినతండ్రి దురాత్ములలో నగ్రగణ్యుఁడు. తొలుదొల్త నితఁడు వైదర్భులం గొందఱఁజేర్చి కుట్రపన్ని మీతండ్రిం గడదేర్ప జూచెను. అయ్యది నేనును మాధవసేనుఁడును మహాప్రయత్నంబున గనిపెట్టి లిఖిత మూలకమగు సాక్ష్యముతోఁగూడ మీతండ్రి కెఱిగించితిమి. దానం జేసి మీయయ్య చిత్రభానుని దేశమునుండి వెడలనడచెను. అనంతరము హరిశర్మయను దురాత్ముని బంచి యితడే మీజనకుని వంచించి చంపించెను. చంపించెనననేల ? స్వహస్తములతో నితఁడే చంపెనని నానమ్మిక. నేను కన్నులార జూడలేదుగాని, మీపినతండ్రి స్వభావమునుబట్టి యితడే స్వయముగా జేసినాఁడని యనుచుంటిని. రాజభక్తి పూరితమైన మనస్సుతో నేనిట్లనుచున్నాఁడను గాన నా యాలాపములలో బాపమున్న యెడల సకలపాప పరిహారియగు రమాభర్త నన్ను క్షమియించుగాక ! మీపినతండ్రి తేనెబూసిన కత్తి. వాని మాటలనియెడి నురులలో నెట్టివారు దగుల్కొనుచుందురు. మేకవన్నె పులి. మాటలలో దేనియ లుట్టిపడుచుండును. హృదయము విషకుంభము. అట్టివానిని జేరనిచ్చుటం జేసి నామాట చెల్లదుగదా యని నాచేసిన హితోపదేశములు నిరర్థకములని నేనట వచ్చుటలేదు

అంతియేగాని మీమీఁదగాని మీయమ్మమీఁదగాని నాకు రవంతయు నలుకలేదు. నా పుత్రికకు నరవిందాదేవికి నెట్టి భేదములేదు. ఇదె యామె దర్శనము జేయ మీతోడ వచ్చుచున్నాఁడన" ని మేడ మీఁదికిఁబోయి తలపాగయు నిలువుటంగీయు దాల్చి బిడ్డలతోఁ గలిసి రథమెక్కి రాజాంతఃపురమునకుఁబోయి యరవిందాదేవిని సందర్శించెను. ఆ దేవియు నతనికి నమస్కరించి తనవలన దప్పులున్న క్షమియింపుమని ప్రార్థించి యెప్పటియట్ల రాజకార్యంబుల జూడుమని కోరెను. మణిశర్మ విక్రమసేనునితోఁ జెప్పినట్ల యామెతోఁ గూడ జెప్పి కడపట నిట్లనియె—"తల్లీ! నాకన్న నీవు చిన్నదానవు. నీబిడ్డలు పసిపాపలు. చిత్రభానుఁడు బెబ్బులులకన్న సింగములకన్న గోడ్రాచులకన్న క్రూరుఁడు. నిజముగా నతఁడు దానవుఁడు గాని మానవుఁడు గాఁడు. అతఁడు నిను నీబిడ్డలకు హాని సేయఁజూచు దండపాణియు వజ్రపాణియు ప్రతి నిత్యము నీ నగరమునకుఁబోయి క్రొక్కడి వృత్తాంతమంతయు వాని కెరిగించు చున్నారనియు వారే వానికి సహాయులై యున్నారనియు నాగూఢ చారులవలన నెఱిఁగియుంటిని. సైన్యమంతయు వారి యధీనములో నున్నది. అందుచేత మనము జాగ్రత్తగా నుండవలయును" అనవుఁడు నరవింద—"తండ్రీ! నాచేసిన పొరపాటు క్షమింపుఁడు. నాతోడికోడలు కర్పూరమంజరియు రేపో నేఁడో వత్తురు. వారువచ్చి నన్ను జూచిన తరువాత గార్యపద్ధతియంతయు నీ చెప్పిన చొప్పున జరుగుగాక! ఇక మీఁద నీగీచినగీటు దాటుదాననుగాను. నేను నీబిడ్డను. నాబిడ్డలు నీమనుమలు. నన్నును నాయనుంగు సిసువులను నీకప్పగించి కాదె మహారాజుగారు స్వర్గస్థులైరి" అని యనివార్యమైవచ్చు కన్నీటిసోనల నాఁపలేక వలవల నేడ్చెను. మణిశర్మయు దుఃఖము నాపలేక వేడి కన్నీళ్ళు విడిచి—"అమ్మా! నాశక్తివంచనలేక నేను పాటుపడియెద. అవసరమైన మీనిమిత్తము నాప్రాణములైన నర్పించెదన" ని యభయప్రధానమిచ్చి కొన్ని యితర విషయముల మాటలాడి సెలవు గైకొని యింటికిఁ బోయెను.

అయిదవ ప్రకరణము

ప్రియజన విరహము దుస్సహము, అది జీవితమును దుఃఖభాజనము జేయును. ప్రియజన వియోగమైన కాలమున భానుడు సహస్ర మయూఖములతో నైజతేజమున వెలుగుచున్నను జగమంధకారమై తోచును. చలువలు వెదజల్లుచు మింట చందమామ కాయుచున్నను జంతువు దుర్భర సంతాపము నొందుచుండును. సౌఖ్యప్రదములగు వస్తువులన్నియు దుఃఖప్రదములట్లు కనబడును. ఉజ్జయిని నుండి బైలుదేరిన నాటనుండి కర్పూరమంజరి సరిగా నన్నము ముట్టక, నీరు ద్రావక, నిదురవోవక, మునుపటియట్లు గలకలలాడు నెమ్మొగముతో సఖీజనమును బలుకరింపక విధిలేక పయనము సేయుచుండెను. ఆమె యెందలమందున్నను నిజ్జగాడనున్నను మకరంద నామ స్మరణమే సేయుచుండును. పరమయోగిని కన్నులు మూసి పరమేశ్వరుని ధ్యానించునట్లు మకరందుని సుందరమూర్తిని ధ్యానించుచుండును. కన్నులు మూసి మూసి తన్మయత్వముజెంది మైమరచి తన మనోనాథు డెట్టయెదుట నున్నట్లు భావించుకొని చేతులు సాచి బయలు కౌగిలించుకొనును. [illegible] తెరచి [illegible] ద్వారా [illegible] నున్న చెలికత్తెల వంక జూచి సిగ్గుపడును. కానొక్కసారి [illegible] హా! యను నిట్టూర్పు విడుచును. ఇత్తెరంగున [illegible] మకరందుని వియోగమునకు చిత్తమున నుత్తలపడుచు [illegible] తల్లితోడను చెలికత్తెలతోడను గలసి పయనముచేసి తుదకు శ్రీనగరము జేర్చెను.

జయంతుడు తమరాక మున్నుగా చిత్రభానునకు దెలియజేసి యున్న కతమున నాతడు [illegible] సంభావించెను. జయంతుడు వనములో దొంగలు కొట్టుట, మగటిమి గల బంట్లు కూలుట. విజయసేనుడు గాయపడుట, కర్పూరమంజరి మూర్ఛిల్లుట, మాళవ రాజనందనుడు సాయపడి వారి నపాయము నుండి యుద్ధరించుట, పిమ్మట నుజ్జయినిలో గొంతకాలముండుట,

సుదర్శనుం డాదరించి తగు పరిజనమునిచ్చి పంపుట మున్నగు వృత్తాంత మంతయును జిత్రభానునకు విన్నవించెను. అదివిని యాతడు విస్మయంబును విషాదంబునుం బొందె మకరందుని తోడ్పాటునకును, సుదర్శనుని యాదరంబునకును బద్దయును సంతసించి వారినందర దన గుడారంబుల యందె యాతేయినిలిపి వారిరాక మరునా డరవిందాదేవికి తెలియబరచెను.

ఆ దేవి వారిరాక ననుమతించుటయు నాటి యపరాహ్ణమున నిందుమణి కర్పూరమంజరిని విజయసేనుని బరిచారికా జనమును వెంట బెట్టుకొని రాచనగరునకుం జనియెను. కర్పూరమంజరి కంటికి మొగసాలలు, కొలువుకూటములు కళాహీనములై కానబడ నామె మొగము గాఢవిషాదమును దెలుపుచుండెను. దేవింజూచి యందరు దుఃఖాక్రాంత చిత్తులైరి. కర్పూరమంజరి చిన్ననాటనుండియు హేమచంద్రుని దండ్రిగ నరవిందను దల్లిగ భావించి వారు కన్నబిడ్డయట్లు పెరుగుటం జేసి హేమచంద్రుని మృతికి దన పెదతల్లి దురవస్థకు నామె యెంతేని యుమ్మలికము జెందెను. అరవిందాదేవి తన దుఃఖమును మాటల చేతగాక బొటబొటదొరగు బాష్పములచేతనే వెలిబుచ్చెను. విజయసేనుడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనుల నోదార్చెను. ఇందుమణి సమయోచిత వచనముల దోడికోడలిని సమాశ్వాసించెను. పరామర్శ ముగిసిన పిదప నందరు మరల గుడారములకు బోవ బయనమగుచుండ నరవింద కర్పూరమంజరిం బిలిచి—"బిడ్డా! నీవిచ్చట నిలువుము, మీయమ్మయు దక్కినవారు బోయివత్తురుగాక!" యని పలికెను. ఇందుమణియు గర్పూరమంజరి యచ్చట నుండుటకు సమ్మతింప నామె పెదతల్లి కడ నిలిచిపోయెను. తక్కినవారందరు గుడారములకుం జనిరి. ఆ బాలిక యంతిపురినుండుట విక్రమసేన హర్షవర్ధనులకును సంతోషకరముగా నుండెను. అరవిందాదేవి నిరంతరము భర్తృమరణ దుఃఖమున గడుంగడు గుందుచుండుటంజేసి యామె దుఃఖాపనోదార్థము కర్పూరమంజరి పురాణములనుండియు బూర్వరాజుల

చరిత్రములనుండియు మనోహరములైన కథలనేర్చి పెదతల్లికి జెప్పుచుండును. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను గూర్చి మిక్కిలి తమకముతో వాని నాలకించుచు వచ్చిరి. ఒకసారి తన ప్రయాణమునుగురించి ముచ్చటించి త్రోవలో జెంచుపడతి చెప్పిన మొరక తెలిపి యామె వానిని నవ్వించెను. వెంటనే యా నడిరేయి జరిగిన భిల్లుల బందిపోటు జెప్పి వారందరికి భయము గొలుపును. ఒకతూరి విదర్భాపుర వృత్తాంతములు, మఱియొకసారి యుజ్జయినీ విశేషములు దెలిపి వారి నానందింపజేయును. ఒకసారి మకరందుని సాహసౌదార్యాదిగుణములు వర్ణించి వారి వీనులవిందు సేయును. మఱియొకతూరి హేమచంద్రుని మరణ వృత్తాంతము సవిస్తరముగా నర్మద నదిని దెలిసికొని పెదతండ్రి కంత దుర్మరణము సంభవించినందుకు బిట్టు విచారించుచుండును. విద్యావతి యగుటచే నా బాలిక శోకవిహ్వలయగు నరవిందకు నప్పుడప్పుడు వేదాంత వాక్యములు చెప్పి యామె యలసట మందగింపజేయును. ఈ విధముగా దనకు శక్యమైనంతవరకు పెదతల్లి మనస్సునుండి శోకాంధకారమును వెడల్ద్రోలుటకు సర్వప్రయత్నముల జేయుచుండెను. అందుచే నరవిందాదేవి కర్పూరమంజరిని విడిచిపెట్ట నిచ్ఛగింపదయ్యెను.

విదర్భాపురమునుండి తన కుటుంబము వచ్చినవెనుక చిత్రభానుడు రమారమి యొక వారముదనుక గుడారములయందు బసచేసి పిమ్మట దండపాణి ప్రముఖులు తన నిమిత్త మరసి సమకూర్చిన భవనమున కాపురముండ వెళ్ళెను. ఆ గృహము విశాలమైన యావరణము గలిగి వెనుకప్రక్క చిన్న యుద్యానము గలిగి ముందు విశాలమైన వాకిలిగలిగి రమణీయములగు మేడలు మిద్దెలు గలిగి రాజబంధువులు సపరివారముగా వసియించుట కనువుగా నుండెను. అందు విడిసిన రెండు మూడు దినములకు కర్పూరమంజరి తండ్రి పిలువనంప నాభవనమును తల్లిదండ్రులను జూడబోయెను. వారా పిరికి బాలికను రెండు మూడు దినము లాపిరి. ఆలో నరవింద కర్పూర

మంజరిని రమ్మని నర్మదచేత వర్తమానమంపెను. కర్పూరమంజరి మీఁద నరవిందకు గాఢానురాగము గలుగుట చిత్రభానున కొకవిధము చేత సంతోషకరముగాను, వేరొక విధముచేత సంతాపకరముగాను నుండెను. తన పుత్రికచేత మణిశర్మ ప్రముఖులమీఁద గొన్ని కాని మాటలు రాణితో జెప్పింపవచ్చునని వారి కలయిక నపేక్షించెను. కాని చిర సహవాస దోషమున దన పుత్రికకు నరవిందుమీఁదను నామె బిడ్డలమీఁదను చెప్పరాని కూర్మిజనించి భవిష్యత్కాలమున బాధకర మగునేమోయని భయము గలుగఁజొచ్చెను. అయినను నాతఁడామె రాచనగరమునకు బోవుట కాటంకము గలిగింపలేదు. రెండవనాటి రేయి చిత్రభానుఁడు భోజనానంతరమందు గూఁతురుం జేరబిలిచి— "బిడ్డా! నీవు నీపెదతల్లితో గలిసిమెలసి కొన్నినాళ్ళుండి యుంటివి గదా! భర్తృమరణమునుగూర్చి యామె నీతో నేదేని చెప్పినదా?" యని యడిగెను. "నర్మద నడిగి నేను పెదనాయనగారి దుర్మరణ వృత్తాంతము దెలిసికొంటిని, అది యున్నదున్నట్లు జెప్పెనుగాని ఎవరి మీఁదను నిందారోపణము జేయలేదు నర్మద చెప్పినంతసేపు నా పెద తల్లి నోట మాటరాలేదు. కంటివెంబడి సన్నని త్రాళ్ళవలె నేలకు వ్రేల గట్టినట్లు బాష్పధారలు దొరఁగెను. ఇదియే జరిగిన వృత్తాంతము" అని కూఁతురు తండ్రికి ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. "అంతేనా! ఎవ్వరిమీఁద ననుమానమున్నట్లు చెప్పలేదా? సరే! వాండ్రకు నిజము తెలియక పోవచ్చును, నిజము నిలకడమీఁద దెలియకపోదు."

అని పలికి కొంతసేపూరకుండి యేదో యాలోచించుచున్నట్లు పైకిఁజూచి వెండియు జిత్రభానుఁ డిట్లనియె—"బిడ్డా! అరవిందాదేవి కడ నీవు తరచుగా నుండుదువు కనుక నామెకొక రహస్యము జెప్పవలయు నని కోరుచున్నాఁడను, అదియేమనిన నీవు సావధానవై వినుము. మాయన్న నట్టి దారుణ మరణము పాలుచేసినవాఁడు పయోముఖ విషకుంభమని చెప్పదగిన మణిశర్మ. వాఁడు మానవరూపమునున్న ఘోరరాక్షసుఁడు; మిత్రరూపమునున్న కాలభుజంగము. అన్నతో

కృతితో నున్న కాలకూటవిషము. బిడ్డా! యీ పలుకులువిని నీవు తెలతెల్లబోయెద వేమి? వాడంతపని చేయలేడనియా నీయభిప్రాయము? నీవక్కఱ పడనక్కఱలేదు. అమాత్యుల హృదయములు విషపాత్రములు. అమాత్యులు చేయని పాపములు లోకములో లేవు. నరుల ప్రాణములు దీయుట నల్లుల జంపుటగానైన నుండదు. పేను నొక్కిన మాత్రమైన నారికుండదు. స్వలాభపరాయణులై వారు కావించు దుండగముల దన దివ్యహస్తములతో—దివ్యలేఖినియే—దివ్యపత్రముల మీద—వాధ్రికపుడే వ్రాయవలయునుగాని మరియెవ్వరు లిఖింపజాలరు. క్రూరచిత్తుడైన యీ యమాత్యుని దనకు నమ్మిన భృత్యుడుగా మిత్రునిగా మనసారనమ్మి యున్న తన యపాయమును దెచ్చుకొనెను. ఇట్టి మంత్రిని నమ్ముట ప్రక్కలో బాము పెట్టుకొని పవ్వళించుటయని యెంచి తెలియగను. బిడ్డా! అతడు నన్ను దేశమునుండి వెడలనడచుట మహాపాతకుడైన ఈ పదినాథముని మాటలనమ్మియే! లేకున్న మాయన్న నన్నట్లు సేయునె?" అని బాష్పరోధమున దన కంఠము గద్గదస్వరయుక్తముగా మాటలాడలేక కన్నీరు విడిచెను. కర్పూరమంజరియు దుఃఖపూరితయై కన్నీరు దుడుచుకొని—"తండ్రీ! విచారింపకు. నీ సౌభ్రాత్రము నిరుపమానమైనదె. కాలవశమున మనస్సులలో రవరవలు పొడముటయు జాలికం దగినట్లు హేమచంద్రుని జంపుటకు గొన్ని కుట్రలు బైలుబడుటయు నప్పుడు సంభవించెను ఎందుచేతనో నీపై నప్పు డనుమానముగలుగ నతడట్లు చేసెను ఆయన మరణమునకు విచారించిన గార్యమేమి? నీయభిమతమేమో చెప్పుము. శక్యమైన పక్షమున జేసెదన"ని హెచ్చరించుటయు చిత్రభానుడు మరల నిట్లు చెప్పదొడగెను—"అమ్మా! మణివర్మ హేమచంద్రుని జంపించినట్లు నీవరవిందాదేవి మనసునకు నచ్చునట్లు గట్టిగ జెప్పవలయును. మణివర్మయున్న మాయన్నయట్లు నామెయు బడిచచ్చును. అతడే తన తండ్రిగా గురువుగా క్షేమంకరుడుగా నమ్మి తన ప్రాణము కొడుకుల ప్రాణములు వానిచేతం బెట్టినది. అందుచేత

నాయెడ కలనిపై ద్వేషము వెలుగునట్లు నీవు నొక్కి పలుకవలెను.
మాయన్న యున్నప్పుడే మణివర్మ కాశ్మీర రాజ్యచక్రమును నిచ్చి
వచ్చినట్లు త్రిప్పినాడు. ఇప్పు డతడే రాజు. వానిమాట నిరంకుశమై
చెల్లుచున్నది. మాయన్న పేరుమీరుగా నాయొద్దరి బిడ్డలనైన వాడు
బ్రతుకనిచ్చునని నాకు నమ్మకలేదు. ఆ పసికూనలగూడ వాడెప్పుడో
తన పొట్టం బెట్టుకొనును. కాబట్టి మణివర్మపై బ్రాలియున్న యామె
మనసును నీవు యథాస్థితిని మరలింపవలెను. నీవు విద్యావతివి.
మాటలయందును జాణవు. వాక్పటుత్వముగలదు. హేతుకల్పన
చక్కగా జేయగలవు. పూర్వోత్తర విరోధము గలుగకుండ సందర్భ
శుద్ధి చెడకుండ నెట్లు చెప్పవలెనో యట్లు చెప్పి కాశ్మీర రాజ్యమును
రాజకుటుంబమును రక్షించునట్టి మార్గము చూడుము. అట్లయిన నీవు
కష్టపరంపరలను వేడిగాడ్పులచే శోషిల్లుచున్న మన వంశవృక్షమునకు
నీరుపోసి రక్షించినదానవగుదువు. నేనేమో చెప్పితినని చక్కగా
నాలోచించి కర్తవ్యము చేయుము. నాయన్న కుమారులు, నాయన్న
రాజ్యము చక్కగా నుండుటయే నాకోరిక."

ఆప్పలుకులు విని కర్పూరమంజరి విస్మయమునొంది క్షణ
మాలోచించి తండ్రి కిట్లనియె—"నాయనా! కాశ్మీర రాజ్యమునకు
మన విక్రమసేన హర్షవర్ధనులకు క్షేమము గలుగుట నాకు బరమ
సంతోషము. కాని యెవరు చెప్పినను మణివర్మ మిక్కిలి యోగ్యు
డనియు, రాజకుటుంబమునకు హితకారియనియు, నాత్మలాభపరాయ
ణుడు గాడనియు జెప్పుచున్నారు. నీమాటలు చూడ నతనివంటి మలిన
వర్తనుడు లేడని స్పష్టమగుచున్నది. పెదనాయనకు మణివర్మ
యుపకారము సేయుచుండ నేజూడలేదు, ఇంతవరకు వినలేదు. అట్టి
సజ్జనునిపై రాజద్రోహము, రాజహత్య మొదలగు మహాదోషముల
నారోపించి నేనేవిధముగా నరవిందాదేవితో జెప్పగలను! ఈ పని
చేయుటకు నా యంతరాత్మ యొప్పుకొనుటలేదు, ఒక సద్గుణవంతుని
జెరచుట మహాపాతకహేతువు. కావున నన్ను నీ వీ విషయమున

క్షమింపవలయు. మణివర్మయే హేమచంద్ర హంతకుడని నీవు చెప్పితివి. కాని ప్రపంచమున నెట్టి దుర్వాదముకయ్యున్నదో యెరుగుదువా? మాళవ రాజాంతఃపురమున నేనున్నకాలమున నీవిద్దరు ముగ్గురివలన నీవే నీ యన్నను జంపితివని—చంపించితివని వింటిని. అప్పలుకులు నేను నమ్మెదునా? కర్పూరమంజరిని గన్నతండ్రి చేతులు భ్రాతృరక్తముతోడ నరుణంబులగునే! నీపై నపవాదము నెట్లు విశ్వసింపనో మణివర్మపై నారోపణలు గూడ నట్లె విశ్వసింపను; కావున నీపని నాతలపై బెట్టకుము. అది నాచేతగానిపని" అని బాలిక మూరకుండ చిత్రభానుడు—"పోనీ! బిడ్డా! నీవాపనిని జేయలేకున్నను నాపై లోకులు మోపిన యపవాదము నీవు నమ్మ లేదు. అదియే నాకు బరమ సంతోషము అదియే పదివేలు. ఇంక బండుకొనుము" అని యామెం బంపి తానును శయనాగారమునకు బోయెను.

ఆరవ ప్రకరణము

మణివర్మ యరవిందాదేవి యాజ్ఞ శిరసావహించి యెప్పటియట్లు రాజ్యవ్యాపారముల జూచుచుండెను. గాని యాతని మనస్సు యథాస్థితికి బ్రాపింపలేదు. చిత్రభానుడు శ్రీనగరమునకు వచ్చుటే యాతని కిష్టము లేదు. వచ్చినను నతఁ డచ్చట నిలువజేసియుండుట కిష్టము. ఆతని కుటుంబము వచ్చుటంతకన్న నతనికి సరిపడ లేదు. కుటుంబమువచ్చి రాజపత్నిని బరామర్శ చేసినపిదప సకుటుంబముగా దా నూరువిడిచిపోవునట్లు దేవియెదుట వాగ్దానముజేసి చేసినట్లు వీడు విడిచిపోకపోవుటగాక, మీదుమిక్కిలి యచ్చట స్థిరవాసము చేయ దలంచి యొక విశాలభవనము నాక్రమించుకొనుట వానికి మిక్కిలి కష్టముగా నుండెను. అన్నిటికంటె నెక్కువగ చిత్రభాను పుత్రికయైన

కర్పూరమంజరి నిరంతరము దేవికి సన్నిధానవర్తినియై యుండుట లోకజ్ఞుడైన యతని కనుమానము హెచ్చించుచుండెను. అందుచేత నతఁ డేమిచేయుటకు దోఁచక మూఢుఁడియట్లు కార్యపద్ధతి నిర్ణయింప లేకయుండెను. ఒకసారి కాశ్మీర రాజ్యముతో సంబంధము వదలు కొనుట యుక్తమని యతఁడు తలంచును; వెంటనే మృతుఁడైన హేమ చంద్రుని దలచియు లేఁబ్రాయముననున్న రాజకుమారులం దలఁచియు బిడ్డవలె దన్ను నమ్మిన యరవిందం దలఁచియు నా యాలోచన మంతయు నొందించును. ఒకతూరి చిత్రభానుని నూరువిడిచి తక్షణమె పొమ్మని సందేశ మంపవలయునని తలపోయును. రాణి యానతిలేక యట్లుచేసిన నామె యెట్లుగా దలంచునో యని శంకించును తన వేగులవాండ్రెంత తెలివిగలవాండ్రైనను లోలోపల నేమి జరుగు చున్నదో వారు తెలియఁజేయఁజాలరుగదా! ఏమి జరుగుచున్నదో! ఏమి పన్నగడలు చిత్రభానుఁడు పన్నుచున్నాఁడో యని భయపడు చుండును. ఈ విధముగా కొన్నిదినములతఁడు తలపోసి తలపోసి యరవిందాదేవికడకుఁబోయి యామెతో నీవిషయమై ముచ్చటింప దలచి విక్రమసేనునిం బిలిచి—"కర్పూరమంజరి లేనిసమయమున మీయమ్మతోడను నీతోడను నేనించుక ప్రసంగింపదలఁతు నిట్లు మీయమ్మతో జెప్పుము" అని పలుక నకుమారుఁడు వల్లెయని తల్లికడ కరిగి యమ్మాట చెప్పెను. ఆమెయు మరునాఁ డేకాంతమున బ్రసంగించుటకు దగిన సమయము స్థలము నిర్దేశించి యమాత్యుని రావించెను. మణివర్మ ముడుతలువడిన మొగము ముగ్గుబుట్టవలె నెరసినతల, మాంసహీనములై ప్రేలుచర్మములు, వయోభారమునకు దోడు స్వయముగా బైనవైచుకొనిన కార్యభారముచేత గొంచెము వంగిన నడుము, దేవికి కుమారునకు జాలిగొలుప వారిని సమీపించి సన్మానితుఁడై పీఠముపై గూర్చుండి మెల్లగ నిట్లనెను—"అమ్మా! చిరకాల జీవనము కష్టపరంపరా దర్శనముకొరకే. కానిచో నట్టి నర పాల చంద్రుని హేమచంద్రుని చేతులుమీఁదుగా నేనుబోక

జీవచ్ఛవముసై యుండునా? చిత్రభానుని రాకనుగూర్చి నేను మీతో
నీవరకే మనవి చేసికొనియుంటిని. అతడు వచ్చుటే ముప్పు. రానిచ్చుట
తప్పు. చేసిన తప్పు దిద్దుకొనుట యొప్పు. తన కుటుంబము మిమ్ము
బరాభుగ్న చేసిన తరువాత దాసీయూరు విడిచిపోవునట్లు మాట
యిచ్చెనుగదా! ఇప్పుడు చేసినపని మారాడు ఇచ్చుట శాశ్వత
నివాసము చేయదలచి కాబోలు విశాలభవనము నాక్రమించుకొనియె,
ఏకువలెవచ్చి మేకువలె బిగుసుకొనెనన్న సామెత నిజమైనది.
మీమనసులో మీకెట్లున్నదోగాని యతడిక్కడ నుండుటచే నేను
ముండ్లమీద నున్నట్లున్నాను. నామనస్సు నిప్పుల బొరలుచున్నది.
జ్వరములేకయే నేను తాపపడుచున్నాను. రోగములేకయే నాకాహార
ద్వేషము కలిగినది. తెగులులేకయే నిద్రాశూన్యములైన రాత్రులు
గడపుచున్నాను. చిత్రభాను డున్నచోట మనముండుట త్రాచు
పామున్న యింట మెలగుట, వాని నుండనిచ్చుట కొంగున నిప్పు
మూటగట్టుకొనుట. ఈ విషయములన్నియు నేను మున్నె సూచించి
యుంటిని. విశేషించి కర్పూరమంజరి మిమ్ముజ్రసము పాయక తోడు
నిడవలెనున్నది. ఆమెపై మీకెంత మక్కువయున్నను నామె శత్రుని
బిడ్డగదా! ఆమెకు మీపై నెంత యనురాగమున్నను మీరు తల్లి
దండ్రుల తరువాతివారుగదా? మీగుట్టుమట్టు లామెతండ్రి కెరిగింప
కుండునా? ఎంతమంచిదైనను బాలిక మీకు వారికి వైరము వచ్చి
నప్పుడు తండ్రిపక్షముండక మీపక్షముండునా! అతడేమి దుస్తంత్ర
ముల బన్నుచున్నవాడో మనమెరుగము. నావేగులవాండ్రు
విహంగకుడు కైరవుడు మున్నగువారు పలుతెరంగుల వారిజాడల
దీయ యత్నించుచున్నారు. కాని పైపై వార్తలేగాని లోపలిగుట్టు
తెలియుటలేదు. కావుననో తల్లీ! వాని నిచ్చటనుండి వెడలనడచుట
మంచిది. ఆదకాలమున మన మహారాజుగారే వానిని దేశభ్రష్టుని
జేసిరి. కావున నింద మనమీద నుండదు. వెనుకటి మహారాజు చేసిన
పనియే మన మిప్పుడు చేయుచున్నాము. బలవత్తరములైన పూర్వ

కారణములే యిప్పుడు నున్నవి. అంతకన్న నెక్కుడు కారణములుంగలవు. కావున వానిని వెడలనడచుటకు నాకు సెలవిమ్ము. నీముదలయయ్యెనేని వానిం బంపివేయుటకు యత్నించెద. నగరము విడిచి పోవునో లేదో నాకును సందియమే. అందుచేతనే యత్నించెదనంటిని. మీద మీచిత్తము" అని పురోహితాభిలాషియగు వృద్ధామాత్యుడు వచియింప నద్దేవి విక్రమసేనునివంక జూచెను. విక్రమసేనుడు తల్లివైపు జూచెను.

"అమ్మా! తల్లి కొడుకు లొండొరుల మొగములు చూచుకొని తెల్లబోవనేల? ఏదో కార్యపద్ధతి సత్వరము నిశ్చయింపుడు" అని యమాత్యుడు హెచ్చరింప రాజమాత యిట్లనియె—"తండ్రీ! నీపలుకులు వేదవాక్యంబులుంబోలె సత్యంబులు. మాకెల్ల చుట్టములు నీవ! నీవంటి క్షేమంకరుడు మాకు వేయిజన్మములు దపస్సుచేసినను లభింపడు. నీయిష్టమెట్లో యట్లే నేను చేసెద. కాని యొక్క విషయమాలోచింపుడు. మామరది నిప్పు డూరువిడిచి పొమ్మనుట నిద్రించుచున్న బెబ్బులిని మేల్కొలుపుట యగునేమో? పండుకొన్న త్రాచుబామును పడగవిప్పి యాడించుట యగునేమో? రాజుచున్న నిప్పు మండించుట యగునేమో? ఆడుదానను. రాజనీతి నెఱుగనిదానను. అందుచేత నామాటలే పాటిగా గొనక నీవును మాధవసేనుడును రాజభక్తియుక్తులగు దక్కిన నియోగులతోడను గార్యాలోచనము సలిపి యథోచితముగా వర్తింపుము. కర్పూరమంజరి చిత్రభానుని పుత్రికయైనను సుగుణరాశి. ఇక్కడమాట లక్కడ, నక్కడిమాట లిక్కడ జెప్పునదిగాదు. ఎక్కడమాట లక్కడనే జీర్ణముచేసికొను స్వభావము దానిది. అయినను రాజ్యపరిరక్షణార్థము దానిం గూడనే బరిత్యజించెద" అనవుడు మణివర్మ విక్రమసేనునివంక దిరిగి—"కుమారా! సాలగ్రామము చిన్నదైనను బెద్దదైనను పూజ్యమె. రాజు బాలుడైనను వృద్ధుడైనను మాననీయుడె. కావున నీయభిమతము జెప్పుము" ని యడిగెను. అడుగుటయు నతడు—"అయ్యా!

కిరీటభారమే నేను తలదాల్చితినిగాని రాజ్యభారము మోయువాడవు నీవు. దండపాణి ప్రముఖులతో గూడ నీవాలోచింపుము. మనకు వారిపై ననుమానమున్నట్లు మన వర్తనముచే వారికి దెలియనీయ కూడదు. అందరితో పాటు వారిం గూడ గౌరవ పురస్సరముగా బిలిచి కార్యనిశ్చయము చేయుట కర్తవ్యము. మీ శాస్త్రజ్ఞానము మీ లోకానుభవము, మీ బుద్ధివిశేషము నాశ్రయించి మీ యిచ్ఛ వచ్చిన తెరంగున వర్తింపుడు. మీకుపదేశము జేయుటకు నేనెవ్వడ!" యని వినయమున బదులు చెప్పెను. అప్పలుకులువిని యాసచివాగ్రణి- "సరే మీ యిరువురు నాకుం దోచిన పోల్కి సేయుమని సెప్పితి గదా! మాధవసేనుడు సర్వకార్యములందును నన్ననుసరించును. దండపాణిని, వజ్రపాణిని గూడ బిలువనంపి వారిమతము దెలిసి కొనియెద. వారు నాతో నేకీభవింపకపోయినను నేను చిత్రభానుని పురము విడిచిపోవలసినదని చెప్పెద. ఏలయన వారి రాజభక్తిగూర్చి నాకనుమానము గలదు. వారయినను చాటుచాటున వానికి సాయము చేయవలసినదేగాని సాహసించి బహిరంగముగా మనకు వ్యతిరేకముగా నుండజాలరు. అట్లు సేయుటకు గూడ వారికి దగిన హేతువులు లేవు. ఇప్పటికి నేను సెలవుగైకొని పోయివచ్చెద" నని స్వగృహమునకు బోయెను.

ఆ రేయి మణివర్మ దండపాణిని, వజ్రపాణిని దన గృహంబునకు బిలువనంపి మొదటినుండియు జిత్రభానునకు హేమచంద్రునకు గల సంబంధ ముపన్యసించి యతడు భాతృహంతయని లోకమునంగల వాడుకలనెత్తి నగరమున నతని నుంచుట కర్తవ్య మగునా కాదా! యనుమాట గట్టిగా విచారించవలసినదని వారితో జెప్పెను. అప్పలుకులు వారికి శ్రోత్రపేయములుగా లేవు. మనసులో జిత్రభానుని ఎడ ప్రేమ గలిగియుండుటచేసి వారిరువురును నెటు చెప్పుటకు వీలులేక కొంతసేపు మనసులలో వితర్కించుకొనినపిదప దండపాణి యిట్లనియె- "ఆర్యా! చిత్రభానునిమీద నలుకవోడమి హేమచంద్రమహారాజ

వానిని దేశమునుండి వెడలనడచినమాట నిజమే అదియే పొరపాటని మేము తలంచుచుంటిమి. చిత్రభానుడు భ్రాతృహంత అనుమాట మేము నమ్మజాలము. మేమేకాదు. బుద్ధిమంతు లెవ్వరు నమ్మరు. అన్న నిమిత్త మత డెంతో యేడ్చుచున్నాడని వినుచున్నాము. అది కపటనాటకముగాక నిక్కమైన దుఃఖమే యని మాతలంపు. అత డిక్కడ నున్నందువలన మనకేమి యుపకారము గలుగును? ఆతనిం గదుపుట కందిరీగలతుట్టం జెదరగొట్టుట ఔగాములు చక్కగ విచారించి మీయిచ్చవచ్చిన తెఱంగున చేయుడు ఈ కార్యము నాకుమాత్ర మిష్టములేదు" అదివిని మణివర్మ—"వజ్రపాణీ! నీయభిప్రాయ మేమి?" యని యడుగ వజ్రపాణి—"అయ్యా! అన్న దమ్ములకు నేమి కారణముచేతనో మనస్పర్థలు కలిగినవి వినాకటి మహారాజు విషయము సరిగ విమర్శించియో విమర్శింపకయో తమ్ముని వెడలగొట్టెను. హేమచంద్రునితో వైరము లంతమొందినవి. చిత్రభానుడు వెనుకటి వైరము మరచి స్వదేశమునకు వచ్చినాడు. అతని జోలికిబోవుట యుక్తముగాదు. అదిగాక యత డేమి చేయగలడు? ధనమా, రాజ్యమా, యధికారమా, సైన్యమా, యతనిచేత నేమి గలదు? కావున మన మతని నుపేక్షించియుండుట సముచితమని నామతము."

అప్పలుకులువిని వారి మనస్సులోనున్న భావము సంపూర్ణముగ గ్రహించి యంతకన్న వారితో నెక్కువ ముచ్చటించుట యప్రస్తుతమని యప్పటికి వారికి సెలవిచ్చిపంపి మణివర్మ తన మనస్సులో నిట్లు వితర్కించెను—"అన్నన్నా! రాజ్యతంత్ర నిర్వాహణము కడుంగడు గష్టముగదా! ఇది యనేకాపదల కాస్పదము, ప్రమాదము మానవమాత్రునకు సహజము, అది మంత్రిపట్లవచ్చినా దానిని లోకము సహింపదు; రాజు సహింపడు. తలపెట్టిన కార్యము శుభముగా బరిణమించినా యా మంత్రి యభినవ బృహస్పతియనియు, గలియుగ శుక్రుడనియు, యుగంధరుడనియు బ్రకృతి జనులు వేయి

తెరంగుల సన్నుతింతురు. దైవవశమున నకార్యము మంత్రిలోపము లేకయే చెడినా వాడు పనికిమాలినవాడు, దండనార్హుడవని యానోళ్ళతోనే నిందింతురు. ప్రజాభిప్రాయము బహుముఖములుగల రాక్షసి. కార్యధురంధరులపట్ల లోపమున్నచో నది వారిం దప్పక మ్రింగివేయును. రాజుల చిత్తవృత్తులు నట్టివే. అందు రాజు పిన్నవాడైనప్పుడు మంత్రిపాట్లు చెప్పవలసినదే లేదు. ఇక్కడ రాజు చిన్నవాడు. సంరక్షకురాలు తల్లి యాడుది చేయవలసినకార్య మతికష్టమైనది. చిత్రభానుడు పరమదుర్మార్గుడు. మిత్రులెవరో శత్రులెవరో తెలియకుండ నున్నది దైవమా! ఏమి తెరువు! ఇట్టి సందిగ్ధసమయ మెన్నడు రాలేదు. ఏమైననగుగాక! దైవముమీద భారమువైచి రాజ కుటుంబ క్షేమము విచారించి నాబుద్ధికి నచ్చినట్లు జేసెద. ప్రయత్నమే మనుష్యునివంతు; కార్యసిద్ధి దైవాయత్తము" ని నిశ్చయించి ద్వితీయ మంత్రియగు మాధవసేనుని మరునాడు బిలువనంపి యాతనితో ననేక రాజకార్యములను ముచ్చటించి చిత్రభానుని ప్రసంగముదెచ్చి నగరమునుండి బహిష్కరించుట కర్తవ్యమా యకర్తవ్యమా యని యడిగెను. మాధవసేనుడును మణివర్మ యట్ల యఖండ రాజభక్తి యుక్తుడు. అతనియట్లు చిత్రభానునియెడ విశ్వాసము లేనివాడు. అయినను మణివర్మ యట్లు కార్యనిశ్చయము సత్వరముగా నతడు చేయజాలడు. నోటనుండి మాట వెడలకమునుపు దాని పదియెన్ని సారులో తూచును. భావమున నెన్నిసారులో దానిని మర్దనచేయును. అందుచేత నతడు చాలసేపాలోచనచేసి కొట్టకొన కిట్లనియె—

" అన్నివిధముల జిత్రభానుడు శ్రీనగరమునకు దూరమున నుండవలసిన వాడే. కాని, మనమింత తొందరపడవలసిన యవసరమేమి? సాహసించిన పక్షమున నేమి ప్రమాదము సంభవించునో? వాని చర్యలు మరికొంతకాలము కనిపెట్టి యవి విపరీతములయిన పక్షమున మనమప్పుడు వానిని బహిష్కరింపగూడదా?" అనుచుండ నతని మాట కడ్డమువోయి మణివర్మ—" ఎంతకాలము మనము నిదా

నించుట ? తలుపులు గొళ్లెముపెట్టి కూడ నాలుగుమూరు లంటించిన పిదప మన మేమి చేయగలము ? వాడిచ్చట దుస్తంత్ర వృక్షమును తెంపదలచి మొక్కనాటినాడు. దోహదము చేయుచున్నాడని నానమ్మకము. అది మ్రానై గొడ్డళ్ళకైన దెగనప్పుడు మన మేమి చేయగలము ? మొలకయయిననాడె పెల్లగించుట కర్తవ్యము. కావున నా మాట వినుము. నీవుపోయి చిత్రభానునిం గలసి సకుటుంబముగా నతడు శ్రీనగరము విడిచి వెళ్ళవలసినట్లు రాజశాసనమైనదని చెప్పుము, నేను చిన్నరాజుతోను రాణితోను మాటలాడితిని. ఎప్పుడో యొకప్పుడు మనమీకార్యము జేయవలసినవారమె. పెందలకడ జేయుట మంచిది" అని కఠిన స్వరముతో బలికెను, "మీచిత్తమువచ్చినట్లు జేసెద. ఈ సాయంకాలమె పోయి చిత్రభానున కీవార్త నెరిగించెద, అతని ప్రత్యుత్తరము మీకు నేజెప్పెదన" ని మాధవసేనుడు చెప్పి సెలవుగైకొని పోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము

మణివర్మ సందేశము మాధవసేను డెరిగింపకముందె దండపాణి వ్రజపాణులవలన ముందుగ జిత్రభాను డెఱింగి సందేశము కడకు వచ్చినప్పు డేమి చెప్పనొప్పునాయని విచారించుచుండెను. వార్తాహరు లెవ్వరై యుండురో యతడు ముందుగా నూహింపలేకపోయెను. గాని మరునాడు మాధవసేనుడు వచ్చినతోడనే యతడా సందేశ మెరిగించుటకై వచ్చియుండునని నిశ్చయించియు యథోచిత గౌరవమున నామంత్రి నెదుర్కొని యుచ్చాసనమున గూర్చుండబెట్టి సేమ మరసి రాజకుటుంబముయొక్క క్షేమమడిగి పిమ్మట నక్కడకు వానిం దోడితెచ్చిన పనియేమో తెలియజేయదగునని పలికెను. మాధవసేనుడు చేతులు నలుపుకొనుచు మెల్లమెల్లగ నేదో చెప్పబూనెను

"అయ్యో! మీరు నేడేదో యుత్కృష్ట కార్యముమీద వచ్చినట్లు గనబడుచున్నారు. ననుగూర్చి మాటలాడవలసిన పనిలేదు. చెప్పదలచినమాటలేవో స్పష్టముగా గంభీరముగా బలుకుడు. నావల్ల మీకెట్టి భయములేదు. మనము ప్రాతచుట్టాలముగాని మొగమెరిక లేనివారముగాము" అని చిత్రభానుడు కంఠమెత్తి పలికెను. "అయ్యా! ననుగూర్చి నగము చెప్పదలంచుకొని రాలేదు. చెప్ప వలసినదేమో సంపూర్ణముగా జెప్పిపోయెదన"ని మాధవసేనుడు చెప్పెను. "అదే నాకు కావలసినద"ని చిత్రభానుడు మరల నొక్కి-పలికెను. అప్పుడు మాధవసేను డిట్లనియె—"మనము చిరకాల మిత్రులము. అయినను స్వధర్మనిర్వాహణము మానవులకు విధిగావున నేనప్రియము చెప్పుటకు వచ్చితిని. ఇందుకు మీరు నన్ను క్షమింతురు గాక! మీయన్నగారు మిమ్ము గొన్ని కారణములచేత వెడల నడచిరిగదా! ఆ క్షణమే మీరు దేశమును విడిచిపోయిరి. ఇప్పుడు రాజకుటుంబమును బరామర్శచేయుటకై వచ్చిరిగదా! మీరు మీకుటుంబము బంధుప్రేమప్రేరితులై వచ్చుట, విపత్సముద్రమున మునిగిన రాజపత్నిని రాజపుత్రులను సమాశ్వాసించుట యుక్తమె. మొట్టమొదట మీరు మీకుటుంబమునకువచ్చి పరామర్శించినపిదప నగరము విడిచిపోవునట్లు మాటనిచ్చిరి మీమాట మీరు నిలుపుకొనుడు. మీరు మహారాజపుత్రులు మహారాజ సోదరులు. చంద్రవంశసంజాతులు. మీపూర్వులందరు నాడి తప్పనివారు. కావున మాటతప్పక సకుటుంబముగా మీరు శ్రీనగరము విడిచి మూడు దినములలో వెడలవలయు. ఇది రాజశాసనము. ఇది రాజమాతృశాసనము. మీరొకరిని శాసించువారేగాని యొకరిచే శాసింపబడువారుకారు. మీభృత్యులమైన మేము మీకు జెప్పవలసినవారముగాము. మీయన్నగారున్నప్పుడు మీరు వచ్చి వారి యనుమతిముననో వారి శాసనము బ్రతిఘటించియో ఇక్కడ నుండిన నది శ్లాఘ్యమైయుండును. వారి మరణానంతరమున సమాశ్వాసము పేరు

బెట్టి వచ్చి భర్తృవియోగముచేత మూఁబడియున్న రాణిని లోకానుభవములేని చిన్నరాజును లోకువచేసి యిచ్చట నుండుట భావ్యము గాదు. ఇదియే నామనవి" అని సంపూర్ణముగా నతఁడు చెప్పఁదలచిన దంతయు జెప్పి ముగింపకమునుపే చిత్రభానుని మొగము గీచిన కందదుంపవలె నెఱ్ఱపడెను. కనుబొమలు ముడిపడెను. కన్గొనలు గురివింద గింజల ట్లెఱ్ఱపడెను. పెదవు లదర జొచ్చెను. మేను గగుర్పొడిచెను. ఆగ్రహము వానిని సంపూర్ణముగ నావేశించి వశపరచుకొనెను. అప్పుడు వాని నోటనుండి యుచ్చైస్స్వరముతో నీక్రిందిమాటలు వెడలెను.

"మాధవసేనుఁడా! నీవును నీకన్న నీచుఁడైన మణివర్మయు మాయన్నతో నామీఁద గాలి ప్రోఁగుజేసి నేరములు కల్పించి కొండెములు చెప్పి మాయిరువుర మైత్రి చెరిపి పరస్పర ద్వేషములు గలిగించిరి. మాయలమాటలగు మీమాటలు వేదాక్షరములుగా నమ్మి వెంగలియగు మాయన్న నన్ను దేశమునుండి పొమ్మనియె. అతఁడు పెద్దవాఁడగుటచేతను, నేను మంచివాఁడనగుటచేతను, వానినిర్ణయ మధర్మగర్భితమైనను వానియందలి గౌరవముచేత వానియాన శిరసా వహించి యాలుబిడ్డల వెంటగొని నేను దేశాంతరముల కరిగితిని. తండ్రిలేని బిడ్డలను నవవైధవ్యదుఃఖితయైన వదినెను జూడవచ్చుట తప్పా! నన్ను మీరు పొమ్మని నిర్బంధింపక పోయిన పక్షమున నాయంతట నేనే వెడలిపోయి యుందునుగాని నాపురనిర్గమనమును గురించి మీరింత పట్టుబట్టుచున్నారు కావున ముక్కంటి వచ్చినను నేనిక్కడనుండి కదలువాఁడనుగాను. ఎవ్వఁడు వచ్చి నన్నిక్కడనుండి కదపునో చూచెదగాక! వ్రేలితో నవ్వల ద్రోసివైచుటకిది గుండుగాని బెండుగాదు. మీ బెదరింపులకు జారిపోవుటకిది పిల్లిపిల్లగాదు సింగపుగొదమగాని. ఇది నాతండ్రి రాజ్యము. నాతాత దేశము. నాముత్తాతల యార్జితము. ఇది నాజన్మభూమి. కావున నేనిక్కడ నుండి కదలను. స్వామిద్రోహులైన నీవును మణివర్మయు నాఁడు దానిని

చిన్నవాండ్రను గన్నబ్రామి రాజ్యము పంచుకొని తినవలెనని చూచుచున్నారుగాబోలు! నేనిటనుండి పోవని యీపిన్నరాజుతోను, రాజమాతతోను, వృద్ధజంబుకమైన మణివర్మతోను గట్టిగ జెప్పుము. పొమ్ము. పూర్వమిత్రుడవు బ్రాహ్మణుడవు నగుటచే గణించితిని గాని కానిచో నిట్టి సందేశము దెచ్చినందుకు గత్తితో నీకుత్తుకను త్తరింపవలసినదే!"

అట్లు చిత్రభానుడు కడుదీవ్రముగాబలుక మాధవసేనుడును రోషఘూర్ణితమనస్కుడై యిట్లనియె— "రాజకుమారా! కుత్తుకను త్తరింతునని నీవు పలికిన జడియువాడనుగాను. నీకట్టి సంకల్పము గలదేని నీసంకల్ప మీడేర్చుకొనుము. బ్రాహ్మణుడనని నీవు దయ దలపనక్కఱలేదు. మా రాజశాసనము ననుసరించి మేము నీతో జెప్పవలసినమాట జెప్పితిమి. నీకడ మేము సేవజేసినను నీయాజ్ఞ నెరవేర్పవలసినవారమే గదా! సేవకులమీద నాగ్రహించిన లాభ మేమి! వార్తాహారులను దెగటార్చుట పౌరుషముగాదనియు నీతి గాదనియు రాజపుత్రుడవైన నీవే యెరుగుదువు. ఎరిగియుండియు నిట్టి సంభాషణలు చేయుదువని యెన్నడు దలంచియుండలేను. హేమచంద్రుని యనుజునినోట నిట్టిమాట వెడలుట మిక్కిలి యాశ్చర్యము. సరే! మీ ప్రత్యుత్తరము మా రాజునకు, రాజమాతకు నెరిగించెద. ఇంక మాకు సెలవిమ్ము" అని చివాలున లేచిపోయెను. అతడు వెళ్ళిన పిమ్మట చిత్రభానుడును మాధవసేనుని విషయమున దాను గావించిన సంభాషణ కఠినమై రాజకుమారోచితముగా లేదనియు దాను తొందరపడెననియు నతడించుక పశ్చాత్తప్తుడై విచారించి మరల నెప్పటియట్ల బింకముగలిగి యుండెను.

రుద్రభట్టు చిత్రభానునితో గూడ శ్రీనగరమునకు వచ్చినది మొదలు వానికి సకల విషయములయందు నుపదేశము చేయుచునే యుండెను. చిత్రభానుడు వాని యుపదేశము పరమప్రమాణముగా, వేదవాక్యముగ గ్రహించుచుండెను. కొన్నికారణములచేత రుద్రభట్టు

బహిరంగముగ నెల్లవారికి గనబడుట కిష్టపడమి మేడమీఁద నొక మూల కృష్ణాజనము బరచుకొని శాలువ గప్పుకొని సంస్కృత గ్రంథ మేదో చూచుకొనుచుండును. చిత్రభానుఁడు సన్నిధానమున కరిగి విషమసమస్యలవంటి సందిగ్ధ విషయములలో నాలోచన మడిగినప్పుడు భూతోత్తర పరిస్థితుల బరికించి ఉపదేశము చేయుచుండును. దండపాణియు వజ్రపాణియు దప్ప రాజసేవకులలో నెవ్వరికి నతఁడు కనబడలేదు. మాధవసేనుడు తన్ను విడిచి వెళ్ళిన తరువాత చిత్రభానుఁడు మేడమీఁదికిఁబోయి రుద్రభట్టునకు నమస్కరించి తనకు నయ్యమాత్యునకు జరిగిన సంభాషణ మంతయు జెప్పెను. అతఁడదివిని- " రావలసిన పరిస్థితులు వచ్చుచున్నవి. వీని కెంతమాత్రము నీవు జడియవలదు. నీవు మాధవసేనునకు జెప్పిన ప్రత్యుత్తరము రాజకుమారోచితముగా నున్నది. అంత తీవ్రముగ బలికినందుకు బశ్చాత్తాపము నొందితినంటివి. పశ్చాత్తాపమున కవసరములేదు. సన్నిపాత జ్వరమునకు మేకు గాల్చి వాత బెట్టుటయే మందు. ఇప్పుడు నీవు దండపాణిని వజ్రపాణిని బిలిపించి కార్యాలోచనముజేసి తెంపుసేయవలయు. గొప్ప సందిగ్ధ సమయము వచ్చినది. నీవిప్పుడు సంశయింపక సాహసింపదగును. ఆ దండనాథు లిద్దరు నేమికోరుదురో యవియెల్ల వారికొడఁగూర్చినట్లు బాసజేసి వారిని నీయధీనము చేసికొనవలెను. సైన్యమంతయు వారిచేతిలోనున్నది. వారు నీకు వశవర్తులగుదురా కాశ్మీర రాజ్యలక్ష్మి నీవశవర్తినియగును. ఈరేయి వారిని బిలిపించి మంతనముండవలయు. అంతయు వారితోనున్నది. అర్ధరాజ్యమడిగినను నిచ్చునట్లు వాగ్దానము చేయుము " అని గట్టిగా జెప్పెను. అట్లకాక ! యని చిత్రభానుఁడు కరటకుని బిలిచి దండపాణి వజ్రపాణులను రాత్రి పిలుచుకొని రమ్మని యానతిచ్చెను. చీకటి పడినతోడనే కరటకుఁడు వారిరువురకడకు బోయి తన స్వామి సందేశ మెరిగించెను. జాము రాత్రియైనవెనుక వీధులు నిర్మానుష్యములైనవెనుక రాజవీధులు పరిత్యజించి వారు సందుగొందులంబడి చిత్రభాను గృహము

జేరిరి. వారు లోపల ప్రవేశించినతోడనే వీధికవాటము దృఢముగా బంధింపబడియెను. చిత్రభానుడు వారి నెదుర్కొని మేడమీదికి గొని పోయి రుద్రభట్టు సన్నిధానమున నిలిపెను. మొగమున వెండిరేకు లదికినట్లు బూదిపిండికట్లు మెరయ మెడలో స్ఫటికాక్షసూత్రము ధగ ధగలాడుచుండ బ్రహ్మతేజ ముట్టిపడునట్లు జింకతోలుమీద బద్మా సనము వైచికొని యపరశివునివలె గూర్చున్న యా బ్రాహ్మణుని జూచి యన్నదమ్ములు శిరసాదములకు నమస్కరించిరి. అతడు— "మనోరథ సిద్ధిరస్తు!" అని దీవించి రత్నకంబళములపై గూర్చుండ నియమించిన వారందు సుఖాసీనులై యుండిరి. చిత్రభానుడును వారి ప్రక్కనె కూర్చుండెను. రుద్రభట్టునకు గుడిప్రక్క నొక మూకుడులో నగ్ని వెలుగుచుండెను. అది యారిపోకుండ నడుమ నడుమ నతడే రెండు మూడు సమిధలు వేయుచుండెను. అపుడు రుద్రభట్టు ముందుగా నిట్లు సంభాషణ మారంభించెను—"అయ్యా! నేను చిన్ననాటనుండి యాసేతుహిమాచలమగు భరతఖండమంతయు దిరిగి నాడను. ఎన్నో దేశములు జూచినాడను. ఎందరో రాజులతో సంభాషించినాడను. బహుజనుల స్వభావములను గ్రహించినాడను. కాని, మీవంటి సజ్జనుల నెందు జూడలేదు. మైత్రియనగా మీదే మైత్రి. మిత్రుని నిమిత్తము ప్రాణములనయిన ధారవోయునట్టి సజ్జను లను మిమ్మే చూచితిని. అట్లే కానియెడల నీయర్ధరాత్రమున నీగాఢాంధకారమున నెవ్వరెరుగకుండ నతిరహస్యముగ ముసుగులు వైచుకొని యెంతో కష్టపడి మీరీమిత్రుని గృహంబునకు వత్తురె? ఇంతశ్రమ మీరేలపడవలె? మీయంతటివారు మీరు, విశేషించి కాశ్మీర సైన్యముల కధిపతులు. పిల్చినవాడో—రాజ్యము లేనివాడు, పూజ్యత లేనివాడు, ధనము లేనివాడు, పరిజనము లేనివాడు, బలగము లేనివాడు, అట్టివానిమాట తలదాల్చి మీరిట్లువచ్చుట మీచరిత్రము నకు వన్నెపెట్టుచున్నది, ఐశ్వర్య మున్నప్పు డందరు మిత్రులె; ధనహీనునకు నాపత్కాలమున మిత్రులైనవారే మిత్రులు, అన్నయు,

జట్టములు, దేశీయులు బరిత్యజింప నేకాకినై తిరుగు వీనిని మీరు చేపట్టినందుకు నేను మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. వేల్పులు సంతసింతురు. వెయ్యేల! పరమేశ్వరుడు సంతసించును, ఎడారిలో నోరెండి తిరుగు బాటసారికి మంచినీటినూయి దొరికినట్లు, పేరాకలికి నకనకబడు వానికి నట్టడవిలో బండ్లచెట్టు దొరకినట్లు నిర్భాగ్యుడైన వీనికి వీనియదృష్టమున మీరు లభించిరి, ఇతనికి ముంగిట రెండు పెన్నిధానములు దొరికెను., రెండు కల్పవృక్షములు పెరటిలో లభించెను. ఆ వృక్షచ్ఛాయ నింక జల్లగ మనగలడు. ఆ శాఖలు బట్టుకొని పైకెగ బ్రాకగలడు. అతని ముంచిన దేల్చిన మీదే భారము" అనవుడు దండపాణి వినయముతో—"స్వామీ! మేమేమి చేయగలము? పూర్వమైత్రిచేత మేమీయనను వదలలేక పట్టి ప్రాకులాడుచున్నాము. మాచేతనైన సాయము చేయుగలము, ఇప్పుడు మమ్ము బిలువనంపిన కార్యమేదో సెలవీయవలయున"ని పలికెను. పలుకుటయు జిత్రభానుడు వారి చెరియొకచేయి తన చెరియొకచేతితో బట్టుకొని మెల్లగా నిట్లనియె—"మిత్రులారా! నేను భయపడుచునే యిటకు వచ్చితిని. వచ్చినందుకు నేననుకొన్నంతపని జరిగినది. మాధవసేనుడు నిన్న వచ్చి సకుటుంబముగా నన్నీయూరునుండి పొమ్మని తమ రాజయొక్కయు రాజమాతయొక్కయు శాసనమైనదని చెప్పెను. అది విని కోపపరవశుడనై నేనిక్కడనుండి కదలనని దృఢముగా బలికితిని. ఆ పలుకుల కేమి! నన్నిక్కడ మీరుండుమన్న నుండెద పొమ్మన్న బోయెద, నాకు నిలువనిడ లేదు. చెట్లమీది పక్షికైనను నెలవున్నదిగాని నాకు నెలవులేదు. సువిశాలమైన ఈ విశ్వమే నామందిరమైనది. నక్షత్రయుతమైన యాకాశమె మణిరంజిత వితానమైనది, మెత్తని పచ్చిక బయళ్ళు రత్నకంబళములైనవి, వృక్షచ్ఛాయలు పందిళ్ళయినవి, అడవులు పూవుదోటలయినవి. రాజకుమారుడనైనందుకు నేనీవిధముగా భోగముల ననుభవించుచున్నాను. విదర్భలో నుండుదుమన్న సత్రవారియింట బ్రతుకుకన్న

హీనమైనది మరియొకటి లేదు, అదిగాక చంద్రవంశజుడనై విక్రమసేనుని గారాబుకొడుకునై యమిత సౌఖ్యంబు లవార్యరిగా ననుభవించిన నేను పరులపంచల నొకరిచేతిక్రింద నొదిగియుండగలనా ? వెనుక మాయన్నయందలి గౌరవముచేత నేనట్లు వీడు విడిచిపోయితిని. ఇప్పుడు నాకిక్కడ నుండవలెనని యున్నది. మీయుత్తాల భుజలీల యూతకోలగా నేనిందు నిలువబడ దలచుచున్నాడ. మీరు ససైన్యముగా నాకు బాసటయై నిలిచితేని యీ కార్యము తుదనెగ్గును. ఇందుకు మీకు నేను ప్రత్యుపకారము మీయిచ్ఛాప్రకారము జేసెద. నన్నిక్కడ సుప్రతిష్ఠితుని జేసితిరేని మీకమైశ్వర్యములొసంగుదును. చదరంగపుటాటలో నొక గుఱ్ఱమును మరియొక గుఱ్ఱము గాచినట్లు నన్ను మీరు గాతురేని మిమ్ము నేను మహోన్నతదశలో నిలుపుదును. ఇన్ని మాటలెందుకు ! కాశ్మీరరాజ్యమే మీది. మీమనస్సులోనున్న కోరికయేమో దాచక చెప్పుము. సముఖమున రాయబారములెందుకు ? చల్లకువచ్చి ముంత దాచనేల ?" అని యుపన్యసింప దండపాణి వెంటనే యుత్తరమీయలేక సందేహించెను. అతని మొగమున జెమటలు తోచెను. అతడు భయపడినట్లు కనబడెను. వజ్రపాణి వెలవెల బోయెను. చిత్రభానుడు దండపాణిమీద జేయివైచి—" మిత్రుడా ! ఏమి భయపడుచున్నట్లున్నావు ? ఇది సేనాపతికి దగిన లక్షణముగాదు. క్షత్రియుడవు. మహావీరుడవు. జంకన్నది నీవున్న యూర నుండగూడదు. అట్టిదానికి నీమనస్సు నెలవు గాగూడదు" అని హెచ్చరించుచుండ దండపాణి—" రాజద్రోహము, రాజద్రోహము" అని మెల్లగా బలికెను. అది విని చిత్రభానుడు—" నేనుమాత్రము రాజునుగానా ! ఈ వరకు నాయెడల జేసిన ద్రోహము మాటేమి చెప్పెదవు ? మిత్రులయినందుకు నాకు జరిగిన యన్యాయమునకు మీరు ప్రతిక్రియ సేయవలయు. అవి పిచ్చిమాటలు. రాజెవడు ? మీరాజు చనిపోయినాడు. ఈ పసికూన నీకు రాజా ? మూలగూర్చున్న యీ వితంతువు నీకు శాసకురాలా ? ఇంత

బ్రతుకు బ్రతికి చివర కాడుదాని శాసనములా నీవు శిరసా వహింపవలసినది ? దుస్తంత్రపేటికయైన యా ముసలి రాబందు మణివర్మయా నిన్ను శాసించువాడు ? ఛీ ! ఈ పిరికితనము విడువుము. వజ్రపాణీ ! నీహృదయము వజ్రమువలె నుండవలె. మున్ను నేపాళసైన్యముల నురుమాడిన యా ధైర్యమొకసారి నీమనమున నెలకొల్పుము. పిరికికండలను దూరముగ దొలగింపుము. ధైర్యము చిక్కబట్టుము " అని మందలించెను. వజ్రపాణి యేదో యుత్తరము చెప్పబోవుచుండ రుద్రభట్టందుకొని—" రాజద్రోహము భీరువులమాట. మీరెవరిని రాజును జేసిన వాడే రాజు. చిత్రభానుని రాజుం జేయుడు. అప్పుడు మీరు రాజభక్తులగుదురు. ఇతడు విక్రమసేనుని కొడుకుగాడా ? శూరుడుగాడా ? రాజ్యము సమర్థతతో బాలింపలేడా ? సైన్యముల నడుపలేడా ? సమరముల విక్రమ విహారము సలుపలేడా ? వీనికేమి కొరత ? మీమనంబుల శంకలు బారద్రోలి యీతని రాజుం జేసి ధనము, పలుకుబడి, యధికారము నన్నియు గలిగి మీరు మెలంగుము. అదిగో ! లక్ష్మివచ్చుచున్నది మీకా లడ్డుపెట్టకుండ దిక్కుమాలిన యీ చిత్రభానుని బాగుచేసిన ప్రతిష్ఠ మీకు దక్కగాక ! మీ యభిప్రాయము జెప్పుడు !" అని ప్రబోధింప దండపాణి—

" మహాత్మా ! సందియము లేదు. చిన్నరాజును దండపాణి మోసము చేసి శత్రుపక్షమును జొచ్చినాడని లోకాపవాదము గలుగునని సందియపడుచున్నాను " అని మెల్లగా జెప్పెను. వెంటనే రుద్రభట్టు—

" లోకాపవాదమా ? లోకులనందర మెప్పింపదరమా ? మన కిష్టమైన పని మనము చేయవలయునేగాని లోకు లిట్లనుకొందు రట్లనుకొందురని శంకించిన నొక్క కార్యము జేయగలమా ? స్వబుద్ధి ననుసరించిపోవుట శ్రేయము. లోకులు కాకులు. ఇష్టమువచ్చినట్లు కూయుదురు. ఆ కూతలన్నిటిని మనము లెక్కసేయరాదు ప్రతిమనుష్యుని గొందరు నిందింతురు. కొందరు మెత్తురు. ప్రతికార్యమును గొందరు శ్లాఘింతురు, కొందరు దూషింతురు. యెల్లరు దేనిని మెచ్చరు.

ఎల్లరు దేనిని దూషింపరు. 'ఆత్మబుద్ధి స్సుఖంచైవ' యను నార్యోక్తి వినవే? ఎల్లవారికి నంతఃకరణ ప్రవృత్తియే ప్రమాణము. కావున నీవిందు సందియపడక చిత్రభానుని కండవై నిలువుము. ఇదే సమయము. జంకిన లాభములేదు, వెనుదీసిన ప్రయోజనములేదు. అదను పదనుదప్పిన మరల గూడిరాదు" అని గంభీరభావముతో బలికెను. దండపాణి మారాడలేక వారి యుపన్యాసములకు దాసుడై— "మీయిచ్చవచ్చినట్లు జేసెద. ఈశరీరము మీది. దీనిని మీయిష్టము వచ్చినట్లుపయోగించుకొనుడు. నామిత్రుడు నాతోడిపాటివాడే. మేము చిత్రభానునికొరకు జిచ్చురుకుమనుమన్న నురుకుదము, జలధి బడుమన్న బడుదుము, పంచప్రాణముల విడువుమన్న విడుతుము. కాని మేముగాక యితర సైన్యాధిపతులు కొందరు గలరు. అందు ముఖ్యముగ గదాధరుడు, శూలపాణి మున్నగు దండనాథులు రాజభక్తికి బేరుపడినవారు. సేనలో బలుకుబడి వారికి గూడ మెండుగా గలదు. వారు మనపక్షము రారు. ఆ విషయమై మనము గట్టిగా విచారింపవలెను. అది యట్లుండగా మాకోరికలు గూడ మీరు వినవలయు, జెప్పుమన్న జెప్పెదన" ని చిత్రభానుని మొగమువంక జూడ— "నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును" అని యాతడు పలికెను. "వ్యవహారముపట్ల మొగమాటము గూడద" ని రుద్రభట్టు చెప్పెను. అప్పుడు దండపాణి యిట్లనియె—"నాకూతురగు మణిమాలికను విజయసేనునకిచ్చి వివాహము సేయవలెనని చిరకాలమునుండి నేనభిలషించుచుంటిని. ఆ విషయమై మీయభిమతి నేమో తెలుపవలయు. ఇది నావిషయము. మాతమ్ముని మనోరథము గూడ జెప్పెద నాకర్ణింపుము. సిగ్గుపెంపున వాడు చెప్పజాలకున్నాడు. మీకొమార్తె పుష్పమంజరిని చెట్టబట్టవలెనని మావజ్రపాణి తడవులంబట్టి తలపెట్టియున్నాడు. మాతమ్ముని మనోరథము మీరిదేర్పవలయునని కోరుచున్నాను. మాకింతకన్న గోరికలులేవు. మన మనోత్స్య మనోరథసిద్ధులుచేసి సుఖింపవలెనని నాప్రార్థన" అని విరమింప చిత్రభానుడు—" మన

మిగుల ప్రదము వియ్యమందుట నాకు బరమానందకరము. విజయసేనుడు నీయల్లుడు నేడే యయ్యెనని నీవు నిశ్చయించుకొనుము. ఇక గర్పూర మంజరిని వజ్రపాణి కిచ్చుట విషయమున దాని మనోరథ మెట్లుండునో చెప్పజాలను. అయినను దానిమనసు విరిచి తప్పక నీకు వివాహము చేసెదన" ని దృఢముగా బలికెను. అతని పలుకునే దృఢీకరింపదలచి రుద్రభట్టుగూడ నిట్లనియె—"ఇదియా మీకోర్కెలు ! ఇందసాధ్యమైనదియు, నసంభవమైనదియు నేదియు లేదు. విజయసేనున కెవ్వతెనో యొక బాలికను దెచ్చి వివాహము సేయవలయునుగదా ! ఆ కన్య మణిమాలికయే యగుగాక ! మణిమాలిక గుణమణిమాలిక యని వింటిని, ఆ బాలిక విజయసేనుని సహధర్మచారిణియై, యర్ధాంగిలక్ష్మియై, మహాపతివ్రతయై, సంతానవతియై, భావికాలమున శ్రీ కాశ్మీరరాజ పట్టమహిషియై వర్ధిల్లుగాక ! యని మేమాశీర్వదించుచున్నాము. కర్పూరమంజరి యీనాటి బాలికలవంటిదిగాదు. జననీ జనకులకు విధేయురాలు. చదువుల సరస్వతి. గానముల ప్రోవు. చక్కదనంపు దీవి. ఆమె తండ్రిమాటవిని తప్పక వజ్రపాణి చేయి పట్టును. వజ్రపాణికి శచీదేవియుం బోలె నీవజ్రపాణి కీమె యిల్లాలై పేరుప్రతిష్ఠలగాంచి జయంతునిబోలు నందనుంగని చిరంజీవినియై వర్ధిల్లుగాక యని దీవించుచున్నాడ. నాయాశీర్వచన మమోఘమగుగాక ! దివ్యులు ప్రసన్నులగుదురుగాక ! చిత్రభానుడా ! ఏమి యిది నీకిష్టమేగదా ?" అన నతడు—"సందేహములేదు. అట్లె జరుగుగాక !" యనెను. "అట్లయిన మీరీ యగ్నిసాక్షిగా నాయెదుట ప్రమాణములు సేయుడు" అని రుద్రభట్టానతిచ్చి ఋగ్వేదములోని యగ్నిసూక్తమంత్రము బఠించి యగ్ని కభిముఖుడై యుండెను. చిత్రభానుడు లేచి యగ్నికి ప్రదక్షిణముజేసి—"ఓ యగ్నిదేవా ! నీవు సాక్షిగ మణిమాలికను విజయసేనునకు భార్యగా జేసెద. కర్పూరమంజరిని వజ్రపాణికి వివాహము చేసెద" అని నమస్కరించెను. అనంతరము దండపాణి లేచి వహ్నికి ప్రదక్షిణము చేసి—"నేను సుఖ

దుఃఖములయందు నా ప్రాణములకయిన నాసపడక చిత్రభానుని పక్షమున నుండెద. ఓ యగ్నిదేవా! నీవిందుకు సాక్షివి!" అని ప్రమాణము చేసెను. వజ్రపాణియు నన్ను చేసినయట్లే ప్రతిజ్ఞను బ్రమాణము గావించెను. అనంతరము వారిరువురు చిత్రభానునకు నమస్కరించి గృహముల కరిగిరి. "వలలో బెద్దచేపలు పడినవి. ఇక విజయమున కాటంకము లేదు. ఇక నిర్భయముగ నిశ్చింతగ బొమ్ము" అని రుద్రభట్టు చిత్రభానుని బహూకరించి పంపెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

ఇట్లు మాధవసేనుడు చిత్రభానునకు దన సంకేతము నెఱిఁగించి యాతని వీడ్కొని మణివర్మ కడకుబోయి తాను రాజునకు సందేశ మెరిగించుటయు నతడు తన్ను దూలనాడుటయు రాజశాసనము దిరస్కరించుటయు లోనగు వృత్తాంత మంతయు నొక్క యక్షరమైన విడువకుండ జెప్పెను. సందేశఫల మట్లేయుండునని యిదివరకే తా మనంబున నూహించుటం జేసి మణివర్మ వాని పలుకులు విని విస్మయము నొందలేదు. కాని యటమీఁది కర్తవ్యమేమియని అతడు విచారింప దొడగెను. "మాధవసేనుడా! దండపాణియొక్కయు, వజ్రపాణియొక్కయు బలము జూచుకొని మనయెడ నిట్టి తిరస్కారభావము జూపియుండునా, లేక మామయైన విదగ్ధరాజువలన సహాయము నపేక్షించి యిట్లు తూలనాడియుండునా? ఏమని నీవూహించెదవు?" అని యడిగెను. "ఉభయుల ప్రాపు గూడ జూచుకొని యతడిట్లు పరుషప్రలాపములు నోట వెడలనిచ్చెను. అందు ముఖ్యముగ నక్కడి వారిబలము జూచుకొనియె. యతడు నిర్భయముగ నున్నాడు. అట్టి ప్రాపు లేనియెడల రాజశాసనము ధిక్కరించుటకు వాడెంతవాడు? పట్టుమని చూచితిమా పదిమంది సైనికులు లేరు. కావలసిన విత్తము

లేదు. పలుకుబడి యంతకుముందే సున్న. అట్టివానికి ధైర్య మెక్కడి నుండి వచ్చును? ఏదో దృఢమైన మూలకారణ ముండియుండవలయు” నని పెద్దమంత్రికి జిన్నమంత్రి యుత్తర మిచ్చెను. “సరే! ఈవార్త రాజమాతకు మన చిన్నరాజునకు నెరిగించి వారి యభిప్రాయమేమో తెలిసికొని మనము చేయవలసిన యుపదేశముచేసి కర్తవ్య మిదమిత్థ మని నిర్ణయింతము. శంఖమున బోసినంగాని తీర్థము గాదుకదా! ఏకార్యమునకైన రాజశాసనము ప్రధానముగదా? పదపద! అక్కడికే పోవుదము” అని యిరువురు కాంచనగరునకుంజని యరవిందాదేవిని గనుంగొనిరి, అప్పుడు మాధవసేనుడు తనకుం జిత్రభానునకు జరిగిన సంభాషణమంతయు వరుసగా నామెకు దెలిపెను, విక్రమసేనుడు తెల్లబోయి మంత్రులవైపు జూచెను. అరవిందాదేవి హృదయము చెదరినట్లు ముఖవైఖరి తెలియజేసి—“అట్లయిన మనకు మరల దుర్దినములు సంభవించినవా?” యని యామె హీనస్వరముతో బలికెను. “సైన్యమును బంపి అతని నేల వెడలగొట్టగూడదు?” అని విక్రమసేనుడు బలికెను. “అదియే మేమును జేయుదలచుచున్నాము. కాని సేనాపతుల రాజభక్తి స్థిరముగా నున్నదో యూగులాడుచున్నదో తెలిసికొనుట కష్టముగా నున్నది” యని మణివర్మ పలికెను. “వారింతలో నంత కృతఘ్ను లగుదురా?” యని యరవింద వచియించెను, “నాకనుమానముగా నున్నది. అది ఇప్పుడే నిశ్చయింపవలయును. కావున మనము ముందుగా గదాధరుని శూలపాణిని బిలిపించి వారి మనసెట్లున్నదో కనుగొందము” అని మణివర్మ వాక్రుచ్చెను. “అట్లకాక!” యని నమ్మికగల బంటు నొక్కని బిలిచి విక్రమసేనుడా దండనాథుల నిరువుర బిలుచుకొనిరమ్మని పంచెను. వాడు నతిత్వరితముగ నరిగి యా చమూపతులం దోడ్కొని వచ్చె. వారిని సముచిత సత్కారములం గౌరవించి మణివర్మ సుఖాసీనులంజేసి హేమచంద్రుడు చిత్రభానుని గుణములంరోసి దేశమునుండి వెడలనడచుట మొదలు నాటివరకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతము మరల వారికి జ్ఞాపకముచేసి యిట్లనియె—

"మిత్రులారా! రాజ్యమున కావశ్యకములైన సప్తాంగములలో సైన్యకోశములు ప్రధానములు. సైన్యమున్నగాని రాజ్యలక్ష్మి నిలువజాలదు, కోశము సమృద్ధిగా నుండినంగాని సైన్యము తనధర్మము తాను చేయదు. కాశ్మీర రాజ్యమునకు వలసినంత కోశసమృద్ధి యున్నది. సైన్యమును మీవంటి సేనాపతులుండుటచే సర్వలక్షణ సంపన్నమై సమర్థమై యున్నది. కాని రాజ్యమునకు వెండియు జిత్రభానునివలన గొన్ని కీడులు సంభవించునని తోచుచున్నది. ఒక్క కడుపునబుట్టి యొక్కచో బెరిగి యొక్క మంచమునం బవ్వళించి యొక కంచమునం గుడిచిన హేమచంద్రుడే యతనిని నమ్మజాలక గాఢమైన యనుమానముమీద దేశమునం దుండదగనివాడని వెడల నడచెనుగదా! హేమచంద్రుని మరణమునుగూర్చి యెట్టి వాదము లున్నవో మీరే యెరుగుదురు, చిత్రభానుని చరిత్ర మొకనాటకముగా నున్నది. ఎవడో హరిశర్మ యనువాడు వచ్చి ప్రయాగలో చిత్రభానుడు మిక్కిలి దీనముగా మరణమొందెనని మాయమాటలు చెప్పి మహారాజుగారి మనస్సు కలంచెను. ఆ మనఃక్షోభముచేతనే యాయన వికలచిత్తుడై హరిశర్మ చేతిబొమ్మయై యాడి మరణము దెచ్చికొనెను. చిత్రభానుడు సజీవుడై రాయివలె నున్నాడు. చుట్టరికము వంకబెట్టి తన యన్న బిడ్డలయందలి ప్రేమరసమెల్ల నిక్కడ వర్షించుటకు మరల వచ్చెను. వీరిం బరామర్శించి వెడలిపోవుదునని చెప్పెగదా! పిమ్మట నాలుబిడ్డలం దెచ్చె. పురము విడిచి పోవలసినదని సందేశ మంప రాజమాతగారొక్కయు, రాజురొక్కయు శాసనము నిరాకరించి సందేశముం గొనిపోయిన మాధవసేనుని ద్రుణీకరించి తూలనాడెను. అతడు నగరమునందుండుట రాజకుటుంబమునకు రాజ్యమునకు నపాయము. అతని నెట్లయిన వెడలనడువవలయు. కావున మీరందరు నవసరమైన పటుమైన సైన్యములతో నాతనియిల్లు ముట్టడించి వానిని దేశమునుండి యావలకి బంపవలయు. కరుకుదన మెక్కుడైన మనము చురుకుదనము నెరపి వానిని బంధింపవలయు,

బంధింపవలె ననేల? అవసరమగునేని శిరచ్ఛేదము జేయవలయు. ఇంత కఠినముగా బలికితినని మీరు నొచ్చుకొనవలదు. మంత్రులు వైద్యులవంటివారు. వైద్యుడు దయాళుడయ్యు నిష్కరుణముగా వ్రణమును ఛేదించునట్లు మంత్రులు రాజద్రోహులను నిర్దయాత్ములై దండింపవలయు. ఇవియెల్ల నేను మీకు జెప్పవలసినవి కావు. ఇదిగో మీరాజు! అదిగో ఆతని తమ్ముడు. అదే హేమచంద్ర మహారాజ పట్టమహిషి. వారిని ముప్పురను మాకు మీకు మీసైన్యమునకు నప్పగించి హేమచంద్ర మహారాజు స్వర్గస్థుడయ్యెను. మీరు రాజభక్తి జూపవలసిన సమయమిది. మీచిత్తనైర్మల్యము ప్రకటింపవలసిన తరుణమిది. మీయున్నతాభావముల వెల్లడింపవలసిన యవసరమిది. రాజ్యలక్ష్మిని గాపాడవలసిన యదనిది. కావున మీరు మృతుడైన హేమచంద్రుని దలంచి రక్షణీయమైన రాజ్యలక్ష్మిని దలంచి, బాలుడై యేమియు నెరుంగకయున్న రాజు మొగము జూచి నవవైధవ్య దుఃఖభార వినమ్రమైన దేవిమొగముజూచి, భగవంతుని మొగముజూచి, మోమోటమువిడిచి చిత్రభానుని మాయలోబడక ఆతని నెడలనడచుటకు సర్వప్రయత్నములను జేయవలయు. దండపాణి వజ్రపాణుల వైఖరి వేరుతెరంగుగా నున్నదని యనుమానము గలుగుచున్నది. అయిన నట్లు నిశ్చయముగా జెప్పజాల. ఇది మీకు సమ్మతమగునో కాదో చెప్పుడు. మనసులో నొకటి పెట్టుకొని పైకొకటి చెప్పవలదు."

అప్పలుకులు గదాధర శూలపాణుల హృదయంబులం గదలించుటంజేసి వారుత్సాహపూరితులై రాజభక్తి ప్రేరితులైరి. గదాధరు డిట్లనియె-"మహాత్మా! సైన్యము రాజ్యలక్ష్మికి నంగరక్షక బలము. అది సమర్థమై యుండదేని రాజ్యలక్ష్మి యచిరకాలంబున బరహస్తగతయై నశియించు. ఇంతవరకు గాశ్మీర సైన్యంబులు సమర్థంబులై శత్రుదుర్భేద్యములై పరచక్ర భయంకరములై యున్నయవి. దండపాణియు హేమచంద్రునియెడ భక్తితత్పరుడై యుండెను.

ఆతని మనస్సు వాని తిమ్మని మనస్సు మారుటకు దగిన కారణములు నాకగపడవు. అయినను దగిన కారణము లుండీవంగాని మీరు వారిచరిత్ర మనుమానాస్పదమని పల్కరు. వారెట్టయిన నగుదురు గాక ! నామాట జిత్తగింపుడు. ఈ లోకమున నెవడైన హేమచంద్ర మహారాజునెడ గాశ్మీర రాజవంశమునెడ నాజన్మాంతము గృతజ్ఞుడై యుండవలయునేని నిశ్చయముగ నట్టివాడు గదాధరుడే. గదాధరుని జీవనమంతయు గాశ్మీర రాజుల ద్రవ్యమే. రక్తమంతయు గాశ్మీర రాజుల ప్రేమరసమే. అట్టి గదాధరుడు కృతఘ్నుడగునేని నింక ప్రపంచమున గృతజ్ఞత యనుమాట లేదనవచ్చును. నాపూర్వవృత్తాంతము నిమ్మహాదేవియు నీచిన్నరాజు నెరుంగక పోవచ్చును. గాని సంపూర్ణముగ మీరెరుంగుదురు. నేనొక రాచబిడ్డను. హిమాలయ పర్వత ప్రాంతమున నొక కొండపల్లియ మాయునికిపట్టు. మాతండ్రి కృషీవలుడు. నాజననీ జనకులకు నేనొక్కడనే పుత్రుడను. మందభాగ్యుడనైన నేనుదయించిననాడే నాతల్లి భూలోకమును బాసి పరమపదము నొందెను. నిరుపేదయైన నాతండ్రి నాకుం దల్లియై పురిటి మంచమెక్కి యుగ్గుపాలుబోసి పెంచి మిక్కిలి కష్టపడి నన్నుం బదియేండ్లవానింజేసెను. ఆపదల కదృష్టహీనులు పరమ బంధువులు. నాతండ్రి నాపదియవయేట నన్నును దనకు నితరులకుగూడ భారముగ నున్న తన శరీరమును విడిచి పరలోకముననైన సుఖము కలుగక పోవునా యని యచ్చటికి జనెను. అప్పుడు చేయునది లేక నేను కొన్ని దినంబులు చుట్టములయింట నిరుగుపొరుగువాండ్రయింట గాలక్షేపము జేసి వారిచే దిరస్కృతుడనై కట్టగుడ్డ లేక నిలువనీడ లేక తినుట కన్నము లేక యాదరించుట కాప్తులు లేక నాది యని చెప్పందగిన పదార్థము లేక పొట్టజరుగుట కుపాయముగానక మాధుకర వృత్తిచేత భిక్షాటనముచేత నొకపూట తినినట్లు నొకపూట తిననట్లు గొన్ని ప్రొద్దులుపుచ్చి విసిగి దుండగులగు బాలకుల గొందఱం గలిసి చిన్న చిన్న దొంగతనము లారంభించితిని. క్రమక్రమముగా నందారి తేరి

పదియేనేండ్ల ప్రాయమున బందిపోటుల జట్టులో గలసితిని. హేమచంద్ర మహారాజుతండ్రి విక్రమసేన నృపాలుడు కాశ్మీరమును బాలించుచు దేశసేవ మరయుటకై మంచుకొండ దాపుననున్న ప్రాంతముల కొకసారి వచ్చెను. ఆ ప్రాంతమున వసియించు జనులు—"దురాచారులగు చోరుల బారినుండి తమ్ము రక్షింపుము" నియా నరేంద్రుని వేడ నత డక్కడ గొన్నిదినములుండి సైనికులచేత బందిపోటుల వెతకించి పట్టించి వారిలో బెక్కండ్రకు దగిన దండనల విధించి నన్ను జూచి యిట్లనియెను—"ఓరీ! నీది లేత ప్రాయము. ఆకారమును జూడ సద్వంశజాతుడవని తోచుచున్నది. మొగమున విలాసమును గనుపట్టుచున్నది. నీ తెలివితేటలు, నీసాహసము, నీబాహుబలము మంచిదారి నుపయోగించిన లోకమున కెంతో మేలగు. నీవు నీవృత్తిమాని వెనుకటి కార్యములకై పశ్చాత్తాపమునొంది సన్మార్గమున సంచరింతువేని నీభవిష్యచ్చరిత్రము శ్లాఘనాపాత్రమగును. ఈ తలంపుల విడువుము. నా వెంట రమ్ము" అని దయార్ద్ర హృదయుడై పలికిన యా నరపాలుని వాక్యములు నా చెవులలో నిప్పుడును ధ్వనించుచున్నట్లున్నవి. కరుణారస పరిపూర్ణములైన యాయన చల్లని చూడ్కులు నామీద నిప్పుడు ప్రసరించుచున్నట్లున్నవి. శాంతరస మొలుకు నామహాత్ముని మూర్తి యిప్పుడు నాకన్నుల గట్టినట్లున్నది. ఆయన వాక్యామృతము నాశ్రవణముల బడినతోడనే నా మనోమాలిన్యము నీటం గడిగిన తెరంగున దొలగిపోయెను. మనస్సు నిష్కలుషమయ్యెను. పశ్చాత్తాప మహాగ్నిచే బాపపటలము భస్మమయ్యెను. ప్రాతయాకు లూడిపోయిన చెట్టువలె గుబురుమూడ్చిన ప్రాచువలె నామనస్సుడు స్వచ్ఛమైయుండెను. వెంటనే నే నా మహాత్ముని పాదములపై బడి—"దేవా! నాతప్పులు క్షమింపుడు. నేను మహాపరాధిని. దండ్యుడను. మీదండనలకన్న మీహితోపదేశమే నాకు గొప్ప శిక్షయై నన్ను శుద్ధునిం జేసెను. పశ్చాత్తాప మహాగ్ని నాహృదయము గాల్చుచున్నది. ఇక నే సన్మార్గమున

సంచరించెద. ఇక నన్ననుగ్రహింపుడు" అని వలవలనేడ్చి యారాజ శేఖరుని పాద రాజీవముల నాబాష్పధారలచే నభిషేకించితిని. భూమండలాఖండలుడగు నప్పుడమిరేడు నన్ను స్వయముగా దన చేతులతో నెత్తి—"వగవకు. బాగుపడియెదవ"ని ధైర్యముచెప్పి చేతితో వీపుపై దట్టి నన్ను స్నానము చేయింపుమనియు నూతన వస్త్రములనొ గట్టింపుమనియు సేవకుల కానతిచ్చెను. వారట్లుచేసిరి. అప్పుడు నేను క్రొత్త మనుష్యుడనయితిని. నామనోవృక్షమున గ్రొత్త తలపులను చివుళ్ళు మొలకలెత్తసాగెను. మహారాజుగారితో నేను రాజధానికివచ్చి విద్యాభ్యాసము జేయనారంభించితిని. నేను మిక్కిలిశ్రద్ధగా జదివి గురువుల యనుగ్రహమునకు బాత్రమునైతిని. ఎప్పటికప్పుడు మహారాజుగారు నావర్తనముగూర్చియు నావిద్యాభివృద్ధినిగూర్చియు గురువుల నడిగి తెలిసికొనుచు వచ్చిరి. సామాన్య విద్యతోబాటు ధనుర్విద్యయు నేర్చితిని. అందనేక బహుమానములు వడసితిని. గురువులయు సహపాఠులయు మెప్పుగాంచితిని. అంతలోన మహారాజు పరమపదము నందెను. హేమచంద్ర మహారాజు రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. పితృభక్తిని హేమచంద్రుడు రామచంద్రుడు. సత్యభాషణమున హేమచంద్రుడు హరిశ్చంద్రుడు. ప్రసన్నభావమున హేమచంద్రుడు శరచ్చంద్రుడు. ఆ తండ్రికిం దగిన కొడుకుగావున దండ్రిచే గారామున పెంపబడిన నన్ను మిక్కిలి కనికరంబునం గని యమ్మహారాజు మరణంబువలన దుఃఖితుడనైన నన్ను నోదార్చి కొంతసేన కధిపతిం జేసి వివాహముజేసి నన్నొక యింటివానిం జేసెను. ఆ మహాత్మునిదయవలన గౌరవ మార్జించితిని. ధనమార్జించితిని. సంతానవంతుడ నయితిని. గృహారామ క్షేత్రముల సంపాదించితిని. మిత్రుల పొగడ్తలకు చుట్టముల యాదరణకు లోకుల మన్ననకు నాస్వామి యనుగ్రహమునకు బెద్దల దీవనలకు భాజనమైతిని. ఉదయమున లేచి హేమచంద్రుని పేరుదలచి విక్రమసేనుని నామము దలచి మ్రొక్కులిడుదును. నేవసించు గృహము వారిది. తినెడి

యున్నము వారిది. కట్టుబట్ట వారిది. నాచర్మముగోసి పాదరక్షలుగ గుట్టి యా మహాత్మున కిచ్చినను నాఋణముతీరదు. వారు మసిబొగ్గును దెచ్చి మాణిక్యము జేసిరి. నత్తగుల్లను ముత్తెపుజిప్ప జేసిరి. ఇత్తడి పుత్తడి జేసిరి. పశువును మానిసిం జేసిరి. ఇంతకన్న మహోపకార మెవ్వరు చేయగలరు? ఇట్టి నేను గాశ్మీర రాజులయెడ గృతఘ్నుడ నగుదునేని—ఛీ! నాజన్మమేల? జంతువులకయిన గృతజ్ఞత గలదు. పరమనీచమైన కుక్క. పిడికెడన్నము వైచిన నది యెన్నడు మఱవదు, వృక్షముల సైతము తమకు జిన్ననాడు నీరువోసి పెంచిన మనుష్యులకు బ్రతికి యున్నంతకాలము నీడనిచ్చును. కాయలిచ్చును. ఆకులిచ్చును. పండ్లనిచ్చును. చచ్చియు వారి కనేకవిధముల నుపకరించును. క్షుద్రజంతువులు, ప్రాణులుసయితము లట్లే కృతజ్ఞత గలిగి యుండ నీశ్వరాంశ సంభూతుడై జ్ఞానేంద్రియ వ్యాపారము గర్మేంద్రియ వ్యాపారము గలిగి విద్యాసంపన్నుడైన మానుష్యుడు కృతజ్ఞుడగుట యాశ్చర్యమా? అది లేనివాడు వానరుడుగాని నరుడు గాడు. కావున నో మహాదేవీ! యో రాజా! యో యమాత్యులారా! ఈ గదాధరుడు రాజకుటుంబమునకు రాజ్యమునకు క్షేమకరముగునట్లు వర్తించును. రాజా! బాలుడవయినను రాజవగుటచే మాకు బూజ్యుడవు. అందుచే మీపాదములపై నేను ప్రమాణము చేసెద" అని మహోత్సాహముతో బలికి రాజకుమారుని పాదములు స్పృశియించి ప్రమాణముచేసి రాజభక్తి ప్రకటించెను. అంతకు ముందు నిరుత్సాహముచే క్రుంగియున్న రాజమాతృ విక్రమసేనుల మనస్సులు నూతనోత్సాహ భరితము లగుటయు వారి మొగములు వికాసవంతము లయ్యెను.

అంతట మణివర్మ—"గదాధరా! నీవృత్తాంతము గొంత నేనెరుగుదును. నీనడత నీమాటలకు విస్పష్ట వ్యాఖ్యానముగానున్నది. ఉప్పునీరు మంచినీరుగా మారినట్లు ఎండ కాలవిశేషముచే వెన్నెలయైనట్లు దురాచారుడవు పరమసాధువైతివి. నాటనుండియు

నీచరిత్రము శ్లాఘాపాత్రమై యున్నది. మేము నిన్ను నమ్మకొని యుండెదము. శూలపాణీ! నీయభిమత మేమో చెప్పుము?" అని యడిగెను.

అనవుడు శూలపాణి యిట్లనియె—"మహాత్మా! చెప్పుట కేమున్నది? కుత్సితులో విసము పెట్టుకొన్నవాఁడు సైతము రాజు నెదుట విపరీతముగా బలుకునా? తేనెతేట లూడిపడునట్లు పలుకును. నానడతయే నా భావమును వెల్లడింపవలెను. పలుపలుకు లేల? నేను గదాధరుని తోడివాఁడనే. అతని మనస్సు నామనస్సు నొక్కటియె. అవసరము గుఱించి మే మిరువురము మా ప్రాణములను మాచిన్నరాజు నిమిత్తమై సమర్పించెదము. మా శిరస్సులు రాజ్యలక్ష్మికి గానుకగా నిచ్చెదము. ఇంతకన్న వేఱు చెప్పవలసినది లేదు. దండపాణిని వజ్రపాణిని గూడ బిలిపించి వీరిద్దఱయెదుట వారి మనోగతము నరయుము. మాటలం బట్టియు ముఖలక్షణములం బట్టియు వారి భావ మెఱుఁగ వచ్చును. ఆవల మీరు వారితో మాటలాడియుండుట వేఱు. రాజు నెదుట బలికించుట వేఱు."

"అది లెస్సయైనపని" యని మాధవసేనుఁడు హెచ్చరించెను. "వారు రాకుండనే మాకు ముందుగా సెలవియ్యదగును" అని గదాధరుఁడు మెండియు నిట్లనియె—"ఈస్థితిగతులలో నామనవి యొకటి వినుఁడు. వెంటనే చిత్రభానుని వెడలఁగొట్టుటకు మనము ససైన్యముగా వాని యిల్లు ముట్టడించుట కర్జముగాదు. వారిచేష్టలు మనము కనిపెట్టుచుందుము. వాఁడు మిక్కిలి వచ్చినవెంటనే మేము వానిం దాఁకుదుము. రేపు మాపు వచ్చిన తొందర లేదు. నాకిపుడు సెలవొసంగుఁడు. పోయి వచ్చెదను" అని యందఱ వీడ్కొని శూలపాణి సహితుఁడై వెడలెను. మఱియొక పరిచారకుం బిలిచి దేవి దండపాణిని వజ్రపాణిని దోడి తెమ్మని పనిచెను. వాఁ డతివేగమున వారి సదనముల కరిగి రాజశాసన మెఱిఁగించెను. "నీవు ముందు నడువుము, మేము వెనుక వచ్చెదము" అని వారిరువురు నొక ముహూర్తము తమలో

తాము రహస్యముగ మాటలాడుకొని సేవకు డరిగిన యొక గడియ లోనే రాచనగరు జొచ్చిరి. మనో మాలిన్యము పైకి దోచునో యన్నట్లు మొగములు తొంటియట్లుండక విశ్వాసశూన్యములై యుండెను. మణివర్మ వారినిగూడ సబహుమానముగా గౌరవించి యుచితాసనంబులం గూర్చుండ బనిచి మెల్లగ నిట్లనియె—" ఇదివరకు నేను మీతో చిత్రభానుని విషయమై ప్రసంగించినను మన రాజుగారు గూడ దద్విషయమున మీయభిప్రాయమును స్వయముగా దెలిసికొన గోరి మాత్రశాసనమున మిమ్ము రావించిరి. మీహృదయ మకలంక మని నేనెరుగుదును. అదియే రాజుగారు మీనోట వినగోరుచున్నారు. చిత్రభానుడు పురమునుండి వెడలవలయునా లేదా! తనయంతట దాను వెడలకున్న మీరాతని సైన్యసహాయమున దేశమునుండి త్రోలవలయునని మన మహారాజుగారి యాశయము. దండాధినాధు లగుటచే నీకార్యభారము మీపై బడియున్నది." ఆ వచనంబులువిని దండపాణి మొగము చిట్లించుకొని యిత్తెరంగున బలుకజొచ్చె— "అయ్యా! మున్నొకసారి మీరీవిషయము నన్నడిగిరి అప్పుడు నాకుం దోచిన తెరంగున మీకుత్తరమిచ్చితిని. చిత్రభానుడు పురము వెడలిపోవలయునో లేదో నిర్ణయింపవలసినవారు రాజుగారును మంత్రులైన మీరునుగాని మేముగాము. కార్యనిశ్చయము మీరు చేసినవెనుక మీఆజ్ఞాప్రకారము దళములగొని శత్రుమర్దనము చేయుట మాపని. అదియునుగాక మాటిమాటికి మిమ్ముం బిలిచి మాయభి ప్రాయ మడుగుటకు మేము రాజద్రోహులమా? కుట్రలు పన్ను చున్నామా? మాకుమాత్రము గౌరవము లేదా? ఇట్లవమానించుట మీకు దగునా?" యని కఠిన స్వరముతో బలుకుచున్న యా దండపాణి మాట కడ్డముపోయి విక్రమసేనుడు—" అయ్యా! దండపాణీ! మీరు రాజద్రోహులని యెవరన్నారు? మీరు కుట్రలు పన్నుచున్నారని యెవరు పలికిరి? రాజకార్య విషయములను సమాలోచించుటకు మిమ్ము బిలువనంపుట మిమ్మవమానించుటా?

మణివర్మ యాడిన మాటలలో దోషమేమున్నది ? మీకింత రోషము నకు గారణమేమి ? రాజ్యక్షేమము జూడవలసినవారు మంత్రులు దండనాథులు గదా ! రెండుచెట్లు కొమ్మ లొండొంటితో రాపాడి నిప్పుబుట్టించి వనమెల్ల గాల్చినట్లు ప్రధానపురుషులగు మీరు పరస్పర వివాదములు గలిగి రాజకుటుంబమున కాపద వాటింప జేయుదురా ! ఇదిధర్మమా ఘోరకర్మమా !" అని గంభీరముగా నడిగెను. అడుగు టయు దండపాణి మొదటికన్న గోపము శాంతించి దన చిన్న ప్రభువున కిట్లనియె—" రాజా ! మణివర్మ వైఖరిజూడ మాయెడ ననుమానము బూనినట్లు దోచుచున్నది. మేమనుమానింపవలసిన వారముగాము. ఈవరకు రెండుసారులు మమ్మత డీవిషయమున ప్రశ్నించుటంజేసి యాత్మగౌరవము గలవారముగుటచే మాకించుక కష్టముగా నున్నది. అందుచే నట్లనవలసివచ్చె. అంతేగాని దేవరవారి యెడ మాకెట్టి దురభిప్రాయములేదు. మేమెట్టి ద్రోహము దలచు కొనలేదు. మీయాజ్ఞకు బద్ధులము. మీకనుసన్నల మెలగెదము. మీమదలయగునేని యెట్టిపనియైన జేయగలవారము. కావున మాయందు సంపూర్ణ విశ్వాసము నిలుపవలయునని ప్రార్థించు చున్నాము" అనవుడు మణివర్మ—" నావైఖరింబట్టి మీకాగ్రహము గలిగినదా ! మీకవమానము గలిగింపవలెనని నేగలనైన దలపలేదు. నామాటలలోగాని భావములోగాని నాముఖలక్షణములోగాని మీకవమానకరములైన చిన్నెలేవియు లేవు. ఒకవేళ మీకట్లు తోచిన పక్షమున నేను వయోవృద్ధుడను చంచలస్వభావుడను గావున నన్ను క్షమియించి రాజకార్యమును జక్కజేయుడు. మనకు వివాదము లున్నపక్షమున బిమ్మట దీర్చికొనవచ్చున" ని యనునయ పూర్వకముగా బలికెను. అంతట వారు రాజును మంత్రులను వీడ్కొని స్వగృహముల కరిగిరి.

వారు వెడలిన పిదప మాధవసేనుడు మణివర్మతో—" జిత్త గించితిరా వాని మాటల వరుస ! వారి నీడలు చూచి వారే భయపడు

చున్నారు. అంతఃకరణము మలినమైనప్పుడు మానవుని కెదుటివారి మనస్సులుకూడ మలినములైనట్లు కనబడును. కామిలరోగికి జగమంతయు పచ్చగా కనబడునుగదా? చూచితిరా! గదాధరుని మాటలకు వీనిమాటలకు నెంత వ్యత్యాసమున్నదో! అతని రాజభక్తి హృదయమునుండి వెల్లివిరిసినది వీని భక్తి జిహ్వాగ్రమునుండి వచ్చినది. కావున వీరిని విశ్వసించియుండుట శ్రేయస్కరముగాదు" అని వచియించెను "నీవు యథార్థము వచించితివి దోషాత్ములకు లేనిచోట ననుమానము గలుగును" అని మణివర్మ వానికుత్తరమిచ్చెను. విక్రమసేనుడు చిరునవ్వు నవ్వి—"ఉన్నమాటన్న నులుకెక్కువన్నట్లు దండపాణికి నిర్హేతుకమైన యాగ్రహము వచ్చినది. మనము వీనివిషయములో జాగ్రత్తగా నుండవలెన"ని పలికెను. మీరిద్దరు గదాధర శూలపాణులు నను నాలుగు స్తంభములమీద నిప్పుడు కాశ్మీర రాజ్య సౌధము నిలిచియున్నది. దండపాణి రాజభక్తి మలినమైనదో శుద్ధమైనదో సమయమును గీటురాతిమీద గాని తెలియదు ఇంక మీరు మీపనులమీద నుండుడు" యని యరవిందాదేవి పలికి వారికి సెలవిచ్చెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

రాచనగరమునుండి వెడలి దండపాణియు సోదరుడును స్వగృహంబులకు జనక యీగేయి నెండియు జిత్రభానుని గృహంబున కరిగి రాజగృహంబున నాడు జరిగిన వృత్తాంత మంతయు దెలిపిరి. చిత్రభానుడు తన యెడ వారికిగల యమితానురాగమునకు సంతసించి కొండొకవడి పొగడి యిట్లనియె—"మిత్రులారా! అయస్కాంతము నకు సూదికింబలె నాకును మీకును గాఢసంబంధము కుదిరినందుకు నేను మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. మీచెవిని బడిన చిన్నమాటయు దాచక నాకు వెంటనే తెలియజేయవలెనని మీరు సంకల్పించుట

మన కార్యసిద్ధికి సూచకము. ముందుగా వారే కలహమునకు ఢీకొనునట్లు మనము చేయవలయునుగాని మనము దిగఁగూడదు. అందుచే నీలోపున సైనికుల విషయమున మీరు వేసిన ప్రయత్నము చేయుచుండుము ” అనుచుండ రుద్రభట్టు—“ కీలకమంత్రియు సైన్యములోనే యున్నది. దానిం గలుచుట కనేక ప్రయత్నములు గావలయు. కొంత యత్నము మేముగూడ జేయుచున్నాము. అది యిక మీఁద గాల క్రమమున మీకు దెలియఁగలదు ” అని పలికెను. అనంతరము గొంత సంభాషణము జరిగిన వెనుక దండపాణి యిట్లనియె—“ మాకొక్క కోరిక యున్నది. అది మీయిరువుర సన్నిధానమున విన్నవింప దలచుచున్నాము. కర్పూరమంజరిని మావజ్రపాణికిచ్చి వివాహము చేయుటకు మీరంగీకరించిరి గనుకను, మామణిమాలికను విజయసేనునకు బెండ్లి చేసికొనుటకు మీరిష్టపడిరి గావునను నీరెండు కార్యములకు బ్రధానము చేసికొనవలెనని మేము బలాటపడుచున్నాము. మాముద్దు చెల్లించి యీ కార్యము చేయవలయు ”

అప్పలుకులలో మొదటి భాగము చిత్రభానునకు రుచింపలేదు. ఏలయన గుణముల పేటికయైన కర్పూరమంజరి వజ్రపాణిని వరించునో వరింపదో చిత్రభాను డెరుగఁడు. ఇంతకుమున్నామెతో నాప్రసంగము చేయనేలేదు. రెండవ భాగమైన మణిమాలికా వివాహము చిత్రభానున కిష్టమే. ఆ విషయమై ప్రధానము చేసికొమ్మన్నను నతఁడు చేసికొనుటకు సిద్ధముగ నుండెను. ఒకటిచేసి రెండవది మానినపక్షమున వారి కనుమానము కలుగవచ్చును. చేసిన రెండును జేయవలయు; మానిన రెండును మానవలయు. చిత్రభానున కప్పుడు విషమ పరిస్థితులు తటస్థించెను. తాము తలపెట్టిన కార్యములన్నియు ముగిసిన పిదప ప్రధానములు చేయవచ్చునని చెప్పినచో వారికి విశ్వాసముండదని భయము. అందుచే నెద్దియుం దోచక యతఁడు వెంటనే యుత్తర మీయక మనోవేదనము పడుచుండ వానిచేష్టలంబట్టి మనోగత భావ మెరిగి రుద్రభట్టు దండపాణి కిట్లనియె—“ దండపాణీ! నీసంకల్పము

మంచిది, 'శుభస్య శీఘ్రమ్మ' ను నార్యోక్తినిబట్టియు, 'నాలస్య మమృతం విషమ్మ' ను న్యాయమునుబట్టియు నిట్టివి వెంటనే జరుగుట మంచిది. కాని యవి క్రొత్తవారి విషయమునగాని మీవంటి పూర్వ పరిచితుల విషయమునగావు. మాటయే ప్రధానముగాని మానవంతులకు ప్రధానము ప్రధానముగాదు. పసుపుం గుంకుమ పండ్లుదెచ్చి యొండొరులకిచ్చి పుచ్చుకొనుటచేత ననుకొన్న మాటలు స్థిరమగునా? కానిచో గార్యములు భగ్నమగునా? అగ్నిసాక్షిగ జేసిన ప్రమాణములకన్న ప్రధానములు బలవత్తరములా? ఇదియొక ముచ్చట, అదియు నాడువారి ముచ్చట. మగవాండ్రు దానింగూర్చి యంత పట్టింపులు బట్టుగూడదు, కాబట్టి కాలాంతరమున నన్ని ముచ్చటలు దీర్చికొనవచ్చును. ఇది విషమ సమయము. తాంబూలములు పుచ్చుకొనుటకైన బడుగురు పెద్దమనుష్యులు వచ్చుటకు వీలులేని తరుణముగదా యిది! పదిమందిజేరి వెల్లడిగా జరుగవలసిన శుభకార్యము చాటున మాటున జేసికొనుట యేటితగవు? కావున సర్వవిధముల నిది కాలాంతరమున గావచ్చును. మీద మీయిష్టము."

అదివర కేమియు దోచక యేమి యుత్తరము జెప్పుదునా యని సందిగ్ధమనస్కుడై యున్న చిత్రభానునకు రుద్రభట్టు పలుకులు ధైర్యము గొలిపెను. అప్పలుకు లూతగాగొని చిత్రభానుడు వారి నుద్దేశించి—"విజయసేను డెక్కడి కేగును? కర్పూరమంజరి ఎక్కడి కరుగును? ప్రధానములు కాకపోవు. వివాహములు గాకపోవు, వివాహము ప్రధానముగాని, ప్రధానము ప్రధానముగాదు. చంచల చిత్తులకు మాటనిలుకడ లేనివారికి ప్రధానముగాని మనకేల? ఈ మహాత్ముడు సెలవిచ్చినట్లు గాలాంతరమున గావచ్చున" ని పలుక వజ్రపాణి—"యిప్పుడు చేసికొని నందువలన దప్పేమి?" యని మెల్లగా బలికెను. "నామాట యెటులున్నను జిన్నవాడైన మాతమ్ముని కోర్కె దీర్చుట సర్వోత్తమము!" అని దండపాణి వాక్రుచ్చెను. వారు పట్టినపట్టు వదలకపోవుటచే సమయము

దాటించుటకు రుద్రభట్టు—"సరే! అట్లె యగుగాక! ప్రధానమున కైన మంచి ముహూర్త ముండవలయు. నేనా సుముహూర్తము బెట్టి మీకుం దెలియబరచెద. మీకిష్టమేకద?" యని పలికెను. "ఆహా! మాకిష్టమే!" యని వారిరువురు సంతుష్టులై సెలవుగైకొని పోయిరి. వారు వెడలిన పిదప రుద్రభట్టునకును చిత్రభానునకును నీ క్రింది విధమున సంభాషణము జరిగెను.

చిత్రభాను—స్వామీ! నేనిప్పుడు పిశాచమునకు సముద్రమునకు నడుమ నున్నాడను. ముందరకువచ్చిన దయ్యము మ్రింగును. వెనుకకుబోయిన సముద్ర తరంగములు ముంచి చంపును.

రుద్రభట్టు—ఏమట్లనుచున్నాడవు?

చిత్ర—వజ్రపాణికోరిక దుర్ఘటముగా నున్నది. కర్పూరమంజరి మనస్సు చందము నేనెఱయ లేదు. అది వీనిపై వలపు నిలుపునో లేదో తెలియదు. అది వీనిగూర్చి మేలుపడదేని పండబారిన పాల మొండబారినట్లు గార్యమంతయు భగ్నమగును. వీరు ప్రధాన మిప్పుడే చేయవలె ననుచున్నారు.

రుద్ర—ఇందుకా యింత బెంగ? మానవుడు కష్టసమయముల యందే ధీరోదాత్తుడై, తన మనశ్శక్తిని జూపవలయు, తొందరపడక బెంగగొనక కలతనొందక నరుడు నిర్మలమగు తటాక జలమువలె ప్రవిమల మనస్కుడై యుండెనా యెంతెంత కష్టసమయములందును మబ్బులేని యాకసమున సూర్యోదయమైనట్లు చక్కని యుపాయములు తోచును.

చిత్ర—అది జితేంద్రియులగు మీకు సాధ్యముగాని మావంటి సంసారులకు సాధ్యముకాదు. కష్టసమయము రాగానే మనస్సు నిప్పు ద్రొక్కిన కోతివలె చంచలమై యాలోచన కనర్హమై యుండును కావున నిప్పుడు నాకేమియు దోచకున్నది.

రుద్ర—నీకూతురు మనోరథమేమో తెలిసికొనకయే నీవింత కలతజెందనేల? ఆమె నీకోరిక నిరాకరింపకపోవచ్చును. ఆమె నడిగి

రమ్మా. కార్యము సఫలమయ్యెనా సరే! కాదేని నాటికొక యుపాయ మూహింపజాలమా?

చిత్ర—అట్లయిన నేనామె నడిగి వత్తునా?

రుద్ర—ముందుగా నీవడుగుట యుక్తముకాదు. ఆడుబిడ్డలకు జిన్ననాటనుండి తల్లిదగ్గర జనవులు మెండు. కావున నామె మనోరథ మేమొ తల్లిచే నడిగింపుము.

చిత్ర—సిగ్గుపెంపున తల్లికి జెప్పని పక్షమున?

రుద్ర—అంతకన్న నెక్కుడు మచ్చికయు జనవులుగలవారు చెలికత్తియలు. చంద్రికను, మల్లికను వేరువేరుగ బిలిచి రహస్యముగ నడుగుము. రాజపుత్రికల తలంపులకు చెలికత్తెలు దాపుడు బరిణలు.

చిత్ర—అట్లయిన నేను తద్విషయ ప్రయత్నమున నుండెద. ఇవి యన్నియు దేలినతరువాతనే మనము సుముహూర్తము మాట నాలోచింపవచ్చును.

రుద్ర—నీ కూతురు రాచనగరములో నున్నదికదా? మీ నెయ్యము లంతకంత కెడమగుచున్నప్పుడు మీ పుత్రిక శత్రుగృహమున నుండుట నీకును వారికిని శ్రేయముగాదు. వెంటనే బిలువనంపుము. పాము పగయు బడగ చుట్టము నగునా?

చిత్ర—ఔను! ఆమె నిటకు దోడితెచ్చుట యుభయులకు శ్రేయస్కరము. అట్లచేసెద.

అని యాతని వీడ్కొని చిత్రభానుడు దీర్ఘాలోచనావశంబున మెల్లమెల్ల నడుగు లిడుకొనుచు నభ్యంతర మందిరమునకుం జని యిందుమతిం గాంచి—"కర్పూరమంజరిని వెంటనే పిలిపింపుమ" ని యానతిచ్చెను. "అట్లకాక!" యని యామె చంద్రికా మల్లికల బిలిచి—"రాచనగరమున కరిగి బాలికం దోడితెమ్మ" ని సెలవిచ్చెను. సెలవిచ్చుటయు తడవుగా వారిరువురు చచ్చోటికిం జనిరి. ఆ లోపున నిందుమతితో జిత్రభానుడు గృహకృత్యంబులంగూర్చి కొంత

ముచ్చటించి కర్పూరమంజరి మాటయెత్తి ప్రసంగవశమున నిట్లనియె- "బాలిక వివాహ యోగ్యమగు వయస్సును బ్రాపించినది. ఇంక మన మాలసింపక వరాన్వేషణమునకు గడంగవలయు."

ఇందుమణి—నానోటితో నేననకూడదుగాని దానిం జూచిన వారందరు నిది సర్వలక్షణ సంపన్నయగు కన్య. దీని కనుకూలుడగు వరుడు లభించుట కష్టమని పలుమారు నాతో ననిరి,

చిత్రభాను—అన్ని లక్షణములు నొక్కచో గూడిగూడి యుండునా ! చెరుకునకు గావలసినంత తీపియున్నదిగాని పండ్లు లేవు, పనసపండు గర్భమున రసవంతములైన తొనలుండును. మీదిభాగము మిక్కిలి మోటగా నుండును. విశేషించి పనసకు బూవులు లేవు. మామిడికి జీడియుండును. సీతాఫలమునకు లెక్కలేనన్ని గింజలు, భానునియందు దుస్సహమైన వేడియుండును, చంద్రుని యందతి శైత్యముండును. అట్లే పురుషులయందు నొకడు సత్కుల ప్రసూనత గలిగి యుండును. ఒకడు చక్కదనంబున కెక్కయగును. ఒకడు గానమునకు స్థానమగును, ఒకడు మాటలలో దేనె తేటలు గురిపించును, ఒకడు విద్యానిధియై పుంభావ సరస్వతి యగును. ఒకడు వాక్ప్రటిమలో నపరశేషు డనిపించుకొనును, ఒకడు మేటిసుగంటిమికి బేరువడును, ఒకడు సౌజన్యమునకు భాజనమగును. ఇన్ని శుభలక్షణములు నొక్కచో నుండునా ! అది యసంభవముగాదా ? అందుచే నేవో కొన్ని శుభలక్షణములు జూచి వరనిర్ణయము జేసికొన వలయును,

ఇందు—ఆ లక్షణములు మీకును నాకును నచ్చవచ్చును. బాలిక మెచ్చవలదా ?

చిత్ర—మెచ్చ కేమిచేయును ? దివ్యౌషధుల నన్నిటినో గలిపి వైద్యుడు మాత్రజేసినట్లు బ్రహ్మదేవుడు సమస్త శుభలక్షణములు గల పురుషుని గ్రొత్తగా మన కన్యకకొరకు సృష్టింపవలెను !

ఇందు—ఇదివరకే సృష్టింపబడి యున్నాడు. క్రొత్త సృష్టితో బనిలేదు,

చిత్ర—అట్లయిన బాలిక యెవనిమీద మనసు నిలిపినదో చెప్పగలవా ?

ఇందు—ఇంతవరకు నేనెరుగను, ఇదివరకే సృష్టింపబడినాడని మాటవరుస కంటిని.

చిత్ర—వజ్రపాణియని యొక సేనాపతి యున్నాడు. వాని నెరుగుదువా ?

ఇందు—నేనెన్నడు జూడలేదు. విని యుంటిని.

చిత్ర—అతడు సేనాపతియగు దండపాణి తమ్ముడు. అతని వంశము మంచిది, స్థితి మంచిది, ప్రాయమున నున్నవాడు. అతనికిచ్చి వివాహము చేయవలెనని నాకోరిక. అతనిం జేపట్టుమని బాలికతో నీవు నాకై చెప్పవలెను.

ఇందు—చెప్పెదనుగాని నామాటయందు దానికి విశ్వాసము లేదు. మల్లికకు దానికి వల్లెంత్రమైత్రి. దానిచేత జెప్పింపుము. బిడ్డ మాత్రము యుక్తాయుక్త మెరుగదా ! మంచిసంబంధమైనచో నది యేల నిరాకరించును ?

చిత్ర—మంచిదనుట నిశ్చయము. నీవు చెప్పినట్లు మల్లికతో కూడ మాటలాడెదను.

అని సంభాషణ ముగించి యావలకు జనెను. సంధ్యాకాల మగునప్పటికి మల్లికా చంద్రికలు కర్పూరమంజరిం దోడుకొని గృహముం జేరిరి. రేయి భోజనమైనతరువాత కర్పూరమంజరి పెందల కడ బండుకొనెను. ఆమె నిద్రవోవగా జూచి చిత్రభాను మల్లికను దన పడకగదిలోనికి బిలిచి పీటపై కూర్చుండబెట్టి కొంతసేపు దాని సేమమరసి రాజాంతఃపురమందలి వార్తలేమని యడిగి కొండొకవడి కిట్లనియె—" మల్లికా ! నీమొగముట నిన్ను బొగడగూడదు గాని నీవు నిజముగా గుణపుష్పములతో నిండిన వల్లికవు. ముద్దుల మాటగట్టు నీమొగము జూచినను గ్రమ్మతేనియలొలుకు నీపలుకులు విన్నను హృదయంగమములయిన నీగుణములు జూచినను నాకు బ్రహ్మదేవుని

దిట్టబుద్ధి. ఎందుకందువా ! మతిలేని యీ ముసలి దయ్యము బహు లక్షణ సంపదగల నిన్ను నేదో యొక మహారాజ గర్భమున బుట్టింపక సేవకురాలిగా జేసినాడని. ఆ బ్రహ్మదేవుడు చేసెడి సృష్టిలో నిట్టివి వందలకొలది గలవు. నిన్ను స్తోత్రము చేయుటకుగాదు నేనిట్లనుచుంట. యథార్థము నాకడుపులో దాగదు. చెడ్డదైన మంచిదైన కుండ పగులగొట్టినట్లు వెంటనే యనుట నాకలవాటు. కర్పూరమంజరి యొక్కర్తయే నాకు కూతురైనదని మరియొక కూతురు లేకపోయెనని చాలాకాలము విచారించితిని. కాని నిన్ను జూచుకొని యీ విచారము పోగొట్టుకొంటిని. నీవే నా రెండవ కూతురవు. అట్లగుటచేత మీయొక్క విషయమున నీతో నొక్క మాట ముచ్చటింపవలెనని పిలిపించితిని. బిడ్డ సంప్రాప్త యౌవనయైనది. వివాహయోగ్యకాలము ప్రాపించినది వరాన్వేషణము చేయ వలయును. నీజిహ్వ దాని యభిప్రాయము ప్రతిఫలించు నద్దము. అందుచే నిన్నడుగుచుంటి, అది యీవరకెవ్వనిమీదనైన మనసు నిలిపినదా ? నిజము దాచక చెప్పు !" అనవుడు మల్లిక చిరునవ్వునవ్వి- "ఏమోనండి ! నాకు దెలియదు. ఆమె మనస్సులో నేమున్నదో నాకెట్లు తెలియునండి ?" యని బదులు చెప్పెను.

అనుటయు వలెను వెండియు నిట్లనియె—"ఓసీ ! నీవెరుగని రహస్యములు దానికుండవు. దానిమనసులోమాట నీ చెవిలోనుండును. చెప్పకపోతివా నన్ను జంపుకొన్నట్లె !" యని నిర్బంధించి యడిగెను. "అయ్యో ! ఇదేమిపాపమండీ. చిన్నపిల్లలము. మాలో మేమేదో పరిహాసమునకో మఱెందుకో యెన్నోమాట లనుకొందుము. వాటి విషయమై నిర్బంధించి యిట్లు దిట్లు ప్రయోగించిన మేమెట్లు బ్రతుకగలము ? నన్ను మీరు నిర్బంధింపవద్దు" అని నిష్ఠురముగా నామె పలికెను. "పోసీ ! నన్ను జంపుకొన్నట్లె గాబోలును. నీవు నాకూతురవని చెప్పితినిగదా ! నీవును గర్పూరమంజరియు దండ్రిలేని కూతులగుదురుగాక !" యని కఠినముగ బలికెను.

అప్పుడు చేయునదిలేక మల్లిక మెల్లమెల్లగా నిట్లనియె— "నాతో నామె చెప్పలేదుగాని మున్నామెకు జబ్బుచేసినప్పుడు మాళవరాజు కుమారుడగు మకరందుడువచ్చి వైద్యము చేసెను. అప్పటినుండి యాతనిమీాద మనసు నిలిపినదేమోయని నాయూహ. అయ్యగారూ! నేనీమాట చెప్పితినని యామెతో జెప్పవద్దు. 'నీనోట నువ్వుగింజ దాగదు. పనికిమాలినదానా!' అని నామీాద మీాబిడ్డయు జంద్రికయు గోపించి దెప్పుదురు."

అనవుడు చిత్రభానుడు—"బిడ్డా! నీవు చెప్పినట్లు నేను చెప్పను. కాని, నేనొక్క రహస్యము జెప్పెద. అది నీమనసులో నుంచుకొని పనిచేయుము. అట్లు చేసెదవా?" యని యడిగెను. "నాచేతనైన పక్షమున నది తప్పక చేసెదన" ని యామె యుత్తర మిచ్చెను. అంతట జిత్రభాను డిట్లనియె—"బిడ్డా! మకరందునిమీాద నిలిచిన యామె మనస్సును నీవు త్రిప్పుటకు బ్రయత్నము సేయవలయు. మకరందుడు బౌద్ధుడు. నాస్తికుడు. వేదశాస్త్రములను విశ్వసింపనివాడు. అట్టివాని జేపట్టగూడదని నీబుద్ధికుశలతకొలది హేతువుల గల్పించి దృఢముగా చెప్పుము. నీవు బుద్ధిమంతురాలవు ఇటు జెప్ప మటు జెప్పుమని నీకు నేజెప్పవలెనా? ఓసీ! తెలియక అడుగుచున్నాను. మకరందు డేలాగుండును?"

"ఏలాగుండునని చెప్పను స్వామీా! భూలోకమున విహరింప వచ్చిన మన్మథుడు. గుణములు చెప్పదలచితిమా వర్ణింప శక్యమే గాదు, దానికిం దగిన పరాక్రమము, అందుకు దగిన విద్య. ఇది అది యననేల? అన్ని మంచిగుణము లున్నవండి!" యని మల్లిక యుత్తరము చెప్పెను. చిత్రభాను డది విని వెండియు నిట్లనియె— "ఎఱ్ఱగా బొఱ్ఱగా నుండగానే సరియా? మేడిపండు మిక్కిలి మెరయుచుండును. పొట్టవిచ్చితిమా పురుగులగుంపు. ఆకారమును జూచి ఎవ్వరిని వరింపరాదు. గుణములకేమి ఎవరి గుణములు వారికుండును. ఎన్నిగుణములున్న నేమి? వాడు మనవాడు కాడు. బౌద్ధుడు,

పాపండుడు. అట్టివానిం జేపట్టుట పాపముగాదా !" అనవుడు మల్లిక- "స్వామీ ! మకరందుని విడిచి యే రాజకుమారుని వరింపవలసినదని మీయభిప్రాయము ?" అని యడిగెను. అడుగుటయు నతడు మరియు నిట్లనియె—" ఆ, ఇప్పుడు మంచిదారికి వచ్చితివి. చెప్పుచున్నాను విను. ఈ పట్టణమున దండపాణి యను సేనాపతి గలడు. అతని తమ్ముడు వజ్రపాణి కలడు. అతనిని వరింపవలసినదని నాయభిప్రాయము. అతడు సద్గుణవంతుడు, బాహుశాలి. సత్కులజాతుడు. ఎప్పుడైన నం జూచితివా ?"

అనవుడు మల్లిక నవ్వుచు నిట్లనియె—" చూచితినండి ! సన్నికల్లుమీది గంట్లవలె మొగముమీద మశూచికము మచ్చలు గలిగి నల్లగానున్న యతడేకాదా ? చూచి చూచి అమ్మాయికొరకు మంచి పెండ్లికొడుకు నేరినారండి ! అతని యొడ లతడే కదుపుకొన లేనంత లావు. అతని శరీరమునుండి చమటలు గారినప్పుడు కొండ మీదినుండి సెలయేళ్ళు ప్రవహించినట్లుండును; అతని మీసములు మొగము నొకటే రంగున నుండును. వయస్సు చూచినను నరువ దేండ్లకు దక్కువ యుండదు. ప్రథమభార్య యున్నది. ఆమెవలన నలుగురో ముగ్గురో బిడ్డలు కలరు. ఈ వన్నె పెండ్లికొడుకును జేపట్టుమని చెప్పుటకు మాకు నోరెట్లాడును ? మే మొకవేళ జెప్పినను నామె యెట్లు సమ్మతించును ? అట్టి వివాహము లోకులెట్లుమెత్తురు ? చెప్పుటకు మాకే సిగ్గగుచున్నది. ఆ పెండ్లికొడుకు పరసను మీబిడ్డ యెట్లు కూర్చుండునండీ ? వారిద్దరు కాటుకముద్ద పసుపుముద్దవలె నుందురు " అని పరిహాసోక్తులు పలుకుచున్న మల్లికకు బ్రత్యుత్తరము జెప్పదలచి చిత్రభాను డిట్లనియె—" ఓసీ ! శరీరము నల్లగా నున్న నేమి? కొరుకుకొని తిందురాయేమి ? వంశము గుణము భాగ్యము చూచు కొనవలెనుగాని రూప మెందుకే ? అట్లయిన జైతన్యములేని బంగారవు బొమ్మను బెండ్లాడవచ్చునా ! నీయుల్లసోక్తులు గట్టిపెట్టి నామాట విని నీచెలికత్తెదగ్గర వజ్రపాణిని జక్కగ బొగడి వర్ణింపుము. అతడు

సత్కులజాతు డనుము, గుణనిధాన మనుము, పరాక్రమంబున రెండవ కుమారస్వామి యనుము, అతనిం జేపట్టిన వీరపత్ని యగుననుము, అనంతరము వీరమాత యగుననుము, కావలసినంత భాగ్య మున్న దనుము. ఒక భార్యయున్నను దానే యనుగ్రహింపి కావచ్చుననుము, స్త్రీ కింతకన్న గావలసిన దేమున్నదనుము. ఓసీ! ఇన్నిమాట లెందుకు? ఎట్లు చెప్పవలెనో యట్లు చెప్పి కార్యము సఫలము చేసితివా నీకొక రత్నాల హారము వెలలేని యొక ముత్యాలహారము బహుమాన మిచ్చెదను. నీమేలు మరచిపోను."

అతడు చెప్పినదంతయు విని మల్లిక—"అయ్యా! మీయాజ్ఞ శిరసావహించి నేనామెతో జెప్పుదునుగాని యామె నామాట విశ్వసించునని నాకు నమ్మకము లేదు" అని యాయనయొద్ద సెలవుగైకొని మల్లిక శయనాగారమున కరిగెను. "ఈ పలుగుముండదయే శకునపక్షి లాగున విరుద్ధముగా జెప్పెను. ఇక నామె నాకనుకూలముగ జేయునా?" యని తనలో వితర్కించుకొనుచు జిత్రభానుడు పండుకొనెను.

పదియవ ప్రకరణము

కాశ్మీరరాజు సైనికులు వసించుటకు శ్రీనగరమునకుం బడమట ప్రత్యేకముగా నొక పేట కలదు. అందు సైనికులు సేనానాయకులు మాత్రమే వసియింతురు. సైనికుల దేహపరిశ్రమలకు వ్యాయామములకు వారిబిడ్డల ఆటలకు ధనుర్విద్యయందు నభ్యాసము చేసికొనుటకు మల్లయుద్ధములు నేర్చుకొనుటకు యుద్ధవిశారదు లగుటకు శుష్కరణములు గావించుకొనుటకు దగు విశాలభూము లక్కడ నేర్పడి యున్నవి. ఉదయాస్తమయములయందు సైనికులు నానావిధములైన సాధనములతో బహుపరిశ్రమలజేసి నేర్చినవిద్య

మరపురాకుండునట్లు చేసికొనుచుందురు. యోధులు సాధారణముగా విద్యావిహీనులై యుండుటచే గ్రంథపఠనము చేతగాదు. కావున బహుపురాణవేత్తలు ధర్మశాస్త్రవిశారదులు చిత్రకథాకథనకుశలురు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలునగు బ్రాహ్మణులు స్కంధావారముజొచ్చి పూర్వరాజుల చరిత్రములు మొదలగునవి చదివి వినిపించియు మనోహరములగు కథలు చెప్పియు వారి మనోరంజనము చేయుటయేగాక వారికి బుణ్యము పురుషార్థము నెరిగించి యుక్తాయుక్త వివేచన జ్ఞానము గలిగించుచుందురు. అందుచే బ్రాహ్మణులన్న వారికి బరమభక్తి, వారు నిజముగా స్వర్గమునుండి భూమి కవతరించిన దేవతలని నమ్మి జోదులు వారి యిల్లాండ్రు మిక్కిలి వినయంబు గదుర వారికి నమస్కారములుచేసి సన్మానించి యుచితాసనంబుల నునిచి శక్తి కొలంది ధనధాన్యాదుల నూత్నవస్త్రముల నొసంగి సత్కరించుచుందురు. ఆడువాండ్రు పగలు గృహకృత్యములం దగిలియు మగవాండ్రు నానావిధ పరిశ్రమల జిక్కియు దీరిక లేక యుండుటంజేసి సాధారణముగా బురాణశ్రవణాదు లప్పేటలో రాత్రులే జరుగుచుండును. పౌరాణికుని వసంతఋతు రాత్రులయందు వారు చల్లని లేతగాడ్పులు వీచు బయళ్ళయందు గూర్చుండబెట్టి వందలకొలది స్త్రీపురుషులుచేరి పురాణ మాలకించి ఆనందించుచుందురు. వర్షకాలమునను శీతకాలమునను భజనమందిరములయందే యీ సభలు జరుగుచుండును.

అత్తరి నొక్కనాటిరేయి నొక బ్రాహ్మణుడు మార్గాయాసమున రోజుచు నొక జోదుగృహమునకు బోయి—“ అయ్యా ! పండుకొనుటకు నాకించుక తావు నొసంగు ధర్మాత్ము లెవ్వరైన నున్నారా ? నేను బాటసారిని. బ్రాహ్మణుడను. పగలెల్ల నెండలో మల మల మాడి నడచియున్న కతమున మిక్కిలి డస్సియున్నాడను. అడుగులు పుడపుడబొక్కినవి ” యని యడిగెను. ఆ గృహయజమానుడగు జోదు—“ స్వామీ ! మాయరుగుమీద మీరు పండుకొన

వచ్చెను. దయచేయుడు” అని యుత్తరమిచ్చెను. “నాయనా! నీకెంతైన బుణ్యముగలదు, రక్షించితివి” అని యా బ్రాహ్మణుడు తన కృష్ణాజినము నా యింటి యరుగుమీద బెట్టి యంగవస్త్రముతో నడికికట్టిన యిత్తడి చెంబుదీసి—“నాయనా! పాదప్రక్షాళనమున కుదకము కావలెను, చేరువ నెక్కడైన నూయికలదా!” యని ప్రశ్నించెను. “స్వామీ! అల్లదె నూయి!” యని చూప విప్రుడు ముఖహస్త ప్రక్షాళనము జేసికొని కడుపునిండ నీరుద్రావి మరల నప్పుడాతి యింటికిజని దర్భాసనము బరచుకొని యుచ్చైస్స్వరముతో మహిమ్నస్తోత్రము జదువ నారంభించెను. అదివిని జోదులనేకు లచ్చట జేరిరి, కొందరాశ్లోకముల యర్థమడిగి తెలిసికొనిరి, అది ముగిసిన వెనుక వారిలో గొందరు బ్రాహ్మణుని నామధేయము దేశము నామము దెలిసికొనగోరి ప్రశ్నలడిగిరి, వారి ప్రశ్నలకు బ్రాహ్మణుడిట్లుత్తరము జెప్పెను—“అయ్యా! నాపేరు వేదశర్మ. నాది గాంధారదేశము. అందు దక్షశిలయను గ్రామముగలదు. అది నానివాసస్థలము. ఏమహానుభావుడు సంస్కృత భాషయందలి శబ్ద జాలమున కెల్లనియమముల నేర్పరుప దలచి సర్వబుధజన శ్లాఘ్యమైన వ్యాకరణ శాస్త్రమువ్రాసి భాషాప్రపంచము నుద్ధరించెనో సుశబ్ద ప్రయోగము జేసినప్పు డెవ్వని పవిత్రనామము ప్రతిపండితునకు మొట్టమొదట జ్ఞాపకమువచ్చునో యట్టి మహానుభావుడు పాణిని జనించినట్టి గ్రామమది, ఆమహాత్ముడేగాక బహు వ్యాకరణవేత్తలు, బహు వేదపారంగతులు, బహు పురాణ సంవిదులు, సకల ధర్మశాస్త్ర విశారదులు, బ్రహ్మవాదులు నచ్చట బలువురు గలరు, ఆసేతు హిమాచలమగు భరతఖండమందలి నానాభాగములనుండి విద్యార్థులై బ్రహ్మచారు లచ్చటికివచ్చి భిక్షాటనముజేసి జీవించుచు గురు శుశ్రూషా పరాయణులై తమ కభిమాన శాస్త్రంబుల నేర్చికొని పోవుచుందురు. అది గొప్ప విద్యాసత్రము, సరస్వతి కొలువు కూటము. చదువుల కొటారు. కాశ్మీరదేశమున హిరణ్యపురమున నాకుం జుట్టము

లున్నారు. వారిం జూడదలంచి నేను పయనమై పోవుచున్నాడ. మార్గపరిశ్రమ మెక్కుడగుటచే నగరమునకుబోలేక నిప్పేటలో విడిసినాడ. కాని కాశ్మీరదేశ మింత యల్పకాలముననే యింత దుస్థితికి వచ్చునని నేను స్వప్నమందైన దలపలేదు. తక్షశిలలోని పండితులందరిందుకై వగచుచున్నారు." ఈ చివర వాక్యములు రెండు మెల్లగా ననెను. "ఏమి! అట్లనుచున్నావేల?" యని పలువురు తొందరతో నడిగిరి.

"అయ్యో! పొరబాటున నోరుజారి యనగూడని మాటంటినే! అయ్యా! బాటసారిని, పేదబాపడను. ఈ గొడవలు నాకెందుకు నన్ను విడిచిపెట్టుడు. ప్రశ్నల వర్షముతో నన్ను దడుపకుడు" అని యతడు బదులు చెప్పెను.

"స్వామీ! అట్లుగాదు. అదియేమో విన్నదాక మామనస్సులు తత్తరపడుచున్నవి. మీరిది చెప్పితీరవలయు. మీరు బ్రాహ్మణోత్తములు, లోకులందరికి మేలుగోరువారు. అట్టివారు మాదురవస్థయేమో తెలుపవలదా? దానికిం దగిన ప్రతిక్రియ జేసికొనమా? అట్టివారు మీరు నోట పొరబాటుమాట రానియ్యనే గూడదు. మాట వచ్చినదా మూలముట్ట జెప్పవలయున"ని వారనిరి.

అప్పుడు బ్రాహ్మణుడు బలవంతముమీద నిట్లు చెప్ప దొడగెను—"అయ్యా! ఇది రహస్యము. అయిన మాదేశములో నందరెరిగిన రహస్యమే. గాంధారదేశపురాజగు భాగ్యవర్ధనుడు కొన్ని దినములలో మీదేశముపై దండువిడిసి జయించి తన రాజ్యమున గాశ్మీరమును గలుపుకొనవలయునని ప్రయత్నము జేయుచున్నాడు. చుట్టుప్రక్కల దేశములనుండి సమరమున ముక్కాకలు దీరిన జోదులను రావించి తన సేనలో జేర్చుకొనుచున్నాడు. మహాటవులనుండి మదపుటేనుగులంబట్టి తెప్పించి కదనమున కాయత్తము సేయుచున్నాడు. వేనవేలు పారసీక హయంబుల బహుధనములిచ్చి కొనుచున్నాడు. పదివేల యేనుగులు, ముప్పదివేల

గుఱ్ఱపుదళము, ఏబదివేల కాల్బలము, పదివేల రథములు రణమునకు సిద్ధమైయున్నవి. పదాతులందరు నీటజరించు చేపల, మింటబారెడు పులుగుల సైతము గురిదప్పక నొక్క యమ్మున గూల్పగల మేటి విలుకాండ్రు. అట్టి సేనతో జయము గాంచవలయునను పేరాసతో మనంబున వెల్లివిరిసిన యుత్సాహముతో నమ్మహాసేనకు గావలసిన సకల సంభారములతో నతడు రాగల శరత్కాలమున దండెత్తదలచుచున్నాడు. కటకటా! చిరకాలమునుండి స్వాతంత్ర్య మనుభవించుచున్న కాశ్మీర దేశము—భూలోక స్వర్గఖండమని పేరువడసిన కాశ్మీర దేశము—హేమచంద్ర మహారాజు పరిపాలించిన కాశ్మీర దేశము—నెల్లసిరులకు నిల్లగు కాశ్మీర దేశము—దిక్కుమాలిన పడంతివలె నన్యవశవర్తిని యగుచున్నది. రత్నగర్భవంటి యీ దేశము మా సామ్రాజ్యములో జేరునని నాకెంతో సంతోషముగానున్నను మీకు రాగల దుర్దశ దలంచిన నా కడుపు చుమ్మలు చుట్టుచున్నది. మా రాజును గురించి వేరు తెరంగున జెప్పుట నాకు ధర్మముగాదు. కాని భాగ్యవర్ధనుడనగా నెవడో యెరుగుదురా? పాండవ ధార్తరాష్ట్రులకు మొదట గలిగిన మనస్పర్ధ యను చిన్ని మొక్కను తన దురాలోచన లనెడు దోహదములచేత మహావృక్షముజేసి కురు పాండవ వైరమునకు ప్రధానకారణుడై కౌరవ కులమును గూకటి వ్రేళ్ళతో నాశనముజేసిన శకుని వంశస్థుడు. 'శ్యాలకో గృహనాశాయ' యను సామెత నిజముజేసిన దుష్టచిత్తు డతడు. అతని వంశస్థుడైన యీ భాగ్యవర్ధనుడు వానికన్న బదియాకులెక్కువ చదువుకొన్నవాడు. ప్రజలను మంగలములో బెట్టి వేచినట్లు హింసించును. భరింపరాని పన్నులు గట్టును. భాగ్యవంతుల గృహములపైబడి దోచుకొనును. ఎదురాడినవారి వృత్తులు దీయించి కోట కొమ్మలకు గట్టించును. చక్కని యాడువాండ్రందరు దన ప్రక్కకు జేరవలసినదె. వానికి నీతిలేదు. ధర్మభీతిలేదు. పాపభయములేదు. శాపభయములేదు. అట్టి రాజు పాలనక్రింద మీ రెట్లు వేగుచున్నా

మందురో! విమ్రకిమి న్యాయమున బ్రదుకుచున్నాము, వానిమంత్రులు కుటిలమార్గ పరతంత్రులు. దేశము పరాక్రాంత మగుటకన్న జనులకు గొప్పకష్టము లేదుగదా! కాటకముల సహింపవచ్చును. ఈతిబాధల నోర్వవచ్చును. అంతఃకలహముల నడచుకొనవచ్చును, మహామారి మొదలగు ప్రళయ రోగముల భరింపవచ్చును. కాని, పరరాజుపాలన మెక్కుడినదైన సైరించుట కష్టము. దేశమందలి ధనధాన్యముల నెల్ల నతఁడే తగిలించుకొనిపోవును. రత్నగర్భలవంటి భూములు చవుటిపఱ్ఱలు జేయును. గనులన్నిటిని త్రవ్వుకొని పోవును. తన దేశస్థులకన్ని గొప్ప యుద్యోగముల నిచ్చును. వెయ్యేల! జయింపబడిన దేశస్థులను బానిసలం జేయును. నోరున్నవారు మాటాడ రాదు, చెవులున్నను వినరాదు. చేరెడు కన్నులున్నను జూడరాదు. వారి సాహసము నయిసిపోవును. ధైర్యము తరిగిపోవును, మగంటిమి మంటిపాలగును, ధైర్యమును వెడలగొట్టి భీతి వారి మనస్సుల నాక్రమించును. అడుగడుగునకు వారు పరరాజులకు జేతులు జోడించి జోహారులు సేయుదురు. పరులకు బట్టులవలె బొగడి స్తోత్రపాఠకు లగుదురు. వెయ్యేల! పరరాజు పాలనలోనున్న జనులు మృగముల కన్న బులుగులకన్న బురుగులకన్న నికృష్టమైన జీవనము జేయుదురు, నాశత్రులకైన నేనిట్టి కష్టముల గోరను. 'జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ' యను నార్యోక్తి మీరు వినలేదా? తల్లియు జన్మభూమియు స్వర్గముకన్న నెక్కుడని దీనిభావము. తల్లిని గోల్పోయి బ్రదుకవచ్చును. బిడ్డలు మృతులైన బ్రదుకవచ్చును. కులకాంత కూలిన మనవచ్చును. ధనముపోయిన బ్రతుకవచ్చును. కాని మాతృదేశము పరాక్రాంత మయినచో బ్రతుకజాలము. ఆదినమే దేశస్థులకు మరణదినము. ఆ దినమే యాత్మగౌరవంబునకు గడపటిదినము. సర్వసుఖముల కంత్యదినము, ఆ దుర్దినము మీకు రాకపోవుగాక! ఆ యాపద మీకు దప్పుగాక!"

ఈ సంభాషణము మొదట సామాన్య స్వరముతోనే యత డారంభించెనుగాని వెళ్ళినకొలది క్రమక్రమముగా నుత్సాహ

పూరితుడై యెలుగెత్తి చెప్పెను. అది వినుచున్న దచ్చట జేరిన సైనికులలో గొందరు—"హాహా" యనియు, "శివశివా" యనియు, "హరిహరీ" యనియు, "శాంతకర్మ మెంతకర్మ" మనియు సంతాపార్థములైన పదముల నుచ్చరించిరి. అతడు సంభాషణ ముగించిన పిదప నందులో నొకడు—"గాంధార రాజునకు మన దేశముమీద నింత కోపమేల? మన మతని కేమపకారము జేసితిమి?" యని తక్కినవారి నడిగెను. అందుకు వేదశర్మ యిట్లుత్తరము జెప్పెను.

"ఒకరాజు మరియొక దేశముపై దండెత్తుటకు గారణ మవసరము లేదు, అపకారము చేయనక్కరలేదు. మీ దేశము దుర్బల మగుట యొక్క కారణము. అతడు బలవంతుడగుట యొక్క కారణము. అతనికి గొప్ప యాశ లుండుట యొక కారణము. కారణము లడయ నేల? పెనుచేప చిరుచేపం దినును, ముంగిస పామును జంపును. సర్పము కప్పను గబళించును. కప్ప పురుగులను భ్రమింగును. పులి మేకం జంపును. ఇందొకదానికొకటి యేమి యపకృతి గావించెను? బలవంతులు బలహీనులం జెరుపుట నైజము. అదియునుగాక కొన్ని జంతువులకు వలెనే కొందరు మానవులకు గూడ దుష్కార్యాచరణము సహజము. నూరువరాలు వెలగల చీర చిమ్మెట బొత్తలు పొడిచి పాడుసేయును, ప్రశస్తమయిన పుస్తకముల జెదపురుగులు నాశనము జేయును, కావున దురాత్ముల కపకారముతో బనిలేదు. అంతియేగాక భూపతు లాశాపిశాచగ్రస్తులు. నేల నాలుగు చెరంగు లేలినను వారి యాశదీరదు. మూడులోకములు హస్తగతములైనను వారి నావహించిన యాశా పిశాచమున కాకలిదీరదు. భూమండలమంతయు జయించినవాడు సైతము భగవంతుడు తన విజయము నిమిత్తము నూతన ఖండముల సృజియించిన బాగుండునని తలంచుచుండును! ఇవియన్నియు నటుండనిండు! విభీషణుడు త్రేతాయుగమందు రావణ సైన్యమునందేగాక ప్రతియుగమునందు, ప్రతిదేశమునందు, ప్రతి సైన్యమునందు నున్నాడు. తన నెత్తురు తన జాడ జూపినప్పుడు తన

నీడ తన్ను బగతురకు బట్టి యిచ్చినప్పుడు తన యుడుగులజాడయె తన నెలవు దెలిపినప్పుడు మానవుడు పరులచే హింసింపబడక పోడుగదా !"

ఈ కడపటి మాటలు కర్ణములం జొరబడి మనస్సునకు నూదులువలె నాటెను. "ఎవడా విభీషణుడు ? ఎవడా దేశద్రోహి ? ఈరాజ్యమం దట్టివాడుండగలడా?" యని కొందరరచిరి. "శాంతిపుడు. శాంతింపుడు" అని మరికొందరు వారిని వారించిరి. వేదశర్మ— "క్రమక్రమముగా మీకే తెలియును. నిప్పు లోపలి యటకమీద బెట్టి యిల్లంటించినను మంటలు పైకి రాకపోవు. ఓపికపట్టి యుండుడు" అని బదులు చెప్పెను, అందులో గొందరు—"స్వామీ ! మర్మము బెట్టి మాటలాడి మమ్ముం జంపనేల ? ఇంతవరకు జెప్పితిరికదా ! తక్కినదిగూడ స్పష్టముగా జెప్పుడు. మేము పరరాజులకు దాసులము కాలేము. బెబ్బులులవలె బరసైనికులువచ్చి దేశమాక్రమించి యూళ్ళు కొల్లగొనుచుండగా మేము చూడలేము. కాశ్మీరదేశము కొరకు, రాజకుటుంబముకొరకు మేము మానెత్తురు ధారపోయుదుము, ప్రాణములు బలియిత్తుము. ద్రోహులను శిక్షింతుము. విషయము సమూలకముగా దెలిపి మమ్మనుగ్రహింపుడు" అని పలికిరి.

"అయ్యా ! మీరు బలవంతపెట్టుచున్నారు. గనుక చెప్పక తప్పదు. మీరాజు చిన్నవాడగుటచే మంత్రులు లంచగొండులై దేశము పరుల కప్పగించుచున్నారు. మీరాజకుటుంబమున వెనుకటి రాజు సహోదరుడైన చిత్రభానునకు సరిపడదుగాని, యుత దధికారము వహించునేని, నేటిమంత్రులు తొలగింపబడుదురేని రాజభక్తిగల దండనాథుడు మీవంటి శౌర్యధైర్యముగల బంట్లును రణరంగమునకు నడుపుదురేని ఇటువంటి గాంధార రాజులను నూరుమందిని మీరు జయింపవచ్చును. అన్నిబలములుకన్న నైక్యమత్యబల మెక్కువది. అదియే జయమును సమకూర్చును" అని సన్నసన్నముగా దన యుపన్యాసము ముగించెను.

ఆ మాటలు వానినోట వెడలినతోడనే—"మంత్రులే ? మంత్రులే ? ఓరీ రాజద్రోహులారా ! ఓరీ దేశద్రోహులారా ! ఓరీ నీచామొగములుముండా ! ఓరీ లంచగొండి ముండాకొడుకులారా !" యని కొందరు దూషింప నారంభించిరి.

"లంచగొండులు ధనమునకై దేశమునైన నమ్మివేయుదురు. వారిని నిలువనీయగూడద"ని కొందరు పలికిరి. "చిత్రభాను డధికారము వహించుట దేశక్షేమకరమ"ని కొందరు వచించిరి. "చిత్రభానుడు భ్రాతృద్రోహి. వాని కధికారమిచ్చుట తప్ప"ని కొందరు భాషించిరి.

ఇట్లు పలువురు పలువిధంబుల సంభాషించుచు నర్ధరాత్రమగుటచే నిద్రాపీడితులై స్వగృహముల కరిగిరి. వేదశర్మ తెల్లవారుజామున సైనికులు మనస్సులలో జిచ్చుపెట్టి తన దారింబోయెను.

మరునా డుదయమున సైనికులు లేచి గుంపులుగూడి వేదశర్మ చెప్పిన వృత్తాంతమంతయు బహువిధముల చర్చింపదొడగిరి. "అది నిజమ"ని కొందరు, "సిలివార్తయ"ని కొందరు, దమకుం దోచిన పోల్కి బలికిరి. "మంత్రుల నమ్మరాద"ని కొందరు, "వారివంటి సజ్జనులు లేర"ని కొందరు వాదించిరి. "చిత్రభానుడు దుర్జనుడ"ని కొందరు, "సజ్జనుడ"ని కొందరు వక్కాణించిరి.

పిమ్మట దండపాణి వజ్రపాణియు, గదాధరుడు, శూలపాణియు నెప్పటియట్లరాగా వారికా వృత్తాంత మెరిగించిరి. గదాధరుడు శూలపాణియు—"నిదియెల్లకల్ల, ఇవి శత్రువులకల్పనలు, నమ్మరాద"ని గట్టిగా జెప్పిరి. దండపాణియు వజ్రపాణియు—"నిజమని నమ్మరాదు. కల్లయని త్రోసివేయరాదు, ఏపుట్టలో ఏపామున్నదో మనమెరుంగుదుము ?" అని చెప్పి చాటుచాటుగ దమకాప్తులయిన క్రింది యుద్యోగస్థులతో—"బాలరాజు పరిపాలనము చేటునకు మూలమని"యు "సమర్థుడెవరైన రాజ్యాధికారము వహించిన మేలగున"నియు జెప్పుచు వచ్చిరి.

మరునాడు మధ్యాహ్నమునకీవార్త కారుచిచ్చువలె శ్రీనగర మందంతట రేగెను. అత్యుత్సాహముతో ప్రజలందరు దీనిని గురించి మాటలాడు కొనుచుండిరి. ఏమూల జూచిన మనుష్య గుంపులే. ఎక్కడ నాలకించిన దండయాత్రా విషయమే. ఎక్కడ జర్చించిన మంత్రుల ప్రవర్తనమే. కొందరు హేమచంద్రుని గూర్చి విచారించిరి. కొందరు విక్రమసేనుని దురవస్థకు జింతించిరి. కొందరు మంత్రులను దూషించిరి. ఇన్నిమాటలేల ? ఆడువాండ్రు మగవాండ్రు బాలురు వృద్ధులు భిక్షుకులు పరిచారకులు సర్వజనులు తద్విషయములనె జర్చించుచు బనిపాటలు మానియుండిరి. ఊరంతయు నట్టుడికి నట్లుండెను. కొందరు పిచ్చివాండ్రువలె సంచరించిరి. కొందరు మంత్రుల యింటిమీదబడి వారిని గఠిన ప్రశ్నము లనెడు రాళ్ళతో రువ్విరి. దండయాత్రాభయమున గొందరు నగరము విడిచి పల్లెలకు బోవ దలపెట్టిరి. క్రమక్రమముగా నీవార్త రాచనగరు జేరెను. విక్రమసేనుడు రిచ్చవడియెను. హర్షవర్ధనుడు తల్లి కడకరిగి యువ్వార్త చెప్పి యామె నాశ్చర్య సముద్రములో ముంచెను. కొంతసే పామె విచారించి యిది కల్పిత కథయని కొడుకులతో జెప్పెను. నర్మద యేదో పనిమీద నగరములోనికిబోయి ప్రజలలో వ్యక్తమగుచున్న యమ్మహోత్సాహము భయము స్వయముగా జూచి వచ్చినదగుటచే నది చేతులు ద్రిప్పుకొని యభినయము జేయుచు నేత్రవిభ్రమము చేతను ముఖవైలక్ష్యముచేతను నెంతో చిత్రముగా వర్ణింప దొడగెను. నగరమెట్లుండెనో నగరునట్టె యుండెను. సేవకులు మిక్కిలి కలవళముపడిరి. గాంధారరాజ దండయాత్ర ప్రతివారి పెదవులమీద నుండెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుడును ప్రజల కోలాహలమును దమ యభయప్రదానముచే గొంతవరకు నివారించి యరవిందాదేవికిని విక్రమసేనునకును దప్పక చిత్తక్షోభము గలిగియుండునని తన్నివారణార్థము రాచనగరునకు దేవి పిలువనంపకయే పోయిరి.

అరవిందాదేవి వారి నెప్పటియట్ల గౌరవించి గాంధారరాజ దండయాత్రా విషయమున నేదయిన సత్యమున్నదా యని యడిగెను. ఆ ప్రశ్నకు మణివర్మ యిట్లుత్తర మిచ్చెను.

“అమ్మా! ఇందు లేశమయిన సత్యములేదు. మన వేగులవాండ్రు గాంధారదేశపు సరిహద్దులనుండి యీ నడుమనే వచ్చినారు. ఆ దేశము యుద్ధసన్నాహములేక నిస్తరంగమగు సముద్రమువలె నున్నదని చెప్పిరి. అదిగాక మనదేశమునుండి వణిజులు కొందరక్కడికి బోయివచ్చిరి. అక్కడనుండి బేహారముసేయుట కిక్కడికి గొందరు వచ్చియుండిరి. వారెవ్వరీమాట చెప్పలేదు. ఇది యెవ్వరో రాజకుటుంబమునకు నగరజనంబునకు జిత్తసంక్షోభమునకు గలిగింపవలెనని పుట్టించిన కల్లవార్త ఇదినమ్మి మీరు మోసపోకుడు. మీమనస్సులు ప్రసన్నములుగా నుంచుకొనుడు. భయము సర్వావయవముల పటుత్వము నడంచును. ధైర్యముం జెరుచును. కార్యముల నెల్ల విఘాత మొనర్చును. కావున భయమున కెడమీయవలదు. మేము గూడ మిమ్ము ద్రోహము సేయుచున్నామని లోకములో నపవాదములు బైలుదేరినవి. మావిషయమై మేము చెప్పుకొనరాదు. మాపూర్వచరితము, మాస్వభావము, మాఋజుత్వములను గురించి సాక్ష్యమీయవలయును గాని మామాటలుగావు. దీనికి మీయంతఃకరణమే ప్రమాణము.”

అనవుడు రాజమాత—“ఇవి కట్టుకథలని విక్రమసేనునితో మొట్టమొదటనే చెప్పితిని. మీపై మాకనుమానము లేదు” అని చెప్పెను. అమాత్యులు సెలవు గైకొని యంతఃపురము విడిచిపోయిరి.

పదునొకండవ ప్రకరణము

వేదవర్మ పలుకులవలన గలిగిన యలజడి సంపూర్ణముగా నడగకమునుపే మరియొక విషయము రాజకులమునకు మహాందోళనము

గలిగించెను. వెనుకటిగొడవ జరిగిన నాల్గవనాటి రేయి రెండు గడియలు గడచిన వెనుక రాచనగరుకడకు నొక గ్రొత్తపురుషుడు పోయి ద్వార రక్షకులం జూచి—“ అయ్యా ! అరవిందాదేవి పుట్టినింటనుండి నేను వచ్చితిని. ఆమె జనకుడగు మహేంద్రదేవుడు నన్నతి రహస్యముగా దేవిగారి కొక రహస్య సందేశ మెరింగించి రమ్మని పనిచె. తత్కారణమున నేనిటవచ్చితిని. నేను వచ్చినపని రాజకులమునకు మహోపకారకముగా బరిణమించును గావున మీరతి శీఘ్రమున నారాక యమ్మహాదేవి కెరిగించి దర్శనము చేయింపుడు ” అని రహస్యముగ జెప్పెను. అప్పలుకులువిని—“ మీరెవ్వరు ? మీపేరేమి ? పాంచాల నాయకులైన మహేంద్ర దేవులు మిమ్ము పంపిరని మిమ్ము నమ్ముట కానవాలేమున్నది ?” అని యడిగిరి. అనవుడు నప్పురుషుడు—“ నాపేరు సోమభట్టు. నేను బ్రాహ్మణుడను. పాంచాలరాజ పురోహితుడగు హరదత్తుని పుత్రుడను. దేవిగారు నాతండ్రి నెరుగుదురు. మహేంద్ర దేవునకు వివాహకాలమున నత్తవారిచ్చిన వజ్రపు టుంగరము నాకాయన కూతునకుం జూపుమని యానవాలుగ నిచ్చె. ఇది యాయుంగరము, కావలయు నేని దీనింజేకొని మీరామెకుం జూపుడు” అని బదులుచెప్పి యప్పురుషు డంగుళీయకము వారి కిచ్చెను. రాజ భటులు దానింగైకొని యంతఃపుర సంరక్షకునికడ కరిగి యావృత్తాంతము జెప్పి యది వానికిచ్చిరి. అతఁ డదియెల్ల నర్మద కెరిగించి యుంగర మామె కిచ్చి దేవికడకు బంపెను.

నర్మద దానిం బుచ్చుకొని యరవిందాదేవి కడకు బోయి యువ్వార్త నెరిగించెను, ఆదేవి దీపముల వెలుగున నయ్యంగుళీయకము ముందరభాగము వెనుకభాగము మిక్కిలి శ్రద్ధతో బరీక్షించి చూచి— “ ఓసీ ! నర్మదా ! ఇది మాజనకునకు వివాహకాలమున నామాతామహులిచ్చిన యుంగరమే. కావున నితడు తప్పక మహేంద్రదేవుని చేత బంపబడినవాడే యైయుండును. లోపలికి రానిమ్మని చెప్పుము, పురోహిత నందను డగుటచే నితడు పరమ వైదికుడు గావున నన్నుం

జూడదగును" అని దానిం బంచెను. అదియు యథాక్రమముగా నంతఃపుర రక్షకునకును నతఁడు ద్వారపాలకులకును దెలుప వారా భూసురుని నగరు ప్రవేశపెట్టిరి. ఒక వృద్ధకంచుకి దారిజూప నాఁజన్నిగట్టు బహుద్వారములు గడచి యభ్యంతర మందిరముంజేరి కిశోరద్వయ మధ్యమునను్న యాఁడుసింగముంబోలి కుమారద్వయ సమేతయైన యరవిందాదేవి యెట్టయెదుట నిలిచెను. ఆమె యుచితాసనంబున నాతనిం గూర్చుండఁబనిచి మహేంద్రదేవునియు దన తల్లియు సోదరులయు బంధుగులయు సేమమరసి యాతని తండ్రి క్షేమమడిగెను. తనతండ్రి కాలధర్మము నొందెనని యాతఁడు విన్నవించి యిట్లనియె—"అమ్మా! నాతండ్రి స్వర్గస్థుడగుటచేతనే మీతండ్రిగారు మీయొద్దకు నన్ను బుత్తెంచిరి. ఆయన యున్నపక్షమున నాయననే పంపియుండురు" అనవుడు దేవి—"అయ్యో! మహానుభావులైన మీతండ్రిగారు గతించిరా! సామగాన మాయనతో నంతరించినదని చెప్పవచ్చును, నావివాహ మాయనే చేయించిరి" అని వివాహముమాట జ్ఞప్తికి రాగానే తన నూతనావస్థను దలంచుకొని కన్నీరు వెట్టుకొనెను. సోమభట్టు దేవిని సముయోచితముగా సమాశ్వాసించి యిట్లనియె—

"అమ్మా! నావచ్చినపని చిత్తగింపుము. మీజనకుడైన మహేంద్రదేవుఁడు భర్తవిహీనయైన నీయొక్కయు, పితృవిహీనులయిన మనుమలయొక్కయు సేమమరసి యతిరహస్యముగ మీకొక్కమాటజెప్పి రమ్మని నన్నుం బుత్తెంచెను. మీరది సావధానముగా నాలకింపుడు. సింధుదేశ నాయకుడగు పరంతపుఁడు కాశ్మీరదేశముపై దండు విడియవలెనని సంకల్పించి మహోత్సాహముతో మహాప్రయత్నము సేయుచున్నవాఁడు, పరంతప శబ్దము నేతిబీరకాయగాదు. అతఁడు పరంతపుఁడే. అతనికి మ్లేచ్ఛులు సమరదోహదులు చండప్రతాపులునగు పారసీకులు మిడుతల దండులువలెవచ్చి సాయము చేయుదురట. వారికి జీతములు బత్తెములు నీయనక్కరలేదట.

దొపుడువలన నెంతసొమ్ము వారికి దొరకునో యంతయు వారికిచ్చినం జాలునట. సింధుదేశము మంచిగుఱ్ఱములకు పేరుపడియె. గావున నారాజు సేనలో గుఱ్ఱపు దళము మెండుగ నుండును. అవి గుఱ్ఱములు గావు తేళ్ళుగాని, అదిగాక కాల్బలము గజబలము రథబలము గావలసినంత యుండును" అంతవరకు జెప్పునప్పటికి విక్రమసేను డందుకొని—"దండెత్తువాడు సింధురాజనుచున్నారు, గాంధారరాజని చెప్పడే" నని పలికెను. అనవుడు సోమభట్టు—"కాదు. కాదు, సింధు నాయకుడే, దానికిం దగిన తార్కాణములున్నవి. లిఖితరూపకములైన తార్కాణములు దొరకినవి. కానిచో శాస్త్రజ్ఞానము లోకానుభవము సంపూర్ణముగాగల మహేంద్రదేవునివంటి రాజనీతి కోవిదుడు తన పురోహితుని శ్రమైక సాధ్యంబగు నీపయనమునకు బురికొల్పి పంపునా!" యని యుత్తరమిచ్చెను. అనవుడు నరవిందాదేవి మిక్కిలి విస్మయము నొంది—"ఏమీ! లిఖితరూపకములగు తార్కాణము దొరికినదా? ఎవరు వ్రాసినది? ఎవరికి వ్రాసినది? ఎప్పుడు వ్రాసినది? ఏదేది! చూడనిమ్ము" అని మాటవెంబడి మాట వచ్చునట్లు మిక్కిలి తొందరతో నడిగెను.

అడుగుటయు సోమభట్టు—"అమ్మా! ఎవరననేల? మన చేతులు, మనకాళ్ళు, మనకన్నులు, మనచెవులు వారు మన తోడు నీడలవలె మనతో నుందురు. ఆ నీడలే మనకు శత్రువులు: మన నీడలే మనకు శత్రువులుగదా!" యని బదులు చెప్పెను.

"అయ్యో! వారి నామధేయములు వినువరకు లిఖిత రూపక దృష్టాంతములు చూచువరకు నామనస్సు తత్తరపాటు చెప్ప నలవి గాకున్నది. కావున నీక్షణమే వాటిం బ్రదర్శించి స్థానముదప్పి భ్రమించుచున్న నామనస్సునకుం గుదురుపాటు గలిగింపుము" అని యరవిందాదేవి వానిం ద్వరపెట్టెను. అప్పుడు సోమభట్టు తన కృష్ణాజినముచుట్ట విప్పి యందుండి యొక యడపసంచిదీసి ఆసంచిలో గట్టకడపటి సారంగములో నట్టనడుమ సన్నగుడ్డ చుట్టబడి రెండు

మడతలుగానున్న యొక భూర్జపత్రముదీసి విక్రమసేనుని చేతికిచ్చి చదువుమనెను. అతడు దీపము దగ్గరకుబోయి యిట్లు చదివెను—

శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ త్రిభువనమల్ల కిన్నరేంద్ర ఘటా పంచానన పరరాజ వేశ్యా భుజంగ సకల సమరాంగణ సార్వభౌమ ప్రముఖ బిరుదాంకితులును సింధుదేశాధీశ్వరులునునగు స్వస్తిశ్రీ పరంతప మహారాజుగారి దివ్యచరణారవింద సన్నిధికి కాశ్మీరరాజ మంత్రియు మీ సేవకుడునగు మణివర్మ వందన శతపురస్సరముగా వ్రాసికొన్న విజ్ఞాపనము.

బౌద్ధభిక్షుక వేషధారియైన మీ వేగులవానిచేత దేవరవారు పరమానుగ్రహమున నాకు వ్రాయించి పంపిన లేఖ నందుకొంటిని. కన్నుల నద్దుకొంటిని. పూవుదండవలె శిరమున ధరించితిని. ఈసేవకుని మీద నిర్హేతుకముగా మీకింత యనుగ్రహము గలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించితిని. నాహృదయానందము దెలియజేయుటకు దగిన మాటలు నేనేరకున్నవాడ. మీరు కాశ్మీరదేశము దండెత్తు గుతూహల పడుచున్నట్లు వ్రాసినారు. ఆ దేశ మేపాటిబలము గలదని యడిగినారు. మీసంకల్పము శ్లాఘాపాత్రము. ఈరాజ్యము పూర్వము బలమైనదేగాని నేటికాలమున రాజు చిన్నవాడగుటచే రాజ్యము దుర్బలముగానున్నది. మానవశరీరమునం దరిషడ్వర్గమువోలె నీదేశమున నంతశ్శత్రువులు బలాఢ్యులు గలరు. వారి రాయిడిచేత నెలుకలు దొలిచిన యిల్లువలె నీదేశము శిథిలమైయున్నది. దేశము సారవంతమై రత్నగర్భలగు భూములుగలదై స్వర్గఖండమువలె నుండుటంజేసి బాహ్యశత్రులనేకులు దీనిపై గన్నువైచియున్నారు. మాకు ముప్పదివేల సేనకంటె నెక్కువలేదు. దేశస్థితియిది. సాయము జేయుమని నన్ను మీరు కోరినారు. మీచిత్తప్రకారము నేను మీకు దోడుపడియెద. నేను కోరుకొన్నచోట నాకు సారవంతములైన పది యగ్రహారములు, పదిలక్షల రూకలు మీరిచ్చెదనని వ్రాయించిరి. ఇరువది యగ్రహారములు నాకు దయచేయవలెనని కోరుచున్నాను.

మీద మీ చిత్తము. మహాదిస్సా రాజునుబట్టి మీకప్పగించెద. కోట మీ స్వాధీనము జేసెద. ధనాగారములోని దంతపెట్టెలనుండి ప్రోగు చేసిన ధనరాసులతో నిండియున్నది. అప్పుడు లక్ష్మి తాండవ మాడుచు మిమ్ముం బిలుచుచున్నది. మీరు వచ్చి యాక్రమించుటయే కొరత. ఈ దేశము మీ స్వాధీనమగునేని స్వర్గము మీ చేతి క్రిందకు వచ్చినట్లు, మేరుపర్వతము మీ యాధీనమైనట్లు, కైలాసము మీ గడపలో నున్నట్లు. ఆలస్యము చేయక వెంటనే బలముల గూర్చుకొనిరండు. దండపాణియు వజ్రపాణియు నడ్డుపడినట్లు వినరుగాని గదాధరుడు శూలపాణియు నాయంటి కుర్కలు. వారు నా పనుపు దప్పక సేయుదురు. వారు తమ తమ సైన్యభాగములతో వచ్చి మిమ్ముం జేరుదురు. మాధవసేనుడు గూడ మనవాఁడే. ఆ మువ్వురకుగూడ మీరు మనపని తీరిన పిమ్మట దగిన పారితోషికములిచ్చి సంతోషపెట్టవలయు. మీరు నాపేర దీనికుత్తరము వ్రాయునప్పుడు దానిలో నాపేరు వ్రాయక యశోవర్ధనునకు వ్రాయవలయును, సాముల వాని వేషము వేయించి నా వేగులవానిని మీకడకే యుత్తరమిచ్చి పంపుచున్నాను. ఇదే వందన శతము.

ఇట్లు విన్నవించు మీ విధేయుడు,

మణివర్మ.

కుమారుడు జాబు చదువుట ముగించినతోడనే యరవిందా దేవి—"నాయనా! నీవు మణివర్మ వ్రాత నెరుగుదువు కదా! ఇది యతని వ్రాతయగునా?" యని యడిగెను. "తల్లీ! మణివర్మ లేఖనము నే నెరుగుదును, అక్షరములు గుండ్రములై యాణిముత్తెములట్లుండును, పంక్తులు వంకరలేక ముత్యాలకోవలు పరచినట్లుండును. అక్షరములు మిక్కిలి దగ్గరగా వ్రాయుట యతని కలవాటు, పెద్ద గ్రంథము చిన్నచోటున నతడిమిడింప గలడు. ఆ నైపుణ్య మిందు స్పష్టముగ గనబడుచున్నది. తలకట్లు పొల్లులు తీర్చుటలో నతని హస్తమున కొకానొక వింతకౌశలము గలదు. అదియు నిందు గనబడు

చున్నది. కావున నీవ్రాత యాతనిదేయని నాకు దోచుచున్నది” అని యుత్తరము జెప్పెను. అదివిని యాదేవి నిట్టూర్పు విడిచి—“ఈవ్రాత తప్పక మణివర్మదే యైనపక్షమున గాశ్మీర రాజ్యలక్ష్మి ముఖమున బ్రహ్మ మిక్కిలి చెడ్డవ్రాత వ్రాసెనని నేను దలంచెద. అట్లైకానిచో మేరువువంటి ధైర్యమును సముద్రునివంటి గాంభీర్యమును రాజ సామాన్య దుర్లభమైన సౌజన్యమునుగల మీతండ్రిగారేల దారుణముగా నస్తమింతురు? హా రాజ్యలక్ష్మీ! నీకును మాకును ఋణము దీరినదా? మాపైని నీకు విసుగుదోచినదా? మమ్ము విడిచి పరరాజుల పాలుగాదలచితివా? పరమేశ్వరు మాయ యెట్లున్నదో యట్లు కాగలదు” అని పలికి కుమారు లధైర్య పడుదురేమోయని వెంటనే శంకదోప నాధోరణి దప్పించి యాదేవి వెండియు సోమభట్టు నుద్దేశించి—“అయ్యా! ఇది యెట్లు మాతండ్రిగారికి దొరికినది?” యని యడిగెను. అందుకు సోమభట్టిట్లనియె—“అమ్మా! ఇది చిత్రముగా లభించినది. ఒక పాములవాడు కన్యాకుబ్జపట్టణమున దన పాముల నాడించి ధనమార్జించుకొని యిందందు దిరుగుచుండెను. ఒకనాడు వాడు తానార్జించిన విత్తముం దీసికొని యూరుచివరనున్న కల్లంగడికిబోయి రెండు లొట్టియల కల్లుద్రావి యొడలుమరచి కొంతసేపు దొరలి కొంతసేపు నేలబొరలి తెలివివచ్చినతోడనే మరల కొంత ద్రావి ప్రక్కనున్నవారితో నిర్హేతుకముగా గయ్యమునకు గాలుదువ్వి వారిపై బడెను. అప్పుడు జుట్టుజుట్టు పట్టుకొని వాండ్రు పోరాడిరి. ఈ భూర్జపత్రము వాడు తన తలపాగలో జాగ్రత్తగా దాచెను. ఈ కలహములో తనగుడ్డ వీడిపోవుటంజేసి యిది నేలంబడెను. మహేంద్రదేవ మహారాజుగారి వేగులవాండ్రు దేశమందంతట వ్యాపించియుందురు గావున నాడు కల్లంగడిలోనున్న యొక చారుడు మెల్లగా దీనిం దీసికొని మహారాజుగారి కిచ్చెను. ఈ భూర్జపత్రము యొక్క చరిత్రమిది. ఇందు నమ్మకపోవుట కేమియు లేదు. అంతయు సహజముగా నున్నది. అసంభవమేమియు గానబడదు. కావున

మీతండ్రిగారిట్లు మీతో జెప్పుమనిరి ; మణివర్మను మాధవసేనుని నమ్మి మీయుద్ధప్రాణము లాతని చేతం బెట్టనలదు. అవి పూలదండలు గావు. కుబుసమూడ్చిన క్రోడిత్రాచులు. అవి పగడములుగావు. చంద్రనిప్పులు. అవి క్షీరములుగావు సున్నపునీళ్ళు. అవి హంసలు గావు. కొంగలు. అవి గోవులుగావు. గోచర్మముదాల్చిన బెబ్బులులు. కావున నమ్మి మోసపోకుము. స్త్రీప్రాణములు బాలుర ప్రాణములు విషాగ్నులవలన శస్త్రాది సాధనములవలన గాపాడుకొనునది. ఇది మీనాయనగారి సందేశము. దీనిని రత్నాభరణమువలె మీశిరంబున దాల్పనగు. మహామంత్రమువలె భక్తితో స్మరియింపవలెను. అమ్మా ! నావచ్చిన పనియైనది. చీకటి పడినతరువాత నగరుసొచ్చి రేయి రెండుజాములు గాకమునుపే యూరు విడిచిపోవలసినదని మీతండ్రిగారు సెలవిచ్చిరి. నేనిచ్చట కెల్లవారువరకు నుండరాదు. మీయమాత్యులు మీసేనాపతులు నన్ను బలుసిలుగుల బెట్టుదురు. మీతండ్రికి బురోహితుడనై మీకు హిత మాచరింపవచ్చితిని. మేము ఛాందసులము. అలౌకికులము. ముక్కుకు సూటిగ బోవువారము. దారిన వెళ్ళి దారిన వచ్చువారము. మీక్షేమ మతనికి వెంటనే యెరిగింపుమనికూడ మీతండ్రిగారు సెలవిచ్చిరి అందుచే నాకు సెల వొసంగుము" అని లేచెను.

అరవిందయు విక్రమసేనుడు హర్షవర్ధనుడును లేచి వానికి నమస్కరించిరి. " అయ్యా ! మేమీగడియవరకు క్షేమముగా నున్నామని మానాయనగారితో జెప్పుడు. ఇక్కడి స్థితిగతుల నరసి నేనాయనకు కర్తవ్యమును గురించి జాబువ్రాసి విశ్వాసముగల బంటు నంపెదను. అందర నడిగితినని జెప్పుడు. దైవానుగ్రహమున బ్రతికితిమా మరల దర్శనము జేయుదుమని జెప్పుము " అని యరవిందాదేవి వ్రాకుచ్చి వాని నంపెను.

ఆ భూర్జపత్రము విక్రమసేనుని చేతినుండి హర్షవర్ధనుడు దీసికొని చదువుకొని—" అమ్మా ! మనము దొంగలగుంపు నడుమ

నున్నాముసుమీ!" యని పలికెను. "కుమారా! అది యిటులైనను నేను జాగ్రత్తగా దాచెదన" ని తల్లి పుచ్చుకొని మరల మరల దానిం జదువుకొని—"వత్సలారా! ప్రొద్దుపోయినది, పండుకొనుడు, భయము లేదు" అని వారిం బానుపుల జేర్చి నిద్రపుచ్చెను.

అరవిందాదేవికి జాలసేపు నిద్రపట్టనే లేదు. తెల్లవారుజామున నొక చిన్నకునుకు పట్టెను. అంతలోనే పగతురు కోట నాక్రమించి విక్రమసేనునిం బట్టుకొని బంధించినట్లు దుస్స్వప్నము రాగా నాకె నిద్రలో నయ్యో యయ్యో యని యరచి వగచి త్రుళ్ళిపడి మేల్కాంచి లేచి విక్రమసేనుని పాన్పునకడకు బోయి కొడుకు జూచుకొని యది కలగదా యని ధైర్యము దెచ్చుకొని నర్మదను లేపి తన దుస్స్వప్నమంతయు నెరిగించి మరల గన్నుమూసిన నెక్కడ పాడుకల వచ్చునో యని శంకించి తెల్లవారువరకు దానితో మాట్లాడుచుండెను తెల్లవారినపిదప సమయోచిత కృత్యములు దీర్చి ఆ దేవి మణివర్మం బిలుచుకొని రమ్మని యొక సేవకునిం బనిచెను.

అతడును స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములు దీర్చికొని సముచిత వేషంబు దాల్చి రాచనగరు జొచ్చి దేవిని సందర్శించెను. విక్రమసేనుడా ప్రక్క నుండెను. వారి మొగము లెప్పటియట్లు ప్రసన్నములు గాక వేరుభంగి నుండుటచే నేదో క్లిష్టవిషయము వారి మనస్సులం బీడించుచున్నదని వృద్ధమంత్రి యూహించి కారణ మడుగబోవుచుండ నంతలో నరవిందాదేవి యుచితాసనంబున నతనిం గూర్చుండబనిచి కడచినరేయి సోమభట్టు తెచ్చిన భూర్జపత్ర మతని చేతికిచ్చి చదువుకొమ్మనియెను. ఆ సచివోత్తముడు లేఖ నామూలాగ్రముగ జదువుకొని విస్మితుడై యేమనుటకు నోటమాట రాక చదివినదే చదువుచు లేఖ దిరుగవేయుచు వెఱ్ఱివానివలె నుండెను. అప్పు డరవిందాదేవి వాని నుద్దేశించి—"అయ్యా! లేఖలోని వ్రాత నీయది యగునా?" యని యడిగెను. "అమ్మా! వ్రాత నాయది కాదు. ఈ జాబు నెన్నడు నేను వ్రాయలేదు. సింధునాయకుడగు పరంతపుని పేరు

వినుటయేకాని వాని నెన్నడు జూడలేదు. వానికి నాకు సంబంధము లేదు కాని యీ వ్రాత యచ్చముగ నా వ్రాతవలెనే యున్నది. అక్షరముల పొందిక తలకట్లయొక్కయు పొల్లులయొక్కయు తీరు నే వ్రాసినప్పు డెట్లుండునో యట్లే యున్నది. ఇదిచూడ మాయగా నున్నది" అని యతడు బదులు చెప్పెను.

"అయ్యో! వ్రాత నీ వ్రాతవలె నున్నదా? అక్షరములు పొందిక తలకట్లతీరు పొల్లులతీరు నీ వ్రాతలో నున్నట్లె యున్నవా? కాని బాబు నీవు వ్రాసినది కాదా? ఇది యెవ్వరైన విశ్వసింతురని నీవు చెప్పుచుంటివా? బాలకులు శిశువులు నమ్మవలయు. పశువుల వంటి బాలీసులు నమ్మవలయు. మతిలేనివారు నమ్మవలయు. ఇట్టి పలుకులు నమ్ముటకు మేము వెఱ్ఱివాండ్రము కాము. నీవే తండ్రివి; నీవే సోదరుడవు. నీవే మాకేమగడయు, మామామగారినాటినుండి మమ్ముం గొలిచియున్నవాడవు నని నేనెంతో విశ్వాసముంచి మాయర్ధప్రాణములు నీకప్పగించినందుకు బదిలక్షల రూకలకు నిరువది యగ్రహారములకు నాసపడి మాగొంతు గోయదలచితివా? చిన్న రాజునుబట్టి పగతురకప్పగింప దలచితివిగా! ఇంతకన్న ద్రోహమున్నదా? భర్తృవియోగ దుఃఖమున మరుగుచున్న నన్ను జూడవైతివి? తండ్రిలేని పసిపాపలని జాలిపడవైతివి? నీవు బెబ్బులులకన్న తోడేళ్ళకన్న విషసర్పములకన్న ఘాతుకకృత్యముల నేయదలచితివే! నీవు చేయదలచుకున్న ద్రోహమునకు యమధర్మరాజు నీనిమిత్తమై క్రొత్తనరకముల సృష్టింపవలయుగాని ప్రాతనరకములు పనికిరావు. నీకగ్రహారములే కావలసిన పక్షమున నన్నడిగిన నేనియ్యనా? రూకల నేనియ్యనా? బిరుదుల నేనియ్యనా? దీనికై గడ్డితినవలెనే? చిరకాలము జీవించితివే! ఎందుకు నీజీవనము? జగజ్జనుల బీడించుచు సర్పము వేయి సంవత్సరములు జీవించును. గదాధరుడు శూలపాణి మాధవసేనుడు మొదలగు నందరనుగూడ జెరచితివే. ఆహా! తేన బూసిన కత్తియని గడ్డిగప్పిన గొయ్యియని యెరుగక మేము మోస

పోయితిమి. చాలు చాలు! చిత్రభానుడు పరమ దుర్మార్గుడంటివి. అతఁడు మహారాజుగారిని వధించెనంటివి. అతనికన్న నీయాధిక్యమేమి? నీదుశ్చరిత్రమువలన నిఁక నెవ్వరిని నమ్మఁగూడదను నీతి మేము నేర్చుకొంటిమి. బ్రాహ్మణుడవు. వయోవృద్ధుడవు. చిరకాల పరిచితుడవు. కావున మేమూరకుండవలసి వచ్చెఁగాని నీవెట్టిశిక్షకైన పాత్రుడవు. నీకంతఃకరణము లేదు. నీకు గుండెలు లేవు. కటికివాడైన నీకన్న యోగ్యుడు. రాక్షసులైన నీకన్న యోగ్యులు. చాలుచాలు నిఁక బొమ్మ" అని యాగ్రహావిష్టయై యనురాధాదేవి యాతని కడుంగడు దూలనాడెను. విక్రమసేనుఁడు—"తాతగారూ! మాయమ్మ కోపోద్రేకమున మిమ్మిం దూలనాడినదన్నమాటకాని యీ జాబు మీరు వ్రాయని యెడల నిట్లుండుటకు కారణమేమో చెప్పఁగలరా! ఇది యసంభవముగాదా?" యని యడిగెను. మణివర్మ మొగము కళావిహీన మయ్యెను. చిరకాలమునుండి కడువిశ్వాసముతో దానొనర్చిన సేవంతయు బూడిదఁబోసిన పన్నీరయ్యెనని యతఁడు మనంబున విచారించెను. అయినను ధైర్యము దెచ్చుకొని యిట్లనియె—

"కుమారా! రాజపత్ని యైనందున నీకుంబలెనె నాకుం దల్లి. తల్లి బిడ్డలను లోపమున్నప్పుడు లోపమున్నదని భావించినప్పుడు చీవాట్లు పెట్టుట యుక్తము. నేను మహాపరాధము జేసితినని నమ్మి యామె బాణములవంటి మాటలతో నన్ను నొప్పించె, అందుకు నేవిచారింపను. రాజ్య మీస్థితిలో నున్నప్పుడు మిక్కిలి యనుమానాస్పదమైన యిట్టి లేఖ చేయి జిక్కినప్పుడు మీయమ్మయే కాదు—ఎవ్వరైన నిట్లే యందురు. ఈ యపరాధమును నేను జేసినపక్షమున నామె యన్న మాట లన్నిటిని నేనర్హుఁడనే. నేనీతప్పు చేయలేదని నాయంతరాత్మ యెరుగును; భగవంతు డెరుగును. మాధవసేను డెరుగును. ఇది శత్రువుల కల్పనము. బ్రహ్మసృష్టికి బ్రతిసృష్టి జేసిన విశ్వామిత్రుడు వలె నాఁవ్రాత కెవరో మిక్కిలి బుద్ధిమంతుడు ప్రతిసృష్టి గావించినాఁడు. లోకములో నెంతెంత నేరజాణలైన గలరు. పరమేశ్వరుఁడు

సృష్టించిన ఆకులం బోలిన ఆకులు, పండ్ల బోలిన పండ్లు, మవ్వపుం జిగురులుం బోలిన మవ్వపుం జిగురులు జిత్రింపగల చిత్రకారులున్నట్లే రూపంబులం బోలిన రూపంబుల నిర్మించు శిల్పు లున్నట్లే వ్రాతలం బోలిన వ్రాతల సృష్టింపగల భూలోక విశ్వకర్మలు, కలియుగ విశ్వామిత్రులు లోకంబునం గలరు. మీకు నామీద నాగ్రహము బుట్టించుటే వారి సంకల్పము. అందు వారు సంపూర్ణముగా కృతకృత్యులైరి. నన్ను మీరు తూలనాడినట్లు, నాయెడ నమ్మక గోలుపోయినట్లు, నన్ను గొలువునుండి తప్పించినట్లు వారు విందురేని వారి కార్యము నెరవేరినట్లు వారానందింతురు. ఎట్లయిన శత్రువులు సంకల్పసిద్ధులు. తల్లీ! నీవు రోషావేశమున నన్నుం దూలనాడినను నేనాగ్రహింపను. నేను మనోవాక్కాయ కర్మముల మీయెడ దోసమాచరింప దలతునేని కాశీమహాక్షేత్రమున గోసహస్రమును వధించినట్టే. కురుక్షేత్రాది పుణ్యస్థలములలో బ్రాహ్మణహత్యలు చేసినట్లే. నాతల్లిం జంపినట్లే. నాతండ్రిం జంపినట్లే ఇంతకన్న నేనేశపథంబులు చేయుదు? నన్ను గురించి నేజెప్పుకొనుట న్యాయము కాదు. సూర్యచంద్రులు సాక్షులుగా, భూమ్యాది పంచభూతములు సాక్షులుగా నేను మీయెడ కృతజ్ఞుడనై యున్నాడను. ఏపాపమెరుగను. నాచేసిన మేటిసేవ బూడిద బోసిన పన్నీరైనదని నాబ్రతుకు హాస్యాస్పదమైనదని నేను విచారించుచున్నాడను. ఏలయన నమిత రాజభక్తి గల్గియుండుటచేత నేనావల జిత్రభానునకు బగతుడనైతిని. అతని మాయలను నురులలో మీరు చిక్కుటంజేసి మీకు నేబగతుడనైతిని. ఏమైననేమి? మీరు నన్ను గొలువులోనుండి తప్పించినను సరే, దూషించినను సరే, రాజకులమునకు నామేన బ్రాణము లున్నంతసేపు నేనుపకారమే కాని యపకారము సేయను. నాతల దెగవేసి కోటకొమ్మలకు గట్టించినను నేను విచారింపను. నామరణమువలన గాశ్మీరరాజ కుటుంబమునకు మేలగునేని నాజన్మము సార్థకమైనదని నేను సంతోషింతును. నాబుద్ధి, నాశరీరము, నాకాలము, నావయస్సు

మీా సేవకై గడపితిని. కొనయూపిరి యున్నంతసేపు నికముందు నట్లే చేయుదును. ఇట్లు సేయనైతినేని బంచమహాపాతకులు పోవు దుర్గతులకుం బోవుదును."

ఇట్లు సంపూర్ణ మనోవేదనతో సంభాషించి యా వృద్ధసచివుడు వారికడ సెలవు దీసికొనిపోయెను. పోవుటకు సెలవిమ్మని యడిగినప్పుడు గూడ నరవిందాదేవి వానితో మాటలాడలేదు. విక్రమసేనుడు మాత్రము—"మంచిది. పోయి రండ" ని పలికెను. మణివర్మ రాజాంతఃపురమున జరిగిన చిత్రకథ యంతయు మాధవసేనునకు గదాధరాదులకు దెలిపి రాజకుటుంబము చిత్రభానుడు త్రవ్విన గోతిలోబడి లేవలేక యున్నదని మిక్కిలి విచారించెను. వారును దేవి ప్రమాదమున దప్పుదారిం ద్రొక్కినదని నొచ్చుకొనిరి.

మంత్రి వెళ్ళినవెనుక విక్రమసేనుడు తల్లితో—"మణివర్మ చెప్పిన సమాధానము ప్రశాంతమైన సమయమున వెండియు నాలోచింపదగి యున్నద" ని చెప్పెను. "నాయనా! మిత్రు లెవ్వరో శత్రు లెవ్వరో దెలిసికొనుటకు వీలులేని యవస్థలో మనమున్నాము. నామనస్సు చెడిపోయి యున్నది. అది చక్కబడిన వెనుక నట్లు జేయుదము" అని యుత్తరము చెప్పెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

చిత్రభానుడు కర్పూరమంజరికి వజ్రపాణిపై ననురాగము గలుగునట్లు జేయవలసినదని తన భార్యతోడను మల్లికతోడను దన వాక్పటిమమంతయు వినియోగించి చెప్పెనుగదా! తన యాశలన్నియు దానిమీఁదనె నిలిచియుండుటచే నప్పని యెట్లు పరిణమించునో యని మనసులో నింతింత యనరాని బెంగబెట్టుకొని యుండెను. "బాలికతో మాటలాడితివా? మాట్లాడితివా?" యని

యిందుమణి ప్రత్యహముం దొందరపెట్టుచుండెను. మల్లిక గంటబడి నప్పుడెల్ల—"బిడ్డయేమన్నది? చెప్పితివా!" యని యడుగుచుండును. మూడు నాలుగు దినములు గడచిన తరువాత నొకనా డిందుమణి బిడ్డం బిలచి భర్త తనతో జెప్పిన విషయమంతయు నామె కెఱిగించెను. అదివిని కర్పూరమంజరి యనిష్టమును సూచించు చిరునవ్వునవ్వి యూరకుండెను. భావజ్ఞురాలయిన తల్లి యక్కన్యామతల్లి యుల్లము దానివలన జెల్లముగ నెరిగి వల్లభునితో నావృత్తాంతము జెప్పెను. అంత నతడు మల్లికను ద్వారపెట్టి వేధించుటచే నామె కర్పూరమంజరితో మాటలాడి యామె భావమును జిత్రభానుని కెఱిగించెను—"అయ్యా! మీ బాలిక మీ సందేశము నాముఖమున విని నన్ను మొగము వాచునట్లు జీవాట్లు పెట్టినది. బుద్ధిలేదా యని యడిగినది, ఇట్టి సందేశములు తేవలదని నొక్కి చెప్పినది. కావున దేవరవారె స్వయముగా నామె నడుగుట సమంజసము. మీ యెడగల భక్తినైన భయమునైన నామె మీ యుపదేశమును మన్నించి మీకోర్కె దీర్పవచ్చును. ఇది మాకు సాధ్యముగాదు. ఆమె కెవ్వరి యెడ గౌరవమున్నదో వారే ప్రసంగము చేయవలయును గాని మిక్కిలి చనువుగల మాబోంట్లు చేయగూడదు. అనవుడు చిత్రభానుడు తల యూచి—"సరే! ఆమె యభిమతము నేనే కనుగొనియెదన" ని యారేయి భోజనానంతరమున బాలికయున్న గదిలోనికిబోయి సముచితాసనమున గూర్చుండి—"అమ్మాయీ! నీతో నేనొక్క మాట చెప్పదలచి వచ్చితి. స్తిమిత మనస్కవై వినుము" అని చెప్పెను.

ఎన్నడు దన గదిలోనికిరాని తండ్రి యారేయి తనకడకు వచ్చుటచేత నతడు తన వివాహ విషయమునుగూర్చి ప్రసంగింప దలచి యరుదెంచి యుండునని యామె గ్రహించి యాతనికి జెప్పదగిన సమాధానము ముందుగా నూహించుకొని ధైర్యముతో నెదుట మంచముమీద గూర్చుండెను. అప్పుడు తండ్రికి బిడ్డకు నీక్రింది విధమున సంభాషణము జరిగెను.

చిత్రభాను—కుమారీ! నేనును నీతల్లియు మున్ను జేసిన పూజల ఫలముగా నోచిన నోములపంటగా దేవతా వరప్రసాదమువలె మాయదృష్టవశమున లేక లేక యొక్క కుమారితవు జన్మించితివి. నాకు నీవొక కన్ను. నీతమ్ముడు విజయసేను డొక కన్ను. అందు నీవే నామనోరథంబవు, నాకనుల చందమామవు. నాబహిఃప్రాణంబవు. అట్లగుటచే నేను నిన్నొక్క కోరిక గోరదలంచి వచ్చితిని. అది నీవు సఫలము చేసెదవో బహుదుఃఖపరంపరచేత నవసియున్న నామనస్సు చెడిపోవునట్లు నిరాకరించెదవో యెరుగ. ఏమనియెదవు?

కర్పూ—తండ్రీ! అది వినకుండ నేనేమి యుత్తరము చెప్ప గలను?

చిత్ర—బిడ్డా! నీవది విన్నదే! నీతల్లి వలన వింటివి. మల్లిక వలన వింటివి, అయినను నానోటగూడవిని సమాధానముజెప్పు. నీకు వివాహయోగ్యకాలము ప్రాప్తించినది. తగినవరుని నన్వేషింపవలసిన భారము నాపై నున్నది, బిడ్డలకు మాతాపితలకన్న హితార్థులు క్షేమంకరులు నాప్తులు ప్రపంచమున మరియొకరు లేరుగదా! అందుచేత మేమెల్లవిధముల నీమేలు నీసుఖముగోరి వరనిర్ణయము సేయుదుము. స్వయంవరమనుపద్ధతి రాచకొలమున నున్నదిగాని దాని వలన గొన్ని యరిష్టములుండుటచే నది నాకిష్టములేదు. బాలికలు నవయౌవనప్రేరితలై పౌర్వాపర్యములు విచారింపక భావికాల కష్టముల నెన్నలేక—"కన్యా వరయతే రూప" మ్మనునట్లు కేవలము చక్కదనమునే చూచుకొని యేదరిద్రునో గుణహీనునో నాస్తికునో కులభ్రష్టునో విద్యాగంధశూన్యునో వరింతురు. స్వయంవరమున ప్రమాదమున కెన్నో యవకాశములున్నవి. కావున దానిని నేనంగీకరింప, అందుచే మేముచేసిన నిర్ణయమునే నీవు తలయొగ్గి యనుసరింపవలయునని కోరుచున్నాను. 'మాతృదేవోభవ పితృదేవో భవ' యని వేదము చెప్పుచున్నది, మాతాపితలు బిడ్డలపాలి దైవతములు. వారిమాట యవశ్యము గ్రాహ్యము. అట్లగుటంజేసి నీవు

నామాట ననుసరింతువని నమ్మియుంటి. విశేషించి నీవు తక్కిన రాజకన్యల వంటిదానవు కావు. కావ్యనాటకాదులేగాక శాస్త్రముల గూడ నభ్యసించినదానవు. గుణగ్రహణపరాయణవు. సంగీత సాహిత్య ధౌరంధర్యమున నీకు సాటియగుకన్య నేటికాలమున లేదు. నాబిడ్డవగుటచే నేను నిన్ను బొగడగూడదు. గాని నీవిద్యకు వినయము వన్నె పెట్టుచున్నది. ఈనాటి కన్యలవలె గర్వము పెంకె తనము నీకడ నున్నపక్షమున నేనట్లు చెప్పుటకు రాకనేపోదును.

కరుణా—తండ్రీ! స్వయంవరమున బ్రమాదము ఉన్నదనుట నిజమేకాని దమయంతి పొరబడినదా? రుక్మిణి పొరబడినదా? తల్లి దండ్రుల కిష్టములేని పెండ్లికొడుకును జేపట్టినను సుభద్ర పొరబడినదా? విద్యావంతులైన కన్యకలు మనసులో నెంత వలపున్నను నెంత మోహపరవశలైనను స్వయంవర సమయమున దమ కులగౌరవంబును వరుని యాభిజాత్యమును గుణసంపదను జూచుకొనక పోరు

చిత్ర—బిడ్డా! అందరు కన్యకలు దమయంతియట్టివా రగుదురా? అందరు రుక్మిణివంటివా రగుదురా? ఎల్లరు సుభద్రలగుదురా? అవి పురాణములలోని గాథలు. అదిగాకను కవి చాతుర్యమందు మెండుగా నుండును. కవులు గోరంతలు కొండంతలుజేసి వర్ణింతురు. ఆమాట నీవే యెరుగుదువు. దాని కేమిగాని నీ వెవ్వరి కొరకైన మేలు పడితివేమో చెప్పుము. నీవలపున కే రాజకుమారుడైన గురియైనచో నది నా కెరిగింపుము. అతడు స్వీకరింప దగినవాడగునో కాదో చెప్పెద.

కరుణా—ఆ విషయమున నేనిప్పుడేమియుం జెప్పజాల. (అని సిగ్గున దలవంచినది.)

చిత్ర—అమ్మా! మాళవ రాజనందనుడగు మకరందుడు నీకు వచ్చినాడని గర్ణాకర్ణికగ వింటిని. అయ్యది నిజమగునో కాదో నీవు నా కెరిగింపుము. నాకడ సిగ్గుపడకుము. నీమనోభావము స్పష్టముగా దెలుపుము. పెరవాడనుగాను. కన్నతండ్రిని. నీభావము దెలుపుదువేని నేనందున్న గుణదోషము లుగ్గడించెద.

కర్పూ—భావమునకేమిగాని యుక్కుమారుని యందుగల గుణదోషముల నుగ్గడింపుము.

చిత్ర—బిడ్డా! గుణదోషము లుగ్గడింపవలసినదని నన్నడుగు చుంటివా? నీవు విద్యావతివి. గుణగ్రహణశక్తికలదు. అనగూడదు గాని నాకన్న నెక్కువ చదువుకొంటివి. నీవు గ్రహింపలేని గుణ దోషముల నేనెన్నగలనా? అయినం దండ్రినగుటచేతను బెద్దరికము నామీఁద బెట్టుటచేతను జెప్పెద వినుము—మాళవేంద్రుడగు సుదర్శనుడు బౌద్ధుడు. మనము క్షత్రియులము. మనము వర్ణాశ్రమ ధర్మముల బాటింతుము, వారికవి లేవు. మనకు యజ్ఞములు మొదలగు క్రతువులుకలవు. శ్రాద్ధములు మొదలగు పితృకర్మలుగలవు. సంధ్యా వందనాది నిత్యకర్మలుకలవు. ఇవి వారికి లేవు. వారు వేదమును బ్రమాణముగా గ్రహింపరు. శాస్త్రములు విశ్వసింపరు. పురాణములు కల్పిత కథలందురు. ఆత్మ లేదందురు. ఉత్తరలోక ఫలమును నమ్మరు. జగన్నిర్మాణ ధురీణుడగు చతుర్ముఖునికన్నను, విశ్వరక్షణ కళాప్రవీణుడగు నారాయణునికన్నను, జగత్ప్రళయ కారణుడయిన శివునికన్నను శాక్యకులుడైన గౌతమబుద్ధుడె సర్వవిధముల నధికుడని వారు విశ్వసింతురు. ఇన్నిటికన్న గష్టమైన దింకొకటికలదు. వారు పరమేశ్వరుడు లేడందురు. అందుచే నాస్తికులు. ఇట్టి యపవిత్రమగు ధర్మ ముపదేశించి లోకులను ధర్మభ్రష్టులను బరమపతితులను జేసిన యా గౌతమబుద్ధునకు నధమగతులేగాని యుత్తమగతు లుండవుగదా!

కర్పూ—తండ్రీ! బౌద్ధమత సిద్ధాంతములు నీకు సరిపడకపోయిన బోవుగాక! నీ చెప్పిన దోసములు బౌద్ధమతస్థులకడ నుండిన నుండు గాక! కాని లోకోత్తర చరిత్రుడును, బరమపవిత్రుడును, సర్వ దీనజనమిత్రుడును నయిన సిద్ధార్థుని నీవట్లు దూషించుట ధర్మము గాదు. ఆ మహాత్మునికన్న నుత్తముడు నమ్మహానీయునికన్న మాన నీయుడు—నా దేవునికన్న మహానుభావుడు జగంబున మరియొకడు గలడా? ఆ సిద్ధాంతములు నీవు చదువలేదు. వైదిక ధర్మనిరతులగు

పండితులవలన నిజములు కొన్ని, యబద్ధములుకొన్ని విని సౌగత ధర్మములు నింద్యములని దురభిప్రాయము గలిగియుంటివి. అది పొరబాటు. చిత్తగింపుము. అమ్మహాత్ముడు పవిత్ర రాజవంశమున జన్మించి మహీమండలమేలుట కర్హుడై యుండియు దండ్రి కొక్కడె కొడుకయ్యు, నమితలావణ్య కారుణ్య సమేతయగు భార్యం గూడి యుండియు, సకలైశ్వర్యసమృద్ధి గల్గియుండియు లోకము పాప భూయిష్ఠమై యున్నదని విచారించి దుర్గతి పాలగుచున్న మానవ లోకము నుద్ధరింప సమకట్టి యాలుబిడ్డలను, దల్లిదండ్రులను, బంధు మిత్రులను భాగ్యభోగ్యములను విసర్జించి చీని చీనాంబరములకు మారుగా గాషాయవస్త్రములదాల్చి, ముత్యాలహారములకు మారుగా రుద్రాక్షమాలలు ధరించి శిరమున రత్నమకుటమునకు మారుగా జటాజూటము వహించి, గమగమతావులనీను కలపంబులకుమారు బూదిబూసికొని, యుద్యానవనములురోసి వనములడాసి, మేడలు విడిచి చెట్లనీడలవిడిసి, హిరణ్మయ పాత్రముల త్యజించి మృణ్మయ పాత్రముల భుజించి, పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుడై తపంబుసేసి, మేను శుష్కింప జేసి యింద్రియంబులగెల్చి, జీవితముయొక్క పరమార్థముం గని పెట్టెను. ఆ మహానీయుడు మధ్యమలోకమున కలంకారము. క్షత్రియు డగుటచే రాచకొల మాయనవలన వన్నె కెక్కెను. మానవలోక మాయనవలన బవిత్రమైనది. దయాదాక్షిణ్యములే యా మహాత్ముని మతమునకు మూలరాళ్ళు, ఆ శాక్యసింహుడు మూర్తీభవించిన భూతదయయని చెప్పుట యతిశయోక్తిగాదు. భూతదయ యాతని కళేబరముతో నాడు దగ్ధమైపోయినదనుట పొగడ్తగాదు. శాంత మా మహానీయునితో నాడు చితిమీద బూడిదయయ్యెనని పలుకుట కవిచాతుర్యముగాదు, ఆయన బోధామృత మాస్వాదించినవారు ధన్యులు. ఆయనం జూచినవారు కృతకృత్యులు. ఆయన మతము స్వీకరించినవారు పవిత్రులు, ఆయనవలన మానవులు పతితులుగా లేదు. పతితులు పావనులైరి. దుర్జనులు సజ్జనులైరి, అపవిత్రులు పవిత్రులైరి,

ఆ భగవానుడు దేవుడున్నాడనిగాని లేడనిగాని చెప్పలేదు. అంతమాత్రముచేత నతడు నాస్తికుడుగాడు. అతని మతము నాస్తికమతముగాదు. అతడాస్తికులలో నగ్రగణ్యుడని చెప్పవచ్చును. ఆస్తికులమని విఱ్ఱవీగు మానవులలో ననేకులు సత్య నాస్తికులు, ధర్మ నాస్తికులు, దయా నాస్తికులు, భక్తి నాస్తికులు కలరు. ఆ నాస్తికులలో నెందరో యాస్తికులు గలరు. భూతదయా జితేంద్రియత్వము లను రెండును దన్మతమున బరమ సిద్ధాంతములు. ఆ మత మవలంబించిన వారు జీవహింస చేయరు. 'ఆత్మవత్సర్వభూతాని' యను ధర్మము వారియందు స్థిరమైయున్నది. జీవహింసా భయముననే వారు యజ్ఞములు మానిరి.

చిత్ర—అమ్మాయీ! బౌద్ధమతసిద్ధాంతములు నీతల కెక్కినవే! అవి యెక్కడ నేర్చితివి? ఆ మతమున్న నీకింత గౌరవము కలుగుటకు గారణమేమి? గురివెందగింజలు నిప్పులని, గాజుపూసలు జాతిరత్నములని, యెఱ్ఱనిపెంకులు కెంపులని నీవు భ్రమించుచుంటివి.

కర్పూ—తండ్రీ! నేను భ్రమించుటలేదు. నేను విదర్భలో నున్నప్పుడు మైత్రేయియను బౌద్ధయోగిని యొకతె రాజాంతఃపురమునకు వచ్చుచు బోవుచు శుద్ధాంత కాంతలకు నప్పుడప్పుడు సుగతస్వాముల ధర్మములు నుపదేశించుచుండెను. అవి నేను మిక్కిలి శ్రద్ధగ వింటిని. పిమ్మట నామె పాళీభాష నాకుపదేశింప నందులో నున్న ధమ్మపదము మొదలగు నుత్కృష్ట గ్రంథముల జదివితిని. అది కారణముగా నాకు మహానీయుడైన బుద్ధదేవునిమీదను వాని మతముమీదను నమితగౌరవము గలిగినది.

చిత్ర—సహవాస దోషమున సుశీలురు దుశ్శీలురగుట ఆశ్చర్యముగాదు. నీళ్ళకు వస్త్రములకు వాయువునకు వస్తుసహవాసములనుబట్టి సుగంధ దుర్గంధములు గలుగునట్లు మనుష్యులకుగూడ దుర్జన సజ్జన సహవాసమువల్ల దురభిప్రాయ సదభిప్రాయములు పట్టువడును. ఒకవేళ బౌద్ధమతములో నుత్కృష్ట ధర్మము లున్నను బౌద్ధులందరును సుగుణసంపన్నులగుదురా?

కరుణా—తండ్రీ! అందరు సుగుణవంతు లుండరు. కాని మానవేంద్రుడగు సుదర్శనుడు లాటివారితో బోల్పదగినవాడు గాడు. ఆయన గుణరత్నాకరుడు. అతడు తన దేశమున జీవహింస మాన్పించెను. ఆయన నిష్కళంక చరిత్రుడు. పరమ కృపాళుడు. ప్రజలం దన బిడ్డలుగా జూచును. ఆత్మసుఖముకంటె ప్రజాసుఖ మెక్కువగ జూచును. ఎక్కువ పన్నులుగట్టి ప్రజల బాధింపడు. బౌద్ధమతస్థులమీద బక్షపాతము, వైదికమతస్థులమీద ద్వేషము లేదు. అందర సమానముగ జూచును. ఆయన కొమరుడు మకరందుడు పితృమార్గానువర్తి. తల్లిదండ్రులకు విధేయుడు. ప్రజాబాంధవుడు. తండ్రివలెనే యతడుగూడ రాజ్యమందలి ప్రజలలో దండ్రిలేని వారికి దండ్రి. సోదరులు లేనివారికి సోదరుడు. మిత్రులు లేనివారికి మిత్రుడు. బిడ్డలు లేనివారికి బిడ్డ. ఈ విధముగా వారు సర్వజన శ్లాఘనీయులై, కృపాసముద్రులై, ధర్మతత్పరులై రాజ్యపాలనము సేయుచున్నారు.

చిత్ర—ధర్మతత్పరులై పరిపాలించుట నీ వెట్లెఱిగితివి?

కరుణా—మాళవ దేశమున నేనున్న కాలములో వారి యౌదార్యాది గుణములు దెలిసికొనుట కనేకావకాశములు గలిగినవి.

చిత్ర—అంతఃపురమునందున్న విదేశాంగనకు నీకు లోకము నందలి వ్యవహారము, రాజుల పరిపాలనాపద్ధతులు దెలిసికొనుట కవకాశము గలిగినదా? ఎంతో కాలము దేశమునుండి పల్లెలు దిరిగి జనులతో గలసి మెలసి యున్నవారికి దెలియుట కష్టముగదా! నీకవలీలగా దెలిసెనని నీవనినంత మాత్రమున నమ్మవచ్చునా? ఏదో యభిమానమున నిట్లనుచుంటివి.

కరుణా—తండ్రీ! నాపలికినది సత్యముగాని యభిమాన ప్రేరితమైన మాటగాదు! శత్రువులయందైనను గుణమున్నచో గ్రహించుట సత్పురుష లక్షణము.

చిత్ర—గుణమున్న గ్రహింపవచ్చును. లేనిచో గ్రహించు టెట్లు? ప్రస్తుతాంశమువినుము! మకరందునిమీద నీవు వలపు నిలిపి

తివో లేదో నీమాటలచే స్పష్టముగా దేటపడలేదు. కాని వానియెడ నీకుగల యభిమానముంబట్టి నీకాతనిపై గూరిమి గలదని నేను నిశ్చయింపవలసివచ్చినది. మనము వైదికాచార సంపన్నులము. వారు వేదబాహ్యులు, కర్మరహితులు. మనకు వారికిం గలయిక యుపేక్షణీయముగాదు. నీవు దేవాలయమున కరుగుదువు; వారు దేవాలయములను రోయుదురు. మనము శివకేశవులను బరమాత్మలుగా నెంతుము. వారు మనుష్యమాత్రుడైన బుద్ధునే యారాధింతురు. నడవడులలో నాచారములలో నభిప్రాయములలో మనకు వారికి నమిత భేదము గలదు. అట్టివారి మనసు లెట్లు కలియును? పొత్తెట్లు కలుగును? సామరస్య మెట్లు కుదురును?

కర్పూ—తండ్రీ! అన్నింటికి మనస్సు ప్రధానము. మనస్సులో నిష్టమున్నయెడల నన్నిట సామరస్యము గుదురును. దంపతులు భిన్నమతిస్థులయినను దాంపత్యమున భంగముండదు. భర్త శైవుడు, భార్య వైష్ణవియైన దాంపత్యము లున్నవి. మతములో నెవ రిష్టము వారిది. ఎవరి యిచ్ఛవచ్చినట్లు వారు దేవతల నారాధించుకొన వచ్చును. అంతమాత్రముచేత బరస్పర మైత్రికి భంగముండదు. అరమరలేని కూరుములు నిలుపుటకు మన మడ్డమురాదు.

చిత్ర—బిడ్డా! నీవు వెఱ్ఱిపడుచున్నావు. అట్టి దంపతుల కెన్నడు గాపురము సరిగా బొసగదు. 'అయ్యో దాసునకు బెట్టు, నమ్మ జంగమునకు బెట్టు' నన్న సామెత నిజమగును. నీవు చక్కదన మొక్కటే మెచ్చి యాతని వరింపదలంచుచుంటివి. వరునియందు జూడదగిన లక్షణ మదియొక్కటియేగాదు. త్రాచుబాము తలలో వెలలేని మణి యుండును. అది చూపుల కెంతో చక్కగా నుండును. ఈ గుణములంబట్టి దాని నెట్టి వెంగలియైన మెడలో హారము వైచుకొనునే? దానిం బ్రక్కలో బెట్టుకొని పండుకొనునే? మెరయుచున్నదంతయు బంగార మనుకొనవద్దు. కస్తూరీపంకము బూసికొనవచ్చునుగాని బురద బూసికొనగూడదు.

కర్పూ—అయ్యా! చక్కదన మొక్కటే మెచ్చి కార్య నిశ్చయము చేసికొనుటలేదు. మెడదాల్చునది కుసుమమాలగాని కోడెత్రాచుగాదు, మేన బూసికొనునది మృగనాభిగాని, మొత్తని బురదగాదు,

చిత్ర—బిడ్డా! చదువుకొన్నదానవు గావున వీనుకు బాణము నకు బాణము వైచినట్లు మాటకు మాట సమయోచితముగ జెప్ప గలవు. యుక్తుల నటుంచి నామాట వినుము. మకరందునిపై మక్కువ మానుము.

కర్పూ—అట్లయిన నెవ్వని పాణిగ్రహణము సేయుమందువు?

చిత్ర—భళీ! ఇప్పుడు దారికి వచ్చితివి. చెప్పుచున్నాను వినుము—ఈ పట్టణమున దండపాణి వజ్రపాణి యని యిరువు రన్న దమ్ములున్నారు. వారు త్తమ క్షత్రియులు; చంద్రవంశజులు. మనము పాండవసంతతి; వారు యాదవసంతతి. మనకు వారికి బూర్వకాలము నుండియు నిచ్చికోలు బుచ్చుకోలులు గలవు. వారిద్దరు సేనాధిపతులు. అసహాయశూరులు. నిర్విక్రపరాక్రములు. అందు వజ్రపాణి భుజాబల మున భీమసేనుడు, ధనుర్విద్యయందు సవ్యసాచి. సౌజన్యమునందు సహదేవుడు, శాంతమునందు ధర్మరాజే.

కర్పూ—చక్కదనమందో?

చిత్ర—పాడుచక్కదనము, వరునకు జక్కదనమే ప్రధానమా? అది యప్రధానమని నాయభిప్రాయము, అదిగాక యెవరి చక్క దనము వారికుండును, కన్ను ముక్కు చెవి నోరు కాలుసేతులు వంకరలేక సరిగానుండెనా యెట్టినరుడైన జక్కగా నుండును, గుణము ప్రధానముగాని చక్కదనమెందుకు? తురాయిపువ్వు కట్టెరగా నుండును. అందములేదు చందములేదు. వాసనలేదు. అతడు నల్లగా నుండును, నల్లగా నున్నంత మాత్రమున యువతీదూష్యుడగునా? అట్లయిన నల్లనివారికి పెండ్లికాగూడదా? కస్తూరి నల్లనై సువాసనల చేత మాననీయముగాదా? కోయిల నల్లనై మనోజ్ఞ ధ్వనులచే

జగద్వంద్యము గాదా ? ఇంద్రనీలము నిగనిగకాంతుల నీనుచు నవరత్నములలో నొకటికాలేదా ? భగవంతుండగు పరమేశ్వరుడు స్ఫటికము వలె దెల్లని మేనుగలవాడయ్యు నల్లనిదానిని పార్వతిని బెండ్లియాడలేదా! శ్రీమహాలక్ష్మి బంగారుబొమ్మవలె నుండియు నీలమేఘశ్యాముడైన నారాయణుని వరింపలేదా ? నీలవర్ణము హరిహరులకు భార్యలతోడి కూటములు చెరిపెనా ? పాంచాలి నల్లనిది ; పాండవులు చక్కనివారు. ఇట్లెన్నో యుదాహరణము లున్నవి. కావున నల్లనివాడని రోయక వజ్రపాణిం జేపట్టుము. అతడు వేయికన్నులు లేని వజ్రపాణి. రక్కసులచే బెక్కుసారులు కయ్యముల నోడిపోని వజ్రపాణి. మునిశాపమును బొందని వజ్రపాణి మధ్యములోక మందున్న వజ్రపాణి.

కర్పూ — రాజ్యము లేని వజ్రపాణి, పూజ్యత లేని వజ్రపాణి యని చెప్పుము.

చిత్ర — రాజపుత్రీ ! అట్లు నిరసింపగూడదు. అందరకు రాజ్యములుండునా ? శ్రీకృష్ణున కేమి రాజ్యము గలదు ? రుక్మిణీ సత్యభామ మొదలగు కాంత లెంతమంది గుణములను మెచ్చి యాతని జెట్టబట్టలేదు.

కర్పూ — ఆయన కిదివరకొక భార్య యున్నదిగదా ?

చిత్ర — ఉండిననేమి ? చిన్నదానవయ్యు నీవె పెద్దభార్య వగుదువు. నిన్ను జేపట్టినపిదప నామె గౌరవము కడముట్టును, ఆమె నీకు దాసియై యుండును.

కర్పూ — హరిహరీ ! తండ్రీ ! ఆయన జెట్టబట్టి యెంతో సుఖపడవలెనని సంతానవతియై మహాపతివ్రతయై యాతని సేవించిన యిల్లాలిని నేను దాసిగా నేలుదునా ? అట్టి పాడుపని యెన్నడు నేజేయను. నా దురదృష్టముచేత నొకవేళ నాతని జెట్టబట్టుటయే సంభవించునేని నేనాయనకు రెండవపత్నినై యామెకే నేను దాసినై యూడిగములు సేయుదునుగాని యా సాధ్వి మనస్సునకు రవంతయేని

నొప్పిగలిగింపనునుమీా! నీవు లక్ష్మీదేవిని శంకరుని ప్రసంగ వశమున జేర్కొంటివి. నారాయణుని యందున్న గుణములు నీవజ్రపాణియం దున్నవా? దేవతల సామ్యము పనికిరాదు. దేనికైన మనస్సు ప్రధానము. మహారాజునకు మందిరములు కావలెను; విరాగికి విపినములు గావలెను. మనస్సునకు నచ్చినవాడె మన్మథుఁడు; నచ్చనివాడు నాగుబాము.

చిత్ర—ఇంతకు వజ్రపాణి నీకు నచ్చెనా లేదా?

కర్ణ్యా—తండ్రీ! అడుగుచుంటివిగాన జెప్పెద వినుము. అతనిచేయి బట్టుటకంటె శాశ్వత బ్రహ్మచర్యమున నుంట మేలు.

చిత్ర—బిడ్డా! నీవాతని చేపట్టుటవలన మనకు గొప్ప యుపకారమగును. అది యేదందువేని—వజ్రపాణియు వాని యన్న యగు దండపాణియు మన పక్షమున నున్నారు. నీవు వజ్రపాణిని జేపట్టుదువేని వారు హేమచంద్రుని వంశమును సింహాసనమునుండి కూలద్రోసి కాశ్మీరరాజ్యమునకు నన్నభిషిక్తుజేయుదురు. నేను పెద్ద వాడను. నాలుగైదేండ్లు రాజ్యము చేసి చనిపోదును. నాయనంతరమున నీతమ్ముఁడు విజయసేనుఁడు రాజగును.

కర్ణ్యా—(చెవులుమూసికొని) హరిహరీ! ఎంతమాట! విక్రమ సేనుని రాజ్యభ్రష్టుం జేయుదురా? అందుకని నేను వజ్రపాణి పాణి గ్రహణము జేయవలెనా? నావివాహ మిట్టి దుష్కార్యమునకై నుపయోగింపబడునా? కటకటా! అట్టి పాడుపనిలో నేనెన్నఁడు బాల్గొనను. విక్రమసేనుఁడు తండ్రిలేనిబిడ్డ. మనమందరము వానికి సాయము జేసి రాజ్యమునం దతని సుప్రతిష్ఠితుని జేయుటకు మారుగా నిట్టి దుష్కార్యము సేయఁదగునే! ఈ కార్యము నింద్యము, దూష్యము, నరక హేతువు. తండ్రీ! అట్టిపని యెన్నఁడును సేయకుము. విక్రమ సేనుఁడు విజయసేనుఁడు గూడ నాతమ్ములే. ఎవరు గద్దె నెక్కినను నాకు దద్దయు సంతసమే కాని, పైతృకంబగు రాజ్యమునకు విక్రమ సేనుడే యర్హుఁడు. అతఁడు రాజగుటే ధర్మము. ధర్మేతరములగు మాటలు నాకడ జెప్పవలదు.

చిత్ర—(రోషముతో) నయమున భయమున నేనెన్నివిధముల జెప్పిన నామాటలు నీమనసున కెక్కకున్నవి. తలక్రిందుగా దపస్సు చేసినను నీకు మకరందుడు భర్తగాడు. నిన్ను వజ్రపాణికే పెండ్లి చేసెదను జూడు.

కర్పూ—(రోషముతో) తండ్రీ! అంతవరకు వచ్చునేని నాశరీర మగ్నికాహుతి జేసెద, అంతకవకాశము లేదేని—ఇదిగో! నా చేతి వజ్రపుటుంగరము కర్పూరమంజరీ శవమునే నీవు వజ్రపాణికి వివాహము సేయవలయునుగాని, యీమేన బ్రాణములుండగా చేయ జాలవు. ఒకవేళ నీవతనిచేత నామెడలో ద్రాడు గట్టించి సంకల్ప సిద్ధుడగుదువేని యది నామెడకురిత్రాడగునుగాని మంగళసూత్రము గాదు. నీవు శూరుడవు. చలముగలవాడవు. నేను నీకడుపున బుట్టిన కూతును. నీరక్తమే నానాళములలో బ్రవహించుచున్నది. నీ చలమే నాలో బ్రతిఫలించుచున్నది. నేను మనస్సుచేత మకరందుని వివాహ మాడితిని. దేహముచేత వివాహముగాదేని ఈ దేహ మితరులకొర కుపయోగపడక పోవుగాక! బలవంతముగ జచ్చి మరియొక జన్మమెత్తియైన నతనిం జేపట్టెద.

చిత్ర—బలవన్మరణమున బిశాచమగుదువు.

కర్పూ—వజ్రపాణిని వివాహమాడి వానిభార్య యనిపించుకొనుటకన్న బిశాచమైనను మంచిదే, రక్కసియైనను మంచిదే. ఆ పెనుభూతముతో గాపురముసేయుటకన్న భూతమునైనను మంచిదే. వివాహము సామాన్యమనుకొంటివా! నీయిచ్చవచ్చినట్టు సేయుటకిది బొమ్మలపెండ్లిగాదు. రెండు హృదయము లొక హృదయము కావలె. రెండు మనస్సు లొక మనస్సు కావలె. భర్త చంద్రుడు, భార్య వెన్నెల, మగడు సూర్యుడు; మగనాలు, కాంతి గృహస్థుడు పూవు, ఇల్లాలు తావి. ఏకమనస్సుతో వారవినాభావముగ నుండవలయు. బలత్కార వివాహములు పనికిరావు.

చిత్ర—నీవు చచ్చిననుసరే! వివాహమాడి చావుము,

కర్పూ—ఆహాహా! నీవంటి తండ్రి ప్రపంచమున లేడు. నేమృతినొందిననుసరే నీకార్యమైనం జాలుఁగాబోలు!

చిత్ర—సరే! జాగ్రత్తగా నుండుము. నీవు నాకు ధర్మ పన్నములు చెప్పదొడగితివి. దీనిఫల మనుభవింతువుగాక!

అని గాఢమగు రోషమున జివాలున లేచి గదివిడిచి యవ్వలకుం బోయెను.

పదమూడవ ప్రకరణము

ఆశాదేవత జగన్మోహనాకారము దాల్చి హస్తమున బహు రసభరితమైన రాజ్యఫలంబును బట్టుకొని మొగమున జిరునవ్వు వెన్నెలలుగాయ—"నన్ను మెప్పించితివేని యీ ఫలంబు నీయదియు నీయదియు! త్వరపడుము, ప్రయత్నింపుము" అని యూరించుచు బలుతెరంగుల బురికొల్పుటంజేసి చిత్రభానుండు స్వలాభపరాయణుడై కన్నబిడ్డ సౌఖ్యము వీటింబుచ్చి నిష్కరుణుడై కర్పూరమంజరి నట్లు తూలనాడి తన శయ్యాగారమునకుం జని నేత్రములనియెడు కొలుములనుండి రూక్షవీక్షణములను విస్ఫులింగములు చెదరిపడ మొగము జేవురుబూసిన తెరగున శోణమై భయంకరమగు కోప బాష్పము పటపట గొరుకుచు నిందుమణిం బిలిచి తనకుం గూతునకుం జరిగిన సంభాషణమంతయు జెప్పి యామె పెంకితనమునకు దగిన దండన చేయునట్లు ప్రతినబట్టెను.

ఇందుమణి మిక్కిలి భయపడి కూతుకడకు బోయి శాంత వచనములతో నిట్లనియె—"బిడ్డా! మీతండ్రిగారి స్వభావ మెరిగి యుండియు నీవాయనకంత కోపము దెప్పింపదగునా? తండ్రిమాట వినవలదా? పితృవాక్యపాలనము నీవంటి విద్యావతియే చేయుని పక్షమున సామాన్య బాలికలు చేయుదురా? నీవు తండ్రిని దిరస్క-

రించితినని లోకమున వెల్లడియైన నది మన కప్రతిష్ఠగాదా? నీవు మిక్కిలి కఠినముగా మాటాడితివట! అట్టి కఠినోక్తులు తగునా?" అని మందలించుటయు కర్పూరమంజరి—"అమ్మా! తండ్రిమాట వినదగినదే. పితృవాక్యపాలన ముత్తమధర్మము. కాని, వివాహము పేరుపెట్టి నాకు దున్నపోతునో పెద్దపులినో లేక మరియొక మోట పశువునో గట్టిపెట్టవలెనని తండ్రిగారు స్వలాభపరాయణులై సమకట్టి నప్పుడు తండ్రిమాట గ్రాహ్యమా? అధర్మము పలికినప్పుడు గ్రాహ్యముగాదు. తండ్రి యసత్య మాడుమన్న నాడవలెనా? జనకుడు నరహత్య సలుపుమన్న సలుపవలెనా? తండ్రి నీతిమాలి వర్తింపుమన్న వర్తింపవలెనా? ఆయన యధర్మము పలికెను గావున నేనాయన యాన దాటితిని" అని బదులు చెప్పెను.

"బిడ్డా! చదువుకొన్నదానవు. నీకు నేను జెప్పజాలనుగాని యొక్కమాట వినుము! మహాత్ముడైన భీష్ముడు తండ్రిసుఖము కొరకు స్వసుఖనిరభిలాషియై వివాహము మానుకొని బ్రహ్మచర్య దీక్షాపరతంత్రుడై లోకవంద్యుడయ్యెను. వివాహమే కాదు రాజ్యము గూడ జనకుని సుఖము నిమిత్తము తృణప్రాయముగా బరిత్యజించెను. రఘురాముడు జనకుని శాసనమున రాజ్యపరిత్యాగంబు గావించి సుకుమారియైన జనకకుమారితో గూడ వనములకేగి పితృవాక్య పాలకులలో నగ్రగణ్యుడయ్యెను. చెప్పబూనిన నిట్టి వనేకములు గలవు. వారి తెరంగున నీవును నీజనకుని నిమిత్తము స్వసౌఖ్యముల నాసింపక యాయన ప్రీతికొరకు నీ దేహము నర్పింపరాదె" యని యిందుమణి యుత్తరము చెప్పెను.

"తల్లీ! రాజ్యములు వదలవచ్చును. వివాహములు మాన వచ్చును. నేనును వలయునేని వివాహముమాని బ్రహ్మచారిణినై తపోవనమున కరిగి జీవయాత్ర జరిపెద. అది తండ్రిగారి కిష్టమగు నేమో కనుగొనుము. కాని, యీ నరపిశాచమును మాత్రము చేబట్టను. వివాహమాడదలచితినా నామనసువచ్చిన రాజకుమారుని

నాకు నచ్చిన గుణములు గలవానిని—నాకందోయి నలరించెడు లావణ్యవంతుని—నాహృదయము రంజింపగల రసికశిఖామణిని—నా ప్రాణమునకు ప్రాణమైనవాని—నామనోరథము సఫలము సేయువాని—నా మేనికి గంధవుంబూతవలె నుండువాని—నాక లోకవంద్యుని—గుణరత్నాకరుని—సత్కులీని, విద్యావంతుని జేపట్టెద. లేదా గార్గివలె శాశ్వత బ్రహ్మచర్యవ్రత మవలంబించి నారలుగట్టి కందమూలములు నాకలములు దిని జడలుదాల్చి మేను శుష్కింపజేసి కోరికలు మొలకలెత్తకుండ పరమపదము నందెద. ఈ రెండుదారులే గాని మధ్యమార్గము నేనొల్ల. దాంపత్య మన నెట్టిదో యెరుగుదువా? అదియు సుఖదుఃఖములయందద్వైతము సర్వావస్థలలో ననుగతము. ఉదయమునకు విశ్రామము ఆజన్మాంతము బరస్పరానంద సంధాయకము. అట్టిదికాని పెండ్లి పెండ్లిగాదు, తల్లీ ! ఇన్నిమాట లెందుకు ? విదర్భరాజపుత్రికయగు దమయంతి జగత్త్రయ నాయకులు వరప్రదాతలు మహామహిమాఢ్యులగు దేవతలువచ్చి తమ్మె వరింపుమని ప్రార్థించినను వారిం గ్రేగంటిచూపులనైన దనుపక మానవుడు—తన వలపుకాడునైన నిషధరాజును వరించెను. మరియొక విదర్భ రాజపుత్రిక రుక్మిణి తలిదండ్రులు, తన్నదమ్ములు, బంధుమిత్రులు తన్ను శిశుపాలునకిచ్చి పెండ్లిసేయ నిశ్చయించినను వారి కనుబ్రామి యతిరహస్యమున శ్రీకృష్ణునియొద్దకు దనకు నమ్మికగలయొక బ్రాహ్మణుని రాయబారముంపి తన మనోరథ [illegible] కెరిగించి యాదవునచే బలాత్కారముగా గొనిపోబడి రాక్షసవిధిచే నాయనను వివాహమాడెను. అదికాక సాక్షాన్నారాయణావతారుడైన శ్రీకృష్ణునియొక్కయు శేషావతారుడైన బలభద్రునియొక్కయు చెల్లెలు, వసుదేవుని కూతురు, సుగుణభద్ర సుభద్ర తన్ను బలదేవుడు దుర్యోధనున కీయదలచినను మేనత్తకొమరుడగు నర్జునుని వలచి వలపించి పితృభ్రాతృవచన తిరస్కారముగావించి యాతని వెంటబోయెను. తల్లీ ! వారి సాదృశ్యమేల తేగూడదు ? నా చెప్పిన

పలుకులన్నియు జక్కఁగ బరిశీలించి తండ్రిగారి కోపమును శమింపఁ జేయుము. ఇంతకన్న నాఁ జెప్పవలసినది లేదు" అని కర్పూరమంజరి బ్రతిమాలాడవచ్చిన తల్లి కుత్తరమిచ్చెను.

పుత్రిక గట్టిపట్టుపట్టియున్నదనియు దనమాట లామె తలకెక్కవనియు గ్రహించి యిందుమణి మారుమాటాడక పడకగదికిఁ బోయి తన యనునయంబులుగూడ దనయయెడ నిష్ప్రయోజనంబులైనవని యాగ్రహావిష్టుడైన భర్తకెరిగించి యాతని యాగ్రహము ద్విగుణము జేసెను.

చిత్రభానుడారేయి కన్నుమూయలేదు. చాలసేపు తోచక నటునిటు బచారుచేసి తాను తలపెట్టిన కార్యము ఫలోన్ముఖమునకు వచ్చినప్పుడు తానెన్నడు దలపని విధమున గూతురువలన భగ్నమైనదని చింతించి కార్యసాధనము జేయుట యెటులనాయని విచారింపదొడగెను. గాఢముగ నిద్రించుచున్న రుద్రభట్టును మేల్కొల్పి కార్యాలోచన మడుగవలయునని యొకటి రెండుసారులు వాడు శయనించిన తావునకుబోవ సమకట్టి యాతనికి నిద్రాభంగముసేయుట యనుచితమని మరల తనలో దానె సమర్థించుకొని యూరకుండెను. అంత వేకువజామయ్యెను. తెల్లవారబోవుచున్నది. మేలుకొనుడో హోయని కాలపురుషుండు వైచిన కేకవోలె గొక్కొరోకోయని కోడికూసెను. ఆ కూతవినగానే రుద్రభట్టు మేల్కొని యరచేతులు రాపాడజేసి కన్నులు నులుముకొని పుష్పదంత విరచితమైన మహిమ్న స్తవము పారాయణము జేసికొనుచుండెను. అప్పుడు చిత్రభానుడు సమీపించి యా స్తవము ముగిసినపిదప గడచినరేయి దనకుం గూతునకు జరిగిన సంవాదప్రకారము సమగ్రముగా విన్నవించి యిట్లనియె—

"స్వామీ! మీయాశీర్వచన ప్రభావమున గార్యము దాదాపుగా బంటకు సిద్ధమైనది. పరమమూర్ఖురాలైన నాకూతువలన బోటుపొడిచిన సముద్రము పాటువడినప్పుడు వెనుకకు దగ్గినట్లు

కార్యము యథాస్థానమునకు బోవుచున్నది. ప్రధానము చేసినంగాని మనకు సేనాపతులు తోడుపడరు. వారి తోడులేనియెడల మన మిచ్చట జిల్లిగవ్వకైన కొఱము. బాలిక మూఢయై నామాటల దోసిపుచ్చుచున్నది. వజ్రపాణి చక్కనివాఁడుగాఁడట. సవతియున్నదట మాళవ రాజనందనుడగు మకరందుడు మహీతలమున వెలసిన మన్మథుడట. అతనినేగాని వివాహమాడదట. బుద్ధివిశేషమున శుక్ర బృహస్పతులను జీరికింగొనని మీరే యుపాయాంతర మన్వేషించి తప్పుదారింబడక యీకార్యమును సరియైన త్రోవకు ద్రిప్పవలయును."

అనవుడు రుద్రభట్టు మెల్లగా—"అహాహా! బాలిక కడు మూర్ఖురాలుగా నున్నదే. చదువుకొనిన యాఁడుది, చదువునేరని మగవాఁడు పనికిరారని మొదటినుండియు నేను వాదించుచుంటిని. నీకూఁతురు ముద్దుముద్దుగాఁగ ముద్దులమూటగట్టునట్లు విద్యలు నేర్చి పెద్ద పండితురాలయినదని యిద్దఱు సంతసించితిరిగాని తుదకు నీ కెదురురొమ్ము మీఁదికుంపటివలెనుండి సంతాపకారిణియగునని యూహింపవైతివి. 'న స్త్రీ స్వాతంత్ర్యమర్హతి' యని మనువు వెఱ్ఱివాఁడై చెప్పెనా? మనువు మాటలు మనము పెడచెవిని బెట్టుటచే మనకూఁతులు మనము తెచ్చిన మనువుల నొల్లక మన మనవులు సరకుగొనక యిచ్చవచ్చిన తెరంగున మెలఁగుచున్నారు. తేలునకు ముల్లు, పామునకు విసపుతిత్తి, బెబ్బులికి వాఁడికోర యెట్టిదో పడఁతికి చదువట్టిది. స్త్రీని నేలఁబెట్టి రాచివేయవలెనుగాని స్వాతంత్ర్య మీయఁగూడదు. వారియెడ జాలి పడఁగూడదు" అని చేతులతో నభినయించుచు మొగము ద్రిప్పుచు వెండియు నిట్లనియె—"వివాహమున నాఁడుదానికి స్వాతంత్ర్యభావమా? తా వలచినవానిని బెండ్లి చేసికొనుటా? రుక్మిణితోను సుభద్రతోను తనకు సామ్యమా? నక్క-యెక్కడ, దేవలోక మెక్కడ? తల్లిదండ్రులు తెచ్చిన సంబంధ మంగీకరించి చచ్చినట్లు పడియుండవలసినదేగాని యాఁడుబిడ్డ వలపులు గిలపులు నిలిపి మనసునకు నచ్చినవానిని బెండ్లియాడుటా? పూర్వ

కాలవుమాట నేను చెప్పనుగాని యీ కాలమున స్వయంవరమనగా నాడుపిల్ల తన చూపులకు నచ్చినవానిని దగుల్కొని పోవుటయే. ఈ వెట్టి యాగడములు సాగనీయకూడదు. రాజా! నేనింత కఠినముగా బల్కితినని మనసులో వేరువిధముగా దలపకుము. నాబిడ్డ యొకటి నీబిడ్డయొకటిగాదు. అదియే నాబిడ్డ యగునేని నీ తెరంగున నాతో వితండవాదము సేయునేని దాని శరీరము ఖండఖండములు చేయనా? ఇట్లనుటచేత నీబిడ్డం జంపుమనుటగాదుసుమీ! నామనస్సు మండిపోవుటచేత నిట్లంటిని, ఇందు కొక్కటే యుపాయమున్నది. కాలహరణమైన కార్యము చెడును. దండపాణిని వజ్రపాణిని బిలిచి ప్రధానము చేయుదము. కర్పూరమంజరి వివాహమున కంగీకరించినదని మనవారితో జెప్పుదము. అబద్ధ మెట్లుచెప్పుదునాయని నీమనస్సు శంకించవచ్చును, ఇట్టి విషయమున శంకలు పనికిరావు. మనము తెల్లవాఱలేచి యెన్ని యబద్ధములు నుడువుటలేదు? రాజనీతి కసత్యము కన్నతల్లి, సత్యము సవతితల్లి. రాజనీతి యసత్యమునబుట్టి యసత్యమున పెరుగుచున్నది. అది యసత్యాత్మకమె, రాజయినవాడు రాజనీతి నవలంబింపక తప్పదు. ప్రాణవిత్త మానభంగములందు సూనృతంబు విడిచి యనృతంబు నాశ్రయింపవచ్చునని భగవానుండైన శుక్రుడుపదేశింపలేదా! అందుచేత నిశ్శంకముగా మన మసత్యమును సత్యముగామార్చి మాటాడవచ్చును, ప్రధానము చేయుదునని వారికి జెప్పిపంపుము. ఎల్లుండి మిక్కిలి మంచిది. తిథివార నక్షత్రములు సరిగా గుదిరినవి. తారాబల చంద్రబలములు సమకూడినవి. ఆ దినమున దప్పక ప్రధానము జరుగునని వారికిం దెలుపుము. అతి రహస్యముగా జరుగవలెనని మాత్రము చెప్పుము. వారి సన్నిధిని నీవూరకుండుము. కర్పూరమంజరి సమ్మతించినదని నేనే చెప్పెద, వానితో నిన్నే వలచినదని చెప్పెద, నీదర్శనమునకై నిరీక్షించుచున్నదనియెద, నీచేయి పట్టెడు భాగ్య మెప్పుడు లభించునాయని యువ్విళ్ళూరుచున్న దనియెద. నీపేరే యామెకు హరినామస్మరణ మనియెద.

నీ విజయములే పాడుచున్నదనియెద. అది యిది యననేల! నీవున వలెనో యున్నియు ననియెద భగవంతుడు కపటోపాయములకు గట్టితల యిచ్చినాడు వాటిని వాగ్రూపమున వెల్లడించుటకు నాలుక నిచ్చినాడు, ఆశక్తి నీక్రింద వినియోగించెద" అని నిశ్శంకముగ బలుకుచున్న రుద్రభట్టునుజూచి చిత్రభానుడు—"స్వామీ! ఎటువంటి క్లిష్టమార్గములనైన మీబుద్ధిరథము నిరాఘాట సంచారము గలిగియుండును. చికిలిచేసిన కత్తివలె మీబుద్ధి యెట్టి సంకటారణ్యములనైన ఛేదించును. మీమాటలు విషాదముచే జడములైన నామనస్సునకు నవయౌవనమును నెంతో చైతన్యము గలిగించినవి. మీరుచెప్పినట్లు జేసెదగాని కొట్టకొనకు మనము వివాహము చేయక పోవుదుమేని దండపాణియు వజ్రపాణియు మనము వంచించితిమని యాగ్రహించి యెదురుతిరిగి యపకారము సేయరా? ఈలోపున బాలిక యభిమతము దెలిసి కోపించి కార్యభంగము సేయరా? బాలిక యీ వార్తవిని యాత్మహత్య చేసికొనదుగదా? ఈ మూడుశంకలు నామనంబును బీడించుచున్నవి. దీనికేమి యుపాయము?" అని పలికెను.

నిశ్శంకహృదయుడైన రుద్రభట్టు ప్రత్యుత్తరమునకై వెదకుకొనక తత్క్షణమే యిట్లనియెను—"కర్పూరమంజరికి వానిపై వలపు లేదను మాట లోకమున బొక్కకుండ మనము గోప్యముగ నుంచవలెను. ఈ వార్త మనలో జీర్ణముకావలెను. ఎవ్వరియొద్ద నిది యెత్తవద్దు. నీభార్యతో నొక్కి వక్కాణింపుము. చెలిమికత్తె లీమాటబార విడిచిరేని బ్రతికియుండగానే నేలం బాతిపెట్టింతుమని చెప్పుము. సలసల కాగుచున్న నూనెలో బారవేయించి వడియములట్లు వేయింతు నని చెప్పుము. ఇట్లు చేసితిమేని యీమాట పైకి బొక్కదు. మన కార్యమయిన తరువాత వివాహము మనము సేయలేకపోయినను మనలను వాడేమి సేయగలడు? బాలిక మొదట పెండ్లికంగీకరించి పిదప దుర్బోధనలవలన మానుకొన్నదని చెప్పవచ్చును. అది వినక వాడు

తెగసిల్లి పెంకితనము చేసినా వానిజుట్టు మనచేతిలో నుండును గనుక నోగు మూయించి శిరచ్ఛేదము చేయించెదము. బాలిక యాత్మహత్య చేసికొనునేమో యని నీకు శంకగదా! చేసికొన్నపక్షమున నీపీడయే పోవునదని నమ్ముము. ఏదో రోగమువచ్చి చచ్చినదని మనము చెప్పవచ్చును దైవికమున కేమిచేయగలమని వాడు తన యదృష్టమును నిందించుకొనుచు నూరకుండి యెప్పటియట్ల మనకు సాయము చేయును. ఆమె బలవన్మరణముఁ బొందిన నవ్వార్త లోకమునకు తెలియకుండజేసి యేబిడ్డ గాని తైయైన మల్లికనో చంద్రికనో తెచ్చి యదే కర్పూరమంజరియని వానికి వివాహము చేయుదము. వీడు చిన్నప్పుడెప్పుడో బాలికం జూచియుండును గాని యీ నడుమ నెప్పుడు జూడలేదుగదా! 'శతకోటి దరిద్రాణా మనంతకోట్యుపాయాః' అని ప్రాచీనులు చెప్పియేయున్నారు. 'నందో రాజా భవిష్యతి' యని వినలేదే? నాటికొక్క దైవముండదా? భక్తవత్సలుడైన మహేశ్వరుడు నాశిష్యుని కార్యము భంగముసేయునా? వెనుకటియట్ల నేనిప్పుడో యొకనాటి రాత్రి రెండుజాములవేళ మహేశ్వర సాక్షాత్కారము జేసికొని నాకభీష్టసిద్ధి చేయుమని కోరెదను. భయపడకు."

చిత్రభానునకతడు చేసిన యుపదేశము సమంజసముగా నుండెను. మూడవనాడు ప్రధానమునకు సుముహూర్తము నిశ్చయింపబడినదని యతడు వారికెరిగించెను. వారాదినమున రాత్రి జాము ప్రొద్దుపోయిన తరువాత దమ కాప్తులైన యిరువురు బ్రాహ్మణులం దోడ్కొని పసుపు, కుంకుమ, పండ్లు, యగరు, చందనము, సుగంధ పుష్పములు, వెలలేని యాభరణములు, మేలైన పట్టుచీరెలు దెచ్చి తమతోడవచ్చిన సేవకులను వీధిలో నిలిపి వారైన నెరుగకుండ నింటిలోనివా రెరుగకుండ రుద్రభట్టు నెదుట బెట్టిరి, యథాక్రమముగా ప్రధానము జరిగెను. ఈ కార్య మతిరహస్యముగా నుంచవలసినదని వచ్చిన బ్రాహ్మణులతో రుద్రభట్టు చిత్రభానుడు జెప్పిరి. రుద్రభట్టు

కర్పూరమంజరి వాని సమాగమమునకై తహతహం బడుచున్నదని మిక్కిలి దృఢముగా జెప్పెను. వజ్రపాణి మేరమీరిన యానందము నొంది కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణ మహోత్సవమునకై యూటలూర దొడగెను. భవిష్యత్కాలమున దన కూతురు కాశ్మీర దేశపు రాణియగునని దండపాణి పరమానందము నొందెను. ప్రధానము ముగిసినపిదప వారు నిజనివాసముల కరిగిరి. చిత్రభానుడు గుణధరులు తాము త్రవ్విన మాయాకూపమున వారు పడిరని చప్పట్లుగొని నవ్వుకొని పిమ్మట నిద్రపోయిరి.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

తెల్లవారవచ్చెను. "కాశ్మీర రాజ్యలక్ష్మిని దమవశము జేసికొనుటకై గొప్ప కుట్ర జరుగుచున్నది. రాజభక్తులందరు వెంటనే మేలుకొనుడోహో!" యని కాలపురుషుడు పెట్టు బొబ్బవలె జాముకోడి కూసెను. విషాద మాలిన్యముపోవ జిత్రభానుల మొగము తెలివొందినట్లు తూర్పుదెస తెల్లబారెను. విక్రమసేనుని పక్షముననున్న మిత్రులు క్రమక్రమముగా నిల్లై యంతరించుచున్నవారని తెలియజేయుటకో యన జుక్కలదృశ్యములు కాజొచ్చెను. రాజ్యలక్ష్మి పరహస్తగతమగుచున్నది. పరమేశ్వరా! కావుకావుమని పక్షులుసైతమఱచుచున్నవో యనునట్లు కాకులు కావుకావుమని కూయజొచ్చెను. అరవిందాదేవి మనంబున నెలకొన్న కొంచెపు టాసలుగూడ నడుగుచుండినట్లు తెల్లవారుజాముననున్న చిలుపవన్నెలలు క్రమక్రమముగా క్షీణించెను. దినమని యెడు కాంత నల్లచీర విడిచి తెల్లచీర కట్టినట్లు చీకటిపోయి వెలుగు పొడమెను. క్రొత్తవేసముతో శ్రీనగరంబున జిత్రభానుడు పొడసూపినట్లు పొడుపుగొండమీద జిత్రవర్ణములతో భానుడుదయించెను. ఎవ్వరికిం గానబడకుండ బైపైని జరుగు

చిత్రభానుని ప్రయత్నంబులట్లు యుదయకాల ప్రభాకరుని లేయెండలు మునుముందు నేలపైఁ బ్రసరింపక యిండ్లమీఁదను చెట్లమీఁదను వ్యాపింపఁజొచ్చెను. కాని కిరణంబులు క్రమక్రమంబుగ నిఖిలపురంబున వ్యాపించుచుండ తెలుపుటారో యన లేయెండ లించుకించుక తీవ్రములై నేలం బరువఁజొచ్చెను.

వైదిక కర్మనిరతులగు బ్రాహ్మణోత్తములు స్నానముచేసి ప్రాతస్సంధ్యావిధులదీర్చి భగవానుఁడగు భాస్కరున కర్ఘ్యప్రదాన మొసగి నిత్యనైమిత్తికములకుం జొచ్చిరి. మూర్ఛనుండి తేచిన జంతువువోలె ప్రపంచమంతయు వెండియు చైతన్యముగలిగి వికాసవంతమయ్యెను. మానవులు తమ తమ వ్యాపారములయందు బ్రవేశించిరి. రుద్రభట్టు తన మొగ మప్పటికి బ్రజలకు జూపదలచుకొనలేదు గావున దొడ్డిలోనున్న బావికడనే స్నానముచేసి ప్రాతరనుష్టానముల దీర్చికొని, వ్యాఘ్రాసనమున కూర్చుండియుండ చిత్రభానుఁ డాయన కడకుబోయి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నాసీనుఁడయ్యెను. "రాజా! సుఖముగ నిద్రపట్టినదా?" యని రుద్రభట్టడిగెను. "దేవా! మీయనుగ్రహమున మనోవిచారములెల్ల దూరమగుటచే నిద్ర పట్టినది, కాని, 'రాజా!' యని పిలుచుచున్నా రేమి? అది లభింపలేదే?" యని చిత్రభానుఁడు బదులుచెప్పెను. అప్పుడు రుద్రభట్టు చిరునవ్వు మొగమున నంకురింప నిట్లనియె—"లభింపలేదా? నీమట్టుకు లభింపలేదని తోచుచున్నదిగాని, నాబుద్ధికి లభించినట్లు తోచుచున్నది. నీవు కాశ్మీర సింహాసన మెక్కినట్లు నీశిరంబున నానారత్న విరాజితమగు కనకకిరీటము భాసిల్లుచున్నట్లు బహుపుణ్యనదీ జలంబులదెచ్చి భూసురులు వేదోక్తముగ నీకభిషేకము చేయుచున్నట్లు సామంత మహీపాలురు తమ మకుటకాంతుల నీపాదములకు నీరాజనం బిచ్చు నట్లు వంగి నీకు నమస్కరించినట్లు హస్తకంకణంబులు ఘల్లుఘల్లుమని మొరయ రాజులు కానుకలుగా బంపిన యంగనలు నీకు వింజామరలు విసరుచున్నట్లు, హెగ్గడలు కైవారము సేయుచున్నట్లు, ప్రగ్గడలు

రాజకార్యముల నివేదించుచున్నట్లు, రాయబారులు వినయంబున దమ తమ రాజుల సందేశంబుల నెరిగించుచున్నట్లు, నీవు వారి మనవి సనవ్వులవిని మెచ్చి తలయూచి కృపారస పూరితములగు కీగంటి చూపుల జూచుచున్నట్లు నామనోనేత్రమున కిప్పుడే పొడగట్టుచున్నది. పర్యాలంకార శోభితమగు మదపుటేనుగునెక్కి నీవు శ్రీనగరంబున నూరేగుచున్నట్లు నేలవేల్పులు గంభీరస్వరమున నిన్నాశీర్వదించుచున్నట్లు, పౌరాంగనలు నీపై నక్షతలు లాజలు పూవులుజల్లి మందహాస విలసితములగు సుందర వదనారవిందములతో నిన్నుం జూచి యానందించి పసిడిపళ్ళెరంబుల గర్పూరంపు టారతులిచ్చినట్లు నామనోలోచనమునకు గానవచ్చుచున్నది. కాకపోయెను కార్యంబు నామనంబున నింత దృఢముగా ముద్రయిడినట్లు నిలువదు. పరమేశ్వరానుగ్రహము నీపై సంపూర్ణముగాగలదు. తెల్లవారుజామున భగవంతుండగు చంద్రశేఖరుడు నాకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి మీద జేయివైచి తట్టి—"వత్సా! నీసంకల్పమీడేరును, నీవింక విచారంబు దక్కియుండుము. చాణక్యుడు చంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యంబున ప్రతిష్ఠించిన చందంబున నీవు చిత్రభానుని గాశ్మీర సింహాసనంబున నిలుపగలవుసుమీ!" యని యానతిచ్చెను. అంతలో నాకు మెలకువవచ్చెను. శాంతరసమొలుకు నామూర్తిని, సువర్ణములవంటి సువర్ణములతో గూడిన యా చల్లని మాటలను మరియొకసారి కని వినవలెనని కుతూహలము పొడముచున్నది. మరల నెప్పుడో గాని లభింపదు. ఇక మన కార్యసిద్ధి యైనట్లె. మనదే యాలస్యము. రాజ్యలక్ష్మి రాక్షసివంటిది. అది కామరూపిణి. చిరునవ్వునవ్వి యొకనితో మేలమాడును. భయంకరాకారిణియై యొకనిని బెదరించును. ఎండమావులవలె దన యునికి నిజమ్మని భ్రమింపజేసి వేరొకని బేలుపుచ్చును. ఒకని నిజముగా ననుగ్రహించి బాగుచేయును. దాని నెప్పుడు నమ్మరాదు. మాంత్రికుడు పిశాచము దొరకినప్పుడు మంత్రప్రభావమున బట్టుకొని దిగ్బంధనముజేసి కదలనీక

మొదలనీక దనవశము జేసికొనినట్లు రాజనీతి కోవిదు లదను జిక్కి-
నప్పుడు రాజ్యలక్ష్మి బట్టుకొని బంధింపవలయు. ఇప్పు డయ్యదను
వచ్చినది. మనదే యాలస్యము. కార్యమునకు దిగవలయు."

అనవుడు చిత్రభాను డుత్సాహపూరితుడై—"ఏమి చేయ
వలయునో యిప్పుడె యానతిండు. చేసెదన" ని బదులుచెప్ప రుద్ర
భట్టు వాని కిట్లనియె—"నీమామగారి మంత్రియగు జయంతుని
మున్ను నీతోవచ్చిన విదర్భరాజ సేనాపతి యుగ్రసేనుని విదర్భకుబంపి
యిచ్చటి పరిస్థితులు విదర్భరాజునకు విన్నవించి గొప్పసేనం దీసికొని
సాధ్యమైనంత వేగముగా రమ్మనుము. ఇక్కడ దండపాణియు వజ్ర
పాణియు దోడ్కొనివచ్చు సేనలకు దోడుగ విదర్భసేన యుండ
వలయు. అదియే మనకు ముఖ్యాధారము. అది ప్రథమ కర్తవ్యము.
తరువాత మన కరటకుని వాక్యవాయువులు ప్రశాంతమైన సేనా
సముద్రమున సంక్షోభ తరంగములను సృజియించినవి. పింగళుడు
రాజకుటుంబము మనస్సున బెట్టిన చిచ్చు నేటికిని మండుచునేయుండి
మంత్రులయెడ విశ్వాసమును దగ్ధము చేసియుండును. రాజ్యలక్ష్మిని
సమీపించుటకు మార్గమేర్పడినది. అనవుడు చిత్రభానుడు—
"ప్రథమమున నేమి సేయవలయునో యది యానతిండు. అట్టిపనికి
గూడ మీరు సుముహూర్తము నిర్ణయింపుడు. అమరేంద్రునకు
బృహస్పతియట్లు, దానవేశ్వరునకు శుక్రునట్లు మీరు మాకు
ధర్మోపదేష్టలు విజయము మీమాట ననుసరించి పోవును" అని
వినయమున మనవి చేయ రుద్రభట్టు వెండియు నిట్లనియె—"రాజా!
సేనానివేశమునకుబోయి పాములవాడు నాగస్వరముతో వల్మీకము
లలో నిద్రించు పాములను లేవగొట్టి యాడించునట్లు చిత్రవిచిత్రములు
మహోత్సాహభరితములగు నీవచోగుంభనలచేత సైనికుల ప్రబోధించి
పురికొల్పుము. సింధు గాంధార నాయకుల దండయాత్రలు నీవాడు
నాటకమున కిటిష్కృత్తములగుగాక! నీయన్నగారి మరణము నాంది
యగుగాక! మణివర్మ ప్రముఖులు ప్రతినాయకులగుదురుగాక! నీవు

కథానాయకుడవు. రాజ్యలక్ష్మి కథానాయిక. ఈ నాటకమునకు నేనే సూత్రధారుడను. నీవు వినిపించు కలాప మెంత రసవంతముగా నుండిన నంత త్వరలో నీకు జయము చేకూరును. నీమాటలకుజొక్కి సైనికులు తియ్యనీటికి జేప లెక్కినట్లు నిన్ననుసరింపవలెను ప్రస్తుతము నేను వచ్చుటకు వీలులేదు. అయినను నాయాశీర్వచనమె నిన్ననుసరించి నీకు జయము నాపాదించును. రేపురేయి మంచి ముహూర్తమున్నది. మనశిష్యులు సైనికుల మనస్సులు కలచెదరుగాక !"

అనవుడు జిత్రభానుడు—"మహాప్రసాదము స్వామీ ! యట్లు చేసెదన" ని వానికడ సెలవు పుచ్చుకొని యూవలకుంబోయి తద్విషయ ప్రయత్నముల నుండెను.

మరునాడు తెల్లవారుజామున సేనానివేశమున నొక కలకలము గలిగెను. తలపై నాకుపచ్చని పెద్దపాగ నమర్చి మోకాళ్ళంటుచున్న ప్రాత నిలువుటంగి దొడిగి, మెడలో నొక గవ్వలదండ వైచుకొని జనులు ధర్మార్థమిచ్చిన ప్రాతగుడ్డలు రెండుభుజములపై వైచుకొని మెడలో గట్టుకొన్న కంచుగంట మాటిమాటికి కంగుకంగుమని మొరయ నెడమభుజమునుండి వీపుమీఁది కొక కర్రకు దగిలించిన పంచి ప్రేలుచుండ గుడిచేతిలోనున్న ఢక్కఢణఢణము వాయించుచు భయంకరముగా క్షుద్రదేవతల నాహ్వానించుచు నొక సాయిలవాడు సైన్యనివేశమందలి వీథులలో దిరుగజొచ్చెను. గంటమ్రోతయు, ఢక్కచప్పుడును, వాని పెద్దకేకలును నిద్రించుచున్న సైనికులకు వారి యాడువాండ్రకు మేలుకొలుపులయ్యెను. అందరు లేచి వానిం జూచుటకు గుమ్మములలో నిలిచిరి. సాయిలవాడిట్లు సంభాషించెను—

"ఆ! కాళీ! పల్కవే, భద్రకాళీ! పల్కవే, జగజ్జననీ పల్కవే, భైరవీ పల్కవే, శాంకరీ పల్కవే తల్లీ నిజము పల్కవే, యక్షిణీ పల్కవే, దుర్గా పల్కవే, చెప్పవే నిజము చెప్పవే. సాయిల రామజోగి నోట పల్కవే, సత్యము చెప్పవే, ఈ దేశమునకు గొప్ప కీడు రాదలచి యున్నది. పడమటినుండి పగ రాదలచియున్నది. దక్షిణమునుండి

దండు రాదలచియున్నది, రాత్రి రెండుజాములప్పుడు నల్లచీర కట్టుకొన్న యాడది, మొగమున పెద్ద కుంకుమబొట్టు పెట్టుకొన్న యాడది కాళ్ళకు గజ్జెలు కట్టుకొన్న యాడది చీపురుపట్టుకొని యూడ్చుచున్నది. ఈ రాజ్యములో సిరులన్నిటిని తానాలాగే యూడ్చెదనన్న మాట. మనుష్యుల జీవాలన్నియు నూడ్చెదనన్న మాట. తనువులు దక్కవన్న మాట. ఆ తల్లి దుర్గకు నీ దేశముమీద దయ తప్పినది. ఇది పరరాజులపాలై పోనున్నది. గట్టివానిని బట్టుకొన్న పక్షమున రానున్న యాపద తప్పిపోవును. చిన్నవారివల్లగాదు, చిరుతవారివల్లగాదు. ఆడవాళ్ళవల్లగాదు. జాగ్రత్త జాగ్రత్త! భద్రము భద్రము! మేలుకొనుడు మేలుకొనుడు! మూసినకన్నులు తెరువుడీ! మోసపోకుడి. ప్రాణాలు దక్కించుకొనండి, బాగుపడండి."

ఆ మాటలువిని మనస్సులలో భయము శంకయు నెలకొన వానిం బిలిచి కొందరు—"ఏమియాపదవచ్చు? నీకెట్లు తెలిసినది?" యని ప్రశ్నించిరి. ఆ ప్రశ్నలకు వాడిట్లనియె—"ఏమి యాపదని చెప్పెదను? మానములు దక్కవు. మాటలు దక్కవు. తనువులు దక్కవు. ధనములు దక్కవు. నీకెట్లు తెలిసినదని మీరడుగవద్దు. మేము భద్రకాళికి పెంపుడు కొడుకులము, ఎఱ్ఱమారికమ్మ మాయిలవేల్పు. శంకరుని రాణి సాయిల గామజోగిని సాకును. అతడు రమ్మంటే యాతల్లి వచ్చును. పొమ్మంటే యాతల్లి పోవును. పలుకుమన్న పలుకును. నిలుమన్న నిలుచును. అదుగో ఆతల్లి నానోట పలికించుచున్నది. ఇట్టి ప్రశ్నల మీరు వేసితిరా తల్లి కోపించి యిప్పుడే నిప్పులవాన గురిపించును. అట్టి ప్రశ్న లడుగబోకుడు. అది మీకు మేలుగాదు. అది మీకు మంచిగాదు. కొరవిబెట్టి తల గోకికొనవద్దు."

ఆతని మాటలు విన్నతోడనే యెల్లవారును భయమున గడగడ వడకిరి. బుద్ధిమంతులగు పెద్దవాండ్రు ప్రశ్న లడుగువారిని జీవాట్లుపెట్టి యా యుద్యమము మానిరి, కొందరు—"స్వామీ!

సాయిలరాముజోగీ! మాతప్పు మన్నింపుము" ని దండములు పెట్టిరి. కొందరు రూకలు బియ్యము వస్త్రములు మొదలగు కానుకలు భక్తియుక్తులై యాతనికి సమర్పించిరి కాని, యాతఁడు వానిం గైకొనక యిట్టులనియె—"నాకు బట్టలువద్దు. పాలువద్దు. బియ్యమునకు రాలేదు. బిచ్చమునకు రాలేదు. రూకలువద్దు కోకలువద్దు మీమీద దయచేత జగజ్జనని దుర్గ పంపగా వచ్చితిని. కీడరిగించితిని మేలుదారి తెల్పితిని పోవుచున్నాను! పోవుచున్నాను, జాగ్రత్త. జాగ్రత్త!" అని పలుకవలసిన పలుకులు పలికి కలిగింపదలచిన యలజడి కలిగించి వెలుగు రాకమునుపే తనదారిం బోయెను

అంతట సైనికులు పరిపరివిధముల నవ్విషయమై చర్చింప దొడఁగిరి. "ఎవఁడో బిచ్చగాఁడు పిలువని పేరంటముగ వచ్చి వానికి దోచిన కూతలు కూసి పోయినాఁడ" ని కొందరనిరి. "బిచ్చగాఁడైన పక్షమున మనము సమర్పించిన తండులములు వస్త్రములు ధనము నేల గ్రహింపకపోవు? నందుచేత నతఁడు తిక్కన సాయిలవాండ్రవలె జనులను బీడించి తిరిపమెత్తువాఁడుగాఁడు. మంత్రప్రభావమున క్షుద్ర దేవతల వశపరచుకొన్నవాఁడుగాని సామాన్యుఁడుగాఁడ" ని కొందరు పలికిరి. "పట్టికూతలుగా వానిమాటలు త్రోసిపుచ్చరాద" ని కొందరు వచించిరి. "నల్లచీర గట్టుకొన్న యాఁడుది చీపురు పుచ్చుకొని యూడ్చుట శ్రేయస్కరముగాద" ని కొందరు వక్కాణించిరి.

అట్లు వారు గుంపులు గుంపులుగ జేరిరి. ప్రాతఃకాలమున బలుతెరంగుల ప్రసంగించుచుండ నంతలో దండపాణి యశ్వారూఢుఁడై యచ్చోటికి బోయెను. సైనికులు లేచి జోహారులు చేసిరి. "అట్లు గుంపులు గుంపులుగా జేరుటకు హేతువేమ" ని యా సేనాపతి యడుగ వారు వేకువను జరిగిన వృత్తాంతమంతయు బూసగ్రుచ్చినట్లు జెప్పిరి. అదివిని దండపాణి యచ్చెరువుపడి—"ఏమీ! నల్లచీర గట్టుకొన్న యాఁడుదియా? చీపురు పుచ్చుకొని యూడ్చుచున్నదా? చిన్నవాండ్రవల్లగాదు, చిరుతవాండ్రవల్ల కాదని చెప్పినాఁడా?

గొప్పవారియండ జేరుమన్నాడా ? జగజ్జననియైన మహాకాళి తనకీ దేవరహస్యములు చెప్పినదన్నాడా ! సరే! మనకేదో మూడదలచుకొన్నది. సాయిలవాండ్ర మాటలు కల్లలని మనము త్రోసివేయరాదు. వారికి క్షుద్రదేవతలు ప్రత్యక్షమగుచుందురు. కల్లు మాంసము మొదలగు పదార్థములు నివేదించి వారా దేవతలను వశము జేసికొందురు. అందుచే నాగతానాగతములు వారికి దెలియుచుండును. నల్లచీరగట్టుకొన్న యాఁడుది, మనపాలిటి నాశనదేవత. ఇది చాల దుశ్శకునము. దీనికిం దగిన ప్రతిక్రియ మనము చేసికొనవలెను. పడమటనుండి పగవచ్చునని వాడు చెప్పెనుగదా ! పడమటిపగ యనగా గాంధారదేశపు దండయాత్ర. దక్షిణమునుండి దండు వచ్చుననగా సింధురాజు దండెత్తుట. ఇది మీరెరుగరుగాబోలు ! పండ్లచెట్లపై రాళ్ళువిసరినట్లు ఫలవంతమగు దేశముగొట్టి యాక్రమించుట కనేకులు సిద్ధమగుదురు. మనోజ్ఞ వస్తు వెల్లవారి కాస గొల్పును. అట్టే కాశ్మీరరాజ్యము రాజసింహముల కామిషముగా నున్నది. ఆ రాజులిద్దరువచ్చి చెరియొకప్రక్క ముట్టడించిరా తలుపు సందునబడిన వెలగకాయవలె మనము నలిగిపోదుము. కావున మనము దీనికి దగిన ప్రతీకారము సేయవలయున”ని వారి కుపదేశించెను. “ఎట్టి ప్రతిక్రియ ? ఏమి ప్రతిక్రియ ?” యని వారు తొందరతో నడిగిరి.

అడుగుటయు నతడు స్వరము కొంచెము తగ్గించి—“ఎట్టి ప్రతిక్రియ యని చెప్పుదును ? దానికొక్కటే మందున్నది” అని స్వరము హెచ్చించి—“మనరాజు బాలుడు. అలమున ముక్కలుదేరిన మీవంటి పోటుబంట్లకు మొనగాడై నిలిచి మిమ్ము రణరంగములకు దోడుకొనిపోయి మీమనస్సులు నుత్సాహరసముతో నిండించి పురికొల్పి మీచేత సాహసక్రియలు చేయించి మనదేశమును రక్షింపగల మేటిశూరు డొక్కడున్నాడ”ని యూరకుండెను. “అత డెవ్వ డెవ్వడ”ని యందరడిగిరి, “అతడా—అతడా—చెప్పనా ? మీరు

నా చెప్పిన చొప్పున చేయుదురా ?" యని యతడు సందిగ్ధ మనస్కుడై పల్కెను. "మీరు చెప్పిన చొప్పున దప్పక చేయుదుము. తప్పక చేయుదుము" అని వారైకకంఠ్యముగ బల్కిరి. "అతడీ రాత్రివచ్చి స్వయముగానే మీతో మాటాడును లెండు. నేనిప్పు డాయనపేరు మీతో జెప్పను. భానుదర్శనమున దామరలు విచ్చినట్లు వానింజూచి మీ మొగములు వికసింపగలవు. చంద్రదర్శనమున స్రవించు చంద్రకాంత శిలలవలె మీ మనస్సులు వానిం జూచినంతనె యుత్సాహరసపూరితములై యుండగలవు. పేరు చెప్పుమని నన్నడుగ వద్దు. నేటిరాత్రి జామయిన తరువాత మీ కడ కాయనవచ్చును. మీరు భోజనములు చేసి సిద్ధముగ నుండుడు" అని దండపాణి వారికి నచ్చ జెప్పి యథేచ్ఛం బోయెను. "ఆ వచ్చునట్టి మహావీరు డెవడై యుండునా ?" యని సైనికు లూహించుచు వారిరాక నిరీక్షించు చుండిరి.

పదియైదవ ప్రకరణము

క్రమక్రమముగ సాయంకాలమయ్యెను. దీర్ఘప్రయాణము చేసిన తెరువరి గమ్యస్థానము జేరి విశ్రమించు తెరగున భానుడు పశ్చిమాచల శృంగము నలంకరించెను. చరమగిరిమీద వ్రేలాడు జపా కుసుమ గుచ్ఛమువలె నావృద్ధ భానుని బింబము గట్టెఱ్ఱనై చూపర కనులకు విందుసేయుచుండెను. చిన్ననాటి గుణములు చరమ కాలముననైన విడువవనుటకు దృష్టాంతరముగ నుదయవేళనున్న యారుణ్యమే ప్రభాకరునియందు సాయంకాలమున గూడ గనబడెను. ఆశ్రమ చతుష్టయములలో గట్టకడపటిదగు సన్యాసమును గర్మసాక్షియైన ప్రభాకరుడు స్వీకరించి ధరియించిన కాషాయంబరమో యనునట్లు సంధ్యారాగము నభోమండలమున వ్యాపించి దర్శనీయమయ్యెను.

మహాసౌధముమీదనుండి క్రమక్రమముగా క్రిందికి దిగునట్టి పురుషునట్లు క్రమక్రమంబుగా దివాకరుడు క్రిందికి దిగి దిగి యస్తమించి యగోచరుడయ్యెను. చండశాసనుడగు పరమేశ్వరుని నియమప్రకారమెవ్వరి ధర్మము వారు నిర్వర్తింతురని తెలియజేయుటకో యన సూర్యాస్తమయానంతరమున కలవరమున జంద్రోదయమయ్యెను. జనుల కానందోదయమయ్యెను. కాలపురుషుండు గప్పుకొన్న తెల్లపట్టుపుట్టంబువలె నిశ్శబ్దముగ వెన్నెల వ్యాపించెను. మహాపురుషుని తేజము ముందర నెందుకుం బనికిరాని యల్పపురుషుల ప్రభావంబులవలె లెక్కకు మిక్కిలియగు చుక్కల వెలుంగు శీతమయూఖుని తెలవెన్నెలలముందర వెలవెలబోయెను. చల్లదనములకు సీమయైన చందమామను జూచినతోడనే యెల్లజీవుల కనులు చల్లబడెను. ఉల్లములు చల్లబడెను. సేనానివేశములో సైనికులందరు దమకొరకై రాదలచిన యాపద్బాంధవుని జూడ నుబలాటపడుచు పెందలకడ భోజనముచేసి తెల్లబట్టపరచినట్లు చంద్రికాప్రసరణముచేత వెలయుచున్న బయలునేల కరిగి గుంపులుగూడి తద్విషయకములైన ప్రసంగములు జేయుచుండిరి. ఎవరువచ్చినను నాతడేమోయని యుఱ్ఱులెత్తి చూచుచుండిరి.

అంతలో దండపాణి యొక పురుషుని వెంటబెట్టుకొని యచ్చోటికి వచ్చెను అప్పురుషుడు కనబడినతోడనే—"చిత్రభానుడు చిత్రభానుడ"ని సైనికులు మెల్లమెల్లగా ననజొచ్చిరి. అందరినోట చిత్రభానుని పేరేయుండెను. అందర కన్నులకు జిత్రభానుడే కనబడెను. చంద్రప్రభయు భానుప్రభయు నేకకాలమున సంభవించిన పక్షమున నెట్టి యాశ్చర్యము జనించునో నాటిరేయి జనులకట్టి యాశ్చర్యము జనించెను. "ఇతడు హరిద్వారమున జచ్చినాడని వింటిమిగాదా?" యని యొకరు, "కాదుకా దీనడుమ నిక్కడనే యున్నాడ"ని యొకరు, "భ్రాతృమరణహేతు వితడేగాదా?" యని యొకడు, "అది వట్టిమాట" యని యొకడు, "పురమునుండి

వీనిని వెడలనడువ మణివర్మ సమర్థుడుగాదా !" యని యొకరు, "దేవిగా రుండుమనినార" ని యొకరు సైనికులు తమలో దాము నానావిధముల భాషింపఁజొచ్చిరి. అప్పుడు దండపాణి యచ్చట జేరిన జనులను గూర్చుండ బనిచి యుపోద్ఘాతముగా నిట్లు చెప్పెను—

"వీరులారా ! అనేక యుద్ధముల బేరుగాంచిన శూరులారా ! మీకు మొనగాడై మీ దేశము పరాక్రాంతము గాకుండ జేయగల మహావీరుడు మీ యెదుట వచ్చియున్నాడు. మీకీయన చిరపరిచితుడుగాని క్రొత్తవాడుగాడు. ఈ మహాశూరుని ప్రజ్ఞా విశేషములు మీరు నావంటివానివలన వినగోరుట చిన్న దివ్వె సాయమున సూర్యబింబమును జూడగోరుటవంటిదని తలంచి ఈ మహా భాగుని విక్రమ విహారములు వర్ణింప నిశ్చయింపను. కుమారస్వామి దేవతలకు దళవాయియై మొక్కలలగు రక్కసుల నుక్కడంచి దేవలోకము నుద్ధరించిన తెరంగున నీరాజకుమారుడు శత్రుసైన్యముల నురుమాడి మీ దేశమునకు సౌఖ్య మాపాదింపగలడు. ఈయన హేమచంద్ర మహారాజు తమ్ముడు చిత్రభానుడు. అన్నగారి కుటుంబమును బరామర్శ చేయుటకును తనకు శక్యమైన సాయము జేయుటకును వచ్చియున్నవాడు. విల్లుబట్టెనా రఘురాముని భృగురాముని దలపించును. ఇతడు బాణంబు విడిచెనా శత్రువుడు ప్రాణంబు విడుచును. ఇతడు కలియుగార్జునుడు. మనల నాపత్సముద్రమునుండి యుద్ధరింపగల యోడయిదే మన విచారాంధకారమును మాపగల భానుమండలమిదే ! మన సంతాపమడచి చల్లని నీడనిచ్చు వృక్షమిదే. కావున వీని నాశ్రయింపుడు. ఆయన చెప్పెడు మాటల సావధానులై యాకర్ణింపుడు " అని యతడు విరమించెను.

"జయము ! చిత్రభానుడా !" అని సభాసదులలో ననేకులరచిరి. "స్వాగతము ! మీకు స్వాగతము !" అని కొందరు కేకలు వైచిరి. "మీవచనామృతమును వర్షించి మాసంతాపము దీర్పుడ"ని కొందరు బిగ్గరగ జెప్పిరి. అదివిని సభాస్థారులలో దన కనుకూలమైన

భావము పొడమినదని తెలిసికొని ధైర్యము దెచ్చికొని చిత్రభానుడు ముందరకువచ్చి సభాసదులముందర నిలిచి యీ విధముగా ప్రసంగించెను—

"మహాయోధులారా! దండపాణి చెప్పినట్లు మీకు నేను క్రొత్తవాడనుగాను. పూర్వపరిచితుడనె. హేమచంద్ర మహారాజు తమ్ముడనని విక్రమసేనుని రెండవ కొడుకునని నాపేరు చిత్రభానుడని మీరంద రెఱుగుదురు. మీలో ననేకుల నేను మున్ను మాయన్న గారి యనుగ్రహమునకు బాత్రమైన కాలమున జూచియుంటిని. కొన్ని యుద్ధములు మిమ్ము గొనిపోయి గెల్చియుంటిని. మీవలన నేను పేరు గాంచియుంటిని. నావలన మీరు కీర్తిగాంచియుంటిరి. కాలవశమున మంత్రుల మాయలచేత నాకును మాయన్నకును మనంబుల స్పర్ధలు జనించినవి. చాటుననుండి సమిధలువైచి సచివులు వైరాగ్నిని ప్రజ్వలింపజేసిరి. ఆ యగ్ని మాసోదరుల సహజమైత్రిని దగ్ధముచేసినది. ప్రేమను భస్మపటలము గావించినది. అప్పుడు మాయన్న మంత్రుల మాటలువిని నిరపరాధిని—నిష్కపటిని—నిర్మలచిత్తుని—నిజసోదరుని నిరాధారునిజేసి స్వదేశమునుండి వెడలనడచెను. అపుడు నేను సపుత్రికముగా సకళత్రముగా నూరువిడిచి—దేశమువిడిచి—బంధుమిత్రుల విడిచి పోయి దారాపుత్రుల విదర్భలోనిలిపి యత్తవారింట నుండుట యనుచితమని భావించి రాచబిడ్డనగుటచే నాత్మగౌరవమును బాటించి దేశములపాలై తిరిగితిని. నాపడిన కష్టములన్నియు వరుసగా మీకు జెప్పజాలతినేని మీమనస్సులు విచారసముద్రమున మునుంగును. కన్నీరు వరదలై పారును. ఒక్కొక్కసారి యాత్మహత్య చేసికొనుట యుక్తమని ప్రయత్నించితిని. అది నామిత్రులు వారించిరి. పక్షులకైన గూడులుండును. పులులకైన దలదాచుకొనుటకు పొదలుండును. సింగములకైన గుహాలుండును. నాకంతమాత్రమైన నెలవు లేకపోయినది. రాచవాడ నగుటచే నొకరి నడుగజాల. అగర్భసుకుమారుడ నగుటచే మేనువంచి పనిచేయుజాల. అభిమానధనుడ

నగుటచే నీచవృత్తులం దిగజాల. అన్నములేక—బట్టలు లేక—నిలువ నీడలేక—చుట్టములు లేక—పక్కములు లేక యేకాకినై చిరకాలము తిరిగి తిరిగి యీశ్వరానుగ్రహమున నెట్టులో బ్రతికి యుంటిని. దైవమునే నమ్మియుంటిని. శివుని నమ్మినవాడు చెడిపోవడని నానమ్మిక. ఎందుకు బ్రతికించెనో దైవము నన్ను బ్రతికించెను. స్వప్నావస్థయందైన నేను మాయన్నగారిని దూషింపలేదు. నాదురదృష్టమును నిందించుకొంటిని గాని మాసోదరుని నిందింపలేదు. ఆయన నిష్కళంక చరిత్రుడు. నిరుపమాన త్యాగశీలి. లోకోత్తర చరిత్రుడు. అగ్నికి ధూమము పేరిట మాలిన్యముగలదు. చంద్రునకు మచ్చగలదు. కాని యీ మహాత్ముని చరిత్రమునకు మచ్చలేదు. అతడు నేలపై నవతరించిన నారాయణుడే. అట్టివాని నీచల్లని సమయమున జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనిన మనమందరము ధన్యుల మగుదము గాక! అట్టి మహారాజును—అట్టి దయాశాలిని—అట్టి శాంతచిత్తుని—అట్టి పరమమిత్రుని—నట్టి లోకమిత్రుని—నట్టి సుగుణరత్నాకరుని—హా! దురాత్ములెవ్వరో దారుణవధపాలు చేసిరిగదా! హా! హేమచంద్రా! హా! భ్రాతృవత్సలా!" అని కన్నులనీరు జొటజొట గార మాటాడలేక దుఃఖపరవశుడై నిలువబడలేక నేలపై జదికిలంబడెను. అతని దుఃఖము జూడగానే సభాసదులకుగూడ మిక్కిలి విషాదము జనించెను. వారును బాష్పధారలచేత దమ దుఃఖము బ్రకటించిరి. అనంతరమున జిత్రభానుడు వెండియు నిట్లు బ్రసంగించెను.

"ఆ మహాత్ముని జంపించినవారెవ్వరో నేనెరుగుదును. కాని వారి పేర్లిప్పుడిక్కడ జెప్పను. పాప మెన్నటికైన బయలుపడక మానదు. మగనిజంపి మొగసాలలో మొర్రలెత్తినది యను సామెత నిజముగా నాసైదోడును జంపించిన దురాత్ములే తమమీద నెవ్వరికనుమానము లేకుండ జేసికొనుటకై నేనే యీ ఘాతుకకృత్యము జేసితినని లోకమునం బ్రవాదము బుట్టించిరి. ఎక్కడో నరులుచేరని నట్టడవులలో గాకులైనలేని కారడవులలో మృగములయట్లు నేనును

నాకులలములుదిని పొట్టబోసుకొని గాలక్షేపము చేయుచుండ దుస్సహ
మయిన యపవాదము వారు నాపై బడవైచిరి. మహేశ్వర పూజా
నిరతములైన యీ హస్తములా యిట్టి ఘాతుకకృత్యము జేయుట?
మహానీయులగు మునిజనులకు నమస్కరించునట్టి యీ చేతులా—
యన్న నెత్తురుతోటి యపవిత్రములగుట? ఛీ! అట్టిపని నేనా చేయుట?
విక్రమసేనుని కొడుకా యీ నింద్యకర్మము బొల్పుట? ఈ యప
వాదము వచ్చిననాటంగోలె నాహృదయము విషాదాగ్నిచే మండి
పోవుచున్నది. ఈ సంతాపము చేతనే నేను చిక్కి సగమైతిని.
నాహృదయ మెవ్వరయిన బరీక్షించి చూతురేని యది సంతాపమను
నగ్నిలోబడి కాలిపోవుచున్నట్లు దెలియును. నరుడేగైన మోయ
గలడు గాని నిందాభారము మోయజాలడు. నిందపడుటకంటె
చచ్చుటమేలు. నాపైనున్న యపవాదము బాపుకొనుటకే నిటు
వచ్చితిని. నిర్హేతుకముగ నింద పైబడినను సజ్జనుడు దానిం బాపు
కొనుట కర్తవ్యము. కర్తవ్యమగుటచేతనే గదా సాక్షాన్నారాయణావ
తారుడైన భగవానుడు శ్రీకృష్ణుడు శమంతక మాణిక్యాపహరణ
ప్రవాదము తనపై బడినపుడు తానాదోష మెరుంగక పోయినను
లోకాపవాదము బాపుకొనుటకై దేశదేశములు తిరిగి జాంబవంతు
డమ్మణిని గ్రహించినాడని తెలిసికొని యా భల్లూక ప్రభువుతో
బోరాడి మణిం గ్రహించి సత్రాజిత్తునకిచ్చి నిందాభారమును దించి
హృదయమును జల్లన జేసికొనెను. కర్తవ్యమగుటచేతనే కదా
యిక్ష్వాకు కులప్రదీపకుడైన రాముడు నిర్మల చారిత్రయైన జనక
రాజకన్యకను నిండుచూలాలనియైన శంకింపక గహనాంతరములకు
బంపెను. మానవంతునకు ప్రాణముకన్న సత్కీర్తి ప్రియము. అత
డసువులనైన విడుచునుగాని సద్గుణము విడువడు. అందుచే నేనట్టి
మహాపాతకము జేసినవాడనుగానని మీరెల్లరు నమ్మి మున్ను
మీమానసంబుల దురాత్ములచే నాటబడిన యనుమాన బీజంబుల
బెల్లగింపవలయునని చేతులు జోడించి వేడుచున్నాను. ఏమి

మీ యనుమానములు తీరినవా లేదా? ఇంకను శంకాశల్యములు మీ మనంబుల బీడించుచున్నవా?" అని బిగ్గరగా నడుగ వారిలో ననేకులు—"లేదనుమానము లేదు. శంకలు తీరినవి" యని కేకలు వైచిరి. వైచుటయు జితభానుడు—"మంచిది. ఇప్పుడు నేను ధన్యుడ నైతిని. ఇప్పుడు నేను మనుష్యుడనని తలంచుచున్నాను. ఇప్పుడు నేను రాచబిడ్డనని గర్వించుచున్నాను. ఈ మహాజనాభిప్రాయమే మా నాకు ధైర్యము కలిగించుచున్నది. ఇంక నే ప్రస్తుతాంశములనుగూర్చి కొన్ని మాటలు చెప్పి విరమించెదన" ని యిత్తెరంగున బలికెను—

"యోధులారా! పరమసాధులారా! మన దేశము కల్పవృక్షములు లేని స్వర్గఖండము. ఈ నేలయంతయు రత్నగర్భ సింధునది తన బాహువులతో గాశ్మీర దేశలక్ష్మిని గాఢాలింగనము చేసికొన్నదో యన్నట్లు లుపనదుల నెల్ల నెల్లయెడల వ్యాపింపజేసి దేశమును సారవంతము జేయుచున్నది. ఎక్కడ జూచిన తీయని నీరు. ఎక్కడ జూచిన ఫలవృక్షములు. ఎక్కడ జూచిన బచ్చని పంటలు. ఎక్కడ తృణకాష్ఠ జలసమృద్ధి. ఎక్కడ జూచిన గామధేనువువంటి పాడి మొదవులు. ఎక్కడ జూచిన ధనధాన్యసమృద్ధి. ఇక్కడి పడతుల చక్కదనమున వేల్పుటువిదల వెక్కిరింపగలరు. ఈ పర్వతములు, ఈ సెలయేళ్ళు, నీపూదోటలు, నీవనలక్ష్ములు మధురగానములు సేయు నీవిహంగములు నీ నానావిధ జంతుసంతతులు జూచిన నెవని కన్నుకుట్టదు? ఎవని నోరూరదు? ఎవని కాస పుట్టదు? ఎవని చిత్తము భ్రమింపదు? నవలావణ్యవిరాజమానయగు సుందరిని గన్నప్పుడు పరమయోగియైన వికలచిత్తుడగునట్లు వనంబులనియెడు శిరోజములు సరస్సులనియెడు నేత్రములు నదులనియెడు ముత్యాలహారములు వసుంధర యనియెడు మేనుగల దేశాంగనంజూచి చుట్టుప్రక్కలనున్న రాజులు మంచివారైనను నాసపడుట సహజము. అందు ముఖ్యముగా నేలిక బాలకుడైనప్పుడు వైరివాని యిల్లాలు వాడకెల్ల వదినయైనట్లు దేశమెల్ల రాజులకు లోకువయై యాసలకు గురియై యుండును, ఇప్పుడు

గాంధారరాజు మన దేశముపై దండు వెడల బోవుచున్నాము. ఈవార్త మీరు వినియే యుందురు. విశేషించి సింధురాజుగూడ దీనిపై గన్ను వైచినాడు. చియ్యపట్టిన మేకను జూచిన బెబ్బులుల నోరూరదా? పడమటినుండి గాంధారులు దక్షిణమునుండి సింధురాజు మనపై దాడి వెడలిన ముక్కుపచ్చలారని ముద్దుబాలుడు దేశమును రక్షింపగలడా? తన్ను గాచుకొనగలడా? సైన్యము నడుపగలడా? సన్నాహము సేయగలడా? చేయగలడనుకొనుము. మంత్రులతనికి గాళ్ళసంకెలలు. వారు హారముల కాసపడియు నగ్రహారముల కాసపడియు, ధనముల గోరియు సౌఖ్యసాధనములగోరియు పగరతో జేరి దేశమును వారి కప్పగింప దలచుచున్నారు. ఇంతకన్న రాజద్రోహముగలదా? ఇంతకన్న దేశద్రోహముగలదా? ఇంతకన్న బాపముగలదా? ఇట్టి యమాత్యుల—స్వామిద్రోహుల—లంచగొండుల—దేశవిక్రయుల—బయోముఖ విషకుంభముల—గోముఖ వ్యాఘ్రముల గొరతనేసిన బాపమున్నదా? మేనిచర్మ మొలిపించిన దోషమున్నదా? బ్రతికి యుండగ నిప్పులం బొరలించిన దప్పున్నదా? పాపములేదు. దోషము లేదు. కాని రాజు బాలుడు. సాధుశీలుడు. తల్లి యోషిది. అనూర్యంపశ్య. పరపురుషవిముఖ. మంత్రులే యామె చెవులు. మంత్రులే యామె కన్నులు. మంత్రులే యామె చేతులు. ఇట్టిస్థితిలో నామె యేమిచేయగలదు? బాలుడేమి చేయగలడు? కావున మీ దేశ సంరక్షణము యోధులైన మీరు—మహాయుధ పాణులైనమీరు—శూరాగ్రేసరులైన మీరు—దేశాభిమానులైన మీరు—రాజభక్తులైన మీరు నేడు చేసికొనవలయు. దానంజేసి దేశసంరక్షణమేగాక మీయాత్మసంరక్షణము రాజకుటుంబ రక్షణము మొదలగునవన్నియు జరుగును. మిమ్ము నడుపుటకు దగిన దళవాయి నేర్పరచుకొని నగరము చక్కజేసికొని దురాచారుల మేరమీరకుండ బంధించి వలయు సాధన సామాగ్రుల సమకూర్చుకొని పిమ్మట పగరపై నడువవలయు. యోగులైనను ముందుగా నంతఃపుర శత్రువుల గెలుతురుగదా! తగిన

మొనగాడుండిన గాంధారరాజు గర్వము క్షణములో నణపవచ్చును. సింధురాజుసేన త్రుటిలో నణపవచ్చును. మీకందర కిష్టమైన యెడల దండపాణి వజ్రపాణి ప్రముఖుల సాయముగొని నేనే గాంధారుల నెదిర్చి జయము చేకూర్చెద. కాశ్మీర రాజ్యము సురక్షితమై యుండుటే నాయభిప్రాయముగాని నాప్రజ్ఞ జూపుట నాయిష్టముగాదు. 'జనవాక్యం తు కర్తవ్య' మ్మను లోకోక్తినిబట్టి మీకందర కేది యిష్టమో అదియే చేయుట నాయిష్టము. మీయభిమత మెరిగింపుడు" అని యుపన్యాసము విరమించెను. వెంటనే పెక్కండ్రు లేచి—"అయ్యా! మీరే మమ్ము నడుపుడు. రాజ్యమును గాపాడుడు. దురాత్ములైన యామంత్రుల బంధింపుడు. స్వామిద్రోహుల సంహరింపుడు" అని బిగ్గరగా నరచిరి. "తొందరపడుట కర్తవ్యము గాద"ని కొందరు లోలోపల ననుకొనిరి. కొందరు—"అట్లుకాద"ని మూలిగిరి. కొందరు స్పష్టముగా దెలియకుండ గొణుగుకొనిరి.

మొత్తముమీద సైనికులలో పెక్కండ్రు చిత్రభానుని గంభీర వచఃప్రభావమువలన సమ్మోహితులైరి. జనసామాన్యమునకు నేదేనొక విషయము మనస్సుల నాటునట్లు చెప్పుట గడ్డిమేటికి నిప్పుపెట్టుట. అది చరచర యంటుకొని మహోజ్వాలగా మండునట్లు జనసామాన్యము గూడ నట్టి సంభాషణ విన్నపిదప నొడలు దెలియక వర్తించును. 'కలౌ సంఘేశక్తిః' యను నార్యోక్తి నిజము, సంఘశక్తికి మించిన శక్తి లేదు. అందుచేత సంఘము నెదుట సాహసోక్తులు బల్కి పురికొల్పుట యేనుగునకు సిడులు చూపుటయని భావింపవలెను. మదించిన యెద్దున కెర్రగుడ్డ చూపుటయని తలంపవలెను. వేటకుక్క నుసికొల్పుటయని యెంచవలెను. జనసామాన్య స్వభావ మిట్టిదని యెరిగినవాడగుటవలననే చిత్రభానుడు వారిచెవులలో నయ్యుపన్యాస విషము బోసెను. అది వారి తలకెక్కెను. "రండు! లెండు! చిత్రభానుని సేవింపుడు. దేశము గాపాడుడు. ద్రోహుల దుదముట్టింపుడు" అను కేకలు వినంబడెను.

అప్పుడు చిత్రభానుడు—"యోధులారా! మీరందరు శాంతింపుడు. సాహసించి యెట్టిపని చేయగూడదు. నిదానించి కార్యములు చేయవలెను. అవిచారత సకలాపదలకు హేతువు. మీరు స్థిరబుద్ధితో నుండుడు. మరి యెవ్వరేమాటలు చెప్పినను వినకుడు. స్వకార్య పరతంత్రులగు మంత్రులు తంత్రములు పన్ని మిమ్ముం జేలుపుచ్చ ప్రయత్నింతురు వారిమాయలలో బడవద్దు. ఎల్లియో నేడో నేనువచ్చి మిమ్ముం దోడ్కొనిపోయి కర్తవ్యము గావించెద. ఇప్పటికి నాకు సెలవొసంగుడు" అని చెప్పి దండపాణి సహితుడై తన నిలయంబునకుం బోయెను. అతడు వెళ్ళిన పిదప సైనికులు మరల గుంపులు గుంపులుగా గూడి నోటికి వచ్చినట్లు జెప్పికొనజొచ్చిరి. "అతడే తమ్ముకు నడుపదగిన మొనగాడ" ని కొందరు పలికిరి. "ఆహాహా! వాని భ్రాతృప్రేమ కనుగొంటిరా అతని పేరెత్తగానే యెంత దుఃఖపడెనో!" యని కొందరు, "వాని పలుకులన్నియు సత్యములే యం దొక్కటి పొరపాటు లేద" ని కొందరు, "వానికన్న మనకు గత్యంతరము లేద" ని కొందరు బలికిరి.

"ఈ వెంగలిమూకను కల్లబొల్లి మాటలతో బేలుపుచ్చి యతడు స్వకార్యసాధనము చేసికొనుచున్నాడ" ని కొంద రనిరి. కాని యిట్టివా రల్పసంఖ్యాకులై యుండిరి. అధిక సంఖ్యాకులు చిత్రభానుని వలలోని చేపలయిరి. వానిచేతి కీలుబొమ్మల ట్లాడదలచిరి. రెండుజాముల రాత్రి యైనపిదప నెల్లవారు స్వగృహంబులకుం బోయి నిద్రించిరి.

విక్రమసేనునిమీద బక్షపాతమును మణివర్మమీద నభిమానమును సంపూర్ణ విశ్వాసమునుగల సైనికులు కొందరు తెల్లవారు జామున లేచి గదాధరుని శూలపాణిసిం గలిసికొని గడచినరేయి చిత్రభానుండు నెరపిన చిత్రవృత్తాంతమును దెలిపిరి. వారును కలత జెందిన మనంబులతో మణివర్మ నిలయమున కరిగి చిత్రభానుని సాహసమును, దండపాణి ద్రోహమును, సైనికుల మహోత్సాహ

మును దెలిపిరి. వారి పలుకులు విని యా వృద్ధసచివుడు వారితో నిట్లనియె—

"మిత్రులారా! ఇంతవరకు వచ్చునని నేను మున్నె కని పెట్టితిని, దేవి నామాటలు పాటిచేసినది కాదు. విశేషించి చిత్రభానుని మాయలవలన దేవి మనలనందర రాజద్రోహులుగ బరిగణించినది. చేప లెర్రమింగి చెడును. పక్షులు దమములచేత భంగపడును. మానవులు మాయలమారులవలన నష్టపోవుదురు. దేవి కెవ్వరో మన మీద బలు కొండెములు జెప్పి మనపై ద్వేషము గలిగించిరి. ఇప్పుడు మన మేమి చెప్పిన నామెకు రుచింపదు. పైత్యరోగమున రుచి చెడిన జిహ్వకు చక్కెరయు చేదగును. అట్లే యోగాముల విచారింపక సేవకుల పూర్వచారిత్రముల దలంపక వంచకుల మాయలం బడినవా రెండమావులు నీళ్ళని నమ్మి నశియింతురు. ఇప్పు డొకపని చేయుట కర్తవ్యము. మీరుపోయి మీ పక్షమున నున్న సైనికుల నందర వారితో జేరకుండ జేయుడు. రాణికి మాధవసేనుని ముఖమున నీవృత్తాంత మెరిగించెద. మీద నామె ఇష్టము. ఇంతకు విక్రమసేనునకు రాజకుటుంబమునకు దుర్దినములు వచ్చినవి. మనకు దుర్దినములు వచ్చినవి. చిత్రభానుని యదృష్టము పండినట్లు గనబడుచున్నది. అఘటనఘటనా సమర్థుడైన పరమేశ్వరుని లీలల నధమాధములైన మన మెట్లు తెలిసికొనగలము? వేగమె పోయి మీరు పనిచేయుడు. నేనును మాధవసేనుని బిలిపించి కర్తవ్యము చేసెదను."

గదాధరాదులు తద్వచనము లాకర్ణించి వాని పనిచిన తెరగున జేయ జనిరి. మణివర్మ మాధవసేనుని బిలువనంపి దేవికా వృత్తాంతం దెలియబంచెను.

పదియారవ ప్రకరణము

రాజ్యవ్యాపారము లీతెరంగుననుండ వజ్రపాణి గృహవ్యాపార మెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. ప్రధానవు నాటంగోలె నతడు

ధర్మపత్నియైన సునందను మున్ను గారవించినట్లు గారవించుట మానెను. వెనుకటియట్లు దంపతు లిష్టాగోష్ఠి చెప్పుకొనుట కవకాశము లేకపోయెను. విరసోక్తులేగాని యాతనినోట సరసోక్తులు రాకపోయెను. అంతఃపురమున క్షణకాలమైన నతడు నిలువలేకపోయెను. ఏదో కారణము కల్పించుకొని యామె యతనితో బలుకబోవ నతడు తగిన యుత్తరము జెప్పక విసుగు జెందుచుండెను. ఆమె సమావేశమే వానికి గిట్టకపోయెను. దానికిం గారణమేమని యామె బహువిధంబుల వగసెనుగాని కారణ మామెకుం బొడగట్టలేదు. కారణ మరయుమని పలుమారు పరిచారికలకుం జెప్పెనుగాని వారు నందు గృహకృత్యాలు కాలేకపోయిరి. కర్పూరమంజరీ విరహమున నతడు మరుగుచుండ భర్తచేసెడి ననాదరణంబున నామె వనరుచుండెను. అట్లు దంపతు లిద్దరు వేర్వేరు కారణంబుల మనస్తాపము నొందుచుండుటచే గృహము శోభావిహీనమై యుండెను.

ఒకనాడు వజ్రపాణి గాఢనిద్రపోవుచుండెను. సునంద మందమతియై తన పానుపుమీఁద బండుకొని నిద్దురరామి దన యవస్థం గూర్చి యిట్లు తలపోసెను— 'మిక్కిలి మక్కువగల హృదయేశ్వరు డాకస్మికముగ నూతన పురుషుడట్లు మారిపోవుటకు గారణమేమి! నే నెరిగినంతవరకు నాచేసిన యుపచార మేమియు లేదు. ఎప్పటియట్ల విన్యయవృత్తి గలిగియుంటి. మునుపటియట్ల యాయన మనస్సు రంజించుటకై యత్నించుచుంటి. ఆయన కనుసన్నల మెలగుచుంటి. నాపాలిదైవమని నమ్మకొంటి ఆయన యడుగులు కన్నుల నద్దుకొని వచ్చి ఇరుప్రొద్దులు రుచ్యంబులగు భక్ష్యంబులు సేవకులచేత జేయించి సమర్పించుచుంటి. గీచినగీటు దాటకుంటి అనృతము చెప్పితినా! అప్రియము పలికితినా? పరపురుషులతో సంభాషించితినా? ఎన్నడేని దలవాకిటనైన నిలిచితినా! ధనవ్యయము చేసితినా? అత్తల యెడ నాడుబిడ్డలయెడ దుర్వినయంబు సల్పితినా! ఆయన చుట్టముల జులకన జేసితినా! ఏమి నావల్లలోపము! ఎవరితప్పు వారికి

దెలియదుగదా ? అడుగులొత్తుదమన్న స్పృశింపనీయరు. ఊడిగములు చేయుదమన్న నొల్లరు. మాటలాడింతమన్న పలుకరు. కేదార రాగమన్న నీయనకెంతో యిష్టము. తరచుగా వీణెయమీద నది వాయింపుమని నన్ను గోరుచుండెడివారు. కొంతకాలమునుండి యామాటయే లేదు. పాడుమనాయని యడిగిన వలదని తలయూచుటయేగాని మాటయైనం జెప్పరు. నామీదిరాగ మీదారినున్నప్పుడు కేదారరాగమెందుకు ? ప్రాణేశ్వరుని మనస్సున కెక్కని పడతి జీవితమేల ? ఆయన చిత్తరంజనము సేయని చెలువమేల ? ఆయన కానందము గలిగింపని యలరుబోడి బ్రతుకేల ? నావలనగల తప్పేమో చెప్పక యుపేక్షించినప్పుడు నేనేమి సేయవలయు ? నాతప్పు నాకు జూపిన దిద్దుకొని తగిన తెరగున మెలంగుదునుగదా !" యని చింతించుచు రెండు కనుగొలకులనుండి వేడినీరు పానుపుపై బడ సునంద వెచ్చని యూర్పులు విడుచుచు నిద్రించుచున్న భర్తపై చూడ్కులు నిగిడించెను. ఆతడు గాఢనిద్రలో—"కర్పూరమంజరీ ! కర్పూరమంజరీ ! ఏల సిగ్గుపడియెదవు" అని పలవరించెను.

అప్పలుకులు చెవిని బడినతోడనే యుత్పలాక్షి కిన్నకు మగని మనసును దెరచిచూచుటకు సరియైన తాళముచెవి దొరకినట్లయ్యెను. కర్పూరమంజరి యెవ్వతెయో యామె యెరుగును. ఆమెకు వివాహము కాలేదని యెరుగును. ఆమె యసాధారణ లావణ్యవతియని యెరుగును. ఆమె చూపు తూపు లెవ్వరిపై బడునో వారి హృదయములు గాయములు పడునని యామె యెరుంగును. అప్పుడామె వెండియు నిట్లు తలపోసెను—"చిత్రభాను పుత్రికయైన కర్పూర మంజరిపై నీయనకు వలపునిలిచినదని నిద్రావశమున నప్రయత్నముగ నీయననోట వెడలిన మాటలవలన దెలిసినది. ఈయనం గూర్చి యామెయు మేలుపడెనా లేక యాలోకైకసుందరి నిమిత్త మీయనే పరితపించుచుండెనా ? ఎట్లయిననేమి ! బంగారమువంటి నా కాపురము చెడిపోయినది. నిక్షేపమువంటి నాసంసారము నిస్సారమగుచున్నది.

ఒక యొరలో రెండుకత్తులిముడునా? ఒక యర్ధశరీరములో నిరువురు
పడతులు నిలుచుట కవకాశమున్నదా? ఒకతెను ద్రోసి రాజననలె.
రెండవదాని నచ్చోట నిలకొల్పవలె ఇంతకన్న నత్యంతర
మేమున్నది? పెద్దదానను జవ్వనము కొంతవరకు జెల్లిపోయిన
దానను. మగని మనసు రంజింపజాలనిదానను. నేనే యొత్తిగిల
వలయుగాని నిండుజవ్వనంబును నెరజాణతనంబును జక్కదనంబును
సౌకుమార్యంబునుగల లేమ తొలగిపోవునా? అరువదియవయేట
యుగ్గుగుండ మున్నట్లు పదునైదేండ్లు కాపురముజేసి సంతానవతినైన
నాకు నీనాటికి సవతిపోరా? నేను వయసు మరలినదాన నగుటచే
మిసమిసలాడు లేజవ్వనంబుగల క్రొత్త పెండ్లికూతురు మీదనే
యీయనకు గౌరవముండును గాని నామీద లేశమైన నుండదు.
ఆమె యడుగులకు మడుగులొగ్గుచు, నామె చిరునవ్వుల కలరుచు,
నామె బొమముడుల కడలుచు బ్రొద్దులు పుచ్చవలయు గాబోలు!
హా! పరమేశ్వరా!" యని విచారించుచు నొకమారు పాన్పుమీద
నుండిలేచి యిట్టటు దిరుగుచు నొకమారు పండుకొనుచు నొకమారు
భర్తను లేపదలచి నిద్రాభంగము సేయగూడదని మరల వెనుకకు
బోయి తెగులులేని వేదనం బడుచుండెను.

అంతలో నాల్గవజాము కోడికూసెను. కోడికూసిన కొలది
సేపటికి గాకులు కావుకావుమని యరచెను. అప్పుడు వజ్రపాణికి
మెలకువవచ్చెను. వచ్చినతోడనే యతడు మంచముమీద లేచి
కూర్చుండి కన్నులు తుడుచుకొని మహేశ్వరధ్యానము చేసికొని
మంచము దిగెను సునంద చేతులు జోడించి మగని యడుగులమీద
బడి కన్నీటితో వాటిం దడుపజొచ్చెను. అతడు మిక్కిలి విస్మితుడై
విస్మయమునకు భయము తోడుగ మిక్కిలి తొట్రుపాటుతో—
"సునందా! ఏమిది? ఏమిది? ఎన్నడు లేనిపని చేయుచుంటివి?
నీకేమికష్టము వచ్చినది? బిడ్డలు సుఖముగా నున్నారా? నీపుట్టినింటి
నుండి యేదేని చెడువార్త వచ్చినదా? నీశరీరమున నేదేని రుగ్మత

కలిగినదా? చెప్పుము చెప్పుము" అని పాదములపైనున్న ప్రాణసఖిని జేతులతో లేవనెత్తెను. ఆమె కన్నీరు విడుచుటయేగాని యాతని మాటలకు బదులు చెప్పదయ్యె.

అతడు భయము రెట్టింప నామె వీపుపై జేయివైచి తట్టి— "కల్యాణీ! భయములేదు. చెప్పు చెప్పు. పాదుకల యేదేని గంటివా? భయపడకు చెప్పు చెప్పుము" ని వెండియు హెచ్చరించెను. కొంతవడి కామె తూరడిల్లి గద్గద స్వరముతో నిట్లనియె—"బిడ్డ లింతవరకు సుఖముగా నున్నారు. ఇకమీద వారికి సుఖముండదని విచారించుచున్నాను. నాపుట్టినింటివారికి నేటివరకు గుశలమే. ఇకముందది యుండదని వెరచుచున్నాను. నాశరీరమం దింతవరకు రుగ్మతలేదు. ఇకముందు జీవితశంక గలుగవచ్చునని భయపడుచున్నాను. పాదుకల [illegible] చేయుచున్నాను.

అప్పలుకులువిని వజ్రపాణి తెల్లబోయి—"సుందరీ! నీపలుకులు నాకర్థముగుటలేదు. ఇది పిశాచభాషవలె నున్నది. విస్పష్టముగా జెప్పి నామనస్సును జక్కజేయుము" ని పలికెను. అనవుడు సునంద కంఠ గాద్గద్యము కొంతవరకు దిగుపడ స్పష్టమైన భాషతో నిట్లుత్తరము జెప్పెను—"అయ్యా! నేను మీకంటికి బెద్దపిశాచమువలె గానబడుచుండుటచేత నాసంభాషణము పిశాచభాషవలె మీకు దోచుచున్నది. మీమనస్సు చక్కగ జేయుట నావంటిదానికి శక్యమా? కొంత కాలమునుండి దుర్గంధమునకు దొరగినట్లు నాకు మీరు దవ్వు దవ్వుగ దొలగుచున్నారు. కర్పూరమంజరీ కారణమున దుర్గంధము తొలగి పోవునుగదా! నాకంపు దొలగించుకొని వెంటనే మీకింపుగలుగు నట్లు కర్పూరమంజరిని హృదయముచెంత ధరింపుడు. భర్త భరింపలేని మగనాండ్రను బావులు భరించును. వాగులు భరించును, భగవానుడైన పావకుడు భరించును. మనసులో గర్పూరమంజరిపై మీకు మక్కువగలదని యెరుగనుగాని మీపైఖరియింతయు మారిపోవుట

నేగని పెట్టుచుంటిని. కంటిచూపు కరువయ్యె. నోటిమాట యురుదయ్యె. కలలోనైన నేబలికిరాక కర్పూరమంజరి కావలసివచ్చె. ఎనలేని యా మమత లేదేట గలసె? ఆ ప్రేమ యెందరిగె? ఆ విశ్వాస మే దేశాంతర మరిగె? ఇంతలోనే నాకింత దురవస్థ కలుగునని నేనెన్నడు దలంపనైతి. ఒకరాటను రెండు పశువులం గట్టిన నవి యొండొంటిం బొడుచుకొని చచ్చును. నేను కొంతకాలమైన సుఖ మనుభవించినదానను. పదికాలములపాటు కాపురము చేసినదానను. సంతానవంతురాలను, కొంతవయసు మీరినదానను. జవ్వనము సడలినదానను. కావున నాకు సెలవొసంగుడు. భర్తకు ప్రియము సేయుటయే భార్యకు ధర్మముగనుక రాచకన్నియనగు నేను మీకును భూమికిని భారముగానున్న నామేను విడిచి మీకన్నుల చందమామయైన వన్నెలాడికై తావొసంగెదను. అదే! నిదురించుచున్న యా చిన్నబిడ్డలం గాచికొనుడు. సవతితల్లి కప్పగింపక మీరే కని పెట్టుడు. మీరు విక్రమశాలురై యనేక రణరంగముల విజయములుగాంచి విఖ్యాతులు బడసిన మహాత్ములరు. ఇట్టి మహనీయులకు భార్యనైనందుకు నేను సంతసించుచున్నాను. ఐదవతనము, బసుపు కుంకుమలతో గాటికిబోవునట్టి కాంత కడు ధన్యురాలు. అందుచే నాకు సెలవొసంగుడు. రేపు తెల్లవారకమునుపే మీకన్నులు చల్లనగునట్లు— మీ మనస్సు చక్కబడునట్లు—మీ మనోరథము సిద్ధించునట్లు—మీ సంకల్పమున కాటంకము దీరునట్లు—మీ యుద్యమము సఫలమగునట్లు—తగిన మగడు గావలెనని తహతహపడుచున్న యా తలిరుబోడి తపము ఫలించునట్లు నేను చేయదలచిన కార్యము జేసెద" అని కోపావేశంబున నా యిలనాక యింక నేమియో పలుకబోవుచుండ వజ్రపాణి యెఱ్ఱబడిన యామె కన్నులను—దృఢనిశ్చయము దెలుపుచున్న యామె మొగమును—కంపించుచున్న గాత్రమును—తొట్రుపడుచున్న యామె మాటలను జూచి విని యేమియుందోచక భయవిహ్వలుడై యామె చేతులు బట్టుకొని యిట్లనియె—

"కల్యాణీ! నీమాటలనుబట్టి కలలో నేను కర్పూరమంజరి యనుమాట దలపెట్టితినని తేటపడుచున్నది. నీవు విస్పష్టముగ జెప్పక పోయినను నీసంభాషణమువలన నది గ్రహింపవచ్చును. స్వప్నములు నీ వెరుగనివిగావు అదృష్టపూర్వములు నశ్రుతపూర్వములు. స్వప్నమున మనము గనుచుందుము. స్వర్గమున బోయినట్లు కలగందుము. అప్పు డేమేమో పలవరింతుము. అవియన్నియు నిజములగునా? చిత్రభానుని కూతురు కర్పూరమంజరియని యొకతె కలదు. ఆపేరు నాకు మిక్కిలి చిత్రముగా నున్నది. అది క్రొత్తపేరు. రమణీయమైన పేరు. మనోహరమైనపేరు. అందుచేత నాకీసారి యాడుబిడ్డ పుట్టునేని దానికాపేరు పెట్టవలెనని సంకల్పించుకొని తరచుగా మనసులో దాని స్మరియించుచుందును, అందుచే గలలో నప్పేరు పలవరించితిగాబోలు! ఇంతమాత్రమునకై యింతగొడవ కావలెనా? కర్పూరమంజరి త్రిలోకసుందరి. లేజవ్వని. అట్టిదానిని వయస్సుచెల్లిన నాకిచ్చి తండ్రి పెండ్లిచేయునా? నాయందమును నాచందమును జూచి యాబాల నన్ను వరించునా? ఇటువంటి పిచ్చితలంపులు తలలో బెట్టుకొని సాహసంబులు చేయదలంతునా? నేను కొంతకాలమునుండి యెప్పటి యట్లు నీతో జనవుగా మాటలాడకపోవుటకు గొప్పకారణము గలదు. రాజ్యవ్యవహారములు యథాపూర్వకముగా లేవు. పరిస్థితులు మారినవి. సేవలలో గొప్పకలత బయలుదేరినది. వైదేశికులు మనదేశముపై దాడిపెట్ట గమకించుచున్నారు. నిరంతరము వాటికిం బ్రతిక్రియలు వెదకుచు నామనస్సు స్థిమితముగా లేదు. అందుచే నట్లుంటిని, అంతేగాని నామనస్సులో నీపై నలుకలేదు. నీవె నాయర్ధాంగము, నీవె నాబహిఃప్రాణము. నీకన్న నాకు వేరులేదు. కలనొత్తులు గట్టిపెట్టుము. సాహసము లుపసంహరింపుము. నన్ను మన్నింపుము. బిడ్డల నడల జేయకుము. నాకప్రతిష్ఠ ఘటింపకుము. నేను మనోవాక్కాయ కర్మముల నీయెడ నట్టి విరుద్ధభావము లేనివాడనునమ్ము. మన కుటుంబము పరువుగలది, అవసరముమాలిన యల్లరిచేసి యప్రతిష్ఠ

సంఘటింపకుము" అని ప్రతిమాలుటయు సునంద—" సరే! మీచిత్తమువచ్చినట్లు చేయుడు. బహుభార్యా పరిగ్రహణమునకు మీకధికారము గలదు. పరకాంతాసక్తులైన పురుషులు తరుచుగా ననృతంబులకు వెరువరు. వారు చేయు బాసలు, ప్రమాణములు విశ్వసింపదగినవికావు. వారి సంభాషణలకు, సత్యమునకు జీకటికి వెలుతురునకుగల దూరముండును. పాలముంచుటకు నీటముంచుటకు మీరు సమర్థులు. ప్రాణేశ్వరుడె దైవంబని నమ్మి యిల్లాలి నుసురు పెట్టగూడదు" అని కఠినముగా జెప్పి గది విడిచి లోనికి బోయెను.

వజ్రపాణి కలలో దాను ప్రేలిన ప్రేలాపనలవలన కార్యమింత చెడివచ్చినదని విచారించి యామె సాహసకృత్యముల జేసినపక్షమున హానియు లోకనిందయు దనకు సంప్రాప్తించుటయేగాక కర్పూర మంజరీ పాణిగ్రహణ మహోత్సవముగూడ తప్పిపోవచ్చునని భయపడి యిల్లాలి నదివరకే తిరస్కార భావమున జూచుట తప్పని గ్రహించి యింకమీద నామెను లాలించి గౌరవించుటయే కార్యసాధకమని నిశ్చయించెను. కాని యతడు మిక్కిలి యాలస్యముగా మేల్కనెను. తన యనునయము లామెయెడ బనిసేయలేదు. తన మాటయెడ నామెకు విశ్వాసము గలుగలేదు. ఆమె హృదయ మొంతమాత్రము మారలేదు. ఆమె యింట నడయాడుచున్నను మనస్సు మహావాయు పథమున సంచరించుచు నెన్నెన్నో పాట్లు పడుచుండెను. స్త్రీలకు సాహసము మెండని యతడు పెద్దలవలన బలుమారు వినియుండుటచే నామె యాత్మహత్య చేసికొనునేమో యను భయమున నతడా పగ లిల్లు గదలక నారాత్రియు నిద్రపోక జాగ్రత్తగ నుండెను. ఆ రేయి సునంద నిదురింపనేలేదు. మంచముమీద గూర్చున్నది కూర్చున్నట్లె యుండెను. పండుకొమ్మని భర్త యెన్నివిధముల బ్రతిమాలినను శయనింపదు. ఆ రేయి సతీపతుల జాగరణముతోనే గడచెను.

మరునాటినుండి సునందకు మతిచలించెను. ఊరకయె నవ్వును; కారణములేకయే పెద్దపెట్టున నేడ్చును. ఆహారము ముట్టదు.

"కర్పూరమంజరీ, కర్పూరమంజరీ" యని పిలుచును. ఒకచోట స్థిరముగా నిలువక గృహమునందు, గృహముచుట్టునున్న దొడ్డియందు దిరుగుచుండును నిష్కారణముగా బిడ్డలం గసిరికొట్టును. పరిచారికలను దిట్టును. అయ్యయ్యో! నన్ను సేవకులు కొట్టుచున్నారని కేకలు వేయును. తినుటకేదేని బెట్టిన విసము పెట్టుచున్నారేయని యరచును. మాటిమాటికి మొత్తుకొనును. రొమ్ము మోదుకొనును. నిలువగల దువ్వలువలు దెచ్చి చింపును. ఏలచింపెదవన బొమ్మలకు బట్టలు కావలెనను. అద్దములు పగులగొట్టును. అట్టిపని చేయవలదని భర్త నివారింప తల గోడకు గొట్టుకొనును. చీనిచీనాంబరములు మైలపడినవని తడుపును. తన యమూల్యాభరణములదీసి పరిచారికలం బిలిచి యొక్కొక్కరి కొక్కొకటిగ పంచిపెట్టును. ఇల్లు కాలిపోవునని వంకబెట్టి ప్రొయిలో నిప్పులార్చును. కర్పూరమంజరి యామెకంటి కనుక్షణము గనబడ జొచ్చును. తనవెనుక నామె నడచుచున్నట్లు చెప్పును. కర్పూరమంజరి యటకమీద నున్నదని నిశ్చయించుకొని యటకమీద కెక్కును. పెరటిలోనున్న పొదరిండ్లలోను గృహమందలి చీకటిభాగములలోను, మంచముక్రిందను, బరువుచుట్టలలోను, భోషాణమునందును నిలువెత్తునున్న గుండిగలలోను, కర్పూరమంజరి యున్నదని శోధించి చూచును. కర్పూరమంజరి యింట ప్రవేశించునని చెప్పి కవాటములు బంధించును. నిశ్శబ్దముగా నున్నసమయమునను భర్తం బిలిచి—"యదిగో కర్పూరమంజరి, వీధిలోనుండి నన్ను బిలుచుచున్నది. వినబడినదా!" యని యడుగును. "పిలుచుట లేదు. నీది వట్టిభ్రమ!" యని భర్త బదులుచెప్ప—"అయ్యో! అంత బిగ్గరగా బిలుచుచున్నప్పుడు మీకు వినబడకపోవుటేమి? ఇది వట్టి మాట. నాకంటిలో దుమ్ముగొట్టవలెనని మీరిలాగనుచున్నారు" అని కొరకొరమనుచు భర్తం దూలనాడును. ఛీ! నాయింటికిరాకు. నాభర్తం బిలచుటకు నీవెవ్వతెవే! వచ్చితివా నీనెత్తురు కంటజూచెద. రాచకూతురవైనమొడలరా. నేను రాచబిడ్డనే!" యని

కత్తి చేతబూని కర్పూరమంజరి వీధిలో నున్నదని తలుపులు తెరచి పరుగెత్తబోవును.

వజ్రపాణి తన నూతనవధూ సమాగమము ప్రయత్న మీవిధముగా బరిణమించినందుకు దద్దయు విచారించి యది స్వయంకృతాపరాధమే యని నిశ్చయించి పశ్చాత్తాపము నొందిన గార్యము లేదని గ్రహించి యామెను నలుగురు పరిచారికల కప్పగించి తలకు నిమ్మకాయలురుద్ది స్నానము చేయించుచు గదిలోనుండి యావలకు రాకుండ దలుపులు మూయించుచు నొక వైద్యునిం బిలిచి చికిత్స చేయింప జొచ్చెను.

వైద్యుడు చేయి చూచుటకు రాగా—"ఛీ దుర్మార్గుడా! నీవు కర్పూరమంజరికి దండ్రివటరా! నీవు కన్యాదానము చేయుటకు వచ్చితివా?" యని మీద నుమ్మివైచెను. పరిచారికల కప్పుడప్పుడు చెంపకాయలు దగులుచు వచ్చెను. బిడ్డలు తల్లి యవస్థజూచి తండ్రిం గౌగిలించుకొని యేడ్చిరి. బిడ్డల దైన్యముజూచి తండ్రియు బాష్పాకులితలోచనుడయ్యెను. లోకైకసుందరిని పెండ్లియాడి భూలోకస్వర్గమనుభవింపదలచుచుండగా భూలోకనరక మనుభవింపవలసి వచ్చెనదే యని యతడింతింత యనరాని చింతచే క్రుస్సుచుండెను.

వలవంతలు వంతలుగా మారుట యదృష్టముగదా! మనుజుడు తలచిన దొక్కటి, దైవము గావించిన దొక్కటి యను సామెత వజ్రపాణియెడల నిజమయ్యెను. మానవు డాకాశమున మేడలుగట్ట యత్నించును. స్వర్గమర్త్యపాతాళముల కెకసూత్రము పన్నును. కాని యఘటనఘటనాసమర్థుడును, సర్వశక్తుడును, సర్వనియామకుడును నైన పరమేశ్వరుడు తరచుగా వారి తలంపుల భగ్నము చేయుచుండును.

పదునేడవ ప్రకరణము

"మల్లికా! ఏమి యుపాయమే! నీ వెంతో చతురమతివని సఖీజనము చెప్పుకొనును, జనకుడు నన్ను వజ్రపాణి కిచ్చుటకు గృత

నిశ్చయుడైనాఁడు. పట్టిన మకరందుని చెట్టఁబట్టినట్లె, లేదా నావంటి దైవోపహతులకు ప్రాణసఖియైన మృత్యుదేవతను గాఢాలింగనము జేసికొనవలెను. ఇంతియేగాని మరియొక పురుషుని కేలుపట్టనోపను. అతఁడు నవమన్మథుఁడేగాని మర్త్యలోకమునకు దిగివచ్చిన జయంతుఁడుగానీ, పురుషాకృతి దాల్చిన వసంతుఁడుగానీ, యా మదనునింగన్న తండ్రిగానీ. ఎవఁడైన నా కక్కర లేదు, అతనిం గలియుటెట్లో? ఎక్కడ యుజ్జయినీ పట్టణము! ఎక్కడ శ్రీనగరము! ఎన్నివందల యామడల దూరమున్నదో! మనశ్శబ్దము నపుంసకలింగమని పాణిని. శాకల్యుఁడు మొదలగు వైయాకరణులు వచించిరి. కాని యది నపుంసక లింగము గాదు. నపుంసకములకు సంచలన మెక్కడిదే! నపుంసకమైనయెడల నిమేషమాత్రమున నిన్ని వందల యామడ పయనము జేసి మహానుభావుఁడైన మకరందునికడ కెట్లుపోఁగలదే? "ప్రమాదో ధీమతామపి" యన్నట్లు మహామేధావంతులగు వైయాకరణులు గూడ శాస్త్రరచనలలో బొరపడియుందురు. నా మనస్సు నిజముగా నపుంసకమైన నేనింత సంతోషింతునే? నపుంసకములైన రాళ్ళవలె తీఁగలవలె నిదియొక చోటఁ బడియుండిన నెంత బాగుండునే! దీనికీ సంచలన మెక్కడినుండి కలిగినదే? ఇంతవేగ మెక్కడినుండి వచ్చినదే? ఒక్క నిముసమైన నా దగ్గఱనుండ దేమే? నేనన్న దీనికింత గిట్టకున్న దేమే? ఇది కోఁతివంటిదిగదా! దీనిని బంధించుట కే శృంఖలములు లేవుగదా? చతురమతివి నీ వట్టి సంకెళ్ళ నిర్మింపలేవుగదా? నీ తెలివి తెల్లవారినట్లే యున్నది. నాకు బనికివచ్చు నుపాయమేదియు నీకడ లేదు? ఓసీ! ఆమహానుభావుని పాణిగ్రహణభాగ్యము చేకూరినను జేకూరక పోయినను చిరునవ్వు వెన్నెలలు గ్రక్కు నాతని ముఖచంద్రమండలము నొకసారి చూపవే. ఈ మహోపకారమునకు నీ ఋణమెన్నడైన దీర్చుకొందునే. ఆహాహా! ఏమీ యా ముఖలావణ్యము. ఏమీ యాకర్ణాంతములైన యా సోగకన్నులతీరు! ఏమీ యానాసకళ! సిరికి నివాసమైన తెలిదామరపువ్వుల నెవ్వఁడు చేసెనో యా కన్నుల

నాతడే చేసెను. శరత్కాల చంద్రమండల మెవ్వఁడు నిర్మించెనో
యాతని మొగము నాతడే నిర్మించెను. బంగార మెవ్వఁడు సృజి
యించెనో వానినెమ్మేను నాతడే సృజియించెను. వెన్నెల నెవ్వఁడు
గావించెనో యీ మందహాసముల నాతడే గావించెను. చందమామ
లోని లావణ్యము వసంతుని మార్ధవము పచ్చవిల్తుని చక్కఁదనము
మూడును మూఁడుపాళ్ళవైచి చతురాస్యుఁడు తన పురుషసృష్టి
సార్థకమగునట్లు వీనిం జేసియుండును. చెలీ! అట్టిపురుషుని సందర్శించు
టెట్లు? ఒక్కసారి యతనిజూచి యీమేను విడువవలెనని యున్నది.
ఏల యిట్టిపని యందువా విను. అతఁడతి దూరమందుండుటచేతను
నావంటి కన్నియలు పెక్కండ్రు వానికిచ్ఛామాత్రమున సులభ
ముగా లభింప గలుగుట చేతను నతని కాలిగోటి కయిన బరిచర్య
సేయుటకు నేను తగియుండక పోవుటచేతను నతని దాసీజనంబులో
నైన జేరి యాతని యూడిగము సేయ నే దలపెట్టినను నా జనకుఁడు
నన్ను విడిచిపెట్టకపోవుట చేతను నాకాతని చరణంబు దుర్లభ
మనియు మరణంబ శరణంబయనియు నిశ్చయించుకొంటిని. కాని
యాతని జూచి ప్రాణంబు విడువదలంతు. ఆహాహా! పులుగు
లెంత యదృష్టవంతులే. రెక్కల కలిమిచే నవి యెక్కడి కరుగ
దలంచిన నక్కడి కెగిరిపోవునుగదా! విమాన సంచారముచేయు
దేవతాంగన లెంతయదృష్టవంతులే. ఎవఁడైన నొక్కజోగి మనకడకు
వచ్చి ప్రవరాఖ్యునకుంబలె మనకు నొక్క పాదలేపన మిచ్చిన దాని
ప్రభావమున మనమొకసారి యుజ్జయినికి రెప్పపాటు కాలమునబోయి
యతని దర్శించి నమస్కరించి రాగలుగుదుముగదా! మందభాగ్యలకు
మనకట్టి యదృష్టము పట్టునా? పోనీ! నిరాశజెందుదమన్న మేన
నసురున్నంతవర కాశాబంధము తెగదు. అసువులతోడనే యాశలు
నశించును. స్వతంత్రించి పోవుదమన్న పనికిమాలిన యీ రాచ
కొలమున బుట్టితిమిగదా! అడవులలో యథేచ్ఛముగా సంచరించు
చెంచుకన్నియలు తొలిమేనుల నేమి మేలు నోములు నోచిరే?

ఈ పాడు రాచకులమున బుట్టిన కతమున మావంటి కన్నియ లసూర్య పశ్యలై చిలుకలవోలె మేడలలో మిద్దెలలో నడగియుండవలయును. జంతువులకు స్వేచ్ఛయున్నది. పక్షులకు స్వేచ్ఛయున్నది. కీటకములకు స్వేచ్ఛయున్నది. సరీసృపములకు స్వేచ్ఛయున్నది. కాని చైతన్యము గలిగి జ్ఞానసంపత్తిగలిగి మెలంగు మెలంతలకు స్వాతంత్ర్యమున్నది లేదు. 'న స్త్రీస్వాతంత్ర్య మర్హతి' యని మనువు చేసిన శాసనమెట్లు లోకమున బ్రవర్తిలుచున్నదే! ఈ శాసన మెన్నటికైన మాసి పోవునే? సఖీ! నాకోరిక లిసుకపాతరలై దాగకున్నవి. ఎన్నో చెప్పితినని నీకు విసుగుకలుగుచున్నదిగాబోలు. చెప్పినవి చెప్పగా నిక చెప్పవలసినవియున్నవి. ఎన్ని దినములు చెప్పినను దరుగవు. చెప్పుటకు మాటలుచాలవు. వాల్మీకిగాని వేదవ్యాసుడుగాని వేదవ్యాసుని యబ్బ గాని మనసులోనున్న యూహాల సరియైన మాటలలో దెలిపి సంపూర్ణ భావప్రకటనము చేయగలడే! అది కవికేగాదు కవికైన సాధ్యము గాదు. అట్టిచో నేనెట్లు నీకు నచ్చజెప్పగలను? అదియునుగాక వలవంతరోయక—తీవ్రపు వేడిమి వలవంతి యను బిచ్చునంబడి మాడెడు వారికేగాని పెరవారికిం దెలియదు కన్నియవైనను నీవుణ్యమున నీకట్టి యలమట కలుగదయ్యె. మల్లికా! తల్లికడనైన జెప్పనొల్లని గుట్టుమట్టులు నీకడ జెప్పుకొంటిని. తల్లి కని పిమ్మట మీకప్పగించినది. కావున నీవు తల్లి కన్న నెక్కుడు దానవు అందుచే నాయుత్తలికము తీరునట్లు తగిన తెరంగు సేవచేయవలయు. అట్టి యదృష్టము నాకబ్బునా?" అని కన్నుదోయి నీటికతమున మంచు గ్రమ్మిన కెందామరరేకుల చందంబున నలర నామె విచారాక్రాంతయై యటమీద బలుకలేక యూరకుండెను. మల్లిక తన చెరంగుతో నామె కన్నీరు తుడిచి—"సఖీ! నేడు కడుపులోనున్న దెల్ల వెళ్ళ బుచ్చితివి. మనస్సును గలచునట్టి విషయములు వమనములవలె బైకి వచ్చినేని మానిసికి సుఖమగును. దుఃఖములు మిత్రులతో జెప్పుకొన్న గొంతవర కుపశమించును. చెలికాండ్రతో జెప్పుకొన్న

పక్షమున నానంద మతిశయించును. కావున నీకు గొంత హృదయ భారము తగ్గిపోవును. ధైర్యము దెచ్చుకొనుము విచారములవల్ల గార్యములుగావు. ధైర్యకవచము బూనినవారిని కష్టములు బాధింప జాలవు" నాచేతనైన సాయము నేజేసెద ఏమి చేయుదునాయని విచారించుచున్నాను. ఉపాయము తోచకున్నది" యని బదులు చెప్పెను.

"ఓసీ! నావిచారము కొంత డీలుపడు ననుచున్నావు. నాహృదయ మించుకేని జాలిపడ లేదు, నామనోవ్యథ తగ్గలేదు. అతని కటాక్ష వీక్షణములు ప్రసరింపవలె. నామనస్సు చల్లబడవలె. నీవంటి బుద్ధిమంతురాలి కొక్క యుపాయమైన బొడగట్టకపోవుట నాదురదృష్టము. అయిన దృఢముగా నాలోచింపుము. నేనును నాతమ్ముడు విజయసేనునట్లు మగపుట్టువు పుట్టక కట్టిడి యాడుపుట్టువు పుట్టినకతమున నిట్టి బెట్టిదంబులు వాటిల్లె. ఛీ! స్త్రీజన్మ మెత్తగూడదే. అందులో రాచకన్నియై పుట్టగిట్టదు. పేదదాననై పుట్టి యిచ్చవచ్చిన మగని చెట్టబట్టి సుఖింపనైతినిగదా!" యని కర్పూర మంజరి పలుకుచుండ మల్లిక యందుకొని—"నెచ్చెలీ! నీకష్టములు నీకున్నట్లే పేదలకష్టములు పేదలకుండును. సకల సౌఖ్యములుండి స్వాతంత్ర్యములేక నీవు విచారించుచున్నావు. స్వాతంత్ర్యముండి యేసౌఖ్యములేక కడలేని కడగండ్లబడు కటికిపేదల అవస్థలు వర్ణింప దరమా? జలచరములస్థితి స్థలచరములకురాదు. జల స్థలచరములస్థితి ఖచరములగు పక్షులకురాదు. సుఖమున్నచోట దుఃఖము తప్పక యుండును. క్రీనీడ దీపము వెనుకనే యుండును. ఛాయ సూర్యు ననుసరించియే యుండును. పేదదాననైనంత మాత్రమున సుఖపడవు. భాగ్యవంతురాలవైనంత మాత్రమున గష్టపడవు. ప్రస్తుత స్థితినిబట్టి యిట్లనుకొందువు దానికేమి? అతనితో నీకు సమాగమ మెట్లు గలుగునాయను విషయమునుగూర్చి విచారించుచున్నాను. పోనీ, ఇది విను, విదర్భరాజనందనయగు రుక్మిణి తన మనోరథసిద్ధికై

వాసుదేవునికడకు బ్రాహ్మణుని దూతిగా నంపినట్లు మనము గూడ నెవ్వరినైన మకరందునికడ కంపుదమా ?" యని పలికెను.

"పంపవచ్చును గాని మనము సంపూర్ణముగా విశ్వసింపదగిన బ్రాహ్మణుడు మన కెవ్వడు దొరకును ? రుక్మిణీదేవికున్న స్వాతంత్ర్యము మనకు గలదా ? పోతుటీగయైనను మన ఇంట జొరరాదు. ఎట్లో సూర్యచంద్రులు మాత్రము మన యావరలో ప్రవేశించుచున్నారు. మన కట్టిపురుషుని దర్శన మెట్లగును ? మాతండ్రి యింట లేనప్పుడు నీవెవ్వరినైన దోడ్కొని వచ్చుటకైన వీలులేకుండ రుద్రభట్టు హిమాలయ పర్వతమువలె మన కడ్డముగ నున్నాడు. ఇతని వైఖరి జూడ మాతండ్రి కేవో దురాలోచనలు చెప్పుచున్నట్లు తోచును. ఇతనివలన మనకు గొంత యుపకారము జరుగుచున్నదని నాయభిప్రాయము. ఎట్లైనను బ్రాహ్మణ సందేశము వలనుపడదు. మరియొక యుపాయ మన్వేషింపుము" అని ఆమె బదులు చెప్పెను.

"పోనీ యెవరిని బంపుమని యెదవు ?" అని మల్లిక యడిగెను.
"చెలీ ! ఎవ్వరి బంపుమని నేను చెప్పగలను. వెళ్ళెడువారికి ధైర్యముండవలె. ఏలయన నెక్కవలసిన పర్వతములు గలవు. దాటవలసిన యేళ్ళు గలవు. నడువవలసిన కారడవులు గలవు. మెలగవలసిన మృగములు గలవు. విశేషించి క్రూరులగు చోరులు దారులు గాచి యుందురు. వారి బారినుండి తప్పించుకొనవలయు రెండవది నెరజాణతనముండవలయు. ఏలయన—ఆ మహాత్మునికడకు బోవునప్పుడు సమయాసమయము లెరుగవలయు. ఆ సమయంబున జేసిన దర్శనము కోపహేతువుగావచ్చును. ఆ కాలమందు నాటిన విత్తనమువలె ప్రయత్నము నిష్ఫలమగును, దర్శనము చేసిన పిమ్మట మాట నేర్పుండవలయు, సమయోచితముగా—సందర్భోచితముగా బలుక గలవారు ప్రపంచమున మిక్కిలి తక్కువగా గలరు, ఎదుటివారి మనసు నొవ్వకుండ వారి కిష్టులగువారిమీద నిందలు వేయకుండ దన కార్యంబు సాధించుకొనునట్టి నేర్పరితన ముండవలయును, ఇట్టివి

ఎన్నో గలవు. ఇట్టి గుణములు గలవారు మన కెట్లు లభింతురు ? ఎన్ని విధముల జూచిన నట్టి గుణసంపద నా చెలికత్తె యొద్దనే గలదు" అని చిరునవ్వు మొగమున దోప గర్పూరమంజరి పలుక మల్లిక— "సరిసరి ! నేనా యిట్టిపనికి జాలినదానను. ఇది పురుషులకు సాధ్యమయినపని. ఆడదాని కలవియగునే ! ఇట్టి సాహసంబు సమకట్టుటకు నేనంత వలంతినే ? కొండలెక్కగలనా ? ఏరులు దాటగలనా ? మెకముల బారినుండి తప్పించుకొనగలనా ? ముష్కరములకు తస్కరుల చేతబడకుండ దాటిపోగలనా ? ఏబాటసారుల గుంపునైన గలసి పోయి సుఖప్రయాణము చేయగలననుము. ఉజ్జయిని జేరుదు ననుకొనుము, ఆయుధపాణులచే సురక్షితమైన రాచనగరు ప్రవేశింప గలనా ? నా కామహారాజకుమారుని దర్శనమగునా? అగుననుకొనుము. నన్నాయన పూరికింగొనునా ? ఒకవేళ నాదరించి మాటలాడు ననుకొనుము. నేనంత జాణతనముగలిగి పూర్వోత్తర విరోధము లేకుండ సందర్భశుద్ధి చెడకుండ నాతని మనసు నొవ్వకుండ గార్యము పొసగునట్లు మాటలాడగలనా ? ఇది నాకు దగనిబరువు. నాకు శక్యముకాని కార్యము. నాకనుచితమైన కర్మము. కావున నింకొక్కని నియోగింపుము" అని యుత్తరమిచ్చి తన యసామర్థ్యమును జెప్పుకొనియెను.

"సఖీ ! నీవే యిట్లన్న గార్యసాధన మగుటెట్లు ? పోనీ ప్రయత్నముడుగుదమన్న నా ప్రాణ మాశయను తోడిమి నంటిపెట్టుకొని యున్నది. నిరాశ యను గాలి యించుక వీచిన నా ప్రాణపుష్పమూడి క్రిందబడును. అతనిచేత నేను నిరాకరింపబడితినా యీ మేను విడిచెద. ఆతని మనంబున నేమూలనైన నేనంటినా మన ప్రయత్నము సార్థకమగును. పోనీ, యీ మహారాజకుమారుని విడిచి మరియొకనిపై దృష్టిపరపుదమన్న నట్టి సాహస విక్రమార్కుడేడీ ? అట్టి దాన రాధేయుడేడీ ? అట్టి పండితారామచైత్రుడేడీ ? అట్టి రసికశిఖామణి యేడీ ? అట్టి మధ్యమలోక మందారమేదీ ! ఏడీ ప్రేలుమడచి

చూపుము ; రత్నములలో వజ్రమట్లు, చుక్కలలో చంద్రుడట్లు, పువ్వులలో కమ్మసంపెంగయట్లు, మృగములలో సింగమట్లు, మకరందుడు తనకుదానె సాటియై, దండిమగలకు దండిమగడై, మన్మథమన్మథుడై, రాజరాజై శోభిల్లుచున్నాడు. ఇట్లనుటచే నితర రాజకుమారుల నిందించుచుంటినని తలంపకుము. అట్లు చేయుట నాసంకల్పముగాదు, మహనీయుడైన మకరందుని గుణవర్ణనము యథాస్థితిగ నేచేయుచుంటిని. అట్టివాని చెట్టబట్టనిచో నీజన్మమేల ? ఈ పుట్టుక వ్యర్థము. అడవిలో బుట్టిన పువ్వడవిలోనే నేలను రాలి చివికి మంటిలో గలిసినట్లు నావిద్దియు—నానెఱజవ్వనము—నాచక్కదనము మంటిపాలు గావలసినదే. కావున మన చిరకాల స్నేహము దలంచియైన, నాయందలి జాలిపెంపుననైన సహజమైన నీసౌజన్యాతిశయమువల్లనైన నాపనుపుసేయుము. సత్కార్యసిద్ధికొరకు బోవుచుంటి గావున నీకేయాపదలు రావు” అని గడ్డముపట్టి బ్రతిమాలుకొనెను.

“ చెలీ ! నన్ను బ్రతిమాలవక్కరలేదమ్మా ! ఈ మేనుమీది. నేను తిను నన్నముమీది. నాకట్టుబట్టమీది. ఈ శరీరము మీయిచ్చవచ్చినట్లు చేసికొనవచ్చును. ఒకవేళ మధ్యమార్గమున నేనే బెబ్బులినోటనైనబడి మృతినొందినను నేను విచారింపను. ఏలయన దాని యాకలి దీర్చినదాననగుదును, ఏహానిలేకుండ సజ్జయుని జేరితినా ప్రియసఖి కార్యము జేసినదాననగుదును. ఎట్లయిన నీపనువుజేసి నాతనువు ధన్యముసేసికొనియెద. కాని, మీతండ్రితో జెప్పి యిల్లు గదలవలయు. ఏవంకబెట్టి యాయనకడ సెలవుపుచ్చుకొందును. నాతల్లిదండ్రులు మూడుగాళ్ళ ముదుసలులైరి. వారు రమ్మని నాకు వర్తమానమంపిరి. తప్పక నేబోవలెనని చెప్పిపోయెద. నీయుంగరము నాకిమ్ము, ఆయన కానవాలు జూపెదను. నీవేదైన లేఖయిచ్చెదవా ? అట్లయిన వ్రాసియిమ్ము. ఏమి చెప్పుమనెదవో చెప్పుము. ఈ రేయి మీయయ్యకడ సెలవుగైకొని రేపు బయలుదేరిపోయెద, మీనాయన

గారు నన్నొంటిగ బోనియ్యరు. నక్షత్రకునివంటి వృద్ధకంచుకుని జంబుకుని నావెంట నంపుదురు. సరే! ఆ నల్లమందు తాతకు నాలుగు గంజాయాకు లిచ్చితినా కునికిపాట్లు బడుచు దారిలో నే చెట్టుక్రిందనో కూర్చుండును. అప్పుడు జే పరమేశా యని దాటుదును. ఇంక శాంతింపవమ్మా!" యని ఆమె చిత్త మూరడిల్లునట్లు మల్లిక పలికెను.

కర్పూరమంజరి ముఖారవిందము వికసించెను. నేత్రములు విశాలములయ్యెను. చిఱునవ్వు మొగము నలంకరించెను. శరీరమం దంతట నుత్సాహరసము వ్యాపించెను. ఆనందము పట్టజాలక యామె మల్లికను గౌగలించుకొని—"సఖీజనమనగా సుఖదుఃఖసమానమైన జనము. నానిమిత్తమున నీప్రాణములనైన విడువదలచితివిగదా! నీఋణము వేయిజన్మములకైన నేను దీర్పగలనా?" అని వెండియు నిట్లనియె—

"ఓసీ! ఏమిచెప్పుమని నీతో జెప్పుదును? అది చెప్పు మిది చెప్పు మని నే జెప్పజాలను. చెప్పవలసిన దంతయు జెప్పుము. నా యలమట యంతయు జెప్పుము. నీవు చూచినదంతయు జెప్పుము. చెప్పగూడని దంతయు విడిచిపెట్టుము. సమయోచితముగా జెప్పుము. మిక్కిలి దీనముగా జెప్పిన లోకువగును. ఎక్కువ బెట్టుసరిగా జెప్పిన గార్యము చెడును. కార్యశకటమును నడిమిత్రోవ నడిపింపవలయును. పరులతో సంభాషించునప్పుడు నాసింజేరకుము. విసుగుగా నున్నప్పుడు పలుకరింపకుము. విచారాక్రాంతు డైనప్పుడు నీ సోది జెప్పకుము. ఒంటిగానున్నప్పుడు చిత్తము ప్రసన్నమైనప్పుడు మొగము కల కల లాడుచున్నప్పుడు దీర్ఘాలోచనా పరతంత్రుడు కానప్పుడు మెల్లగ జేరి విన్నవింపుము. నాశరీరమాయనదె యనుము. నాప్రాణమాయనదే యనుము. నా మనస్సాయనదె యనుము. నా హృదయ మాయనదె యనుము. నా జీవితమతని యాధీన మనుము, పరమేశ్వరుని నమ్ముకొని ప్రయాణముసేయుము. అంతట గార్యసిద్ధి కరతలామలకము. ఇదిగో! నాయుంగరము తీసుకొమ్ము. ఇది యాతనికిచ్చిరమ్ము. ఆయన యేదేని మరలనిచ్చిన గనుల నద్దుకొందుననుము. పొమ్ము శుభమగుగాక!"

ఆ రేయి మల్లిక చిత్రభానునితో మాతాపితృ సందర్శనార్థము పోవుదునని చెప్పి యాయన నొడబరచి మరునాడు వరువాతివృద్ధ కంచుకియైన జంబుకుని చిత్రభానుని యాజ్ఞాప్రకారము వెంటబెట్టుకొని బైలుదేరెను.

రెండుదినములు గడచెను. మూడవనాడు తెల్లవారుజామున వీధిగుమ్మముకడ నేడుపు వినబడెను. అప్పుడే మెలకువ వచ్చిన సేవకులు తలుపుదెరచి యదియేమోయని చూచునప్పటికి వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు జంబుకుడు నిలిచెను. వారు వాని నెట్లో లోపలికి దెచ్చిరి. వాకిటిలో వరుగుమీద గూర్చుండి వాడు వెక్కి వెక్కి యేడువ జొచ్చెను. సేవకులు కలవరపడిరి. అది విని యింటివా రందరు లేచిరి. వానిని లోపలికి దోడ్కొనిరమ్మని చిత్రభాను డాజ్ఞాపింప సేవకులట్లుచేసిరి. ఆ దుఃఖమునకు గారణమేమని చిత్రభానుడు, రుద్రభట్టు, వాని నెన్నివిధముల నడిగినను వాడు వారి పలుకులు వినిపించుకొనక అయ్యో! అయ్యో! నా తల్లీ! నా తల్లీ!" యని రొమ్ము మోదుకొని యేడువ జొచ్చెనేగాని యుత్తర మీయజాలక పోయెను. చిత్రభానుడు చీవాట్లు పెట్టెను. సేవకు లేడువవద్దని బ్రతిమాలిరి. ఎట్టకేలకు వాడిట్లు బదులు చెప్పెను.

"ఏమిచెప్పుదును తండ్రీ! బైలుదేరిన నాటిరాత్రియే నేనును మల్లికయు నొకసత్రపు టరుగుమీద బండుకొనగా దగ్గరయడవిలో నుండి పెద్దపులి వచ్చి దానిని లాగుకొనిపోయెను. నేను దుడ్డుకఱ్ఱ పుచ్చుకొని తరిమికొట్టితినిగాని యది మల్లికనువిడువక పారిపోయెను. ముసలిముండకొడుకును నన్నైన దీసికొనిపోయినదికాదు. దుంపలాంటి బిడ్డను దీసికొనిపోయినది" అని పెద్దపెట్టున నేడ్చెను.

సేవకు లాశ్చర్యపడిరి. కర్పూరమంజరి వగవుచే నేల జదికిల బడెను. చిత్రభానుడు కటకటాయనెను, చంద్రికయు నిందుమణియు గర్పూరమంజరిని లోనికిదీసికొనిపోయి పానుపుజేర్చిరి.

ఆమె కిప్పుడు రెండువిచారములు పట్టెను. ప్రాణమిత్త్రమైన మల్లిక మరణ మొందుట యొకటి తన సందేశము మకరందున కందకపోవుట మరియొకటి. ఇవి యొకదానికంటె నొకటి బలవత్తరమైన విషాదకారణములు. మధ్యాహ్నము జంబుకుని బిలిచి యామె "జంబుకా! నిజము చెప్పు. మల్లికను బెబ్బులి యీడ్చుకొనిపోవుచుండ నీవు చూచితివా?" యని గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి యడిగెను. "అమ్మా! మీ పాదములసాక్షి, పెద్దపులి లాగుకొనిపోవుచుండగా నేను కన్నులార జూచితిని," అని వాడు బదులు చెప్పెను. అన్నివిధముల దైవము తన్ను బాధ చేసెనని కర్పూరమంజరి దుఃఖపరవశయై రెండవ సఖయైన చంద్రికతో నెట్టెటో కాలక్షేపము చేయుచుండెను.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము

మణివర్మ నియుక్తుడై మాధవసేనుడు రాచనగరున కరిగి కంచుకిచేత దనరాక నరవిందాదేవి కెరిగించి యామె యాజ్ఞాప్రకారము లోనికరిగి యథోచిత సత్కారముల నంది సుఖాసీనుడై మణివర్మ చెప్పినట్లు చిత్రభానుడు సేనానివేశమున జేసిన చర్యలెల్ల వినిపించెను. అది వినగానే యామెగుండె జల్లుమనెను. రాజకుటుంబమునకు మూడదలచిన యాపద యామె యెట్టయెదుట గనబడెను. ప్రక్కనున్న విక్రమసేనునిం జూచి యాదేవి విచారసూచకమగు హీనస్వరముతో నిట్లనియె—"నాయనా! కాశ్మీర రాజ్యవృక్షమునకు బురుగులు పట్టినవి ఈ కీటకములు తరువును నిర్మూలము చేసినంగాని విడువవు. దొంగయు మనుష్యుడే యను సామెతనుబట్టి మనకు హితులెవ్వరో యహితులెవ్వరో తెలిసికొనజాలకున్నాము. ఎవరిని నమ్మ వచ్చునో యెవరిని నమ్మగూడదో మన మెరుగము. ఇదిచూడ నా కొక్క శ్లోకము జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నది చిన్ననాట మా తండ్రి

మహేంద్రదేవుడు నాకు విద్దెగరపుటకై తర్కవాచస్పతియని బిరుదు బొందిన జయదేవుఁడను పండితుని నియమించెను. ఆయన ప్రస్తావవశమున నొకనాఁడీ శ్లోకముఁజదివి నాకర్థముచెప్పెను. అదిమిక్కిలి రసవంతమగుటచే నేను దానిని వల్లించితిని. శ్రోత్రకుండమీఁద జేసిన సంస్కారమట్లు లేతమనస్సు మీఁదబడిన భావములు మఱపునకురాక యాజీవితాంతముండును గనుక నాకిప్పటికి నది జ్ఞాపకమే.

శ్లో. అగ్రే వ్యాధః కరధృతధనుః పార్శ్వయోర్జాలమాలాః
పృష్ఠే వహ్ని ర్దహతి విపినం సన్నిధౌ సారమేయాః,
ఏణీ గర్భా దలసగమనా బాలికాః పాదలగ్నాః
లక్ష్మీనాథ! త్వమసి శరణం కిం కరోమి క్వ యామి.

"కుమారా! దీనిభావమిది. ఒకముగ లేడి దురవస్థలోనుండి యిట్లు విచారించినదట. ఎట్టయెదుట చేతవిల్లుబూని కిరాతుఁడు నిలిచి యున్నాఁడు గాన ముందునకు బారిపోవుటకు వీలులేదు. వెనుకకు బారిపోవుదమన్న వెనుకప్రక్క భయంకరమైన కారుచిచ్చు వనముం గాల్చుచున్నది. ప్రక్కలకు బరుగెత్తుదమన్న గిరాతుని వలలు పన్నియున్నాఁడు. సమీపమందు వేటకుక్కలు సిద్ధముగానున్నవి. ఆడులేడి చూలుదాల్చియున్నది. పరుగెత్త దలచుకొన్నను వీలులేదు. పైగా బిడ్డలు కాళ్ళకడ్డముగా దగులుచున్నవి. ఓ లక్ష్మీనాథా! నీవే శరణము నేనేమి చేయుదును? ఎక్కడికి బోవుదును?"

మనయవస్థయు నట్లేయున్నది. మంత్రుల నమ్ముదమన్న వారు సింధుగాంధార రాజులకు వశులై రూకలకై మనరాజ్యమును మనలను విక్రయింపదలచు కొన్నారు. చిత్రభానుఁడు సోదరుం గడతేర్చినట్లే నన్నును సోదరపుత్రులను రూపుమాప దలంచుచున్నాఁడు. నాయనా! మీరు చిన్నవాండ్రు, లోకానుభవము లేనివాండ్రు. నేనో కోటదాటి వెళ్ళుటకు వీలులేని యాఁడుదానను. దీనజన మందారమై దేవతా శిరోమణియై సకలలోక రక్షకుఁడై వెలయుచున్న శ్రీమన్నారాయణుడే మనల రక్షింపవలయు. అగతికులకు గతియు ననాథలకు

నాథుడునైన జగన్నాథుడు నాకు విరటపుత్రిక కడుపులోనున్న పరీక్షితుని సురక్షితుంజేసినట్లు మిమ్ము గాచుగాక! మనుష్యయత్న మును నడుగట్లు భగవదిచ్ఛయను ప్రవాహమును వారింపజాలవు." అని విస్తరముగాను దయనీయముగాను సంభాషించుచున్న దేవి నుద్దేశించి మాధవసేనుడు వినయముగ నిట్లనియె—

"తల్లీ! నేనును మణివర్మయు రాజకుటుంబమునెడ నమితవిశ్వాసముగలిగి చేతులు గట్టికొని మీ పనులు చేయుటకు సిద్ధముగనున్నను మాయెడ మీకు లేశమైన నమ్మికలేదు. మేము మీ విశ్వాసమునకు వెలియైయున్నాము. చండాలురకుం దొలగు బ్రాహ్మణులట్లు—కుష్టురోగులకుం దొలగు సుశరీరులట్లు—దుర్గంధమునకు దూరముగ బోవు మానవులట్లు మీరు మమ్ము బరిత్యజించుచున్నారు. చిత్రభానుని దుస్తంత్రము లనియెడు పెద్దయేరులువచ్చి మిట్టపల్లముల నేకము జేసినవి. అందుచే నేదిమెరకయో యేదిపల్లమో తెలియక మీరు జలమంతయు మేటి మొసళ్ళతో నిండిన యపాయకర ప్రదేశమని భయమందుచున్నారు. మాయొట్లు మాబాసలు మాప్రమాణములు మాపూర్వచరిత్రములు మీకడ జిల్లిగవ్వయైన బనికివచ్చినవి గావు. మే మేమి చేయుదుము? మాయుపదేశము విషాన్నమట్లు మీకు రుచింపదయ్యె. ఇప్పటికిని మేము మీ యాజ్ఞాబద్ధులము. మీ ప్రియ కింకరులము. మీకు వశవర్తులము. మా చేత మీ యిచ్చవచ్చిన కార్యములు చేయించుకొనుడు. అట్లు కానియెడల మీరట్లు తూలనాడినను మణివర్మ మరల నన్నేల మీకడ కంపును! అతడు చిత్రభానునకు మీకుగూడ విరోధియైనందుకు బిట్టు వగచుచున్నాడు. గదాధర శూలపాణులు మీకు బరమ విధేయులు రాజభక్తులు. మీతిరస్కారమున రాజభక్తులు శూరశిఖామణులగువా రిరువురు పగతురతో జేరుదురేమోగాని యింతదనుక వారు మనపక్షమే యున్నారు. మీద మీచిత్తము."

అని మాధవసేనుడు తన విశ్వాసమును దృఢముగా దెల్పుటయు విక్రమసేనుడు తల్లికిట్లనియె—"అమ్మా! నీకు నేజెప్పవలసిన

వాఁడనుగాను. అయినను నాపలుకులు సరిగా విచారించుము. మాధవసేనునిమాటలు నాకు నచ్చినవి. సైన్యములు స్వాధీనము లగుచుండుటచేత గార్యభార మీ యమాత్యులమీఁద బెట్టి మీతండ్రియైన మహేంద్రదేవుని కడకును మాతండ్రికి పరమమిత్రమైన సుదర్శనుని కడకును సాహాయ్యము నిమిత్తము సందేశము నంపుట మంచిది. నాబుద్ధికిం జూడ మాధవసేనుఁడే యిప్పుడికి దగినవాఁడు. మీఁద నీయిష్టము" అనుటయు నరవిందాదేవి కొంతసేపు మనంబున నాలోచించి—"కుమారా! నీవు రాజవు. శాస్త్రజ్ఞానము గలవాఁడవు. చక్కఁగా నాలోచించి యేదికర్తవ్యమో నేయుము. నాబుద్ధికేదారియు బొడకట్టుటలేదు. మనకందరు బగతురే యగుటచేత మన మానప్రాణములు చిత్రభానునిచేత గోల్పోవుటకంటె చిరపరిచితులైన మణివర్మ మాధవసేనులచేతనే గోల్పోవుట యుక్తము. కావున గొర్రె కటికవానినే నమ్మినట్లు వీరినే నమ్ముకొనియుందము. మణివర్మతో మంతనముండి మాధవసేనుఁడే సుదర్శనునికడకు మాతండ్రి కడకు సందేశము గొంపోవుగాక!" అని పలికె

అనవుడు మాధవసేనుఁడు చింతిల్లుచు—"తల్లీ! మే మెన్నివిధముల మొగవెట్టుకొనుచున్నను మీరింకను మమ్ము చిత్రభానుప్రముఖులతో సమానులుగా జేయుచున్నారు కాని కాలక్రమమున మాప్రవర్తనమే మాపలుకులకు వ్యాఖ్యానమగుగాక! నేను మణివర్మతో నాలోచించి మహేంద్రదేవునికడకు సుదర్శనునికడకు సందేశము గొనిపోయి సాధ్యమైనంత వేగముగా వారిని సేనలతో గూడ దోడ్కొనివచ్చెద. మహేంద్రదేవునకు సుదర్శనునకును మీరు జాబులు వ్రాసి సిద్ధముగ నుంచుఁడు. నేను మణివర్మతో జెప్పి రేప పయనము జేసెద. నాకు సెలవొసంగుఁడు" అని పలికి వారి యనుమతి వడసి పోయెను. అతఁడు చన్నపిదప నరవిందాదేవి కుమారుని జూచి—"నాయనా! నాతండ్రికి వ్రాయవలసినజాబు నేనే వ్రాసెద. సుదర్శనుఁడు పరపురుషుఁడగుటను స్త్రీనాతనిపేర నేమియు వ్రాయనొల్ల

ఆ జాబు నీవ లిఖింపుము" అని చెప్పి తన గదిలోనికరిగి జనకునిపేర జాబు వ్రాయ దొడగెను. విక్రమసేనుడు తన జాబు వ్రాసి తల్లి కిట్లు వినిపించెను—

"శ్రీమన్మాళవ మహీపాలురగు స్వస్తిశ్రీ సుదర్శన మహారాజుగారికి—కాశ్మీరపాలకుడగు విక్రమసేనుడు వినయపూర్వకముగా నమస్కరించి చేసిన విజ్ఞాపనము.

నాకు మీ పరిచయభాగ్యము లేకపోయినను మా జనకుడు హేమచంద్ర మహారాజుగారును మీరును వారణాసీ నగరమున సబ్రహ్మచారులై సహాధ్యాయులై ప్రాణమిత్రులై యుండినందున నేను మీకు బుత్రప్రాయుడననియు, మీరునాకు జనకప్రాయులనియు భావించి చనవుగల్పించుకొని యీ లేఖ వ్రాసి పంపుకొంటిని. ఈ లేఖం దెచ్చిన యతడు మా కమాత్యుడు. మాధవసేనుడు. సింధుగాంధార వల్లభులు మా దేశముపై దాడి వెడలుదురని లోకమున ప్రవాదము గలిగినది. అది యటుండ మా పినతండ్రి చిత్రభానుడు మజ్జనకునిచే దేశభ్రష్టుడు గావింప బడియు నతని మరణానంతరమున శ్రీనగరము జొచ్చి చన్న యున్నమీదను నిందున్న యున్నబిడ్డల మీదను నెంతో ప్రేమ నభినయించి సేనల సేనాపతుల దనవశము జేసికొని యేదో ద్రోహము సేయదలచు చున్నాడు. మా తండ్రిగారి దారుణ మరణము దలంచియు బాలుడను నిస్సహాయుడను నైన నా దీన స్థితి దలచియు బగతుర బారినుండియు నాపుడట్లు మేకవన్నె పులియైయున్న మా పినతండ్రి బారినుండియు మమ్ము దప్పించి కాశ్మీరరాజ్య పరిరక్షణము సేయ బ్రార్థించు చున్నాడను. హేమచంద్ర మహారాజు బ్రతికియున్నవాడని మీరు భావింపుడు. 'మిత్ర మాపది జానియా' త్తను న్యాయమును లెస్సగా గమనింపుడు. ఆర్త రక్షణ పరాయణులు, దయాసాగరులు, పరోపకార ధురంధరులు, నిష్కళంక చరిత్రులు, మత్పితృసఖులు నగు మీకు నేనింతకన్న విస్తరించి వ్రాయనక్కరలేదు. ఈ యమాత్యుడే తక్కిన విష

యము లన్నింటిని మీకుం దెలుపగలడు. వేయేల! కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మి మీకు రక్షణీయ, మాళవకాశ్మీరంబు లక్కచెల్లెండ్రట్ల యుండ వలయునని కోరెద.

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుడు,
విక్రమసేనుడు.

ఆ జాబు నామూలాగ్రముగ గోముకు వినుపింప విని సంతసింప యరవిందాదేవి తన వ్రాసినలేఖయు మిత్రుడు లిఖించిన జాబును ముసలకంచుకి యగు ముంజుని చేతికిచ్చి మణివర్మకడకంపెను. అతడది చూచి మాధవసేనుని బయనముచేసి పంపెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

ఒకానొక మహాకవి వర్ణించునట్లు నాటిరేయి గారుచీకటులు నరుల మేనుల నల్లపూతలు బూసినట్లు గగనమునుండి కాటుకవానలు గురిసినట్లు నలుదెసల వ్యాపించి దుష్టుడగు యజమానునికి జేసినసేవ యుంబోలె దృష్టి నిష్ఫలమగునట్లు చేసెను. శ్రీనగరమంతయు నిద్రామోహితమై నిస్తరంగమగు సముద్రమట్లుండెను. పగలెల్ల బహువ్యాపార పరతంత్రులై శ్రమపడి యుండుటజేసి నగరవాసులలో దాదాపుగ నందరు గాఢనిద్రం దగిలి విశ్రాంతిసుఖ మనుభవించుచుండిరి. పరద్రవ్యాపహర్తలు పరకాంతాసక్తులు మొదలగు దుర్వినీతులుమాత్రము గుహలవిడి యెరనిమిత్తము సంచరించు దుష్టమృగంబులవలె భయపడుచు రాచబాటలు విడిచి సందుగొందులం బడి ముసుగువైచికొని వలయు సాధన సామగ్రుల గ్రహించి తన నీడలు చూచి యామె శంకించుచు దమ దుర్యశమువలె లోకమెల్ల నిండిన యా గాఢాంధకారమున సంచరించుచుండిరి. ఆకాశలక్ష్మి తన వేయి కన్నులు దెరచి నేలపై జరుగుచున్నదంతయు గనిపెట్టుచున్నదో

యనునట్లు నభోమండలమున లెక్కలేని చుక్కలు మిణుకు మిణుకుమని మెరయ జొచ్చెను. నూతన పురుషులు మున్నెన్నడు జొరని సందులలో జొచ్చిన తావుల మోరలెత్తి కుక్కలు మొరుగజొచ్చెను. నగర రక్షణము నిమిత్తమై నియోగింపబడిన రాజభటులు కొంత సేపు తిరిగి యేయరుగుమీదనో యే స్తంభము చాటుననో నిద్రాదేవికి విధేయులై యామె పనుపు చేయుచుండిరి. తెగుళ్ళచేత నిద్రపట్టక బాధపడు రోగుల మూల్గులు, నిలువనీడలేక వీధులలో నెవరి పంచనో నిద్రించు పాంథుల గుర్రులు చెట్లమీద నడుమ నడుమ బులుగుల యెలుంగులు పైన జెప్పిన కుక్కలుదప్ప బట్టణమున నితరశబ్దమేదియు లేదు.

సేనానివేశము మాత్రము మారేయి మిక్కిలి సందడి గలిగి యుండెను. సైనికులు తమ తమ యాయుధంబుల ధరించి సమరసన్నద్ధులై మహోత్సాహభరితులై యుండిరి. దండపాణియు, వజ్రపాణియు గవచంబులుదొడిగి శిరస్త్రాణంబులు ధరించి యశ్వారూఢులై డాలు కత్తులు, విండ్లు నమ్ములు మొదలగు నాయుధవిశేషంబులబూని సైనికులలో ముఖ్యులగువారితో వారు వారు గావింపవలసిన కృత్యంబుల నుపదేశించుచుండిరి. సైనికులలో గొందరు దండపాణిం గలసి—"యీ సన్నాహ మెందుక" ని ప్రశ్నింప నాతడు—"ఈ సన్నాహము మన రాజకుటుంబ రక్షణార్థమే. గాంధార రాజ పరిజనులు మారువేషములు వైచుకొని మన పట్టణంబున సంచరించుచున్నారు. వారిం బట్టవలయు. అందునిమిత్తమై యాయుధహస్తులగు వేయిమంది జోదుల మేము తోడ్కొనిపోవుచున్నాము" అని బదులు చెప్పెను.

"అట్టివారిం బట్టుటకు వేయిమంది చాలుగదా! తక్కిన సైనికుల నందర సిద్ధముగ నుండవలయునని యేల చెప్పవలయును?" అని వారు మరల నడిగిరి. అందుకు దండపాణి యిట్లనియె—"మీరు సైనికులు. మేము సేనాపతులము, మేమాయుధములు పూనుమన్న

మీరు పూనవలసినదె. ఎవరితల గొట్టుమన్న వారితల గొట్టవలసినదె. ఎక్కడికి బొమ్మన్న నక్కడికి బోవలసినదె. ఏమిసేయుమన్న నది సేయవలసినదె. ప్రశ్నలు వేయుటకు మీకధికారములేదు. ప్రబల సమరసన్నాహముచేసి దండనాయకులు దండు నడిపించునప్పుడు ప్రతి సైనికుడు నిలువంబడి యెక్కడికి? ఈ దండయాత్ర యెందుకు? ఇది న్యాయమని యన్యాయమని వితర్క మారంభించిన పక్షమున రాజ్యతంత్ర మొక్క నియమము జరుగునా? సమరములు జరుగునా? జయములు చేకూరునా? ఎవరి ధర్మము వారు చేయవలయును. రాజాజ్ఞ మేము మన్నింపవలె, మాయాజ్ఞ మీరు మన్నింపవలె. ఇట్టి ప్రశ్నలింకెవరైనా జేసిరేని నట్టివారి శిరస్సులు వెంటనే ఖండింపబడును" అని దండపాణి కఠినముగా బలికెను. ఆ యుత్తరముతో వారు ప్రశ్నలు మానిరి. అప్పుడు దండపాణి సైనికులనందర బారులుగా నిలువబెట్టి వారితో నిట్లనియె — "ఈ సమయమున రణదుందుభులు వాయింపగూడదు, నాయాజ్ఞ లేక మీరు కేకలు వేయగూడదు. ఒండొరులతో మాటలాడగూడదు. నడచునప్పుడు కాలిచప్పుడు గాగూడదు. నేను ముందు నడచెదను. నా వెంటనే గోవు వెంట దగిలిపోవు దూడవలె మీరు రావలయును. నేనెవ్వరి యింటిదగ్గర నిలిచెదనో మీరచ్చట నిలువవలయును. నేనెవ్వరి బంధింపుమన్న వారిల బంధింపవలయును. ఏవిధమైన ప్రశ్నలనడుగగూడదు. దీపములు చేతబట్టగూడదు. అయిదుగు రొక్కబారుగా నిలువవలె. వారివెనుక నైదుగురు వారివెనుక నైదుగురు నీవిధముగా వేయిమందియు రెండువందల చిన్నబారులు దీరి నడువవలయు. యీ నిబంధనలన్నియు మనంబున బెట్టుకొని నా వెంటరండు." అని సేనాపతి యానతీయ సైనికులప్పుడే యైదుగు రేసి యొక్కబారుగా జేరి యొకరివెనుక నొకరు నిలువబడిరి. మొట్టమొదట దండపాణి యశ్వారూఢుడై నడువ జొచ్చెను. వజ్రపాణిసేనకు వెనుక గుఱ్ఱమెక్కి రాజొచ్చెను. నిశ్శబ్దముగా మనుష్యవాహిని ప్రవహించునట్లు చిన్నసేన నడచి పట్టణము జేరెను.

రెండుజాములు రాత్రి యయ్యెను. పట్టణద్వారముకడ నాజానేయతురంగమెక్కి కవచశిరస్త్రాణములు ధరించి యాయుధపాణియైన యొక మహాయోధుడు వారిం గలసికొనెను. వాని కిరుప్రక్కల విచ్చుకత్తులతో నలుగురుజోదు లంగరక్షకులుగా నుండిరి గాఢాంధకారముగుటచే సైనికులాతనిని గుర్తింపలేకపోయిరి. కాని దండపాణి తన గుఱ్ఱము నాతని గుఱ్ఱము సమీపమునకు దీసికొనిపోయి మెల్లగా "సరిగా సమయమునకే వచ్చితివే" యని హెచ్చరించెను. ఇంతకు మున్నే వచ్చితినని యాతడు బదులుచెప్పెను. "మున్ను మన మనుకొన్నట్లు వానిం బట్టుకొనవలసినదేగాదా?" యని దండపాణి యడిగెను. "అవు! సందియమేమి? అదే ప్రథమకర్తవ్యము. తరువాత వీలునుబట్టి రెండవపని" యని యాతడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

ఈ సంభాషణము గుఱ్ఱములను నడుపుచునే వారుచేసిరి. సైన్యం నిశ్శబ్దముగా వెనుకవచ్చుచుండెను. వారు క్రమముగా రాజవీధిం బ్రవేశించి యటనుండి కొన్ని ప్రక్కవీథులజొచ్చి విశాలమయిన యావరణము-సయ్యానసరణములో రమణీయమైన యుద్యానము నయుద్యానమధ్యమున మనోహరమైన సౌధముగల యొక స్థలము జేరిరి. సింహద్వారము బంధింపబడి యుండెను. గోడయెత్తుగ నుండెను. దండపాణి నలుగురు జోదులంబిలిచి "యీ గోడదాటి లోపలికిదుమికి తలుపు దీయుడ" ని యానతిచ్చెను. వెంటనే యొక యోధుడు కూర్చుండెను. వాని భుజములపై నింకొక యోధుడెక్కెను, అంతట మొదటివాడు లేవగా వాని భుజారోహణముచేసిన సైనికుడు గోడమీదికెక్కి యాగోడదరినున్న చెట్టెక్కి మెల్లగా నావరణములోనికి దిగెను. అట్లె యిద్దరు ముగ్గురు చేసి లోనప్రవేశించి మొదటివానికి దోడై కవాటము దెరచిరి.

దండపాణి నూరుమంది జోదెల నావరణమునం బ్రవేశింపుమని తక్కినవారి నింటికి నన్ని దెసల కావలియుంచి యింటిలోనుండి యాగమైన నావలకు దాటిపోకుండ చూచుమని యానతిచ్చెను సైనికులు కడు త్వరితముగా నట్లుచేసిరి.

లోపలిద్వారపు దలుపులకు నూఱుగ్రములుగల యినుప బొంగడలు వేయబడియుండెను. గ్రంథులనడుమ నినుపరేకులు తాపటము చేయబడెను. భుజములతో గెంటిన దలుపులూడిరావని దండపాణి యుపదేశముమీద నిరువురు సైనికులు గొడ్డళ్ళుదీసికొని తలుపులు పగులగొట్ట నారంభించిరి. చప్పుడువిని యింటిలో నందరు మేల్కొనిరి. ఎవరువారని మేడమీదనుండి యొక వృద్ధుడు గంభీరముగ గేకవైచెను. మేడక్రిందనున్న వారందరు దొంగలు దొంగలని యాక్రందనము జేసిరి. చుట్టుప్రక్కల నున్నవారు కొందరా చప్పుడును గృహములోనున్నవారి యాక్రందనమును నాలకించి వీథిలోనికి రాబోయిరి. కాని సైనికులు వారినిండ్లు దాటిరాకుండ జేసిరి. తలుపులంతలో బగిలిపోయెను.

దండపాణి, వజ్రపాణి, చిత్రభానుడు లోపల బ్రవేశించిరి. గృహదీపికలు వెలుగుచుండుటచేత వాని సాయమున వారు మేడమీదికి గొందరు సైనికుల దీసికొనిపో సమకట్టిరి. మేడతలుపులుగూడ బంధింపబడెను గృహమునందున్న స్త్రీలు బాలురు సేవకులు దొంగలు దొంగలని గృహము నంతయు బ్రతిధ్వనులిచ్చునట్లాక్రందనము జేయుచుండిరి మేడ తలుపులు గూడ గొడ్డలిపెట్టువలన భేదింపబడెను! మున్ను పేర్కొనబడిన ముగ్గురు నాయకులు కొంతమంది సైనికుల దీసికొని మేడమీది కరిగిరి మేడమీద విశాలమయిన చావడిలో దొంగల నదిరింపవలెనని చేత ఖడ్గములు బూని నిలువంబడియున్న వృద్ధుని మణివర్మను జూచి చిత్రభానుడు—"సైనికులారా! వీని చేతిలోని ఖడ్గము లాగుకొని రెక్కలు విరిచికట్టుడు" అని యాజ్ఞాపించెను.

అప్పలుకు లతని నోటినుండి వెలువడినవో లేవో వెంటనే యొక సేవకుడు ఖడ్గ మూడదీసికొనెను. మరియిద్దరు మాంసహీనములై శల్యచర్మావశిష్టములయిన యాతని రెక్కలం బట్టుకొని వెనుకకు దీసి మోటుత్రాళ్ళతో విరిచి కట్టిరి. మణివర్మ వారిం

జూచినతోడనే విస్మితుఁడై మొదట మాటలాడలేక పోయెను. తరువాత నించుక తొట్రుపాటులోనుండి వెలువడి మాటలాడ గమనించుచుండగనే నోటమాట రాకమునుపే యా దారుణాశ్చర్యము జరిగెను. "మీరా వచ్చినవారు? అర్ధరాత్రిమున నిల్లు జొచ్చుటచేతను గొడ్డళ్ళతో దలుపులు బగులగొట్టుటచేతను నేను దొంగ లనుకొన్నాను. దొంగలు ధనము హరింతురు మీరు ప్రాణధనము హరింప వచ్చినారు. చిత్రభానుడువచ్చి యట్టి దుండగము సేయుటలో నాశ్చర్యము లేదు. కాని దండపాణీ! ఆ విధమున దేవిగారియొద్దను నా యొద్దను నీవును నీ తమ్ముడును రాజభక్తి నభినయించి మీ కపకార మెన్నడు సేయనివాని నే దోష మెరుంగనివాని బితృవిహీనుని, విక్రమసేనుని ద్రోహభావమున విడిచి యీతని జేరుట మిమ్ము మొదటినుండియు నెంతో గారవమున జూచి మహోన్నత పదవిలోనికి దెచ్చిన నన్ను శతవృద్ధుని బద్ధుని జేయుట మహాశ్చర్యము గొల్పుచున్నది. పూవుదండ యనుకొన్నది పామయినది. ఇంద్రనీలము మసి బొగ్గయినది. మీరు గావించిన రాజద్రోహమునకు మీ యన్నదమ్ములిరువురు నిహపరలోకముల రెంటను కూడ దగినఫలం బనుభవింతురు" అని మణివర్మ కోపావేశమున నెఱ్ఱబారిన మొగముతో దడబడుచున్నట్లు పలుకుచుండ నంతలో జిత్రభాను డడ్డము తగిలి యా వృద్ధామాత్యు నుద్దేశించి యిట్లనియె,

"ఓరీ! దురాత్మా! వృద్ధమర్కటమా! కాదు కాదు. వృద్ధజంబుకమా! విక్రమసేనునకు వారు ద్రోహముచేసిరా? ఇట్లనుటకు నీకు నోరెట్లాడెనురా? నీ కాత్మ లేదా? అంతకరణము లేదా? సిగ్గు లేదా? మహానుభావుడైన హేమచంద్రుని మాయోపాయములు బన్ని చంపించి విక్రమసేనునికి మహాపకారము చేసిన దుర్జనుడవు నీవు. మొదటినుండియు నాకును నా యన్నకును మనస్పర్ధలు గలిగించి వైరానలము వృద్ధినొందించి నన్ను దేశమునుండి వెడలనడపించిన పాపాత్ముడవు నీవు. విక్రమసేనుండను బాలుని పేరుపెట్టి కాశ్మీర

రాజ్యమంతయు నేకచ్ఛత్రముగ నేలుచు ప్రజలను దరిద్రులను జేసి ధనములు దోచుకొని కుబేరుడ వగుచున్న కుచ్ఛితాత్ముడవు నీవు. సింధు గాంధార మహీధవులను నిక్షేపమువంటి యీ దేశములమీద దండెత్తి రమ్మని యాహ్వానించి కొన్ని యుగ్రహారములు వానివలన లంచముగా గ్రహించి దేశమును, దేశస్థులను, రాజకుటుంబమును మా కులగౌరవమును వారికి విక్రయింపదలచిన నీచాతినీచుడవు నీవే. పాన్పుమీది పామువలె మా యన్నయొద్ద నీవు మంత్రివై యుండి యెట్టకేల కాతని దుదముట్టించిన పాతకుడవు నీవే. నిన్ను నమ్మి యాయన ప్రాణము గోలుపోయెను. రాజ్యము నీ కప్పగించి బిడ్డల నీ కప్పగించి యాయన బలవన్మరణము నొంద నీవు దేశ మితరుల కప్పగించుచుంటివి. మా యన్న బిడ్డలను భార్యను బరామర్శచేయ నే నిటకు వచ్చియుండ నన్నూరువిడిచి పొమ్మని యాజ్ఞాపించిన యమాత్యశేఖరుడవు నీవే గావా? నన్ను బొమ్మనుటకు నీ వెవ్వడవు? ఈ రాజ్యము నీ యబ్బసొమ్మా? నీ తాత సొమ్మా! నాయన్న రాజ్యము, నాతండ్రి రాజ్యము. మాయన్న చెవులలో విసముపోసి నాడు నన్ను వెడలగొట్టించి నేడును నట్టి యాటలే యాడజూచితివి. నీయాట లంతమొందు సమయమువచ్చినది. నీదుశ్చరిత్రము వెల్లడియగుకాలము వచ్చినది. నీమలినవర్తనపు గోడకు నేటిదనుక మాయయను వెల్లవైచి జగద్వంచనము జేసితివి. ఇప్పు డేమిచేసెదవు? కాశ్మీరరాజ్య ప్రధానమంత్రుల భుజములు విరిచి కట్టబడినవేమి? మీ దుస్తంత్రము లిప్పుడు సాగవేమి! ఇప్పుడయిన బుద్ధిగలిగి బ్రతుకుము" అని యతడూరకుండ దండపాణి—

"అయ్యా! మారాక మీ కాశ్చర్యముగా నున్నదా? మేము విక్రమసేనుల మోసపుచ్చితిమా? ఇంకను మహాశ్చర్యము జూచెదవుగాక! నీకన్న మేమెక్కువ వంచకులముగాము. నీవు గావించిన ద్రోహములకన్న మేమెక్కువ ద్రోహములు చేయజాలము. నీవు ద్రోహముల పుట్టవు. నీవితరుల నేవిషయమున దూషింపనవసరములేదు. నీచేసిన

యపచారముల కన్నిటికి ఫలముగా భగవంతుడీ పాట్లు దెచ్చెన" ని యతడు తన్ను మొదట నాడినమాటల కుత్తరమిచ్చెను.

అప్పుడు మణివర్మ సగము పండ్లూడిపోవుటంజేసి కొంత బోసిగా నున్న నోటనుండి కొన్నిమాటలు తెలియకుండునట్లు వారికిట్లనియె— " చిత్రభానుడా ! పిల్లి కన్నులు మూసికొని పాలుత్రావి తన్నెవ్వరు జూడలేదని సంతసించును. అట్లే నీకావించిన మహాపాతకములు లోకు లెరుగరని నీవు భ్రమించి పరమపవిత్రుడట్లు—నిష్కళంకవర్తనుడట్లు— నిరపరాధులగు నితరులపై దోషారోపణము జేయుచుంటివి నీవర్తనము చక్కగా నరసియే నీయన్న నీవు పాముకన్న—దోడేలుకన్న— బెబ్బులికన్న క్రూరుడవని నిన్ను దేశభ్రష్టుని జేసెను. నీసంచారము లన్నియు వక్రములు. నీపలుకులన్నియు నన్నృతములు. నీచైదము లన్నియు దురాచారములు. నీది హృదయముగాదు. రాతిముక్క. నీకంతఃకరణములేదు. దయలేదు. దాక్షిణ్యములేదు. ఎగ్గులేదు. సిగ్గు లేదు. ఆశాదేవత నిన్నావహించినది. భ్రాతృహంతివు. ఏకగర్భ జనితుడైన సోదరుని జంపించిన మహాపాతకునకు ఆ నెత్తురు కూడు భుజించి సుఖంపదలచిన పరమ దుర్మార్గునకు—జగద్వంచనమే ప్రధాన వ్యాపారముగాగల ఖలునకు నీకు గ్రుడ్డివానికి బట్టపగలుగూడ నంధ కారమయమై తోచునట్లు, మావంటి రాజభక్తులు, మావంటి ధర్మ మార్గానుచరులు, మావంటి నిరపరాధులు, దురాచారులుగా గనబడు టలో నాశ్చర్యమేమున్నది ? నీవు మాయన్నగారి ధారాపుత్రుల బరామర్శించుటకు రాలేదు. ఆ పసికూలనంగూడ గడతేర్చి యీగద్దియ నాక్రమింపదలచి వచ్చితివి. ఆ యభిప్రాయముతోనె యేవో యెరబెట్టి యీ దండనాధుల వశము జేసికొంటివి ఈ సేన స్వాయత్తము జేసి కొంటివి. ఈ మూర్ఖులు నీమాయలలో బడిరి. సింధు గాంధార రాజుల దండయాత్రా కథలు నీకల్పించిన ప్రబంధములు. అవియెల్ల నీదు స్వతంత్రములు. ఈ వంకబెట్టి వీరిని జంక బెట్టుకొంటివి. హతవిధి హేమచంద్రునకు, వాని కుటుంబమునకు బ్రతికూలుడై యుండుటం

జేసి నీయాగడములు సాగుచున్నవి. పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడున్న పక్షమున—నతఁడు దయాళుఁడైనపక్షమున—శిష్టజన సంరక్షణంబును, దుష్టజన శిక్షణంబును వానికి నైజములైనపక్షమున—ధర్మమను నదీ ప్రపంచమున నున్నపక్షమున—'సత్యమేవ జయతే నానృతం' మ్మను వేద వాక్యములు సత్యములైనపక్షమున-వేదశాస్త్రంబులు ప్రభావంతములైన పక్షమున నేఁడుగాకున్న మఱియొకనాఁడైన నీవొనర్చిన మహాపాతకము లకు ప్రతిఫలముగా నీవు భగ్నమనోరథుఁడవైన సర్వవిధములఁజెడి నీచ మరణంబు నొందకపోవు, నీచేసిన దుశ్చేష్టలు వ్రాయుచాలక చిత్ర గుప్తుఁడు సైతము నీయంతము గోరుచుండును. నీనిమిత్తమై యమధర్మ రాజు క్రొత్తనరకము నిర్మింపవలెను. విక్రమసేనుని గర్భము చెడ బుట్టితివి. కాశ్మీర రాజకుటుంబమునకు గళంకము దెచ్చితివి. హరిశ్చంద్రుఁడు, రామచంద్రుఁడు, భీష్ముఁడు, యుధిష్ఠిరుఁడు, రఘువు, రంతిదేవుఁడు మొదలగు మహనీయులైన రాజర్షులకు జన్మకారణమైన క్షత్రియవంశము నీవలన మలినమై యవమానితమైనది. చల్లని చంద్రుఁడు పొడమిన పాలసముద్రమునందు హాలాహలము పుట్టినట్లు ధర్మస్వరూపుఁడు హేమచంద్రుఁడు పొడమిన సద్వంశమున బరమ నీచుఁడవు, పరమ పాతకుఁడవు నీవు సంభవించితివి. నీవెన్ని ధర్మపన్న ములు జెప్పిన నమ్మువారు లేరు. నీవన్న నించుకైన నాకు గౌరవము గాని భయముగాని లేదు. నీబంట్లు నాకించుకేనియు వెరవు గొలుప లేరు" అని యంతతో నాఁగక మణివర్మ వెండియు రూక్షవచనంబుల బలుకఁబోవుచుండ నొక సేవకుఁడు—"స్వామీ! వీని కుత్తుక నుత్తరింతునా? సెలవైన వీనితల తాటిపండువలె మీయడుగులకడ బడవేయుదు. దేవరవారికి వీనియందు నింత శాంత మెందుక" ని ఖడ్గపాణియై ముందరకు వచ్చెను. చిత్రభానుఁడు వానిని వారించి— "ఓయీ! నీభక్తికి సంతసించితిని. బంటువైన నీకున్న భక్తిలో సహస్రాంశ మీపాపకర్మున కున్నపక్షమున మారాజ్య మింతవర కేల వచ్చును? కాని వీని నిపుడు చంపవద్దు. ఈ చాటుచావు వీనికిం

దగదు. వీని బహిరంగ ప్రదేశమున జెట్టునకుగట్టి యురిదీసి మాసామ్మ్మి దినుటచే బెరిగిన వీని మాంసము కాకులు గ్రద్దలు దినునట్లు వీని కళేబరమును రుద్రభూమిలో బడవేయవలెను. కావున వీని నిప్పటికి రక్షించితిన" ని బంటు నావలకు ద్రోసివైచెను.

"ఓహో! నన్నిప్పటికి నీవు రక్షించితివా! దయామయుడవు గావున మహోపకారము జేసితివి. నేను మరణమునకు భీతిల్లువాడను గాను. నీవంటి పందలు మరణమునకు వెరతురు గాని, నేను వెరువ. నేను వృద్ధుడను. రేపో నేడో చావవలసిన వాడను. నీచేత జచ్చినను నేడో తెగులుచేత జచ్చినను నాకొక్కటే పరమేశ్వరుడు ప్రపంచమున మానవ వినాశముకొరకు గొన్ని తావుల మహామారకములైన తెవుళ్ళను, మరికొన్ని తావుల నీవంటి దురాత్ములను సృజించుచుండును. రోగములును మీవంటివారును నన్నిహితి జ్ఞాతులు జగద్వినాశనమునకై జనియించుచుందురు. నేను మరణించినను జీవించినంతకాలము విశ్వాసముతో స్వామికార్యనిర్వహణ ప్రవీణుడ నగుటచేతను, మనోమాలిన్యము లేక నడచుటచేతను, పరవంచనా విముఖుడ నగుటచేతను, నాకుత్తమగతులు ప్రాప్తించునని నమ్మిక గలదు. జన్మాంతర మొందినను నేను మరల నరజన్మమే పొందుదును. ఇంక నీవు మృతినొందితివేని మహానరకములలో స్త్రీహంతలు శిశుహంతలు గురుహంతలు మాతాపితృ భ్రాతృహంతలు మొదలగు మహాపాతకులువోవు దుర్గతులకు బోవుదువు. ఒకవేళ జన్మాంతర మొందినను నుత్తమమగు మానవజన్మ మెత్తక పాము పెద్దపులి మొదలగు ఘాతుక మృగజన్మమో లేక హేయమైన కీటకజన్మమో నీవెత్తుదువు. మరణాంతరమున నాకళేబరమును నీవెక్కడ బారవైచినను నాకు విచారములేదు. నామాంసమును పక్షులుతిని యాకలిదీర్చికొనుటచే 'పరోపకారార్థ మిదం శరీరమ్మ' ను మాట యొక్కింత సార్థకమైనదని నేను సంతసింతును. శరీరము భగవానుడైన యగ్నిదేవున కాహుతియైనను, మంటిపాలైనను, విహంగముల కాహారమైన

నా మనంబునకు విచారంబు గలుగదు. విగతప్రాణమైన వెనుక వట్టి కట్టెవంటి యీ దేహ మేమైన నేమి? అది నీనైచ్యమునే తెలియ జేయును. నీదార్జన్యమునే ప్రకటించును. నీఘాతుకవృత్తినే వెల్లడించు నీక్రౌర్యమునె చాటును. అది నేనూడబోను" అని మణివర్మ నిర్భయముగా నిశ్చలమనస్సుతో చిత్రభానుని దూలనాడెను.

"ఓహో! నేను పందను, నీవు దంతిమగడవు. నీకు భయము లేదు. నిజమే! ఇదియొక్కటియే నీనోట వెడలిన సత్యము. నీకు దేవుని భయము లేదు. పాపభయము లేదు. లోకాపవాద భయము లేదు. నీవంటి వారికే యుత్తమగతులు వచ్చిన పక్షమున జారుల కుత్తమ గతులు చోరుల కుత్తమగతులు, రాజద్రోహుల కుత్తమగతులు, నీవు జేరుదువేని యవి యుత్తమగతులన్న పేరు గోల్పోవును. నీప్రేలరి తనము మే మెరుగుదుముగా— నీవు ధనమెందు దాచితివో చెప్పుము. కాశ్మీర రాజ్యమంతయు దోచుకొని నీ యిల్లు నిధినిక్షేపములతో నింపితివని వినుచున్నాము. అవియెల్ల నెక్కడ గ్రక్కుము." అని చిత్రభానుడు వాక్రుచ్చెను.

"నేను ధనము సంపాదించినమాట కల్ల. మానధనము నాకడ గలదు. యశోధనము కొంతకలదు. ధర్మసాధనమే సాధనము. ఇంత కన్న నా దగ్గర ధనములేదు," అని మణివర్మ జెప్పెను.

"ఆహా! నీకు మానధనములు యశోధనములుకూడ గలవా! భూమిమీద నవతరించిన దంభుడవే నీవు. ఈ యాత్మస్తుతి కేమిగాని ధనమెక్కడనున్నదో చూపుము. చూపవేని నీ గ్రుడ్లు దీయించెద. నీ నెత్తురు కుక్కలు నాకునట్లు గుర్రముల గొట్టు కశలతో జీమలచింతకు నిన్ను గట్టించి కొట్టించెద. ఓరీ! జోదులారా! గుడ్డ నాముదములో ముంచి వీని చేతులకుం గాళ్ళకుంజుట్టి నిప్పంటించుడు. అవి కాగడాల వలె వెలుగవలయు. అప్పుడుగాని వీడు ధనము దాచిన చాటు చోటులుజూపడు. నే నన్నంతపని జేయించెద. జాగ్రత్త నీవు వృద్ధుడ వని బ్రాహ్మణుడవని చూచువాడనుగాను వజ్రపాణీ! మెడదిగి వెళ్ళి

స్త్రీల శరీరములమీఁది నున్న నగలన్నియు దీసికొనిరమ్మి తమంతటఁ దాము నగలనొసఁగరేని సాహసికులగు నీ బంట్లను వారిమీఁదకంపి యుంగనలని సంశయింపక, సర్వాభరణముల దీయింపుము. అడు వాండ్రను స్పృశియించిరని యవమానించిరని పరుషోక్తులాడిరని నేను వారిని దండింపను." అని చిత్రభాను డానతిచ్చెను.

అనవుడు మణివర్మ యిట్లనియె—"నీ కావించు పాపములదండలో నింకను కొన్ని గ్రుచ్చవలసియున్నవి. ఇప్పుడు తలపెట్టిన దుష్కృత్య ములు దండను పూర్తిచేయఁగలవు. కానిమ్ము! గ్రుడ్డు దీయించినను నాకు వెలితిలేదు. గ్రుడ్డున్న పక్షమున నీవంటి పాపాత్ములను జూడ వలసివచ్చును. బాహ్యనేత్రములు లేకున్నను మనోనేత్రముతో పాల నేత్రుని జూచుచు గాలముబుచ్చెద. ఎన్ని దెబ్బలు నీవునన్ను గశలతో గొట్టింతువో నన్నియు వడ్డీతో నా పక్షమున దండధరుడు నీ కిచ్చును. భగవానుడైన యగ్నిహోత్రునకు నా శరీరము మరణానంతర మైన నాహుతి కావలసినదే. అది జీవించి యుండగానె యైనపక్ష మున గడుంగడు మేలుగదా! రక్తమాంస హీనమై యెండుకట్రవలె నున్న నా శరీర మా మహాత్మునకు నల్పకాలమే విని యోగించునని విచారించెద. అదియునుగాక భర్త మృతినొందినప్పుడు మహా పతి వ్రతలగు మన దేశపు టంగనలు మగనికాటిపై నెక్కి పదియారువన్నె పసిండికైవడిగు తమ మేనుల నగ్నిహోత్రునకు నిర్విచారముగా గంట దడియైనం బెట్టక యమ్మా యనక యుబ్బా యనక యాహు తులుగా సమర్పించుచున్నారు. అట్టి యాడువాండ్రే యబలలే యట్టి సాహసములు చేయుచుండ మగవాడ నయిన నేను క్షణముసేపు భగవానుడైన వీతిహోత్రుని కౌగలించుకొని యుండజాలనా? "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః" అని యమృత బిందూపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. మనుష్యుని బంధమునకు గాని మోక్ష మునకుగాని మనస్సే కారణము. మనస్సు స్థిరపరచుకొన్న వారికి మున్నీరు మోకాలుబంటి, గండకత్తెర, పుష్పమాల, అగ్నిప్రవేశ

మారాసుప్రవేశము, మరణము దేశాంతర ప్రయాణము, కావున నమ్ముమ్మ నీ బెదిరింపులు వెరపింపజాలవు. అవి చిన్నబిడ్డలకడ జెప్పుము. నేను మృత్యుదేవతకు సమీపమందున్నవాడను. వాడికోరలుగల యా భయంకరముఖ మీవరకే నాకగపడుచున్నది. వృద్ధుని జంపినను నప్రతిష్ఠ నీకు వచ్చుటకై నీకీదుర్బుద్ధులు పుట్టినవిగాని నేనెట్లయిన మరణింపకమానను. నాకడ ధనము మాత్రము లేదు. నీయిచ్చవచ్చి నట్లు చేసికొమ్ము. బ్రాహ్మణుడని వృద్ధుడని శంకలుగాని జాలిగాని నీకుండునని నేనెన్నడు దలంపలేదు."

ఈ సంభాషణము జరుగుచుండగానే వజ్రపాణి సౌధమదిగి దిగువభాగమునకు వెళ్ళి మణివర్మ భార్య మొదలగు స్త్రీజనమును నిర్బంధించి సమస్తాభరణములను దీసికొని తెచ్చెను. అంతట జిత్ర భానుడు—"వీడు ధనమున్న తావులు చూపలేదు కావున వీనిని గ్రూరదండనల పాలుచేయవలయు. అప్పని యిచ్చట చేయదగదు. వీనిం గారాగృహమున బంధింపుము. అచ్చటనే చిత్రవధ చేయవచ్చును. వజ్రపాణీ! ఆయాభరణంబులు నీకడనే యుంచుము మోరియులవంటి నలువురు జోదులను వెంటనిచ్చి వీనిం గారాగృహమున కనుపుము. అచ్చట వీనిని బంధించి నిరంతరము పదుగురు భటులు కావలియుండ వలయున" ని యానతియ్య—"నట్లే" యని వజ్రపాణి మొరకులగు నలుగురు కరకుబంట్ల బిలిచి మణివర్మ దోడ్కొనిపొమ్మని చెప్పెను. వారాతని రమ్మని లాగి తోడ్కొనిపోయిరి.

కాలవశమున వచ్చు సుఖదుఃఖముల ననుభవింపక తీరదని లోకజ్ఞానసంపన్నుడగు మణివర్మ తన నివాసగృహమును విడిచి కారాగృహమున కరిగెను. చిత్రభానుడు ససైన్యముగా దండనాథ యుతుడై పిమ్మట మాధవసేను గృహమున కరిగెను. అదియు గవాట భేదము జేసి ప్రవేశించి చూచునప్పటి కయ్యమాత్యుడు లేకపోయెను. వానిగృహము గూడ దోచుకొని వారు పిమ్మట కోడికూత వేళకు గదాధరుని యింటికేంజని యాతని బంధించి యాతని యిల్లు కొల్లబెట్టి

పిమ్మట శూలపాణి మందిరమున కరిగి వాని బంధించి యాతని గృహముం దోచుకొనిరి. అంతలో బ్రభాతమయ్యెను.

ఇరువదియవ ప్రకరణము

రాజ్యలక్ష్మి తాను చిత్రభానుని వశము గానేరవచ్చినందుకు విలపించుచున్నదో యన్నట్లు పులుగుల యెలుంగులు పలుదెసల నెసంగెను. చిత్రభానుని బారిబడకుండ దన్ను గాపుమని యామె పరమేశ్వరుం బ్రార్థించిన తెరంగున గాకులు కావు కావుమని యరచెను. కోపోద్దీపితమైన చిత్రభానుని నెమ్మొగంబు పగిది భానుమండలము పొడుపుగొండపై జపాకుసుమశోణంబై కనంబడెను. రాజ్యరమాదేవికి మున్న తోడై నిలిచిన మిత్రులందరు గ్రమక్రమంబుగ వెనుక బడినట్లు తారక లదృశ్యములయ్యెను. చిత్రభానుని పన్నుగడలు గూఢభావమును మాని వెల్లడియైనట్లు చీకటి యంతరించి వెలుగు వోచెను.

చిత్రభానుని యాజ్ఞప్రకారము సైనికులు గదాధర శూలపాణులంగూడ జెచ్చెర జెరలో బంధించి కాల్యకృత్యంబులదీర్చికొనుటకు నిజనివాసంబుల కరిగిరి. దండపాణియు వజ్రపాణియు నిర్వర్తిత కాల్యకృత్యులై చిత్రభాను సమేతముగ జాముప్రొద్దెక్కునప్పటికి సేనానివేశమున కరిగిరి. విక్రమసేనునియెడ భక్తిగల సైనికు లనేకులు మణివర్మయొక్కయు గదాధర శూలపాణులయొక్కయు బంధనము విని శోకించిరి. వారల్పసంఖ్యాకులయినను దమ్ము నడిపింపు నాయకుడున్న పక్షమున మహోత్సాహముతో వెంటనే చని వృద్ధామాత్యుని సేనాపతులను బంధవిముక్తుల జేయదలంచిరిగాని గదాధర శూలపాణులు సయితము కారాగారబద్ధులగుటచే నత్తరి జేయునది లేక దైవము సోమచంద్ర కుటుంబమునకు విముఖుడై యున్నాడని తలంచి యూరకుండిరి.

తక్కినవాం డ్రందరు మనసులో విక్రమసేనుని మీఁద గొంత యభిమాన మున్నను దమ యభిమానము నిష్ప్రయోజనమగుటచే రెండవ పక్షమున జేరుట లాభకరమని చిత్రభానుని పక్షము జేరిరి. బలహీనుల విడిచి బలవంతుల జేరుట లోకులకు నైజమే గదా !

మణివర్మ ప్రముఖులను జిత్రభానుఁడు జెరలో నుంచెనని వారి యిండ్లు కొల్లగొనెనని నగరమంతట వెల్లడియయ్యెను. చిత్రభానుని బిట్టలుకయును పిట్టపిడుగు లింకెవ్వరిమీఁద బడనున్నవోయని పౌరులలో ననేకులు గుండెలు చేతబట్టుకొనియుండిరి. విక్రమసేనుని కొలువులో నున్న గొప్ప యుద్యోగస్థులుగూడ భీతచేతస్కు లయిరి. ధనవంతులు చిత్రభానుడు తమయిండ్లు కొల్లబెట్టునేమో యను భయమున దమ తమ విత్తంబుల నాభరణంబుల భూగర్భంబున నిక్షేపించిరి. ఎక్కడ జూచిన జిత్రభానుని దుండగములే ప్రజలు చెప్పుకొనజొచ్చిరి.

ఆ విషయము రాచనగరునందు గూడ దెలిసెను. విక్రమసేనుడు మిక్కిలి యాశ్చర్యము నొంది తల్లి కావార్త నెరింగించెను. అరవిందాదేవి పిడుగువంటి యవ్వార్తవిని "కటకటా! వృద్ధుడైన మణివర్మ కారాబద్ధుడయ్యెనే" యని జాలినొంది గదాధరాదులు గూడ బంధింపబడుటచే దమకు గృహమందున్న పరిచారకులుదప్ప నితరులయిన యాప్తులు నగరమందు లేరని విచారించి యేక్షణమందో దమకుగూడ నేదో మహాపాయము వాటిల్లునని నిశ్చయించుకొనిరి. మాధవసేనుడు సుదర్శనునకు రాయబార మెరిగించి సాయముగొని తెచ్చునప్పటికి గార్యము పాకము దప్పుననియు దమకు రావలసిన యిక్కట్టులన్నియు వచ్చుననియు వారు తలంచుచుండిరి.

అంతలో గడచినరేయి మణివర్మ ప్రముఖుల మీఁదికిం జనిన సైనిక సహస్రము వెంటరా జిత్రభానుడు దండపాణి వజ్రపాణులు తన కిరుగెలంకుల నడువ రాజవీధినుండి కోటవైపు జనెను. రాత్రి కొందరి వంతయినది పగలు కొందరి వంతు వచ్చినదని పురజనులు భయభ్రాంతు లయిరి. కొందరు తలుపులు మూసికొనిరి. కొందరు

మేడలెక్కి చూచిరి. కొందరు దొడ్డిదారిని బొరుగూళ్ళకు బయలువెడలి పోయిరి. అందరు నెవ్వగచే భోజనములు మాని కూర్చుండిరి. "హా! హేమచంద్రా! నీకును నీ సంతతికి నెట్టిదురవస్థ వాటిల్లినది!" అని కొందరు వెచ్చనూర్చి విచారించిరి.

అట్లు సేనాసమేతముగ జిత్రభానుడు కోటకు జనియె. భయపడి కావలివాండ్రు నిశ్చేష్టులయిరి. ఎవరి యాటంకములు లేక స్వతముమును బాటసారులు జేరినట్లు 'జిత్రభానుడు ససైన్యముగ గొలువుకూటముజొచ్చి యుందాసీనుడయ్యెను. అంతఃపురమున హాహాకారములు సెలంగెను. హర్షవర్ధనుడు మిక్కిలి భయపడి యున్నకడకు బోయెను. నర్మదభయముచే గడగడవడకి యరవిందాదేవి పాదములపై బడెను. ఆమెయు నివ్వెరపడి నోటమాటలేక గోడకు జేరబడి కూర్చుండెను. అంతలో జిత్రభాను డంతిపుర పరిచారకుని రావించి విక్రమసేనుని నరవిందాదేవిని దాను చూడవలయునని చెప్పెను. ఆ కంచుకి యువార్త వారికిసువురు కెరిగించి రావచ్చునని చెప్పెను. అప్పుడు చిత్రభానుడు ఖడ్గహస్తుడై యంతఃపురము బ్రవేశించి విక్రమసేను డెదుర్కొని సన్మానింప లోపలిగది జొచ్చి యుచితాసనమున గూర్చుండెను. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు వాని ప్రక్క నిలువబడి యుండ వారి నతడు గూర్చుండబనిచెను. ప్రక్కగదిలో నరవిందాదేవి యుండెను. అప్పుడు చిత్రభానుడు వదినకు వినబడునట్లు గుమారులతో నిట్లనియె.

"కుమారా! నేనిప్పుడు సేనాసమేతముగ నీ కోట జొచ్చితినని భయపడనక్కరలేదు. నేను నీ కెట్టికీడు జేయదలంచి రాలేదు. నా మనస్సు స్ఫటికమువలె నిష్కళంకమైయున్నది. మీయెడ నా కెట్టి ద్వేషమునులేదు. కాశ్మీర రాజ్యము నీయది. నీవు దానికి నిరంకుశ ప్రభువవు. నీ తమ్ముడు హర్షవర్ధనుడు యువరాజు. నీవు రాజవై యుండ నీ యనుమతిలేక నీ సేనాపతులను నీ దళములను వశముచేసికొని నేను కడచినరేయి గొన్ని సాహసంబులుచేసి నేడు మహా సాహసంబున

సేనాసమేతముగ నీకోటకు వచ్చుటకు గారణంబేమియని నీవె యడుగ వచ్చును. బాలుడవగుటచే భయమున నీ వడుగకున్నను నట్టి ప్రశ్న నీ వడిగినట్లే భావించి దాని కుత్తరము నే జెప్పవలసినవాడ. కాశ్మీర రాజ్యమును జూడ నెందరకో కన్నెఱ్ఱగా నున్నది. గాంధార వసుంధ రాధిపుడు దీనిపై దండు వెడలదలచి యున్నాడు చతురంగబల సన్నాహము జరుగుచున్నది. ఈ వరకే యాతడు బయలుదేరి యుండును. దక్షిణమునుండి సింధునాయకుడగు పరంతపుడు బెబ్బులి మేకపై దుముకునట్లు మన విషయంబుపై నురుకదలచు చున్నాడు. పరంతపుడు పరంతపు డనుటకు సందియము లేదు. భాగ్యవర్ధనుడు మన దేశము జయించి నిజభాగ్యవర్ధను డగును. ఆ నరపాలు రిద్దరు మన మంత్రులను మన సేనాపతులలో గొందరిని వశవర్తులుగా జేసి కొని యున్నారు. మన ప్రధానామాత్యుడు మణివర్మయు, ద్వితీయా మాత్యుడు మాధవసేనుడును బరమనీచులై యాత్మలాభపరాయణులై ధర్మదూరులై దేశమును బరరాజులకు విక్రయింపదలచు చున్నారు. దానికిం దగిన సాక్ష్యము నాకడ నున్నది. మా యన్న వారియందే విశ్వాసముంచి చెడెను. మీరును వారినే నమ్మి చెడు చున్నారు. మా యన్నం జంపించిన మహాపాతకుడు మణివర్మ కొన్ని గ్రామముల కాసపడి కొంతధనమున కాసపడి గొప్పబిరుదుల కాసపడి మేటిపదవుల కాసపడి కాశ్మీరమను గోవును కటికవాని కమ్మినట్లు సింధుగాంధారరాజుల కమ్మ మణివర్మ దలచుచున్నవాడు. మణివర్మ యనగా దేనెబూసినకత్తి. మణివర్మయనగా మేకవన్నె పులి. మణి వర్మ యనగా బ్రాహ్మణవేషముతో నున్న చండాలుడు. మణివర్మ ప్రక్కలో బాము. నీవు బాలుడవు. నీ తల్లి శుద్ధాంతకాంత. కావున మీ రిరువురు వ్యవహార మెట్టిదో యెరుగరు. నీవు నీ తండ్రివలెనే మాయామర్మము లెరుంగనివాడవు. ఎవరేమి చెప్పిన నదినమ్ముదువు. తెల్లనివన్నియు బాలనియు నల్లనివన్నియు నీళ్ళనియు విశ్వసింతువు. రాజనీతియందు నీవు సంపూర్ణకుశలుండవు గావు పాపము! నీకు వయస్సేది?

ఒక చెంపగొట్టిన బాలు నొక చెంపగొట్టిన నీరుగాదు లేతప్రాయము గదా! అంతలోనే విద్యాభ్యాసము సమగ్రము గాకుండ జనకునిచావు. రాజ్యభారవహనము. మనోవ్యథా ప్రారంభము మున్నగు నిక్కట్లు గలిగినవి దేశమిట్టి దుర్దశలో నుండుటచే నిన్న రేయి కుతంత్రకారకుడును దేశద్రోహియు రాజద్రోహియునైన మణివర్మనుబట్టి బంధించితిని. మాయలాడు మాధవసేనుడు లేడట. వాడు వచ్చినతోడనే బంధించెదను. గదాధర శూలపాణులు మణివర్మ శిష్యులై దళములను మనకు విరుద్ధముగా నడిపింప దలంచుచున్నారని దెలిసి వారిని గూడ గారాగృహ బద్ధుల జేసితి. సింధుగాంధార ప్రభువులు చతురంగబలముతో మహాసన్నాహముతో దండువిడిసినను మన కింక భయము లేదు. అంతశ్శత్రువులయిన మణివర్మ ప్రముఖులు బంధింపబడిరి. గావున బాహ్యశత్రువులు సులభముగా నిర్జింపబడుదురు. ఇక మీరందరు గుండెలపై జేతులువైచికొని హాయిగా నిద్రింపవచ్చును. మన సైన్యమునంతను నేనే నడిపి కదనరంగమునకుం గొంపోయి బల్లిదులగు పగతుర జయించి చెల్లాచెదరుగ దోలి కాశ్మీర రాజ్యలక్ష్మిని సుస్థిరముగ జేసెద. మీరిందే యుండుడు. నీవు చేత విల్లుదాల్పకుండ, జెక్కుచెదరకుండ, మెడలోని పువ్వులదండయైన నలుగకుండ, మేనం జెమ్మటయైన గ్రమ్మకుండ, నవలీలగ నరిబలంబుల జయింపగలవు. మేమందరము మీబంట్లము. ఈ దండపాణియు వజ్రపాణియు నీకు ద్రోహులుగారు. రాజ్యపరిరక్షణము నిమిత్తము నీనిమిత్తము వారు నన్ననుసరించిరి నాయన్నరాజ్యము, నాయన్న బిడ్డల రాజ్యము, పరాక్రాంతమగుచుండగా నన్నుగానట్లు నేనూరక జూచుచుండుటకంతి యభిమానహీనుడనా? పరాక్రమశూన్యుడనా? పుట్టినది రాచపుట్టుక గాదా! మూతిమీదనున్నది మీసముగాదా! చేతబట్టినది ఖడ్గముగాదా! నాయన్నకు నాకు మనస్పర్థలుండిన నుండుగాక! 'మరణాంతాని వైరాణి' యని మహానుభావుడైన వాల్మీకి చెప్పియున్నాడు. ఆ మనస్పర్ధ లాయనతోనే పోయినవి.

పసిబాలురైన మీకాపదవచ్చిన బ్రతిక్రియ గావింపక నేనూరకుండ గలనా ? మీయాపద నాయాపదగాదా ? నీవింక భయపడకుము. శంక విడువుము. మూర్ఖులు నీకనేకవిధముల దుర్బోధ చేయుదురు. వానిం జెవిబెట్టకుము. నాయుపదేశము మనంబున నిలుపుకొందువేని నీకు మేలగు. నాయంతరంగశుద్ధియు నాధర్మప్రవర్తనము నానిష్కామ వ్యాపారము కాలక్రమంబున నీవెరుంగగలవు. ధాత్రి నిష్కంటకము చేసి నీకప్పగించి తపోవనంబున కరుగవలెనని నాసంకల్పము. నాకేవిధమైన కోరికలు లేవు. సుఖదుఃఖముల ననుభవించితిని. శాశ్వత రాజ్యము పరమాత్మగతియు గాకుండ జూచుటయే నామనోరథము. కుమారా ! దీనికి నీవేమందువు ?" అని చిత్రభానుడు దీర్ఘోపన్యాసము చేయుటయు విక్రమసేనుడు విని యేమనుటకు దోచక పినతండ్రివైపు జూచుచుండెను "కుమారా ! నీయభిప్రాయమేమ" ని యతడు మరల నడిగెను.

"అయ్యా ! నేనేమి చెప్పగలను ? మీరు పెద్దలు సర్వధర్మములు తెలిసినవారు. సింధుగాంధారరాజుల దండయాత్రల గురించియు మనము వాని నిమిత్తమై చేయవలసిన ప్రతిక్రియల గురించియు ముందుగా నాతోడ మీరాలోచింపలేదు. మణివర్మప్రముఖులను గారాబద్ధులను జేయునప్పుడు నాచెవిని వేయలేదు. అన్నియు జరిగిన పిదప నన్నడిగిన నేనేమి చెప్పగలను ? మీరెట్లుండుమని సెలవిచ్చిన నట్లే యుండెద. ఏమి చేయుమన్న నది చేసెద. ఈ నగరము విడిచిపొమ్మన్న నాతమ్ముని దల్లిని వెంటబెట్టుకొని పాంచాలమునకుగాని మరియొక దేశమునకుగాని పోయెద. మీతండ్రి యెక్కినగద్దె మీరే యెక్కుడు. అందరకు రాజ్యములేయున్నవా ? అందరకైశ్వర్యములేయున్నవా ? నాయభిమత మడుగనక్కరలేదు. మీయిచ్చవచ్చిన తెరంగున మీరు చేయవచ్చును" అని విక్రమసేనుడు మొగము చిన్నవుచ్చుకొని యుత్తరము చెప్పెను.

"కుమారా ! తొందరపడకుము. మీరు దేశమువిడిచి వెళ్ళనేల ? మణివర్మప్రముఖులపై నీకు సంపూర్ణ విశ్వాసముగలదు.

గావున వారిం బంధించెడు విషయము నీకసమ్మతమని ముందు జెప్పనయితి. సేనలను సేనాపతులను వశము జేసికొంటినని యంటివి. నీపని నిమిత్తము నేను వారిని దోడితెచ్చితినిగాని నాపనికిగాదు. నేను వారి వశము చేసికొనలేదు. వారికే నేను వశుడనైతిని. నీతో జెప్పి చేసినను జెప్పక చేసినను నీపని చేయుటయే నాకు ప్రధానము. కావున నిదియొక తప్పుగా బట్టుకొనకుము. నీవు మాయమ్మతోడ స్థిమితముగా నాలోచించుకొనుము" అని చిత్రభానుడు విక్రమసేనుని వీడుకొని కొలువుకూటమునకు వచ్చి తన నిమిత్తమై కనిపెట్టుకొనియున్న సైనికులను సేనాపతులను గలిసికొని వారితో గూడి కోటవిడిచి స్వగృహంబునకుం బోయెను. దండనాథులు సైనికులు వానికడ సెలవుగైకొని స్వగృహములకుం జనిరి.

అట జిత్రభానుడు చన్నపిదప నరవిందాదేవి విక్రమసేనుం బిలిచి యిట్లనియె—"కుమారా! చిత్రభానుడు మనయెడ నభిమానము గల వారినందర బంధించినాడు. సైన్యమును వశపరచుకొన్నాడు. దండనాథులు వానికి వశంవదులైరి. మణివర్మ మొట్టమొదటనుండియు జేసిన యుపదేశము మనము జెవిని బెట్టక పోవుటచేసి యింతవరకు వచ్చినది. ఇతడే ఋజుమార్గవర్తనుడు. సింధు గాంధార వల్లభులం గూడి యతడు దుస్తంత్రములు పన్నెనని మనము నిశ్చయించుట పొరపాటేమో! కాని యా జాబులతడు వ్రాసినట్లె యెవడో సృష్టించినాడని యాతడు మొరపెట్టుకొన్నను మనము వినకైతిమి. అతని విశ్వసించినచో నింతవరకు రాకపోనేమో! 'స్త్రీ బుద్ధిః ప్రళయాంతికః' యను నార్యోక్తి నావంటి బుద్ధిహీనురాలి చేష్టలం బట్టి పుట్టియుండవచ్చును. ఈ వైపరీత్యమునకు నేనే కారణమునైతిని. బిడ్డా! చేతులార నీభాగ్యమును నేను వెడలగొట్టితిని. ఇప్పు డేమి చేయుదుము? మన రాజ్యవ్యాపారము చుక్కానిలేని యోడపగిది నున్నది" అని విచారించుచున్న తల్లిం జూచి విక్రమసేనుడు—

"అమ్మా! నీవు విచారింపవలదు. కార్యములు కన్నిటి కాలువలలో

మునిగిపోవును. కన్నీరు కార్యములను సరిగా జూడనియ్యదు దుఃఖము దుర్బలలక్షణము. ధైర్య మెన్నటికిని మునుగనినావ. దాని నెక్కిన వారు సురక్షితముగా దుఃఖసాగరమీది యవ్వలియొడ్డు జేరుదురు. నీవు ధృతిదాల్చియుంటివా మే ముత్సాహవంతుల మగుదుము. నీవు ధృతిదప్పిన మాామతిచలించు. కావున ధైర్యమును నూతగోల విడువకుము " అని చెప్పి యూమె నూరడించెను.

చిత్రభానుడు మధ్యాహ్నమున దండపాణి వజ్రపాణులం బిలిచి– " విక్రమసేనుడు మాతృభ్రాతృసమేతుడై దేశము విడిచి పాంచాలము నకుం బోయెదనని చెప్పె. అతడుగాని వారి పరిజనముగాని చుట్టములు గాని కోట దాటిపోకుండ నన్నిద్వారములయొద్ద నన్నిబురుజులయొద్ద మూకాకలందేరిన మేటిమగల గావలియుంచుడు. మాధవసేనుని జాడ లరయుడు. అత డేదో రాజకార్యముమీదనే పైకిపోయియుండునని నేదలంచెద " నని చెప్పి వారి బనిచి మణివర్మ మాధవసేనులకు బదులుగా నూతన మంత్రుల నియమింప దలచి యెవ్వరిని నియమింతు మని రుద్రభట్టుతో నాలోచించెను. అతడు కొంచెము సే పాలోచించి– " నీకు మంత్రులెందుకు ? నీవు మహేంద్రుడవు. నేను బృహస్పతి యట్లు సకల విషయముల ధర్మోపదేశము జేయుచుండెద. నామనస్సే నీమనస్సు నేను నీకు హితమే యుపదేశింతును. నీచేత హితమే చేయింతును. ఒకవేళ మంత్రుల నియోగింపవలసి వచ్చిన నిక్కడి వారిని నియోగింపకుము. సమర్థులైన యమాత్యులను విదర్భాపురము నుండి రావింతము. ఇక్కడివారు నమ్మదగినవారు కారు, నీబుద్ధిబలము వినియోగించి నీవొక్కడవే పాలించుచుండుము" అని యుపదేశించెను.

అది లెస్సగా నున్నదని భావించి చిత్రభానుడు నాడు మొదలు కొని ప్రతిదినము గోటకుం బోవుచు గొలువుకూటమున విక్రమసేనుని గద్దెపైనునిచి ప్రక్కను దానొక చిరుగద్దియ వేయించుకొని కూర్చుండి దండనాథులను సామంతులను నగరమందలి ప్రధాన పురుషులను రావించి కొలువుదీర్చి రాజ్యవ్యాపారములను విక్రమసేనుని పేరం జక్కబెట్టదొడగెను.

ప్రజలలో ననేకు లాతని వర్తనము జూచి సముచితముగా నున్నదని మెచ్చిరి. నగరమందలి సంక్షోభము క్రమక్రమముగా డిందు పడెను. చిత్రభానుపట్ల దుర్ణయ మెద్దియు లేదని పౌరులు చెప్పుకొన జొచ్చిరి. వ్యవహారము మిక్కిలి కట్టుదిట్టముగా జరుగ జొచ్చెను. జారులు చోరులు మున్నగు దుండగులు చండశాసనుడగు చిత్రభానునకు భయపడజొచ్చిరి. దేశమందు బందిపోటులు మున్నగు నల్లరులు క్రమక్రమముగ నడగెను. అరవిందాదేవియు విక్రమసేనుడును జిత్రభానుని మనస్సనియెడు నోడ యేకడకు బోవునో యే రేవు జేరునో తెలియక యాతని వర్తన మంతయు నాటకమనియు నభినయమనియు దలంచుచుండిరి.

మణివర్మకడ విశేష ధనమున్నదని చిత్రభానుడు సంపూర్ణముగ నమ్మి యతని నెట్లయిన హింసించి యా నిక్షేపమును గనుగొనవలెనని ప్రయత్నములు చేయుచుండెను. దండపాణిం బిలిచి యొకనాడతడు మణివర్మను మిక్కిలి కఠినముగా హింసించి విత్తంబులు దాచిన చోటు దెలిసికొమ్మని యానతిచ్చెను. దండపాణి "స్వామీ! ఇంటిలో నేమూలనో యాతడు సొమ్ము పాతిపెట్టియుండును. కావున మనమిల్లంతయు ద్రవ్వించి చూతము, అక్కడనది కానబడకున్న వానిని హింసింపవచ్చు" నని యుత్తర మిచ్చెను. అది లెస్సగా నున్నదని యకార్యమునకు జిత్రభాను డంగీకరించెను.

మరునాడు ఖనకులచేత నిల్లంతయు నొక్క నిలువు లోతు ద్రవ్వించిరి. ఎముకలు మసిబొగ్గులు పాత కుండపెంకులు కొన్ని రాగి శాసనములు మున్నగునవే కానబడియెను, గాని యొక్క రూకయైన నచ్చట గనబడలేదు. అవ్వార్త దండపాణి చిత్రభానున కెరిగింప నాతడు భగ్నమనోరథుడై మణివర్మ మరెచ్చటనో ధనము దాచి యుండునని నమ్మి వానిం క్రూరదండనల పాలుచేసిన నత్తావు బయట బడునని నిశ్చయించెను. ఒకనాడు సాయంకాలము చిత్రభానుడు దండపాణియు వజ్రపాణియు మరి పదుగురు భీకరాకారులగు బంటులు

మణివర్మ యున్న కారాగృహము జొచ్చిరి. "నీవార్జించిన ధనరాసులు మణులు మొదలగు నమూల్యపదార్థములు నీ వెచ్చట దాచితివో చెప్పెదవా లేక దారుణావధ పాలయ్యెదవా" యని చిత్రభాను డడిగెను.

"ధనము నాకడ లేదని ఇదివరకే చెప్పితిని. నన్ను మీ రెంత హింసించినను ప్రాణములే గాని నాణెములు నాకడ గ్రహింపలేరు, నెత్తురుచుక్కలేగాని మణులు మీకు దొరకవు. చివికిపోయిన యెముకలే గాని పసిడికణికలు మీకు లభించవు. చర్మమే గాని ధర్మము మీకు లభింపదు. ఏవో వంకబెట్టి నన్ను హింసించుటయే మీ సంకల్పమైన మీ రట్లు చేయవచ్చును. పాపము మూటగట్టుకొనుటయే మీ కోరికయైనయెడల నట్లు చేయవచ్చును. అపకీర్తి సంపాదనము నీ అభిమతమేని నన్ను నీ యిచ్చవచ్చినట్లు హింసింప వచ్చును. పరమేశ్వరుడు సాక్షిగా భూమ్యాకాశములు సాక్షులుగా నే సత్యము బలుకుచుంటిని. ధనము నాకడ లేదు. నా శరీరము వేడివేల్పున కింధనముగా మీ రిడినను యావజ్జీవము బంధనమున నుంచినను ధనము మాత్రము నేను మీ కియ్యజాల" నని యమ్ముసలిమంత్రి యుత్తరమిచ్చెను.

"వీని ప్రమాణములు నమ్మజాలము, వీని కాలు చేతులకు గుడ్డలుచుట్టి కాల్పు" డని చిత్రభాను డానతిచ్చెను. "అట్లేగాక!" యని మొరకులగు కరకుబంట్లాముదమునం గుడ్డలు తడిపి వాని చేతులకు మోచేతులవరకు గాళ్ళకు మోకాళ్ళవరకు జుట్టిరి. ఒకడు సమిధలు వైచి యగ్నిహోత్రము రవులుకొల్పుచుండెను. మణివర్మ లేశమైన భయపడక విషాదముం జూపక కూర్చుండి కన్నులు మూసి నమక చమకములతో మహేశ్వరుని లోలోన ధ్యానించుకొనుచు మరణమునకు సిద్ధముగా నుండెను. "ఇదే గుడ్డలకు నిప్పంటించుచున్నాము. క్షణములో భస్మమయ్యెదవు. జాగ్రత్త! ధనమెక్కడ నున్నదో చెప్పు" మని ముష్కరులగు బంట్లు మరియొకసారి యడిగిరి. మణివర్మ ధ్యానపరుడై నిరుత్తరు డయ్యెను.

"స్వామీ! యిమ్మాటికి సెలవేనా? నిష్క్రమింతుమా" యని చిత్రభానునివంక దిరిగి యొకడడిగెను. చిత్రభానుడు దండపాణివంక జూచెను. దండపాణి తప్పని యిష్టములేకపోయినను దనయేలిక కాగ్రహము వచ్చునేమో యని యతడు వగలజాలక వజ్రపాణి వైపు జూచెను. ఆ యాజానుబాహువులు ముసలితనమందైనను వన్నెదరుగని యా పచ్చని మేను విశాలమై యుప్పొంగు ముడుతలతో నిండియున్న ఫాలభాగమును మాంసహీనములై వ్రేలుచున్న చర్మమును జూడ సేనాపతుల కిరువురకు మనస్సు కరిగెను. వారు చిత్రభానుని కుత్తర మీయ కూరకుండిరి.

"చంచలులారా! మీ మనస్సులు చలించినవి. మీరు సేనాపతులై పరసేనల రూపుమాపుటకేగాని పరిచితులకడ మీరు పనికిరారు. మోమోటము జాలి మిమ్మేలుచున్నవి ఓరీ! నిప్పు బాగుగా మంటచేయుడురా" యని మాట సరిగా ముగించెనో లేదో యంతలో వృద్ధకంచుకి యగు జంబుకుడు వచ్చి "స్వామీ! కర్పూరమంజరి కర్పూరమంజరి" యని యేడ్చుచు బలికెను. "ఏమిరా! కర్పూరమంజరి కేమి?" యని చిత్రభానుడు తొట్రుపడి యడిగెను. "ఉరిబెట్టుకొనె నురిబెట్టుకొనె" నని వగర్చుచు వాడు చెప్పెను. చిత్రభానుడు భయసంభ్రమములతో విసవిస నడచుచు బోయెను. దండపాణి వజ్రపాణియు వాని వెనువెంట జనిరి. సేవకులు నాడా పని చాలించి మణివర్మ కట్లువిప్పి తలుపులు బిగించి యావలకుం బోయిరి. వజ్రపాణి జంబుకుని బిలిచి మెల్లగా గర్పూరమంజరి యురిబెట్టుకొనుటకు గారణమడిగెను. "చెలికత్తెయైన మల్లిక పెద్దపులిచే బట్టువడి చచ్చిపోవుటచే బెంగపెట్టుకొని యామె మాధవీలతతో మెడ కురిపెట్టుకొన్నది." అని యతడు బదులుచెప్పెను. "బ్రతికి యున్నదా మృతినొందినదా?" యని మరల వాని నడిగెను. "ఏమో తెలియదు. మాటలేదు. చూపు లేదు, నాడి లేదు, బ్రతికియున్నదో చచ్చిపోయినదో నే నెరుగను." అని వాడుత్తరము చెప్పెను.

ఇరువది యొకటవ ప్రకరణము

సునంద మతి యించుకేనియు జక్కబడలేదు, ఆమె యున్మాదము నానాటికి హెచ్చుచుండెను. ఇంటనున్న చెంబులు తాను మోయఁగల చిన్న బిందెలు తన నగలు దీసికొనిపోయి యామె దొడ్డిలో నున్న నూతిలో బడవైచుచుండును. అట్లు పారవైచెద వేమమ్మా యని సేవకు లడిగినప్పుడు "అయ్యో! కర్పూరమంజరి యెత్తుకొనిపోవును, అందుకని దాచుచున్నాను" అని బదులు చెప్పును. రమారమి సంవత్సరము వయస్సుగల యామె చిన్నబిడ్డ నొకనాఁడు చంక బెట్టుకొని బావికడకు గొనిపోయెను. వెంటనే పరిచారిక యొకర్తు పరుగెత్తుకొనిపోయి "ఏమమ్మా! బిడ్డ నేమిచేసెదవు?" అని యడుగ "ఓసీ! కర్పూరమంజరి వీనిం దీసికొనిపోవును. కాబట్టి యీ నూతిలో బండుకొనబెట్టెద" నని బదులు చెప్పెను. వెంటనే యప్పనికత్తె బిడ్డకు ప్రాణభంగ మగునని యామె చేతిలోనుండి బిడ్డను బలవంతముగా లాగుకొనెను. ఆ పెనగులాటలో సునంద సేవకురాలిని గట్టిగ గరచి నాలుగుమూఁడుచోట్ల గాయములు చేసెను. గదిలో బెట్టి తాళము వైచినప్పుడు కడుపునొప్పి వచ్చినదని కాలునొప్పి వచ్చినదని లేనిపోని వంకలు బెట్టి తలుపు దీయుమని పెద్దపెద్ద కేకలు వేయును. పరిచారకులా యరపుల సరకుసేయక పోయిరేని గదిలో దనతల గోడకుబెట్టి గట్టిగ గొట్టుకొనును. తలుపు దీసినపక్షమున నేదో చెరుపు జేయుచుండును. రెండుమూఁడు పిల్లికూనలను సేవకులు చూడకుండ నూతిలో బడవైచి చంపెను. ఆమె యవస్థజూచి వ్రజపాణి మిక్కిలి ఖేదము నొందుచుండెను. ఎట్టి గట్టివైద్యులచేత జికిత్స చేయించినను నామె యున్మాదము హెచ్చెనేగాని తగ్గలేదు. మనోవ్యాధికి మందు లేదుగదా! రాత్రులు సునంద తాను నిద్రపోవుట లేదు సరేకదా భర్తకుం జుట్టుపక్కలవారికి గంటిమీఁద గునుకు లేకుండ నరచుచుండును, ఎవరో యెదుట నున్నట్లు భావించి వారితో వాదము సేయుచుండును.

కర్పూరమంజరిని వజ్రపాణికిచ్చి వివాహము చేయుట నిశ్చయమయినదని ఈమె యున్మాదమువల్లనో ప్రధానమయిననాడు వచ్చిన బ్రాహ్మణుల వెంగలితనమువల్లనో యెట్లో పట్టణమునం బొక్కెను. "పెండ్లి లేదు పేరంటము లేదు. ముందు మునుపటిభార్యకు మాత్రము వజ్రపాణి పిచ్చిరొమ్ము త్రెంచినాడు గదా!" యని లోకులు చెప్పుకొని చాటు చాటున వాని నెగతాళి సేయఁజొచ్చిరి. ఎందరు హాసించినను నెందరధిక్షేపించినను మరెందరు నిందించినను భార్య యున్మాదినియైనను కర్పూరమంజరి ముఖము దన మనోనేత్రముతో జూచుచు సకల సంతాపహారకమయిన యామె దృఢాలింగము దనకు జేకూరినట్లు భావించుచు నప్పుడప్పుడు స్వప్నములలో నామె సమాగమ సుఖము క్షణకాల మనుభవించుచు వజ్రపాణి యిల్లాలి దురవస్థ కెడనెడ వగచుచున్నను మొత్తముమీద సంతోషముతోడనే దినములు పుచ్చుచుండెను. విశేషించి రాజ్యము చిత్రభానుని వశమగుటచే దన కింకను గొప్ప పదవులు చేకూరునని యాసపడి యుండెను. కర్పూరమంజరి యురిపెట్టుకొన్ననాడు చిత్రభానుని వెంట నరిగి యామె బ్రతికి యున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకును రతీదేవికి బ్రతిరూపకమని పేరు వడసిన యాకన్నియ మేనివన్నియయు ముఖవిలాసమును నొకసారి జూడవలయుననియు నాతడు భయసంభ్రమములతో బోవుచుండ నంతలో నతనిసేవకుడు పరుగుపరుగునవచ్చి వగర్చుచు—"మహాప్రభూ! మహాప్రభూ! ఇల్లు—ఇల్లు—" అని యరచెను. "ఏమియిల్లు? ఏమియిల్లు? వేగము చెప్పగదరా" యని యతడు డచ్చట నాగి యడుగ—"మనయిల్లు కాలిపోవుచున్నది స్వామీ! రండి రండి" యని యేడ్చుచు బలికెను. "అయ్యో! అయ్యో! ఏమిరాయిది" యని వజ్రపాణి నడచుచు వానిని బ్రశ్నింప నాసేవకుడు నడచుచునే వాని కిట్లుత్తరము జెప్పెను,

"స్వామీ! ఏమి చెప్పుదును? సేవకుల కందరకు నిద్రపట్టినది. అమ్మగారు దీపము చేతబుచ్చుకొని మీదు పరువులు కుట్టించుటకై

ఈనడుమ చెప్పించిన మూడిబుంగల నంటించినారు. ఇంతటిలో నా భాగమంతయు బూర్తిగా నంటుకొన్న తరువాతగాని మాకెవ్వరికి తెలియవరాలేదు. అంతలో చుట్టుప్రక్కలవారువచ్చి ఇల్లంటుకొన్నదని కేకలు వైచిరి. పొగ నలుదెసలం గ్రమ్మెను. మంట లెగసి మిన్ను ముట్టెను, మాబిడ్డల దీసికొని మేము బయటబడుటయే మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. ఇంటిలోని సామాను దీయుటకైనా నవకాశము లేక పోయెను. దైవానుగ్రహమువలన బిడ్డలను దేవిగారిని మాత్రము బ్రతికించితిమి. ఆమె నీవలకు రమ్మన్న రాదు. చలిమంట కాగెద నిక్కడ నుండనీయుండి యని బలుక జొచ్చెను. చేతులు పట్టుకొని యామెను బలాత్కారముగా నీవలకు లాగితిమి.''

ఈ సంభాషణము జరుగుచుండగనె వారిరువురు వారి యిల్లున్న వీధికి వచ్చిరి. ఆ గోలహాల మేమని వర్ణింపవచ్చును? ఆ కలకల మెంత యని చెప్పగలము? అత్తరి గాలి విసరుగా వీచుచుండుటచే వజ్రపాణి గృహమే గాక నిరుగుపొరుగుననున్న రెండిండ్లుగూడ బరశురామప్రీతి యయ్యెను. వజ్రపాణి సర్వస్వము వీతిహోత్రునకే కాహుతి యయ్యెను. నగలు నాణెములు చీని చీనాంబరములు విండ్లు నమ్ములు నమ్ములపొదులు చిత్తరువులు రొక్కము సమస్తము దగ్ధమయ్యెను. ఇదియంతయు దగ్ధమైనను నతడు విచారింపకపోవునుగాని తన మనోరథము తన పాలిటి చింతామణి తన విధి తన నిక్షేపమునైన కర్పూరమంజరియు నురివెట్టుకొని విగతజీవి యైనదని యతని కింతింత యనరాని విషాదము గలిగెను. కర్పూరమంజరి లేకపోవుటచే దన యిల్లు గాలినలోపము భార్య యున్మత్తయయినలోపము ఘోరముగా గనబడజొచ్చెను. పాప మతనికా రాత్రి పండుకొనుటకు దావు లేదు. మరునాడు పండుకొనుటకు నెలవు లేదు. కట్టుకొనుటకు బట్టలు లేవు. ఇంటిముందర నిలువగానే పిల్లలు తండ్రిం గౌగలించుకొని యేడ్చిరి. సునంద భర్తయెదుటకు బోయినిలిచి "ఏమండీ! బాగున్నదా? మనము క్రొత్తయిల్లు కట్టుకొందము. కర్పూరమంజరి రాకుండ

జేసితిని. చూచితిరా" యని నవ్వుచు బలికెను. అతడేమియు ననక స్తంభమువలె నిలువబడి తన దురవస్థను దలంచుకొని తన గృహము వలెనే మండిపోవుచున్న తన మనస్సును జల్లార్చుకొనలేక తన యింటి యెదుటనున్న యొక యరుగుపై జదికిలబడెను. బిడ్డలును వానితో బని యతని కిరుప్రక్కల గూర్చుండి కొంతసే పక్కడనే వట్టినేల బండుకొని నిదురించిరి. తనువొత్తని మెత్తనిపాన్పుల నత్తమిల్లు తనబిడ్డలు బెడ్డలుగుచ్చుకొనునట్లు కటికినేల బవ్వళించి యొడలెరుంగక నిదురింపజూచి యతడు కన్నుల నీరు వెట్టుకొని యిరుగుపొరుగువారి సమాశ్వాసమువలన నూరడిల్లి పొరుగువారు పాన్పుదెచ్చి పండుకొమ్మన్నను బండుకొనక రేయియెల్ల మేల్కాంచి తద్గృహమందే దృష్టినిలిపి యుండెను. కాలుచున్న యాగృహము జూచుచున్నప్పుడతడు తన మనోరథమెల్ల నగ్నిదగ్ధమయినదని తన యాశలెల్ల బూడిదయైనదని, తన సౌఖ్యములెల్ల నేలపాలయినదని విచారించి తన భవిష్యదవస్థ యెట్లుండునోయని తలపోయజొచ్చెను.

అంతలో తెల్లవారెను. తొల్లి యతిరమణీయముగానున్న తన భవన మొక్కరాత్రిలో భస్మమగుట కతడు మిక్కిలి యాశ్చర్యమొందెను. ఆ మాడిన బోడిగోడల నాకాలుచున్న దూలముల నాప్రేలుచున్న పెంకుల నాకూలుచున్న వాసముల జూచి యతడు కాలగతి మిక్కిలి చిత్రమయినదనియు దానికన్న విచిత్రమయినది మరియొకటి లేదనియు నీశ్వరేచ్ఛ యగమ్యగోచరమనియు బ్రపంచమంతయు వినశ్వరమనియు బెద్దలు చెప్పుమాటల స్మరించుకొనెను.

ఇరువది రెండవ ప్రకరణము

క్షిప్రానది భాగీరథి మొదలగు మహానదులవలె మహావాహిని గాకపోయినను ముక్తిప్రదములయిన నగరములలో నొకటియని

పురాణప్రసిద్ధిగాంచి మహాకాళేశ్వర స్వామికి నిలయమై వెలయు నుజ్జయినీ నగరమున బ్రవహించుటచే నదియు నొక పుణ్యనదిగా బరిగణింపబడుచుండును. అక్కాలమున బ్రతిదినము దీర్ఘవాసులు వందలకొలందివచ్చి యయ్యేట స్నానముజేసి మహాకాళేశ్వరుని దర్శించి స్థలపురాణమునువిని గతకల్మషులైనట్లు సంతసించి పోవు చుందురు. అయ్యేటియొడ్డున రమణీయకపురాశి యనందగు పూవు దోట యొకటిగలదు. అయ్యలరుదోటనడుమ గమలాకరంబగు కమలాకరం బొండు నయనోత్సవము చేయుచుండు. దానియొడ్డున జూచువారి కన్నులకు విందుసేయు సౌధమొండు నిర్మింపబడియె. సిప్రానదీతరంగముల గౌగలించుకొని యాసంపర్కమున గడుంగడు జల్లనై యటనుండి యెలదోటజొచ్చి కుసుమ పరిమళంబుల బూర గొని మెల్లమెల్లగ మలయానిలుడు కొలంకు జొచ్చి యన్నీటి తుంపురుల మేనదాల్చి గవాక్షద్వారమున సౌధంబు బొచ్చి యందున్నవారి నానందపరవశుల జేయుచుండును. మాళవ రాజ నందనుడగు మకరందుడు తరచుగా నయ్యుద్యానమున విహరించు చుండును. ప్రాయికముగా నక్కాలంబున జలకమాడుచుండును. వేమారు వేడుక చెలికాడు చంద్రచూడునిం గూడి మేడమీద గూర్చుండి మలయమారుత సుఖ మనుభవించి యుద్యానవన రామణీయకము సందర్శించి కనులలం దణుపుకొనుచుండును. వసంత సమయములందును శరత్కాలములందును రాకాచంద్రమండలము నిండు వెన్నెలలు గాయునప్పుడు నమ్మేడ నంటియున్న పాలరాతి మిద్దెపై గూరుచుండి చల్లని పండువెన్నెలల సుఖ మనుభవించు చుండును.

ఒకనాడు కర్పూరమంజరీ విరహమున నతడింటికి బోవక నాయెలదోటలో నేయుండి సాయంకాలమైనపిదప జగన్మోహనంబగు ధవళప్రభతో నుదయించిన శరత్కాల సంపూర్ణ చంద్రమండలమును జూచి దానివలన దన ప్రియురాలి మొగంబును బండువెన్నెలలవలన

నామె లావణ్యమును స్మరణకు రాగ మిద్దెపై గూర్చుండి—“ యోచందమామా ! మేడమీదనుండువారికి క్రిందివారు నీయ పనులెల్ల నగపడునట్లు గగనప్రాసాద మధిష్ఠించిన నీకు సకల భూత చేష్టలు గరతలామలకముగదా ! నీవు చల్లనివాడవు కావున నాగ్రహము లేనివాడవు. కాబట్టి నిన్నొక ప్రశ్న యడిగెదను. దయచేసి చెప్పుము. నీవు కాశ్మీరమున కరిగితివా ? శ్రీనగరముం జూచితివా ? అందు నాకర్పూరమంజరి కనబడినదా ? ఆమె సుఖముగా నున్నదా ? ఏమి ! యుత్తరము చెప్పవు ? ఔను. నీవేల చెప్పెదవు ? ఆమె మొగమునకు నివాళి నిచ్చుటకైనను నీనెమ్మొగము పనికిరాదుగదా ! కళంకితమైనది నీమొగము. అకళంకమైన దామెవదనము. ఎంతవారికైన నీర్ష్య యుండకపోవునా ? అందుచే సిగ్గుపడి నీవామెం జూచియుండవు. నిన్నడిగిన ప్రయోజనమేమి ?” అని కామార్తుడు చేతనంబులంబలె నచేతనంబులంగూడ సంబోధింతురను నార్యోక్తికి నిజముగ చిత్తవికారమున జాబిల్లిం జూచి యసంబద్ధ ప్రలాపములు చేయు మిత్రుని దగ్గరి చంద్రచూడుడు మీద జేయివైచి తట్టి తన మొగము నతని మొగముకడ జేర్చి—“ వయస్యా ! ఇదియేమి ? నీకు వెర్రియెత్తినదా ? లేక నీ లేదోటలో నేదయ్యమైన సోకినదా ? లేక మద్యపానము జేసితివా ? చందమామకు నోరున్నదా నాలుకయున్నదా నీవడిగిన ప్రశ్నల కుత్తరము జెప్పుటకు ? చంద్రుడనగా మనవంటి పురుషుడను కొంటివా ? నీవు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తవు. చంద్రుడనగా సూర్యానువర్తి యగు గ్రహమని నీ వెఱుంగవా ? చాలు చాలు ! నేను హిమవంతుని వంటి ధైర్యసారము గలవాడనుగనుక భయపడలేదుగాని, మరియొకరు నీయసంబద్ధ సంభాషణములువిన్న బెదరి మేడదూకి పారిపోదురు. నీకలాపమిక గట్టిపెట్టుము ” ని మందలించెను,

అప్పుడు మకరందుడు చంద్రచూడుని చేయిబట్టుకొని మెల్లగ నిట్లనియె—“ మిత్రమా ! నీవు నన్నెరుగనివానివలె భాషించెదవేల ? స్వప్నముననైన నేను మద్యపానము సేయుదునా ? భూతములు పిశాచ

ములు పిరికివాండ్రకైన బడునుగాని నాపై బడవు. కర్పూరమంజరీ వియోగదుఃఖము దుస్సహమగుటచే నే నేమేమో కొన్ని యసందర్భములు పలికియుంటిని. దానంజేసి నామతి చలించెనని నీవు దలంపకుము. ఎంతవారించినను నామనస్సు కర్పూరమంజరీ సమక్షమున కరుగక మానినదిగాదు. దానిమాటలలో నేమితీపియున్నదో—దాని మొగమున నెంత యాకర్షణశక్తియున్నదో—దానిసాన్నిధ్యమం దేమివిశేషమున్నదో—దానికన్నులలో నేమి వశీకరణ ప్రభావమున్నదో నే నెరుంగనుగాని నామనస్సు వేయిసార్లు పిలిచినను గొలుసులువైచి లాగినను నాకడకు రాకున్నది. అది దానిమాయలలో బడినది. దాని చెలిమికత్తెలు పన్నిన వలలలో నది తగుల్కొనియె గావలయు! మాటలాడించు శక్తి మనస్సుదిగదా! అది దగ్గర లేనప్పుడు—దగ్గర నున్నను సరిగా లేనప్పుడు నోరు తన యిచ్చవచ్చినట్లు ప్రేలును. చంద్రచూడుడా! నీవు చూచితివో లేదో, చూచినను మెచ్చితివో లేదో. కాని కర్పూరమంజరి సౌందర్యము వర్ణనాతీతమని చెప్పుట వర్ణనముగాదు. దాని సోయగంబు గనువిచ్చి యొకసారి జూచునేని గాలకంఠుని కఠోర హుంకారంబున మూర్ఛిల్లి యాతని కంటిమంటల మ్రగ్గిన మదనుడు తన నియతిని రతినివిడిచి మరల దానికొరకై భూమండలంబున నవతరించి సాంగుడై యనంగశబ్దము బోగొట్టుకొనడె? వసంతుడు తాను జూచుభాగ్యము గలవాడగునేని జివురుటాకులు మేనుగా జేసికొని మాధవీలతాదులు కరచరణంబులుగా నిర్మించుకొని ఫలరసంబులు రక్తంబుగా నమర్చుకొని కలువరేకులు కన్నులుగా గావించుకొని దొండపండులు మోవిగా బెట్టుకొని శుకపికంబులనుండి పలుకులు పుడికిపుచ్చుకొని మాటలుగా జేసికొని మూర్తిమంతుడై దన్ను వరింపుమని దాని యడుగుదోయిపడి వేడుకొనడె? అది నలకూబరుని కంటబడిన గడు ముసలిదై శృంగారరసమెల్ల గోల్పోయిన రంభను నవ్వులకుం ద్రోసివైచి జవ్వనియగు నివ్వనజాక్షికై తహతహంబడడె? వారిమాటయేల! సంసారములరోసి

సౌఖ్యములబాసి కాంతారాంతరవాసులై గాలియు దుంపలు నాకులు నలములుదిని చెట్లనీడల వసియించుచు జర్మంబులందాల్చి బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నులైన మౌనులుసైతము పల్లమునకుంబోవు నీరుపగిది జపములు తపములు చాలించి నిష్టలు నీటగలిపి దాని వెంటంబడరే? ఆ చక్కదనము కవులు వర్ణింపజాలరు. చిత్రకారులు చిత్రింపజాలరు."

అనుచుండ జంద్రమాడుడు—"మిత్రమా! ఆమెకై నీవింత తహతహ పడుచుంటివి. నిన్నామె వలచునా? లేక యిది చమురు దండుగ భాగవతమా?" యని యడిగెను. "మిత్రుడా! ఆ ప్రశ్నకు నేను త్తరము జెప్పగలనా? నాచక్కదనము, నా తెలివితేటలు, నాజవ్వని యడుగు దామరలకు దాస్యము చేయుటకైన దగవని నేదలంచెద. యెందరు రాజకుమారు లామె కేలుపట్ట యత్నించు చున్నారో—యెందరు నృపకుమారుల దూతలామెకడ దర్శనముగాక వేచియున్నారో—యెందరు లేఖలనువ్రాసి విజ్ఞాపనము లంపుకొను చున్నారో—యెందరు దానితండ్రిం బ్రతిమాలుచున్నారో—యెందరు దాని పొందుగూర్పుమని దాని చెలిమికత్తెలకు లంచము లిచ్చు చున్నారో—యెందరామె మనఃప్రీతికై కట్నములు కానుకలు నంపు చున్నారో—యెంద రామెచే దిరస్కృతులై లజ్జావశంబున దల యెత్తుకొనలేక యున్నారో—యెందరామె సమాగమము దమకు లభించునని యువ్విళ్ళూరుచున్నారో—నన్నా యామె వలచుట? నాకా యా సమాగమ సౌఖ్యము గలుగుట? నేనా యంత పుణ్యము చేసినవాడను? మిత్రుడా! మనస్సుకున్న వేగము మనుష్యుని కేల యుండగూడదు? తిరస్కరిణీ విద్యాప్రభావము నేడు కలియుగమం దున్నపక్షమున దేవదూతయై నలుడు పరులకంట బడకుండా విదర్భాపురము జొచ్చి దమయంతీ సమాగమము బడసి యామె దర్శనంబున నేత్రంబులను సంభాషణంబున శ్రవణంబులను ధన్యంబుల జేసికొని నట్లు నేనును బ్రియురాలి దర్శించి నానయన శ్రవణంబుల జరితార్థముల జేసికొనను? చిలుక వారువము నెక్క చిగురు విలుతుడును

గరుడగమనుడగు కమలలోచనుడును నెంత ధన్యులోగదా! క్షణములో గామితప్రదేశంబుల కరిగి కృతార్థు లవుచుందురుగదా! మానవుని కట్టి శక్తియు లేదుగదా! మనుష్యుని దౌర్బల్య మిట్టి విషయముల స్పష్టముగ గనబడుచుండును. ఆమె చిత్తవృత్తి యెట్లున్నదో తెలియదు. మిత్రుడా! నీవు మారువేసమున శ్రీనగరమునకు బోయి తెలిసికొనలేవుగదా!" అని మకరందుడు పరిపరివిధముల ప్రియురాలి చక్కదనము దలంచి గుణముల దలంచి తన కామె సంప్రాప్తించు విధ మెరుగక వ్యధలు పడుచుండ మిత్రుడగు చంద్రచూడుడు వాని విరహ సంతాపముం జూచి పరిహసించుచు నిట్లనియె—

"వయస్యా! నీవు లేదన్నను నేను నమ్మజాల. నీతల చెడిపోయినది. ఏదో పిశాచము నిన్నావహించినది. తోటలలో దొడ్లలలో నపరాహ్ణ మనక యర్ధరాత్ర మనక తిరుగగూడదు. నీకు భూతవైద్యము చేయింపవలెను. లేనిచో నిటువంటి పిచ్చియేమిటి? ప్రపంచములో నామెకన్న సందగత్తియ లేదందువు. ఆమె తలదన్నినవా రెందరో యుండవచ్చును. కాదామెనంటె కొంచెమెఱ్ఱ తోలు, అలుచిప్పలవంటి కన్నులు, ఈమాత్రపువారు లోకమున నుండకపోరు. తావలచినది రంభ తామునిగినది గంగ యన్నట్లు నీకంటికామె రంభలాగు మేనకలాగు కనబడుచున్నది. ఆమె నిన్ను మెచ్చకపోయినయెడల మరియొక దానిని బెండ్లిచేసికొనవచ్చునులే. పెండ్లాలు దొరకకపోరు. నావంటి దరిద్రునకు వివాహముగాదుకాని నీకేమితక్కువయ్యా! ఈమె దాటిపోయినయెడల నేనే వెళ్ళి మరొక దానిని కుదిర్చెదనులే." అనవుడు మకరందుడు—"మిత్రుడా! వలపెట్టిదో యెరుగని ఘోటకబ్రహ్మచారికి నీకు సుందరాంగులను మెచ్చుకొనుటగూడ దెలియునా? వలపులోని తీపి నీకపరిచితంబు. గొడ్రాలు ప్రసవవేదన నెరుగనట్లు బ్రహ్మచారి విరహతాపము నెరుగజాలడు. ఆ యెలనాగ నాకు జేకూరదేని నేను జన్మాంతముదాక బ్రహ్మచారినై యుండెద. కాని మరియొకదాని కేలుపట్టను" అని

మరియేమో చెప్పబోవుచుండ నంతలో సేవకు డరుదెంచి—"మహా ప్రభో! ఎవ్వడో నూతన పురుషుడు మీకొఱకై వచ్చియున్నాడు. మీదర్శనము గోరుచున్నాడు" అని విన్నవించెను.

"పూవుదోటలోనున్న నన్ను నడిరేయి వెదకికొనుచు వచ్చిన వారెవ్వరు చెపుమా? సరే! తోడ్కొనిరమ్ము" అని మకరందు డానతిచ్చెను సేవకుడా పురుషుని వెంటబెట్టుకొని మకరందుని జూపి క్రిందికి దిగిపోయెను నూతన పురుషుడు మకరందునకు వంగి జోహారు చేసి నిలువంబడియెను.

తెల్లని మొగము, తలమీద తెల్లనిపాగా, మోకాళ్ళనుదాకు తెల్లని నిలువుటంగి, పాదములను స్పృశించు తెల్లనిలాగుకల యప్పురుషుని జూచి మకరందుడు—"మీదేయూరు? మీరేమి పనిమీద వచ్చిరి?" అని యడిగెను. "అయ్యా! నాది కాశ్మీర దేశము శ్రీనగరము కాపురము. నేను చిత్రభానుని సేవకుడను. నన్ను జయంధరుడందురు. ఆయన సందేశము మీకు దెచ్చితిని" అని యప్పురుషు డుత్తరము జెప్పెను.

"సందేశము నాకా? మాతండ్రిగారికా?" యని యతడు మరల నడిగెను, "స్వామీ! మీకే" యని యతడు బదులుచెప్ప—"సరే! కూర్చుండి వినిపింపుము" ని మకరందుడు పలికెను. అనవుడు జయంధరుడిట్లు విన్నవించెను—"దేవా! చిత్రభానుడు కాశ్మీరరాజ్యమును స్వాధీనము జేసికొని పాలింప ప్రయత్నించుచున్నాడు. అందు మీసాహాయ్యమును గోరుచున్నాడు. అట్లు తోడుపడుదురేని తన కూతురు కర్పూరమంజరిని మీకిచ్చి వివాహము సేయదలచుచున్నాడు" అనుచుండ జంద్రచోడు డడ్డమువచ్చి—"ఆమె కితనిపై వలపున్నదా? బలవంత వివాహమా?" యని యడిగెను, నావుడు జయంధరుడు వెండియు నిట్లనియె—"స్వామీ! చిత్తగింపుడు. ఆ మోహనాంగి మిమ్మెగాని మఱెవ్వరిని వివాహమాడదట. మకరందుడే నాబహిఃప్రాణము. ఆయన నన్ను వివాహమాడడేని

నేను బ్రహ్మచారిణినై జీవితము గడపెదను గాని మరియొక రాజకుమారుని కేలుపట్టనని శపథంబు జేసెను. మీనిమిత్తమే తపము చేయుచున్నది. ఆమె శ్రీనగరమునను న్నను మనస్సు నిరంతరము జ్జయినిలో నుండును. విరహాతాపమున నామె చిక్కి సగమైనది. రాజకుమారా! మీరు చేపట్టకేని యామె జీవింపదు. ఆశాబంధమే యామె నింతవరకు నిలపినది. ఆమె యవస్థజూచి తండ్రి మీకడకు నన్నుం బంపెను. మీరామెను రెండుసారులు చూచియుండిరట. వెనుక నొకసారి విదర్భలో జ్వరపీడితయైనప్పుడు మంచిమందులిచ్చి బ్రతికించిరట. రెండవసారి భిల్లుల బారినుండి తప్పించి కాపాడిరట. ఆ రక్షణము రక్షణముగాదు, నేడు గాపాడుటయే కాచుట. మీహస్తస్పర్శన మామె తాపము జల్లార్చును. మీముఖదర్శన మామె యలమట దీర్చును. ప్రస్తుత మామె స్వప్నములో మిమ్ము దరచుగా జూచుటం జేసియు, మీనామస్మరణంబు గావించుట జేసియు నామె జీవించుచున్నది గాని లేనిచో నీపాటి కామె మరియొక లాగైన యుండును. మరియు చెప్పవలసిన విషయము లున్నవిగాని మగవాడనగు నేను శుద్ధాంతవాసినియైన యామెదాని గుట్టు నంతకన్న విప్పి చెప్పనొప్పదు. అంతయు నీవే భావించుకొనుము" అని యూరకుండుటయు జంద్రచూడుడు—"సాహాయ్యము జేయనిపక్షమున మీరాజసూతును మకరందున కీయడా యేమి?" యని యడుగ జయంధరుడు—"స్వామీ! అట్టి పరిస్థితి తటస్థించునేని గర్పూరమంజరి చిత్త మెట్టులుండునో చెప్పజాలను. ఐన నింత వలవంతిగల కాంత కిష్టము లేకున్నను దా నెవ్వరిగూర్చి మేలుపడునో యాతనినే వరించును గాని వేరు తెరంగున జేయునా!" యని బదులు చెప్పెను.

అది విని మకరందుడు తనలో—"హృదయమా! నీకింకను శాంతిగలుగదు. ఆ యిందువదన హృదయము నిన్ను గలియగోరుచున్నదిగాని దానిలో నింకను మిషగలదు. తండ్రికి నేను సాయపడినగాని యది చేరదు. నేనన్యథా వర్తించితినేని గర్పూరమంజరి చిత్త

వృత్తి యెట్లుండునో గదా! దేవుడు వరమిచ్చినను నర్చకుడు వర మీయడన్నట్లు మాతృ మేలుపడుచున్నను దండ్రి యంతరాయము గలిగింపవచ్చునుగదా! అయినను నామీద నామె వలపు నిలిపినదను చల్లనివార్త శ్రవణానందకరముగా వింటిని. ఇదియేచాలు. ఈపునాదిపై నా యాశాసౌధముం గట్టవచ్చును" అని తలంచి బహిరంగముగా నిట్లనియె—"జయంధరా! సాయము చేయుటకుగాని చేయకపోవుటకు గాని నేస్వతంత్రుడను గానుగదా! ఇందుకు నాతండ్రిగారు సుదర్శన మహారాజగారే ప్రమాణము. ఈ విషయమై వారితో నే బ్రసంగించి కర్తవ్యము గావించెద. నీవు మాయతిథివై యుండుము. మాపట్టణమున జూడవలసిన విశేషముల జూడుము. కర్పూరమంజరి నన్ను వలచి యనుగ్రహించినదని శుభవర్తమానము చెప్పుటచే నిదిగో నీహారము నీకు బారితోషికముగా నిచ్చుచున్నాను. గ్రహింపుము."

అనవుడు—"మహాప్రసాదము" ని జయంధరుడు దానిం గ్రహించి—"దేవా! మీకు నాపైగల దయకు సంతసించితిని. నేను మీయతిథినై యుండజాల. నాకీనగరమున జుట్టములు గలరు. వారికడ నుండెద. సెలవొసంగుడు" అని వంగి నమస్కరించి వాని యనుజ్ఞ వడసి యచ్చోటు బాసిపోయెను.

అవ్వేనుక మకరందుడు చంద్రచూడుం జూచి—"మిత్రమా! ఈతని వాలకము చిత్రముగా నున్నది. నడక యాడుదాని నడక. మాట లాడుదాని మాటలు. పలుకునప్పు డచ్చముగా నాడుదివలె గన్నులు త్రిప్పును. చేతులతో నభినయించును. ముదుకడగు బ్రహ్మదేవుడు మతిలేక యాడుదానిం జేయబోయి పొరపాటున మగవానిం జేసెగాబోలు!" నని యామె మాటల చమత్కృతిని సందేశార్థములను దలంచుకొనుచు నారేయి గడపెను.

తెల్లవారెను. మకరందుడు రేయి యంతయు జాగరము సేయుటచే మిక్కిలి బడలి జాగరణ భారము సడలుటకై వనలక్ష్మి మించుటద్దముపలెనున్న యక్కొలంకునీట స్నానమాడెను. చంద్ర

చూచుచు మిద్దెమీఁద గొడ్డువలె బండుకొని గాఢముగ గుర్రుపెట్టి నిద్రపోవుచుండెను. ప్రభాకరుని శీతకిరణములంబయిన మాళవిని మేలుకొలుపలేకపోయెను. మకరందుఁడు కూర్చుండినను నిలిచియుండినను స్నానమాడుచుండినను, నిటునటు తిరుగుచుండినను నతని మనస్సు సర్వావస్థలయందు గర్పూరమంజరి మీఁదనే యుండెను. ఆమె తన్ను ప్రేమించునో లేదో యని మనస్సు సంశయించుచుండెను. ఆమె తన్ను గాఢముగా వలచియున్నదని యిప్పుడు తెలిసినను దైవ నియమమునుబట్టి యామె తనకు దుర్లభురాలని బెంగపెట్టుకొనెను. "ఏమిచేయుదు నిందెవరు నాకు దోహదుఁడు" రని బూవుఁదోటలో నడయాడుచుండ సేవకుఁ డొకఁడు వచ్చి "మహాప్రభూ! నాయనగారి సెలవైనది. దయచేయుఁడు" అని మనవిచేసెను. "ఇదే వచ్చుచున్నా" నని యాతఁడు వాని వెంటఁ జనియె.

సూర్యోదయమునకే రాజు స్నానముచేసి శాస్త్రముల ప్రకారము నిర్వర్తింపవలసిన ప్రాతఃకాలకృత్యములు నిష్ఠాపరతంత్రుఁడై నెరపి పరిశుద్ధవస్త్రములు ధరియించి యంతఃపురమున రాయబారులకు దర్శనంబిచ్చుగదిలో నున్నతాసనంబున కూర్చుండెను. అతని యెదుట వృద్ధుఁడైన యొక బ్రాహ్మణుఁడు సముచితంబగు పీఠమున కూర్చుండి సుదర్శనుఁ డడుగు ప్రశ్నల కుత్తరము లొసఁగుచుండెను. అంతలో మకరందుఁ డచ్చటికి బోయి తండ్రికి నమస్కరించి వాని యనుమతిని బ్రక్కం గూర్చుండెను. సుదర్శనుఁడు—"కుమారా ! మన యెదుట నున్న యీ బ్రాహ్మణుఁడు కాశ్మీర రాజమంత్రులలో నొకఁడగు మాధవసేనుఁడు. హేమచంద్రుని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు విక్రమసేనుని పంపున నన్నుం జూడవచ్చె. సందేశార్థము లన్నియు విక్రమసేనుఁడు వ్రాసి యిచ్చిన లేఖలోఁగలవు అది నీవొకసారి చూడు" మని యా జాబతని కిచ్చెను. మకరందుఁడు లేక నామూలాగ్రముగా జదువుకొని విషయములన్నియు గ్రహించి మరల దానిని దండ్రిచేతి కిచ్చెను. అంతట సుదర్శనుఁడు కుమారు నుద్దేశించి యిట్లనియె—"వత్సా ! బాలుఁడైన

విక్రమసేనుని జాబు జూచినది మొదలుకొని నా కడుపు జాలిపెంపున జుమ్మలు చుట్టుచున్నది. హేమచంద్రునిం దలఁచిన నా కిపుడు సైతము గంట నీరు వచ్చును. అతఁడు నేను సహాధ్యాయులము. అట్టివంటి పరిశుద్ధుడు లోకమున లేఁడు. మంచితనము మూర్తీభవించినదని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి మహారాజు దుర్మార్గుల పాలగుటయు, మాయలమారియగు చిత్రభానుడు రాజ్యమాక్రమింప దలచుటయు, విక్రమసేనుడు బాలుడగుటయు, దండనాథాది నియోగులు స్వామిద్రోహు లగుటయు దలంచిచూడ మన సువిశ్వ మూలసికి దోడుపడవలయునని దోచుచున్నది. ఇంతకన్న హేమచంద్రునకు నేనేమి సాయము చేయగలను! అతఁడు సంతసింపకపోయినను వాని యాత్మయైన నా యభిమానమునకు సంతసించును. నీ వింక కేమందువు! ఇది నీకు సమ్మతమగునేని నేను మొదలు సమరసన్నాహంబు గావించి కతిపయదివసములలో చతురంగ బలంబులం దోడ్కొని మన దండనాథుడైన కంఠీరవ దేవునతో, నీవును శ్రీనగరమునకుం బోవలయును. నే నిచ్చట నుండి రాజకార్యముల నడిపెద. అట్లు పోవుటకు నీ కిష్టము లేదేని సేనాసమేతుఁడనై నేను కాశ్మీరమునకుం బోవుదు నీవు నగరముననుండి నా స్థానమున రాజ్యపాలనము నెరపుచుండుము."

అనవుడు తన ప్రయత్న మక్కరలేకయే పితృప్రేరణంబున దాను కాశ్మీరమునకు బోవుట కవకాశము కలిగినదని కర్పూరమంజరీ దర్శనాభిలాష ముందరికి ద్రోయ నతఁడు "దేవా! మీ చిత్తమెట్లో యట్లే చేసెద. నన్ను బొమ్మన్న నే బోదు. ఇచట నుండుమన్న నుందు. దేవరవారే ప్రమాణము. కాని పెద్దలగుటచే మీరు కదలుటకు వీలు లేదు. కంఠీరవదేవుని సాయమున నేనే పోయి కార్యంబు నిర్వర్తించెద" నని విన్నవించెను. "వత్సా! నాకది పరమసంతోషము. నీ వెంట రత్నసేనుని వాని కుమారుడగు భద్రసేనుని తీసికొనిపొమ్ము. చంద్రచూడుడు. పిరికివాడు, యుద్ధమన్న వెరచును. అతఁడు నీతో రాడు. కావున భద్రసేనుడే నీకు చెలికాడై హితోపదేష్టయై చేదోడు వాదోడై మెలంగును" అని సుదర్శను డానతిచ్చెను.

అప్పుడు మాధవసేనుడు లేచి చేతులు జోడించి వారు గావించిన యుపకారమునకు దన కృతజ్ఞతం దెల్పుచు నిట్లనియె—"మహాప్రభూ! నేను వచ్చునప్పుడు మీ రేమందురోయని మిక్కిలి సంశయించుచు వచ్చితిని. మీరు బాలుడగు విక్రమసేనునియెడ జూపిన దయ యనుపమానము. మిత్రులన్న నాపద్బాంధవులన్న మీరె. చనిపోయిన మిత్రుని దలంచి చిన్నవాడగు వాని కుమారున కెవ్వ రుపకారము సేయుదురు! 'పరోపకారార్థ మిదంశరీరము' అను వాక్యము మీయందు యథార్థమైనది! మా రాజపక్షమున—మా రాజమాతపక్షమున—నమాత్యుల పక్షమున మీకు నేననేక కృతజ్ఞతాసూచకవందనము లాచరించుచున్నవాడ. పాంచాల పరిపాలుడగు మహేంద్రదేవుని దర్శనము చేసి వచ్చితిని. అతడు గూడ దన దౌహిత్రునకు సాయము చేయుదలచినాడు. మీరుభయులు గూడిరేని చిత్రభానుని బరాజితునిచేయుట మిక్కిలి సులభము. నాకనుజ్ఞ నొసంగుదురేని మరల బాంచాలమున కరిగి పాంచాల సైన్యముల దోడ్కొని నేను కాశ్మీరమునకుబోయి మీ రాక కెదురు చూచుచుందును" ని వారిముదల గైకొని మాధవసేనుడు వెడలిపోయెను.

అతడు నిర్గమించుటయు మకరందుడు పరిస్థితు లట్లు మారినందుకు దనలో నిట్లు విచారించెను—"ఇప్పుడు నేనేమి చేయుదును? విక్రమసేనునకే సాయము సేయుమని మాధవసేనుడు వచ్చె. తనకు దోడుపడుమని చిత్రభానుడు దూతనంపె. చిత్రభాను పుత్రికయందు నామనసు లగ్నమైయున్నది, ఆమెకై నేనాతని జేరుట యుక్తము గాదా! కాని ధర్మమాలోచించిన పక్షమున బినతండ్రిచే వంచితుడైన విక్రమసేనునికే నేను దోడుపడవలయు. నామన సుయ్యెల లూగుచున్నది. ప్రాణసఖి సమాగమము గోలుపోవుదునా! ధర్మపరిత్యాగము చేయుదునా! వివాహము లేకపోయిననుసరే ధర్మము నేననుసరించెద. 'యతో ధర్మస్తతో జయః' యను నార్యోక్తి సార్థకము గాకపోవునా!

ఇరువది మూడవ ప్రకరణము

ధర్మదేవత మూర్తిధరించినట్లు చిత్రభానుడు కాశ్మీరమున ప్రజాపాలనము సేయుచుండెను. రుద్రభట్టు ప్రజలకు బహిరంగముగ దర్శనమీయక చిత్రభానునకు పన్నివిషయముల దనుజనాయకునకు శుక్రాచార్యులట్లు హితోపదేశము జేయుచుండెను. విక్రమసేన పార్శ్వవర్తనులకు దనమీద నెంతమాత్రము ననుమానము లేకుండునట్లు చిత్రభానుడు ప్రవర్తించుచుండెను. రాజకుమారులచేత బగలు విద్యాభ్యాసము చేయించుచుండును. తగిన శిక్షకుల నేర్పరచి సాయంకాలమున వారికి విలువిద్దియ నేర్పించుచుండెను ప్రతి కార్యమునందును విక్రమసేనుని యాలోచన మడుగుచుండును. సింధు గాంధార వసుంధరాధిపుల దండయాత్ర రెండు చేతనో యాగిపోయెను. రాజ్యనౌకయొక్క చుక్కాని దాను ద్రిప్పుచుండుటచే బరరాజులు భయపడిరి. దండయాత్రలు మానిరని యతడు సైనికులతోడను, దండనాథులతోడను, నృపకుమారులతోడను, నగరవాసులతోడను బలుమారు జెప్పుచు వచ్చెను. మణివర్మను మొదట దలచుకొన్నట్లు చిత్రభానుడు ధనము నిమిత్తమై హింసింపలేదుగాని కారాగృహమందు బంధించియుంచెను. అతని కెట్టిసౌకర్యములు నొనగూర్పబడలేదు. స్నానమునకు జలమైన నతనికి దుర్లభమయ్యెను, దినమున కొక్కసారి జొన్నరొట్టెలభింపజొచ్చెను. కటిక నేలబండుకొనుచుండెను. మాసిన గుడ్డలైన నుదికించుకొనుట కుత్తరువులేదు. త్రాగుట మొదలయిన యెల్లపనులకు నొక్క మంటిముంత మాత్రము వానికీయబడెను. జీవముతో నయిన నుండనిచ్చుటకు దండపాణి మాటసాయమె ముఖ్యకారణమై యుండవచ్చును. పునరాలోచనమీద దండపాణి కిష్టములేనిపని గావించుట తనకు శ్రేయస్కరము గాదని తలంచి చిత్రభానుడు హింసాప్రకరణము నుండి మరలియుండ వచ్చును.

చిత్రభానుడు వేటయందు మిక్కిలి తమకము గలవాడు. మృగయాక్రీడయందు దన కుమారుడైన విజయసేనునకును విక్రమసేన హర్షవర్ధనులకును నభిరుచి గలిగించెను. వేటపేరు చెప్పిన వారు మిక్కిలి యుత్సాహముతో వెడలుచుండెడివారు. విక్రమసేనుడు చిన్ననాటనుండియు మృగయాక్రీడ కలవడినవాడగుటంజేసి వేట కతడు ముందడుగు వేయుచుండెను. రెండుమూడుసారులు పినతండ్రి వెంట వారిరువురు మృగయాక్రీడల కరిగి సాయంకాలమున కింటికి వచ్చిరి. ఎన్నడో యేదో యపకారము చేయునని మహాభయము బిడ్డలకు దల్లికి నుండినను జిత్రభానుని వర్తనము కొంతవరకు వారికి నమ్మిక గలిగించుచుండెను. అయినను వారు జాగరూకులై యుండిరి.

అట్లుండ నొకనాడు చిత్రభానుడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు విజయసేనుడు దండపాణి వజ్రపాణులు మరికొందరాప్తులు బరివేష్టింప గొలువుండి నగరవాసుల వ్యవహారముల దీర్పులు చెప్పుచుండ సూర్యాస్తమయ సమయమున జిరుచీకటులు పడుచుండ నొక యాటవికుడు గోచిపెట్టుకొని కంబళిమీద గప్పుకొని చేత నొక దుడ్డుకర్ర బట్టుకొని పరుగుపరుగున గొలువుకూటము సొచ్చి—“దండాలు సామీ! దండాల” ని నేల సాగిలంబడి మ్రొక్కి నిలిచెను. “ఎవడవురా నీవు? ఏమిపనిమీద వచ్చితివ” ని చిత్రభాను డడిగెను. అందుకు వాడు ప్రభువుతో నిట్లు మనవి చేసెను—

“నేను గొల్లల చిన్నవాడను దేవరా! మంచుకొండదగ్గర చారల మెకములు, చిరుతపులులు, సివంగులు పెచ్చుపెరిగి మాపసరములను గసగస నమలివేయుచున్నవిదొరా! పసువులమందలు తగ్గిపోయినవి, ఏలినవారు వేటలాడి యా మెకాలను చంపి మాకింత కూడుపెట్టవలె దేవరా! లేకున్న మేము బ్రతుకజాలము. పసరాలే మాసొమ్ములు. పసరాలే మాబ్రతుకులు, రక్షించు దేవరా రక్షించు!” అని మొరపెట్టెను.

వాని కుయ్యాలించి చిత్రభానుడు కన్నకొడుకును నన్నకొడుకులను జూచి—“వేటకై యరుగుదమా? గోరక్షణముకన్న బుణ్య

కార్యము లేదు. అది యుభయతారకమైన సత్కార్మ. పాపమిా పేద గొల్లలు మన కవశ్యము రక్షణీయులు" అని యనగ వారు ముగ్గురు వల్లెయని యుత్సాహముతో బలికిరి. మరునాడుదయమున మృగయా క్రీడకు గావలసిన సన్నాహమంతయు జేయబడెను. ఉరులు, మచ్చులు, వేటకుక్కలు, జిగురుగండెలు, దీపములు, బోనులు, విండ్లు, వమ్ములు, బల్లెములు పట్టుకొని వాటి నుపయోగించుటయందు నేర్పరులగు వేటకాండ్రను మహోత్సాహముతో కొలువ జిత్రభానుడు వేటకై బైలుదేరెను.

" మంచుకొండ చాలదూరము. కొన్నిదినములకుగాని వచ్చుటకు వీలులేదు. ఎప్పటివార్త లప్పటికి దెలియవు. మనస్థితి బాగు లేదు. ఏదినమెట్టిదో తెలియదు. కావున మీరు పోవలదు నాయనలారా!" యని యరవిందాదేవి బిడ్డలం బ్రతిమాలెనుగాని వేట తమకము వారిని ముందుకు గెంటెను. మహోత్సాహముతో ముగ్గురు కుమారులొక రథమెక్కిరి, చిత్రభాను డొక రథమెక్కెను. పరివారము ముందునడచెను. దండపాణియు స్వల్పసైన్యముతో వారి వెనువెంట జనెను. ఆ బలగమెల్ల హిమవత్పర్వత ప్రాంతమున కరిగి గుడారములలో బసచేసి యైదుదినములు వేటాడి క్రుక్కడి మెకముల బెక్కింటి నుక్కడించి గొల్లపల్లియల యిక్కట్టుల దొలగించిరి.

విక్రమసేనుడు మూడు పులులం గొట్టెను. హర్షవర్ధను డొక్క చిరుతం జంపెను. విజయసేనుడు రెండు భల్లూకముల గడతేర్చెను. చిత్రభానుడు రెండు సింగంబులం గూల్చెను. దండపాణి రాత్రివేళ మంచెమిాద బొంచుండి చెరువులో నీరుద్రావుచుండ గొప్ప పులి యనుకొని యొక గాడిదను జంపెను. అయిదు దినములు వేటాడి విశ్రాంతి నిమిత్తమై వారు గుడారములు విడిచి సమీపమున నొక కొండమిాదనున్న చిన్న కోటలో విడిసిరి. అక్కడ రెండు దినములు గడిపిరి. అక్కడి ప్రకృతి సౌందర్య మతిమనోహరముగా నుండెను. ఆ యున్నత ప్రదేశమునుండి చూడ బ్రథమచరమ సంధ్యారాగముల

విశేష శోభాసౌభాగ్యము పద్మరాగరమణీయ కాంతులను మించి వారి కన్నుదోయి కమితానందము గూర్చెను. ఆకాశము నంటుకొనుటకు హిమవంతుడు చాచిన దీర్ఘబాహువులో యన్నట్లు నెలయు మహోన్నత శృంగములతోడను, కొండరాజు తొడిగిన తెల్లని సిలుకుటంగీయో యనునట్లు విలసిల్లు మంచుతోడను చేవయు నున్నతియు గట్టమయిన యాకుల గలిమియు గలిగి సూర్యరశ్మి నడ్డగించు మహావృక్షములతోడను నింద్రధనుస్సువలె నానావర్ణములు గలిగి నలుగెలకుల బరుగులెత్తు విహంగములతోడను ప్రాయములు నైశ్వర్యములు నిట్లే యతివేగంబున గడచిపోవునని లోకంబునకుం దెలుపుటకో యన నతివేగంబున మీదినుండి క్రిందికి బ్రవహించు సెలయేళ్ళతోడను, కొండగుహలు ప్రతిధ్వనించునట్లు బొబ్బలిడు గొప్ప మెకంబులు బెబ్బులులు మొదలగు ఘాతుక మృగంబులతోడను విండ్ల చేబూని మెకంబుల వేటాడుటకయి విసవిస నడచిపోవు వేటకాండ్రతోడను, వేటకాండ్ర వెనువెంట వారి కమ్ముల నందించుచు నుత్సాహము గలిగించుచు నడచు కిరాతాంగనలతోడను విరాజిల్లు నమ్మంచుకొండ జూచి విక్రమసేనుడు బట్టణంబుల జూచినప్పుడు పొందని మహానందము నొంది తమ్మునకు విజయసేనునకు వనంబులకు నుపవనంబులకు గల భేదంబు దెలుపుచు దొల్లి యిందే మహేశ్వరుం గూర్చి గౌరి యఖండ తపంబు గావించె. ఇందే జగంబునకు మాతాపితలు పురాణదంపతులు నైన పార్వతీ పరమేశ్వరులకు గల్యాణ మహోత్సవము జరిగె. ఇందే సప్తమహర్షులు ననేక యాగములు జేసి హవిర్భాగములచే వేల్పులం దనిపిరి, ఇందే నరనారాయణ నివాసమైన బదరికాశ్రమ మున్నది, ఇందే గంగానది మొట్టమొదట నెలవు జేసికొన్నది" యని తత్సంబంధాలయిన పురాణగాథల వర్ణించుచు నా రెండుదినములు గడపెను.

రెండవనాటిరేయి వారందరు సుఖముగా భుజియించి ప్రియభాషణంబులు సలిపి పండుకొనిరి, విక్రమసేనుడు హర్షవర్ధనుడు నొక గదిలో శయనించిరి. చిత్రభానుడు విజయసేనుడు మరియొకగదిలో

బవళించిరి. కొలది పరివారము వచ్చుటనుంచి కార్యాంతరములమీఁద దండపాణి యా సాయంకాలమే పట్టణాభిముఖుఁడై పోయెను.

విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు గాఢనిద్రవసక్తులై యెప్పటియట్లు ప్రభాతకాలమున మేల్కొని లేచిరి. లేచి చూచునప్పటికి విజయసేనుఁడు చిత్రభానుఁడు వారికగపడలేదు. ఏబదిమంది యాయుధహస్తులైన సైనికులును తమకు వంటలు నుపచారములు మొదలగునవి చేయుటకు నిద్దరు ముగ్గురు సేవకులు మాత్రము గనబడిరి. "పినతండ్రి యెందరిగె?" విక్రమసేనుఁడు సైనికులలో ప్రధానపురుషుఁడగు శక్తివర్మ యనువాని నడిగె. "మహాప్రభూ! ఏదో తొందరపనిమీఁద వారు మిమ్ము లేపుటకైన నవకాశములేక కుమారుని మిగిలిన పరివారమును వెంటగొని నిన్న నడిరేయి పురమునకుం జనిరి. ఇట్లు మీతో మనవిసేయుమని నాకానతిచ్చిర"ని యతఁడు బదులు చెప్పెను.

"ఏమీ! తొందరపని గలిగినదా! మమ్ము లేపుటకైన నవకాశము లేకపోయినదా? కుమారుని బరివారమును వెంటగొని చనెనా! ఆహా! మాయమ్మ పోవలదని చేసిన హితోపదేశమును నేను నిరాకరించి మోసపోతినిగదా!" యని విక్రమసేనుఁడు తమ్ముని జూచి—"హర్షవర్ధనా! ఎంతయు మోసము వాటిల్లినది. మనల నిందు విడచి బుద్ధిపూర్వకముగా విజయసేనునిం దోడ్కొని చిత్రభానుఁడు పురమున తిరిగినాఁడు. దురాత్ముఁడను వేటకు నేనొక్కఁడను రాక నిన్ను గూడ దీసికొనివచ్చితినిగదా! మనరాకకై యెంతో యాత్రముతో నిరీక్షించుచుండు మనతల్లి మనము గనబడకపోవుటచే నెంతగుందునో, యెంత బెంగపెట్టుకొనునో, యామె చిత్త మెంత క్షోభించునో, ఆమె హృదయము భిన్నము గాకయుండునా? ఇంక నామె యన్నము దినునా? నిదురించునా! మనకిది కారాగృహముగాని గృహము గాదు. మన మిక మీఁద బంధితులముగాని రాజపుత్రులముగాము. ఈ ఘాతుక కృత్యము చేయుటకే యతఁడీ వేట పన్నుగడ పన్నినాఁడు. అతని సంకల్పము ముప్పాతిక నెరవేరినది. మన మిందు దిక్కులేక

మన మొరలువినువారు లేక మన సంతాప మార్చువారు లేక మన కోరికల దీర్చువారు లేక యీ వనవృక్షములట్లు యెన్నడో నాశన మొందవలసియుండును. ఆహా! ఏమిగతి? తమ్ముడా నేనోయిన విచారము లేదు, నీవైన నమ్మకోర కుండిన బాగుండునుగదా!" యని విచారగ్రస్తుడై పలికెను.

అదివిని హరనరనుడు—"అన్నయ్యా! నీవేలపోవలె? నేనెందు నుండవలె? నేను నీతోడివాడనే. ఉండిన నిరువురముంగము, పోయిన నిరువురము పోదము. నీవు చెప్పినట్లు తల్లిపొందు తల్లక యింతింత గాదు. ఆమె జీవింపనే జీవింపదు. అమ్మ దూరదృష్టిగలదై యిట్టి యాపదల శంకించి మనల బోవద్దన్నది. మన మామెమాట విన్నామా కాము. మాతృశాసన తిరస్కారమునకు దగిన ఫల మనుభ వింపవలయునుగదా!" యని దీనాననుడై ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

ఆ దినమున వారు వంటలుచేసి సేవకులు పిలిచినను బ్రతిమాలి నను భుజింపలేదు. శక్తినగ్గ వారికడ జేరి—"ప్రభువులారా! భోజనము సేయుడు. ఎన్నిదినములు మానెదరు? ఇది యొక్కనాటిదిగాదు. మీకిది శాశ్వతమైన చెర. మీరీయిల్లుగలి యావలికి బోకుండ మమ్మ మీపినతండ్రి కాపుపెట్టెను నాటినిన్నయున్నలా—! అంతటి మహారాజ గర్భమున బుట్టి, యంతటి మహదైశ్వర్యము ననుభవించి తుదకిట్టి దురవస్థపాలైన మిమ్ముజూచి మిక్కిలి కఠినుండనైన నాహృదయముగూడ చలించుచున్నది మేమేమి చేయగలము! సేవకులము. దుర్భరమైన కుటుంబరక్షణమునకు శరీర మమ్ముల కమ్ము కొన్నాము. ప్రభువులయాజ్ఞ శిరసావహింపవలయు. లేనిచో మాబుర లెగిరిపోవును. మాకూడు పడిపోవును. కడుపుకక్కుర్తికై ప్రభువుల కడ గొలువుచేసి యిట్టి దుష్కార్యములు చేయవలసి వచ్చినందుకు మేము మిక్కిలి దుఃఖపడుచున్నాము. మాకు స్వాధీనమైన పనిలేదు. సేవకు లంతఃకరణము చంపుకొని గుండె రాయిచేసికొని యుండ వలయు. మేము మనుష్యులలో లెక్కగాదు. కాబట్టి మమ్ముల క్షమింపుడు నాయనలారా!" యని కంటనీరు పెట్టుకొనెను.

"శక్తివర్మా! నీవేమి చేయగలవు? మేమదృష్టవంతులమైన పక్షమున మాతండ్రికట్టి దుర్మరణము యేల కలుగును? చిత్రభానున కట్టి దుర్బుద్ధి యేల పుట్టును? ఒకరిని నిందింపనేల? మాభాగ్యమునే నిందించుకొందుము. నీవు విచారింపకుము" అని విక్రమసేనుడు వాని నూరడించెను.

ఇరువదినాల్గవ ప్రకరణము

చిత్రభానుడు వేటనుండి కుమారునితోడను బలగముతోడను మరలివచ్చెనని విని యరవిందాదేవి తన కొడుకులు గూడ వచ్చుచున్నారని తలంచి యానందింపనుబలాటపడుచుండ వారెంతసేపటికి రారైరి. ఆమె సాయంకాలమువరకు వారినిమిత్తము నిరీక్షించి యాత్రమంతకంత కెక్కువకాగ దన నందనులు రాకపోవుటకు గారణమేమో తెలిసికొనిరమ్మని దండపాణి యొద్దకు సేవకుల నంపెను. తనకావిషయ మెంతమాత్రము తెలియదని అతడుత్తరము జెప్పెను. వెంగ యనుమడింప బుత్రవత్సలయైన యాదేవి నలుగురు బంట్ల నాలుగుప్రక్కలకంపి వేటకాండ్రను దద్విషయమై కనుగొని రమ్మని పంపెను. తమకావిషయము తెలియదని వాండ్రును దెలిపిరి.

అరవిందాదేవి తొట్రుపాటు వర్ణనాతీతమయ్యెను. అప్పుడామె వృద్ధకంచుకియైన ముంజిని బిలిచి చిత్రభానునియొద్ద కరిగి తద్విషయ మరసిరమ్మని పంపెను. వాడును సత్వరంబ యరిగి యతనికి జోహారొనర్చి వినయపూర్వకముగా—"రాజకుమారులేల రాలేద"ని యడిగెను, అతనికి జిత్రభాను డిట్లనియె—"కుమారులు క్షేమముగా నున్నారు. మంచుకొండ చరియలలో నొకదానిమీద మనోహరమైన కోటగలదు. వారక్కడ గొంతకాలముండి యువ్వనసౌందర్యము శైల సౌందర్యము జూడవలయునని కోరుటచే వారినక్కడ నుంచివచ్చితిని. భయములేదని మీరాణిగారితో జెప్పు. పో!"

ఆ మాటవిని ముంజుడు వెంటనే రాచనగరున కరిగి యేమి యుత్తరము వచ్చునోయని తత్తరపడుచున్న రాణి కెరింగించెను. అమ్మాటలు శూలపుం బోటులువలె నామె కర్ణములనాట నిలువలేక నేలం గూర్చుండి—"అయ్యో! నర్మదా! నర్మదా? దురాత్ముడైన చిత్రభానుడు నాకొడుకుల గడతేర్చెనాడేతల్లీ! గటకటా! నాపసిపాపల నితడు తిన కడుపున బెట్టుకొనెనే! అయ్యో! ఏమిసేయుదునే? నర్మదా! ఏదో ఘాతుక కృత్యము జరిగినదే! ఓసీ! నేను నిలువలేను. నాగుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. మనస్సు మండుచున్నది. ఒడలు వడకుచున్నది. తల తిరుగుచున్నది. కన్నులు చీకట్లు గ్రమ్ముచున్నవి. నీవు వచ్చి పట్టుకొనవే నన్ను. ఎవరితో జెప్పుకొందునే! మణివర్మ లేడు. మాధవసేనుడు లేడు గదాధర శూలపాణులు లేరు. ఎంత దిక్కుమాలినదాననైతినే! ఇప్పుడేమియుపాయమే? ఆలోచన చెప్పువారైనలేరే? నీవేమనియెదవే?" యని పరిపరివిధముల నాక్రోశింప దొడగెను

ఆమె దుఃఖము జూచి నర్మద వెరపుం జాలియు మల్లడిగొన నేమిచెప్పుటకుం దోచక నెట్లు సమాశ్వాసించుటకు నుపాయము గానక—"అమ్మా! నేను పోయి నీమరదిగారిని గనుగొని వత్తునా?" యని యనెను. "ఓసీ! నీవుకాదు వెళ్ళవలసినది. నన్నే యచ్చటికి దీసికొనిపొమ్ము. నేనా యిందుమణి యడుగులమీదను గర్పూర మంజరి పాదములయొద్దనుబడి నాచిన్నియన్నల నాకర్పింపుమని ప్రార్థించెద. తీసికొనిరా. రథము తీసికొనిరా. జాగుసేయకు. నిమేషమాత్ర మాలసించితివా యేమి జరుగునో నీవే యెరుగగలవు" అని కఠినముగా బలుకుటయు నర్మద యప్పుని సారధి నొక్కనిం బిలిచి యరదంబు పన్నించి దేవి నందు గూర్చుండబెట్టి దాను నామె ప్రక్కను గూర్చుండెను.

కోట కావలి నిమిత్తము చిత్రభానుని నియమింపబడిన మొరకు బోదులు స్యందనము నిలిపి కోటలోనుండి యావలి కెవరిం బోనియ్య

వలదని చిత్రభానుని యాజ్ఞ యైనదని తెలిపిరి. అప్పలుకులు విని మహోగ్రహాపూరితచిత్తయై కోపావేశంబున బలుకులు తడబడ నరవింద రథములోనుండి బిగ్గరగా—"ఓరీ! ఎవడురా నాస్యందన మాప గలవాడు? ఈరథ మెవ్వరిగా దలచితివి, హేమచంద్ర మహారాజు పట్టమహిషియు కుమార విక్రమసేను మాతయు నగు నరవిందదిగా గ్రహింపుము. ఆపతియిచ్చుటకు చిత్రభాను డెవ్వడు? నిలుపుటకు మీరెవ్వరు? సూతుడా! రథము సాగనిమ్ము. ఎవ్వరేని నడ్డము వచ్చిన నేనే రథముదిగి గుఱ్ఱముముందర నడచెద. వారి ప్రభువు నాజ్ఞాప్రకారము నన్నుం జంపుమని యీ బంట్లతో జెప్పుము" అని పలికెను. భీషణములైన యా భాషణములు ధైర్యశోషణము గావింప నాజోదులు భయకంపితులై యేమియు ననజాలక నొత్తిగిలిరి. రథము నిరంతరాయముగ సాగి చిత్రభానుని గృహము ముందర నరిగి నిలిచెను. కుమార వియోగ సంజనితమైన మనస్తాపమున నొడలెరుగక లేచి యెదుటనున్న వారెవ్వరో తెలిసికొనకయే నర్మద దారిజూప సింహద్వారముదాటి లోపలి కవాటములుగాటి యభ్యంతర మందిర మున కరిగిరి. అరిగి—"ఇందుమణి యెక్కడ! ఇందుమణి యెక్కడ!" యని విచారించి సేవకులవలన నామెయున్న చోటెరిగి యా తావునకుం జనెను.

అప్పుడు కర్పూరమంజరియు నిందుమణియు నొక మంచముపై గూరుచుండి యేదో మాటలాడుచుండిరి. విజయసేను డామె రాక జూచి విసవిస మేడమీది కరిగి తండ్రి కెరిగించెను. అరవిందాదేవి తన యింటికి వచ్చునని చిత్రభాను డెన్నడు దలపలేదు. అతడదరి పడెను. రుద్రభట్టు మహాశ్చర్యము నొందెను. వెంటనే చిత్రభానుడు మేడదిగి క్రిందికి వచ్చెను. అరవిందాదేవి గది ప్రవేశించిన తోడనే మహాశ్చర్యముచే గన్నులు పెద్దవిచేసి చూచి యిందుమణియు గర్పూరమంజరియు మంచముమీదనుండి దిగ్గున లేచి నిలిచిరి. అరవింద వారి యిరువుర పాదములపై బడి—"అమ్మా! పుత్రభిక్షము పెట్టుడు. పుత్రభిక్షము పెట్టుడు" అని వేడుకొనెను.

ఆ గొడవ వారేమియు నెరుంగకపోవుటచే వారిరువురు దెల్లబోయి చేతులతో నామెనెత్తి—"అయ్యో! ఇది యేమివెరి! మాయమగులమీద బడజెల్లునా? తల్లీ! మీముందర మేమెంత వారము? బిడ్డల కేమి యాపద వాటిల్లెను?" అని తొట్రుపాటుతో బలికిరి. అందు కరవింద వారిం జూచి తన కొడుకులు చిత్రభానునితో వేటకరుగుట, బలగమంతయు వచ్చినను వారు రాకపోవుట, కొండకోటలో నున్నారని చిత్రభానుడు చెప్పుట మొదలగు వృత్తాంతమంతయు గద్గద స్వరముతో దుఃఖాపూరితయై తెలిపి—"తల్లీ! కర్పూరమంజరీ! నీవు నాకన్నకూతువు గాకున్నను నిన్నే నాబిడ్డగా జూచుకొంటి. ఇద్దరు మగబిడ్డలు నాకొక యాడుబిడ్డయని సంతసించుచుంటిని. అమ్మా! నీతమ్ముల రక్షింపుము. తమ్ములం జూపుమని నీతండ్రి నడుగుము. చూపడేని ఇదిగో! నేను రాచకూతురను. సాహసంబులందు ముందంజ వేయుదానను. ఇదిగో! నాచిన్నకత్తి మొలలోనున్నది. ఇప్పుడె నీతండ్రి చూచుచుండ నీవును నీతల్లియు జూచుచుండ బొడుచుకొని బిడ్డలకు దూరమై, భర్తకు దూరమై, వసుంధరాదేవికిని మీకును భారమైన యీ శరీరము మీతండ్రి పాదములయొద్ద విడిచెదను. ఆయన కనులు చల్లబడుగాక! ఇదివరకే భ్రాతృహంతయని పేరువచ్చినది. ఇప్పుడు శిశుహంతయైనాడని నాయనమానము, ఇప్పుడు నాచావుచే నాయన పాపశరీరమునకు మకుటమేర్పడును. బిడ్డా! కర్పూరమంజరీ! పద, నీతండ్రియొద్దకు బద, తల్లీ! యిందుమణి! పద. నీపతికడకు పద!" అని మిక్కిలి యార్తయై తీవ్రముగ భాషించెను.

చిత్రభానుడు ప్రక్కగదిలోనుండి యిప్పలుకులు వినుచుండెను. రుద్రభట్టు వానిప్రక్కనేయుండి యతని చెవిలో నేదో గుసగుసలాడుచుండెను. కర్పూరమంజరి యామె దీనదశ జూచి యామె మెత్తని చిత్తము మిక్కిలి యుత్తలపాటునొంద దత్తరంబున దండ్రికడ కరిగి—"నాయనా! ఏమిది? తమ్ములేమైరి? ఎందుండిరి? కుశలముగ

నున్నారా? ఆమె బిడ్డల నాకొప్పగింపుము. నీకీయుపవాదమేల? ఇదివరకే నీతలపై బడిన లోకాపవాదములు చాలవా? ఆమర్యాదా భారమున నీవెగాక మేముకూడ క్రుంగిపోవుచుంటిమి. ఆయపకీర్తియను నంధకారమువలన మన కులప్రతిష్ఠ నల్లబడినది. సత్వర మామె బిడ్డల నప్పగింపుము" అని మందలించెను.

చిత్రభానుడు బిడ్డ మృదువుల నాలించి—"అమ్మాయీ! సీతమ్మలు కుశలముగ నున్నారు. ఏల యీమె తొందర? వారు హిమవత్పర్వత సౌందర్యము జూడ నుబలాటపడుటచే నచ్చట నుంచితిని. పది దినములలో వత్తురు. మహారాజ్ఞి అంతఃపురవాసిని ఈమె యేమి, యీరాత్రి తొందరతో వచ్చుటేమి! ఇంత మనఃక్షోభ మొందుకు? ఏమి మునిగిపోయినది? ఇప్పుడు కోటకు జనుము" అని నిర్విచారముగ నుత్తర మిచ్చెను.

అది విని యరవిందాదేవి మహారోషమున నిట్లనియె—"ఏమి మునిగిపోయినదా? నామనస్సు దుఃఖమున మునిగిపోయినది. మీపలుకులు నేనమ్మజాలను. ఒకవేళ వారు బ్రతికియేయుండిన వారిని నీవు చెరలో బంధించితివి. అందుకే యమాయకులైన పసిబిడ్డలను మాయమాటలు చెప్పి వేటవంక బెట్టి దూరము తీసికొనిపోతివి. నేను రాణినా! నేను రాణినిగాను. నేను నీదాసిని. నారాణితనము నాడే పోయినది. నేను కోటకుం జనను. నాబిడ్డలులేని కోట శ్మశానముగాని కోటగాదు. నాచిన్నియన్నలులేని నగరు నట్టడవిగాని నగరుకాదు. నాబహిఃప్రాణములులేని యీభవనము సముద్రముగాని భవనముగాదు. ఆకోట నేప్రవేశింపను. నాబిడ్డల జూచినదాక యీనగరులో నేనడుగుపెట్టను. నన్ను జంపి శవమును శ్మశానమునకైన బంపుము. లేదా నాకొడుకుల యొద్దకైన బంపుము. వారిం జూడమి నాకన్నులు వాచిపోయినవి. ఏరీ నారత్నాలరాసులు? ఏరీ నాబంగారుబొమ్మలు? ఏరీ నావరాలకుప్పలు? ఏరీ నాసింగపుగొదమలు? ఏరీ నాముద్దుల మూటలు? ఏరీ నాగారాల కానాచులు? చూపవా? ఇదిగో!

మారకత్తితో పొడిచిచంపు. నీచేతులతోనే నన్ను నాభర్తయొద్దకు బంపు" అని యతని కాళ్ళసమీపమున నేలపై సాగిలబడెను.

అప్పలుకులు విన్నవారందరు భయమున గడగడ వడకిరి. రాతిగుండెగల చిత్రభానుని మేనుసైతము కంపించెను. "ఇది మనకు దగదు. ఆమెను బిడ్డలయొద్దకైన బంపుడు లేదా, బిడ్డల నామె యొద్దకైన దీసికొనిరండు" అని యిందుమణి చెప్పెను. "తండ్రీ! నాగుండెలు వ్రీలుచున్నవి. నాతమ్ములం దీసికొనివచ్చి యామెకుం జూపుము. నేనును వారిం జూడదలతున"ని కర్పూరమంజరి జనకునితో బలికెను. అప్పలుకులు విని చిత్రభానుడు—"ఆమెయు మీరు నింత నిష్ఠురోక్తులు బలుకనేల! ఆమె నిప్పుడె బిడ్డలయొద్దకు బనిచెద. ఉండుడు" యని యవ్వలకుం జని కరటక పింగళులం బిలిచి వారితో నేదో పదినిమేషములు చెప్పి మరలవచ్చి యీ సేవకు లిరువురు నీరథముపై వచ్చి నిన్ను నీబిడ్డలున్న చోటికి దీసికొనిపోగలరు. వదినె! రథమెక్కుము. నర్మదం గూడ దీసికొనిపొమ్ము. నీవు నీబిడ్డలం గలిసి మరల నిక్కడికి సుఖముగా వత్తువుగాక!" అని చెప్పెను.

"నాకిదే మహోపకారము. ఇదే పోయివచ్చెదన"ని వారి నందరి నామంత్రణముచేసి యరవిందాదేవి నర్మదంగూడి యరద మెక్కెను. కరటక పింగళులు సారథి కిరువంకల నయ్యరదముమీదనే కూర్చుండిరి. పయనము సాగెను. కరటక పింగళులు చూపిన దారిని మాతుడు స్యందనము దోలెను.

అట్లు రెండు దినములు వారు ప్రయాణముచేసి రెండవనాటి సాయంకాలమునకు నట్టడవుల నడుమనున్న యొక చిన్న కొండ కోటం జేరిరి. కోటచుట్టు గొండలు గలవు. ఒకటి రెండు చెంచుల పల్లియలు గలవు. "ప్రయాణ శ్రమచే మేము మిక్కిలి అలసితిమి. రెండుదినము లిక్కడ విశ్రమించి పిమ్మట మీకొనుకులున్న చోటికి బోవుదము"ని కరటక పింగళు లాదేవితో జెప్పి మిక్కిలి కష్టము మీద నామె నొడంబరిచిరి. వారక్కడ నుండగానే ముప్పదుగురు

జోదులు సాయుధులై వచ్చి వారిం జేరిరి. "ఈ బలగ మెందుకు" ని యరవిందాదేవి కరటక పింగళుల నడుగ— "మనము కొండలోనుండి పయనము సేయవలయు. మన కంగరక్షగా మీమరది పంపెన" ని వారుత్తరము చెప్పిరి.

ఆ బలగము చేరిన మరునాటి రేయి నెల్లరు గాఢనిద్రం దగిలి యుండ గరటక పింగళులు నిదురించుచున్న సూతుని మెడ కురిబోసి వానిం గడతేర్చి యొక కొండవాగునం బారవైచి యరదము మీద నెక్కి దానిం దోలుకొని శ్రీనగరమునకుం జనిరి. మరునాడుదయమున గరటక పింగళులను సూతుని గానక యరవిందాదేవి వారేమైరని యంగరక్షకుల నాయకు నడుగ నత డిట్లనియె.

"అమ్మా! ఈ కొండక్రోట మీకు జెరసాల, మీరిందుండ వలయు. మిమ్మిటనుండి కదలనీయ గూడదని చిత్రభాను డానతిచ్చెను. సూతు డేమయ్యెనో మే మెరుగము. కరటక పింగళులు నిన్నరేయి శ్రీనగరమునకుం బోయియుందురు. మీకు గావలసిన సకల పదార్థములు దెచ్చి యీయవలయునని మీమరది యానతిచ్చె మీ కేవి కావలయునో యవి నర్మదచేత మాకెరిగింతురేని మేమవి తెచ్చి మీకు సమర్పించువారము" అని యున్న దున్నట్లుగ రక్షక నాయకుడు పలుక దన కొమారుల నచిరకాలమున గలసికొన గలుగుదునని పుట్టెడాస పెట్టుకొనియున్న యా దేవికి పిడుగడచినట్లు నిశ్చేష్టయై నేలం గూలెను. నర్మదయు దుఃఖాక్రాంత మనస్కయై యామె మొగంబున జల్లని నీరుజల్లి సాధ్యములైన శైత్యోపచారములం జేసెను. అంతం గొండొకవడి కా దేవి మూర్ఛనుండి మేల్కని— "హా! కుమారులారా! మిమ్మింక జూచెడు భాగ్యము నాకు లేదు. మీరు జీవించి యున్నారను నమ్మకయే నాకు బోయెనది. ఆ దురాత్ముడు మిమ్మె మాయోపాయములనో కడతేర్చియుండును. నన్ను మాత్రము చేతులార జంపక మీసిమిత్త మాజన్మాంతము విలపింపుమని నాగర కులేరాని నట్టడవిలో బడవైచె. ఇక నేమి సేయుదు? నర్మదా! ఇక

నీబ్రతుకెందుకే! తీసుకొనిరావే విసము! జానెడు త్రాడు తేవే! చిన్నకత్తి నాచేతికియ్యవే! నాచిన్న యన్నలారా! అటువంటి ప్రాణేశ్వరుడు గతించినను మీరిరువురు నారెండు కన్నులనుకొని నాబహిఃప్రాణము లనుకొని నాకన్నుల చందమామ లనుకొని నాతపఃఫలము లనుకొని నేను బోయినయెడల మీకు సుఖములు జరుగునని నేను ప్రాణేశ్వరునితో సహగమనము చేయక, తరువాతనైన నసువులు విడువక జీవించియుంటి. ఇంక నాజీవనమువలన ప్రయోజన మేమి? హా! ఎంత దురవస్థ ప్రాప్తించినది! ఓ చిత్రభాను హాతక! నా కారాగృహనివాసమునకు నేను విచారింపను. నామరణమునకు నేను చింతిల్లను రాజ్యము లేదని విచారింపను. సామ్రాజ్యమంతయు నీవేలుకొన్ననుసరే కోటి సామ్రాజ్యములకన్న నెక్కుడు ప్రియము లైన నాగారాబుబిడ్డల నాచిన్నికూనల నాకియ్యరాదా! వారి మొగములే నాకు సామ్రాజ్యసుఖము నిచ్చును, వారి మాటలే నాకు ధనములమూటలు. నాతండ్రులారా! జీవించియున్న పక్షమున మీరెంత దురపిల్లుచున్నరో! మీరెంత కష్టపడుచున్నారో! ఆ దురాత్ముడు మిమ్మేహింసల పాలుజేయుచున్నాడో! జీవచ్ఛవము నైన నన్నును బరలోకగతుడైన మీతండ్రిని దలచి మీరెంత గుందుచున్నారో! మిమ్మతడు వధించి యుండిన బలవన్మరణ సమయమున మీరెంత సంక్షోభించిరో? అయ్యో! తనయులారా! పలుకరేమి? నన్ను కౌగలింపరేమి! నాకభయ మొసగరేమి! హర్షవర్ధనా! హర్షము వర్ధిల్ల జేయువేమి? అయ్యో! హర్షముగాదు—బాష్పవర్షము వర్ధిల్లజేయుచున్నావు. విక్రమసేనా! రావేమి! నాయక్కర దీర్పవేమి! హా! హేమచంద్ర భూపాల! నీబిడ్డల గతి యెట్లయినదో చూచుము" అని విలపించుచు మాటిమాటికి మూర్ఛిల్లుచు చిత్రభానుని దెగడుచు విధిని దూరుచు దన యదృష్టమును నిందించుకొనుచు గొడుకుల సుగుణంబుల నుగ్గడించుచు సౌందర్యంబుల వర్ణించుచు మూర్తీభవించిన శోకదేవతవలె నుండెను. ఆ దినము

మొదలుకొని యామె యన్నము ముట్టదయ్యె. నిదురవోవదయ్యె. నర్మద యాత్మహత్య చేసికొనకుండ నామెను బలు తెరంగుల గాపాడు చుండెను.

అట్లయిదారు దినములు గడచిన పిదప నొకనాటి నడిరేయి రక్షకభటులు నర్మదయు నిద్దయు నిద్దురం దగిలియుండ నరవిందాదేవి చప్పుడు గాకుండ గడియలు దీసి తలుపులు తెరచి మెల్లమెల్లగ నావలకుం జనియెను. తెల్లవారునప్పటికి నర్మదకు మెలకువరాలేదు. మెలకువ వచ్చిన యనంతరము నామె దేవిం గానక మనంబు కలతజెంద నాగృహము నాలుగు ప్రక్కల వెదకి కావలివాండ్ర కావార్త నెరిగించెను. వారుం జుట్టుప్రక్కల కొండలు గుహలు వనములు వెదకి తమ కామె యెందును గానబడలేదని చెప్పిరి. నర్మద రాణియవస్థకు దన యేకాకిత్వమునకు బిట్టువగచుచు దన్నావలకు బోనిమ్మని కావలివాండ్రను వేడుకొనెను. రాజు సెలవులేక యట్లు చేయుటకు వీలులేదని వారు చెప్పిరి. దేవి మతిచెడి తిమ్మబెలువుచ్చి యర్ధరాత్రమున నెందో యరిగినదని యంగరక్షకుల నాయకుడు చిత్రభానునకు దెలువుమని సేవకుల నంపెను

నర్మదను విడువవలదనియు వారందరక్కడనే యుండవలసినదనియు చిత్రభానుడు మరల వారికుత్తరువు లంపెను. పదిదినములు గడచిన పిదప నొకనాడొకచెంచు దేవి తప్పిపోయినదని చెప్పుకొను చున్న యంగరక్షకులతో నిట్లనియె—" అయ్యా! ఇక్కడికి నాలుగు క్రోసుల దూరమున నొక గొప్ప వాగున్నది. నేను వేటకు బోయి నప్పుడందులో నొక యాడుదాని శవము గనబడినది. మొగము చేపలు తినివేయుటచే నానవాలు తెలియలేదు వ్రేళ్ళుగూడ చేపలు కొరికివైచినవి. విగ్రహము చక్కనిది. అది రాణిగారి శవము కావచ్చును. మీద మీచిత్తము " అని వాడెరిగింప నాబంటులు బద్ధకించి—" ఇప్పుడు శవమును జూడనేల? పోయినదెట్లో పోయినది!" యని యూరకుండిరి. అవస్థలు తప్పినప్పుడెంతవారైనను దమ బంటులకు గూడ జులకన యగుదురుకదా!

ఇరువది యైదవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుని కుటుంబమును రాజధానికి బాపి కొండలపాలు గుట్టలపాలుచేసి చిత్రభానుడు తాను మును పు నివాసము చేయుచుండిన గృహము విడిచి కోటలో ప్రవేశించెను. పేరునకు విక్రమసేనుడే రాజని చెప్పుచున్నను నిజముగా జిత్రభానుడే కాశ్మీరదేశ మహారాజై రాజ్యవ్యాపారములు యథేచ్ఛముగా నిరంకుశముగా నిర్భయముగా జక్కబెట్టుచుండెను. అంతదనుక జిత్రభానుని యింట దాగియుండి ప్రజలకు దన మోము జూప సంశయించుచుండిన రుద్రభట్టు చిత్రభానుని మంత్రియై సకల కార్యములయం దతని కుపద్రష్టయై కొలువుకూటమున నాతని ప్రక్కంజేరి కూర్చుండి సభాసదులయు రాయబారులయు మన్ననలు వడయుచుండెను. అతని మొగమును, కంఠధ్వని, బాహువులతీరు, కన్నుల పొంకము మున్ను గుహలో హేమచంద్రుని జేలుపుచ్చిన హరిశర్మ మొగమువలె నున్నదని పోలికలవలన గొందరు గ్రహించి యట్లుండుటకు గారణమేమని యడుగ దలపెట్టిరిగాని చిత్రభానున కందువలన గోపము వచ్చునేమోయని శంకించి యూరకుండిరి. విక్రమసేన హర్షవర్ధను లెందున్నవారని యెట్లున్నవారని యెవ్వరే నెప్పుడే నడుగ వారు మాతృసమేతముగా హిమవత్పర్వత ప్రాంతములందలి కొండకోటలో సుఖముగా నున్నారనియు ప్రకృతి సౌందర్యము వారిని సమాకర్షించుటచే నచ్చోటు విడిచి రాజాలకున్నారనియు నెప్పటివార్త లప్పుడు తెలియుచున్నవనియు నతడు చెప్పుచుండెను. అమ్మాటలు విని బంధుగులును ముఖ్యముగ గర్పూరమంజరియు నమ్మి వారి కేపాయములేదని భావించుచుండిరి.

ఇట్లుండ నొకనాడు వేగులవాండ్రు చిత్రభానునికడకు వచ్చి వానితో నిట్లు విన్నవించిరి. "దేవా! మాధవసేనుడు పురికొల్ప మాళవ రాజసైన్యములు మనపై దండు విడియుచున్నవి. ఆ సేనను వారి సేనానాయకుడగు కంఠీరవదేవుడు మొనగాడై నడుపుచున్నాడు.

మాళవ రాజనందనుఁడగు మకరందుఁడు మీతో బోరుటకు స్వయముగా నరుదెంచుచున్నాఁడు. ఇలువదివేలు కాల్బలము, ఐదువేలాశ్వికులు, నేనూరు మహాగజములు వారివెంట వచ్చుచున్నవి. అవిగాక వేనవేలు శిబిరానుచరులు, బహుసహస్రములు పసువులు, పసువులకుగడ్డి, సైనికుల భోజనపదార్థములు మితిమీరి యున్నవి. వారుజ్జయినీపురము బయలుదేరగానే దేవరవారికీవృత్తాంతము దెలియఁజేయ మిక్కిలి వేగముగా వచ్చితిమి. మీఁద దేవరచిత్తము."

అనవుడు చిత్రభానుడు త్రుళ్ళిపడి—"అలాగా! మనమింక జాగరూకతమైయుండవలయున" ని వారిం బనిచి దండపాణిని వజ్రపాణిని తక్కిన చమూపతులను బిలువనంపి చారులు తనకు విన్నవించిన వృత్తాంతమంతయు వారికెఱిగించి సమర సన్నాహము చేయింపుమని యానతిచ్చెను.

వెంటనే సేనాపతులు క్రొత్తసైనికులం జేర్చుకొని వారికి విలువిద్దియ నేర్పి సాంగ్రామిక శాస్త్రమునం బరిచితులఁ జేసిరి. కోట బురుజులు దృఢతరంబుగఁ జేసిరి. అగడ్తనిండ నీరెక్కించిరి. కోటలలో రెండేండ్లు పగతురు ముట్టడించినను సైనికులు చిక్కుపడకుండునట్లు సంభారముల నిలువచేయఁజొచ్చిరి. ప్రతికోటయందు ముఖ్యముగా శ్రీనగరకోటయందు శస్త్రచికిత్సకులను నియమించి వారికి గావలసిన పరికరముల సమకూర్చిరి. ముప్పదివేల కాల్బలము, పదివేల యాశ్విక బలము సహస్ర గజబలము నచిరకాలములో సిద్ధమయ్యెను.

చిత్రభానుడు తన యాప్తసేవకుడైన కరటకునిం బిలిచి యిట్లు చెప్పెను—"ఓరీ! విదర్భరాజ సైన్యములు మనకు దోడుపడుటకు బైలుదేరునని చారులు విన్న చెప్పిరి. నీవు మధ్యేమార్గమున వారిం గలిసికొని వారు కాశ్మీరమునకు వచ్చుటకు మారుగా మనపక్షమున మాళవదేశముమీఁద దండు విడిసి యా దేశమును స్వాధీనముచేసికొని సుదర్శనుని సింహాసనభ్రష్టుని జేయవలయునని చెప్పవలయు. ఇవిగో నాముద్రవైచిన జాబులు. జయంతునకు నుగ్రసేనునకు నేనిచ్చు

చున్నాఁడు. వీనిం గొంపోయి వారికిఁజూపుము ఇప్పుడు మాళవదేశమును జయించుట మిక్కిలి సులభము. ఏలయన వారిసేనయంతయు మన మీఁదికి వచ్చుచున్నది. ఉజ్జయినిలో నిప్పుడు దళము స్వల్పముగా నుండును. అందుచే నా రాజ్యము నవలీలగా మనవారిచేతఁబడును. నేఁజెప్పిన మాటలేగాక నీవును నీబుద్ధికిం దోచినట్లు సమయోచితములగు మాటలు చెప్పి మనపై గత్తికట్టినందున మాళవరాజునకు బుద్ధివచ్చినట్లు చేయుము. సుదర్శనుఁడు స్వయంకృతాపరాధఫల మనుభవించుగాక! మిక్కిలి వేగముగానడచు నొంటెపై నెక్కి పదుగురాశ్వికులం దోడు కొని బేహారివేషమున నీవుపొమ్ము. నీ విదివరకు మాకై బడిన కష్టములకు నీకు మేము కాశ్మీరమునందో. మాళవదేశమునందో నీవు కోరు కొన్నచోట నాలుగుమూఁడగ్రహారము లియ్యదలచుకొన్నాము నీవును బింగళుఁడును నాకు రెండుకన్నులై, రెండు చేతులై, రెండు కాళ్లై యుపచరించుటంజేసి నా ప్రయత్నములు ఫలోన్ముఖము లయినవి" అని పలుక కరటకుఁడు "స్వామీ! మా వలన నేమున్నది! దేవరవారి యాజ్ఞాబలమే మా చేతనన్నిపనులు చేయించినది. అట్లే పోయివచ్చెద" నని వీడ్కొని మరునాఁడు పయనమై పోయెను.

మకరందుఁడు మహాసేనాసమేతుఁడై యమాత్యనందనుఁడగు భద్రసేనుఁడు తనకు సహకారియై మనోరంజనము సేయుచుండ ఖండశాసనుఁడగు కంఠీరవదేవుని సేనలు నడుప మహాసన్నాహముతో నుజ్జయిని వెడలి కర్పూరమంజరీ సమాగమాభిలాష తన్ను ద్వరపెట్ట నిరంతర ప్రయాణంబులు సేయుచుండెను.

చిత్రభానుఁడును సంగ్రామసన్నాహముల జేయుచు నొకనాటి రేయి రుద్రభట్టుంగూడి కార్యాలోచనము సేయుచు దండపాణిం బిలువనంపెను. అప్పుడు రెండుజాములు రాత్రియయ్యె. దండపాణి కోటఁజొచ్చి రుద్రభట్టసమేతుఁడై యున్న చిత్రభానుంజూచి పిలువనంపిన కారణమేమని యడిగెను. చిత్రభానుఁడు కొంచెముసేపు సందేహించి "శంకింపక చెప్పవయ్యా! దండపాణి మనవాఁడే" యని రుద్రభట్టు పురికొల్ప మెల్లమెల్లగ నిట్లనియె.

"మిత్రుడా! నీ సాయమున స్వర్గతుల్యమగు కాశ్మీరదేశము నేడు నా పాదాక్రాంతమై యున్నది. నీ తోడ్పాటువలననే నేనిప్పుడు రాజమహేంద్రుడ నగుట సిద్ధముగ నున్నాడను. ఇప్పుడు నేనింకను గాశ్మీరరాజును గాలేదు. ఆ కొరతకూడ నీవే తీర్పవలయు. రాజ్యవ్యాపారమంతయు నేను జక్కబెట్టుచున్నను రాజు విక్రమసేనుడే గదా! నేను వాని సేవకుడనే గదా! నా శాసనములపయి వాని పేరు, వాని రూపము ముద్రింపవలయుగదా! రాయబారులతో వాని ప్రతినిధినని మాటలాడవలయు గాని 'యహ మస్మి' యని స్వతంత్రముగ నేను బలుకుటకు వీలులేదుగదా! ఈ నైచ్యము నా కెంతమాత్రము సమ్మతముగ లేదు. నన్నీ బంధమునుండి తొలగింపవలసినవాడవు నీవు. నీకన్న సమర్ధులు లేరు" అని వెండియు బలుకబోవుచుండ దండపాణి వాని మాట కడ్డుపోయి "ఇందు నే జేయవలసిన దేమున్నది? మీరు రాజైతిరిగదా! పట్టాభిషేకము సేయుమన్న మేము జేసెదము, అట్లు చేయుమని సెలవా?" యని యడిగెను.

అడుగుటయు జిత్రభాను డిట్లనియె—"మిత్రుడా! రెండు ప్రక్కల రెండు బల్లెములట్లు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు జీవించియుండ నేను పట్టాభిషేక మెట్లు చేసికొందును? నేను రాజ నెట్లగుదును? రాజ్యము నిష్కంటకమైన తరువాతగదా నేను గద్దెనెక్కుట. ఆ రెండు ముండ్లు పెరికివైచిన తరువాత సుఖముగా నేను గద్దెమీద గూర్చుండెద. అప్పుడు పట్టాభిషేకము జేసికొనియెద."

"అట్లయిన నిప్పుడేమి చేయవలయు?" నని దండపాణి యాత్రముతో నడిగెను. "ఏమి చేయవలయునో యెరుగవా?" యని చిరునవ్వునవ్వి చిత్రభానుడు రుద్రభట్టు మొగము జూచెను. రుద్రభట్టు దండపాణిమీద జేయివైచి—"కర్తవ్యము నీకు మేము దెలుపవలయునా? ఆ రాచబుడుతల కిద్దర నీవు కడతేర్చితివా మన యెత్తికోలు తుదనెగ్గును, ఇది నీచేతిలోని పని" యని పలికెను.

అప్పలుకులు దండపాణి శ్రోత్రములకు మిక్కిలి దారుణములై వినంబడెను. అతడదరిపడెను. గుండె జల్లుమనెను. "అయ్యో!

రాజకుమారులం గడతేర్చుటా ? అబ్బబ్బ ! అది నాకిష్టము లేదు. ఆపని నేను చేయుటా ? హరిహరీ ! ఎంతమాట ! ఆ పలుకులు నాతో జెప్పకుడు. రాజ్యవిహీనులై వా రేకొండకోటలలోనో వారితల్లి కడుపుచల్లగా హేమచంద్రుని పేరుగా బ్రతికి యుండవలయునుగాని, యిట్టి దుర్దశ పాలుగాగూడదని నాయభిప్రాయము. ఛీ ! ఛీ ! ఈ పాపమునకు నేనొడిగట్టజాల. ఇది చేయుజాలను, వినజాలను" అనిభయకంపితుడై పలికెను.

అతని వాలకము జూచి చిత్రభానుడు ముసిముసినవ్వులు నవ్వి యిట్లనియె—" దండపాణీ ! నీవు పేరునకు దగినట్లు యమధర్మరాజు వలె నిర్దయుడ వనుకొంటినిగాని యింత దుర్బల హృదయుడవని నేననుకొనలేదు. భయపడకు. ధైర్యము దెచ్చుకో ! సేనాపతులు యమ ధర్మరాజట్లు—మృత్యు దేవతయట్లు—జాలి లేక యుండవయు."

" అయ్యో ! వారు నా కేమపకారము చేసిరని వారిని నేను గడతేర్చుదును ? చందమామకు వన్నెలు దిద్దునట్టి యా ముద్దుమొగ ములు జూచిన వారి నెవడు హింసింప జేతులు చాపగలడు ? వారిని జంప నెవరి మనసొప్పును ? అంతు విక్రమసేనుడు వెనుక నన్నొకసారి బ్రదికించెను. నాకొడుకు నొకసారి బ్రతికించెను. రాజభక్తి యుండ వలదా ? దాని కేమి. కృతజ్ఞత యుండవలదా ? కృతజ్ఞతకేమి, మానవ లక్షణమైన జాలి యుండవలదా ? అబ్బబ్బ ! ఆమాట నాతో జెప్ప వద్దు. మనకు రాజ్యము స్వాధీనమైనది. వారిజోలి మన కెందుకు ? వారి దారిని వారినుండనీ ! వారు బిచ్చమెత్తుకొనియైన బతుకగలరు" అని దండపాణి స్పష్టముగా బలికెను.

అది విని చిత్రభానుడు వెండియు వాని మనసు నొడం బరుప నిట్లు వాక్రుచ్చెను—" దండపాణీ ! నీవు దప్పుదారిం బడు చున్నావు. రాజభక్తి యేమిటి ? నీకు విక్రమసేనుడు రాజుగాడు. నేను రాజును, నాయెడల నీవు భక్తికలిగి నాశాసనము నీవు శిరసా వహింపవలయును. కృతజ్ఞత యనునది యర్థము లేనిమాట. అది

తెలివితక్కువవాండ్రనుడి. జాలియనునది భీరుజన లక్షణము. మన హృదయము లొకప్పుడు వజ్రకఠినములై యుండవలయు. నొకప్పుడు పుష్పసుకుమారములై యుండవలయు. రాజకార్యధురంధరులు—ముఖ్యముగా దండనాయకులు జగన్నిర్మూలన పరాయణుడగు రుద్రుడట్లు—జంతుజాల గ్రసన తత్పరయైన మృత్యుదేవతయట్లు—జాలి యనుమాట దరిరాకుండ వర్తింపవలయు. ముద్దుమొగము లను చుంటివి. మృత్యుదేవత యెంతెంతో ముద్దుల మూటగట్టు చిన్న బిడ్డల నెందరి గబళించుటలేదు? దాని కోరలు జాలినెరుగునా? వారు నాకేమపకారము జేసిరంటివి? అట్లయిన నీకెవ్వడు నపకారము సేయుచు శత్రుసైనికుల వేలకొలది యుండిరి యుద్ధములో నిష్కారణము నీవేల చంపుచుంటివి? వారెవ్వడైన నీకెగ్గు లాచరించిరా? అపకారముచేయనీ, యుపకారము చేయనీ పగతుడు పగతుడే. కావున వారి సౌందర్యము నీపని కడ్డము రాగూడదు. నీప్రతిజ్ఞ నీకార్యమున కంతరాయము గలిగింపగూడదు, రాజభక్తి నీమార్గము నిరోధింప గూడదు, కావున నక్కమానుల నిద్దర బరరాజ కంఠలుంఠన మాచరించు నీవాడికత్తికి నెర చేయవలయు."

అనుచుండ రుద్రభట్టంతలోనందుకొని వానినిట్లు హెచ్చరించె—"దండపాణీ! నీకించుక మరణతత్త్వ మెరిగించెద వినుము. మరణము సకల జంతువులకు సహజము. ఎప్పుడో ప్రతిజంతువు చావక మానదు. మరణము విధి నిర్ణయము. జంతువులం బలాత్కారముగ జంపు నప్పుడు కత్తియెట్టి నిమిత్తమాత్రమో చంపువాడునట్టి నిమిత్త మాత్రుడే. భగవానుడైన శ్రీకృష్ణుడు భగవద్గీతలో నీవలెనే కరకుదనము విడిచి పిరికితనముబూనిన యర్జునున కేమియుపదేశించెను? నీవు శరీరమునేగాని యాత్మను హింసింపజాలవు. ఆత్మకు జావులేదు. దానికి నాశములేదు. శరీర మాత్మతొడిగెడు యుంగీ. నరుడు ప్రాత బట్టల విడిచి క్రొత్తబట్టలగట్టుకొన్నట్లే, ప్రాతయిల్లు విడిచి క్రొత్తయింట ప్రవేశించినట్లే, మునుపటి దేహమువిడిచి యాత్మ క్రొత్తదేహము

స్వీకరించును; బ్రహ్మ యీ విధముగా నా శిసువుల కిద్దరకు మరణము విధించెను. విధినిర్ణయ మనతిక్రమణీయము. నీవుగాకున్న మరియొకడైన వారిం జంపును, అకాలమరణము వారి మొగముల మీఁదుబంతుల వ్రాసియున్నాడు. అది నీవు తుడిచివేయఁజాలవు. ఈ పని చేసిన నీకు దోసములేదు. ఒకని శిరస్సు ఖండింపుమని రాజానతిచ్చును. అట్లు ఖండించిన సేవకుని కేమైనపాపముగలదా? పాపముగాని, పుణ్యము గాని యది రాజుదే. అదియునుగాక నే నేజంతువును జంపనని నీవు ముక్కుమూసికొని కూర్చుండగలవా? వేటాడి యెన్నిజంతువులం జంపుచున్నావు? నీ పొట్టనింపుకొనుటకై యెన్ని మేకముల నెన్ని పులుగుల హింసించుచున్నావు? ఎన్ని నల్లుల జంపుచున్నావు? జలముద్రాగునప్పు డెన్ని కీటకముల నీ వెఱుఁగక భ్రమింగుచున్నావు! ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములలో వాయువుతో గలసి నీకంటికగపడని పరమాణుతుల్యములగు కీటకము లెన్నివేలు నీకడుపులోనికి బోవుచున్నవో యెఱుగుదువా? అదియెల్ల హింసగాదా! హింసలేకుండ నీవు క్షణమైన జీవింపగలవా! ఈ వెఱ్ఱిమాటలు విద్వాంసులకడ గట్టిపెట్టుము. లోకములో జంపువాఁడు లేఁడు, చంపబడువాఁడు లేఁడు, స్వలాభము నిమిత్తమై మనము పేలనుజంపినట్లు—నల్లుల నలిపినట్లు—క్రూర మృగముల గూల్చినట్లు—మన కడ్డమువచ్చిన మానవుల నయితము దయాదాక్షిణ్యము లేక సంహరింపవలయు."

అనుచుండ చిత్రభాను డడ్డమువచ్చి—" మిత్రుఁడా! అన్నిటి కేమి! ఈవిషయ మాలోచింపుము. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు బ్రతికి యుండిన నేము మాళవరాజు వచ్చుచున్నట్లె మనపై కోపము వచ్చినప్పుడు పరరాజులు వారిని గద్దె నెక్కించుటకై వచ్చుచునేయుందురు. వారున్నంతకాలము మనకు యలజడియున్నదే. వార స్తమించినగాని మనక్లేశము య స్తమింపదు. అదిగాక యీ రాజ్యము నాదియని నీవు తలంపకుము. నేనిప్పుడు గద్దె యెక్కినను వయస్సు మళ్ళినవాఁడ నగుటచే నచిరకాలమున మృతినొందుదును. అటమీఁద రాజు

గావలసినవాడు నీయల్లుడు విజయసేనుడు. ఆ బాలకుల సంహారించుట నానిమిత్తముగాదు. నీయల్లుని నిమిత్తము. నీకూతురు నిమిత్తము. జాగ్రత్తగా నాలోచించుకో! మాళవసైన్యము రాకమునుపే మనమీ పని చేయవలయును. వారినీలోపల గడతేర్చితిమా మాళవసైన్యములు తమ ప్రయత్నములు వ్యర్థమని మరలిపోవును. ముందు వెనుక లాలోచించుకొనుము" అని కొంత యుత్సాహముతో వచ్చజెప్పెను.

రుద్రభట్టు చేసిన గత్యోపదేశము కొంతవరకు దండపాణి మతిము మార్చెను. పిమ్మట విజయసేనునిదే కాశ్మీరరాజ్యమని చిత్రభానుడు వక్కాణించినతోడనే దండపాణి మనస్సు సంపూర్ణముగ మారెను. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు తన యల్లుని సింహాసనారోహణమున కంతరాయము గలిగించునట్టి కంటకములని వారికిం దోచెను. ఆత్మలాభపరాయణత వాని మనస్సులోనున్న కృతజ్ఞతను రాజభక్తిని జాలిని ద్రోసివైచి యాస్థానము నాక్రమించెను. అతని హృదయ మప్పుడు రాయియైపోయెను. అప్పుడతడు—"సరే! మీ చిత్తము వచ్చినట్లు చేసెద. ఏనాడు నేన మీవశము జేసితినో యానాడే నాశరీరము గూడ మీవశము జేసితిని. ఈచేతులు మీవి. వీనిచేత మీయిచ్చవచ్చినపని జేయించుకొనుడు" అని యుత్తర మిచ్చెను.

అప్పుడు చిత్రభానుడు సంతసించి వానిం గౌగలించుకొని—"మిత్రుడవన్న నీవే మిత్రుడవ"ని ప్రశంసించెను. "దండపాణి వంటి మనుష్యుడు ప్రపంచమున మరియొకడు లేడ"ని రుద్రభట్టు కొనియాడెను. అప్పుడు చిత్రభానుడు వెండియు నాతని కిట్లనియె—"నీవు రేపుదయముననే పొమ్ము, అక్కడ శక్తివర్మ యున్నాడు. అతడు నీకీవిషయమున దప్పక తోడుపడును. వాడు మనకు విధేయుడు. కార్యశూరుడవైన నీకు నేను వేరు చెప్పనక్కరలేదు. నీకు శుభమగుగాక! పొమ్ము" అంతట రుద్రభట్టునకు నమస్కరించి చిత్రభానునికడ సెలవుగైకొని పోయెను.

ఇరువది ఆరవ ప్రకరణము

దండపాణి వడిగా బయనముచేసి రాజకుమారులు వసియించు కొండకోటకు మిక్కిలి సమీపముననున్న ఒక పల్లియం జేరి అందలి గ్రామాధికారియింట విడిసి తన రాక రాజపుత్రులకు దెలియకుండ శక్తివర్మను బిలుచుకొని రమ్మని యొక సేవకు నంపెను. వాడును సత్వర మరిగి సేనాధిపతి సెలవైనదని రహస్యముగ దెలిపి శక్తివర్మం దోడ్కొనిపోయెను. దండపాణి వానిం జూచి సముచిత సత్కారములుజేసి పరిజనంబునంతను నావలకంపి వాని నొక గదిలోనికి బిలుచుకొనిపోయి చిత్రభానుని శాసనంబున దాను గావింపదలచిన దారుణ కర్మ మతని కెరిగించి తనకు సాయము జేయుమని కోరెను.

ఆ నుడువులు చెవిని బడినతోడనే శక్తివర్మ భయంబును విస్మయంబును మనంబున బెనగొన దండపాణి కిట్లనియె—“ అయ్యా ! నీవు పిల్లలుగలవాడవు. నేనును బిడ్డలం గన్నవాడను. కటికవాడైన జేయవెరచు నీఘోరకృత్యమును నీవు స్వయముగా జేయ నెట్లు వచ్చితివో నేనూహింప జాలకున్నాను. మిక్కిలి యల్పపదవిలోనుండి మిక్కిలి యున్నతపదవికి నిన్ను దీసికొనివచ్చి నీవృద్ధికెల్ల గారణమైన హేమచంద్రుని దలచియైన నీపని మానవచ్చునే ! బెబ్బులిబారినుండి నిన్నును జలగండమునుండి నీకొడుకును బ్రతికించిన విక్రమసేనుని దలంచియైన నీక్రూరకర్మము మానవచ్చునే ! అనాథయై దిక్కుమాలి విలపించుచున్న యరవిందాదేవిని స్మరించియైన నీపాపకర్మమునకుం బోలగగ వచ్చునే ! ముద్దుల మూటగట్టు నాబిడ్డల చక్కదనమును సౌకుమార్యమును జూచియైన నీదుష్కార్యము విడువ వచ్చునే ! ఆ కుటుంబముతో జిరకాలసంబంధము గలిగి వారివలన బాగుపడిన నీకు నిప్పని సేయుటకు మన స్సెట్టులొప్పెనయ్యా ! నీమన సొప్పిన నొప్పుగాక ! ఇట్టి దుష్కార్యమున నీకు నేదోడుపడజాల. నాయుద్యోగమునుండి నన్ను రాజు తొలగించిననుసరే—నాకు మరణదండన

విధించినను సరే—నేనిప్పని యొల్ల. రాజకుమారవధముజేసి ఆ నెత్తురు గూడు దినుమనుటకంటె నాకలిచే జచ్చుట మంచిది. చావలేకున్న బిచ్చమెత్తి బ్రతుకుట మంచిది. గోచిపెట్టుకొని అడవిలో ముక్కు మూసికొని తపము సేయుట మంచిది. అంతేగాని యీ పని నేజేయజాలన" ని కూర్చున్న చోటునుండి చివాలున లేచి నిలిచెను.

దండపాణియు దన పీఠమునుండిలేచి శక్తివర్మ చేయిపట్టుకొని— "ఓయీ! నీమాటల ఫలమేమో నీవూహింపలేకున్నావు. రాజాజ్ఞా తిరస్కారము కోడెత్రాచుతో జెరలాటము వంటిది. అది కత్తిమీది సాము. నిప్పులు కొంగున గట్టుకొనుట. జాగ్రత్త! అతడలిగినా నీశిరచ్ఛేదము జేయింపక మానడుసుమీ!" యని బెదరించెను.

"ఇటువంటి సత్కార్యమున శిరస్సు పోయినను మంచిదే. నీబిభీషికలకు నేను భయపడువాడనుగాను. ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదో యట్లు జరుగుగాక!" యని శక్తివర్మ యవ్వలకు బోయెను పోయి యతడు తనకు బ్రాణమిత్రుండు రక్షకభటులలో ముఖ్యుడు నయిన చండుని బిలిచి తనకును దండపాణికిం జరిగిన సంభాషణ మంతయు రహస్యముగ నెరింగించి కర్తవ్యమేమని యతని నాలోచన మడిగెను. చండుడు శక్తివర్మవలెనే దుష్కార్య విముఖమయిన చిత్తవృత్తి గలవాడగుటంజేసి యతడు చేసినపని ప్రశస్తముగా నున్నదని ప్రశంసించెను. "మిత్రుడా! నీవు మెచ్చుటంజేసి నాకెంతో ధైర్యము వచ్చినది. అట్లయిన మనకు రాదలచిన యుపాయము దప్పించుటకయి నాకొక యుపాయము దోచుచున్నది. అది వినుము" అని శక్తివర్మ చండుని చెవిలో రహస్యముగా గొంతసేపు గుసగుసలాడెను.

అంతలో సాయంకాలమయ్యెను కాలపురుషుని శరీరమందలి వ్రణమువలె సూర్యబింబ మెర్రనై పశ్చిమాద్రి సంగమమున గానబడియెను. ఆ వ్రణమునుండి దొరంగు క్రొన్నెత్తురోయన సంధ్యారాగము కెంపెక్కినై దెసలవ్యాపించెను. వ్రణబాధచేత గాలపురుషుండు మూల్గుచున్నప్పుడు గల్గు ధ్వనియోయన గూడుల జేర బాఱువులుగుల

యొలుగు లెసంగెను, నెత్తురు గడిగివైచి కాలపురుషుని పానుపుపై బరచిన నల్లదుప్పటియో యనునట్లు కారుచీకటులు విశ్వమంతయు వ్యాపించెను. వ్రణాసంబంధమయిన దుర్గంధము పొడమకుండ నా పాన్పున వయిచిన హారతికర్పూరపు బలుకులో యనునట్లు నభోభాగమున నక్షత్రములు విరాజిల్లెను.

విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు సూర్యాస్తమయ మైనతోడనే పరమేశ్వరుని హృదయపీఠమున నునిచి ధ్యానముచేసి మాతృవియోగదుఃఖమున నన్నముసరిగా రుచింపకున్నను నేదో విధముగా సేవకుల వేడికోలుచే గొంచెము భుజించి పడకగదిజేరి యేదో యాలోచించుకొనుచు నొండొరులతో బలుకక యూరకుండిరి. కొంత సేపటికి "తమ్ముడా! ఏమిటి నీ వాలోచించుకొనుచున్నావు?" అని విక్రమసేనుడు హర్షవర్ధను నడిగెను.

"అన్నయ్యా! మరేమియు లేదు. నిన్నరాత్రి మనయమ్మ కనబడినట్లు, నా చెక్కిలి నొక్కి ముద్దాడినట్లు, ఇంత చిక్కిపోయినా వేమి తండ్రీ యని నన్నడిగినట్లు నన్నుజూచి కన్నీరు వెట్టుకొనినట్లు నే కలగంటిని. అందుచేత నే నుదయమునుండి విచారముగా నున్నాను. బాష్పపూరితమయిన మనయమ్మ మొగము నా కిప్పుడు గూడ గనబడుచున్నది. అన్నయ్యా! ఇక మన మమ్మ మొగ మెప్పుడు జూడలేము గదా? ఆమె యొడిలో దలపెట్టుకొని పండుకొను భాగ్యము కలుగదు కదా? నిండారు ప్రేమతో నామె మనకు బసిడిగిన్నెలో బాయసము పెట్టించి యారగింపుమని బతిమాలు సుఖదినంబులు రావు గదా? ఆహా! అన్నయ్యా ఎన్నడు తల్లితో గలిసియుంటిమో యెన్నడు సుఖపడితిమో యవన్నియు స్వప్న వృత్తాంతములే యయ్యెను." అని బదులుచెప్పి వెక్కి వెక్కి యేడ్చెను.

విక్రమసేనుడు తొట్రుపాటుతో దన మంచముమీదినుండి లేచి తమ్మునికడకు బోయి తమ్ముని మంచముమీద గూర్చుండి వెనుకప్రక్కనుండి రెండుచేతులుచాచి తమ్ముని గౌగిలించి "నాయినా

విచారింపకుము. కలిమిలేములు కావడికుండలు. ఐశ్వర్యమనుభవించి కష్టమువద్దన్న పోవునా? సుఖదుఃఖములు దివారాత్రములు వలె బర్యాయమున వచ్చుచుండును. వానిని వారించుట కేరికిం దరము గాదు. ఇక నమ్మను జూచుభాగము మనకు గలుగదు. ఏమన భర్తృవియోగముచే నిదవరకే యామె కృశించి యున్నది. ఈ పుత్ర శోకమున నామె యీపాటికే మృతినొందును. చిత్రభానుడు మనల గూడ బ్రతుకనియ్యడు. ఏదో యుపాయమున మనలంగడతేర్చి సింహాసన మెక్కుటకై యతడు ప్రయత్నించుచుండును. అందుచే మనకష్టములు చాలకాల ముండవు బంధమునుండి గాకపోయినను దేహబంధమునుండి మన కచిరకాలములో విముక్తి కలుగును. అదియును మేలే. ఈ జీవన్మరణముకన్న నిజమైన మరణమే మనకు మహోపకారము గావచ్చును" అని విక్రమసేనుడు పలుకుచుండ నంతలో దండపాణి వీధిగుమ్మము కడకు బోయెను. సింహద్వారముకడ చండుడు శక్తివర్మయు నేదో మాటలాడుచుండిరి. దండపాణిం జూచి వారిరువురు లేచి నిలిచిరి. "శక్తివర్మా! నీనిశ్చయము మారలేదు గదా?" యని యతడడిగెను. "అయ్యా! మిమ్ము విడిచివచ్చినపిదప నేను ముందువెనుక లాలోచించుకొని నీకు దోడ్పడుటకే నిశ్చయించు కొంటిని. ఈవరకు నాచేసినతప్పు క్షమింపుడు! ఈ చండుడుగూడ మనకు సాయపడును" అని శక్తివర్మ బదులు చెప్పెను.

"శహబాస్! మంచిపని చేసితివి. రా నావెంటరా. తలుపు దీయుము" అని దండపాణి చెప్పెను. అప్పుడు శక్తివర్మ తాళముదీసి తలుపు తెరచెను. రక్షకభటులు లోపలి సేవకులు గాఢనిద్రం దగిలి యుండిరి. చండుడు శక్తివర్మ వెంటరా దండపాణి లోప్రవేశించి తలుపులు బిగించి—"చండుడా! ఈ గృహావరణమున నీవొక గోయి త్రవ్వి సిద్ధముగానుంచుము. బాలుర నందు వెంటనే పూడ్చిపెట్ట వలయును" అని యానతిచ్చెను. వాడట్లకాకయన దొడ్డిలోని కరిగెను. తలుపు చప్పుడువిని—"యిప్పు డిచ్చటి కెవ్వరు వచ్చి

చుందురని" వారు సంశయపడుచుండ మిణుకు మిణుకు మను దీపపు వెలుంగున నెవరో మనుష్యులు వచ్చుచున్నట్లు గానబడెను. "నేను దండపాణిని; ఇతడు శక్తివర్మ" అని కఠిన స్వరముతో మాట వినబడెను "ఓహో! దండపాణియా? ఏమిది మామీద నింతదయ వచ్చినది? చిన్ననాయనగారు మా సేమ మరసి రమ్మని మిమ్ము బంపిరా? లేక కార్యాంతరముల మీద నీ ప్రాంతములకు వచ్చి పూర్వ ప్రేమచే మాకుశల మరయుటకు మీరే స్వయముగా వచ్చిరా? ఎట్లైననేమి! మీ రాకవలన మాకిప్పుడు పంచప్రాణములు లేచి వచ్చినవి. ఎల్లచుట్టములం జూచినంత యానందము మాకిప్పుడు గలుగుచున్నది ఓహో! ఇది యెంతసుదినము? నేటి ప్రాతఃకాలమున నే మెవ్వరి మొగము జూచితిమో కాని మీదర్శన లాభము గలిగినది. రమ్ము! రమ్ము! ఈ పానుపుమీద గూర్చుండుము. మాయమ్మ సుఖముగా నున్నదా? మావియోగదుఃఖమున మేనువిడిచినదా?" యని విక్రమసేనుడు వానిని సబహుమానముగా గౌరవించి పలికెను. తల్లి సేమముగురించి యేమి చెప్పునో యని వినుటకై హర్షవర్ధనుడు మిక్కిలి తత్తరపడుచుండెను. అప్పుడు దండపాణి పరుషస్వరముతో— "మీయమ్మ యెట్లున్నదో నేనెరుగను. చిత్రభానుడు పంపుటచేత నేనిక్కడకు వచ్చితిని" అని బదులు చెప్పెను.

"ఆహా! మాచిననాయన దయార్ద్రహృదయుడై మమ్ము బంధవిముక్తుల జేయుమని నిన్నంపెనా? మాకు మేలుదినములు వచ్చినవా? కాని మాయమ్మ యెక్కడనున్నదో నీవెరుగవా? మాతాత మహేంద్రదేవుడామెను దీసికొనిపోయెనా?" యని విక్రమసేనుడు కొంత సంతోషముతోను గొంత విచారముతోను బలికెను. "ఆహా! దేహబంధ విముక్తుల జేయుమని మీచిననాయన నన్ను బంపినాడు" అని తనలో ననుకొని దండపాణి బహిరంగముగా నిట్లనియె—

"కుమారులారా! నేను మీకిప్పుడు గొప్ప యప్రియము దెలుప వచ్చితిని. నేను మిక్కిలి మందభాగ్యుడను ఘోరవార్త తెలుపుట

ఘోరకృత్యముసేయుటకు నాపాలబడినది. ఇది రాజశాసనమగుటచే జేయకతప్పదు. నేను చెప్పుట కెంతో శంకించుచున్నాను—" అనవుడు విక్రమసేనుడు చిన్నవోయి మెల్లగా—" అయ్యా! మీరు చెప్ప దలచినది చెప్పవచ్చును. చేయుదలంచినది చేయవచ్చును. మీ కార్యము వలదనువారు లేరు. అడ్డగించువారు లేరు." అని పలికెను. హర్షవర్ధనుడు నిశ్చేష్టుడై కూర్చుండెను. అంతట దండపాణికిని విక్రమసేన హర్షవర్ధనులకు నీక్రింది విధముగా సంభాషణ జరిగెను.

దండ—కుమారులారా యీ రాత్రి మిమ్మిద్దర సంహరింప వలసినదని చిత్రభానుడు నన్నుబంపె.

విక్ర—ఆఁ! ఆఁ! సంహరింపుమనియె పంపెనా?

హర్ష—అయ్యో! తల్లీ! (అని పాన్పుపై మూర్ఛవోయెను)

విక్ర—అప్పని చేయనిశ్చయించి నీవు వచ్చితివా?

దండ—ఆహా! నిశ్చయించుకొనియే వచ్చితిని. (అని యొర నుండి కత్తిదీసెను)

విక్ర—ఈ ఘాతుకకృత్యము జేయ మనసొప్పినదా?

దండ—మనసొప్పిన నేమి, యొప్పకున్న నేమి? రాజాజ్ఞ చేయక తప్పదుగదా?

విక్ర—ఎవడు నీ రాజు? నేను కానా?

దండ—చిత్రభానుడు మా రాజు నీవు కావు. నీవు కారా గృహవాసివి.

విక్ర—ఎవడు నన్ను కారాగృహవాసిని జేసినది? ఎవడు నన్ను రాజ్యభ్రష్టు జేసినవాడు?

దండ—నీ పినతండ్రి చిత్రభానుడు.

విక్ర—అయ్యో! దండపాణీ! నీనోట నెటువంటి నిష్టురోక్తులు వినవలసివచ్చెను. నా తండ్రి మరణమునకు గారణభూతుడయిన మా పినతండ్రి మాయలలోబడి నీవు నీ రాజునుజంపవచ్చితివా? చిన్నకుమా రులమనియైన సందియము లేదా నీకు? అగతికులమన్నమాట యయిన

నీకు దోచలేదా? నీది హృదయము కాదా? నీవు మానవుడవు కావా? ఘాతుకమృగంబవా? దానవుడవా? ఘాతుకమృగములు సయితము తమజాతి మృగముల జోలికి బోవు. దానవులు వైరములేకుండ దమ తోడిదానవుల దుదముట్టింపరు. నీకు నాకు నెందైన వైరమున్నాదా? నిన్నెన్నడైన నే తూలనాడితినా? నీ మనసు నొచ్చునట్టి పరుషోక్తు లాడితినా? నీ కార్యములకు నే నాటంకము గల్పించితినా! ఏలనాపై నీకింత నిష్కారణ క్రోధము? ఏల యింతనిర్దయ? నీ హృదయము పుష్ప సుకుమారమైనదే' ఇంతకఠిన మెట్లయ్యెను. ఈ కాఠిన్యము మున్నెన్నడు నే జూడలేదే! నామీద నీవు చూపెడు నా దయారస మెందుబోయె? ఆ ప్రేమపూర్వక భాషణంబు లెందరిగె? అయ్యో! దండపాణీ! నీ వెంతలో నిట్లు మారితివి? నీహృదయము మారినను నా హృదయము నీ డెస మారలేదు. నీవు నాకు నెనుకటి దండపాణివై యున్నావు. నాడు వేటలో బెబ్బులి గొబ్బున నీపై బడుచుండ విసవిస వెంట నమ్మదొడిగి నేను దానిం గూలనేసి నీ ప్రాణము రక్షించినప్పుడు నీపై నాకెట్టి ప్రేమగలదో నేడును నాకట్టిప్రేమయే కలదు, నేను మహారాజనందనుడనయ్యు, కుసుమసుకుమారుడనయ్యు నత్తరి విలువగల దుప్పటులువలు దాల్చియున్నవాడనయ్యు, జెరువులోబడి మున్కలు వేయుచు ప్రాణములు గోల్పోవసిద్ధముగానున్న నీ కొమరుకును గాపాడుటకై చెరువులో నురికిననాడు నీపై నాకెట్టి కూర్మిగలదో నేడు నట్టి కూర్మియే గలదు. ఈ హృదయము నీ హృదయమువంటిది కాదు. కాకపోయినందుకు దీనిని దప్పక దండింపవలయు. కావున నీ చేతిలో దీపపువెలుగున దళదళ మెరయుచున్న నీ ఖడ్గపుగొనతో ముందుగా నా హృదయముం బొడిచి దాని నీవలకు దీయుము, ఇదిగో! నా హస్తము. నాడు బెబ్బులిని నీ నిమిత్తమై కోలం గూలనేసిన హస్త మిది. నీ కరకుగత్తితో నీ చేతిని ముందుగా నరకుము. నీ కుమారుని నిమిత్తమై ముందువెనుక లాలోచించకుండ జెరువులోబడిన యీ శరీరమును నీ వాడికత్తితో దుత్తునియలు చేయుము. ఇదిగో! నా శరీరమును నీ కప్పగించుచున్నాను.

అంతలో నతని చేతి కత్తి పిడిదగ్గర జముట పట్టుటం జేసి యా ఖడ్గము జారి క్రిందబడెను. అప్పుడు విక్రమసేనుడు మరల సంభాషణ మందుకొని యిట్లనియె—

"దండపాణీ! సంపూర్ణజ్ఞానముగలిగి, చైతన్యముగలిగి, యుక్తాయుక్తవివేకముగలిగి, ఘాతుకకృత్యము చేయదలచి వచ్చిన నీకన్న చైతన్యశూన్యమైన యీ కత్తియే మంచిదని తోచుచున్నది. ఈదుష్కార్యము చేయజాలక కాబోలది క్రిందబడెను. అయినను నీవు చిత్రభానున కెట్లు వశవర్తివో యీ కత్తియు నీకట్లు వశవర్తిని యగుటచే మాపినతండ్రి చెప్పిన చొప్పున నీవు చేయదలచుకొనినట్లే, నీవు సేయుమన్న ట్లీకృపాణియు జేయుదలచుచున్నది. నాప్రాణముల మీద నాకంత యాసలేదు. ఈ కారాగృహావాసముకన్న స్వర్గలోకవాసమే నాకు సౌఖ్యప్రదము. అచ్చట మాతండ్రి తోడపై నేగూర్చుండెదను. మాపినతండ్రివలన భయము లేనిచోట దండపాణి ఖడ్గమునకు ప్రచారము లేనిచోట రాజద్రోహులు లేనిచోట ధనముకై యెట్టి ఘాతుకకృత్యమైన జేయనోడంబడెడు నీచులు లేనిచోట నేను సుఖముగా నుండెద, కాని యదిగో నీయెట్టయెదుట నామంచముపై మూర్ఛిల్లి యున్న యీపసిపాపని నాగారాబు తమ్ముని హేమచంద్రుని రెండవపుత్రుని నరవిందాదేవి ముద్దులపట్టిని సకలజన నయనానంద కరుని నిందుచంద్రునకు వన్నెలుదిద్దగల మొగముగలవాని చక్కెర విల్తుని దలపించు చక్కదనమువాని నే నెన్నిసారులో జిన్ననాట నెత్తికొని ముద్దులాడినవాని, మాహర్షవర్ధనుని బ్రతికింపుము. మాతండ్రి నిమిత్తమై యీతనిని జీవింపనిమ్ము, మహాశోకసముద్రమున నున్న మాతల్లినిమిత్తమై యీతనిని బ్రతికియుండనిమ్ము. నానిమిత్తమై యితనిని జీవింపనిమ్ము, హేమచంద్రుని వంశము నిర్మూలముగాకుండ నీమొలకకు నీదయారసముపోసి పెంచుము, ఈతడు మీచిత్రభానుని రాజ్యమున కడ్డురాడు, వానికి సన్యాసమిప్పించి వనాంతరముల కంపుము, ఇదిగో! వానిని బ్రతికింపుమని చేతులు జోడించి నీబాదము

లకు మ్రొక్కుచున్నాను. నీవు బాసచేసితివేని నేను సుఖముగా శరీరము బాయుదును. నాకు నీకడగల చనవు పెంపున నీవరమిమ్మని నిన్ను వేడుకొనియెద."

దయనీయములైన యాతని పలుకులు శక్తివర్మ హృదయమును గరగించి గన్నీరు స్రవింపజేసెను. కాని స్వలాభపరాయణతచే శిలీభూతమైన దండపాణి హృదయమును మాత్ర మవి కరగింప లేక పోయెను. "విక్రమసేనా! నీవేడికోలు నిష్ప్రయోజనము. చిత్రభానునియాన నేను సంపూర్ణముగా జెల్లింపవచ్చితిని. మీయిరువురం జంపిగాని నేనిచ్చోటు విడువ. నీతమ్ముని చావు నీవు చూడలేవు గావున ముందు నిన్నే వధించెద. నేను సగము సగము పనులు చేయువాడనుగాను" అని దండపాణి ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచుండ నంతలో హర్షవర్ధనుడు మూర్ఛదెలిసి—"అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! బ్రతికియున్నావా! అన్నయా! అన్నయ్యా! నన్నొకసారి కౌగలించుకొనుము" అని కోరెను.

విక్రమసేను డట్లు చేయుట కటుపోవుచుండ దండపాణి వాని నాపి—"కౌగలింతలు గివుగిలింత లిప్పుడెందుకు" ని బిగ్గరగా బలికెను. అప్పుడు హర్షవర్ధనుడు మెల్లగా లేచి—"దండపాణీ! మాయన్నను జూడకుండ సజీవింపజాలను. నాకీ బ్రతుకుమీద నేవ పుట్టినది. కావున నన్ను జంపి మాయన్నను బ్రతికింపుము మాయన్న చాల మంచివాడు, చదువుకొన్నవాడు, నాకడపటిప్రార్థన మంగీకరించి వానిని జీవింపనిమ్ము. వానికి మీ రాజ్యమక్కర లేదు. ఏగాంధారదేశమునకైన బోయి బ్రతుకును" ని కేలుమోగిచి మ్రొక్కెను. "ఓహో! అన్నను బ్రతికింపుమని తమ్ముడు, తమ్ముని బ్రతికింపుమని యన్న ప్రార్థనలు చేయనారంభించిరా! మీ టక్కరితనములు నాకడ సాగి రావు మీ పంచాంగము గట్టిపెట్టుడు." అని దండపాణి నిష్ఠురముగా బలికి హర్షవర్ధనుని దనచేతితో నొక ప్రక్కకు గెంటి "శక్తివర్మా వీని నావలి కీడ్చుకొనిపో" యానతిచ్చెను. శక్తివర్మ యా బాలునిం

బట్టుకొని ప్రక్కనున్న మరియొక గదిలోనికి తీసికొనిపోయి లోపలబెట్టి తలుపువైచెను.

“అయ్యా! అయ్యా దండపాణీ! అయ్యా! శక్తివర్మా! కడపటిసారి మా యన్నను కౌగలించుకొననిండు కడపటిసారి మా యన్న ముఖారవిందము జూడనిండు! చివర కతని సన్నిధినే నన్నుండనిండు!” అని హర్షవర్ధనుడు మొరపెట్టజొచ్చెను.

“దండపాణీ! దండపాణీ! ఒక్కనిమిషమాగుము. ఒక్కసారి నన్నావలి గదిలోనికి బోనిమ్ము. ఒక్కసారి నా తమ్ముని నాలింగనము జేసికొననిమ్ము! ఒక్కసారి వానిని ముద్దాడనిమ్ము. అధమపక్ష మీ వరమయిన నాకు దయచేయుమయ్యా! నీకెంతో పుణ్యముండును.” అని విక్రమసేనుడు ప్రార్థించెను.

“చాలుచాలు! నీ కలాపము గట్టిపెట్టుము. పండుకొనుము. ఇప్పుడే ముందుగా నీ శిరఃకర్తన మాచరించెద” నని దండపాణి పలుకుచుండ నంతలో గోయిత్రివ్వి చండుడచ్చటికి వచ్చెను. “చండా! శక్తివర్మా! వీనిని నేలబడవయిచి కాలుసేతులు పట్టుకొనుడు” అని యాతడానతిచ్చెను. “అయ్యా! నన్ను బలాత్కారముగా బందుకొన బెట్ట నక్కరలేదు. నా కాలుసేతులు పట్టుకొననక్కరలేదు. నేనీ సమయమున గూడ మీ కేవిధమయిన కష్టమును గలిగింపను ఇదిగో! పండుకొనుచున్నాను” అని విక్రమసేనుడు నేలబండుకొని చేతులు జోడించి—“నారాయణా! నారాయణా! నారాయణా!” యని హరినామస్మరణ చేయుచుండెను. దండపాణి ఖడ్గమునెత్తి యొక్కపక్క నుండి గొట్టిన నొక్కయేటున శ్రమలేకుండ దల తెగిపడునో యా ప్రక్కను నిలిచి ఖడ్గ మెత్తెను. అంతలో శక్తివర్మ కనుసన్న సేయు వెంటనే చండుడు దండపాణి మెడలో నొక త్రాడు తగిలించి త్రాడు కొననున్న యుంగరములోనుండి రెండవకొన పోనిచ్చి శక్తికొలది లాగెను.

ఇది రెప్పపాటుకాలమున జరిగెను. లాగినతోడనే చేతిలోనున్న కత్తి చేతిలోనుండగానే దండపాణి ‘ఆ! ఆ!’ యని మూల్గుచు గురక

లిడుచు వెనుకకు బడెను. నిముసములో నతని ప్రాణముపోయెను. కన్నులు మూసికొని హరిధ్యానము సేయుచున్న విక్రమసేనుడు కన్నులు తెరచి చూచునప్పటికి శక్తివర్మయు జండుడును నేలబడి యున్న దండపాణిని దలయొకరు, పాదములొకరు బట్టుకొని యావల కుం గొనిపోవుచుండిరి.

అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! యని యావలిగదిలోనుండి హర్షవర్ధనుని మొఱలతని చెవిలో బడుచుండెను. విక్రమసేనుడు లేచి కూర్చుండి భయవిస్మయ సంభ్రమంబులు మితిమీరి పరవశుని జేయ నేమిదియని యడుగజాలక గుడ్లప్పగించి చూచుచుండెను. చండుడును శక్తివర్మయు దండపాణి కళేబరమును బాలుర నిమిత్తము త్రవ్వియుంచిన గోతిలో బడవయిచి పూడ్చిరి.

పరమేశ్వరుని లీల లెవ్వడు గ్రహింపగలడు? ఆత్మలాభపరాయణుడై యధర్మమనక యకార్యమనక ఘాతుక మృగము లీల రాజనందనుల ప్రమాదింపదలచి వచ్చిన దండపాణి కృపాణినైన నెత్తక మునుపే యసువులు బాసి క్షణములో దండధరుని వీటికి విందయ్యెను. ఉత్తరక్షణము మనదిగాదని పెద్దలు చెప్పుమాట నిశ్చయముగదా! మానవుడు తన మనంబున నాకసంబున మేడలుగట్టి పదునాల్గు లోకముల బాలింప జూచుచుండును. దైవము వాని సంకల్పముల వికలముల జేయుచుండును.

అట్లు వారిరువురు దండపాణిని మహీగర్భమునబూడ్చి రాజనందనులకడకువచ్చి గదితలుపుదీసి హర్షవర్ధను నీవలకు దీసికొనివచ్చి— "కుమారులారా! దండపాణి తాను త్రవ్వుకొన్న గోతిలో దానే పడెను. ఆ దురాత్ముని పాపమే యాతని జంపినది. మీరింక లెండు. మిమ్ము చెరనుండి విడిపించి యావలకు దోడుకొని పోయెదము. మీరు మావలన నెట్టి యుపాయమును శంకింపకుడు. మేము రాజభక్తులము, మీపాదసేవకులము. చిత్రభానుని దుండగములు మేము సహింపజాలక వానిచే ప్రేరితుడై మిమ్ము వధింపవచ్చిన దండపాణిని దుద

ముట్టించితిమి. మిమ్ము సురక్షితముగా గాంధారదేశమునకుం గొంపోయెదము. మీాద దైవమున్నాఁడు. మనభాగ్యము సరిగా నుండు నెడల భాగ్యవర్ధనుఁడు మీాకు దోడుపడవచ్చును. ఇచట నాలస్యము చేయుటకు వీలులేదు. రండు! సేవకులు మేలుకొనకమునుపే పోవుదము."

అనవుడు నక్కుమారులు—"శక్తివర్మా! మీాయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుఁడు" అని బదులు చెప్పిరి. అంతట శక్తివర్మయు జండుడును వారిచేతులు బట్టుకొని నిశ్శబ్దముగా నావలకు దోడ్కొని పోయిరి. అప్పటికి రెండుజాముల రాత్రి యయ్యెను. సేవకులలో నెవ్వరు మేలుకొనలేదు. చప్పుడు గాకుండ దలుపువైచి వారు నలుగురు నాగాఢాంధకారమున వెలువడి మెల్ల మెల్లగా నడచి తెల్లవారు నప్పటి కొక యామడపోయి యొక పల్లియ జేరిరి. ప్రాతఃకాల కృత్యము లచ్చట దీర్చుకొన్నపిదప శక్తివర్మ చండుని బిలుచుకొని పోయి రహస్యముగ నిట్లనియె—"రాకొమరులును, దండపాణియు, నీవును నేనును హఠాత్తుగా నదృశ్యుల మైతిమని కావలివాండ్రు నేటి యుదయమున దెలిసికొని భయంపడి వడివడిగాబోయి చిత్రభానున కెరిగింతురు. దండపాణి బిడ్డలం జంపక తన్ను వంచించెనేమోయని శంకించి యా రాజు బిడ్డలను మనలను వెదకుటకై నలుదెసలకు సేనల నంపును. అత డావలించినవారి ప్రేవు లెంచును. మనము పట్టుబడితిమా భంగము వాటిల్లు కావున నీవు చిత్రభానుని కడకు బోయి యాతనిం దప్పుదారిం బెట్టుము. ఈ విధముగా నతనితో జెప్పుము" అని యాతని చెవిలో నొక రహస్యము చెప్పి పొమ్మనియెను. చండుఁడును నతని యుపదేశము మంచిదేయని రాజసుతులం జూచి—"తక్షశిలలో నేను వెండియు గలిసికొనియెద. మీారక్కడ నుండుఁడు" అని చెప్పి వారిని వీడ్కొని పోయెను.

విక్రమసేనుఁడు చండ శక్తివర్మలకు దన కృతజ్ఞతం దెలిపి—"ముందు జేయవలసినపని యేమ"ని శక్తివర్మ నడిగెను. "గాంధార

దేశమున కరిగి భాగ్యవర్ధనుని సాహాయ్య మడుగుట సమంజసము" ని యతఁ డుత్తరము జెప్పి వారి నందు కొడంబరచి దారిబత్తెము నిమిత్తము విక్రమసేనుని మేనిమీఁదనున్న యాభరణంబులలో నొక దానిని విక్రయించి రొక్కము చేబూని వారి యన్నపానాదులకు గరవు లేకుండ జేసి మార్గాయాసము లేకుండ బండ్లమీఁద నెక్కించి వారి మనఃఖేదములు బాపుటకు వినోదములైన కథలు జెప్పుచు గ్రామీణుల చిత్ర చిత్రములైన యాచార వ్యవహారములం జూపుచు బయనము చేయించుచుండెను.

కొండకోటకడ గావలియున్న సైనికులు వంటవాండ్రు మొదలగు పరిచారకులు బాలకులను చండశక్తినర్మలం గానక యేదో మోసము జరిగినదని చండశాసనుడగు చిత్రభానుని యలుకకు భయపడి తమలో నొక పెద్దం బిలిచి యువ్వార్త రాజునకు విన్నవింప బనిచిరి.

ఇరువది యేడవ ప్రకరణము

"ఈ పాటికి దండపాణి గ్రామదేవతకు మేకపోతును బలి యిచ్చిన చందమున నా దారిలో ముండ్లవలెనున్న యా డింభకుల నిరువుర నరికియుండును. బ్రతికియున్నప్పుడువలెనే యా కుర్రలిరువురు నొండొరుల కేలువట్టి యమునియింటకేఁజని యీ పాటికి బ్రాతకాపులై యుందురు. ఉయ్యాలలో నిద్రపోయినట్లు వారీ పాటికి గోతిలో బెద్ద నిద్దురపోవుచుందురు. ఇప్పుడో రేపో మాపో యాశుభవార్త నాకు రాకమానదు. ఇంక వారితల్లిం గూడ దెగటార్చినం గాని నా వ్రతము సమాప్తము గాదు." అని చిత్రభాను డొకనాడు తనలో దాను వితర్కించుకొనుచుండ నంతలో ద్వారపాలకుడు—"దేవా! దండ పాణికడనుండి మన చండుడు వచ్చియున్నాఁ" డని విన్నవించెను.

సత్వరము ప్రవేశపెట్టుమని యతడాజ్ఞ నొసగ జంపుడు ద్వారపాలక ప్రేరితుడై రాజదర్శనము జేసెను. చిత్రభానుడు వాని క్షేమమడిగి దండపాణి పంపిన సందేశమేమనియడుగ నతడు వినయంబున నిట్లనియె,

" దేవా ! దండపాణి విజ్ఞాపనమిది—స్వామీ ! దేవరవారి యాజ్ఞానుసారముగ నేను సురక్షితముగా మంచుకొండకు బడమటి ప్రక్కనున్న మన కొండకోటజేరి, చండ శక్తివర్మల సాయమున నిరువుర బాలకుల నాకత్తి కెరజేసి, లోభి ధనమును నిక్షేపించినట్లు వారిం గోతిలో బెట్టి పూడ్చి కృతకృత్యుడనై దేవరవారి యను గ్రహమునకుం బాత్రుమునైతిని. స్వామికార్య నిర్వాహణ ప్రవీణుడ నగుటచే నేను జరితార్థుడనైతిని. కాని పితృహీనులై యనాథులైన బాలకుల నిష్కారణముగా వధించుటంజేసి నామనస్సు మిక్కిలి దుఃఖ పరమువశమైయున్నది. ఈ మహాపాతకము బాపుకొనుటకు నేనును శక్తివర్మయు దీర్ఘయాత్రలు సలుపవలెనని సంకల్పించుచుంటిమి. ఈ మహాదోషపంకమును జగత్రయ పావనకరమగు భాగీరథీ జలమె కడుగవలయు. బదరీనారాయణసందర్శనమే మా యాత్మలకు ప్రశాంతి నొసగవలయు. కురుక్షేత్ర నివాసమే మా చిత్తసంక్షోభంబు మాన్ప వలయు, సరయూనదీ జలపానమే మా హృదయములను జల్లపరుప వలయు కావున నీ మహాక్షేత్రముల కరిగి మేము పావనులమగుటకు దేవరవారు సెలవియ్యవలయునని ప్రార్థించుచున్నాము. మాళవరాజ్య సైన్యములు మన ప్రాంతముల వచ్చి విడియునప్పటికి మేము వెండియు దేవరవారి దర్శనముజేసి వారితో సమరంబు గావించెదము నేనెప్పుడు మీకు విధేయుడైన బంటనే కావున నన్ను మన్నింపవలయు ' నని మహాప్రభూ ! దేవరవారితో సేనాపతి మనవిసేయుమనియె "

అప్పలుకులు విని చిత్రభానుడు యనుకొన్నట్లు రాజనంద నుల దండపాణి ప్రమదింపజేసినందుకు మిక్కిలి సంతసిల్లి " చండుడా ! దండపాణి ఛాందసుడు రాచపుట్టుక పుట్టినవాడు రుద్రుండునుం బోలె మానవ సంహారంబు సేయుచుండు. అందుచే ననుదినము విచా

రించుచునే యుండవలయు. ఇంతమాత్రమున కతడు పశ్చాత్తప్తుడై తీర్థయాత్రలు చేయువాడయినా? ఎట్లో యతడు మనశ్శాంతి గావించుకొనుగాక!" యని యా దారుణ కృత్యమునకు దోడ్పడినందు కతడు చంద్రున కొక ప్రశస్తమైన ముత్యాల సరమొకటి పారితోషికముగా నిచ్చెను. ఆపదనంబు గైకొని చంద్రుడు తన కృతజ్ఞతం దెలిపి చేతులు జోడించి తనకు గూడ తీర్థయాత్రలు సేయు కుతూహలము గలదని విన్నవించి శక్తివర్మ దండపాణులం గలసికొనుటకు సెలవిమ్మని ప్రార్థించెను. అట్లకాక యని నృపతి యానతియ్య నతడు యథేచ్ఛంజని నిరంతర ప్రయాణంబుల రాజపుత్ర సమేతు డయిన శక్తివర్మం గలిసికొని తనకును జిత్రభానునకును జరిగిన సంభాషణ మంతయు జెప్పి వారల సంతసింపజేసెను. వారు నలుగురు క్రమక్రమంబుగా నడచి కాశ్మీర గాంధార దేశముల సరిహద్దు జేరిరి.

ఇక జిత్రభానుడు మరునా డుదయమున దన ప్రియసేవకు నొక్కని బిలిచి వాని చెవిలో నేదో రహస్య ముపదేశించెను. అది విని వాడు తన పనిమీద బోయెను. ఆ సాయంకాలమున గొండకోట కడనున్న రక్షకభటులలో బెద్దవచ్చి "రాజపుత్రులు, దండపాణియు, జండశక్తివర్మలు నాకస్మికముగ నదృశ్యులయి" రని చిత్రభానునితో విన్నవించిరి. అదివిని చిత్రభానుడు—"తద్విషయమై మేమెరసెదము. మీరక్కడ గావలి యుండనక్కర లేదు. సత్వరమరుగుడ" ని యానతిచ్చి వానిం బంపెను. రాత్రి జాముగునప్పటికి వగర్చుకొనుచు నొక సేవకుడు పరుగు పరుగునవచ్చి తక్షణమే రాజదర్శనము కావలెనని కోరెను. ద్వారపాలకులు వానిరాక నరపాలున కెరిగించి వారి సెలవు గైకొని యా సేవకుని లోనికంపెను. అప్పుడు వాడు చిత్రభానునకు సాగిలబడి మ్రొక్కి వెక్కి వెక్కి యేడ్వనారంభించెను. చిత్రభానుడు తొట్రుపడిన ట్లభినయించి కారణ మడిగెను. ఇంటిలోని సేవకులు, కంచుకి, జనము చుట్టుపక్కల జేరి యక్కజంపడి చూచుచుండిరి. అప్పుడా సేవకుడు వానితో నిట్లు విన్నవించెను—"స్వామీ! ఏమని

విన్నవింతును ? విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు శక్తివర్మతో గలిసి కొండ కోటనుండి బైలుదేరి సింగముల వేటాడుటకై పరిసరారణ్యముల కరిగిరి. ఒక యాడుసింగము రెండు మగసింగములు నొక పొదలో నప్పుడే చంపి తెచ్చిన యొక యెద్దును భక్షించుచుండెను. ఆ మహా వీరులు ముగ్గురు విండ్లనారితొడిగి తీవ్రబాణంబును సంధించి మూడు సింగంబులపై మూడు బాణంబుల నేసిరి, ఎరమీదనున్న వేమో యా సింగములు ప్రళయకాలరుద్రుడట్లు మహాక్రోధపరవశములై తమపై బడిన బాణము లెంత వేగమున బోయెనో యంత వేగమున వచ్చి ముగ్గురపై బడి తక్షణ మాముగ్గురం గడతేర్చెను. శక్తివర్మ కేమికాని మహాప్రభో ! రాజకుమారులు పోయినందుకు నేను మిక్కిలి విచారించుచున్నాను. ఇంతకు దైవనిర్ణయ మిట్లున్నది” యని మరల నేడ్వజొచ్చెను.

అవ్వచనంబులు కర్ణంబుల సోకుటయు-“హా! కుమారులారా!” యని యతడు మూర్ఛిల్లెను. సేవకులందరు మిక్కిలి కలతనొంది హాహాకారములు చేసిరి. ఇందుమణియు గర్పూరమంజరియు లోపలి నుండివచ్చి శైత్యోపచారములు చేయించి కారణ మేమని యడిగిరి. వార్తాహారుడైన యా కింకరుడే యా వృత్తాంతము మరల జెప్పి పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. కర్పూరమంజరి యవ్వార్తవిని యతిశోకమగ్న యయ్యెను, ఇందుమణి కన్నులనుండి బొటబొట బాష్పములు దొరగెను. సేవకు లందరు—“ కటకటా ! ఎంతకష్టము ” ని విలపించిరి. చిత్రభానుడు శైత్యోపచారమువలన సేదదేరి—“హా! కుమారులారా! మిమ్ముబాసి నేనెట్లు జీవింతునురా ! మీతల్లి యీవార్తవిని యెంత శోకించుచున్నదో కదా ? అయ్యో ! మాయన్నగారివంశమైన లేక పోయినదే. ఓ మాలదైవమా ! నాడు హేమచంద్రునకట్లు దారుణ మరణము విధించితివి. గుణరత్నాకరులు—లోకైకసుందరులు—నగు నాతని బిడ్డలనైనం జూచి సంతసించకుండ వారింగూడ నీపొట్టం బెట్టు కొంటివా ! పాపాత్ములారా ! మృత్యుదేవీ ! నీకంటికి బేలగింజయు

బెద్దయయ్యెనే ? నీయాకలి దీర్చుకొనుట కింతకన్న నీకు మరియొక జంతువు దొరకలేదా ? ఆ చక్కదనమేమి ! ఆ లావణ్యమేమి ! ఆ వినయసంపద యేమి ? ఆ విజ్ఞానమేమి ? హా ! అంతటి గుణవంతులను భగవంతుడు బ్రతుకనిచ్చునా ? అయ్యో ! మీరు సంచరించిన యీ కోటలో నేనెట్లు తిరుగనేర్తు ? ఆ కొలువుకూటములో నేనెట్లు కూర్చుండగలను ? నాయనలారా ! ఏది చూచినను మీరే జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నారు. అయ్యో ! ఏమిచేయుదు ? విజయసేనుడితో నాకు ముగ్గురు కుమారు లనుకొంటిని. ఆ కొండకోటలో నుండవలదని నేనెన్నివిధముల బతిమాలినను యువజన సులభమైన యుత్సాహముచే వారు నామాట పెడచెవింబెట్టి యచ్చోటు విడువరైరి. విధినిర్ణయ మెట్లుండ నాపలుకులు వారికేల రుచించు ? అయ్యయ్యో ! ఆ పాడు సింగపువేట యేల వచ్చెనో ? శక్తివర్మా ! వయోవృద్ధుడవు. ప్రాజ్ఞుడవు. నీవైన నాచిన్నిపాప మృగయా క్రీడనుండి మరల్పజాలవైతివే ? మృత్యుదేవత సిగబట్టుకొని యీడ్చుకొని పోవుచుండ నీవేమి చేయుగలవు ?" అని పలుతెరంగుల విలపింప దొడగెను.

అప్పు డందరు గన్నీరు విడిచినవారై అందరు హాహాయన్నవారే. కర్పూరమంజరి విషాదము వర్ణనాతీతమైయుండెను. ఆమె నిజముగా విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు తమ తమ్ములేయని భావించుచున్నందున నివ్వార్త యామెకు దుర్భరమై యుండెను ఆ రాత్రి యామె నిదురయేపోలేదు. జగన్మోహనాకారులైన యా యిరువురు బాలకులు చిరునవ్వులు తళుకొత్తు నెమ్మొగములతో దన యెట్టయెదుట నిలిచి మాటాడినట్లు మనఃప్రీతికరమైన కథలు చెప్పినట్లు నామె భావింప జొచ్చెను. రెండుజాముల రాత్రి యైనపిదప జిత్రభానుడు గాఢముగా నిద్రించి ప్రభాతమున లేచి మరల దుఃఖింప నారంభించెను. గడియ ప్రొద్దెక్కు నప్పటికి రాజపుత్రుల మరణవార్త పట్టణమంతయు వ్యాపించెను. హేమచంద్రుడు మృతినొందిననాడు పట్టణ మెట్లు దుఃఖాంధకార మగ్నమయ్యెనో నాడు నట్లేయుండెను.

ప్రతిగృహమునుండి హాహాకారములు చెలగెను. చిత్రభానుడే వారిం జంపించి యుండునని కొందరనిరి. వేటలో సింగము వేటు తప్పించుకొని మీఁదబడినప్పుడు చిత్రభాను జేమిచేయఁగలఁడని కొందరు వచించిరి. తండ్రికిం గొడుకులకు గూడా దారుణ మరణమే విధి నిర్ణయించుట యాశ్చర్యమని కొందరు భాషించిరి. ఆనాఁడు చంటి బిడ్డలు, రోగులు, వృద్ధులు దక్క- దక్కిన పురజనులు భోజనము లే చేయలేదనుట యతిశయోక్తిగాదు.

మఱునాఁ డుదయమున జిత్రభానుఁడు కొలువుకూటమున కరుగలేదు. వజ్రపాణి ప్రముఖ సేనాపతులు చిత్రభానుని సందర్శించి పరామర్శచేసిరి పురజనులలోని ప్రముఖులు గూడ నట్లు చేసిరి. చూడ వచ్చినవారి యందర యెదుట జిత్రభానుఁడు గొడ్డరచిన ట్లరచి యేడ్చుచు బహువిధముల రాజకుమారుల గుణముల బ్రశంసించుచు దన దుఃఖమును బ్రకటింప జొచ్చెను. ఆ నాటకమంతయు నెరిగియు రుద్రభట్టు తక్కినవారివలె దుఃఖోపశమన వాక్యములం జెప్పుచు నితిహాసంబులలోని గాథలు దెలుపుచు బ్రక్కన గూరుచుండెను. అది మొదలుకొని దుఃఖాతిశయమున జిత్రభానుఁడు పదిదినములు కొలువుకూటమునకు బోవనేలేదు. రాజ్యవ్యాపారముల జూడనే లేదు. రాయబారులకు దర్శన మియ్యనే లేదు. ఆలుబిడ్డలతోనైన మనసిచ్చి మాటాడలేదు. ఇది నటనయని కొందరు, నిజమని కొందరు పుర జనులు చెప్పుకొన సాగిరి.

ఇరువది యొనిమిదవ ప్రకరణము

పాంచాల దేశాధీశ్వరుఁడగు మహేంద్రదేవుఁడు తన కూతురు మనుమలు మహోపద్రవ సముద్రమున మునిగిపోవుదురని మాధవ సేనుఁడు తెలిపిన తోడనే వృద్ధుఁడయ్యు గాశ్మీరముపై దండు విడియు

టకు జిత్రభానుని దండించుటకు సమర సన్నాహము జేసెను. అలస్య మమ్మృతం విషమన్నట్లు వారి సన్నాహము సిద్ధమగునప్పటికి హేమ చంద్రుని కుటుంబమునకు రావలసిన కష్టము లన్నియు వచ్చెను. అయినను వారది గుర్తెఱుంగక కాశ్మీరముపై దండయాత్ర జరిపిరి. మహేంద్రదేవుడు వృద్ధుడు. అతనికి కొడుకులు లేరు. అధికారము వహించిన యోధులందరు పరస్పర మత్సరగ్రస్తులై రాజకార్య నిర్వాహణముకన్న నొండొరులయెడగల తమ ద్వేషమునకు బ్రతి క్రియలు చేసికొనుటలో నెక్కువ శ్రద్ధగలిగి నిరంతరము దుస్తంత్ర ముల బన్నుచుండిరి. ఆ కారణమున బాంచాలసైన్యము దుర్బలమై యుండెను. మహేంద్రదేవుడు కాశ్మీరమునకుబోయి తన మనుమల దన కప్పగింపుమనియు దేశము విడిచిపొమ్మనియు జిత్రభానునకు సందేశమంపెను. చిత్రభానుడా రాయబారిని బరాభవించి తగిన యుత్తరము జెప్పకయే పంపెను. పాంచాల సేనాపతులలో గొందరు లంచగొండులై చిత్రభానునకు వశులైరి. పాంచాల కాశ్మీర సైన్యము లకు యుద్ధము జరిగెను. మహేంద్రదేవుడు యుద్ధమున బరాజితుడై రాజధానికి బారిపోయెను. రాజభక్తిగల సైనికులెల్ల దమ కోపిన కొలది పోరాటముసల్పిరి. కొంతమంది ప్రాణభీతిగల యోధులు చిత్ర భానునికోడి నలుదెసలకుం బరుగులెత్తి ప్రాణముల గాచుకొనిరి. మాధవసేనుడును భగ్నమనోరథుడై పలాయనమే శరణంబుగా జేసికొనెను. పాంచాలదేశమును గొల్లవెట్టింపవలెనని రుద్రభట్టు నుపదేశమున జిత్రభానుడు సంకల్పించెనుగాని మహా సంరంభముతో మాళవరాజసైన్యములు దమపై వచ్చుచుండుటంజేసి యతడా సంకల్పమును వదలుకొని మకరందుని దాకుటకు సర్వసన్నాహములు సేయుచుండెను.

అంతలో మకరందుని సేనలు పొడకట్టెను మాళవసైనికులు మహోత్సాహముతో బోరాటంబున కెదురుచూచుచుండిరి. నగరంబు నకు బడమటివైపున మాళవసైన్యములు విడిసెను. కాశ్మీరనగరము

జూచినతోడనే మకరందునకు గర్పూరమంజరి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. తన కామెపై నెంతెవలపున్నను నామెకు దనపై నెంత మక్కువ యున్నను దానామె తండ్రికి విరోధియై కాశ్మీరముపై దండువిడియుటచే నతఁడా కన్నియ దన కీయడనియు గన్నియయు దండ్రికిం బగతుండైన రాకొమరుల కేలువట్టుట కిచ్చగింపదనియు నిశ్చయించి తన దురదృష్టముం గూర్చి వగచుచుండెను. మకరందుడు యుద్ధసన్నద్ధుడై వచ్చియున్నాడని వినినది మొదలుకొని కర్పూరమంజరి తనపై నతని కనురాగమున్నను బగతునిబిడ్డ యగుటచే దన కేలువట్టడనియు, దన తండ్రి తమ సమాగమమునకు శత్రువై నన్ని యంతరాయముల గల్పించుననియు నిశ్చయించి తన యాశ యడుగంటెనని వాపోవ జొచ్చెను

ఉజ్జయినిలో నాడు మకరందునకు జిత్రభానుని సందేశ మెఱిగింపబోయిన జయంధరుడు మాళవరాజ స్కంధావారముతో గలిసి పయనము జేసిన పక్షమున సురక్షితముగా దన యూరు జేర వచ్చునని దాని ననుసరించి పోయి రెండుదినములు శిబిరముననుండి యాకస్మికముగా నదృశ్యుడై కాశ్మీర నగర ద్వారముకడ నిలిచి మకరందుని రాయబారినని చెప్పి కోటలో బ్రవేశించి క్రమక్రమంబున గక్ష్యాంతరంబులు గడచి ద్వారపాలకునిచేత జిత్రభానుని సమీపమునకు గొనిపోబడెను. చిత్రభానుడు వానిం జూచి—"మకరందుడు మాకేమి సందేశముల బంపెన" ని యడిగెను.

అనవుడు జయంధరు డిట్లనియె—"దేవా! అగ్రహింపకుందురేని జిన్న విన్నపము జేసెద. నాచేసిన యపరాధంబు క్షమింపుడు నేను మకరందుని రాయబారినిగాను. మీ యంతఃపుర పరిచారికయైన చంద్రిక నా ప్రాణమిత్రము, ఈ సందడి సమయమున నన్ను లోపలికి మీబంట్లు రానీయరని శంకించి మకరందుని దూతనని చెప్పితిని. చంద్రికతో నొక్కసారి మాటలాడవలయు, దేవరవా రనుజ్ఞనొసగుదురేని యట్లు చేసిపోయెద." అనవుడు విస్మితుడై చిత్రభానుడు—

"ఏమీ! చంద్రిక మిత్రమవా నీవు? సరే! అట్లయిన దానిం బిలిపించెద నుండుము" ని చంద్రికను రావించెను. అదివచ్చి యాతని మొగము జూచి—"ఇత డెవరో నేనెరుగన" ని చెప్పెను. "అయ్యో! నన్నెరుగవటే! ఇంతలోనే మరచితివటే! మహాప్రభూ! దేవరవారే నన్ను గుర్తింపలేదా? నేను మీయింటనే పెరిగితిని. మీయడుగుల నీడనే బ్రతికితిని. మీయనుగ్రహముచేతనే వర్ధిల్లితిని. అమ్మగారు నన్నెరుగుదురు. మీయమ్మాయి నన్నెరుగును. దేవరవారు రాజకార్యముల గొడవలోనుండి మరచిరి" అని జయంధరుడు నవ్వుచు బలికెను.

ఆ కథ కడు చిత్రముగా నుండుటచే చిత్రభానుడు కర్పూరమంజరిని నిందుమణిని నచ్చటికి రావించి యప్పురుషుని గుర్తింపుమని చెప్పెను. "అమ్మా! నన్ను మీరెరుగరా?" యని జయంధరుడు కంఠధ్వనియు దనకు బూర్వపరిచితములైనట్లు తోప జప్పటులుచరచి— "నాయనా! ఈ విగ్రహము పురుషవిగ్రహముగాదు, మల్లికయే మారువేసము వైచికొని యిట్లు వచ్చెనని నాకు దోచుచున్నది" యని నవ్వుచు జెప్పెను. అప్పలుకులు విని చంద్రిక—"ఔనండి! ఇది నిజముగా మన మల్లికయే. ఏమే! నీసరసము చట్టుబండలుగాను" అని దగ్గరకుబోయి తలపాగ నూడదీసెను. అప్పుడు దీపముల వెలుగున దానిమొగము విస్పష్టమై కనబడెను. "అయ్యో! నిన్ను పెద్దపులి యీడ్చుకొనిపోయి చంపెనని జంబుకుడు చెప్పె. ఎట్లు బ్రతికి వచ్చితివే!" యని చిత్రభాను డడిగెను. "స్వామీ! మనజంబుకుడు గంజాయిద్రాగి యామైకముతో బండుకొని నన్ను బెబ్బులి యీడ్చికొని పోయినట్లు కలగనియుండవచ్చును. దానిమత్తుచేత బయనములో నాకు సాయముచేయుటకుమారుగా నాకంతరాయములు గలిగించుటం జేసి వానిని వదలించుకొని నేనావలికిబోతిని. ఆ లాహిరికాడు కలయే నిజమనుకొని తన్ను వంచించిపోయిన నన్ను గానక మీతో నట్లు మనవిచేసి యుండవచ్చును" అని మల్లిక మందహాస సుందరమైన

వదనముతో నుత్తరమిచ్చెను. అది విని నవ్వి చిత్రభానుడు — "ఓసీ ! నీయాడువేసముకన్న మగవేసమే బాగున్నదే ! చాలు నీవు చేసిన ప్రజ్ఞ చాలును. నీప్రజ్ఞకు సంతసించితిమి. ఈపాటికి నీవభ్యంతర మందిరమునకుఁబో !" అని మందలింప జంద్రిక దానిచేయి బట్టుకొని లోపలికి తీసికొనిపోయెను. ఇందుమణియు గర్పూరమంజరియు లోపలి కరిగిరి. పిమ్మట గొంతకాలము పరస్పర వియోగ దుఃఖమున నంతప్తలైన నెచ్చెలులకు విస్రంభ సంభాషణ మారంభమయ్యెను. అప్పుడు చంద్రిక ముందుగా నిట్లనియె — "ఓసీ ! మల్లికా ! నీవు మృతినొందితివని మేమతిదుఃఖముపాలైతిమి. నీనిమిత్తము బెంగ పెట్టుకొని కర్పూరమంజరి యురిపెట్టుకొన్నది. ఆయుశ్శేషముండుటచే తోడనే యది కనిపెట్టి పెద్దపెట్టున మొఱ్ఱలుపెట్టితిని నాకుయ్యాలించి వెంటనే కంచుకులు పరుగెత్తుకొనివచ్చి యీమెను రక్షించిరి. మెడ కీమె తగిలించుకొన్నతీగ త్రాడు దీయుటకైన నాకు జేతులు వచ్చినవికావు. నాయొడలు నేనెరుగను. దైవానుగ్రహమున నెట్లో బ్రతికినది."

"అయ్యో ! ఉరిపెట్టుకొన్నదా ? అయ్యో ! ప్రాణసఖీ ! ఎంతపని చేసితివమ్మా ! నీవు లేనియెడల సంసార మసారము. మధ్యమ లోకము దీపరహితము. గజము జీర్ణారణ్యము. మానవుల నేత్ర నిర్మాణము నిష్ఫలము. మాకు మరణమే శరణము. లోకమును శోక మగ్నముజేసెదవా ? మన్మథుని గర్వహీనుజేసెదవా ? నీకింత సాహసము గూడునా ! నావంటి నెచ్చెలులు నీకెందరో లభింతురు. నాకొరకై ప్రాణము విడువదగునా ?" యని యామె సాహసమును గర్హించి మల్లిక తన ప్రయాణ విశేషంబుల జెప్పి వారిని ప్రొద్దు పోవువరకు వలరించెను. ఆమాటలు వినుచు జంద్రిక మెల్లగ నిద్ర వోయెను.

అనంతరము కర్పూరమంజరి మల్లికను దనకు మిక్కిలి దగ్గరగ రమ్మని పిలిచి యిట్లనియె — "మల్లికా ! నిన్ను జూచి కొన్ని

మాసములే యయినను జిరకాలమునుండి చూడనట్లు కన్నులు వాడి పోయినవే. నిన్ను జూడగా నా ప్రాణము లేచివచ్చినది. హృదయ ముప్పొంగినది. మనస్సు సంతోషమున బట్టజాలకున్నది. కన [illegible] తీరినది. నీవొక్కతెవైనను వేయిమంది చుట్టములు వచ్చినట్లు [illegible] ఇంతకు కార్యసిద్ధియైనదా లేక నీ ప్రయాణమునకు దేహశ్రమమాత్రమే ఫలమా?" అని పలుక స్నేహస్నిగ్ధ భాషణముల కుల్లిక మారల నచ్చెలి కిట్లనియె—"సఖీ! నీకు నాయెడ జిన్ననాటనుండియు నిట్టి ప్రేమమె గలదు. అట్లు నీవనుకొనుటకు నీసౌజన్యమే కారణముగాని నాయందలి గుణవిశేషముగాదు. తొందరపెట్టుకొనకు. కార్యసిద్ధి కొంతవరకైనది. నా ప్రయాణము వ్యర్థముగాలేదు. బహుశ్రమలుపడి నేనుజ్జయినిజేరి వేడుక చెలికానితోగూడి వెన్నెలలో ముచ్చట లాడుచున్న మకరందుని జూడ మగవేసముతో వెళ్ళితిని మగవేస మేల ధరింపవలెనందువో? మహాత్ముడైన మకరందుడు పరస్త్రీలతో మాటలాడడు, జవ్వనుల మొగమైన జూడడు. కావున నాగుణరత్నా కరుని మగవేసముననె జూచుట మంచిదని యట్లు చేసితిని. నీహృదయ మాతనియందు లగ్నమైనమాట విన్నవించితిని. అతడును నీనిమిత్తమె పరితపించుచుండెనని వేడుక చెలికాడగు చంద్రహాసునివలన దరువాత వింటిని. కాని యతడు మీతండ్రిపై నాడి వెడలియున్నాడు. మునుపే మీతండ్రి పిల్లను దన కొల్లకయున్నాడు. ఇప్పు డీకసిమీద మీయయ్య యలుక నూరురెట్లు హెచ్చును. కావున సుఖసుఖాన మీతండ్రి నిన్నతని కియ్యడు. ఇందుకు దైవమే స్వయముగా దౌత్యము వహింపవలెనుగాని మనుష్యులవలనగాదు. పరమేశ్వరు డఘటనఘటనా సమర్థుడు."

అదివిని కర్పూరమంజరి—"ప్రియసఖీ! నీపలుకులలో గొంత యాస యున్నది. కొంత యాసలేదు. అతడు నాయం దనురక్తుడై యుండుటంజేసి యాశాబంధము తెగకయున్నది. మాయయ్యకు విరోధి యగుటంజేసి వెంటనే నిరాశ యంకురించుచున్నది. ఆశా

నిరాశల నడుమ నామనం బూగాడుచున్నది. ఈ కలహ మెట్లు పరిణమించునో తెలియదు, అందు మాకరందునకు మరణమే సంభవించు నేని నామనోరథము లాతనితో మంటగలియును గదా! లేక పోరి తంబున మాయయ్య కడతేరునేని దండ్రిం జంపినవాని నెట్లు చేపట్ట గలను! దైవమొక్కడే యిందు సాయము చేయదగినవాడు. నేను గౌరీ సేవానిరతురాల నగుదునేని భగవతి కాత్యాయని నామనోరథ మీడేర్చుగాక!" యని తన మనోవేదన చెలికత్తె కెరిగించి రేయి చాల గడచుటచే నిట్టూర్పు విడుచుచు బండుకొని కన్నుమూసెను. మల్లిక మార్గాయాసముచే మిక్కిలి యలసియుండు కతన బడినదే పాటుగా గాఢనిద్ర సుఖమనుభవించెను.

ఇరువది తొమ్మిదవ ప్రకరణము

ప్రభాత మయ్యెను. తీర్థయాత్రలు సేవింప నరిగిన దండపాణి రాకపోవుటం జేసి చిత్రభానుడు విషణ్ణహృదయుడై యుండెను. వజ్రపాణి యంతకుమున్న రెండు మూడు సారులు తన యన్న యెందుండెనని చిత్రభాను నడుగ నతడు కార్యాంతరంబుల దేశాంతరంబుల కరిగెనని యుత్తరము చెప్పెనే కాని యథార్థము వచింపనే లేదు. అన్నరాక దవ్వయినకొలది వజ్రపాణి కనుమానము హెచ్చెను, అతని మనంబు పరిపరి విధంబులం బోయెను. ఏమహారాజు నొద్దకైన జిత్రభానుడు వానిని రాయబారిగా బంప నారాజు వాని యసువు లపహరించి యుండునా? మార్గమాధ్యమున జోర కిరాతాది భయంబున మ్రంది యుండునా? రోగపీడితుడై దేహత్యాగము చేసియుండునా? వైరాగ్యంబున సన్న్యసించియుండునా?" యని వజ్రపాణి పలుతెరంగుల నూహించుచు నిదమిద్ధమని నిశ్చయము చేయలేక యానాడుదయమున జిత్రభానుని సందర్శించి తన సోదరుని విషయమున దనకుగల సందియముల నెరిగించి నిశ్చయవార్త దెలుపుమని వేడెను, చిత్రభానుడు

వాని సంశయముల బాప నత్తరి యథార్థమంతయు జెప్పి యిట్లనియె— "నీ అన్ననుగూర్చి నీ వెంత బెంగగొంటివో నేనును నంత బెంగగొని యున్నవాఁడ. అతఁడు లేకపోవుటచే నా సేనాముఖము తిలకహీనమై యున్నది. నా కుడిచేయి పడిపోయినట్లున్నది. మాళవ రాజసైన్యములు పెచ్చుపెరిగి యున్నవి. అతఁడు లేఁడన్నమాట వారికి దెలిసి కాబోలు గర్వోన్మత్తులై వారు సంచరించుచున్నారు. నీవు మేటి మొనగాఁడవు. మహాశూరుఁడవు నని నే నెరుఁగుదును. అయినను నతనికి నీవు నీవతనికి దోడైనయెడల మాళవ సైన్యంబు లేగావు—మహేంద్ర సైన్యంబులైనను దైన్యంబు నొందక మానవు. నీవొంటిగాఁడ వైతివని నేను విచారించుచున్నాను. నేనొంటిరెక్కతోనున్న పక్షివలె నున్నాను. నీవు మీయన్నకొరకై బెంగపెట్టుకొనకుము. ఈ యుద్ధమైన వెంటనే కరటక పింగళులను గాశీ హరిద్వార బదరీ నారాయణాది క్షేత్రములకంపి మీయన్న నిమిత్తమై వెదకింతము. చిత్రభానుఁడే మీయన్న యనుకొనుము."

వజ్రపాణికా పలుకులంత దుఃఖోపశమనము జేయకపోయినను సంశయనివృత్తి జేసినందున నాతని మనస్సు కొంత ప్రశాంతిఁ జెందెను. ఆమరునాఁడు యుద్ధముసేయుట కిరువురు నిశ్చయించుకొనిరి. ఉభయ సైన్యంబుల భేరీఝాంకరణంబులు దెసల మారుమ్రోగెను. ఉభయ సేనలలోని బంట్లకు నుత్సాహము మిక్కుటమై యుండెను గజ బృంహితంబులు, హయహేషితంబులు, రథనేమిధ్వనులు, పదాతుల ఉత్సాహరసభరిత వచనములు మిన్నుముట్టెను. ఆనాటిరేయి నాప్రక్క జిత్రభానుఁడు వజ్రపాణి మొదలగువారును నీప్రక్క మకరందుఁడు, కంఠీరవదేవుఁడు మున్నగువారును దమ దమ నెలవుల నుచితస్థానముల నిలిచి పిరికితనము పటాపంచలై పోవునట్లు—వీరరసము మనంబుల నిండియుండునట్లు గద్యంబులకు సైనికులం బురికొల్పుచుండిరి

అంతలో దెల్లవారెను. ఉభయుల మనంబుల నెలకొన్న క్రోధాగ్నివలె భానుమండలము గానబడియెను. ఆ క్రోధాగ్ని

మంటలోయున దొలిపంజకెంజాయ దెసల నలముకొనెను. మంట లెగసినతోడనే నంతరించు పొగచందంబున మించు క్రమక్రమంబుగ నదృశ్యమయ్యెను. సైన్యంబులు మేనం బూసికొన్న వీరగంధముల చందంబున లేయెండలు వ్యాపింప దొడగెను. రణదుందుభులు మొరసి సన్నసేయ నుభయ సేనలు తలపడెను ఏనుంగుల నేనుంగులు దాకెను. అశ్వికు లాశ్వికులం దలపడిరి. పదాతులు పదాతులం గలిసి పోరాడిరి. సాయంకాలమువఱకు గయ్యము ఘోరముగా జరిగెను. ఒకమారు జయము వారికి జేకూరినట్లు మరియొకసారి వీరికి జేకూరినట్లు దోచెను.

కంఠీరవదేవుడు కంఠీరవంబట్లు పోరాడి యపరాహ్ణంబున వజ్రపాణి ప్రయుక్తమైన వాలుటమ్మున దెగటారి నేలంగూలె. అతి డిల్లిన కొంతసేపటికి జిత్రభానుండు ప్రయోగించిన కరకుటమ్మున మకరందునకు గాయము తగుల నతడు మూర్ఛిల్లె. చికిత్సకొఱకు పరిజనులు స్కంధావారమునకు వానిం గొనిపోయిరి. మదపుటేనుగు మీద మకరందుడు కనబడకపోయినతోడనే పరసైన్యంబులు మకరందుడు మ్రండెనని కోలాహలముచేసి సంతోషసూచకముగా రణదుందుభులు మ్రోయించిరి. భద్రసేనుడు తన మిత్రునకు ప్రమాదకరమైన గాయంబు తగిలెనేమో యని శంకించి చికిత్సకులచేత వ్రణపట్టికలు వేయించి సమయోచితమైన యుపచారంబులు చేయించుటకు వెంటనే శిబిరంబున కరిగెను.

పరసైన్యంబుల కోలాహలంబులు విని మాళవసైన్యంబులు భీతిల్లి పలాయనము సేయజొచ్చెను. తెలివివచ్చినతోడనే తనగాయము నైన లెక్కసేయక జోటజోటగారు క్రొన్నెత్తురు సోనలతో మకరందుడు మరల నశ్వము నెక్కి యెలుగెత్తి కయ్యమునకు దన సైన్యంబుల బురికొల్పెగాని వంచినతల యెత్తక భటులు పోయిన పోకం బోయిరి. విజయలక్ష్మి చిత్రభానునిం జేపట్టెను. పరసైన్యంబులు మాళవులం దరిమి తరిమి కత్తుల నరికియు, బల్లెములం బొడిచియు, నమ్ముల నేసియు, గదలం జరిమియు నాశనము చేయజొచ్చెను.

మకరందుడు ధైర్యము విడువక రణముఖంబున నిలువ భద్రసేనుడు మరికొందరు భటులు వాని కపాయంబు శంకించి బలిమిని గుఱ్ఱ మెక్కించి యావలకు దీసికొనిపోయిరి. గాయములకు జికిత్స చేయబడలేదు. నెత్తురోడిక గట్టి పారుచుండెను. దాహముచే నాల్క యిగుర్చుకొనిపోవుచున్నను వెనుక పగవారు తరుముచున్న కతమున మంచితీర్థము త్రాగుటకయిన నవకాశము లేకపోయెను. నెత్తురు మిక్కిలి మేననుండి పోవుటచే నతడు దుర్బలుడై సోలిపోవజొచ్చె. భద్రసేను డాతని గుఱ్ఱముమీదనే యెక్కి వానిం దన రొమ్మునకుం జేరవైచుకొని పట్టుకొనియుండెను. అశ్వము సుశిక్షితమైన దగుటచే యజమాను నవస్థ నెరిగి మిక్కిలి వేగమున బరుగెత్తజొచ్చెను. శిబిరము విడిచి కొంతదూరము వారు పరుగెత్తి యొక చిన్న పల్లియం జేరిరి. అప్పటికి సాయంకాల మగుటచే శత్రువులకు వీరిజాడ తెలియలేదు. కావున వారు మిక్కిలి వేగమున ముందుకు సాగిపోయిరి. భద్రసేనుడు మకరందుని మెల్లగా దోడ్కొనిపోయి వ్రణచికిత్సకు డా గ్రామమున నున్నాడా యని యడిగి తెలిసికొని గ్రామీణు లొక మంగలివానిం జూప వానిచే నారేయి యా రాకొమరునకు దగు చికిత్సలు చేయించెను.

మకరందునకు దీవ్రమైన జ్వరము వచ్చెను. కలత నిద్దురయే గాని గాఢమగు నిద్దుర పట్టలేదు. నాలుగైదు సారులు దాహము త్రాగెను. పెక్కుసారులు పలవరించెను. అందొకసారి "కర్పూరమంజరీ! ఎంతకాలమునకు గనబడితివి!" అని నిదురలోనే మందహాస పురస్సరముగా బలికెను. వెంటవచ్చిన నలుగురు సేవకులు మార్గమధ్యమున శత్రుబాణ ప్రహారముల నీల్గుటచే వాని కంగరక్ష సేయవలసిన వాడు భద్రసేను డొక్కడే యయ్యెను.

ఎంతదూరము పోయినను మకరందుని జాడలు పొడకట్టమి మకరందుం బట్టుకొనుటకై వెడలిన చిన్న బలగము వెనుకకు దిరిగి వచ్చి పరిసరంబున నున్న పల్లియల శోధింపదొడగెను. గాయము

తగిలిన మూడవనాడు మంగలి కట్టువిప్పి వుండు మానుదలపట్టిన దనియు ప్రాణాపాయము లేదనియు జెప్పెను. అదివిని మకరందు డిట్లనియె—" భద్రసేనుడా! సంగ్రామున గాయము దగిలి నేను మూర్ఛిల్లినప్పుడు నన్నక్కడ నుండనీయక నీవు నన్ను శిబిరమునకుం గొనిపోయి మిక్కిలి తప్పుజేసితివి. మన సేనలు పలాయనము లగు చున్నప్పుడు గాయము లెక్కచేయక యశ్వారూఢుడనై నేను మరల సమరరంగమునకు వచ్చినప్పుడు నీవు నన్నక్కడ నిలువ నీయక పగతురు పట్టుకొందురని భయపడి యిటు తీసికొని వచ్చితివి. నీ విట్లు చేయని పక్షమున నేనీ పాటికి మృతినొంది వీరస్వర్గమునం బ్రాతకాఫునై యుందునుగదా! నాకట్టి గౌరవము గలుగనీయక పోతివి. నా ప్రాణరక్షణమే చూచుకొంటివి గాని దీనికన్న వేయి మడుంగు లధికమైన నా ప్రతిష్ఠారక్షణము జూడవయితివి. నీ యుద్దేశము మంచిదయినను నీ కార్యము శ్లాఘాపాత్రము గాదు. రణ ముఖంబున క్షత్రియుడు మడమ తిరుగక వెనుకంజ యిడక పగరతో బోరవలయు. లేదా తనకై ప్రాణంబుల నర్పించిన వీరయోధ సహస్ర మధ్యమున దానుంబడి ప్రాణములు విడిచి కదనరంగ మలంక రింపవలయు. అట్టి పుత్రునివలననే తల్లి వీరమాత యగును. అట్టి మగనివలన భార్య వీరపత్ని యగును. నామరణము కన్న మకరం దుడు పందయై పోలికలను విడిచి పారెనని లోకులు చెప్పుకొందు రేమో యనుసరికి నే నెంతయు భయపడుచున్నాడ. ప్రాణాపాయము లేదని చికిత్సకుడు చెప్పినందుకు నాకు సంతసము లేదు."

అనవుడు భద్రసేనుడు—" మిత్రుడా! 'జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి' యను నార్యోక్తి వినవే? బ్రతికియుండిన నెన్నో శుభములు గాన వచ్చు. ఎందరో పగతుర గెలువవచ్చు ఎన్నో విజయములం బడయవచ్చు. ఎంతో యశోధనము నార్జింపవచ్చు. ఊరక మృతి నొందిన నేమి ప్రయోజనము? 'శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధన' మ్మనుమాట వినవె? నిన్నెరిగినవా రెవ్వరు నిన్ను బిరికిపందయని

యధిక్షేపింపరు. సమరములో నీవు మహాద్భుతముగ బనిసేయలేదే! అదిగాక సమరమును నీయంతట నీవు విడిచిరాలేదు. నీవు సొమ్మసిల్లినప్పుడు దుర్బలుడవైనప్పుడు నిన్ను బలిమిం దోడ్కొని వచ్చితిమి. గాయము మానినవెనుక కాయము దృఢమయినవెనుక నీవు మరలం బగతురపై బని గెలువవచ్చు." అని యక్కుమారుని సమాశ్వాసించెను.

మకరందు నిమిత్త మన్వేషించుచున్న సైనికుల నాయకుడు ప్రసేనుడు నాటి యుదయముననె యాపల్లియ జొచ్చి గ్రామాధికారులం బిలిపించి మకరందుని జాడలు తెలియునా యని యడిగెను. నిజముగా వారతనిని జూడకపోవుటచే దా మేమియు నెరుగనట్లు చెప్పిరి. అతడది నమ్మక ప్రతియిల్లు శోధింపుమని సైనికుల కానతిచ్చెను. ఇచ్చినదే చాలునని దుండగులయిన యా సైనికుల వంటయిండ్లనక పడకగదులనక యటకలనక దొడ్లనక తోటలనక యెల్ల తావుల వెదకి యంగనల నవమానించి తమకు గావలసిన పదార్థముల నెల్ల జెప్పియు జెప్పకయు దీసికొనిపోయిరి.

అట్లు వెదకుచు నిల్లిల్లు దిరుగుచుండ నొక మంగలి యింటిలో గంబళిపరచిన నులక మంచముపై బండుకొన్న యొక పురుషుడు వానిప్రక్కం దాటియాకుల చాపపై గూర్చున్న యొక్క పురుషుడు సైనికుల కగపడిరి. ఆ మంగలి గుడిసెలో వారు దీపముల యట్లు వెలుగుచుండిరి. ఇద్దరు సుందరపురుషులే. ఇద్దరు విశాలనేత్రులే. ఇద్దరు మనోహర వర్చస్కులే. ఇరువురు నాజానుబాహులే. ఇరువురు స్ఫురద్రూపులే. అగుటచే మాళవ రాజనందనుడు వారిలో నొకడై యుండునని ప్రసేను డూహించి మంచముపై బండుకొన్న పురుషునిం జూచి నీ పేరేమని యడిగెను. "నా పేరు మకరందు" డని యతడుత్తరము చెప్పెను.

వెంటనే భద్రసేనుడు లేచి—"అయ్యా! మకరందు డతడు గాడు. నా పేరు మకరందుడు" అని పలికెను. "నిజము చెప్పుడు.

ఇందెవ్వఁడు మకరందుఁడు ?" అని మరల నతఁడడిగెను, "నేనే మకరందుఁడ. నేనే సుదర్శన నందనుఁడన" ని మకరందుఁడు వెండియు నుత్తరమిచ్చెను "అతఁడు కాఁడు. నేనే మాళవ రాజనందనుఁడ" ని భద్రసేనుఁడు బదులు చెప్పెను. "మిత్రుఁడా! అబద్ధమాడకుము" అని మకరందుఁడును, "మిత్రుఁడా! అసత్యము పలుకకుము" అని భద్రసేనుఁడును నొండొరులం గర్హించుకొనుచు మాటలాడిరి "అతఁడు మాతండ్రి మంత్రికుమారుఁడైన భద్రసేనుఁడు. నేను మకరందుఁడన" ని మరల నాతఁడు బలికెను. "అయ్యా! అతఁడు నామిత్రుఁడు భద్రసేనుఁడు. నేనే మకరందుఁడన" ని వెండియు భద్రసేనుఁడు వక్కాణించెను.

వారిసంభాషణము ప్రసేనునకును, సైనికులకును, చికిత్సకుఁడగు మంగలికిని, నచ్చట గుమిగూడిన గ్రామీణులకును మహాశ్చర్యము గలిగించెను. అత్తరి ప్రసేనుఁ డిట్లనియె—"ఆహా! మీచరిత్రము మిక్కిలి చిత్రముగానున్నది. ఎవ్వఁడు రాజనందనుఁడో యెవఁడు వాని మిత్రుఁడో తెలియుటలేదు. మీరు మాకు శత్రువులైనను మీయుదార భావమును మేము ప్రశంసింపక తప్పదు. ఇందు మంత్రినందనుఁడు తన స్వామికుమారుని ప్రాణమునుగాచి తన ప్రాణము పగర కప్పగింపఁ దలఁచుచున్నాఁడు. ఓహో! అతని చరిత్రము మిక్కిలి శ్లాఘ్యము. రాజనందనుఁడు తన మేను దాచుకొనక తనకొరకై నిష్కారణముగా దన మిత్రుఁ డేల పోవలెనని యథార్థము చెప్పుచున్నాఁడు. మంత్రి నందనుఁడు బొంకుట పరోపకారార్థము, రాజనందనుఁడు సత్యము పలుకుట పరోపకారార్థము. వీరిం గన్న తల్లిదండ్రులు ధన్యులు వీరి జన్మలు చరితార్థములు. అయినను మాకు బగతురగుటచే వీరినిరువుర నేనిప్పుడు బంధించి మా రాజుకడకు గొనిపోక తప్పదు. ఓహో! క్షాత్రధర్మము నిష్కరుణముగదా! నేనన్యథా వర్తింతునేని నా చేతులతో నాకంఠము గోసికొన్నవాఁడ నగుదును. అయ్యా! మీరిరువురు లెండు. నా వెంట రండు."

అనవుడు భద్రసేనుడు ప్రసేనునిం జూచి—"అయ్యా! మీరు నూరుగురున్నారు. మేమిద్దరమున్నాము. నీవామూకకు మొనగాడవు. నీవొక్కడ నాయుధముఁబూని మాతోఁబోరి మమ్ము గెలిచి యటమీఁద మమ్ము బంధించి తీసికొనిపొమ్ము. లేదా మమ్ము జంపుము. అంతియ కాని క్షత్రియవంశమునంబుట్టి మీ వెంట బందెరదొడ్డికిఁబోవు పశువులవలె మిన్నక వత్తుమె?" యని వీరరస ముట్టిపడునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. నావుడు ప్రసేనుడు—"నీమిత్రుని రమ్మను. నీవు కాదు" అని వచియింప మకరందుడు చివాలున మంచమునుండి లేచి—"వద్దు. వద్దు. నీగాయము ప్రమాదకర మగున" ని వెనుక భద్రసేనుడు వాదించి వారించుచున్నను వినక ప్రక్కనున్న ఖడ్గము దీసికొని—"వీరుడా! నీమాటయే చెల్లుఁగాక!" యని ప్రసేనుని యెట్టయెదుట నిలిచెను.

భద్రసేనుడు వానిని వారింప బహువిధ ప్రయత్నముల జేసె గాని గాయపడినవానిని సులభముగా గెలువవచ్చునని నీచమతితో బ్రసేనుడు వానినే గోరుకొనుటచేతను మకరందుడు లేనియుత్సాహము దెచ్చుకొని సమరసన్నద్ధుడగుటచేతను, భద్రసేనుడు చేయునది లేక కను లప్పగించి చూడవలసి వచ్చెను. అప్పుడు ప్రసేనునకు మకరందునకు భయంకరమగు ఖడ్గయుద్ధము జరిగెను.

ఖడ్గముల పరస్పర సంఘట్టనమువలన జనించిన విస్ఫులింగములు ప్రసేన మకరందుల నేత్రగోళములనుండి వెలువడు క్రోధాగ్ని విస్ఫులింగములతో వియ్యమొందెను. ప్రసేనుడు భీషణ భాషణంబులతో మాళవరాజనందనుని బలుసారు లధిక్షేపించెనుగాని యతడు వాటికి దన కటుకత్తిపోటులచేతనే గాని మాటలచేత బ్రత్యుత్తర మియ్య లేదు. ప్రేక్షకులు మహాశ్చర్యముతో నా ద్వంద్వయుద్ధము దిలకింప జొచ్చిరి. వెనుకటి గాయముచేత రక్తక్షయము జెందిన తన చెలికాని కే సమయమున నెట్టి యపాయము సంభవించునోయని భద్రసేనుని గుండె కడు భయంబున గొట్టుకొనుచుండెను. ఎట్టకేలకు నూతనముగా

గర్వ్యమునకు దలపడిన ప్రసేనునికన్న మహాయుద్ధ పరిశ్రాంతుడై గాయమునజిక్కి ప్రసక్తియున్న మకరందుడే మిన్నయని యెల్లవారికిం దోచెను.

ప్రసేనుడు పరిశ్రాంతు డయ్యెను. మకరందుని ఖడ్గప్రహారమున నాతడు చేయి తెగి నేలంబడెను. మకరందుడును మేన ముచ్చెమటలు గ్రమ్మ పరిశ్రాంతుడై నేల జదికిలంబడెను. అప్పుడు ప్రసేనుని బంటులు తమ నాయకుడు నేలం గూలుట జూచి సైపక హుమ్మని యుంకించి మకరందుని మీదికి దుమికిరి. తోడనే భద్రసేనుడు యొరలో నుండి తన కరవాల మూడబెరికి యమమ్మ్రాకరపై బడి ముందుకువచ్చిన యేవురుబంట్లను నరికి తక్కిన వారిపయిబడెను. వెంటనే వారు వాని యెదుట నిలువలేక గాలికెగిరిపోవు దూదిపింజలచందమున నలుదెసకుం బరువెత్తిరి.

చూపరులు మకరందుని యొక్కయు, భద్రసేనుని యొక్కయు సౌజన్యంబును, సౌహార్దంబును, విక్రమంబును వేనోళ్ళం గొనియాడిరి. అప్పుడు భద్రసేనుడు తా మచ్చోటనుండుట క్షేమంబు గాదని మిత్రునకు దెలిపి ముందుగా నయ్యూరు విడిచి పరిసరంబుననున్న యడవికిం జని యటమీద దమ కర్తవ్యమును విచారింపజొచ్చిరి.

ముప్పదియవ ప్రకరణము

అరవిందాదేవి నర్మద గాఢనిద్రలో నున్నప్పుడు కావలివాండ్రకుం దెలియకుండ నిజవాసంబు విడిచి నడిరేయి యెందేనిం జనియెనని చెప్పబడియెగదా! అంతఃపుర మెన్నడు విడిచి యెరుగని యో సుకుమారి, యసూర్యంపశ్యయైన యా మహారాజ్ఞి, మేడనెక్కిన నలసిపోవు నా మెలతమిన్న, పెలుగుల యెలుంగుల విని కలంగు నయ్యాదిర్భేశ్వరి, మహాటవులలో నెండయనక గొండయనక మిట్టయనక పల్లమనక వెనుదిరిగిచూడక యాహారంబు వర్జించి యే మృగంబులైన

మఱియాకలి దీర్చుకొనుటకయి తన్ను మ్రింగిన బాగుండునని యే పాపమయిన గరచినమేలని యే సెలయేటి నయిన గొట్టుకొని పోయిన యుక్తమనుచు నడచిపోవజొచ్చెను. ముండ్లు గ్రుచ్చుకొనుటచే నామె పాదములు పుండ్లయ్యెను. పొదలకుం దొలగక వానిం దాకిపోవుటచే మేను గీచుకొనిపోయి నెత్తురు లోడుచుండెను. ఎండలో నడచుటచే నడుగులు పొడపొడ జొక్కెను. శిరోజములు మొగమున వీపున జెల్లాచెదరై పడియుండెను.

మూడవనాడు మధ్యాహ్నము రెండుజాముల వేళ నామె దుర్భరముగా నున్న తన జీవితమును దుదముట్టింపవలె నని సంకల్పించి యొక యేటియొద్దు జేరి వస్త్రము బిగించి కట్టుకొని సూర్యునికి నమస్కారములు చేసి యెత్తుగానున్నచోటు జూచుకొని యటనుండి గుభాలున నయ్యేటినీటదుమికెను. దుమికి రెండు మునుకలువైచెను. రెండవ మునుకవైచి తేలునప్పటికి నామె శిరస్సు కాషాయాంబర ధారియగు నొకబిక్షువు చేతంబట్టి శిరోజములు గ్రహించి యవ్వలి కీడ్చెను. కడుపునిండ నీరుండుటచే నామెకు సరిగా స్మారకము లేదు. ఆ బిక్షువు తన శిష్యుని సాయమున నామె నొకచెట్టుక్రింద బడవైచి సమయోచితోపచారముల జేసి నీరు గ్రక్కించెను. అంతట నామెకు దెలివి వచ్చెను. పిమ్మట నాభిక్షు వామెను జూచి యట్టి యాత్మహత్యకు గారణమేమని యడిగి యామె పూర్వవృత్తాంతమును గూర్చి ప్రశ్నించెను. ఆమె కొంతసేపు ప్రత్యుత్తరము జెప్పుట కిష్టపడక మౌనముద్రవహించి యగ్గురుశిష్యులు ప్రశ్నలనియెడు ముండ్లు మాటిమాటికి గ్రుచ్చుటచే సహింపక యెట్టకేల కిట్లనియె—

"అయ్యా! మీరు నాకు బరమశత్రువులుగాని మిత్రులుగారు. నామనంబు నతిదారుణంబుగా బాధించుచున్న దుర్వార వేదననుండి నేను విముక్తి నొందుటకు సాధన మేర్పరచుకొన నది సాగనీయక నాకు మీరు మహాపకారము జేసితిరి. మీకిందువలన బాపమే కాని పుణ్యము లేదు పుత్రశోక జ్వరపీడితనైన నాకు జల్లని యా నదీ

జలములు సుఖప్రదాయకములగును. కావున నిప్పుడైన నన్నందు బోవనిండు! ఈప్రాణములమీఁద నాకాశ లేదు. గర్భమందున్న విషము క్రక్కువరకు నరుడు బాధపడునట్లు నేనీప్రాణములు పోఁగొట్టుకొను వరకు నతి బాధపడుచున్నాను. ప్రాణత్యాగమే నాకు సుఖము. శరీర విసర్జనమే నామనోవేదనమునకు జికిత్స, కావున నాయం దనుగ్రహ ముంచి నన్ను జావనిండు!"

అని వేఁడుకొన నాభిక్షువు లక్కజంపడి—"తల్లీ! మేము భిక్షువులము, బౌద్ధులము, జీవహింసకు బరాఙ్ముఖులము. చూచిచూచి నిన్ను జావనిత్తుమే? నీకు మరణమే విధింపబడినయెడల మాకంట బడక పోయియుందువు. మేము తక్షశిలకు బోవుచున్నాము. అక్కడ వేనవేలు యోగిను లున్నారు. నిన్నక్కడికి మేము గొంపోదుము. మా వెంటరమ్ము. భగవానుడైన శాక్యసింహుని ధర్మంబులువిని నీకిష్టమైన పక్షమున వాని ననుసరించి దుఃఖసాగరము నీదగలవు. నీవైఖరి జూడ మహారాజాంతఃపురవాసినివలె గానబడుచున్నావు. నీకిష్టమగునేని నీచరిత్రము మాకు జెప్పుము" అని పలికిరి. అప్పు డామె తన వృత్తాంత మంతయు వారి కెఱిగింప వారు కాశ్మీర మహా రాజపత్నియు బాంచాల రాజనందనయు నైన యాదేవికి బ్రాప్తించిన దురవస్థకు నంతేని చురపిల్లి యతిగౌరవంబున గడు నాదరంబున నింతింత యనరాని వినయంబున నామె కుపచారంబులు సల్పి నెమ్మ నంబున ధైర్యము పురికొల్పి యాత్మహత్య మహాపాతకమని దానిపై రోత బుట్టించి తక్షశిలం జేర్చిరి. అక్కడ నుపనిషద్రహస్య పరిజ్ఞాతలై వైదిక మతావలంబకులైన సన్యాసులను, శాస్త్రాధ్యయనముల నిమిత్తమైవచ్చి విద్యలం గరచుచున్న బ్రహ్మచారులను, దమ్మపదము, త్రిపిటకము, హీనాయానము, మహాయానము మొదలగు బౌద్ధగ్రంథ పఠనంబులచే ధన్యులై, విశాలములగు విహారములందు విడిసియున్న బౌద్ధభిక్షువులను, పరమనిష్ఠాగరిష్ఠలై బ్రహ్మచర్యవ్రత దీక్షాపర తంత్రలై యగ్నిశిఖలవలె బవిత్రలైన భిక్షుణీజనమును జూచి సంతసించి యా భిక్షుణీ సమూహముతోఁ గలిసి కాలక్షేపము జేయుచుండెను.

అట్లు శక్తివర్మ సింగపుంగొదమలవంటి రాకొమరుల దీసికొని కాశ్మీర గాంధార దేశముల సరిహద్దులం జేరునప్పటికి జండుడు నిరంతరములైన ప్రయాణంబులం జేసి వారిం గలిసికొనెను. గాంధార దేశపు సరిహద్దులం బాలించు వీరసేనుడు లోకోత్తర లావణ్య విశేషంబులుగల రాకొమరుల నెమ్మొగములు జూచి వారు సామాన్యులు కారని గ్రహించి వారిని రావించి వారి చరిత్రము లడిగి శక్తివర్మ ముఖమున నంతయు దెలిసి జాలినొంది యతిస్నేహంబున వారిం గారవించి రాజకుమారులకుం దగిన యాతిథ్యంబుల జేయించి యందలము లెక్కించి చండునకు శక్తివర్మకు నశ్వములనిచ్చి యిట్లనియె- "మా మహారాజుగారు భాగ్యవర్ధనుడు సత్పురుషుడు. మీ చరిత్రము విన్న జాలినొంది మీకు సాయము జేయును. ఆయనకుం గొడుకులు లేరు. సౌదామిని యను కూతురు గలదు. పదునాలుగేండ్ల ప్రాయము గలది. మిక్కిలి చక్కనిది. తగిన వరుని సంపాదింపలేక యాయన మేరమీరిన విచారము నొందుచున్నాడు. అందుచే నాయనకు మీ రాక పరమసంతోష జనకమై యుండును. కావున మీరీ వాహనంబు లెక్కి యచ్చోటికిం జనుడు. నేనును మీ రాక వారికి ముందుగా దెలియబరచెద."

అనవుడు శక్తివర్మ మహాప్రసాదమని వాని మన్నన నంగీకరించి కృతజ్ఞత దెలిపి బాలకులం దోడ్కొని గాంధారమునకు జని యెను. గాంధారనాయకు డగు భాగ్యవర్ధనుడు వీరసేనుని జాబు చూచుకొని సంతసించి రాజకుమారులకు నెదురుకోలు సల్పి తోడుకొని రమ్మని తన యమాత్యు నంపి వారు తన యంతికమున కరుదెంచినపిదప వారిని కౌగలించుకొని యెంతయు సన్మానించి సంపంగి నూనెతో రాకొమరులకు దలయంటించి యమూల్యవస్త్రాలంకారముల నలంకరింపజేసి యభ్యంతర మందిరంబున విడియంజేసెను. చండ శక్తివర్మరకును దగిన గౌరవంబు సలిపెను. ఆ రేయి కుమారులవలన శక్తివర్మవలన మంచుమలకడనున్న కొండకోటలో జరిగిన దారుణ

వృత్తాంతమంతయు విని భాగ్యవర్ధనుడు వాని మంత్రులు మహాదుఃఖపరవశులై దాని నాపుకొనలేక బాలకు లక్కుఁజేర్చి చిత్రభానుని దౌర్జన్యమును వేయితెరంగుల గర్హించి యక్కిరాతునకు భగవంతుడు దగిన దండనము చేయుడేయని మొక్కపెట్టున బలికిరి. బాలకులం జూచినది మొదలుకొని భాగ్యవర్ధనుడు వారియెడ నత్యంత స్నేహంబు గలిగి విక్రమసేనునకు దన గారాబు కూతురగు సౌదామిని నిచ్చి పెండ్లి చేయవలెననియు దన తమ్ముని కూతురైన చిత్రరేఖను హర్షవర్ధనునకిచ్చి వివాహము సేయవలెననియు నిశ్చయించి జ్యేష్ఠుని గాశ్మీర సింహాసనమున గూర్చుండ బెట్టవలెనని సంకల్పించెను. తన మనోనిశ్చయమును మంత్రులకు సేనాపతులకు రహస్యముగ జెప్పి దండయాత్రా సన్నాహమును జేయింపుమని ఆనతిచ్చెను. ఆనతిచ్చుటయే తడవుగా రాజకార్య పరతంత్రులగు మంత్రులు గజతురగ పదాతి సైన్యంబుల నాయత్తము సేయజొచ్చిరి.

గాంధార రాజాంతఃపురమున రాజకుమారులు సకల సౌఖ్యముల ననుభవించుచున్నను దల్లి జాడ తమకు దమజాడ తల్లికి దెలియక పోవుటచే నెల్లయపుడు మాతృవియోగ దుఃఖమున గ్రుక్కుచుండిరి. ఆమె జాడ నరయుటకై నిపుణులగు వేగులవాండ్ర బంపుమని భాగ్యవర్ధనునిం బ్రార్థించిరి. అతడు వారి యభీష్టప్రకారము జేసెను.

మాధవసేనుడు మహేంద్రదేవుని బలములు పరాజయము నొందినతోడనే తాను పరాజితుడై మహేంద్రదేవునితోడ బాంచాలపురమున కరిగి యపజయమువలన నిర్విణ్ణుడై యున్న ఆ ముదుసలి ఱేనికి ధైర్యము గొలిపి యుత్సాహము పుట్టునట్లు పూర్వరాజుల చరిత్రంబులు పురాణగాథలు జెప్పి జయము తప్పక సేకూరునని నమ్మికపుట్ట బలికెను. అతడును మాధవసేనుని దనకు హితోపదేశకునిగా నేర్పరచుకొని రాజభక్తి శూన్యులైన నియోగుల దొలగించి స్వామిభక్తియుక్తుల నధికారములందు నియోగించి మరల సమర సన్నాహము జేయింప జొచ్చెను. ఈసారి యుద్ధములో

జయప్రదమైన చేకూరవలయు లేదా, తన ప్రాణములైన సమరరంగమున కర్పింపవలెననియు మాధవసేనుడు నిశ్చయించుకొని యతడు దృఢ ప్రయత్నము చేయజొచ్చెను,

అట రత్నసేనుడు మాళవరాజసైన్యము లోడిపోయి నానా ముఖంబులకుం బరుగులెత్తుటజూచి మరల సేనం గూడగట్టుటకు బహు ప్రయత్నముల గావించెను. అతని ప్రయత్నము లరణ్యరోదనము లయ్యెను. అతని మనస్సు పరాజయమువలన జనించిన పరాభవమునను దనకొడుకు రాజుకొడుకుం గానబడమి బొడమిన విషాదమువల్లను మిక్కిలి దుఃఖనిలయమై యుండెను. "నన్ను నమ్మి నాసామర్థ్యమందు విశ్వాసము గలిగి తనకొడుకున కేయపాయము రాకుండ నేను జేయగలనని మనోనిశ్చయము గలిగి సేనల నావశముజేసి పంపినందుకు నేనెంత చేసితిని! పోనీ, జయాపజయములు దైవికములు. వాటి కేమి? మరియొకసారి గెలువవచ్చు ననుకొందము. అతడు తన కుమారుని నాకప్పగించె. చంద్రప్రభాదేవి పంచప్రాణము లాతని మీదనె పెట్టుకొనియుండు. ఆ తలిదండ్రులు నాకొడుకేడని యడిగిన నేమిచెప్పుదును? ఇంక మాభద్రసేనునిమాట నేనేమనుకొందును? పరమమిత్రులైన యక్కుమారు లిరువురు సమరమున మడిసి యుందురా? పగతురచే జిక్కియుందురా? ఏమిగతి! ఏమైననేమి? నేను మాళవంబున కరిగి సుదర్శనునిగాంచి దండయాత్రా విషయము లాతనికి జెప్పి సమాశ్వాసించి మరల యుద్ధసన్నాహము జేయించెదను. ఈ పరాభవ వ్రణము విజయంబను నౌషధంబునంగాని కుదురదు" అని రత్నసేనుడు తనలో వితర్కించి యోడ నడిసముద్రమున బగిలినప్పుడు దాని చెక్క నొకదానిం బట్టుకొని సాగర మీది ప్రాణములు దక్కించుకొను బాటసారివోలె నాతడు హతశేషమైన సేనం గూర్చుకొని యుజ్జయినీ నగర సమీపమునకుం బోయెను. పోవునప్పటికి మాళవదేశస్థితి యెట్లుండవలెనో యట్లుండెను.

మగటిమి నెరపగల సైనికులందరు గాశ్మీరదేశముపై దండు విడియుటకు బోయినందున విదర్భ రాజసైన్యంబులు గట్టిగోళ్ళములు

లేని తలుపులు గలయింట సులభముగ జొచ్చినట్లు లాహారశూన్యమై కృశించియున్నవాని మేన రోగములు దూరినట్లు మాళవముజొచ్చి యానాయాసమున నిలిచియున్న యల్పసైన్యముల నోడించి రాజధాని నాక్రమించుకొని సుదర్శనునిం బారద్రోలి కోటలో విడిసెను.

సుదర్శనుడు సకళత్రముగ సపరివారముగ ఘూర్జరదేశము జొచ్చి యారాజు తనకు బూర్వమిత్రు డగుటచే వాని కతిథియై వాని సాయమున మరల మాళవరాజ్యముపై దండు విడియవలయునని ప్రయత్నము సేయుచుండెను.

రత్నసేనుడా వృత్తాంతమంతయువిని విధి కాశ్మీరరాజు కుటుంబమున కేగాక మాళవరాజు కుటుంబమునకు గూడ విముఖుడై యుండుట దెలిసికొని రాజధానికిం బోవక తనవెంటనున్న యల్పపరివారముతో ఘూర్జరదేశమునకుంజని యారాజున కాశ్రయుడై దీనుడై యున్న సుదర్శనుంగాంచి దండయాత్రా పర్యవసానము జెప్పి మకరంద భద్రసేనుల జాడలు తెలియలేదని విన్నవించెను. పుత్రవియోగము రాజ్యభ్రంశముకన్న నానరపాలున కధిక సంతాపము గలిగించెను. ఎల్లదేశములందు వానిజాడలు భద్రసేనుని వార్తలు దెలిసికొనుటకై సమర్థులగు పురుషులను బంపుమని యతడానతిచ్చెను. నిజపుత్ర వియోగముచే గుందుచున్నను రత్నసేనుడు మాళవ రాజ్యసింహాసనమునందు సుదర్శనుని మరల బ్రతిష్ఠించుటయే ప్రధానకర్తవ్యముగా జేసికొని ఘూర్ధవనాయకుని యనుగ్రహమునకు బాత్రమై సేనల ప్రోగుచేయుటలోను దదితర సన్నాహము జేయుటలోను శక్యమైన కృషి చేయుచుండెను.

మకరందుడు సమరమున బరాజితుడై గాయపడినాడని కర్ణాకర్ణిగవిని కర్పూరమంజరి మితిలేని విషాదమునొంది నిద్రాహారంబులు వర్జించి అతని నిమిత్తము పరితపింపజొచ్చెను. ప్రసేనుడు కడతేరినతోడనే భయభ్రాంతులై పారివచ్చిన హతశేషసైనికులు చిత్రభానున కా వృత్తాంత మెరిగించుచుండ జాటుననుండి విని మల్లిక

పరుగుపరుగున గర్పూరమంజరికడకు బోయి సఖీ! నీకు ప్రియమెరి గించెదన" నని యెను. "ఓసీ! మరణమునకు సిద్ధముగా నున్నదానికి ప్రియమేమున్నదే?" యని యామె విసుగుతో బలికెను. "సఖీ! అమంగళము నోట రానీయకుము. మకరందుడు సుఖముగా నున్నాడు. గాయము కుదిరినదట. అది కుదురుటయే గాదు. మన సేనాధిపతులలో నొకడైన ప్రసేనుని ద్వంద్వయుద్ధమున నాకి గూల్చునంతటి బలము గూడ నతనికి గలిగినదట శౌర్యరాశియైన ప్రసేనుడు చచ్చినందుకు మీ తండ్రిగారు చింతిల్లుచున్నారు" అని మల్లిక విన్నవించెను.

అప్పలుకులు కర్ణరంధ్రముల జొచ్చినతోడనే పండుకొనియున్న కర్పూరమంజరి దిగ్గునలేచి పాన్పుపై గూర్చుండి—"మల్లిక! ఏమేమి! ఆయన సుఖముగా నున్నాడా? నిజముగా నాకు ప్రియమెరిగించితివే! ఇదిగో! ఈయుంగరము నీవు పారితోషికముగా గ్రహింపుము. నాకాయన ప్రాణిగ్రహణభాగ్యము లభించినను లభించకపోయినను జీవించియున్నవాడనియు, సుఖముగా నున్నవాడనియు వింటి నదియె చాలు!" నని పలికి కొంత యూరటగలిగి వెండియు—"నెన్నడైన నాతని సందర్శనము జేయు పుణ్యకాలము లభింపజేయుము" ని కాత్యా యనీ దేవిని బ్రార్థించెను. మల్లిక—"యామె కోరిక నెరవేర్పుము" ని భగవతి గారిని దానును వేడుకొని—"సఖీ! తప్పక నీకాతని సమా గమము గలుగునని యెందుచేతనో నాకు గొప్పయాస గలదమ్మా! అందుచేత నీవూరటగలిగి యుండుము" అని ధైర్యము జెప్పెను. "ఓసీ! నీవంతకన్న నేమనియెదవు? నీప్రియసఖ వెంకటిల్లి చిక్కి శల్యమై మృతినొందునను భయమున నీవాశా గుటికలు నాచేత ద్రింగింప జూచుచున్నావు? ఏమైన నగుగాక! మన మేమిజేయ గలము?" అని నిట్టూర్పు విడిచి వెండియు బాన్పుపై బండుకొనెను.

అట్లరణ్యమునందు మకరంద భద్రసేనులు కొంతతడవు వృక్ష చ్ఛాయ జేరి యెటుబోవదగునని సమాలోచనము సేయజొచ్చిరి. అప్పుడు మకరందుడు తన మిత్రుని కట్లనియె—"భద్రసేనా! నేనుజ్జయి

నికి బోజాలను. ఏలయన నేనెంతో మొనగాడనని మహాసైన్యము గూర్చుకొని కాశ్మీరముపై దండువెడలి యుద్ధమునందోడిపోయి గాయపడి పందనై రణరంగము విడిచి పారిపోయి యిప్పుడేముఖము బెట్టుకొని యుజ్జయినిం బ్రవేశింతును? నాయందెంతో గౌరవముగల యుజ్జయినీపురవాసుల మొగము లెట్లు చూతును? సిగ్గులేక నాతండ్రి నెట్లు చూతును? నేనాయన కడుపు చెడబుట్టితిని. నాజననమువలన బవిత్రమైన మాళవ రాజవంశమునకు గళంకము గలిగినది. చంద్రప్రభాదేవి వీరమాత యగుటకు మారుగా భీరుమాతయైనది. కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణము నాకు సంప్రాప్తింపకపోవుటయే మేలయ్యె. నావంటిపందను బెండ్లి చేసికొన్న పక్షమున నామె వీరపత్నిగాక భీరుపత్నియై సాటి రాజకన్యకలలో దలవంచుకొనవలసి యుండును. హేమచంద్రుని తనయులకు సాయముజేసి వారి నుద్ధరింపవలెననివచ్చి నేనింత జేసితినిగదా! ఆబిడ్డలేమైరో తెలియదు. ఛీ! నాబ్రతుకేల? మిత్రుడా! నేనింక నింటికిరాను. భగవానుడైన బుద్ధదేవుని కపిలవస్తు నగరమున కరిగి భిక్షువునై యుండెద. లేదా భిక్షుక సహస్రముగల తక్షశిలకుజని వారి శిష్యుడనై జ్ఞానసంపాదనము జేసెద. పరాభవాగ్ని దగ్ధమగుచున్న నామనస్సున కింతకన్న దారి పొడకట్టుటలేదు."

అధైర్య ద్యోతకములైన యాతని వచనముల నాలకించి భద్రసేనుడు నవ్వి—"మిత్రమా వజ్రము మెత్తపడినది. అగ్ని వేడిం గోల్పోయినది. ఏమి! యీవిచిత్రము! నీకింత యధైర్యము గలుగ నేల? యుద్ధములు జూదములవంటివి. రణముల జయాపజయములు జూదమందలి జయాపజయములవంటివి. ఎట్లు నెక్కుడువాడే పడెను వాడు. భారతయుద్ధమున బాండవులు కౌరవులచే నెన్నిసారులు భంగపడలేదు? కాన యెట్టకేలకు వారు గెలువలేదే! శ్రీమన్నారాయణుని యవతారమైన కృష్ణుడు జరాసంధునిచే బలుసారులు కయ్యమున నోడిపోయి యెట్టకేలకు వానిని భీమార్జున సహాయంబున సంహరింపలేదే! కావున నొకసారి యోడితివని వీరుడు సిగ్గుపడి సమర

పరాఙ్ముఖుఁడు కాఁగూడదు, నరుఁడు కార్యసిద్ధికై యాజన్మాంతము ప్రయత్నించుచుండవలసినదే. అధైర్యము మానవుని వెలుతురునుండి తీసికొనిపోయి గాఢాంధకారమున బడవేయును. ధైర్యమను తెప్ప విపత్సముద్రముల నీదుటకు సాధనము. ధైర్యమువంటి మిత్రము మరియొకటి లేదు. ఏమిత్రమును విడిచినను భయము లేదు కాని ధైర్య మిత్రమును విడిచితిమా చెడిపోదుము. కావున వైరాగ్యమును విడిచి మీ వియోగమునకై దల్లడిల్లుచుండు తల్లిదండ్రులను సందర్శించి దుఃఖోపశమనము జేయుము. మరల మహోత్సాహము జేసి కాశ్మీరముపై దండువిడిసి చిత్రభానునిం గెలువుము. జయమువలన గలిగెడు మహాయశస్సు నేటి పరాభవ కళంకమును గప్పిపుచ్చగలదు. లెమ్ము! లెమ్ము!" అని యుత్సాహ రసపూరితమైన పలుకులు పలికెను. అప్పలుకులు విని మకరందుఁడు—"మిత్రుఁడా! పరాభవంబను మేఘపటలముచేత నిండుగ నాక్రమింపఁబడి నామనస్సు జ్ఞానతేజముం గోల్పోయి యుండుటచే నట్లంటి. నీపలుకులు యుక్తియుక్తములై యున్నవి. నీవు చెప్పినట్లు చేసెద కాని మార్గాయాసమున నేను మిక్కిలి డస్సినాఁడ. త్రాగుటకించుక మంచినీరు దొరకిన సేదదేరి పయనము సేయఁగలుగుదు. అది ఈ నట్టడవిలో నెట్లు లభించు?" నని నిట్టూర్పు విడిచి చెట్టునీడం బండుకొనియెను. "మిత్రుఁడా! భయపడకు. అడవులో నేరులు, వాగులు, చెరువులు నుండకపోవు. సమీపమున నెందైనా జలాశయమున్నదేమో యరసి యుండిన దెచ్చెద. ఈ నీడను విశ్రమింపుము" అని పలికి తోడనే యాతఁడు జలము నన్వేషింప బైలుదేరెను.

అమితమైన యాయాసమున నలసియున్న కతమున మకరందుఁడను మహీరుహచ్ఛాయను బండుకొనినతోడనే నిద్రపట్టెను. నిద్ర సుఖమెఱుఁగదన్న సామెత నిజముగదా! చంద్రశాలలలో దాసదాసీ విలాసినీ జనములు వట్టివేళ్ళ వీవనల విసర మెత్తని హంసతూలికా తల్పంబులపై బవ్వళించు మహారాజకుమారుఁడు నట్టడవిలో జెట్టునీడ

పట్టినేల బండుకొన్నను సుఖనిద్రపట్టెను. భద్రసేనుడు వనంబున గొంతదూరము మరిగి మనోహరములైన తామరపూవులతోడను, జల్లని తియ్యనీటితోడను విలసిల్లు నొక్క చెరువుం గనుగొని రాశీభూతమైన భగవంతుని దయారసముగా దానిని భావించి విశాలములైన తామరాకులు దొన్నెలుగా గుట్టి నాలుగు దొన్నెలనిండ నీరునించి మిత్రుని నోరెండిపోవునేమో యను భయమున నతివేగంబున వచ్చి చెట్టుకడ జూచునప్పటికి మకరందుడక్కడ లేకపోయెను. భయము, విస్మయము, సంభ్రమము మనంబున మల్లడిగొన నతడు దాహమున తాగలేక ఏరుకొర కెందైన జనియెనేమో యని శంకించి—"మకరందుడా! మకరందుడా!" యని యెలుగెత్తి పిలిచెను. అప్పలుకుల కుత్తరము లేదు. వెంటనే సందియములు హెచ్చెను. మనస్సు విషాదాక్రాంతమయ్యెను. శరీరమందు జేవ డిందుపడియెను. నిలువలేక చెట్టునకు జేరబడి కూర్చుండి యిట్లు విచారించెను. "ఇతడేమైయుండును? అతిపిపాసావశమున మృతినొందినచో గళేబర మిందుండవలయును గదా? అట్లు కాదు. దుష్టమృగము లేవైన డస్సి బలహీనుడై యున్న యీతని గొనిపోయియుండునా? లేక చోరులో, కిరాతులో వీనిం జంపియుందురా? హా విధీ! ఆబాల్యవర్ధిత స్నేహితులమగు మాకు మహారణ్యమధ్యమున నెడబాటు గలిగించితివే? ఏమి సేయుదును. నెవ్వరి నడుగుదును, నెందుబోదు? ఈయడవులందు వెదకుచు గానబడడేని యుందే శరీరమును విడిచెదన" ని గట్టిగా మదియందు నిర్ణయించుకొనకయె మిత్రు నన్వేషించుటకై పయనము చేసెను.

ముప్పది యొకటవ ప్రకరణము

పట్టినదెల్ల బంగారమైనట్లు చిత్రభానునకు దలపెట్టిన తరువాత జయము తరువాత జయము చేకూరుటచే లోకమున నతనికి గొప్ప ఖ్యాతి గలిగెను. కాశ్మీరదేశ ప్రజలెల్ల మాళవ పాంచాలుర

పరాజయము దెలిసిన తరువాత—"భళి! చిత్రభానుడా భళి!" యని ప్రశంసింప జొచ్చిరి. ఆ విజయములు వాని పూర్వదోషముల మరపింప జొచ్చెను. ప్రజలు విక్రమసేన హర్షవర్ధనుల మాటయే మరచిపోయిరి. అరవిందాదేవి మెచ్చుటనున్నది! యని యడుగువారే తక్కువైరి. రాజభక్తులు, సదాచారులు మాత్రము చిత్రభానుడు సింహాసనము నిమిత్తమై చేసిన దురితములను గర్హించి విక్రమసేన హర్షవర్ధనుల గురించియు దల్లిం గూర్చియు విచారించుచుండిరి. చిత్రభానుని గర్వమునకు మేరలేకపోయెను. అతడు నేలనుండియు నభోవీథిని సంచరించునట్లు వర్తింపజొచ్చెను. దానికిం దగినట్లు రుద్రభట్టు పలు తెరంగుల వాని విక్రమంబుల వినుతింప దొడగెను.

ఒకనాడు వారిరువురు గూర్చుండి మాట్లాడుచుండ ప్రసంగ వశమున రుద్రభట్టిట్లనియె—"రాజా! నా చెప్పిన చొప్పున నీవు రాజవైతివిగదా! మహేంద్రదేవుడోడె. మాళవసైన్యమోడె. మకరందుడు కథావశేషుడయ్యె. సుదర్శనుడు రాజ్యహీనుడయ్యె. నీ ప్రతాపాగ్నికి బగతుర దళములు మిడుతలై పోయినవి. భరతఖండమునందు నేటికాలమున నిన్ను మించిన రాజులు లేరు. రామరంతిదేవ మహాభిష మాంధాతృ ప్రముఖులగు రాజన్యులతోడ సమానుడవైతివి. నీయశోలతలు హిమాలయము మొదలుకొని రామసేతువు వరకుగల భారతవర్షమంతట నలముకొన్నవి. అనేక మహీపాలురు నీసఖ్యము నపేక్షించుచున్నారు. రత్నగర్భలవంటి భూములుగల మాళవ పాంచాల దేశంబులు నీపాదాక్రాంతములై యున్నవి. రాజులు నీయాన బూలదండవలె శిరంబున ధరించుచున్నారు. రాజన్య మకుట మాణిక్య కాంతులు నీపాదపద్మములకు నీరాజనము లెట్టు కాలము సంప్రాప్తించినది. కష్టములు గట్టెక్కినవి. ఇంక నీవు పట్టాభిషేకము జేసికొమ్ము. తద్విషయిక ప్రయత్నము జేయించెద. నీవనుజ్ఞ నిత్తువేని దానికిం దగు సుముహూర్తము నిర్ణయించి వలయు పనులం ప్రారంభించెద" అని పలుక జిత్రభానుడు—"పట్టాభిషేకమున కెంత

తొందరయేమి! ఎప్పుడో చేసుకొనవచ్చును. మాళవ పాంచాలురు మరల వత్తురేమో చూడవలయునుగదా!" యని బసులు చెప్పెను.

"మాళవ పాంచాలురు మరల వచ్చుటా! చచ్చినవాడు మరల బ్రతుకడు. పగిలినకుండ మరల యతుకుకొనదు. నేల నొరిగిననీరు మరల నెత్తుట సాధ్యమా? మహేంద్రదేవుడు శతవృద్ధుడు. రాజ్యవృక్షమునకు జీడపురుగులు పట్టినవి. మాళవుడు బౌద్ధుడు. నాస్తికుడు. పరమేశ్వరుడు నాస్తికుల దల యెత్తనిచ్చునా? ఆ నాస్తికులలో నగ్రగణ్యుడవైన నీచేత భక్తవత్సలుడగు పరమేశ్వరుడు లోకద్రోహులగు బౌద్ధులను నాశనము జేయింప దలచినాడు. కాని యీ సందర్భమున నిన్నొకవర మడిగెద. అది యేదన క్రొత్తగా జయింపబడి మన యధీన మయిన మాళవదేశమునకు నీ కుమారుని విజయసేనుని రాజుగాను నన్నాతని మంత్రిగాను నీవు నియోగింపవలయునని నా కోరిక. ఈ ముద్దు చెల్లింపుము. ఈ వేడుకోలు ననుగ్రహింపుము. ఈవర మొసంగుదువేని మున్ను నష్టమైన నా ప్రతిష్ఠ మరల ప్రతిష్ఠింపబడును. సుదర్శనుడు చేసిన పరాభవమువలన నేను తొల్లి పూవు లమ్మిన యూరిలో గట్టలమ్మితిని. నీ యనుగ్రహ మున్నపక్షమున వెండియు గట్టలమ్మిన యూరులో బూవులమ్మెద. పూవు లమ్ముటే కాదు. ఉజ్జయినీ పట్టణమును పంగలమునం బెట్టి వేయించెద. బౌద్ధవిహారముల నెల్ల నేలమట్టము జేయించెద. వాటి తావున శివాలయముల నిర్మించెద. నాస్తికాధముడయిన సుదర్శనుని నివాసమువలన నపవిత్రములయిన యా యంతఃపురములు, మేడలు, మిద్దెలు బరశురామప్రీతి గావించి నిర్మూలించి యచ్చట ముండ్లకంపలు వేయించి జిల్లేడు మొలకల నాటించెద. అంతేగాదు సుదర్శనుడు నన్ను నిండుకొలువుకూటములో బరాభవించి దేశభ్రష్టుని జేసినాడు. సభాభవనముందుండియు నన్ను బురస్కరించుకొని యొక్కమాటయిన నాడక యూరకుండిన సభాసదుల నందర బుద్ధివచ్చునట్లు తగురీతి దండించెద. అదియునుగాక పలుమారు నాతోడ నాస్తిక్యమును గూర్చియు

వేదప్రామాణ్యాదుల గూర్చియు, వాదులుసల్పి రాజు వారిపక్షమున నున్న కతమున వారి బలమున ననోన్నడించి యుపహసించిన దేవసింహుడు, హిరణ్యమిత్రుడు సత్యమిహిరుడు మొదలగు మహావాధముల నాస్తిక బుద్ధుల బౌద్ధపాంసనుల బంధు లొలిచినటుల మేనితోళ్ళ నొలిపించియు బ్రతికియుండగాని గడ్డివాములలో బెట్టి కాల్పించియు జెరుకుగ్రలట్లు గానుగలలో వైచి యాడించియు, నానాహింసల పాలుజేసి చిరకాలంబునుండి నా మనంబున మండుచున్న క్రోధాగ్నిని వారి నెత్తురువలన జల్లార్చుకొనియెద, కేసరియును నమాత్యు నొక్కనే రక్షించెద. అతండెప్పటికిని నా పక్షమువాడే. మొన్న జరిగిన కయ్యంబునగూడ నాతడే వైదర్భుల కాయువుపట్లు చెప్పి కోట మనవారి యధీనము జేసినాడట ! ఇదియె నీవు నాకు జేయవలసిన మహోపకారము.” అని తీవ్రముగా రుద్రభట్టు విన్నవింప జిత్రభానుడు చిరునవ్వునవ్వి—“మహాత్మా ! చిరకాలమునుండి మీ మనఃపేటికలో నడగియుండిన క్రోధసర్పము నేడు లేచి పడగ విప్పి యాడుచున్నదే. ఇంత దనుక రాజుచున్న క్రోధాగ్ని నేడు మండుచున్నది. ఈ శాంతమూర్తిలో నింత దారుణమైన క్రోధానల మెట్లడగి యున్నదో యెరుంగకున్నాను. మీరు మహానుభావులగుటచే నింద్రియములు మీ యధీనములు. క్రోధాదుల నడంపగలరు, ఇచ్చవచ్చినప్పుడు ప్రజ్వలింపజేయగలరు. అట్లే మీ కోరికప్రకారము జేసెద. ముందుగా నేనును వజ్రపాణియు, మాళవమునకరిగి యచ్చటి పరిస్థితుల స్వయముగా దెలిసికొని దేశ మధీనము జేసికొని మరలివత్తుము. వచ్చినతరువాత నాపట్టాభిషేక మైనవెనుక విజయసేనుని, మిమ్ము మాళవమున కంపెద. మీరు నాకు జేసిన మహోపకారములకు నేనీపాటి చిన్నపని మీకొరకై చేయుట యబ్బురమా ? మీరడిగినది మిక్కిలి తక్కువకోరిక, సద్బ్రాహ్మణు లగుటచే మీరు నిస్పృహులు అశ్వము లడిగితిరా ? యాందోళిక లడిగితిరా ? గజము లడిగితిరా ? కాంచనము లడిగితిరా ! హారము లడిగితిరా ? యగ్రహారము

లడిగితిరా? ఈపాటి చిన్నకోరిక తీర్పనియెడల నాజన్మమేల? ఈ కోరిక యేగాదు. రాజ్యమంతయు మీపాదములకడ సమర్పించెద. రాజ్యమే కాదు—ప్రాణములైన నిచ్చెద" అని కృతజ్ఞతా పూర్వకముగా సంభాషించి వరమిచ్చినట్లు మాటయిచ్చెను.

ఆతని వినయంబునకు కృతజ్ఞతకు జాల సంతసించి రుద్రభట్టు— "రాజా! బూడిదబూసికొని సికా్క—విగుడ్డలు గట్టుకొని పండ్లు, పాలు, దిని తపంబు జేసికొను పరమవైదికునకు నాకు సత్వములేల, యాందోళికలేల, హారములేల, యగ్రహారములేల, అవి యాగర్భశ్రీమంతులై భగవంతునివలన ప్రజాపాలనాధికారము జన్మతోడనే వహించిన మీవంటి ప్రభువులకు విధినిర్ణీతములు, కృష్ణాజినములు, దర్భాసనములు, రుద్రాక్షములు, జటాజూటములు మొదలయినవి మా నిమిత్తము నిర్మింపబడినవి. ఆశలు జయించినవారు బ్రాహ్మణులుగదా! అసంతుష్టిగల బ్రాహ్మణుడు సంతుష్టిగల క్షత్రియుడు చెడుదురని వినలేదా? రాజా! ఇంక నీ పట్టాభిషేకప్రయత్నము జేయించెద. సామంత రాజులకును సాటిమేటి నృపులకును నభిషేకమహోత్సవమునకు రమ్మని సగౌరవంబుగా నాహ్వానముల బంపించెద, సింధువు, సరస్వతి, భాగీరథి యమున మొదలగు పవిత్రనదీనదంబుల జలములు స్వాధ్యాయవేత్తలయిన బ్రాహ్మణోత్తములచేత దెప్పించెద. ప్రతి దేవాలయమున నీ యభ్యుదయము నిమిత్తమై యభిషేకముల జేయించెద, నగరమందంతటను సూర్యరశ్మి గనబడకుండ బందిళ్ళువేయించి యరటికంబముల నాటించి తోరణముల గట్టించి వీధివీధులయందు శృంగారలక్ష్మి ఘల్లుఘల్లు మని తాండవనృత్యము సలుపునట్లు—దేవేంద్రుడు తన వీటికన్న నిది యందముగా నున్నదని వేయికన్నుల దెరచి చూచి వెరగుపడునట్లు—పుర మలంకరించెద, దేశమందున్న భూసురోత్తముల నందర రావించెద, సంతర్పణముల సమారాధనముల జేయించెద, భూరిదక్షిణలచే వారిని దనివి నొందించెద. బ్రాహ్మణాశీర్వాదములతోడను, ప్రజల యానందధ్వనులతోడను, మంగళతూర్యారావం

బులతోడను, వారవిలాసినీ గానధ్యానములతోడను, భూనభోంతరములు నిండునట్లు—దశదిశలు మారు మ్రోయునట్లు—గగనము బీటలువారునట్లు—మహేంద్రుడు నన్నుమించిన భూమండలాఖండలుడు వీడెవడురా నూతనముగా వచ్చెనని గుండెలు పీచుపీచుమన బెదరి బెదరి చూచునట్లు—చూపరు నీపురము కలియుగ వైకుంఠమని యానందించునట్లు—నీకీర్తి యాచంద్రతారార్కము భూమిపై నిలుచునట్లు—మహోత్సవము జేయించెద జూడు" అని యుత్సాహ రసము వెల్లివిరియ బలికెను. చిత్రభానుడు రుద్రభట్టుం జూచి ముసిముసి నవ్వులు నవ్వి తల యూచెను.

అనంతరము వజ్రపాణి వచ్చుటయు నతనిని జయముల విషయమై ప్రశంసించి పట్టాభిషేకానంతరము నాపచ్చని పందిళ్ళలోనే కర్పూరమంజరి నిచ్చి వివాహము జేయించునట్లు జెప్పి పంచెను. వజ్రపాణి యాసన్న వివాహ మహోత్సవమున కుపయోగ్యారుచు బిచ్చిదైన తన యిల్లాలిని బిడ్డలను వివాహమున కడ్డురాకుండ నామె పుట్టినింటికి బంపెను.

ముప్పది రెండవ ప్రకరణము

పూర్వప్రకరణమున వర్ణింపబడిన ప్రసంగము జరిగిన రెండవనాడు చిత్రభానుడు రుద్రభట్టు కోటలో నొక గదిలో గూర్చుండి రాజ్యవ్యవహారములగూర్చి ప్రసంగించుచుండ బదుగురు రాజభటులతోగూడి సుషేణుండను చిన్న సేనాపతి దర్శనాపేక్షియై ద్వారపాలకులచేత దనరాక రేని కెరింగించెను. రావచ్చునని ప్రభువానతీయ నతడు లోని కరిగి జోహారుచేసి యిట్లు విన్నవించెను— "మహాప్రభూ! దేవరవారి పంపున నల్పసేనం దీసికొనిపోయి యొకయడవిలో మాళవ రాజకుమారుడగు మకరందుని బట్టుకొంటిని. అతడు ప్రయాణ ఖేదమున గాబోలు చెట్టునీడను సొమ్మసిల్లి నిద్ర

పోవుచుండె. నిద్రాపరవశుడై యుండగాని శాళ్ళకు జేతులకు సంకెళ్ళు దగిలించి గుడ్డతో నొక డోలికగట్టి యందు వానిం బడవైచి తోడ్తెచ్చితిని. "

అది విని చిత్రభానుడు మహా సంతోషముతో—" ఏడీ! ఆశ్రువాడేడీ?" యని ససంభ్రమముగా బలికెను. " ఆ పాపాత్ముడు పట్టువడినాడా ?" యని రుద్రభట్టరచెను, " స్వామీ! యతడు వీధిలో నున్నాడు. సెలవైనయెడల దోడ్తెచ్చెద " నని సుషేణు డుత్తరము జెప్ప—" తోడ్కొనిరమ్మ " ని రాజు సెలవొసంగ నావలి కరిగి డోలికనుండి మకరందుని ప్రభువు సన్నిధికి నడిపించెను. సంకెళ్ళ బరువున నతడు సరిగా నడువలేక తొట్రుపడుచు రాజసన్నిధిం జేరెను.

వెనుకటి కయ్యమున గలిగిన గాయమువలన రక్తహీనుడై పాలిపోయినవాని—మార్గాయాసమునం బడలి వాడిన పూవుదండయుం బోలె నవసియున్నవాని—శృంఖలాబద్ధములైన కాలుసేతులుగలవాని—నల్లకలువ రేకులకు వన్నెలుదిద్దు విశాల నేత్రములవాని—నవమదనునైన మెచ్చని సోయగమువాని—శరత్కాల చంద్రమండలమునకు సాటియగు నెమ్మొగమువాని—మాళవరాజు కుమారుని గనుంగొని చిత్రభానుడు వాని చెలువంబునకు నచ్చెరువడి—" ఆహా! ఏమి చక్కదనము ? ఏమి యీ ముఖవిలాసము ? ఏమి యీ కన్నులతీరు ? నాజన్మమధ్యమున నేనింత చక్కని రాకొమరునిం జూడలేదు. ఇందుచేతనే మాకర్పూరమంజరి మనస్సు వీనియందు లగ్నమై యున్నది. ప్రాయమునందున్న జవ్వని యీభూలోకమన్మథుని జూచిన పక్షమున వీని బొందునకై యాసింపకుండునా ? ఇట్టి సుకుమారుని—నిట్టి జగన్మోహనాకారుని నేనెట్లు కారాగృహాబద్ధు జేయుదును ? అయినం బగవాడుగదా !" యని తనలో వితర్కించి—" సుషేణా ! ఇతనిని గారాగృహమున బంధింపుము " అని యానతిచ్చెను. " పాము పిల్లను వెంటనే చంపక విడుచుట ధర్మముగాదు. రాజా ! నీయాద సీచిత్తము " అని రుద్రభట్టు చెప్పెను.

"ఓహో! నీవు రుద్రభట్టువు కావా? మాతండ్రిని వంచించి తత్ఫలముగా దేశభ్రష్టుడవై యిందుచేరి యీరాజునకు దుర్బుద్ధులు గరపుచుంటివా? మరణమన్న నాకించుకయు భయములేదు. పాపకర్ముడవైన నీకే మరణభయముగలదు. పుట్టినవాడు గిట్టకమానడు; గిట్టినవాడు పుట్టక మానడు" అని మకరందుడు రుద్రభట్టున కుత్తరము చెప్పెను. అంతలో సేవకులు వానిని మెల్లగా నావలకు దీసికొనిపోయి కారాగృహమున బంధించిరి.

"మల్లికా! నీవేమో చంద్రికతో రహస్యముగా జెప్పుచుంటి వది యేమే? మీప్రసంగములో మకరందు డనుమాట నాచెవిని బడెను. యదార్థము జెప్పవే! అతడేమైనాడే? ప్రాణముతో నున్నాడా? నామీద దయయుంచి చెప్పవే!" యని కర్పూరమంజరి యడుగ మల్లిక యెప్పటికైన నది యామెకు దెలియక మానదని మకరందుడు కారాబద్ధుడైన వార్త యామె కెరిగించెను.

అది విని కర్పూరమంజరి యింతింత యనరాని వంతందగిలి మల్లికం జూచి యిట్లనియె— "ఓసీ! మెత్తని చిగురుటాకుల మెచ్చని యా యడుగులు సంకెళ్ళ నెట్లోర్చునే? ఆ బాహులతికలు శృంఖలాబద్ధములై యెంత నలిగెనో? నిరంతర మంతఃపురవాసము జేయు నాసుకుమారి కారాగృహంబున నెట్లుండగలడే? కటికినేలం బవ్వళింప గలడే? తినుటకు వీలులేని యామోటకూడు నాసుకుమారి తినగలడటే? అయ్యయ్యో! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము! అది యటుండ నాతండ్రి వానిం బ్రతుకనిచ్చునటే? ఆతడొకవేళ బ్రతుకనిచ్చినను క్షుద్రమనస్కుడైన రుద్రభట్టు వానిని వధింపుమని నాతండ్రిం బురికొల్పి కృతకృత్యుడు గాకపోవునే? అయ్యయ్యో! నేనున్నతావుననే వాని కవసానదశ సంప్రాప్తించుచున్నదా?" యని పరిపరిభంగుల విలపింపజొచ్చెను. నాటంగోలె నామె వట్టినేలం బవ్వళింప నారంభించెను. ఆహారము వర్జింప సంకల్పించెను. చెలికత్తెలు బ్రతిమలాడ నించుకించుకదిని యూరకుండును. చెరసాలలో నతడెట్లు కష్టపడుచుండెనో యంతఃపురమందుండియు దాను నట్టికష్ట మనుభవింపవలెనని

సంకల్పించెను. వివాహమైన తరువాత భార్య పతివ్రతయై భర్త
మార్గ మనుసరించుట లోకమం దున్నదిగాని పాణిగ్రహము గాక
మునుపే కామించిన పతితోడిదే లోకమని యాతనికొరకై కష్టములు
పడుట యెందు జూడలేదని చెలికత్తె లామెతో నని యప్పటినుండి
మరల్ప బ్రయత్నించినను నామె మానదయ్యె.

అట మకరందుడు కారాగృహవాసి యయ్యు దన హృదయ
మున గర్పూరమంజరిని నిలుపుకొని యన్నపానాదుల దెచ్చిన పరిచార
కులను గావలివాండ్రను గర్పూరమంజరీ కుశలవార్తల నడుగుచు
నామెంగూర్చియే స్వప్నముల గాంచుచు నామెతో మనస్సమాగమ
సుఖము బడయుచు నామెం గలిసికొనుటకు నుపాయ మేదియైన
లభించునాయని నిరంతరము జింతించుచు గాలము పుచ్చుచుండెను.

మకరందుని జూచినది మొదలుకొని సుదర్శనునిమీద గల
దీర్ఘక్రోధముచేత రుద్రభట్టు మకరందుని జంపింపవలయునని దృఢ
సంకల్పము గలిగియుండెను. వాని చక్కదనము జూచియు, వానిపై
దనకూతున కనురాగముండుటచే వానినివధించిన దనకూతు రేమగునో
యని సందేహము గల్గియు రుద్రభట్టు ప్రేరణచేసినను జిత్రభానుడు
మాళవరాజ నందనుని జంపింపక యూరకుండెను. అందుచే రుద్ర
భట్టుకు మనస్తిమితము లేకపోయెను. త్వరితముగా వానినెట్లు తుద
ముట్టింపవచ్చునని యుపాయములు వెదకుచు నొకనాడు వజ్రపాణిం
బిలిచి యిట్లనియె—"వజ్రపాణీ! నీకొక్క హితోపదేశము జేసెద,
అది నీమనస్సులోనే యుంచుకొమ్ము! చిత్రభానునకైన నిది తెలియ
నియ్యవద్దు. ఈ యుపదేశము నాకడుపులో జన్మించి నీకడుపులో
నస్తమింపవలయు. కర్పూరమంజరిని జిత్రభానుడు నీకిచ్చి వివాహము
సేయదలచినమాట నిజము. కాని కర్పూరమంజరి యీ మకరందుని
వలచినది. నీయం దామెకు లేశమైన ననురాగము లేదు. అనురాగము
లేకపోవుటయేగాదు. నీపేరువిన్న నామెకు దలయేరు. దానికి దోడుగా
వీడిక్కడికి వచ్చుట యనర్థకము. వానిని వెంటనే సంహరింపవలసినదని

చిత్రభానునితో నేను రెండు మూడుసారులు చెప్పితిని. ఎందుచేతనో యతడు సంహరింపక యూరకున్నవాడు. కావున నక్కుమారుని దెగటార్చుమని నీవును బట్టుపట్టి చిత్రభాను నొడంబరవుము. వానిరక్తము కన్నుల జూచినగాని నీవు నిద్రపోకుము. వానిమీద నాకేమియు కోపములేదు. కాని, నీవివాహము నిమిత్తమై నేనీయలమట బొందుచుంటిని. నీవు కర్పూరమంజరి కేలువట్టిననాడు నాకన్నులు చల్లబడును. చిత్రభానుని పట్టాభిషేకముజూచి, నీపాణిగ్రహణ మహోత్సవముజూచి యనంతరము నేను తపంబు జేసికొన హిమాలయమునకరిగెద. ఈ రెండే నాసంకల్పములు. అందు మొదటిది జరిగినట్లే, రెండవదియు జరిగినట్లే గాని వీనిం దెగటార్చిన నిస్సందేహముగా నది జరుగును. కావున నప్పని యతివేగంబున జరుగునట్లు ప్రయత్నింపుము."

ఆ పలుకులు చెవిని బడినతోడనే వజ్రపాణి వజ్రహృదయము నీరైపోయెను. పిమ్మట నతడు కఠిన స్వరముతో రుద్రభట్టున కిట్లనియె—"అయ్యా! కర్పూరమంజరి నన్నే వలచినదని నానిమిత్తమే పరితపించుచున్నదని నానామమే స్మరియించుచున్నదని ప్రధానమైన నాడు నీవేగదా చెప్పితివి. ఆ నోటితోనే యామెకు నాయందనురక్తి లేదని నాపేరువిన్న దలయేరని యెట్లు చెప్పుచుంటివి? ఈ రెండు మాటలలో నేది నిజము?" అని యడిగెను. అడుగుటయు రుద్రభట్టు తన మాటలకుగల పరస్పర వైరుధ్యము మనంబునకుదట్ట నయ్యిక్కట్టు నుండి తప్పించుకొనుటకు వెంటనే యుపాయ మన్వేషించి యిట్లనియె—"ప్రధానమైన దినములలో నాబాలిక యట్లె నిన్ను వలచియుండెను. ఈ నడుమ మకరందుని జూచెనట! చూచినదాదిగా వానికై పరితపించుచున్నదట! పడుచుకన్నెలకు బాగోగులుగలవా? ఎదుటనున్న వాడె పెండ్లికొడుకు. అంతేగాని నామాటలలో వైరుధ్యము లేదు. కావుననే నీమేలుకోరి వెంటనే చెప్పితిని. నాడట్లు నీతో జెప్పితినన్న మాట నాకు జ్ఞాపకము లేదా? కావున నీవు నామీద ననుమానపడక నీకార్యసిద్ధికై పాటుపడుము."

ఆ మాటలు వజ్రపాణికి నచ్చెను. మరునాడావిషయమై చిత్రభానునితో నొక్కి చెప్పవలెనని యతడు సంకల్పించుకొని యింటికి జనెను. అతడు పోవునప్పటికి వాని యుత్తరవారియూరినుండి వచ్చిన యొక సేవకుడు నమస్కరించి యొక జాబు చేతికిచ్చెను. ఆ జాబు తీసికొని యామూలాగ్రముగ జదువుకొని—"హా! దైవమా!" యని నేల గూర్చుండెను, సేవకులు—"స్వామీ! యేమి యాపద వాటిల్లె" నని యడుగ నత డుత్తరము చెప్పక జాబు చేతికిచ్చెను. వారు జాబు చదువుకొని—"అయ్యో! సునందాదేవి యనాత్మదవశమున నూతిలో బడి మరణించెనట! తల్లి లేని యా పిల్లల దుఃఖము వర్ణనాతీతమైనదట! హా! యెంతకష్టము! ఇల్లు కాలిపోయినది, ఇల్లాలు కూలిపోయినది. గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటన్నమాట నిజమైనది" అని విచారింప మొదలిరి. అప్పుడు వజ్రపాణికి దుఃఖముతో గాఢపశ్చాత్తాపము గలిగెను. తన యనాదరమువల్లనే, తన యప్రియ సంభాషణములవల్లనే, తన యజాగ్రత్తవల్లనే యామెకు మనశ్చాంచల్యము గలిగినదనియు నట్లయిన నామె మరణమునకు దానే కారణమనియు భావించి వాపోవజొచ్చెను. ఆ వార్త తెలిసినతోడనే మంత్రులు బంధువులువచ్చి సమయోచిత సంభాషణంబుల నూరడించిరి. వజ్రపాణి మరునా డుదయమున నవ్వార్త జిత్రభానునకు దెలిపి పయనమై యుత్తరవారియూరు జేరి మాతృహీనులైన బిడ్డల నోదార్చి యుత్తర క్రియలు సమాప్తమగువరకు నక్కడనే యుండెను.

ఇల్లాలి మరణవార్త వినినతోడనే యతడు విషాద విపరీత మనస్కుడైనను దినములు గడచినకొలది దృఢచిత్తుడై కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణమునకు మొదటి యాటంకము భార్య మరణముతో దీరినదనియు, మకరందుని వధతో రెండవది గతించిపోవుననియు, దైవము తన కనుకూలుడై యపకార రూపకమైన యుపకారము చేసెననియు భావించి యొకవిధముగా సంతసింప జొచ్చెను,

ముప్పది మూడవ ప్రకరణము

జనకుని క్రూరస్వభావమును, రుద్రభట్టుయొక్క దుష్టవృత్తియు లెస్సగా నెరిగినదగుటచే కర్పూరమంజరి మకరందునకు వారిరువురి వలన నేదే నపాయము వాటిల్లవచ్చునని శంకింప జొచ్చెను. అతనికి బంధమోక్షణము చేయవలెనని మల్లికతో బలుమారు జెప్పుచుండును, ఎన్నివిధంబుల జూచినను శక్యముగాకపోయెను. అందువలన కర్పూరమంజరి మనస్సు తామరాకులోని నీటివలె స్థిమితము లేకయుండెను. మల్లిక కర్పూరమంజరికి మనస్సంతోషమునుగూర్ప మకరందుని చెరనుండి విడిపించుటకై యెన్నో పన్నుగడలు పన్నుచుండెను. అట్టి సమయమున జిత్రభానుడు మృగయాక్రీడ నిమిత్తము రాజధాని విడిచి సపరివారముగా నరణ్యముల కరిగెను. విజయసేనుడు రుద్రభట్టు రాజ్య వ్యాపారముల జూచుటకై నగరమం దుండెను. అత్తరి కర్పూరమంజరి మల్లికం బిలిచి—" ఓసీ ! మాయయ్య వేట కరిగెను, నిన్న సాయంకాల మాయన యభ్యంజన స్నానముచేసి వ్రేలి యుంగరము దీసి యొక పీటపై బెట్టెను. నేటి ప్రాతఃకాలమున వేట కరుగునప్పుడు దానిని దీసికొనుట మరచిపోయెను. అది నాకు దొరికినది. ఆ యుంగు ళీయకము నీకిచ్చెద, మాళవ రాజనందనుని బంధమోక్షణమున కది యుపయోగపడునేమో విచారింపుము. ఇట్టి విషయములలో నీవు మిక్కిలి నిపుణురాలవు. కావున లెస్సగా నాలోచించి మాళవ రాజ కుటుంబము నుద్ధరింపుము, మాతండ్రి రాకమునుపే యీపని జరుగ వలయు. అతడు వచ్చెనా యిక నాసయుండదని నాయభిప్రాయము. మకరందుడు తనమీద గ్రిగట్టి కయ్యమునకు వచ్చెనని యీయన మీద మాయయ్యకు క్రోధము. శత్రువైన సుదర్శనుని సూను డగుటచే రుద్రభట్టునకు ద్వేషము. వజ్రపాణికి నాకతమున వానిపై మత్సరము. కావున నీవగర మతని నగ్నిహోత్రవుం బుంత, ఎంత వేగముగా విమోచనమైన నంతక్షేమము, పాణిగ్రహణమైననుసరే,

కాకపోయినను సరే! ఆ మన్మథ మన్మథుడు బ్రతికినం జాలును. ఇందు నీవు కృతకృత్య వగుదువేని నాకు మహోపకారము జేసినదాన వగుదువు" అని బహువిధముల బ్రతిమాలి చెప్పెను.

"అమ్మా! ఉంగర మిటు దెమ్ము. దీనివలన గార్యసాధన మయ్యెనా మంచిదె. కానియెడల నీయుంగరము నీకు దెచ్చి ఇచ్చెద. ఎట్లయిన నాతని బంధవిముక్తుని జేయవలయుననియె నాసంకల్పము. ఆ సుకుమారుని గారాగృహమున నుంచుట దిరిశనపువ్వు నెండలో వైచుటయని నేనెంతో విచారించుచున్నదానను. నాకే యింత మనోవ్యథ యుండగా నీమనస్సెంత మారుగుచున్నదో చెప్పవలయునా?" యని యంగుళీయకము దీసికొని యారేయి చాలసేపు నిద్రపోవక దాని నుపయోగించువిధము నాలోచింప దొడగెను. ఎట్టకేల కామె కొక యుపాయము పొడకట్టెను. మరునాడుదయమున గర్పూరమంజరిని జూచి—"మీతండ్రి వ్రాసిన లేఖ యేదైనా నీయొద్ద గలదా?" యని యడిగెను.

"మున్ను విదర్భలో నున్నప్పుడు మాయయ్య వ్రాసిన జాబొకటి నాకడ గలదు. అది యెందుకు? కావలసిన నిచ్చెదన" ని యామె బదులు చెప్పెను. "ఎందుకని నీవడుగకు. పనియైనపిదప దాని ప్రయోజనము జెప్పెద, ముందా లేఖ నిటు దెమ్ము." అని ఆమె కడనుండి జాబుం గైకొని రహస్యముగా నొకగదిలో గూర్చుండి యేదో వ్రాసి యేదో పన్నుగడ బన్ని కర్పూరమంజరికడ సెలవు గైకొని యుండే నరిగెను.

సాయంకాల మయ్యెను. ప్రభాకరు డస్తమించెను. జగమునం దెల్లెడ నిండియున్న యజ్ఞానమువలెనే కారుచీకటులు పలుదెసల వ్యాపించెను. చరమాద్రి గ్రుంగిన భానుడు ధరించిన యనంతకోట్యవతారములో యనునట్లు దీపములు ప్రతి గృహంబున నలంకరించెను. సుషేణుడు తన గృహంబున బిడ్డల ముద్దులాడుచు నుండెను. అప్పు డొక సేవకుడు వానిదర్శనము జేసి నమస్కరించి యెట్టయెదుటనిలిచెను.

"నీ వెవ్వడవు ? ఏమి పనిమీఁద వచ్చితివి ?" అని యాతఁ డడుగ నా సేవకు డిట్లనియె—"మహాప్రభూ ! చిత్రభాను మహారాజుగారి సన్నిధి నుండి వచ్చితిని. ఆయన యీ జాబు మీ కిమ్మని నా చేతి కిచ్చె." నని యొక లేఖ చేతి కిచ్చెను. సుషేణుఁడు దీపపు వెలుఁగున దానినిట్లు జదువుకొనెను—

"చిరంజీవియైన సేనాపతి సుషేణునకు కాశ్మీరమహీపాలుఁడు చిత్రభానుఁడు వ్రాసిన శాసనము. మకరందుని తండ్రియగు సుదర్శనునకును, మాకును సంధిజరిగినందునను, సుదర్శనుఁడు మాకు విధేయుఁడై సామంతరాజై ప్రతియేట కప్పముగట్ట నొప్పుకొనినందునను మకరందుని బంధమునుండి మేము విడిపింప నిశ్చయించినారము. కావున నీవీ జాబుఁజూచిన యీ క్షణమే యీ రాకుమారుని చెరనుండి విడిపింప వలసినది. ఇతఁడు మాళవరాజసచివుఁడు. వీని పేరు వినయంధరుఁడు మాకును మాళవరాజునకును వీని ద్వారముననే యుత్తర ప్రత్యుత్తరములు జగుగుచున్నవి. నీకు నమ్మకము కలుగుటకై నా నామాక్షరములుం గల యంగుళీయకము వీని చేతికిచ్చి పంపుచున్నాఁడను. ఇది యానవాలుగా గ్రహించి నీవు వెంటనే వాని విడిపింపవలసినది.

ఇట్లు

కాశ్మీర నాయకుఁడు. చిత్రభానుఁడు."

లేఖ జదువుకొని సుషేణుఁడు ప్రభువుగారి యుంగర మేదియని యడిగెను. తోడనే వినయంధరుఁడు దాని నతని కిచ్చెను. అది పుచ్చుకొని యా సేనాపతి దీపపు వెలుఁగున దానిని బలుమారు శోధించి యది తన ప్రభువుదే యని తెలిసికొని తక్షణమే వినయంధరుని వెంటబెట్టుకొని కారాగృహమున కరిగి తలుపు దెరపించి మకరందుం జూచి "నిన్ను విడువుమని మహారాజుగారి యానయైనది. నీ యిచ్చ వచ్చిన చోటికి బొమ్ము !" అని చెప్పెను. మకరందుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడి పెద్దపులినోట దలయిడి చావకుండ బైకి వచ్చినవాని చందమ్ముగ దన్ను భావించుకొని చిత్రభానుఁడు తన్ను విడిపించుట కేమి

కారణ ముండుననుచు వితర్కించుచు గారాగృహమునుండి వెలుపలి వీథిలోనికి వచ్చెను. అత్తరి వినయంధరుడు వానిం గలిసికొని "దేవా! నేను మీ కాప్తుడను. మీరు నన్నిప్పుడు గుర్తింపలేరు. మీరిప్పుడు బంధవిముక్తు లయినను మీ కపాయము తప్పలేదు. ఇచ్చోటు విడిచి ఈ క్షణమే మీరు వెడలిపోవలయు, నగరము వెలుపల మీ నిమిత్తమై నేను కళ్యాణలక్షణ సంపన్నమై యతివేగవంతమైన యాజానేయ తురంగమును సిద్ధముచేసి యుంచితిని. అచ్చోటనే మీ కాహారము గూడ నేర్పరచితిని. నా వెంటవచ్చి యా యాహారము భుజించి యా యశ్వమెక్కి పయనముజేసి తెల్లవారకమున్న జాలదవ్వరుగవలయు ఎందుకని ప్రశ్నింపక నా చెప్పిన చొప్పున మీరు చేయుడు. కర్పూరమంజరి పాణిగ్రహణమైన తరువాత నేనిట్లు చేయుటకు గారణము లామెవలననే తెలియగలవు." అని విన్నవించెను. అప్పలుకులు విని వెండియు నెట్టి ప్రశ్నముల నడుగక మకరందుడు వినయంధరుని వెంట నరిగి యాహారము భుజించి యా హయము నెక్కి యథేచ్ఛం జనియెను. వినయంధరుడు వానిని సాగనంపి నగరంబు ప్రవేశించెను.

మరునా డుదయమున మల్లిక కర్పూరమంజరిం గలిసికొని మకరందుడు బంధముక్తుడై కడచినరేయి సురక్షితముగా నావలకు బోయెనని విన్నవించెను కర్ణామృతము లయిన యప్పలుకులు విని కర్పూరమంజరి సంతోషమున వికసితముఖియై "సఖీ! నన్ను గాగలించుకొనుము. నీవు మాళవేంద్రునకు పుత్రభిక్షము పెట్టితివే, సఖివన్న నీవే సఖివి. ఆడుదానవన్న నీవే యాడుదానవు. వేయిజన్మలకైన నీ ఋణము దీర్చుకొనగలనటే!" యని కృతజ్ఞతం దెలిపి బహూకరించెను. అప్పుడు వారీ క్రిందివిధముగా మాటలాడిరి.

మల్లిక—అమ్మా! నేను చేసిన దేమున్నది! దైవమనుకూలమైన పక్షమున నెట్టికార్యమైన జుల్కనగా సాధింపవచ్చును. అప్పుడు గుండులు నీటిలో దేలును, ప్రతికూలమైన బెండులు మునుంగును. మన యత్నము నిమిత్తమాత్రము. కార్యసిద్ధి యీశ్వరాయత్తము. ఇంతకు నీవు సంకల్పసిద్ధురాలవు.

కర్పూర — ఓసీ! అతఁ డెట్లు వినుతుఁడయ్యెనో చెప్పవే!

మల్లిక — చెప్పెదనుతే తొందరేమి! ఆతఁడును కొంతసేపు నడంచుకొనుము.

కర్పూర — పోసీ, యుంగర మెక్కడ యున్నదో చెప్పుము.

మల్లిక — ఉంగరము సుషేణుని యొద్దనున్నది.

కర్పూర — అతనియొద్ద కెట్లుపోయినది?

మల్లిక — వినయంధరు డాతని కిచ్చెను.

కర్పూర — వినయంధరు డెవ్వఁడు?

మల్లిక — నీకు నమ్మికనబంటు.

కర్పూర — ఏమిది! నానమ్మికనబంటా? నాకడ నెవ్వఁడైన మగవాఁడు పనిచేయుచున్నాఁడటె? మన కంచుకి జనములోనైన నట్టివాఁ డున్నాఁడా?

మల్లిక — ఉండనీ, లేకపోనీ. అతఁడు నీవంక.

కర్పూర — (కోపముతో) ఓసీ మల్లికా! మద్యపానము జేసితివా? లేక నిన్నేదేని పిశాచ మావహించినదా?

మల్లిక — మహారాజులకు, మహారాజపుత్రికలకు మద్యము సులభముగా లభించునుగాని పేదదానికి నాకెట్లు దొరకును? నేనే పిశాచమునై యెల్లవారి నన్నమునకు, వస్త్రమునకు బీకికొని తినుచుండ నన్నుఁ బేరొక పిశాచ మావహించునా?

కర్పూర — ఈ యసందర్భ ప్రలాపముల జూడ మకరందుడు సురక్షితముగా నటనుండి దాటెనో లేదో యని సందియము గలుగుచున్నది.

మల్లిక — నేను మల్లిక నగుదునో కానో యను విషయమును గూర్చి సందేహపడుచున్నావా?

కర్పూర — నీవు మల్లికవే! సందియములేదు.

మల్లిక — అట్లయిన మకరందుడు దాటిపోవుటలో సందియములేదు.

కర్పూర—ఓసీ! నీవక్రోక్తులు జాణను గట్టిపెట్టి వినయంధరు డెవ్వడో సరిగ జెప్పవే?

మల్లిక—అమ్మా! నాటి జయంధరుడే నేటి వినయుంధరుడు.

కర్పూర—జయంధరు డెవ్వడే? నాకు జ్ఞాపకము లేదు.

మల్లిక—కర్పూరమంజరి పక్షమున నూజ్జయిని కరిగి యామె వలపు మకరందుని కెరిగించినవాడె జయంధరుడు.

కర్పూర—(సంతోషముతో) ఓసీ! నీయిల్లు బంగారంగాను, నీవు మగవేషము దాల్చి వినయుంధరుడని పేరుపెట్టుకొని సుషేణుని వంచించితివా యేమి?

మల్లిక—అమ్మా! నా చేత బగటివేషములు రాత్రివేషములు వేయించి మీ రంతఃపురమున గూర్చుండి మీరు తలపెట్టిన కార్యములందు సిద్ధిగాంచుచుందురు.

కర్పూర—ఓసీ! నీప్రజ్ఞ శ్లాఘాపాత్రమే! నీ వేమహారాజు నొద్దనైన మంత్రిత్వము జేయదగుదువే.

మల్లిక—నీవు మకరందుని జేపట్టి మాళవంబునకు మహారాజ్ఞివైనప్పుడు నీకడ మంత్రిత్వము జేసెదనులే. అప్పుడు మాత్రము నన్ను మరచిపోకుము.

కర్పూర—సఖి! నాశరీరమును నేను మరతునేని నాప్రాణమును నేను మరతునేని నిన్ను మరతును. కాని వక్రసంభాషణము లేకుండ జరిగిన వృత్తాంత మంతయు జెప్పుము.

మల్లిక—అమ్మా! చెప్పుటకేమున్నది? పరిచారికనైనను జదువుట, వ్రాయుట లెస్సగా నేర్చినదాన నగుటచే మకరందుని వెంటనే విడిపింపుమని మీయయ్య వ్రాసినట్లొక జాబు వ్రాసితిని, అక్షరములు మీయయ్య వ్రాసిన యక్షరములవలె నున్నవి.

కర్పూ—గదిలో గూర్చుండి చేసినపని యదియా!

మల్లిక—మరేమి చేసితి ననుకొంటివి? తలుపులు మూసికొని తపము జేసికొంటి ననుకొంటివా? ఆ జాబునకు దోడుగా నుంగరమానవాలు జూపితిని, దానితో నంతపని జరిగినది.

అని తన కావించిన కృషి యంతయు మల్లిక సవిస్తరముగాఁ జెప్పి యామె నానందసముద్రమున ముంచెను.

ముప్పది నాలుగవ ప్రకరణము

అట్లరణ్యమున బ్రియమిత్రునిం గానక భద్రసేనుఁడు పొదలు గుహలు చెరువులు వాగులు మొదలగు సమస్త ప్రదేశములు వెదకి వెదకి వేసారి మకరందుని దశను గూర్చి నిదమిద్ధమని నిర్ణయింపజాలక స్వదేశమున కరుగుట కంతకుముందే యిష్టములేక పాంచాలదేశము నకుంబోయి యటనుండి మిత్రుని జాడ లరయవచ్చునని రాజధానియైన కన్యాకుబ్జమునకు జనెను. చని తనరాక మంత్రుల కెరిగించుటయు వారు మాళవరాజ సచివుఁడైన రత్నసేనుని కొడుకగుటచే వానిని గనుంగొని గారవించిరి. పూర్వపరిచితుఁడగు మాధవసేనుఁడు వాని రాకకు మిక్కిలి సంతసించి మకరందుని జాడ లడిగి తెలియజాలక యెంతేని వగచెను.

మకరందుఁడు నాటి రేయియెల్ల నయ్యుత్తమ తురంగంబు నెక్కి తెలవారునప్పటికి జాలదవ్వరిగి యచ్చట బ్రాతఃకాలకృత్యముల నిర్వర్తించుకొని గుఱ్ఱమునకు మేతవైచి దానికి విశ్రాంతి నొసంగి దాను నొక్కచోట విశ్రమించి మధ్యాహ్నము మరల బయనమై సాయంకాల మగునప్పటికి గాశ్మీరదేశపు బొలిమేర దాటి పాంచాల దేశముం జొచ్చెను. ఒక గ్రామమునం దారాత్రి విశ్రమించి యపాయము గతించినందున స్థిమిత మనస్కుఁడై యాతఁడు మెల్ల మెల్లగా బయనముజేసి తాను మిక్కిలి డస్సిపోకుండ బ్రాణాపాయము దాటించిన గుఱ్ఱము చెడిపోకుండ బయనంబులు సేసి కతిపయ దినంబులకు రాజధానియగు కన్యాకుబ్జము జేరెను. చేరి రాచనగరు ముందట గుఱ్ఱము నిలిపి తన నామధేయాదులు ప్రతిహారివలన మహేంద్ర దేవునకు విన్నవింప నారాజన్యుఁడు మకరందుని దన మందిరమునకు

రావించి సన్మానించి యతనివలన రణమందలి పరాజయమును, దాని వెనుక జరిగిన కారాగృహ నివాసాదులును విని విస్మయమును జాలియు నొంది యచ్చట గొన్ని దినము లుండుమని వేడెను. అట్లుకాక యని బహువిధముల వానిచే సత్కృతుడై యచ్చటనుండి తన మిత్రుడగు భద్రసేను నచ్చటం గలిసికొని కౌగిలించుకొని ఆకస్మికముగా దా నగపడకపోవుట జిత్రభాను ప్రేరితులైన సైనికులు తన్ను బట్టుకొనుటయే కారణమని చెప్పి తన చరిత్ర కథనముచేత వానిం దుఃఖపరవశుం జేసెను.

అంతరంగము గలిసిన మిత్రులు కలిసినప్పుడు గల్గు నానంద మనుభవైకవేద్యమే గాని వర్ణింప నలవిగాదు. అయ్యిరువురు దమ క్షేమవార్తలు దమజాడలు దెలియక దూరపిల్లుచుండు తల్లిదండ్రులకు దెలియజేయింపదగునని మహేంద్రదేవునితో జెప్ప నాతడు విశ్వాసము గల బంట్లనప్పనికై మాళవంబునకు బంపెను. పిమ్మట గొన్నిదినము లచ్చటనుండి కాశ్మీరరాజ్యముపై మరల దండు వెడలవలయునని మహేంద్రదేవునితో జెప్పి మాధవసేనునితోడను, దక్షిణ పాంచాల మంత్రులతోడను, మంతనంబుండి ఆసారి వేరువేరుగాగాక మాళవ పాంచాల సైన్యము లేకమై పోరాటము సల్పిన దప్పక జయంబు సేకూరునని యట్లు చేయునట్లు వారి నొడంబరచిరి. అవ్వల మకరంద భద్రసేనులు పయనమై తమదేశంబునం జనిరి. వారరుగునప్పటికి సుదర్శనుడు రత్నసేనుడు ఘూర్జరంబున నుండిరి. అందుచే వారు రాజధానికిం జనక ఘూర్జరవిషయంబునకుం జని మహారాజాధిరాజై శ్రీమంతుడై పండితులకు గవులకు బీదలకు సాధులకు నాశ్రితులకు నాశ్రయుడై సుగుణరాశియై, భూలోకమందారమైయున్న సుదర్శన మహీపాలుడు కాలవక్రగతిచేత రాజ్యభ్రష్టుడై కుంజరంబు దోమ కుత్తుకం జొచ్చిన తెరంగున దనకన్న నన్నివిధంబుల దక్కువవాడగు ఘూర్జరనరేంద్రుని యింట నతిథియై వానిపంచ నుండవలసి వచ్చినందుకు దద్దయు విచారించి ముందుగా నమ్మహీపాలునిం గనుంగొనిరి.

సుదర్శనుడు తన బిడ్డను, మంత్రిబిడ్డనుంగూడ గౌగిలించుకొని—"నాకు నేడు వేయిరాజ్యములు చేకురినట్లు సంతసించుచున్నాడను. ఇక రాజ్య సంపాదనము సులభము. మీ యాగమనమే శుభాగమనము. ఈదినము సుదినము. దుర్దినములు నేటితో గతించినవి. నాకు చిరమిత్రుడును, సాధుశీలుడునైన ఘూర్జరనాయకుడు సేన నాయత్తము చేసియున్నాడు. ఇక మనమీసేనం గైకొని మనరాజ్యంబు మనము సంపాదింపవలయు" నని చెప్పి మితిమీరిన యానంద మొందెను. రత్నసేనుడు కుమారాగమనముచే నానందపరవశుడయ్యెను. చంద్రప్రభాదేవి మరల వచ్చి తన కంటబడి యడుగులకు మ్రొక్కిన కొడుకును లేవనెత్తి హర్ష బాష్పములచే నాతని మూర్ధము నభిషేకించెను.

సైన్యము దండయాత్రకు దగియుండుటచే మకరందుడు సేనాపతియై ఘూర్జరసైన్యమును మాళవదేశంబునకు దీసికొనిపోయెను. రాజ్య మాక్రమించుకొని యుండిన వైదర్భులకును, మకరందుని నాయకత్వమునను న్న ఘూర్జరులకును, సందడికయ్యము జరిగెను. మాళవేంద్రకుమారుని ప్రతాపాగ్నికి వైదర్భులు శలభములైరి. రాజవాహనుని సేన సంపూర్ణముగా బరాజయమొందెను. హతశేషులు నానాముఖముల బరుగులెత్తిరి. మకరందుని సుదర్శనుని మరల మాళవరాజ్య సింహాసనము నందు బ్రతిష్ఠించెను. రత్నసేనుడు యథాపూర్వకముగ నమాత్యుడయ్యెను. కేసరి రెండవసారియు ద్రోహియై వైదర్భులతోగూడి వారివలన లంచములు గ్రహించి దేశాపకారి యగుటచే వానింబట్టి సుదర్శనుడు కారాగృహంబున నుంచెను. దేశమునం బ్రశాంతిము నెలకొన్నపిదప మకరందుడు కాశ్మీరదేశ దండయాత్రకై సైన్యసన్నాహము జేయుచుండెను.

అటం జిత్రభానుడు వేటనుండి రాజధానికి మరలివచ్చినపిదప సుషేణుడు వానినిదర్శించి "దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకారము మకరందుని విడిచిపుచ్చితి" నని మనవిచేసెను. అదివిని చిత్రభాను డదరిపడి— "ఏమీ! నా యాజ్ఞాప్రకారము మకరందుని విడిచితివా? మూర్ఖుడా!

అనృతములాడి నన్ను వంచించెదవా ?" యని బిట్టులుకతో బలికెను. "దేవా ! శాంతింపుడు ఇదిగో ! మీ జాబు, ఇదే మీ రాణవాలుగా బంపిన యుంగరము." అని సుషేణుడు రెండింటిని జూపెను. "ఎవడీ యుంగరమును దెచ్చినవాడు ?" అని మరల గాండ్రించెను. "ఎవడో వినయంధరుడట! మాళవసచివుడట! మీరు పంపవచ్చినాడట" యని సుషేణుడు బదులుచెప్పెను. అదివిని చిత్రభానుడు త్రాచుబాము వలె నెగిరి పడి—"దురాత్ముఁడెవఁడో మోసము జేసెను. నా యుంగరము నా వ్రేలి నుండి జారిపోయి యుండవచ్చును. అది తీసికొని నా సేవకులు నన్ను వంచించి యుందురు, అంతఃపురమందు నగరమందుగూడ నెందరో ద్రోహులున్నారు, ఆ ద్రోహులలో నీవొకడవై యుండవచ్చును. అయ్యయ్యో! పరమశత్రువు దాటిపోయెనే ! వాడు మనకడ నుండిన సుదర్శనుడు కాశ్మీరమునకు వచ్చునే! ఛీ ! దురాత్మా ! నీమొగము జూడగూడదు. ఇదియంతయు నీవలననే జరిగినది, అతని స్థానమున నిన్నే కారాగృహమునం దుంచెదన" ని రాజభటులం బిలిచి— "చెరలో సుషేణుని బంధింపుము" ని యానతిచ్చెను. నిర్దోషియైన సుషేణుడు నిష్కారణముగా బంధింప బడినందుకు కర్పూరమంజరి మనస్సున మిక్కిలి విచారించెను, చిత్రభానునకు నంతఃపుర సేవకులపై నెంతో యనుమానము గలిగెనుగాని కర్పూరమంజరిపై గలుగలేదు, నిజస్థితి దెలియక పోవుటచే నతఁ డెవ్వరిని దండింపజాలకపోయెను, గంజాయిమత్తుచేత జంబుకుడు చిత్రభానుని ప్రశ్నలకు నసందర్భములైన యుత్తరములు చెప్పుటచే బెత్తముతో నాలుగు దెబ్బలు తినెను.

అట గాంధారవల్లభుఁడైన భాగ్యవర్ధనుడు విక్రమసేనుని గద్దె నెక్కించుటకు నిశ్చయించి కాశ్మీరముపై దాడివెడలుటకు మహా సన్నాహము సేయఁబూని తనకడనున్న శక్తివర్మం జూచి యిట్లనియె— "ఓయీ ! నీవు మాపక్షమున పాంచాలవల్లభుఁడైన మహేంద్ర దేవునికడకు సందేశము గొనిపోవలయు. మహేంద్రదేవుఁడును సమర సన్నాహము చేయుచున్నాడని చారులవలన వినియుంటిని. అతఁడొకసారి

మే మొకసారి వేర్వేరుగా జిత్రభానునిం దాకిన జయము చేకూరక పోవచ్చును. ఉభయ సైన్యంబులు కలిసి యేకముఖముగా బోరిన జయ మవలీలగా జేకూరును. కావున శరత్కాలమున గార్తీకమాసమున శుద్ధపూర్ణిమనాటికి దన సైన్యమును దోడ్కొని కాశ్మీరము బ్రవేశింపుమని యా మహారాజుతో జెప్పుము. ఆనాటికి మనమును గజరథ తురంగాది చతురంగ బలంబులతో నా దేశము బ్రవేశింతము. నాముద్రగల జాబులుగూడ నిచ్చుచున్నాను. ఇది యాషాఢమాసము గదా! వర్షకాల మాసన్నమగుచున్నది. అది యుద్ధమునకు పీలైన సమయముగాదు. నీవు స్వల్పపరివార సమేతుడవై వెంటనే పొమ్ము” అని యానతిచ్చుటయు శక్తివర్మ మహాప్రసాదమని జాబుల నందుకొని మితపరివారముతో బాంచాలమున కరిగి రాజధానిం బ్రవేశించి మహేంద్రదేవుని సందర్శించి సందేశార్థ మెరిగించెను. అతడు సందేశార్థములకు సమ్మతము దెలిపి తన మనుమలు భాగ్యవర్ధనుల చింతనున్న కుశలవార్తవిని మిక్కిలి సంతసించి దౌహిత్రుల ప్రాణములు రక్షించినందుకు శక్తివర్మకు రత్నాభరణములు పారితోషికముగ నిచ్చి గౌరవించెను.

పిమ్మట శక్తివర్మ యా నృపాలునికడ సెలవు గైకొని గాంధారమున కరిగి మహేంద్రదేవుడు సందేశార్థము నంగీకరించెనని విన్నవించెను. మాళవ పాంచాల గాంధార దేశములం దొక్కసారిగా దండయాత్రా ప్రయత్నములు మిక్కిలి త్వరితముతో జరుగజొచ్చెను. కార్తీకమాస శుక్లపక్షమున గాశ్మీరమునకు ససైన్యముగా రావలయునని మహేంద్రదేవుడు సుదర్శనునకు రాయబార మంపెను. అతడు దాని నంగీకరించెను. మాధవసేనుడు శక్తివర్మవలన రాజకుమారుల క్షేమ మెరిగి మువ్వురు రాజులేకమగుటచే దప్పక జిత్రభానుడు కూలిపోవునని నిశ్చయించి—“కార్తీకమాస మెప్పుడువచ్చు. నెప్పుడు సేనలు కాశ్మీరముజొచ్చు. నెప్పుడు చిత్రభానుడు చచ్చున”ని యా శుభదినముల కెదురు చూచుచుండెను.

విద్యాపీఠమైన తక్షశిలలో నేటేట శ్రావణమాసమున గొప్ప విద్యాపరీక్ష జరుగుచుండును. అత్తరి విద్యార్థులు వారు వారు నేర్చిన శాస్త్రములలో బండితులు పరీక్షించి యుక్తులగువారికి విద్యానిధి సాహిత్య చక్రవర్తి వేదాంతకేసరి మొదలగు బిరుదములును మిక్కిలి విలువగల శాలువలును ధనమును బారితోషికములుగా నొసంగబడు చుండును. ఆ విద్యాపీఠమంతయు గాంధార రాజుల పోషణముక్రింద నుండుటచే భాగ్యవర్ధను డేటేట నప్పరీక్షా సమయమున కక్కడికి వచ్చుచుండును. ఆ సంవత్సరమును భాగ్యవర్ధనుడు విక్రమసేన హర్ష వర్ధనుల వెంటబెట్టుకొని తక్షశిలకు బోయెను. పండితులచే విద్యార్థులు పరీక్షింపబడిరి. శ్రోతలు మహానందభరితులగునట్లు సామవేదగానము చేయబడెను. మందిరములు ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లు ఋక్కులు యజస్సులు నధ్యయనము చేయబడెను. పూర్వమీమాంసకులు నుత్తర మీమాంసకులు, నుచ్చైస్స్వరములతో తమతమ శాస్త్రములే సరియని సిద్ధాంతీకరించుటకు మహావాదములు సలిపిరి. కపిలుని నిరీశ్వర సాంఖ్యము పతంజలీశ్వర సాంఖ్యము, గౌతమకాణాదుల మతములు, పండితుల జిహ్వారంగమునందు నాట్యము చేసెను. బుద్ధదేవప్రోక్తములయిన త్రిపిటకములయందును, దమ్మపదాది గ్రంథములయందును దగు పరీక్షలు జరిగెను. భిక్షుకులకు, సన్యాసులకు గాషాయాంబరములు, విద్వాంసులకు విలువగల శాలువలు, విద్యార్థులకు వస్త్రములు, వైదేశికులకు పండితులకు ధనములు మొదలగునవి భాగ్యవర్ధనుడు సరవిగా నిచ్చి విద్వజ్జన వంద్యుడయ్యెను.

విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు తత్పురము జూడబోయి యొక బౌద్ధ విహారమున భిక్షుణీవేషముతో నున్న యొక యంగనం జూచి మొదట నెవ్వరో యనుకొని సాగి కొన్ని యడుగులు నడిచి మరల ననుమానము దోప వెనుకకునడిచి యాపడతి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. ఆమె తలవంచి వారివంక జూడక యేదో యాలోచించు చున్నట్లుండెను. "అన్నయా! అమ్మ-అమ్మ-చూడు చూడు" అని హర్షవర్ధనుడు మెల్లగా ననెను.

"ఔను! ఆనవాలు పట్టుటకు వీలు లేకుండ వెఱ్ఱిదానివలె నున్నది." అని విక్రమసేనుడు దగ్గరకుబోయి "అమ్మా! అమ్మా!" యని పిలిచెను. ఆమె తలయెత్తి చూచెను. ఎట్టయెదుట నామె తపఃఫలములు వలె బంగారు బొమ్మలవలె నిరువురు సూనులు గనబడిరి. కనబడిన తోడనే యామె యానందపరవశయై లేచి నిలువబడి యిరువురు బిడ్డల నొక్కసారి కౌగలించుకొని "నాయనా! బ్రతికియున్నారా? నాయనా! నీవు విక్రమసేనుడవేనా? నాయనా! నీవు హర్షవర్ధనుడవేనా! మీరు నా చిన్ని యన్నలేనా? దృష్టిదోషముచేత నే నెవరిబిడ్డలనో నా తనయులుగా భావించుచున్నానా!" యని మహాసంభ్రమముతో బలికెను. "అమ్మా! నేను విక్రమసేనుడనే, నేను హర్షవర్ధనుడనే, తల్లీ! నీ వెంత మార్పుజెందితివి? మేమే సరిగా గుర్తింపలేకపోతిమి." అని వారు తల్లిని గౌగలించుకొనిరి భిక్షుభిక్షుణీ జనములు మాతాపుత్రుల సమాగమ సౌఖ్యమును గన్నులార జూచి సంతసించి యభినందించిరి. బిడ్డలు తల్లిని భాగ్యవర్ధనునివిడిదికిం దీసికొనిపోయి యాతని కెరిగించిరి. అతడామెను బహూకరించి మాతాపుత్రుల సమాగమము భావికాల శుభమునకు సూచకమని వక్కాణించెను. తల్లియు బిడ్డలు దమతమ కష్టముల నొండొరులకుం జెప్పుకొని తత్తత్సమయోచితముగా దుఃఖమును నానందమును నొందుచు వచ్చిరి. అచ్చట గొన్ని దినములుండి భాగ్యవర్ధనుడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను నరవిందాదేవిని దోడుకొని స్వనగరంబునకు దిరిగి యుద్ధసన్నాహముల జేయుచుండెను.

ఆ వర్షర్తు వతిరమణీయముగా నుండెను. గ్రీష్మకాలమున ప్రభాకరుని చండమయూఖముల తైక్ష్ణ్యమునకు గగనమంతయు బీటలు వార గాలపురుషుడు బీటలు గానబడకుండ మెత్తిన బురదయోయనునట్లు నభోమండలమంతయు మేఘపటలసంఛన్నమై కనబడెను. భీష్మంబగు గ్రీష్మమున దాపమునకోర్వలేక తహతహంబడిన భూదేవి మేన జల్లుకొన్న పన్నీరోయన వెల్లివిరిసి నేలంబడుచున్న యాకాశగంగయోయన వర్షములు సాంద్రములై కురిసెను. ఉరుము ధణంధణ

ఢణఢ్వానములతోడను, నెడనెడ ఘణిల్లుఘిల్లుమని పడియెడు పిట్టపిడుగుల చప్పుడులతోడను, బెకబెకలాడు బోదురుకప్పల యులివుల తోడను బ్రహ్మాండము ప్రతిధ్వనించుచుండెను. భగ్నమనోరథులై పరితపించువారికి నెడనెడం బొడకట్టు నల్పాశలంబోలె దళతళతళమని కన్నులకు మిరుమిట్లు గొలువునట్లు మెరుపులు మెరయజొచ్చెను. గ్రీష్మకాలమున ప్రభాకరుని చండతైక్ష్ణ్యముచేత నెండి ప్రసుక్కిన జలాశయ శిశువులను వెండియు ప్రకృతిలక్ష్మి దృఢగాత్రులం జేయుటకు నొసంగెడు స్తన్యమో యన పయోధరములనుండి శుద్ధ పయోధారల వెల్లివిరియునట్లొసంగెను. నదీనదంబులు పొంగెను. వాగులు నిండెను. తటాకములు జలపూర్ణములయ్యెను. ప్రపంచమంతయు జలమయమయ్యెను. మార్గంబు లరికట్టబడెను. ప్రయాణములు దుస్సాధ్యములయ్యెను. ప్రపంచమంతయు జల్లగా నున్నను నావర్షకాలమున మకరందుని మనస్సు వియోగ వేదనా సంతప్తమగుటం జేసి యతఁడు సౌఖ్యముం గనక నిరాశా మేఘచ్ఛన్నములైన యా దినములను దుర్దినములుగా భావించి కాల మెట్టెటో గడుపజొచ్చెను. కర్పూరమంజరియును మకరందుడట్ల ప్రియవిరహ సంతాపమున బొక్కుచు నాదుర్దినము లెన్నటికైనా గతింపకపోవునా యని మంచికాలమున కెదురుచూచుచుండెను.

ముప్పది యైదవ ప్రకరణము

శరత్కాలము ప్రాప్తించెను. అయ్యాది పరమేశ్వరుని సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేయంజాలు మహాకవి వాక్ప్రౌఢిమకును జిత్రకారుని తూలికా నైపుణ్యమునకును నతీతమై సౌందర్యనిలయమై యతి శోభావంతమై యలరజొచ్చెను. భూమండలమున రాజేంద్రులు ధనుస్సులు పూని విజృంభింతురు గావున తన ధనుస్సుతో నింక బనిలేదని కాబోలు మహేంద్రుడు తన చాపంబును గగనమందు బ్రదర్శింపక

దాచెను. వానకాలయిన మేఘమండలముచే నాచ్ఛాదితుండైన సహస్ర మయూఖుడు బంధవిముక్తుడైన మహాతేజశ్శాలియుంబోలె మున్ను జడమైన బ్రహ్మాండమున కంతకు వెండియు నఖండ చైతన్యము గలుగునట్లు దేదీప్యమాన ప్రభలతో వెలుగజొచ్చెను. దిక్కులు ప్రసన్నములయ్యెను. బురదలేడి నేల గట్టిపడెను. జనుల గమనాగమనముల కనుకూలముగా బాటలేర్పడెను. మున్ను కూలంకషములై దేశంబులపై దండువిడిసి గ్రహారామక్షేత్రాదుల నాశనంబు జేసిన మహావాహినులు తమ గాంభీర్యముం గోల్పోయి విజృంభణము విడిచి సామాన్యజనులు తమ్ము దాటిపోవు పాటి రేవులుగలిగి కల్మషరహితములైన నిర్మలోదకములుగలిగి యక్కడక్కడ దమ తిప్పలు బైలుపడ దొంటి యైశ్వర్యమంతయు గోలుపోయి గర్వహీనులై యెల్లవారికి జులకనై పేదలట్లుండెను. సరోవరములు పగలు వికసించి కనుల పండువుసేయు తామరలతోడను, రాత్రులు వికాసముజెంది నయనాభిరామంబులగు కలువలతోడను వెలయుచు నిరంతర మందహాసమున గలకలలాడు నెమ్మొగంబులుగల విలాసవతులట్లు శోభిల్లుచుండెను. ఏసరసుడు తన యింటికి వచ్చిన నాసరసుని కౌగిట జేర్చి యాదరించు వెలవెలదుకలట్లు సరోవరంబులు పట్టపగంట దర్శనంబిచ్చు ప్రభాకరుని రేలగావబడు శీతమయూఖుని బద్మదళ హస్తములతోడను గలువ రేకుల చేతులతోడను గౌగిలించుకొనుచు వారి కరస్పర్శల ధన్యత నొందుచుండును. ఆకాశమున నగస్త్య నక్షత్రము తోచెను. రాకాచంద్రమండలము విశల నిష్కళంకమై నిరుపమానమై నితాంత మనోహరమై నేత్రపర్వమైన పండువెన్నెలలు గాయజొచ్చెను. నిశాలక్ష్మి వెన్నెల యను తెల్లదువ్వలువగట్టి నక్షత్ర మాలిక యను ముత్యాలసరము దాల్చి వర్ణనాతీతమైన శోభ గలిగి విరాజిల్లుచుండెను. పొలము లన్నియు బండబారెను. వసుంధర సస్యభరితమై చూలుదాల్చి నెలలు నిండిన పడంతుకవలె దర్శనీయమై యొప్పెను. ఎప్పుడు శరత్కాలమువచ్చె నప్పుడు మహావాహినీ సమూహములగొని

కాశ్మీరముపై దండు విడియనగునని నిరీక్షించుచున్న గాంధార పాంచాల మాళవేంద్రులకు రూపు దాల్చిన తమ మనోరథముంబోలె నాశరదృతువు కనబడెను.

గాంధార సైన్యంబులు భీష్మంబులై గ్రీష్మంబట్లు పరసైన్యంబుల శోషింపజేయ గలిగియుండె. బాణవర్షంబుల బగతుర ముంపజాలి పాంచాల సైన్యంబులు వర్షర్తువులట్లుండెను మాళవేంద్ర సేనలు శీతాకాలంబట్లు తెల్లవారి గడగడ వడకింపజాలి యుండెను. బాణంబులు, తూణంబులు, వరవంబులు, ద్విరదంబులు, ధనుస్సులు, క్షుభిత మనస్సులు, హయంబులు, భటచయంబులు గలిగి మూడు సేనలు నేకకాలమున సన్నిధియైన ముక్కారులట్లు, ముచ్చిచ్చులట్లు ముక్కాకలదేరి మున్యాన్నినలువలు దాల్చిన జోదులు గలిగి బైలుదేరి కార్తీకశుద్ధ పూర్ణిమనాటికి గాశ్మీరదేశముం బ్రవేశించెను. తనచే బరాజితులైన మాళవ పాంచాల భూపతులు మరల మూకలం గూర్చుకొని తనపై నెత్తివత్తురని చిత్రభానుడు తలంచుచుండెనుగాని గాంధారనాయకుడు తనపై దాడివెడలునని యాతడెన్నడును దలంచి యుండలేదు. ముగ్గురు రాజులును సకల సమర సన్నాహంబు జేసికొని దనపై దండు విడియుచున్నారని చారులవలనవిని చిత్రభానుడు తత్తరపడి తన సేనల జక్కజేయ జొచ్చెను. విశ్వసింపదగిన బంట్లను దండపాణిని వెదకుటకై కాశీ మొదలగు మహాక్షేత్రములకు బంపెను. క్రొత్తజోదుల సేనలో జేర్చుకొనెను. మగటిమిగల జోదులను జిన్న దండనాథులుగ జేసెను. వలయు ప్రయత్నము లన్నియు జేసెను. వైదర్భులను సాయమురమ్మని సందేశమంపెనుగాని వారు మకరందునిచే బరాజితులై నిశ్శేషముగా జెదరిపోవుటచే నెట్టి సాహాయ్యముం జేయజాలరైరి. కావున జిత్రభాను డసహాయుడై తనలావును నమ్మకొని యుండవలసినవాడయ్యెను.

యథానిర్దిష్టముగ కార్తీకశుద్ధ పూర్ణిమనాటికి మూడు సైన్యములు శ్రీనగర పరిసరంబుల విడిసెను. గాంధారవల్లభుడు, పాంచాల

నాయకుడు, మాళవ రాజనందనుడగు మకరందుడును నొండొరులం గలిసికొని కుశలంబు లరసి సమరం బెట్లు జరుగవలయునో యా విధాన మనుగూర్చి తర్కించిరి. భాగ్యవర్ధన మహేంద్రదేవులు తమ దళంబు లకుం గూడ మకరందుని దండనాథునిజేసి యాతని యాజ్ఞప్రకారము నడువవలసినదని తమ సేనానాయకుల కాజ్ఞనొసంగిరి. భాగ్యవర్ధనుని వెంట వచ్చిన విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు పాంచాల సైన్యముతో వచ్చిన మాధవసేనుని గలిసికొని తమకై బెంగపెట్టుకొనిన యా వృద్ధ మంత్రి కానందము గలిగించిరి విక్రమసేనుడు గాంధార సైన్యమున నొక భాగమునకు దండనాథుడై మకరందుని యాజ్ఞ నిర్వర్తించుచుండెను. గాంధారవల్లభుడు మకరంద మహేంద్రదేవులతో నాలోచించి తన యమాత్యుడైన జీవసిద్ధిని జిత్రభానునికడకు రాయబారిగా బంపెను. అతడును గాశ్మీర నరపాలునికడ జెప్పవలసిన సందేశార్థము లన్నియు జాగరూకతతో సంగ్రహించుకొని చిత్రభానుని సందర్శనము వేడి వాని యనుమతమున సన్నిధి కరిగి సత్కృతుడై తన సందేశమును నెరిగింప ననుజ్ఞ వేడెను. అప్పుడు వారిక్రిందివిధమున ముచ్చటించిరి.

జీవ—మహారాజా! మాప్రభువగు భాగ్యవర్ధనుడు సంగ్రహముగా సందేశ మెరిగించి రమ్మని పంపెను. ఆ సందేశ మిది; గతించిన దానిని మరల ద్రవ్వుకొనుట నిష్ప్రయోజనము. విక్రమసేనుని గాశ్మీర సింహాసన మెక్కించి హర్షవర్ధనుని యువరాజజేసి నీవు పరిశుంబ ముగా గాశ్మీర రాజ్యము విడిచి పోదువా లేక కయ్యమున కీయ్య కొందువా? ఇందు నీకేదియిష్టమో దానిం జేయుము. ఇంతే సందేశము.

చిత్ర—ఇంకను విక్రమసేన హర్షవర్ధను లెక్కడ? వారు మృతినొందిరి. చచ్చినవానిని రాజుం జేయుటెట్లు? యువరాజుం జేయుటెట్లు?

జీవ—రాజా! నీవు మేలుకొనియు గలగనుచున్నావు. విక్రమ సేన హర్షవర్ధనులు జీవించియున్నారు. దండపాణి త్రవ్వించిన గోతిలో

దండపాణియే పడియెను. రాజపుత్రులం జంపదలచివచ్చి తానచ్చో నీమాయాసముద్రంబున మునిగిపోక రాజపుత్రులు సురక్షితులై గాంధారమునకువచ్చి నేడీ సేనతో నిటకు వచ్చియున్నారు.

చిత్ర—(తెల్లబోయి) ఏమేమి! బ్రతికియున్నారా! ఇది పరిహాసమా? నీవు మతి దప్పి మాటాడుచున్నావా!

జీవ—పరిహాసముగాదు, మత్తసంభాషణముగాదు. నిజము.

చిత్ర—బ్రతికియున్నమసరే! చచ్చినమసరే! రాజ్యము నేనియ్యను. వెంటనే యిచ్చోటు విడిచిపొమ్ము. లేకున్న నీప్రాణములు దక్కవు.

జీవ—చిత్తము, ఇదే సెలవు పుచ్చుకొనుచున్నాను. (అని వెడలిపోయెను)

అప్పలుకులు వినినదాదిగా చిత్రభానుని మనస్సు మిక్కిలి సంక్షోభిత మయ్యెను. "ఏమీ! దండపాణి మృతినొందెనా? రాజకుమారులు బ్రతికియున్నారా? రాకొమరులు చచ్చిరని దండపాణి తీర్థయాత్రలు సేవించుచున్నాడని చందుడు చెప్పినమాట యబద్ధమా? చండశక్తివర్మలు వంచించి యుందురా! అయ్యయ్యో! సర్వము చెడిపోయినది, నా కట్టిన మేడలు కూలిపోయినవి." అని తనలో చింతించుకొనుచు రుద్రభట్టుకడకు బోయి జీవసిద్ధిసందేశ మెఱింగించెను. అతడును మొదట నమ్మాట నమ్మక యెట్టకేలకు రాయబారమునం దబద్ధముండదని నిశ్చయించి యెట్లయిన సమరసన్నాహమే కర్తవ్యమని యుపదేశించెను.

చిత్రభానుని ధైర్యము సడలెను. సందేశార్థము పిడుగడచినట్లు వాని యుత్సాహము నడంచెను. దండపాణి వచ్చుననునాస యడుగంటెను. అట్టి క్లిష్టసమయమున భ్రాతృమరణవార్త వజ్రపాణి కెఱింగింపకూడదని యువ్వార్త దన మనంబుననే యడంచుకొనెను. దండపాణి లేకపోవుటయు వెనుకటి యుద్ధములో మొరియులవంటి యోధులు, దండనాథులు హతులగుటయు, బొక్కసములోని ధనము

తన్నిమిత్తమై వ్యయమగుటయు రాజకుమారులు బ్రతికియుండుటయు మున్నగు విషయములు చిత్రభానున కమితవిషాదము గలిగించెను. ధనము చాలమి నగరమందున్న సంపన్నులగు బేహారులను నితర గృహస్థులను రావించి యుద్ధము నిమిత్తము [illegible] సొమ్ము గావలెనని చెప్పి యిమ్మని యడిగెను. ఇచ్చినవారిని మరికొంత హెచ్చుగా నిమ్మనియు, లేదన్నవారిని దప్పక యియ్యవలసినదనియు నిర్బంధించి హింసించెను. ప్రజలు భయభ్రాంతులై చిత్రభానుని దూషించి వాని వినాశమును గోరిరి. కొందరు పారిపోయిరి. పరుగెత్తినవారిని యతడు పట్టి తెప్పించి శిరచ్ఛేదము జేయించి వారియిండ్లు దోపించెను. తన జయము నిమిత్తము దేవాలయంబుల బ్రార్థనలు చేయవలసినదని బ్రాహ్మణోత్తముల నియోగించెను. రాజువలన భూరిసంభావనల నపేక్షించిన బ్రాహ్మణోత్తములు వానికి జయము బ్రసాదింపుమని పరమేశ్వరుం బ్రార్థించిరి. దేశాభిమానులగు బ్రాహ్మణులు మరల వాని కపజయమును మరల విక్రమసేనుని బ్రతిష్ఠము గావలెనని సర్వేశ్వరుని వేడుకొనిరి. రుద్రభట్టు చిత్రభానుని విజయమునిమిత్తమై గ్రహశాంతులు సేయనారంభించెను. గ్రహదోష నివారణార్థము బ్రాహ్మణులకు భూరిదానము లిప్పించెను.

జీవసిద్ధి తన సందేశ పర్యవసానమును భాగ్యవర్ధనాది ప్రభువుల కెరిగింప వారు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. రణభేరులు మ్రోగి కోటలోనున్న యంగనల గుండియలు జల్లుజల్లుమనజేసెను, ఆ భయంకర ధ్వానములకు నభమున బారెడు పిట్టలు చుట్టచుట్టుకొని బిట్టరచుచు నేలం బడియెను, గాంధార సైన్యములు పట్టణమున కుత్తరమునను, పాంచాల వాహినులు పడమటను, మాళవ సైన్యములు దక్షిణమునను విడిసి స్కంధావారమును నిర్మించుకొనెను. ఊరికి దూర్పున సింధువున కుపనదియైన జీలమునది ప్రవహించుచుండుటచే నచ్చట నెవ్వరును విడియుటకు వీలు లేకపోయెను. కార్తీకశుద్ధ పంచమినాటి యుదయమున యుద్ధ మారంభమయ్యెను. చిత్రభాను డిష్టదేవతలకు గృహదేవతలకు వేదవేదాంగ పారంగతులగు విప్రులకు రుద్రభట్టునకు నమస్కరించి

వారి కడపటి యాశీర్వచనముల బడసి కవచంబును శిరస్త్రాణంబును దొడిగి విల్లుబూని వజ్రపాణియు కుమారుడు విజయసేనుడు దక్షిణ సేనాపతులు వెంటరా రణరంగము జొచ్చెను. అతడు తన సైన్యమును మూడు భాగములు చేసి యొక భాగంబునకు దాను మొనగాడై భాగ్యవర్ధనుని మీదికి నడిపెను. రెండవ భాగమునకు దన కుమారుడైన విజయసేనుని దండనాథునిగ జేసి కొందరు చిన్న సేనాపతులను వానికి సాయమిచ్చి మహేంద్రదేవుని మీది కంపెను. మూడవ భాగము వజ్రపాణికిచ్చి మకరందుని మీది కంపెను. నాలుగు సైన్యంబుల ఘోషము నాలుగు సముద్రముల మహాఘోషము ననుకరించెను. సమరము కురుపాండవ యుద్ధమును జూపరకు స్మరణకు దెచ్చెను. ముందుగా జిత్రభానుడు భాగ్యవర్ధనుం దలపడెను. విజయసేనుడు మహేంద్రదేవుని దాకెను. వజ్రపాణి మకరందుని మీదికిం జనెను గ్రద్దరెక్కలు గట్టిన వాలుటమ్ములు యోధుల చేతులనున్న విండ్లనెడు క్రొక్కారు మబ్బులనుండి వర్షధారలట్లు రివ్వురివ్వున బడజొచ్చెను. ఖడ్గపాణులగు జోదులచే నరుకబడిన వీరుల శిరంబులు మృత్యుదేవత తిని పారవైచిన తాటిపండ్లయట్లు ముంజెలట్లు నాను పానపాత్రంబులట్లు తోచెను. పాదంబులు తెగిన యూర్ధ్వభాగంబులు శిరంబులు లేని మొండెంబులు, బాహువులు తెగి కొమ్మలు తెగిన మ్రానులట్లుగ చూపట్టు కళేబరములు మిక్కిలి భయంకరములై కానబడియెను. చచ్చినవారు, మరణవేదన బడుచున్నవారు, ప్రాణములు గుటగుటలాడుచున్నవారు, కట్టకడపటి శ్వాసలు విడుచుచున్నవారు, దాహపీడితులై మాటాడలేక సన్నలు చేయువారు, పేదచూపులు చూచువారు, ప్రాణావసాన సమయమున గూండ్రించువారు, బాధపడలేక యరచువారు, హాహరీ యనువారునై పడిన జోదులు పలుతెరంగులగు నవస్థలకు బాలయిరి.

కయ్యము మూడు దినములు జరిగెను. మొదటినా డెవ్వరు గెలిచిరో యెవ్వరోడిరో చెప్పుటకు వీలులేకపోయెను. రెండవనాడు విజయసేనుడు మహేంద్రదేవుని వాలుటమ్ముల మూర్ఛిల్లి యొడలు

తెలియక పడియెను. తోడనే యంగరక్షకులు వానిని శిబిరమునకుం గొనిపోయిరి. వాని సైనికులు పగరకు వెన్నిచ్చి పరుగిడిరి. చిత్రభానుడవ్వార్తవిని తన గారాబు కొడుకున్న నెలవున కరిగి శస్త్రవేదనాపరవశుడైన యాతనిం జూచి జీవనాశ లేదని విచారాక్రాంతుడయ్యెను. మునుపున్న యుత్సాహము గూడ వానిని విడిచెను. "కుమారా! నీనిమిత్తమేగదా యీరాజ్యము సంపాదించుట? నీనిమిత్తమేగదా మాయలుపన్ని యెన్నెన్నో పాపములు చేయుట? తండ్రీ! నీవు లేనిచో నాకీసమరమేల? సామ్రాజ్యమేల?" యని గుట్టుగలవాడగుటచే లోలోపల దుఃఖపడి పైకి గాంభీర్యము వెలిపుచ్చి సైనికుల మనంబుల నుత్సాహము బురికొల్పుచు గుమారునకు దగు చికిత్సలం జేయింప జొచ్చెను. చిత్రభానుని యుత్సాహమట్లే వాని సైన్యమును రెండవ నాటికి బలుచబడెను. మూడవనాటి మధ్యాహ్నమున మకరందునిచే వజ్రపాణి తెగటారెను. పాప మాతనికి కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణ మహోత్సవము లభింపకున్నను వీర పురుషోచితమైన శస్త్రమరణము గలుగుటచే మందారమంజరీ సమేతలైన యచ్చర మచ్చెకంటుల కేలు వట్టు భాగ్య మొనగెను. దండపాణి లేకపోవుటచేతను, విజయసేనుడు గాయపడుటచేతను, వజ్రపాణి నిహతుండగుటచేతను, చిత్రభానుని యుత్సాహాగ్ని చల్లవడెను. వాని సేనలు గాంధారుల పోటులకును, పాంచాలుర యేటులకును, మాళవుల ప్రహారములకును నిలువలేక వెనుకదిరిగి చూడక పరుగెత్తిరి. కొందరు మొసళ్ళపాలయిరి. దూరము కొట్టుకొనిపోయిరి. యుద్ధభూమి గుఱ్ఱములయు, బదాతులయు నేనుంగులయు బీనుంగులతోడ నతిభయంకరమై హేయమై మృత్యుదేవత రాజధానివలె నుండెను.

చిత్రభానుడు శత్రువులు తరిమి తరిమి మీదమీదికి రాగ సేనలు లేక యుత్సాహము లేక నూరుమంది సైనికులతో యుద్ధభూమి విడిచిపోయెను. జీవసిద్ధి కొంత సేనతో వాని వెనువెంట నంటి పోయి తరిమి దాదాపుగ నందరం జంపె. చిత్రభానునకు రెండు కన్నులట్లు రెండు చేతులట్లు బనిచేసిన కరటకపింగళులు వెంటరా నతడు గత్యంత

రములేక ప్రాణరక్షణము కొరకు జీలమునదిలో బడెను. ఈతయందు మిక్కిలి పరిశ్రమ చేసినవాడగుటచేతను నప్పటికి సాయంకాల మగుటచేతను జీకటిచాటున నెచ్చటో దూర మీదికొనిపోయి రెండుజాముల రాత్రివేళ కవ్వలియొడ్డుం జేరి తడిబట్టలతో గడగడ వడకుచు నేకాకియై యవ్వలియొడ్డు జేరి తన యవస్థంగూర్చి భవిష్యత్కర్తవ్యమును గూర్చి తనలో తాను వితర్కించుకొనుచుండ గరటక పింగళులును దడిసిన బట్టలతో వచ్చి వానిం గలిసికొనిరి. ఆ సాయంకాలమున యుద్ధభూమియందు నెత్తురు లేరులై ప్రవహించెననుట యతిశయోక్తి గాదు. ఏనుగు తొండములనెడు తూములనుండి నెత్తుటి వరదలు వసుంధరపై విచ్చలవిడిగ బ్రవహించెను. ఆ నెత్తురు వసుంధరాదేవి దాల్చిన కుసుంభారుణవస్త్రమట్లు మృత్యుదేవత యింట సంతోషమున జల్లుకొన వసంతమట్లు, నాకసమునుండి నేలకువిజృంభించిన సంజకెంజాయయట్లు నెరసెను.

చిత్రభానుడు రణరంగము విడిచి పారిపోయినపిదప మకరందుడు "భాను డస్తమించె, చిత్రభాను డస్తమించినట్లె యింక సైన్యములు శిబిరమునకుం జనుం" డని యానతిచ్చి కోటచుట్టు గొంతసేన గావలి పెట్టెను. చిత్రభానుని పరాజయమును బలాయనమును విని రుద్రభట్టు తద్దయు వగచి కోటయొక్క దొడ్డిగుమ్మము దెరచి పారిపోవుచుండెను. మాళవసైనికులలో గొందరా ప్రాంతమును గాచుచుండుటచే వా రాతనింబట్టి మకరందుని కప్పగించిరి. మకరందుడు వానిని మాధవసేనునికడకు గొంపోయెను. అతడు పేదకు బెన్నిధిదొరికినట్లే సంతసించి కాలుసేతులు గట్టిగా బంధింపజేసి వానినొక గుడారమున బడవైచి చుట్టు నమ్మికగల బంట్లం గావలియుంచెను.

ముప్పది యారవ ప్రకరణము

మరునా డుదయమున భాగ్యవర్ధనుడు మకరంద మహేంద్రదేవులను దన స్కంధావారమునకు రావించి కోట స్వాధీనము జేసి

కొనుటకై పోవలెనని చెప్పెను. అప్పుడు మకరందు డిట్లనెను—"కోటలో చిత్రభానుని కుటుంబమున్నది. వారు శుద్ధాంత కాంతలు. చిత్రభాను డనేక దురితములు చేసియుంట నిజము. కాని యాతని యాలుబిడ్డలా దోసములం బాలుగొనలేదు. కావున వారి కేవిధమైన యవమానంగాని, యగౌరవముగాని మనము తలపెట్టగూడదు. అదియునుగాక గాయపడిన విజయసేనుడు గూడ గోటలోనున్నాడు. అతనియెడ మన మనాదరణము జూపగూడదు. మరియొకమాటగూడ జెప్పదలంచితిని. సమర విజయగర్వముచే మనసైనికులు సేనాపతులు శ్రీనగరము గొల్లగొట్టనుబలాటపడుచుందురు. పురజనుల కించుకేనియు నలజడి కలుగగూడదని నా మతము. వారుచేసిన యపరాధ మేమియు లేదు. నా పలికిన పలుకులు మీకు సమ్మతము లగునేని మనమందరము కోట నాక్రమించుకొందము" అనవుడు విక్రమసేను డిట్లనియె—"మకరందుని పలుకులు నాకు సమ్మతములు. మా పినతల్లి యిందుమణి సాధుశీల. కర్పూరమంజరి తన సోదరుడగు విజయసేనునియెడ నెంతయభిమానము గలిగియున్నదో మాయెడ నంత యభిమానము నంతప్రేమ కలిగియున్నది. విజయసేనుడు దుర్జనుడుగాడు. తండ్రి దుశ్చరితుడను కారణమున పినతండ్రి దనయుని హింసించుట ధర్మముగాదు. నా పినతండ్రి దండ్యుడు గాని తత్కుటుంబంబు గాదు. పురజనులు నాయం దనురక్తులు. కావున వారు మన యాదరంబునకుం బాత్రములు."

వారిరువుర పలుకులు సహేతుకముగా నుండుటచే మహేంద్ర భాగ్యవర్ధనులు వారు చెప్పిన చొప్పున నడువ దలంచిరి. వారందరు మాధవసేనునిగూడ వెంటబెట్టుకొని యాయుధపాణులైన కొందరు సైనికుల దోడ్కొని కోటం బ్రవేశించిరి. వారివలన దమకేమి యపాయము వాటిల్లునో యని భయపడుచున్న యంతఃపుర జనంబునకును బరిజనంబునకును నభయప్రదానంబు చేసిరి. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు జీవించియున్నారని తెలిసినప్పటినుండియు గర్పూరమంజరి మిక్కిలి సంతసించి వారిం జూడ నభిలషించుచుండెను. విక్రమసేనుడు భార్యాసమేతుడై యంతఃపురమున కరిగి యిందుమణికి నమస్కరించి యొట్ట

యెదుట నిలిచెను. ఆమె వానిని మెల్లగా దీవించి తన భర్తవిషయమై విచారించుచు దలవంచుకొని యుండెను. కర్పూరమంజరి విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను కౌగలించుకొని హర్షవర్ధనుని ముద్దుపెట్టుకొని—"తమ్ములారా! మీరు మరల నాకంట బడినందుకు నా మనస్సు పరమానందము నొందుచున్నది. వెనుకటిదంతయు మరచిపోయెను. మీయమ్మ యెక్కడనున్నది?" అని వారిం బరామర్శ చేసెను. అప్పుడు విక్రమసేనుడు—"అక్కా! దైవానుగ్రహమున వెండియు మిమ్ము జూచు భాగ్యము గలిగినది. ప్రాణపగను వెండియు సుజీవింపజేయ దలచుకొనలేను. మీకు మావలన నెట్టిభయము లేదు. చేతులార జేసికొన్న దుష్కృతఫలము మీ తండ్రి యనుభవించెను. విజయసేనునెడ గూడ మా కెట్టి చెడ్డతలంపులు లేవు. మీరు నిర్భయముగా నుండుడు." అని చెప్పి యనంతరము విజయసేనునికడకు బోయి వానికి గూడ నభయం బొసగి వ్రణవైద్యుల రావించి వానికిం జికిత్సలు చేయ బనిచెను. పిమ్మట వారందరు వెండియు స్కంధావారంబునకు జనిరి.

మాధవసేనుడు పట్టణంబునకుంజని మణివర్మయొక్కయు శూలపాణి గదాధరుల యొక్కయు, దుస్థితి దెలిసికొనివచ్చి వారిని బంధవిముక్తుల జేయుమని విక్రమసేనునితో జెప్పెను. అట్లగాక యని కొంత పరివారమునిచ్చి యతడా కార్యము చేయుటకు మాధవసేనుని నియోగించెను.

మాధవసేనుడు పరివార సమేతుడై కారాగారంబున కరిగి యుపవాసంబుల చేతను, దేహపీడ చేతను మనోవిచారము చేతను మిక్కిలి కృశించి యానవాలుపట్టుటకైన వీలులేని స్థితిలోనున్న తన మిత్రుని మలినవస్త్రధారుని గృశీభూతగాత్రుని మణివర్మం గనుగొని కన్నుల వేడికన్నీరొలుక గాఢాలింగనము జేసికొని సమరవృత్తాంత మంతయు నాతనితో జెప్పి విక్రమసేనుని విజయ మెరిగించి బంధవిముక్తుని జేసెను. అనంతరము గదాధరశూలపాణుల గూడ నాతడు విడిపించెను. వారు ముగ్వురును తోడనే గృహములకుం జనక తమకృతజ్ఞతను రాజభక్తిని బాలుడైన విక్రమసేనునకుం దెలుప నాతని నిలయంబునకుం బోయి

యెట్టయెదుట నిలిచిరి. మణివర్మం జూచినంతోడనే విక్రమసేనుడు లేచి నమస్కరించి కౌగలించి—"తాతగారు! మా కొరకై మీరు చెప్పరాని యిడుములు బడితిరి. మిమ్ము వెండియు మేము చూతుమనుకొనలేదు. మొదట ప్రతికూలముగా నున్నను దైవము తుదకు మన కనుకూలు డయ్యె" నని పరామర్శపూర్వకముగు పలుకులు పలికెను. మణివర్మ వానిని దమ్మని గనుగొన గల్గినందుకు సంతసించి యుక్తే మూర్ధాభిషేకము జరుగునని సూచించుటకో యన నానందాశ్రువులచే వారి శిరంబుల నభిషేకించి—"నా చిన్నియన్నలారా! మృత్యుదేవత కోరల నడుమ జిక్కియు నదృష్టవశమున జీవింపగల్గితిరి. దురాత్ముడయిన చిత్రభానుడు రణమున జచ్చెనాడా? చేసినపాపము వడ్డితో గట్టి కుడువకపోవునా? లేదా వ్రణశేషము, రణశేషము, ఋణశేషము నుంచగూడదని పెద్దలు చెప్పుదురు. వానిని విచ్చలవిడిగా జరింప నిచ్చితిమా పిచ్చికుక్కను గ్రామమున విడిచినట్లే. కావున సైన్యము నంపి వానింబట్టి తెప్పింపుము." అని బహూకరించి హితోపదేశము జేసి సెలవు గైకొనియెను. గదాధర శూలపాణులును దమ కృతజ్ఞతం దెలిపి చనిరి.

అనంతరము రుద్రభట్టు నేమిచేయ దగునని భాగ్యవర్ధనుడు మకరంద మహేంద్రదేవులను, మాధవసేనుని విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను బిలిపించి యడిగెను. మకరందుడు వానిని దేశమునుండి వెడల గొట్టుట కర్తవ్యమని పలికెను. వానిని యావజ్జీవము కారాగృహమున నుంచదగునని విక్రమసేను డనెను. "బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః" యని ధర్మశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. గనుక నామనుమడు చెప్పినట్లు మకరందుడు చెప్పినట్లు జేయుట సముచితమని వృద్ధుడైన మహేంద్రదేవుడు వాక్రుచ్చెను. మాధవసేనుడు వారిమాటల కిష్టపడక రోషావేశముగలిగి యిట్లనియె—"అయ్యా! మీరందరు మూర్ధాభిషిక్తులు ధర్మాధర్మ విచక్షణులు. మీ రెరుగని ధర్మములు లేవు. నేను మీ కేవిషయమునం జెప్పదగినవాడనుగాను. అయినను నాదొక్క—

చిన్న మనవిగలను, ఇతడు బ్రాహ్మణుడగుటచే నవధ్యుడని పాంచాల వల్లభుడు పలికె. ఆ యభిప్రాయము చేతనే విక్రమసేనుడు యావజ్జీవ కారాగారాగృహవాసము విధించె. పరమదయాళువగుటచే మకరం దుడు వానిని దేశభ్రష్టు జేయుమనియె. యీమాటలు నాకు సరిపడవు. వాడు బ్రాహ్మణుడు గాడు ఛండాలుడు ఛండాలుడనుట కూడ ఛండాలుర నవమానించుటే, ఛండాలురు గూడ వీనికర్మలంజూచి సిగ్గుపడవలయును. కటికవాండ్రు సైతము వీనిచర్యలుజూచి కంపింతురు. వీడే హరిశర్మయను పేరుపెట్టుకొని చిత్రభానుం గూడి హేమచంద్ర మహారాజుం జంపించెను. వీనియుపదేశంబుననే చిత్రభానుడు బాలకుల దారుణంబుగ జంపింపదలచె. అగ్నికి వాయువుతోడైనట్లు దురాచారు డైన చిత్రభానునకు వీడు మంత్రియై యుపదేష్టయై యుండెను. వీడు చేయనిపాతకము లేదు, వీనియెడ దయజూపుట యనుచితము. వీనియెడ జాలిజూపుట పాతకమున కభ్యుదయము గలిగించుట. అధర్మమును ప్రోదిసేయుట. జాతిచేత విప్రుడైనంత మాత్రమున దురాచారుల క్షమించుట శ్లాఘాపాత్రముగాదు, కావున వీనిని దారుణవధము పాలు సేయుట మంచిది, ఏనుగు కాలిక్రిందవైచి త్రొక్కించియో కొరత వేసియో వీనిని దుదముట్టింపవలయు" అప్పలుకులు విని భాగ్యవర్ధ నుడు వానినట్లు చేయుట యుక్తమని పలికెను. మీ యిష్టమని మహేంద్రదేవు డూరకుండెను. అంతకుమున్ను పెద్దలు చెప్పినట్లు వినక పోవుటచే దమకెన్ని యిడుములు కల్గినవి యెరిగి విక్రమసేనుడు వారిమాట కెదు రాడడయ్యె. మకరందుడు వధింపవలదని పలుమారు చెప్పెను. గాని వానిమాట సాగదయ్యె. రుద్రభట్టుం దోడ్కొని రమ్మని భాగ్యవర్ధను డాజ్ఞయిచ్చెను. సంకెళ్ళబరువున మెల్లమెల్లగ నడుగులిడి నడచుచు గతగర్వుడై దీనాననుడై రుద్రభట్టు రాజసన్నిధిం బ్రాపించెను. అతనిం జూచి భాగ్యవర్ధను డిట్లనియె—"బ్రాహ్మణుడా! చిత్రభానునితో గలిసి కాశ్మీర రాజకుటుంబమునెడ నీ వొనర్చిన మహాఘాతుక కృత్యములకు నీకు మరణదండన విధించినారము. మదపుటేనుగు కాలిక్రిందవైచి త్రొక్కించి నిన్నంతమొందించుట సముచితం

బని సభాసదులు నిర్ణయించిరి. నీ వర్చస్సుచూడ బ్రహ్మతేజ ముట్టిపడు చున్నది. అదిగాక నీవు వేదవేదాంగ పారంగుడవనిగూడ వింటిని. అట్టి నీవ యక్కటికము లేక యక్కటికవాని చందమున దుష్కార్యంబుల నొనర్చితివి కావున దత్ఫల మనుభవింపుము." అని యానతీయ రుద్ర భట్టు బాష్పాకులితలోచనుడై—"మహా ప్రభువులారా! నా వయస్సును నా కులమును, నా విద్యను, మీరాలోచించి నన్ను క్షమింపవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాడ. నా యాలుబిడ్డలకు దిక్కెవ్వరు లేరు. నేను మిక్కిలి పేదవాడను. మీ శరణము జొచ్చినాడను. మీ పాదము లాశ్రయించి బ్రతుకవలసినవాడను." అని బాలుడట్లు వెక్కి వెక్కి యేడ్చెను.

మకరందుడు చూడలేక యాచోటువాసి యవ్వలికిం బోయెను. మాధవసేనుడు—"మహారాజులారా! ఇతడు నాటకమందలి పాత్ర మట్లు సకలరసము లభినయింపగలడు. ఇప్పుడేడ్చి మీ హృదయంబులు కరగింపగలడు. కావున మీరు మెత్తపడవద్దు. ఈత డింతకన్నను దారుణమైన శిక్షల కర్హుడు. బ్రతికియుండగా వీనిం గాల్చినను దోసము లేదు. ఇట్టి కలుషాత్ముని సంపర్కమువలన నతిపవిత్రమగు నగ్ని హోత్రుడు మలినుండగును. కావున నిదే వీనికి దగినశిక్ష" యని కఠినముగా బలికెను.

"బ్రాహ్మణుడా! నీ మీద నెవ్వరికి జాలిలేదు. 'అవశ్యమను భోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభ' మని మీవంటి పెద్దలే చెప్పినారు. కావున నీవు చేసిన వ్యవసాయమున బండినపంట నీవ కుడువవలయు. కార్యమొకడు చేయ ఫలము మఱియొక డనుభవించునా? మాయా రూపముదాల్చి హేమచంద్రునివంటి రాజచంద్రుని పొట్టం బెట్టు కొంటివి. అట్టి నృపచంద్రుడు మరల మనకులభించునా! ఛీ! నీ మొగం జూడగూడదు పొమ్ము" అని భాగ్యవర్ధనుడు కోపోద్రేకుడై పలికెను. సేవకు లాతని నవ్వలికిం దోడ్కొనిపోయిరి.

గాంధార రాజులయొద్ద కాళరాత్రి యను మదపుటేనుగుకలదు. సేవకులు దానిం దోడితెచ్చి గాంధారస్కంధావారమునకు నెట్టయెదుట

నిలువబెట్టి వలదు వలదని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్న రుద్రభట్టును లాగియు గెంటియు ద్రోసియు నా దంతావళమునంతికమ్మునకు దీసికొనిపోయి యొక యినుపగొలుసు దెచ్చి రుద్రభట్టు నడుమునకు గట్టి దాని నేనుగు కాలికి బంధించిరి. అప్పుడు రుద్రభట్టు తన కట్టి దారుణమరణము విధి నిర్ణయించెనని మనస్సమాధానము జేసుకొని కన్నులు మూసికొని పరమేశ్వరుని ధ్యానము జేసి నేలం బండుకొనియెను. మావటీడు మత్తేభము నంకుశంబునం బొడిచి ముందుకు నడిపించెను. తోడనే యయ్యది ఘీంకరించి యతిభారములై రోళ్ళవలె నున్న తన పాదములు రుద్రభట్టు వక్షస్థలంబున బెట్టి త్రొక్కి తొండమున వాని శవమెత్తి గిర్రున ద్రిప్పి నేలం బడవైచెను. రుద్రభట్టు క్రొన్నెత్తురులు గ్రక్కుకొని యమమందిరమునకు జనియెను. సైనికులందరు మహాభయముతో స్మయముతో నాతని దుర్మరణము జూచి జాలినొందిరి. శ్రీనగరపౌరు లాబాలగోపాలముగ నవ్వార్తవిని సంతసించిరి.

గాంధారనాయకుడు మణివర్మ చేసిన హితోపదేశము ననుసరించి చిత్రభానుని బట్టి చంపుటో లేక బ్రతికియుండగా శ్రీనగరంబునకుం గొనితెచ్చుటో కర్తవ్యమని కొంతసేనతో జీవసిద్ధిని వానికొరకై పంపెను. జీవసిద్ధియు నది దాటి వానిజాడ లరయుచు బరిసరంబులనున్న యరణ్యములు వెదకుచు గొంతదవ్వరిగెను. ఒక యేటియొడ్డున నొక కొండగుహాలో చిత్రభానుడు కరటక పింగళ సమేతుడై తన యాప్తసేవకులు పిట్టలం గొట్టి తెచ్చి యిచ్చిన మాంసంబును గొన్ని పండ్లను మెసవి కాలక్షేపము సేయుచుండెను. ఒకనాటి సాయంకాలము చీకటి పడినవెనుక నాగుహాలో ముగ్గురు గూర్చుండి తమ దురవస్థకు నగచుండ బింగళుడు విచారాక్రాంతుడై యిట్లనియెను—"మహాప్రభూ! దేవరవారి నిమిత్తమై మేము మేను దాచుకొనక యేపని జేయుమన్న నాపని జేసితిమి. మీరు మీయన్నం బంపునపుడు మేమెంతో సాయము జేసితిమి. ఎన్నో మాయవేషములం దాల్చితిమి. నేను విశారద నామముతో

మాళవదూతనని బొంకి మీయన్న మనసు కలచితిని. గాంధారదేశ బ్రాహ్మణవేషము, సాయిలవానివేషము కరటకుడు వైచి యెంతో చిత్రముగా కథాకలాపము వినిపించి సైనికుల కుద్రేకము కలిగించెను. నేనును మహేంద్రదేవుని పురోహితవేషము వేసి యాయన యుంగరము దొంగిలించుకొనివచ్చి రాజకుటుంబము మనసు కలచితిని. మీరు వేటకు వెళ్ళదలచినప్పుడు నేనె గొల్లవాడనైతిని. రాకొమరులు పులినోటబడి చచ్చిరని నేనె బొంకితిని. మీయావదాటక యెన్ని దుష్కంత్రములనైన బన్నితిని. కాని దైవము మన కనుకూలముగ లేకపోవుటంజేసి మన ప్రయత్నములన్నియు భగ్నములయ్యెను. ఇక నేమి చేయుదము ! ఎందుబోవుదము ! మా బ్రతుకు, మాసుఖము మీతో నున్నది. ఆలుబిడ్డలకు దూరమైతిమి అన్నవస్త్రములకు వెలియైతిమి, పరమేశ్వరుడు మనమీద నిర్దయుడగుటకు గారణమేమో " యని యంగలార్చుచుండ జిత్రభానుడు దైన్యసూచకమగు హీనస్వరముతో—" ఓరీ ! మీవలన లోపము లేదు. నే నేయాటలాడుచున్న నది యాడితిరి. అయినను మనము దైవోపహతులమగుటచే నపజయమైనది. అయినను మేన ప్రాణములుండ మన ప్రయత్నము విడువదగదు. ఈ యాటవికులం గూర్చుకొని క్రమక్రమముగా దేశపుంగొననున్న గ్రామముల నాక్రమించి మెల్లగ విజృంభింతము " అని పలుకుచుండ మనుష్యులు నడచి వచ్చుచున్న జాడ వారికి వినవచ్చెను. వెంటనే పింగళుడు గుహ వెలుపలికివచ్చి శబ్దమాలకించి—" మనుష్యుల యడుగుల చప్పుడువలె గొంతదూరమున వినబడుచున్నది. మనలం బట్ట బగతురు వచ్చుచున్నారేమో ! ఈవలకు రండు పారిపోదము " అని తొట్రుపాటుతో బలికెను. అది విని వెంటనే లోపలనున్న యిరువురు వెలుపలికివచ్చి శబ్ద మాలకించిరి. అంతలో జీవసిద్ధి సైన్యము మిక్కిలి దగ్గరకు వచ్చుటయు సేనాసమేతుడై చిత్రభానుడు ప్రాణరక్షణమునకై పరువెత్తసాగెను. అది కనిపెట్టి జీవసిద్ధియు సైనికులును వారిం దరుమనారంభించిరి. కాలిలో ముండ్లు విరుగుటంజేసి పింగళకుండు నడువలేక

యొకచోటబడెను. సైనికులు వానింబట్టి తుత్తునియలుగా నరికివైచిరి. చిత్రభానుడు తన పాదములు పరుగెత్తనిచ్చినంత వేగముగా పరువెత్తుచు నొక చెంచుపల్లియ డాసి యయ్యూరు వెలుపలనున్న పాడునూతిలో బడెను. చీకటిచాటున నది కానబడక పోవుటచే నట్టి ప్రమాదము సంభవించెను. అందు నీరులేదు గాని పాములు, జెర్రులు, కండచీమలు మొదలగునవి విశేషముగనుండెను. తేళ్ళు కుట్టెను, పాములు కరచెను, కండచీమలు పీకెను. ఆతడా బాధలుపడలేక పెద్దపెట్టున నరచి మరణవేదన బొందెను. చెంచుపల్లియలోని వారందరు నదలి మేల్కొనిరి. అంతలో నాత డెక్కడున్నాడో నెవ్వరు జెప్పనక్కరలేకయే వాని యఱపులే యెరిగించుటచే జీవసిద్ధి యా నూతికడకుపోయి సైన్యసమేతుడై దాని యొద్దున నిలిచెను. కొంతసేపటికి క్రమక్రమముగా జిత్రభానుడు స్మారకముదప్పి హీనస్వరంబున నేమేమో గొణుగుకొనుచు గాలధర్మము నొందెను.

మరునా డుదయమువరకు జీవసిద్ధి యచ్చటనుండి శవముం దీయించి సైనికులతో నిట్లనియె—"ఆహా! చూచితిరా? యెంత యున్నత వంశముననో జన్మించెను, ఎన్ని విద్యలనో నేర్చెను. కాని దురాశాపీడితుడై దుస్సహవాసములంజేసి దుర్ణయంబున గొడిగట్టి దుస్తంత్రంబులబన్ని దుష్కార్యము లాచరించి తుదకీ దురవస్థం దెచ్చికొనియె. రాజద్రోహియయ్యెను. భ్రాతృద్రోహి యయ్యెను, దేశద్రోహి యయ్యెను. శిశుహంత కాదలచెను. తరువాత నరకమున్నదో లేదోగాని యీ నూతిలోబడినది మొదలుకొని ప్రాణము పోవువరకు భూలోకమందె నరకక్లేశమనుభవించెను. శిష్టజనసంరక్షణంబును దుష్టజన సంశిక్షణంబును జేయ దీక్షవహించిన దాక్షాయణీ వల్లభుడు పరమేశ్వరుడు పాపఫలంబు దురాత్ముల ననుభవించునట్లు జేయక పోవునా? పాప మెన్నటికి జయము గాంచదనియు, సత్యమే జయించు ననియు ధర్మమే సర్వోత్కృష్టమై వర్ధిల్లుననియు దుదకు వారికి మిగిలినది పాపమేయనియు వీని చరిత్రమువల్ల నేర్చుకొనవచ్చును."

అని యుపన్యసించి శవమును భాగ్యవర్ధన విక్రమసేనులకు జూపదలచి కటుకుగట్టించి దానిపై బెట్టించి సేవకులచేత మోయించుకొని నదియొడ్డున బెట్టించి నది దాటి తాను స్కంధావారమునకుం జని విక్రమసేనునకు భాగ్యవర్ధనునకు మకరందునకు మాధవసేనునకు నవ్వార్త జెప్పి రహస్యముగ వారిని నది దాటించి యావలి యొడ్డునకు దీసికొనిపోయి శవముం జూపెను, చిత్రభాను డస్తమించెనని వారప్పుడు నిజముగా నెరిగి సంతుష్టులైరి. విక్రమసేనుడు వాని దురవస్థకు విచారించి బాష్పాకులిత లోచను డయ్యెను. మాధవసేనుడు చేతులార జేసికొన్నది యనుభవింపక తప్పునా యనెను, మకరందుడు జాలిపడెను, మరల నడవికిం గొనిపోయి యచ్చటనే దహనసంస్కారము చేయుడని భాగ్యవర్ధను డాజ్ఞయిచ్చెను. ఆ వార్త చిత్రభానుని కుటుంబమునకు దెలియకుండ రహస్యముగ నుంచుమని కాలాంతరమున దెలియజేయవచ్చునని విక్రమసేనుడు వారిని గోరెను. శాస్త్రచోదితములైన యుత్తరక్రియలు లేక తనకొరకు విచారించి నాప్తజనము లేక దిక్కులేక చిత్రభానుడు వనమధ్యంబున నెండుటాకులు రాలినట్లు దగ్ధుడై యపకీర్తి కాయమును లోకంబున విడిచి పోయెను. చిత్రభానుడు నూతి బడిన రాత్రి కరటకుడు పేరాకలిగొన్న పెద్దపులి వాతంబడి యంతక పురంబు జేరెను.

ముప్పది యేడవ ప్రకరణము

చిత్రభానుడు మృతినొందిన వెనుక నొక మాసమువరకు నూరకుండి భాగ్యవర్ధనుడు మకరంద మహేంద్రదేవులతో నాలోచించి విక్రమసేనునకు బట్టాభిషేకము సేయ నిశ్చయించెను. మాతామహుడైన మహేంద్రదేవుడు నానాదేశాధీశ్వరులకు మనుమని యభిషేక మహోత్సవమునకు రావలయునని యాహ్వానంబుల నంపెను. మాళవేంద్రుడైన సుదర్శనుడు సింధునాయకుడైన పరంతపుడు ఘూర్జర

వల్లభుడైన కువలయేశ్వరుడు మున్నగు మహీనాయకులు తమతమ పరివారములతో మహావైభవమున వచ్చి శ్రీనగరమున దమ నిమిత్త మేర్పరుపబడిన విడిదలలో విడిసిరి.

నగరమంతయు సింగారింపబడెను. ఎచ్చోటజూచిన బచ్చని పందిళ్ళు, ఏద్వారమున జూచిన గనులపండువుసేయు తోరణములు, ఏగుమ్మముముందర గనుగొన్న గెలలతో నిండిన యరటి కంబములు, ఏగోడలు వీక్షించిన నతిమనోహరములైన చిత్తరువులు, ఏమేడలు జూచిన బట్టుపతాకములు, ఏనెలవు దర్శించిన సర్వాలంకార శోభిత లైన విలాసవతులు, యమున, సింధు, భాగీరథి, సరస్వతీ ప్రముఖము లగు పుణ్యవాహినుల తోయంబులు హేమకుంభములతో దెప్పింప బడెను. ప్రకృతి జనంబులలో ముఖ్యులు తన్మహోత్సవ దర్శనార్థమై వచ్చిరి. భాగ్యవర్ధనుని యానతిబూని చండశక్తివర్మలు తగు పరివారముతో గాంధారి నగరమున కరిగి కుమారాభిషేక మహోత్సవము గనుగొనుటకై యరవిందాదేవిని దోడితెచ్చిరి. తల్లియుం గొడుకులు గలిసికొని పరస్పరాలింగన సుఖంబు ననుభవించిరి.

సిద్ధాంతులు నిర్ణయించిన సుముహూర్తంబున మహారాజులను, సామంతులయు, మంత్రులయు, భట్టులయు, ప్రకృతి జనంబులయు సన్నిధిని బురోహితుడగు నిగమశర్మ విక్రమసేనుని గాశ్మీర సింహాసనంబున గూర్చుండబెట్టి పుణ్యనదీ తోయంబులతో నభిషేకించెను. అరవిందాదేవి సహజమగు మాతృవాత్సల్యముచేత గన్నుదమ్ముల నుండి దొరగు నానంద బాష్పములతో బుణ్యనదీజలముల బవిత్రమైన కుమారుని మూర్ధమున వెండియు నభిషేకించెను. ఉదయశైలము నలంకరించిన భానుమండలమట్లు నవరత్నఖచితమైన సువర్ణపీఠము నధిష్ఠించిన దేదీప్యమానప్రభలతో విరాజిల్లు మూర్తియు మకుటంబును దలదాల్చి కుమారభావంబుదాల్చి వచ్చిన హేమచంద్రుంబోలె వెలయు విక్రమసేనునిం జూచి మహేంద్రదేవ ప్రముఖ బాంధవులు సుదర్శనాది మిత్రులు, భాగ్యవర్ధన ప్రముఖులగు నాప్తులు నానందించిరి. వందిమాగధులు కైవారము జేసిరి. వైతాళికులు జయ

గీతములు పాడిరి. వృద్ధు లాశీర్వదించిరి. ప్రకృతి జనంబులు భళి భళీ యని ప్రశంసించి సంతసించిరి. విరివిగా జరిగిన యన్నదానమున బేదలు సంతుష్టులైరి. భూరిసంభావనల నందుకొని కవులు, పండితులు బహుశ్లోకగర్భితములైన దీవనలనిచ్చిరి నగరమంతయు నుత్సవ మయ్యెను. ఒకచో విప్రుల వేదఘోషములు, వేరొకచో బుణ్యాంగనల యాటలు, గొండొకచో బుణ్యాంగనల పాటలు, నొకయెడ గాన వినోదములు, నొక నెలవున బండిత శిరోమణుల వాదములు, నొక తావున మిత్రుల సరససల్లాపములు, నొకయెడ బాంధవుల పరస్పర పరామర్శలు నిట్లు నగరమంతయు మహానందమయమై నయనపర్వమై మనోహరమై యుండెను.

ఉత్సవానంతరమున విక్రమసేనుడు తనకుం దమ్మునకు ప్రాణప్రదాతలైన చందుని శక్తివర్మను బిలిపించి వారి రాజభక్తి కొనియాడి చిరకాలము గ్రామములు పన్నులు లేకుండ నగ్రహారములుగా నొసగెను. అదియునుగాక దమనిమిత్తమై కష్టపడినవారికి, ప్రాణములు గోల్పడినవారికి నుచితరీతిని బారితోషకముల నొసంగి వారి కుటుంబములకు జీవనాధారము గల్పించెను. చిత్రభానునియొక్కయు, దండపాణి వజ్రపాణులయొక్కయు దుర్బోధనలవలన వికలచిత్తులై తనపై దిరుగుబాటుచేసిన సైనికుల నందరను క్షమించి మరల సైన్యమున జేర్చుకొనెను. మణివర్మను, మాధవసేనుని మంత్రులుగా నియమించెను. గదాధర, శూలపాణులు సేనాపతులైరి.

భాగ్యవర్ధనుడు తన గారాబుకూతురైన సౌదామినిని విక్రమసేనునకును, దన తమ్ముని కూతురగు చిత్రరేఖను హర్షవర్ధనునకును నిచ్చి వివాహముసేయ సంకల్పించినట్లు మహేంద్రదేవునితోడను, నరసిందాదేవితోడను జెప్పి వారి యనుమతి వడసి మాఘమాసంబున గళ్యాణంబులు జరుపదలచి సుముహూర్తము నిశ్చయించెను. మహేంద్రదేవుడు తానతివృద్ధుడై రాజ్యభారము నిర్వహింప లేకుండుట చేత దన రాజ్యమున హర్షవర్ధను నభిషేకించి వారికి యుక్తవయసు వచ్చువరకు దానాతనికి దోడై యుండి యనంతరము దపోవనమున

కరుగ నిశ్చయించెను. భాగ్యవర్ధనుఁడును దనకుం దమ్మునకు బురుష సంతతి లేనందున దన పరోక్షమున విక్రమసేనుఁడే గాంధారదేశమునకు గూడ నేలికగాఁగలఁడని యెల్లరాజులయెదుట నొక్కి వక్కాణించెను.

సుదర్శనుఁడు మకరందుని మిత్రుఁడగు చంద్రచూడునివలన దన కుమారుఁడు కర్పూరమంజరిపై వలపు నిలుపుట వినియున్న కతమున విక్రమసేనుని పట్టాభిషేక మహోత్సవము నిమిత్తము నిర్మింపబడిన పచ్చనిపందిళ్లలోనే కర్పూరమంజరిని మకరందునకు వివాహము సేయు టుచితమని యరవిందాదేవికిని నిందుమణికిని నిగమశర్మ ముఖమున సందేశమంపెను. అరవిందాదేవి ఆసందేశము నాదరముతో విని యా వివాహము నంగీకరించెను. భర్తృమరణవార్త తెలియక పోయినను నిందుమణి మహాపతివ్రత యగుటచే నాతనికొఱకై బెంగ గొని యన్యులతో మాటలాడక సరిగా నన్నము ముట్టక నిదుర పోవక దుఃఖపరవశయై యుండియు, సంప్రాప్తయౌవనయైన కూతు నవివాహితగా జిరకాలముంచుట యనుచితంబని తలంచి యనుకూలుఁడైన వరుఁడు చేకూరినప్పుడు వాని కామె నియ్యక పోవుట యధర్మమని భావించి యరవిందాదేవిం బిలిచి యిట్లనియె — "అక్కా! మీమఱఁదితోఁ బాటు నేనును మీకు లేనిదాననే యని భావింపుఁడు. మీమఱఁదివలన మీకైన మహోపకారములనెల్ల మఱచిపోండు. చిన్ననాటనుండి కర్పూరమంజరిని నీవే పెంచితివి. అది నీబిడ్డ కాని నాబిడ్డ కాదు. కడుపున గాంచుటచే నేను తల్లినైతిని. పెంచుటచే నీవు తల్లివైతివి. దానికి నామీఁదకన్న నీమీఁదనే మక్కువ మెండు. నేను బహుకారణములచే బ్రజల ముఖము జూడఁజాల. కావున గర్పూరమంజరిని మాళవ రాజనందనుఁడగు మకరందునకిచ్చి పెండ్లి చేయింపుము. జనకునికిఁ జెడిసి యబ్బాలిక పైకిఁ జెప్పలేదుగాని యామె రహస్యముగ బౌద్ధమతమును స్వీకరించినది. వెనుక దండ్రితోఁ గూడ నొకసారి బుద్ధదేవుని సిద్ధాంతములఁ బ్రసంగించుచు గంభీరముగా మాటలాడెను. అందుచే బౌద్ధధర్మప్రకార మామెకు వివాహము సేయింపుము" అని పలికి యాఁగకుండవచ్చు బాష్పధారలను చీరచెఱగుతోఁ దుడుచుకొనియెను.

"ఇందుమణీ! విచారింపకుము, నీమనోభీష్టము నేను నెరవేర్చెద. నీకు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులతో ముగ్గురు కొడుకు లనుకొనుము. నీవు చెప్పినట్లు కర్పూరమంజరి నాబిడ్డయే. కర్పూరమంజరికి శుభ ముహూర్తమున వివాహము చేయించెదన" ని యరవిందాదేవి నుడివి యానె యులమటదీర్చి వివాహమునకు ముహూర్త మేర్పరచి ఆవార్త సుదర్శనున కెరిగించెను. సుదర్శనుండును వెంటనే వార్తాహరుల నాజ్ఞయునికంపి చంద్రప్రభాదేవిని రత్నసేన ప్రముఖులగు మంత్రులను రావించెను. అరవిందాదేవి వేగగమనముగల యొంటెలమీద బ్రయాణ నైపుణిగల పరిజనుల విదర్భకంపి వివాహము నిమిత్తము సకుటుంబ సపరివారముగా రాజవాహనుని రమ్మని యాహ్వాన మంపెను. అందరును వివాహ మహోత్సవ దర్శనార్థము వచ్చిరి. తక్షశిల నుండియు మరి తదితర ప్రదేశములనుండియు బౌద్ధభిక్షుక భిక్షుణీ జనములు తండోపతండములుగ వచ్చి శ్రీనగరమున విడిసిరి. కామందకి యను బౌద్ధయోగినియు, జినదాసుడను బౌద్ధగురువును విజయము చేసి సౌగత ధర్మప్రకారము సకల బంధుమిత్ర సమక్షమున గర్పూర మంజరిని మకరందునకిచ్చి వివాహముచేసిరి. ఆ దంపతులం జూచి జయ జయ ధ్వనులు సేయువారు, ధళీయని ప్రశంసింపువారు— "అహో! బ్రహ్మ నిర్మాణ కౌశలమ్మన" నివారు, "దాంపత్యమన నిదే దాంపత్యము" ని యనినివారు, సంతోష మొందనివారు, హర్ష సూచకముగ జప్పటులు చరువనివారు నచ్చట గుమిగూడిన జనులలో లేరు.

ప్రపంచములో ననుకూల దాంపత్యము కుదురుట యరిది యగుటచే విధాత తుల్యగుణములు తుల్యరూపములు తుల్యశీలములు గల దంపతులను గూర్చి నేటికాలమునకు లోకనింద బాసెనని జనులు చెప్పుకొనిరి. వివాహము మహావైభవముతో జరిగెను. పేదలకు మృష్టాన్నము లభించెను, పండితులకు బారితోషికములు దొరకెను, భిక్షుక భిక్షుణీ జనంబులకు దగు పసదనంబు లీయబడెను మకరందుని మనోరథము సిద్ధించెను, కర్పూరమంజరి కామితము కడముట్టెను.

వివాహానంతరమున సుదర్శనుడు విజయసేనుని, వింధ్యమణిని, నరవిందాదేవిని, విక్రమసేనుని నాడంబరచి కోడలైన కర్పూరమంజరిని నుజ్జయినీ పురంబునకు దోడ్కొనిపోయెను. రతీమన్మథులవలెనున్న యా సతీపతులం జూచి యుజ్జయినీ పురవాసులు మహానందభరితులై వారియువుర సమాగమము బహువిధముల ప్రశంసించిరి. సుదర్శనుడును చంద్రప్రభాదేవియు గుమారుని మాళవరాజ్యమున కభిషిక్తుని జేసి తాము మందిరము విడిచి యొక విహారమున ప్రవేశించి బుద్ధదేవోపదిష్టములైన ధర్మముల పారాయణము సేయుచు పారమార్థికచింతతో గాలము గడుపదొడగిరి. మకరందుడు సతీసమేతుడై ప్రత్యహము దల్లిదండ్రుల సందర్శించి వారి దీవనల బడసి వచ్చి ధర్మమార్గానుసారముగా ప్రజాపాలనము సేయుచుండెను. ప్రతిగ్రామమున నతడు చెరువులు, నూతులు, బావులు త్రవ్వించెను. పల్లెపల్లెయందు బాలుర విద్యాభివృద్ధికై పాఠశాలలు నెలకొల్పెను. దుర్గమములగు మార్గముల జక్కని రాచబాటలు నిర్మించెను. విశాలములైన యా బాటల కిరుప్రక్కల సుందర పుష్పములను, మధుర ఫలంబులను, శీతలచ్ఛాయలను నొసంగు వృక్షముల నాటించెను. ఎల్లరు ఫలంబుల ననుభవింపవచ్చును. ఎల్లరు పుష్పముల స్వీకరింపవచ్చును ఎల్లరు నీడల సుఖింపవచ్చును. క్రోసుదూరమున కొక్కచోట బాటసారులు విడియుటకై సత్రముల గట్టించెను. రోగుల చికిత్సల నిమిత్తము ధర్మవైద్యశాలలు స్థాపించెను. తెగులుగొంట్లగు పసరములకు సైతము నట్టి చికిత్సశాలలే నిర్మింపబడెను. మాంసభక్షణము దేశమందంతట నిషేధింపబడెను. జీవహింస యరుదయ్యెను. జంతువులయెడ సహితము నిష్కారణముగా ప్రవర్తించినవారు రాజదండనలకు పాత్రములైరి. తల్లిదండ్రులయెడ భక్తి, గురుజనంబులయెడ గౌరవము, క్షుద్రజంతువులయెడ దయ, పరస్త్రీలయెడ సోదరీభావము, వికలాంగులయెడ నిరుపేదలయెడ జాలి మొదలగు సద్గుణంబులు 'యథా రాజా తథా ప్రజా' యను సామెత నిజముగా రాజు నడతనుండి ప్రజలు నేర్చుకొని ధర్మాచరణము చేత రాజు మనస్సు రంజింపజేసిరి. మకరందునకు

పరరాజులలో శత్రువులు లేకపోయిరి. అజాతశత్రుడను శబ్దము సరిగా పదునొకండక్షౌహిణుల శత్రువులుగల యుధిష్ఠిరునకు జెల్లినదనియు నిజముగా నమ్మాట మకరందునికే జెల్లుననియు నాకాలపువారందరు జెప్పుకొనుచుండిరి. మగధనాయకుని మందిరములందు మకరందుని కీర్తియు, ఘూర్జరాధిపుని కొలువుకూటంబున మకరందుని ప్రశంసయు, శూరసేన నృపాలుని శుద్ధాంతములయందు మకరందుని పేరే వెయ్యేల! దేశమందెల్లెడ నాతని యశోలతలు ప్రాకినను లతిశయోక్తి గాదు. మకరందుడు తన ప్రజలలో దండ్రిలేనివారికి దండ్రియై, భ్రాతృహీనులకు భ్రాతృడై, మిత్రులు లేనివారికి మిత్రుడై, ధనము లేనివారికి ధనమై, బలము లేనివారికి బలమై 'దుర్బలస్య బలం రాజా' యను లోకోక్తిని సార్థకము జేసెను. అతడు దురాచారులకు దుర్నిరీక్ష్యుడై, యుత్తముల కుపగమ్యుడై, విద్వజ్జనులకు వేలుపుంబెట్టయి, పేదల పాలిటి పెన్నిధానమై, సర్వజన రంజకుడై, దుష్టజనభంజకుడై, ప్రజ తనకు శరీరముగా, ప్రజా శరీరమునకు దానాత్మగా నుండునట్లు మెలంగి ధర్మమార్గమునుండి యించుకేనియుం దొలగక దనచేత లితర నేతలకు మార్గదర్శకములుగా మహీపాలనము చేయుజొచ్చెను.

కర్పూరమంజరి సహధర్మచారిణీ యను పేరు సార్థకమగునట్లు, కాంతలలో నీయింతి మేలుబంతి యని పేరువచ్చునట్లు, మహాపతివ్రతలలో నగ్రగణ్యయై, యుత్తమామలకు విధేయురాలై, బంధువులకు బరమానురక్తయై, మహారాజపత్నియయ్యు గరువం బించుకయు లేక నెల్లయంగనలకు దర్శనంబిచ్చుచు సాదరంబుగ మాటలాడుచు దల్లి లేనివారికి దల్లియై, యాడుబిడ్డలు లేనివారికి బిడ్డయై. గతిలేనివారికి గతియై, జనుల ప్రేమకు భక్తికి బాత్రయై యుండెను. ఆమె పేదలగు బాలింతరాండ్రకు బథ్యపానంబు లంపును. చూలింతరాండ్రకు నూడిద లంపును. పేదల యాకుటిండ్లకు గుడిసెలకు సైతము బోయి వారి సుఖ దుఃఖముల నరయుచుండును. వారికి గావలసిన ధనసాహాయ్యము జేయుచుండును. ఆ దంపతులు ప్రజలనే బిడ్డలుగా భావించి వారి యానందము తమ యానందముగ, వారి యభ్యుదయము తమ

యభ్యుదయముగ, వారి కష్టములు తమ కష్టములుగ, వారి కలిమి తమ కలిమిగ, వారి లేమి తమ లేమిగ భావించి వారి సుఖమునకై యెల్లపుడు పాటుపడుచుండురు.

కర్పూరమంజరికి లోకైకసుందరుడగు నొక కుమారుడును, జగన్మోహనాకారయగు నొక కూతురుం గలిగిరి. పాడిదప్పక రాజు పాలించుటంజేసి జనులు పాడిపంటలుగలిగి సిరిసంపదలుగలిగి వర్ధిల్లుచుండిరి.

భాగ్యవర్ధనుని మరణానంతరమున విక్రమసేనుడు గాంధారమునకు గూడ రాజయ్యెను. మహేంద్రదేవుని పరోక్షమున హర్షవర్ధనుడు పాంచాలమునకు ప్రభువయ్యెను. మాళవ పాంచాల గాంధార కాశ్మీర దేశంబులక్క-సెల్లెండ్రట్లు పరస్పర మైత్రిగలిగి సిరులతో దులదూగుచుండెను. ఇందుమణియు, విజయసేనుడును కర్పూరమంజరీ వివాహమైన వెనుక కొన్ని మాసములుదనుక శ్రీనగరమునందుండి పిమ్మట మకరందు డాహ్వానముసేయ నుజ్జయినికింబోయి యచ్చటనే నివసించియుండిరి. విజయసేనుడు కాలక్రమంబున మాళవ సైన్యంబున కధిపతియై మేటి దండనాయకుడని పేరుపొంది మకరందుని యాదరమునకు భాజనమయ్యెను. అనుకూలవతియగు కర్పూరమంజరి యిల్లాలుగ, భద్రసేనుడు మంత్రిగ, విజయసేనుడు దండనాథుడుగ, ధర్మము మిత్రంబుగ, సత్యంబు చుట్టంబుగ మకరందుడు జూదమాడి సిరులు గోల్పోవని నలుడు, చండాలసేవ జేయని హరిశ్చంద్రుడు, వేశ్యాలోలుడుగాని పురూరవసుడునని ప్రజలు ప్రశంసింప జిరకాలము రాజ్యపాలనము జేసెను.

సమాప్తము.

రాజేశ్వరి ప్రెస్, రాజమండ్రి.